عیراقی دوای سەدام و
چارەنووسی باشووری کوردستان

ناوی کتێب: عیراقی دوای سەدام و چارەنووسی باشووری کوردستان

نووسینی: د. بورهان أ. یلسین

بابەت: سیاسی

مۆنتاژی کۆمپیوتەر: سەیران عەبدولرەحمان فەرەج

تیراژ: 1000 دانە

نرخ: 5000 دینار

ژمارەی سپاردن: 2199 ی 2008

دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

چاپی : یەکەم ساڵی 2008

کوردستان -سلێمانی
www.serdam.net
www.serdam.info

د. بورهان أ. یاسن

عیراقی دوای سەدام و
چارەنووسی باشووری کوردستان

سلێمانی 2008

زنجیرەی كتێبی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم
كتێبی سەردەم ژمارە (463)

سەرپەرشتیاری گشتیی زنجیرە
ئازاد بەرزنجی

ناوەڕۆک

پێشەکی 7

تەوەری یەکەم 9

لە ریفراندەمدا کوردستانێکی سەربەخۆ1 11

لە ریفراندەمدا کوردستانێکی سەربەخۆ 2 29

ڕەوتی ڕێفراندەم، لە کوێوە بۆ کوێ 46

ڕاگەیاندنێک دەربارەی دەستکێشانەوەم لە بزووتنەوەی ڕێفراندەم 91

تەوەری دووەم 99

بەبڕوای من فیدراڵی ناتوانێت چارەی کێشەی نەتەوەیی بکات،
دەتوانێت لەباشترین حاڵەتدا نیوە چارە بێت 101

پرۆژەی رۆژهەلاتی ناوەڕاستی گەورە و چەند خوێندنەوەیەک 127

هەڵبژاردنەکانی عیراق و پۆستی سەرۆککۆماری
لە گوشەبینینی دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراقەوە 144

گەمەی دەستور و چارەنووسی باشووری کوردستان 188

بەجێهێشتنی ئێمەی کورد لەناو دەریای تیرۆریزم و توندڕەوی ئیسلامی و
سیاسەتی ناحەزانەی وڵاتانی داگیرکەری کوردستان خەتەرێکی جدی
دەبێت بۆ ئێمە 227

ڕاستتر ئەوە بێژین ئەڤرو سێ حکومەت ل کوردستانێ هەنە 253

ئەگەر کوردا سەروەریەک نەتەوەیی ل باشورێ کوردستانێ نەبیت،
ئەوان مافێ داخازیا مانا ئەمریکا ل باشورێ کوردستانێ نینە 257

ڕاپۆرتی بیکەر–هاملتن: سیاسەتی ئەمریکا بە بنبەست گەیشتووە یا پڕۆژەی "عیراقی دیمۆکراتی و فیدرالی" ؟ 279

ستراتیژی ئەمریکا لە عیراق و چارەنووسی باشووری کوردستان 219

تورکیا لە ڕێگەی هەڕەشەوە، جارێکی تر کێشەی کوردی هێنایەوە نێوەندی قسەوباس" 349

بەڵگەنامەکان 375

دوو نامە بۆ حکومەتەکانی کوردستان 377

چارەنووسی عیراق: هەوڵێک بۆ خەملاندنی بۆچوونێکی کوردستانیانە 390

پێشەکی

ئەم پەرتووکەی بەردەست کۆمەڵێ لێکۆڵینەوە و باس و گفتووگۆی ڕۆژنامەوانی لەخۆ دەگرێ. هەموو بابەتەکان ڕاستەوخۆ وە بە پلەی یەکەم بابەتی عیراقی دوای دکتاتۆر و باشووری کوردستان، بە پەیوەست لەگەڵ سیاسەتە نێونەتەوەییەکان و پرۆسەی سیاسی لە عیراق، تاوتوێ دەکەن. زۆربەی بابەتەکان لە گۆشەبینینێکی کوردی/کوردستانیەوە گوزارشت لە هەندێ ڕووداو و پرۆسە دەکەن. بگرە هەندێکیشیان دەربڕی بەشداری نووسەرن لە هەندێ پرۆسەو ڕووداودا، بە تایبەتی لە بزووتنەوەی ریفراندەمدا .

گومانی تیا نیە کە ڕووخانی ڕژێمی بەعس لە عیراق بووە سەرەتایەک بۆ کۆمەڵێ ڕوودا و پرۆسەی گرنگ وە هەروەها هەندێ ڕوودا و پرۆسەشی پەیوەندیدار کرد لە ئاستی جیا جیای کوردستانی و عیراق و ئیقلیمی و نێونەتەوەییدا .

بەر لە هەر شتێک لەم پەیوەستەدا دەبێ ئەوە بڵێم کە کەوتنی ڕژێمی بەعس هەژانێکی جیۆ-ستراتیجی قووڵ و بەرفراوان بوو کە دواجار ناکرێ جیابکرێتەوە لە ئەو ڕووداوانەی کە عیراق و کوردستان و جیهان بە خۆیانەوەیان بینی هەر لە کۆتاییهاتنی جەنگی سارد و شەڕ لەسەر چارەنووسی کوەیت و ئەو هاوکێشەیەی کە عێراق و کوردستان و ناوچەی

تێیکەوتن یا پێیانەوە پەیوەندیدار بوون. هەڵبەتە لەم بارەیەوە هێرشە تێرۆریستیکەی 11ی سێپتەمبەری 2001 ڕووداوی هەرە گرینگ بوو. بە مانایەکی تر خستنی ڕژێمی دیکتاتۆری لە عیراق بە لووتکەگەیاندنی ئەو هەژانە جیۆ-ستراتیجیانە بوو کە لە شەڕی دووهەمی کەنداو و هێرشە تیرۆریستیەکەی 11ی سێپتەمبەر کەوتبوویەوە .

دیارە ئەوەش دەبێ بگووترێ کە سەرجەم ئەو هەژانانە، بە شێوەیەک یا شێوەکی تر، لە خزمەت دۆزی سیاسی گەلێ کوردستان، بە تایبەتی لە باشووری کوردستان، بوو. دواجار بە درێژایی دەها ساڵ حاڵەتی نەگۆڕاوی ئیقلیمی و قەبووڵنەکردنی کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی بۆ گۆڕانکریەکی هەژێنەر لە رووی جیۆ-ستراتیجیەوە ڕێگرێکی هەرە گرنگ بوو لە بەردەم دۆزی کورد. بە مانایەکی تر ئەم هەژانانە کۆمەڵێ دەروازەی کردەوە لەبەردەم گەلی کورد، جا ئەوە وەکوو پرسیار دەمێنێتەوە لە بینینێکی دوورخایەندا کورد چەندە دەتوانێ سوودی سیاسی لەم *کرانەوانە* وەرگرێ.

جێگەی خۆیەتی کە بڵێم بۆ خوێندنەوەی بابەتەکانی پەرتووکی بەردەست، گرنگە خوێنەر تێبینیەکی تایبەتی لە کاتی نووسین یا بڵاوبوونەوەی هەر بابەتێکی بکات. زۆر جار ئەو تێبینیەیە یارمەتیمان دەدات تێکستی مێژوویی لە تێکستی سیاسی جیابکەینەوە وە هەروەها یارمەتیمان دەدات کە بزانین بیروبۆچوونەکان تا چ رادەیەک وە بە چ شێوەیەک لە رووداو و پرۆسەکان نزیکدەبنەوە .

بورهان ا. یاسین

لوند، سوید، پایزی 2007

تەوەری یەکەم

لە ریفراندەمدا کوردستانێکی سەربەخۆ1

ئەم وتارە بە دوو بەش لە رۆژنامەی *هاوڵاتی* بلاوبۆتەوە: بەشی یەکەم لە ژمارە 137، 2003/8/20 ل 6 و ژمارە 138، 2003/8/27 ل 6.

ماوەیەکە باشووری کوردستان بەرەو رووی مەترسیەکی مێژوویی بۆتەوە و رۆژ بە رۆژ ئەم مەترسیە زێدەتر و زێدەتر دەبێ. مەترسیەکەش ئەوەیە کە ئەوەی بە دەولەتی عیراق بە رژێمە یەک لە دوای یەکەکانی، بە تایبەت رژێمی بەعس لە 35 سالی رابردوودا بە رێگەی چەک و زۆرو بە عەرەبکردن...هتد ئەنجام نەدرا، ئەوا خەتەرێکی جدی هەیە کە بە رێگەیەکی " دیموکراسیانە " ئەنجام بدرێ. بەم مانایە ئەگەر کوردستان خۆی لە عیراق دانەبرێ و دەولەتی سەربەخۆی تایبەت بە خۆی رانەگەیەنێ، ئەوا نەتەوەی زۆرینە لە عیراقی عەرە بیدا دەتوانێ میکانیزمە دیموکراسیەکان بەکاربێنێ بۆ جارێکی تر پەراوێزکردنەوەی خەلکی کوردستان و ئیرادە سیاسیەکەی هەر لە گەلالەکردنی دەستوری عیراق تاوەکو دامەزراندنەوەی دەولەت بە هەموو دام و دەزگاکانی.

لەم رۆژانەدا تێبینی دەکرێ کە گفت و گۆ و بگرە جولانەوەیەکی زۆر هەیە لەسەر مەسەلەی ریفراندەم. لەم وتارەمدا هەول دەدەم وەکو بەشداریەک لەم گفت و گۆیەدا هەندێ بیر و بۆچوون لە مەر دۆزی کورد لە باشووری کوردستان، سیستەمی فیدرالی و دیالەکتیکی فیدرالی_دیموکراسی ومەسەلەی ریفراندەم

ولەوێشدا سەربەخۆیی کوردستان وەکو شیاوترین ئەلتەرنەتیڤ بەکورتی بخەمەروو. هەر زوو پێویستە بلێم کە ئەمە یەکەم جار نیە نووسەری ئەم وتارە باس لە ئەلتەرنەتیڤی تر و ریفراندەم دەکات ، بەلکو ماوەیەکی زۆرە لە دەرفەت و جێگەی جیاجیادا جختم لەسەر ئەم مەسەلەیە کردووە وەکو دیموکراسیترین شێوەی چارەسەری بۆ کێشەی باشووری کوردستان. (1)

{ 1 }

هەر لە سەرەتای دامەزرانی دەولەتی عیراق ، لە بنەماکانی درووستبوون و بەردەوامی ئەم دەولەتە کۆمەلێ گرفت هەبوون:

1) گرفتی شیعە، 2) کێشەی کورد، 3) کێشەی سنوور، بەتایبەت لەگەل ئێران و تورکیا، 4) دامەزرانی ئەم دەولەتە وەکو فۆرمێکی مۆدێرن لەسەر کۆمەلێ بنەما و پەیوەندی کۆمەلایەتی تەقلیدی، 5) بوونی عیراق لە سیستەمی ئەقلیمی عەرەبیدا.

لە ئاوردانەوەیەکی بەپەلە لە 82 سالی رابردووی مێژووی ئەم دەولەتە، ئاسانە کە تێبینی بکەین کەوا ئەم گرفت و فاکتەرانەی سەرەوە بە چری و بە توندی کاریگەریان هەبووە بەسەر پێشوەچوونی ئەم دەولەتە ، بەتایبەتی لە سیاسەتی ناوەوە و دەرەوەیدا. شاردراوە نیە کە دانەمەزرانی دەولەتی سەربەخۆی کوردستان و بە زۆرەملێ لکاندنی کوردستان بەکۆمەلی یەکانەی جوگرافی_سیاسی کە هەموویان (تورکیا، عیراق، سوریا و ئێران) دەربری کۆمەلێک پرۆژەی ئایدیو_سیاسی چەند نەتەوەیەکی، دواتر، سەردەست (تورک، عەرەب وە فارس) مەسەلەیەکی هەرە گرنگە لە مێژووی هاوچەرخی کوردستان. هەر لێرەشەوە گرنگە ئەوە بلێین کە جولانەوەی سیاسی کوردستان دوای

فەرزکردنی ئەو حالەتە ژیۆپۆلیتیکیە، بە تایبەتی لە (1940)ەکانی سەدەی رابردووەوە، رەوتی خۆگونجاندنی سیاسی وەرگرت تا رەدکردنەوەی... دیارە ئەم رەوتی خۆگونجاندنە لە کۆمەلێ ئاستی گرنگدا (سیاسی و کولتوری و ستراتیژی و پێکهاتەی سۆسیال_سایکۆلۆژی) کاریگەری راستەوخۆی هەبوو لەسەر بوون و شێوەی پێشوەچوون و گەشەکردنی کۆمەلگەی کوردەواری. ئەم رەوتی خۆگونجاندنە بە ئاشکراترین وە چڕوپڕترین شێوە لە شێوەی دروشمی ئۆتۆنۆمی (دواتر فیدرالی) بۆ کوردستان وە دیموکراسی بۆ عیراق خۆی نواندوە.

باشووری کوردستان لەگەل رووخانی رژێمی سەدام لە رووی ژیۆپۆلیتیکی و یاسایی و پەیوەندیە نێونەتەوەییەکانەوە کەوتۆتە بەردەم حالەتێکی مێژوویی یەکجار چارەنووسساز. دەتوانین بێژین ئەم حالەتە زۆر لە حالەتی کورد لە سالانی 1918_1921دەچێت، واتە هەر لە کاتی هەلوەشانەوەی ئیمپراتۆری عوسمانی تاوەکو درووستکردنی دەولەتی عیراق. ئەم لەیەکچوونە وامان لێدەکات کە بلێین کورد جارێکی تر لە چوارگۆشەی ژمارە یەک دا خۆی دەبینێتەوە، هەلبەتە بە هەندێ جیاوازی زۆرەوە وەکو بۆ نموونە کاریگەری و قەوارە و پێشکەوتنی ئاستی هۆشمەندی جولانەوەی سیاسی لە کوردستان.

{2}

وەکو ئاشکرایە هەر دوو سیستەمی ئۆتۆنۆمی و فیدرالی هەندێک جار وەکو ئیجرایەکی ئیداری و هەندێک جاریش وەکو ئیجرایەکی سیاسی پیادەکراون، جا چ لە ولاتانی بە سیستەمی سیاسی دیموکراسی بێ یا غەیرە دیموکراسی بە شێوەیەکی گشتی لەناو خەلکی باشووری کوردستان تەسەوورێکی ئەوها هەیە کە سیستەمی فیدرالی دەتوانێ زۆر لە ئۆتۆنۆمی زیاتر بۆ کورد مسۆگەر بکات. بە

گشتی بەرزراگرتنی بریاری پەرلەمانی کوردستان (1992) بە فیدرالی بۆ ئەوەی پێی دەبێژرێ" ئیقلیمی کوردستان " دەلیلێکی ئەم شێوە تێگەیشتنەیە.

بە بۆچوونی خۆم وە بە چاوخشاندنێک بە ئەزموونەکانی فیدرالی و ئۆتۆنۆمی لە جیهاندا، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ کە:

1) دەکرێ فیدرالی یاخود ئۆتۆنۆمی ناوین بۆ هەمان سیستەم یاخود حالەت، 2) دەکرێ بگوترێ کە حالەتی وا هەیە ئۆتۆنۆمی بەهێزترە لە فیدرالی. لە راستیشدا فیدرالی زۆرتر ئیجرایەکی ئیدارییە تا سیاسی وە بگرە بۆچوونێکیش هەیە کە تەنها ئۆتۆنۆمی گونجاوە بۆ یەکلاکردنەوەی کێشەی خاک.(2) لە راستیدا ئەوە بە هێزی و بێهێزی ناوەرۆکی هەریەک لەو سیستەمانەیە کە لە یەکتریان جیا دەکاتەوە. 3) بە پێی ئەم دوو سیستەمە سێ دەسەڵاتی هەرە گرنگ وە چارەنووسساز بە دەستی دەسەڵاتی ناوەندین کە ئەمانیش بەرگری و ئابووری و سیاسەتی دەرەوەن کە ئەمەش بۆ نموونە راگەیاندنی جەنگ و بەستنی پەیمانی ئاشتی و مەسەلە ستراتیژیەکان دەگرێتەوە.

خاڵێکی گرنگ لە جەدەلی ئۆتۆنۆمی و سیستەمی دیموکراسی یا سیستەمی فیدرالی و دیموکراسیدا ئەوەیە کە بەپێی لێکۆڵینەوە دەرکەوتووە کەوا سیستەمی دیموکراسی باشترین ژینگە و زەمانە بۆ بوون و گەشەکردنی بنەماکانی دابەشکردنی دەسەڵات لە نێوان ئیقلیم یا چەند ئیقلیمێک و دەسەڵاتی ناوەندی، جا چ بە پێی شێوازی ئۆتۆنۆمی بێت یا فیدرالی.(3) چونکە دواجار مەبەست لە ئۆتۆنۆمی یا فیدرالی دابەشکردنی دەسەڵاتە (لە نێوان ئیقلیم یا چەند ئیقلیمێک و دەسەڵاتی ناوەندی).

لە راستیدا لە حالەتی ئەزموونی سیستەمی فیدرالی لە وڵاتە یەکگرتووەکان، سیستەمی فیدرالی و میکانیزمە دیموکراسیەکان بە چڕی دەچنە ناو یەکتر وە

سەرەتاکانی فیکری ئەو سیستەمە لە وڵاتە یەکگرتووەکان ئەوەمان پێدەڵێن کەوا مەبەست لە سیستەمی فیدرالی لە ئەمریکا لەلایەک ئاسانکردنی ئیدارەی وڵات و بەهێزکردنی سیستەمی دیموکراسی بوو: مەبەست لە هەردووکیشیان کەمکردنەوەی دەسەڵاتی سیاسی و ئابووری ناوەندی حوکم بوو لە واشنتن .لەلایەکی ترەوە گرنگە ئەوە بزانین کە سیستەمی دیموکراسی بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیکی ناتوانێ چارەسەری کێشەی نەتەوەیی بکات: دیموکراسی پرسی پەیوەندیەکانی تاک و کۆمەڵ وە بەتایبەتی تاک و دەسەڵات (بە هەموو شێوەکانیەوە) چارە دەکات.

کاتێکیش کە باس دێتە سەر چارەی مەسەلەی نەتەوەیی کێشەی نەتەوەیەک بە پەیوەندی لەگەڵ دەسەلاتێکی داگیرکەر یا ناوەندی ئەوا چارەسەرەکان لە مێژوودا بە شێوەی جۆراوجۆر دەرکەوتوون. شێوەچارەی هەرە بەرجەستە لە مێژوودا هی دەولەتی نەتەوەییە وە بیرۆکەو سەرهەلدانی مێژوویی ئەم پێشوەچوونە پێ لە مێژووی ئەورووپای مۆدێرن هەلدەگرێ... لە لایەکی ترەوە کێشەی ئەو نەتەوانەی کە لە رێگەی دامەزراندنی دەولەتی تایبەت بەو نەتەوانە چارە نەکراوون، لە مێژوودا بە نیوەچارەسەری یا بەبێ چارەسەری ماونەتەوە. کە دەلێم نیوە چارەسەری مەبەستم نەک هەر ئەو نیوەچارەسەریەیە کە لە وڵاتانی بە سیستەم سۆسیالیست (یەکیەتی سۆڤیەت و وڵاتانی ئەورووپای رۆژهەڵات) کە لەوێدا ناتوانین باس لە بنەما سیاسی و میکانیزمەکانی سیستەمی دیموکراسی بکەین، بەلکو ئەم نیوە چارەسەریە دەتوانێ وڵاتانی دیموکراسیش بگرێتەوە.

هەلبەتە لە حالەتی ئەزموونی وڵاتانی سۆسیالیستدا دیارە مێژوو بە جوانی نیشانیدا چۆن یەکیەتی سۆڤیەت و یوگسلاڤیا دوای تەواوبوونی جەنگی سارد سیستەمە ئۆتۆنۆمی و فیدرالیەکەیان، واتە سیستەمی نیوەچارەسەریان بۆ

مەسەلەی نەتەوەیی، هەلوەشایەوە: بە شێوەی ئاشتیخوازانە یا ململانێی خوێناوی. لەم ئەزموونانەدا بەجوانی دەرکەوت کە ئەوە تەنها سیستەمی ئیمپراتۆری، بەر لە دەولەتی نەتەوەییە، کە دەتوانێ فرەنەتەوەیی بێت. هەر لێرەش پێویستە بگوترێ کە جیاوازیەکی زۆرهەیە، پێویستیشە ئەم جیاوازیە ببینرێ، لە نێوان بیرۆکەی فرەنەتەوەیی و فرەکولتوری (ئەمریکا دەتوانێ یەک نەتەوە پێکبهێنی لە کۆی توخمەکانی کۆمەلگایەکی فرە کولتوریدا). لە لایەکی ترەوە پێویستە ئەوە بگوترێ کە سیستەمی ئۆتۆنۆمی و فیدرالی نەک هەر لەحالەتی سیستەمە نادیموکراسیەکاندا نیوە چارەیە بۆ مەسەلەی نەتەوەیی، بەلکو لەراستیدا ئەزموونی هەندێ لە ولاتانی دیموکراسیش دا لە ئەورووپای رۆژئاوا ئەوە دەردەخەن کەوا ئۆتۆنۆمی یا فیدرالی هەتا بگرە لە سیستەمی ئەوپەری دیموکراسیش هەر نیوە چارەسەریە، واتە چارەسەری تەواو و بنبر نیە بۆ مەسەلەی نەتەوەیی. دوو ئیقلیمی فیدرالی کە ئیقلیمی باسکی ئیسپانی و کیوبیکی کەنەدین رێک ئەوەمان پێدەلێن. لەحالەتی یەکەمدا ململانێیەکی خوێناوی گوزارش لەو نیوەچارەسەریە دەکات وە لە حالەتی دووە میش بە شێوەیەکی ئاشتیانە (واتە ئەو دوو ریفراندەمەی تا ئێستە لە کیوبیک ئەنجامدراوون بۆ جیابوونەوە یا مانەوە وەکو بەشێک لە کەنەدا).

دیارە نەتەوە وەکو پێکهاتەیەکی کۆمەلایەتی دەرهاوێشتەی پرۆسەیەکی مێژووییە کە زیاتر بەستراوە بە گەشەسەندنی کۆمەلگەی مۆدێرن وە هەر لەوێشەوە دەولەتی نەتەوەیی چوارچێوەیەکی سیاسی_یاسایی خۆرێکخستن و گوزارە لەخۆکردنی نەتەوەیە. دیارە لێرەوە مەسەلەی نەتەوەیی لەو جێگەیە ناوەستێ کە هەندێ مافی دیموکراسی و کولتوری دەستپێدەکەن و بۆ نەتەوەکە مومکین دەبن مومارەسەیان بکات. بەلکو پرسی نەتەوەیی بە پلەی یەکەم پرسی

ئیرادەی نەتەوەیی و دەسەڵاتی سیاسیە وە تا ئەو پرسی دەسەڵاتی سیاسیەش بەتەواوەتی چارەسەر نەکرێت ئەوا پرسی نەتەوە هەر ماوەتەوە وەکو ململانێیەک کە زۆر تەوەری تر دەگرێتەوە کە زۆر زێترە لە پرسی دیموکراسی و ناسنامە و مافی پاراستنی کولتوری خۆ. دەسەڵاتی سیاسی کە نەتەوەیەک دەخوازێ بەدەستی بێنێ بەتەواوەتی بەدەست نایەت تا سەروەری نەتەوەیی بە تەواوەتی بەدەست نەیەت. کە دەشلێین سەروەری نەتەوەیی ئەوا مەبەستمان هەردوو رەهەندی سەروەرین: لە یەکەمیاندا نەتەوە رووی لە ناوخۆیە و وە ئەو رووەی سەروەریش لە کۆی سەروەری ئەندامانی نەتەوە پێک دێت کە ئەویش خۆی بە باشترین شێوە بە سیستەمێکی سیاسی تەعبیر دەکات کە کۆی ئەندامانی نەتەوە هەلیدەبژێرن بە ئیرادەی خۆیان بەبێ ئەوەی ئیرادەیەکی لە دەرەوەی نەتەوەهاتوو بۆی هەبێ بریار لەسەر شێوەو میکانیزمی ئەم سیستەمە بدات وە هەروەها بریاری تەواوی بەسەر سەرچاوەکانی دەولەمەندی سەرخاک و ژێر خاکی خۆیەوەبێ. رەهەندی دووهەمی سەروەری، کە یەکسەر تەواوکەری رەهەندی یەکەمی سەروەریە، ئەوەیە کە نەتەوە لە پەیوەندیە نێونەتەوەییەکاندا مافەکانی خۆی کە بە گونجاوترین رێگا و ئامراز ستراتیژ و ئاسایشی نەتەوەیی خۆی بخەملێنێ بەو شێوەیەی کە بەرژەوەندیە نەتەوەییەکان بە باشترین شێوە بپارێزێ. بە مانایەکی تر سەروەری نەتەوەیی لەرووی دەرەوەیدا باشترین میکانیزم و پەراوێزی بەرگری لەخۆکردن و بریاردان لەسەر ئاشتی وراگەیاندنی جەنگ وە هەروەها بەستنی پەیوەندیە دەرەکیەکان دەدات بەوشێوەیەی کە لە خزمەتی نەتەوەدایە.

{3}

هەر لەگەل باس و خواسی لێدان یا لێنەدانی عیراق لە ئاکامی ڕووداوەکانی 11ی سێپتەمبەر، هێزە کوردستانی و عەرەبییەکان کەوتنە هەولێکی زۆر بۆ خۆگونجاندن لەگەل ئەو قۆناغە و خۆئامادەکردن بۆ هەر ئەگەرێک کە لە لێدان و کەوتنی ڕژێمی عیراق بکەوێتەوە. زۆر بە کورتی کۆنفرانسی لەندەن لە دیسەمبەری 2002 ڕووداوێکی گرنگ بوو لەم پرۆسەیەدا، تا ئەو جێگەیەی کە پەیوەندی بە کێشەی کوردستانەوە هەیە. من وادەزانم کۆنفرانسی لەندەن ئەو سەرکەوتنە نەبوو بۆ کورد وەکو ئەوەی گوزارەی لێکرا لە میدیای ڕەسمی پارتی و یەکێتیدا: 1) ڕاستە فیدرالی قەبول کرا، بەڵام فیدرالیەک لەسەر بنچینەی ئیداری و بۆ هەموو عیراق، 2) بە شێوەیەکی شاردراوە ئەوە هەموو خەلکی عیراقە کە دەبێ دەنگ بدەن لەسەر ئەوەی ئایا سیستەمی داهاتوو فیدرالی دەبێ یان نا. بە مانایەک مافی چارەی خۆنووسین بۆ کورد لە یەکێ لە بەندەکانی ڕاگەیاندنی کۆتایی کۆنفرانس باسی لێوەدەکرێ، بەڵام خالی کراوە لە ناوەرۆکە ڕاستەقینەکەی، 3) دەولەتی داهاتووی عیراق کەم یا زۆر ئیسلامی دەبێ، لەبەر ئەوە دەکرێ بپرسین ئایا ئەم شێوە دەولەتە لەگەل کۆمەلگەیەکی دیموکراسی چەند گونجاوە، 4) کورد، بەپێی ڕاگەیاندنی کۆنفرانسی لەندەن، هیچ زەمانەتێکی پێنەدراوە بۆ ئەوەی ئەم زەمانەتە وەکو میکانیزمێک بخرێتە گەر ئەگەر هاتوو بەرژەوەندیەکانی کورد لەگەل دەسەڵاتی ناوەندی لە مەسەلەیەکی سیاسی یا ستراتیژی یەکینەگرتەوە. ئاخر بە پێی ئەم ڕاگەیاندنە کورد مافی ڤیتۆی نیە، هێزی پێشمەرگە دەبێ بە بەشێک لە هێزی چەکداری عیراق وە هەروەها هیچ زەمانەتێکی نێونەتەوەیی نیە کە کورد سکالای خۆی بۆی بیات بۆ ئەوەی گرفتەکانی لەگەل دەسەڵاتی ناوەندی یەکلا بکاتەوە.

بە باوەری من ئەوەی کە دوای کەوتنی رژێمی سەدام بریاری لەسەر درا لە کۆبوونەوەکەی ناسریە لەناوەراستی ئەپریلی ئەم سالە پاشەکشەیەکی تر بوو بۆ کورد و ئاسۆکانی چارەسەری کێشەی کورد لە باشووری کوردستان. لە راستیدا راگەیاندنی کۆتایی کۆبوونەوەی ناسریە کە لە 14 خال پێکهاتووە باس لە کورد و کوردستان و دۆزەکەی ناکات. لە خالی سێهەمی راگەیاندنەکەدا هاتووە کە عیراق سیستەمەکەی فیدرالی دەبێت بەمەرجێک کە راپرسی سەرانسەری (لە هەموو عیراق) لەسەربکرێ. ئێستا دوای کەوتنی رژێمی دکتاتور و بوونی هێزەکانی ئەمریکا و هاوپەیمان لە عیراق، دەکرێ تێبینی بکرێ کە:

1) سیاسەتی ئەمریکا لە عیراق و بەرامبەر دوارۆژی ئەم ولاتە لە گۆرانکاریەکی بەردەوام دابووە ئەویش بەپێی کارکردن لەگەل راستیەکانی دوای رژێمی سەدام وە هەروەها ململانێی دەسەلات لەناو ئیدارە و ناوەندەکانی بریاری ئەمریکی. هاوکات بەردەوام ناروونی و نائاشکراییەک لە سیاسەتی ئەم ولاتە بەرامبەریە عیراق و فایلی کوردی تێبینی دەکرێ، 2) هەرنەبێ لە کۆنفرانسی لەندەنەوە تەسەوورێکی ئەوها لای سەرکردە کوردەکان دروستکرا کە ئەوانن "برا گەورە"، ئەوانن سەری رم و ماکینەی بە دیموکراسیکردنی عیراق. لە قەبوولکردنی ئەم رۆلەدا دەترسم کورد دۆزی تایبەتی خۆی لە دەست بدات و عیراقی دیموکراسی و فیدرالیش بەدەست نەهێنێ، (4) 3) ئەوەی کە سەرکردەی پارتی و یەکێتی تا ئێستە کردوویانە ئەوەیە کە هەموو سیاسەتی کوردیان لە فلتەری عیراق و بەعیراقیبوون دەربریوە، کەچی وادەزانم هەرزوو دەکرا سەرکردەکان بە رەوتی بە کوردستانیکردنی کێشەی کورد کاریان بکردایە و بیریان لە هەندێ پرۆژەی ستراتیژی کوردستانی_ئەمریکی بکردایەوە، (5) شێوەی هەلسوکەوتی هێزە عیراقیەکان بەرامبەر دۆزی خەلکی کوردستان زۆر ناشیاو بەو دۆزە

بووه،بگره هەندێ جار لێرەو لەوێ بۆچوون و دەنگی وا هەن کە زۆر نێگەتیڤترە لە هی رژێمی بەعس. ئەوەتا کەسێکی لیبرالی تا ئێستا "دۆستی" کورد کە (کەنعان مەکیە)یە بەردەوام جخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کەوا سیستەمی فیدرالی نابێ لەسەر بنچینەی ئیتنیکی بێ (6) و هێزی پێشمەرگەش دەبێ هەلوەشێتەوە، 4) هەندێک هێز، بەتایبەتی شیعی، هەن کە دوودلی ناکەن لە قەبولکردنی سیستەمی فیدرالی بۆ کورد بەمەرجێک کورد سیستەمێکی ئیسلامی بۆ عیراق قەبول بکات. بۆ نمونە باس لە لەیەکگەیشتنێکی نەهێنی لەنێوان بەرێز مەسعود بارزانی و باقر محمد الحکیم دەکرێ (لەشاری نەجەف لە 5ی حوزەیرانی ئەمسال). بەپێی ئەوە ئەنجومەنی باڵای شۆرشی ئیسلامی لە عیراق فیدرالی قەبول بکات بەرامبەر قەبولکردنی کورد بۆ دەولەتێکی ئیسلامی لە عیراق. (7) ئەوە رێک کارێکی نادیموکراسیانەیە و رژێمێکی چیوکراتی نا دیموکراسیشی لێدەکەوێتەوە. 5) سەرانی کورد ئەوەیان قەبول کردووە کە بریار لەسەر فیدرالی بۆکوردستان بۆ دەنگدانی تەواوی پەرلەمانی عیراق وە یا هەموو عیراقیەکان بمێنێتەوە (8) کە ئەمەش موغامەرەیەکی سیاسیە و بە ئەگەری زۆر کێشەی کورد دەخاتە ژێر ئیرادەی زۆرینەی عەرەبی لە عیراق کە دەکرێ لە دەنگدانێکی "دیموکراسیانە "بریارێک بدات کە ئەنجامەکەی بنپێکردنی مافە سیاسیەکانی خەلکی کوردستان بێت. 6) لەوەختێکدا کە پێویستە کورد لە باشووری کوردستان لە هەموو ئاستێکدا یەکگرتوو بێت، ئەوەتا بە پێچەوانەوە بەردەوامی نەبوونی یەک ئیدارەیی و یەک خیتابی نەتەوەیی گونجاو باڵی بەسەر باری سیاسی باشووری کوردستان داگرتووە. ئەم حالەتە دەربری عەقلیەت و هەلوێستی ئەوپەری نادیموکراسیانەیە لەمەر مەسەلەی تەواوی دەسەلات لە کوردستان و هەروەها بەپەیوەندی لەگەل مەسەلەی عیراقی دوارۆژ و سیاسەتی

ئەمریکا. ئاخر کاتێک یەکێتی نیشتمانی کوردستان لەسەر زاری ئەندامی سەرکردایەتیەکەی،عادل موراد، بە راشکاوی بلێ نا بۆ تێپەڕبوونی هێزەکانی تورکیا بە باشووری کوردستاندا ئەوەتا پارتی بێدەنگە. (9)

{ 4 }

ئا لەم بارودۆخەدا، هەروەکو پێشتر گوترا، خەلکی کوردستان لە کات و ساتێکی چەندی بلێی چارەنوسسازدا دەژین. ئەم جۆرە قۆناغانەش لە مێژوودا هەم زۆر کەم هەلدەکەوون وە هەروەهاش پێویست بە بریاری بەهێز و چارەنووسساز و بوێر دەکەن. ئەوەتا لینین و دیڤید بن گوریون و هیلمۆت کۆل سێ سەرکردەن و شایەتی و بریاردەرن لە سێ ڕووداوی زۆر مێژووییدا: شۆڕشی ئۆکتۆبەر، دامەزراندنی دەولەتی ئیسرائیل وە دواییشیان روخاندنی دیواری بەرلین. هەرسێکیان لەسەر یەک شت رێکن، بەلام لە زرووفی مێژوویی جیاجیادا، کە بەلێ بریاری سیاسی چارنووسساز لەوانەیە بە چەند کاتژمێرێک زۆرفەرق بکات..کورد لە دوای تەواوبوونی جەنگی یەکەمی جیهانی ماوەیەکی باشی بەدەستەوە بوو (1918_1921)، بەلام ئیمرۆ لە باشووری کوردستان کات زۆر کەمە و دەبێ بە پەلە خەلکانی ووشیار و خاوەن بریار هەنگاو هەلێنن بەرەو بە یەکجارەکی چارەی کێشەی باشووری کوردستان. جخت کردن لەسەر ریفراندەم وەکو ئامرازێکی دیموکراسی و پیادەکردنی مافی چارەی خۆنووسین لە رووی عەمەلیەوە. لە بارەی ریفراندەم و کوردستانێکی سەربەخۆ لەناو ئەلتەرنەتیڤەکانیدا دەکرێ چەند خالێک دەستنیشان بکەین:

1) بەپێچەوانەی هەندێ بۆچوون کە دەخوازن جخت لەسەر ئەوە بکەن کە ریفراندەم تەنها بۆ ولاتانی داگیرکراو هاتووە، (10) وە بەم شێوەیەش دژ بە

رەوتی ریفراندەم قسەیەک بکەن، ئەوا بە ئاسانی دەتوانین بلێین کە ئەم هەلوێستە لەسەر زانیاریەکی تەواو دانەمەزراوە. کیوبیکی کەنەدی ناوچەیەکی داگیرکراو وە یا (کۆلۆنیکراو) نیە، بەلام تا ئێستا دوو جار ریفراندەمی کردووە. گرینلاند کە لە (1300)ەکانەوە سەر بە دەنیمارکەو ژمارەی دانیشتوانی هەر 50 هەزار کەس دەبن (80 لە سەد ئینویت واتە ئیسکیمۆیی و 20 لە سەد دەنیمارکی) تا ئێستا دوو دانە ریفراندەمی تیادا ئەنجام دراوە 1979 وە 1982، بە پێی یەکەمیان ئۆتۆنۆمی پێدرا وە بە پێی دووهەمیان گرینلاند خۆی لە بازاری ئەوروپی هاوبەش کێشایەوە.

2) ئەگەر کورد هەروەکو بەشێک لە عیراقی داهاتوودا بمێنێتەوە ، ئەوا کورد لە باشترین حالەتدا وە هەتا بگرە لە سیستەمێکی دیموکراسیشدا بە پێی رێژەی دانیشتوان (لە باشترین حالەت 25 لە سەد) ناتوانێ رێگا لە هەندێ بریاری چارەنووسساز بگرێ کە لە بەرژەوەندی زۆرینەی عەرەبە و لە دژی (کەمینە)ی کوردە. لە راستیشدا بە پێی پەیمانی بەرگری هاویەشی (لەنێوان ولاتانی عەرەبی 1952)، هەر ولاتێکی عەرەبی پێویستە بەرگری بکات لە ولاتانی تری عەرەبی. عیراق ئەندامە لەم پەیمانە و لە کۆمکاری عەرەبی. پرسیار ئەوەیە ئایا کورد بەرژەوەندی چیە سبەینێ بە پێی بیرکردنەوەیەکی عەرەبی یا ئیسلامی وە یا ئیسلامی_عەرەبی بە رەغمی ئیرادەی خۆی رابکێشرێتە ناو شەر لەسەر فەلەستین یا (شەتی عەرەب) یا هەر شەرێکی لەو جۆرە. لەراستیشدا کورد لە عیراقێکی یەکبوودا نەک هەر دەبێتە کەمینە لەناو سنوورەکانی ئەم دەولەتەدا، بەلکو کەمینەیەکی زۆر کەم لە چوارچێوەی سیستەمێکی عەرەبی و پەیوەندیە عەرەبیەکان...

3) وڵاتانی عەرەبی بە پێی هیچ پێوەرێکی مۆرالی یا یاسایی نێونەتەوەیی بۆیان نیە دژلیەتی دامەزرانی کوردستانێکی سەربەخۆ بکەن. ئەوە نیە عەرەب خاوەنی 22 دەولەتی عەرەبین و 50 ساله بە 6 دانە شەری عەرەبی ئیسرائیلیشەوە (جگە لە هەموو تراژیدیاو خوێنرێژیەکی تر) دەخوازن دەولەتێکی تری عەرەبی (فەلەستین) دابمەزرێنن. خیتابی کوردی بە رووی عەرەبدا دەتوانێ بە ئاسانی ئەوە بلێ کە خەلکی باشووری کوردستان تەنها ئەوە دەخوازن کە ئێوەی عەرەب بۆ فەلەستینیەکان دەها سالە خەباتی بۆ دەکەن، زیاتر نا. ئەم خیتابەیە کە نامۆیە لە خیتابی سیساسی کوردیدا و خیتابی (برایەتی کورد و عەرەب) سەلمێنراوە کە نە خیتابێکی بە کەلک بووە وە نە خیتابێکی سیاسی بووە، چونکە لە سیاسەتدا سیاسەتی واقعی(Realpolitik) سەردەستە وە لەم جۆرە سیاسەتەشدا بەرژەوەندی و هێز و دۆستایەتی ستراتیژی و تاکتیکی و...هتد چمکی کارپێکراون.

4) هەر لە پەیوەندی ئیقلیمیدا ئەو ئاسانە نیە، ئەگەر ئیمرۆ ئەسلەن مومکینیش بێت، کە تورکیا و ئێران و سوریا بەیەکەوە دژی دەولەتێکی سەربەخۆی کوردستانی لە باشووری کوردستان زۆر شت بکەن: ئێران و سوریا خۆیان لە قۆلی شەر دەبینرێن لە لایەن ئەمریکاوە، تورکیاش بەو ئاسانیە ناتوانێ بە هەوەسی خۆی جولە بکات. بە باوەری من ئەمجارەشیان تورکیا ناتوانێ بریاری ناردنی هێزی خۆی بۆ عیراق بدات ئەمەش زیاتر لەبەر ئیعتیباراتی سیاسەتی ناوەوە و هەلوێستەی ناوەندەکانی بریارە لە تورکیا. ئەوەی کە لەوانەیە ئەم ناردنی هێزە نامومکین بکات یەکبوون و بە بریار نیشاندانی دەنگی باشووری کوردستانە. نەناردنی هێزی تورکیا بۆ عیراق لەوانەیە ببێتە هۆی کوشتنەوەی بەتەواوەتی ئەو چێلە پیرۆزەی پەیوەندیەکانی ئەمریکا و تورکیا کە بە بریاری 1ی مارسی ئەمسال

چەقۆی لێراستکرایەوە. هەر چەوتیەکی تورکیا ئیمرۆ بیکات بە ئەگەری زۆر دەکرێ ببێتە هۆی لەگۆرنانی خەونی ستراتیژی تورکیا بۆ چوونە ناو یەکێتی ئەوروپا... دیسان لە رووی ئیقلیمیەوە دەکرێ هەرزوو کورد ئەوە بلێ کە دەولەتی سەربەخۆی کوردستان دەتوانێ نائارامی کەمکاتەوە لە ناوچە و هەر لە یەکەم ساتەوە ئەم دەولەتە کۆمەلێ پەیمانی ئاشتی لەگەل دەولەتانی ناوچەدا مۆر دەکات و هەتا بگرە دەکرێ بۆ ماوەی 3_5 سال ئەم دەولەتە لەژێر چاودێری نەتەوەیەکگرتووەکان وبە زەمانەتێکی ئەمریکی بمێنێتەوە و مەسەلەی دروستکردنی هێزی چەکداری بۆ پاش ئەو ماوەیە دوا دەخات.

5) لە رووی نێونەتەوەییەوە گرنگە بە راشکاوی کورد بە هێزەکانی هاوپەیمان و بەتاییەت ئەمریکا بلێ کە ئەو چەوتیە مێژووییەی بەریتانیا بەر لە (82) سال کردی، نابێ ئەمریکا بەردەوامبێ لەسەری یا بیکاتەوە. بە پێچەوانەوە ئەمریکا بۆ یەکجارەکی بوارێکی مێژوویی هەیە کە ئەم هەلەیە (یاخود غەدرە) مێژووییە راست بکاتەوە لە رێگەی بواردان بە خەلکی کوردستان کە بە خۆیان بریاری خۆیان بدەن. دەبێ هەرلێرەشدا بگوترێ کە جادەی کوردی تەنها جادەیەکە لە جیهانی ئیسلامی دا کە بەبێ سێ و دوو پشتگیری ئەمریکا دەکات. بەلام ئەگەر ئەمریکا خوێندنەوەیەکی ستراتیژی عاقلانە نەکات بۆ ئەم حالەتە،ئەوا مەترسی دەکرێ کە ئەمریکا و کورد عیراقیش بەدەست نەهێنن و کوردستانیش لە دەست بدەن. (11)

6) خیتابی کوردی (بۆ ناوەوە و بۆ دەرەوە) دەبێ ئەوە بە جوانی روون بکاتەوە کە: لە ماوەی 70 سال (1921_1991) کورد بە "برایەتی" لە دەرگای دەولەتی عیراقی داو هەولی جدی بۆ دیموکراتیزەکردنی دا، کەچی هەر تراژیدیا و مالوێرانی بەشی بوو لەم خەباتەدا، بەلام لە ماوەی دوانزە سالی رابردوودا لە بەر ئەوەی کورد بواری "بەخۆبوون"ی هەبوو سەرەرای هەموو کێماسی

و چەوتیەکانی سیاسەتی پارتی و یەکێتی و سەرەرای دوو گەمارۆ و تەهدیدی جددی لەلایەن داگیرکەرانی کوردستان و رژێمی بەعس، دەبێ بگوترێ سەرەرای ئەمە هەمووی خەلکی کوردستان توانی دەستکەوتی زۆر بەدەست بهێنێ. بە مانایەکی تر ئەزموونی باشووری کوردستان رێک ئەوەمان پێدەلێ کە تا خەلکی کوردستان بە ئیرادەی خۆی، دوور لە ئیرادەی نەتەوەی سەردەست، بریار لەسەر شێوەی ژیانی خۆی نەدات، ئەوا مەترسی هەیە کە کورد جارێکی تر بگەرێتەوە دۆخی پێشوو و نەتوانێ ژیانی خۆی چاکتر بکات. هەروەکو لە سەرەوە گوترا ئەم ئاماژەیە زۆر گرنگە جختی لەسەر بکرێ بۆ ئەوەی کە خەلکی کوردستان بریاری "بەخۆبوون" و جیابوونەوە لە عیراق بدات، واتە بریاری خۆی یەکلا بکاتەوە لە قازانجی خەیاری کوردستانێکی سەربەخۆ. هەر ئەم لۆژیکەش دەکرێ بەکاربێ بۆقەناعەت پێکردنی لایەنە نێونەتەوەییەکان،بە تایبەتی ئەمریکا و ئەورووپای رۆژئاوا.

7) خەلکی کوردستان بە ئاسانی دەتوانێ بە ئەمریکیەکان بلێ کە ئەگەر پرۆژەی ئەمریکا دیموکراسیە بۆ ناوچەکە، ئەوا جوانترین شێوە و بەشی ئەم پرۆژەیە رێگەدان دەبێ بە خەلکی کوردستان کە بە رێگەیەکی دیموکراسیانە، واتە بە راپرسێکی گشتی بریار لەسەر چارەنووس و دوارۆژی خۆی بدات.

8) کێشەی کورد لە عیراق تەنها کێشەی کورد نیە، بەلکو کێشەی عیراق و کوردە. بە مانایەکی دیکە لە پرۆژەی کوردستانێکی سەربەخۆدا نەک هەر کورد سوودمەندە، بەلکو بە هەمان شێوەش عیراقی عەرەبیش سوودمەندە: عیراقی عەرەبی چیتر پێویست ناکات لە ململانێیەکی بنەهاتوو سەرچاوەکانی دەولەمەندی خۆی و گیانی لاوەکانی بکا بە قوربانی. عیراقی عەرەبی دەتوانێ لە چوارچێوەی هارمۆنیایەکی ئیتنیکی ئەو شێوە سیستەمە سیاسیەی کە دەخوازێ هەلبژێرێ بەبێ گوێدانە نەتەوەیەکی یا گروپێکی ئیتنیکی تر.

9) کەمایەتیەکانی کوردستان (تورکمەن و کلدۆ_ئاسوری) لە کوردستانێکی سەربەخۆ زۆر سوودمەند دەبن. وەکو چەندایەتی ئەم دوو کەمایەتیە سەنگێکی زیاتریان دەبێ لە کوردستانێکی سەربەخۆدا کە ژمارەی دانیشتووانی کەم یا زۆر 6 ملیۆن کەس دەبێ لەوەی لە وڵاتێکی کە ژمارەی دانیشتووانی 26 ملیۆن بێت. لە رووی چۆنایەتی و ئەزموونی مێژووییشەوە بە ئاسانی دەتوانین بلێین ئەوەی کە بەشی کەمایەتیەکان بووە لە مافی کولتوری و سیاسی لە 12 سالی رابردوو لە هیچ وڵاتێکی رۆژهەڵاتی ناوەراست بۆ هیچ کەمایەتیەک نەلواوە. دوور رۆیشتن نیە گەر بلێین بریاری سیاسی عەقلانی ئەم کەمایەتیانە سروشتیە کە بۆ کوردستانێکی جودا لە عیراق بێت.

10) من باوەرم وایە کە لە مەسەلەی ریفراندەمدا ئیمرۆ جادەی کوردستان بریاردەرە. هەزاران کەس ئیمرۆ لە کوردستان دەتوانن بێنە سەر جادەو بە شێوەیەکی زۆر شارستانیانە و ئاشتیخوازانە داوای دەولەتی سەربەخۆی کوردستان بکەن. ئاخر ئەم بریارە مێژووییە پێویستی بە هەژانێک و هەلتەکانێکی بنەرەتی هەیە، پێشتر ئەم هەلتەکانە رووی لە ناوەوە بێت و لەوێشدا ئەوانەی کە دوودلن لە خەلکی کوردستان بەم هەلتەکانە بریاری خۆیان یەکلا کەنەوە. رووی دەرەوەی ئەم هەلتەکانەش دەبێ پەیامێکی بێ دوودلی خەلکی کوردستان بێت بۆ ئەوەی ئەمریکا و هاوپەیمانان و جیهانی رۆژئاوا ئەم خواستەی کورد بە هەند هەلگرن و حسێبی بۆ بکەن... زۆر گرنگە کە وەرەقەی ریفراندەم نەبێتە هی یاری حزبایەتی و تاکتیکی سیاسی و موزایەدە. یەک هێز بۆی هەیە ریفراندەم بەکار بێنێ وەکو ئامرازێکی ستراتیژی لە ململانێیەکی نەتەوەیی چارەنووسسازدا، کە ئەویش تەواوی خەلکی کوردستانە.

په‌راوێزه‌كان:

(1) بروانه بۆ نمونه: بورهان یاسین، "كورد دوای 11ی سێپته‌مبه‌ری 2001" هاوڵاتی، 7_10_2002 ل9؛

p ،15.5.2003،Borhanedin A. Yassin ”Uplosstaten Irak,,Svensk Dagbladet

;5

هه‌روه‌ها بورهان یاسین "دوو نامه بۆ حكومه‌ته‌كانی كوردستان "له 9 و 10ی ئه‌پریل 2003

Kurdish Media.com

(2) Ruth Lapidoth, Autonomy, (Washington, D–C: 1996) ل 49.

(3) هه‌مان سه‌رچاوه.

(4) بروانه بۆ نمونه: بورهان یاسین، " دوو نامه ...".

(5) سه‌رچاوه‌ی پێشوو.

(6 The New York Sun, Aug. 4، 2003)

(7) سه‌رچاوه‌ی پێشوو.

(8) ئه‌وه‌تا مام جه‌لال (له كه‌ركوك ناوه‌راستی ئه‌پریل) ده‌ڵێ بریار له‌سه‌ر فیدرالی یا هه‌ر فۆرمێكی تر په‌رله‌مانی عیراق بریاری له‌سه‌ر ده‌دات. كوردستانی نوێ، 14_4_2003. هه‌ر ئه‌مه‌شه گه‌وهه‌ری بریار و راسپارده‌كانی كۆنفرانسی له‌نده‌ن.

(9 Kurdish Media.com) له 7_8_2003.

(10) بۆ نمونە فەرید ئەسەسەرد لایەنگرانی ریفراندەم بە نەزان لە قەلەم دەدات دەربارەی راستیەکی سیاسی_مێژوویی کە ریفراندەمە، لە کاتێکدا خۆشی زانیاریەکانی، لە باشترین حالەتدا چەوتن لەو بارەیەوە. ئەسەسەرد دەبێژێ "بۆ ولأتێکی وەک کوردستان، ریفراندەم کۆسپی لەبەرە، ئەوەش کە لایەنگرانی ریفراندەم نایزانن ئەوەیە کە ریفراندەم رێ و شوێنێکە تەنها بە کەلکی ئەو ولأتانە دێ کە داگیرکراون..." بروانە کوردستانی نوێ، 10_8_2003، ل7.

(11) بورهان یاسین، "دوو نامە ... "

لە ڕێفراندەمدا کورستانێکی سەربەخۆ 2

گۆڤاری گزینگ، ژمارە 39 و 40، هاوین و پایزی2003) (هەر ئەو بابەتە لە دووتوێی پەرتووکێکدا بەناوی ئێستەو پاشەڕۆژی کوردستانی عیراق وەکو دۆکۆمێنتی سیمینارێک کە لە ڕۆژی 1.11.2003 لە شاری بۆنی ئەڵمانی بەسترابوو بڵاوبۆتەوە لەلایەن ناڤەند ـ ناوەندی لێکۆڵینەوەی کوردیەوە.

باسی ئەمرۆمان تەنها لەسەر ئەوە نیە کە ئایا ڕێفراندەم باشە یان خراپە، بکرێت یان نەکرێت؟ بۆ ئەوەی لە زەرورەتی ڕێفراندەم تێبگەین، دەبێ سیحری ئۆتۆنۆمی و فیدرالی هەڵوەشێنینەوە و لە خەڵکی خۆمان بگەیەنین کە جیاوازیەکی زۆر لەنێوان ئۆتۆنۆمی و فیدرالیدا نیە و دیالێکتیکی دیموکراسی و فیدرالیش بخەینە ژێر نیشانەی پرسیارەوە. هەروەها ئەو پرۆسانەی کە لەماوەی دواییدا بەتایبەتی کۆنفرانسی لەندەن و کۆبوونەوەی ناسرییە بێنینە پێش چاو و پرسیار بکەین کە ئایا کورد لەوێ چی بەدەستهێناوە، لەکاتێکدا بەراستی لە ئەمرۆ بەهێزتر بوو. هەڵبەتە من لە ئاستی دانوستاندن (موفاوەزات) یان لە ئاستی گفتوگۆدا دەڵێم: ئایا ئەوەی لە کۆنفرانسی لەندەن و کۆبوونەوەی ناسرییە بەدەست نەهات بۆ مومکینە ئێستا بەدەست بێت؟ وە ئەگەر بەدەست نەیەت بۆ مومکین نیە کورد بەرەو ڕێفراندەم مۆبیلیزا بکرێ و لەوێدا بڕیاری خۆی بدات؟

لەڕاستیدا ئەمە باسی یەکەم جارم نیە لەم بارەیەوە، بەڵکو ئەمە ماوەیەکە خۆم سەرقاڵی ئەم مەسەلەیە کردووە. یەکەم جار لە ساڵی 1999 لە وتارێکمدا بەناوی "شکست و سیاسەتی گۆڕینی شکست بە سەرکەوتن"، کە لە ڕۆژنامەی پەیام دا بڵاوکرایەوە، لە دەرگای ئەم باسەم داوە. لەوێدا ئاماژەیەکم بۆ ئەوە کرد کە ئەو ڕۆژەی دیموکراسی لەو وڵاتانە دیتە کایەوە (دیموکراسی ڕاستەقینە)، ئەو کاتە دەبێ کورد بترسێ کە بە چەکی دیموکراسی ژێردەست بکرێ. من ئەو مەسەلەیەم هێنایە پێشەوە وەکو ڕەنگدانەوەیەک یان کاردانەوەیەک لەسەر ئەو شتەی کە هاتۆتەگۆڕێ بەناوی ستراتیژی تازەی پ ک ک ی ئەو وەختە. بەهەرحاڵ بە بەردەوامی کارکردن لەگەڵ ئەو مەسەلەیە، بەڵام بە فایلی مەسەلەی کورد لە باشوری کوردستان زیاتر خۆم خەریککردووە و لەو ئیتیجاهەدا دوو نامەم نوسیووە بۆ حکومەتەکانی کوردستان ــ پارتی و یەکێتی کە لە ماڵپەڕیKurdishmedia بڵاویوونەتەوە (10 و 11ی ئەپریلی 2003) دوو نامە یەک لەدوای یەک. نامەکان زۆر کورت و چڕن، بەڵام لە خوێندنەوەیاندا هەندێک بۆچوون بەدیدەکرێن کە لەوێدا تەرحکراوون هێشتا لەگۆڕێن و یەکێک لەوانە ئەوەبوو کە بەرهەڵستکاری بۆ ئەمریکا زۆر زێدە دەبێ و خوێن دەڕژێ. هەر بەو ئیتیجاهە کۆڕێک کرا لە ستۆکهۆڵم لەلایەن بەندە و د. عەبباس وەلی (لە 19ی ئەپریلی 2003، واتە دە ڕۆژ دوای کەوتنی دکتاتۆر)، هەر لەسەر ئەو باس و خواسە قسەمان کرد و ئەو بۆچوونانەی ئێستاش بەشێوەیەکی تازە کۆیان دەکەینەوە و ئەو وتارەی تازەم لە هاوڵاتیدا بڵاوبۆتەوە بەناوی (لە ڕێفراندەمدا کوردستانێکی سەربەخۆ) لە 20 و 27ی ئۆگوستی 2003 خودی ئەو باسەی ئێستایە، بەڵام بەشێوەیەکی کورت و چڕ.

حەزدەکەم لە دەستپێکردنی باسەکەمدا بەوە دەستپێبکەم کە دوو گڵۆپی سوور یان دوو گڵۆپی خەتەر داگیرسێنم: یەکێکیان بەشێوەی پرسیارە و ئەویش ئەوەیە کە ئایا کورد لە دەوڵەتی عیراق بە بەشداریەکی چالاکانەی کورد هەروەکو ئەوەیە جووەکان دوای تێکشکانی هێتلەر و نازیزم لە ئەڵمانیا هەوڵی ئەوەیان بدایە کەوا دەوڵەتی هێتلەری زیندوو بکەنەوە و لەگەڵ ئەو دەوڵەتە باسی مافەکانی خۆیان بکەن. لەوانەیە بەلای هەندێکمانەوە ئەو بەراووردکاریە زۆر بە ئینساف نەبێت، بەڵام بە قەناعەتی من زۆر بە ئینسافە، بەتایبەتی لەدوای ئەنفال و هەڵەبجە. ئەو بەراووردکاریە لە ئاستێکی ئەکادیمیشدا کراوە و بەراوردی جینۆساید بەرامبەر بە کورد لەگەڵ هۆڵۆکۆستیش بەراوردکراوە. بەو مانایە، ئێمە چەند هۆیەکی ئەخلاقی، سیاسی و ئەکادیمیشمان هەیە بۆ ئەوەی ئەو بەراووردکاریە بکەین. بە قەناعەتی من ئەوە پرسیارێکی جددییە و وامان لێدەکات کە بکەوینە گومانەوە لەوەی کە ئایا ئەو دەوڵەتەی دروستی دەکەینەوە بۆچی سبەینێ بکەوینە دانوستاندن لەگەڵیدا و لەوەش خراپتر جارێکیتر بەرەورووی سیاسەتی ئینکار ببینەوە لەسەردەستی هەمان دەوڵەت کە ئەمڕۆ دایدەمەزرێنینەوە؟

ئەوەی تریان مەسەلەیەکی زۆر گرنگە بە قەناعەتی من کە ئەویش پرسیارێکە: ئایا ئەو شتەی کە کورد لە باشوری کوردستان کەم یان زۆر پەنجا ساڵە خەباتی بۆ دەکا کە دیموکراسییە نابێت بە چەکێک بەدەستی نەتەوەی سەردەست، واتە نەتەوەی عەرەب لە عیراقدا، بۆ ژێردەستکردنی کورد؟ بەو مانایە ئەو شتەی کە کورد پەنجا ساڵە خەباتی بۆ دەکات، دۆزیمانەوە یانیش پەیدامانکرد کە ئەوڕۆ ئەوە چەکێکە کەوتۆتە دەست زۆرینەی عەرەب و، بەو شێوەیە کە دەیەوێ، ئەو دەوڵەتە دەڕەخسێنێ هەر لە ناسنامەی دەوڵەتەکەوە، قوڵاییە ستراتیژیەکانەوە،

دەورویەری سیستەمەوە، ئایدیۆلۆژیای دەوڵەتەوە و لە سیستەمی سیاسی ئەو دەوڵەتەوە بگرە کە ئایا سیستەمێکی سیاسی ڕەنگدانەوەی ناسیۆنالیزمی عەرەبی دەبێ یان ڕەنگدانەوەی ئیسلامی سیاسی دەبێ؟

دیارە کە باسی ئەو دوو ئایدیۆلۆژیایە دەکەین لە قوڵایی مێژووی عیراقدا و لە 82 ساڵی ڕابردوو ئاوڕێکی بەگشتی بدەینەوە و تەماشای بارودۆخی سیاسی ئێستای بکەین، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە عیراق لە سییەکانی سەدەی ڕابردوو باسی لێەکرا وەکو پرۆسیای عەرەب تەماشا دەکرا، وەکو ئەوەی کە عیراق سەرکردایەتی هەموو وڵاتە عەرەبییەکان بکا بۆ یەکگرتنەوەی ئەوەی پێیدەڵێن نیشتیمانی عەرەبی. ئەو شتە نەک هەر لاناونەچووە، کە کاتی خۆی ساتع حوسەری و ئەمانە کاریان لەگەڵدا دەکرد، بەڵکو بەهێزتربووە بەتایبەت دوای ڕژێمی 35 ساڵەی بەعس. ئەوەی ئیسلامی سیاسیە، ئەوە خەتەرێکی جدییە. ئێمە بەرەورووی دوو مەسەلە بوینەتەوە: یەکەمیان مەسەلەی ئیسلامی تیۆکراتیک دەبێ یان سیستەمێکی دیموکراسی؟ ئێمەی کورد ئایا هەر لە ئێستاوە ئەو فێڵە لەخۆمان بکەین کە دەشێ گوزەران بکەین لەگەڵ حوکمێکی تیۆکراتی؟ بە قەناعەتی من ئەو دوو پرسیارە پرسیاری گرنگن بۆ ئەوەی وەکو دوو بەشی چاویلکەیەک تەماشای بارودۆخی ئێستای عیراق و کوردستانی پێبکەین.

بەشێوەیەکی گشتی ئەمڕۆ زۆر لە ساڵانی 1920 دەچێ. هەڵبەتە من نامەوێ بە هەموو وردەکاریەکانەوە باسی بیستەکان و ئەو ئیمکاناتەی هەبووە و ڕادەی هۆشیاری سیاسی لە کوردستان و لەناو جوڵانەوەی سیاسی کوردستان بکەم. بەڵام لێرەدا دەخوازم ئەوە بڵێم کە ئەمڕۆ لە بیستەکان دەچێ بەو مانایەی کە دوای هەڵوەشانەوەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ئیمکاناتێک هەبوو، کە ئەو نەتەوانەی لەوێن، بتوانن ببنە خاوەنی دەوڵەتی خۆیان. دیارە زۆربەشیان بوون،

بالام کورد بەشی نەبوو و دابەشکرا. بەشێوەیەکی گشتی ئەگەر ئێستا بەراوورد بکەین لەگەڵ بیستەکان، ئەوا دەتوانین بڵێین کە هەڵوەشاندنەوەی ئیمپراتۆری عوسمانی لە 1918 ئیمکاناتێکی زۆری بە کورد بەخشی تاوەکو بەشێوەیەکی ڕەسمی دەوڵەتی عیراق ڕاگەیەندرا. بەڵام لە 1921یش بەڕاستی مەسەلەکان هەمووی تەواو نەببوو لەبەر دوو هۆ: 1) عیراق کە بوو بە خاوەنی دەستور لە ساڵی 1925 کەوتە ناو فایلەکانی کۆمەڵەی نەتەوەکان و، 2) ویلایەتی موسڵ لە ساڵی 1926 بڕیاری لەسەر درا کە بدرێ بە عیراق. بەشێوەیەکی گشتی دەتوانم بڵێم کە ساڵانی 1920 کورد زیاتر وەختی بەدەستەوە بوو ئەگەر تەماشای مەسەلەی وەخت بکەین کە هۆکارێکی زۆر گرنگە لە سیاسەتدا و ئێستا وەخت کەمترە.

ئێستا لە هەفتەکانی داهاتوودا، یانیش لە مانگەکانی داهاتوودا، ئەگەر ڕووداوێکی ئەوها نەیەتە پێشەوە کە قەیرانێک دروستبکا لە مەسەلەی نووسینەوەی دەستور بۆ عیراق، ئەوا من قەناعەتم وایە کە هەر وەختێک دەستور دامەزرا ئێمە بە بەراورد لەگەڵ ساڵانی 1920ەکان دەکەوینە قۆناغی دوای 1925. هەر لەسەر گرنگی مەسەلەی وەخت لە سیاسەتدا دەتوانین ئاماژە بۆ سێ سەرکردەی جیهانی بکەین: هیلمۆت کۆل، دەیڤید بن گۆریۆن و لینین، کە بڕیاردەربوون لە سێ ڕووداوی زۆر گرنگدا: ڕوخاندنی دیواری بەرلین، دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسرائیل و شۆڕشی ئۆکتۆبەر. هەرسێکیان کۆکن لەسەر ئەوەی کە سیاسەت زۆر جار بە کاتژمێر فەرق دەکات. واتە هەر لە سات و ئانی خۆیدا بڕیارەکە نەدرێت، ئەوا مرۆڤ لەپاش ئەو ساعات و ئانەدا بەجێدەمێنێت. لەبەر ئەوە بەقەناعەتی من کات زۆر کەمە، بەڵام ئەوەش بەو مانایە نیە کە ئێمە لەبەر کەمی کات هەندێ شتی نیوەچڵ بکەین، بەڵکو دەبێ ئەو شتانەی دەکرێن بیریان

لێ بکرێتەوە و بە پوختەیی بن، بەڵام لەلایەکی ترەوە دەبێ ئەو وزەیەی کە هەمانە دوویار و سێبار و چواربارەی بکەین بۆ ئەوەی کە بەڕاستی بتوانین پێڕابگەین.

پێش ئەوەی بچمە ناو بارودۆخی سیاسی ئەورۆ، دەمەوێ لە دوو وێستگەدا تێپەڕم کە ئەوانیش وێستگەی کۆنفرانسی لەندەن و کۆبوونەوەی ناسرییەن. کۆنفرانسی لەندەن کە لە دیسیمبەری 2002 بەسترا بۆ خۆئامادەکردنێک بۆ لێدان و دوای لێدانی عیراق. دیارە میدیای کوردی، بەتایبەتی میدیاکانی پارتی و یەکێتی، زۆر بەخۆشحاڵیەوە باسی کۆنفرانسی لەندەنیان بۆ خەڵک کرد و بەو ڕاددەیەی کە کورد سەرکەوتنی بەدەستهێناوە لەو کۆنفرانسەدا. ئێمە هەر دوای دوو هەفتە پاش کۆنفرانسەکە لە پاڵتۆک گفتوگۆیەکی درێژمان لەسەر ئەو مەسەلەیە کرد و پەنجەمان خستە سەر ئەو شتانەی کە لەوێدا مافەکانی کورد بەتاڵکراوەتەوە لە هێزەکانی خۆی. یەکێک لەو شتانەی زۆر گرنگە ئەویش ئەوەیە کەوا هەموو عیراقیەکان بەشداربەبن لە بڕیارە سیاسیەکاندا. کەواتە بەو شێوەیە ئەگەر دواڕۆژی عیراق ئەگەر فیدرالی بێت یان نەبێت، یانیش کورد ئۆتۆنۆمی پێبدرێت یان نەدرێت، ئەوا ئەو بڕیارە دەگەڕێتەوە بۆ هەموو خەڵکی عیراق. لەبەر ئەوە نەک هەر لە کۆنفرانسی لەندەنەوە، بەڵکو لە زوتریش قەناعەتێکی ئەوها لەلایەن ئۆپۆزسیۆنی عیراقی عەرەبی و ئیسلامی دروستبوو لە دەرەوەی عیراق کە هەموو عیراقیەکان بڕیار دەدەن کەوا سیستەمی داهاتووی عیراق فیدرالی بێت یان نا؟ ئەو وەختە بۆ یەکەم جارە لە مێژووی مەفهومی چارەی خۆنووسین بەوجۆرە وەرگیراوە کە نەتەوەی سەردەستیش بەشداری بکا لەوەی کە ئایا نەتەوەی بندەست چ مافێکی پێ ڕەوا ببیندرێ. ئەگەر وایە تەیموری ڕۆژهەلات هیچ ڕۆژێک بەوە نەدەگەیشت کە ئەورۆ پێیگەیشتووە، ئەویش ئەوەیە

کە لەژێر ئالأی خۆیان وڵاتی سەربەخۆی خۆیان هەیە. ئەگەر هەموو ئەندۆنیسیەکان بەشداریان بکردایە لە پرۆسەیەکی ئەوهادا، ئەوا ئەگەر ئەو رێفراندەمە سەد جاریش دووبارە ببایەوە، بەو ئەنجامەی ئێستا نەدەگەیشت. لەبەر ئەوە بەقەناعەتی من بەسەر هێزە سیاسیەکانەوە بەتاییەت بەسەر سەرکردە کوردەکان هەندێک شت تێپەڕیوە کە نەدەبا ببێ. بەو مانایە کە یەکێکی وەکو ئەحمەد چەلەبی یانیش هەر کەسێکی تر لە ئۆپۆزسیۆنی عیراقی، گەر بڵێین کە مەسەلەی بڕیاردان لەسەر فیدرالی دەگەڕێتەوە بۆ هەموو عیراقیەکان، ئەوا هەر لەو کاتەدا سەرکردەکان لەسەریان پێویستە کە کاردانەوەیەکی زۆر بەهێز و پڕ بە پێستی خۆی و لەجێگای خۆی بدەنەوە ئەم جۆرە ڕاگەیاندنە بۆئەوەی ئێمە زیاتر کات بەفیرۆ نەدەین لەسەر پرۆژەیەک کە دەمانباتەوە ناو پرۆسەی دامەزراندنی دەولەتی عیراق کە بەقەناعەتی من بۆ ئێمە ئاستەمە کەوا ناسنامە و تەوەجوهات و قوڵایی ستراتیژی دەوڵەتی عیراق سیستەمی عەرەبیدا کە 22 دەوڵەتن بگۆڕین وە زۆر شتی تریش هەن کە ئێمە بەرەورووی دەبینەوە.

لە کۆبوونەوەی ناسرییە (2003/4/14) نە باسی کورد کراوە و نە باسی کوردستانیش کراوە بەناوهێنان. لەوەش خراپتر لە بەندی دووەمی ئەو چواردە بەندەی کە لە کۆبوونەوەکە لەسەری ڕێککەوتوون ئەوها هاتووە، کە ناسنامەی داهاتوو لە عیراق ناسنامەی ناوچەیی و ئیتنیکی و مەحەللی نابێت، بەڵکو ناسنامەیەکی عیراقی دەبێت. لە خاڵی سێهەمیان کە زۆر ترسناکترە بەقەناعەتی من دیسان زۆرینەیە (واتە زۆرینەی عەرەب لە عیراق) دیسان بەشداری پێکراوە لەسەر مەسەلەی مافی چارەی خۆنووسینی کورد بەوەی کە سیستەمی داهاتووی عیراق فیدرالی بێت بەڵام دوای ڕاپرسیکردن (consultation) لەگەڵ هەموو

خەڵکی عیراق کە ئایا ئەم سیستەمە باش دەبینرێ یانیش خراپ. ئەمە ترسێکی زۆر گەورەیە و پرسیاریش ئەوەیە کە بۆچی ئەو بەندانە بەسەر نوێنەرانی کورد لە کۆبوونەوەی ناسرییە تێپەڕیون؟ من قەناعەتم بەوە نیە کە ئەمریکاییەکان زۆریان لە نوێنەرانی کورد کردبێ. لەبەر ئەوە ئەگەر پرۆسەی کۆنفرانسی لەندەن و کۆبوونەوەی ناسرییە بەردەوامبێت بەو شێوەیە و هەر لەسەر ئەو بناغەیەش دەستورێکی عیراقی دابمەزرێ، ئەوا ئەو خەتەرە زۆر جددییە و لە سیاسەتیشدا دوایین شت کە نرخی هەبێت پەشیمانبوونەوەیە.

ئەمڕۆ لە عیراق، بەپێچەوانەی ئەوەی کە قسەکراوە، دژی مەسەلەی ڕێفراندەم و لە ڕوانگەی بۆچوونێکی چەوت کە بەڵێ حکومەتێکی ناوەندی هەیە و دەبێ کورد لەو حکومەتە ناوەندییە ئیجازە وەربگرێ. لە عیراقی ئەمڕۆ شتێک نیە بناوی حکومەتێکی ناوەندی و دەسەڵاتێکیش نیە وەکو دەسەڵاتێکی مەشروع، لەباشترین حاڵەتدا هێزێکی داگیرکەر هەیە، داگیرکەر نەک وەک من خۆم دەیبینم، بەڵکو بەپێی بڕیاری نەتەوەیەکگرتووەکانی ژمارە 1483، کە ئەمریکا هێزێکی داگیرکەرە و بەپێی ئەو ناساندنەش ئەمریکا بەرپرسیارە لە ئاسایش و دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق و یارمەتی ئابووری. بەو مانایە دەسەڵاتێکی ناوەندی لەوێ نیە. عیراق هەڵوەشاوەتەوە و نەتەوەیەکگرتووەکان هەتا ئێستاش بەو ئەنجومەنی حوکمەی عیراق کە لە 25 کەس پێکهاتووە، لەباشترین حاڵەتدا بە بڕیاری ژمارەی 1500ی نەتەوەیەکگرتووەکان تەنها بەخێرهاتنی ئەو ئەنجومەنە دەکات و دانی پێدانانێ. لەلایەکی تریش وڵاتە عەرەبیەکان دان بەو ئەنجومەنەدا نانێن و بەڕەسمی نایناسن و هەر بەو شێوەیە وڵاتە ئەقلیمیەکانیش. لێرەدا کورد لەڕووی سیستەمی سیاسیەوە ئەوپەڕی توانا و ئیمکانات و دەرفەتی هەیە کە لەوێدا بەڕاستی لەو بۆشاییەدا خۆی تەرح بکات؟ ئەمە لەلایەک و لای

تریان ئەوەیە کە ئەورۆ ترسێک دروستبووە لە هاوکێشەی ئەمریکا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئەمریکا و عیراق، ئەویش ئەوەیە کە دەنگۆیەک هەیە گوایە ئەمریکا دەخوازێ زووتر دەربچێ لە عیراق لەوەی کە نیەتی بوو. دوای ڕاگەیاندنەکەی پۆل بریمەر کە ئەمساڵ (2003/7/12) ڕایگەیاند و دەنگێکی زۆری دایەوە لە ئەمریکا بەتایبەتی لەلایەن هەندێک ڕێکخراوی کۆمەڵگای مەدەنی ئەمریکی و بەتایبەتی ئەوانەی ئافرەتان، کە بەڵێ ترس هەیە کە دەوڵەتی داهاتووی عیراق دەوڵەتێکی ئیسلامی بێت، ئەگەر ئەو ڕاگەیاندنەی پۆل بریمەر ڕاست بێت کە دەڵێ، من مەسەلەی دەستوری عیراقی بۆ عیراقیەکان بەجێدەهێڵم. ئەگەر ئەوەش کرا، ئەو کاتە باش دەزانین کە ئەمڕۆ لەو ئەنجومەنی حوکمە زۆرینەیەکی ئیسلامی و زۆرینەیەکی عەرەبی هەیە. زۆرینەیەکی ئیسلامی بەتەنیا گرفتێکە و زۆرینەیەکی عەرەبی بەتەنیا گرفتێکی ترە و هەردووکیان بەیەکەوە گرفتێکی زۆر گەورەن بۆ کورد.

لێرەدا لەسەر مێژی دانوستاندن کورد ناتوانێ نە ئەمڕۆ و نە سبەینێ کاریگەری هەبێت بەسەر بڕیارەکانی ئەنجومەنی حوکم تەنها بە تەداخولێکی بەهێزی ئەمریکا نەبێت. ئەوکاتە گەڕانەوە بۆ ئەو هەزاران و ملیۆنەهای گەلی کورد تەنها تاکە وەرەقەیەکە بەدەستەوە دەبێ بۆئەوەی کورد بتوانێ هاوکێشەکە سەرلەنوێ سەرەوژێر بکات و لە بەرژەوەندی خۆیدا تەواوی بکات.

لەو قسانەی کە ئێستا هەیە لەسەر فیدرالی، واپێدەچێ کە خیتابی سیاسی لە کوردستان (بەتایبەتی پارتی و یەکێتی)، ئەوها باس دەکەن وەکو فیدرالی ئارەزوومەندانە. بەقەناعەتی من، ئەو چمکی فیدرالی ئارەزوومەندانە لە بەنجکردن نەبێ هیچی تر نیە. لێرەدا پرسیارێکی جدی دێتە پێشەوە، ئەویش ئەوەیە کە ئەگەر فیدرالیەکی ئارەزوومەندانە لەوێ هەبێ، ئایا گەلی کورد پرسیاری پێکراوە

که لەسەر بنچینەیەکی ئیختیاری بڕیاری لەسەردابێ؟ وەڵامیش ئەوەیە: نەخێر. لەبەر ئەوە ئەو بارودۆخە سیاسیەی کە ئێستاش لە باشوری کوردستان هەیە بەو پەرلەمانە و بەو پەیوەندیە لاوازەی نێوان پارتی و یەکێتی،هەرچەندە لە ماوەی دواییدا هەندێ گۆڕان کراوە لە نزیکبوونەوەی خیتابی سیاسی، بەڵام بەقەناعەتی خۆم ئەوە تێرێ ناکات، بگرە ئەگەر ئەمانە یەکیش بگرن، تێرێ ناکات. ئەمانە پێویستیان بەوە هەیە کەوا دوای 12 ساڵ لەم پەرلەمانە بگەڕێنەوە بۆ ئیرادەی گەلی کوردستان و پرسیاری پێبکرێ کە چی داوا دەکات و چی دەوێت و بەشێوەیەکی پاک (نەزیهانە) و بەئەمانەتەوە باس لە کەموکوڕیەکانی سیستەمی ئۆتۆنۆمی و فیدرالی بکەن و هەر لەسەر ئەم بنچینەیەش گەلی کوردستان مۆبیلیزەبکرێ بۆ ئەوەی واقیعەن بزانێ کە چ دەخوازێ و ئایا ئەلتەرنەتیڤی تریش هەیە؟ ئێمە ناتوانین باس لە ئەلتەرنەتیڤ بکەین، ئەگەر ئەوەی کە هەیە ڕەتنەکەینەوە. ئەمە لە زانستیشدا وایە کە لە پەرادیگمی زانستی یان شۆڕشی زانستیدا ئەگەر نیشانەی پرسیار و گومان نەخرێتە سەر ئەوەی کە هەیە، ئەوا زەمینە خۆش نابێت بۆ دروستکردنی ئەلتەرناتیڤ و لە سیاسەتیشدا هەر بەم شێوەیەیە. پرۆسەی ئەمڕۆ دەتوانین بڵێین سێ بەشە:

1) دەبێ بەجددی نیشانەی گومان و پرسیار بخرێتە سەر ئەو بۆچوونانەی کە هەن لەسەر فیدرالی ئارەزوومەندانە یاخود یەکگرتنی ئارەزوومەندانە.

2) ڕەتکردنەوەی ئەو چەمک و بۆچوونانە.

3) باس و کارکردن بۆ ئەلتەرناتیڤ.

مەسەلەی دیموکراسی مەسەلەیەکی زۆر گرنگە. من لەوە دەترسم کە دیموکراسی وەکو وشەیەکی سەرنجڕاکێش (کە لە هەنگوین شرینترە و لە بەهەشت خۆشترە) حاڵەتێکی دەروونی لەنێوان ئێمەی کورددا دروستکردبێ، بەو رادەیەی کە ئەگەر بگەینە ئەو خاڵە ئیتر کۆتاییهێنانە بە هەموو گرفتەکان و دەستپێکردنی هەموو چارەسەریەکانە. بەقەناعەتی من ئەو حاڵەتەی بەنجبوونە، دەبێ ئێمە لە بەرامبەریدا حاڵەتێکی هۆشیاری دروستبکەین لەسەر مەسەلەی دیموکراتی و بەتاییەتی لە عیراق، کە بنەماکانی بەعس هەن و زۆریش بەهێزن. بەعس تەنها لە کۆمەڵێک ڕێکخراوی تۆقێنەر و ترسێنەر و موخابەراتی پێکنەهاتووە. تەنها لە حزبێک پێکنەهاتووە کە دەربڕی کولتورێکی ناسیۆنالیزمی بەرەو شۆڤینیزمە، بەڵکو کولتورێکی بەهێزی دروستکردووە و چاندوویەتی لەناو کۆمەڵگای عیراقیدا کە ئاسان نیە بە شەو و ڕۆژێک بنبڕبکرێت. هەر ئەو کولتورە دەتوانێ زەمینەیەکی گونجاوبێت کە جارێکی دیکە هەندیک تەیاری عەرەبی ناسیۆنالیزمی زۆر بەهێز بەناوێکیتر بێتەوەگۆڕێ و بەکاریبێنێت. تەنانەت ئیسلامی سیاسیش دەتوانێ بەباشی کەڵک وەرگرێ لەو توندڕەویە کولتوریەی کە لەوێ بەهێزکراوە. بنەماکانی بەعس و ئیسلامی سیاسی خەتەر و ڕێگرن لەڕێگای پیادەکردنی دیموکراسی لە عیراق و بگرە بەپێی هەندێ بۆچوون، ئیسلامی سیاسی عیراق توندڕەوترە لەوەی ئێرانیش. یەکگرتنەوەی هەردووکیان، واتە ناسیۆنالیزمی عەرەبی و ئیسلامی سیاسی لە عیراق، ترسێکی گەورەتر دروستدەکەن لەسەر ئەم مەسەلەیە، ئەویش ڕێگەی بەکارهێنانی ناسنامەی عیراق وەکو ناسنامەیەکی ڕەسەن (موزەوەر) بۆ خۆشاردنەوە لەپشت ئەم ناسنامەیە، هەروەها لەلایەکیتر بۆ تۆقاندن و مەحرومکردنی کورد لە مافەکانی خۆی. لەوێدا من گومانم هەیە لە ئیتیحادی ئیختیاری جارێکی دیکە. میکانیزمی دیموکراسی

ئەو مافە بە کورد نادات... ئەمە قسەی د. حاتەم موخلیس ـە کە ئەندامی کۆمیتەی 65 کەسیەکەیە کە لە کۆنفرانسی لەندەن دەرچوو و لە ئەنقەرە لە وەلامی پرسیارێک لەبارەی مەسەلەی دیموکراسی و کورد ڕایگەیاند، کە باشە ئەگەر کورد ئەوە چەندین ساڵە خەبات دەکەن بۆ دیموکراسی، فەرمون ئەوە دیموکراسی: ئەوەی کە زۆرینە بڕیاردەدات، دەبێ کەمینە پێی ڕازیبێت. لێرەدا دەبێ ئێمە مەمنون بین، کە لەسەرزاری عەرەبێکی ئەوها ئەو ڕاستیە دەردەچێت، وەکو ئەوەی کە تێگەیشتنی ئەو بۆ دیموکراسی ئەوەیە. دیموکراسی مەسەلەی نەتەوەیی چارەسەر ناکات و ئەگەر ئەو مەسەلەیەش بە دیموکراسی چارەسەر بکرابا، ئەوا لە بەریتانیا، ئیسپانیا، فەرەنسا و کەنەدا چارەسەردەبوون. کەچی ئەم وڵاتانە ژمارە 2 و 3 و 4 و 5 و 6 لە لیستی وڵاتەیەکگرتووەکاننا پێکدەهێنن، کاتیک کە باس دێتەسەر مافی مرۆڤ و دیموکراسی و پێشکەوتنی کۆمەڵگا و ئەمانە. دروستکردنی ئەو ئۆتۆماتیکیەتە کە دیموکراسی مەسەلەی نەتەوەیی چارەسەردەکات، نەک دەبێ ئێمە هەر بەگومانەوە تەماشای بکەین، بەڵکو هەتا زووە نیشانەیەکی زەڕبی لەسەربدەین. مەسەلەی نەتەوەیی کەسایەتی تایبەتمەندی خۆی هەیە و دیموکراسیش کەسایەتی و تایبەتمەندی خۆی هەیە. دەکرێ یەکێکیان لەخزمەت ئەوەی تریان بێت، بەڵام دیموکراسیەکە بەشێوەیەکی ئۆتۆماتیک چارەسەری مەسەلە نەتەوەییەکە ناکات.

مەسەلەی نەتەوەیی بە پلەی یەکەم ئیرادەی نەتەوەیی و دەسەڵاتی سیاسیە. وەختێک کە ئیرادەی نەتەوەیی و دەسەڵاتی سیاسی کامل نەبوو بەسەر خاکدا، ئەوا ئەوکاتە دەسەڵاتە نەتەوەییەکە بەشێکی بەدەست نەتەوەی سەردەستە. دوێنێ بە چەک و لێدان وکوشتن، بەڵام سبەینێ لەناو سیستەمێکی دیموکراسیدا. دوێنێ دەمانتوانی بەخێری ئەنفال و هەڵەبجە و ڕاگواستن و...هتد

دەنگمان بگەیەنینە خەڵکی دەرەوە و بڵێین، کە بەڵێ ئەو سیستەمە ئەوپەڕی سیستەمێکی فاشییە، کەچی ئەوکاتەش بەباشی گوێمان لێنەدەگیرا. سبەینێ ئەگەر عیراقێکی بە هەویە دیموکراسی دروستبوو، ئەوا کەسێک گوێمان لێناگرێ. ئەوە ترسێکی گەورەیە لەپێشمان و ئەگەر ئێمە بەجددی تەماشای ئەو خەتەرە نەکەین و هەڵینەسەنگێنین، ئەوا بەقەناعەتی من ئێمە نزیکین لە هەڵدێرێکی زۆر مێژوویی. حەزدەکەم لە خزمەت ئێوە ئەوە بڵێم کە من ئەو قسانە بەهیچ شێوەیەک ناکەم کە تەئسیرێکی ئایدیۆلۆژی ئەو قەناعەتە بە من بکا کە بەم ئەنجامانە بگەم. بەڵکو گەیشتن بەو قەناعەتە لەئەنجامی خوێندنەوەی ململانێی ئەتنیکیەکان و مەسەلە نەتەوەییەکان لە جیهان بەگشتی بوو.

جا با تەماشای مەسەلەی فیدرالی و ئۆتۆنۆمی بکەین. بەڕاستی ئێمەی کورد خۆمان خاپاندووە بەوەی کە فیدرالی زۆر زیاترە لە ئۆتۆنۆمی. بەڵام ئەمە هەڵەیە. فیدرالی و ئۆتۆنۆمی دوو ناون بۆ هەمان شت بەکاردێن و، پێناسەکەشی بۆ هەردوو حاڵەت ئەوەیە: دابەشکردنی دەسەڵات لەنێوان هەرێمێک و ناوەندێک یان چەند هەرێمێک و ناوەندێک. بەو مانایە ئۆتۆنۆمیەکی بەهێز لەوانەیە لە فیدرالیش باشتربێت. من ئەم قسەیە دەکەم لەبەرئەوەی کە لەناو زۆربەی زۆری ئێمەی کوردا و، لەپاش ساڵی 1992 بەتایبەتی قەناعەتێکی ئەوها دروستبووە کە تەنانەت ناوهێنانی فیدرالی، کورد دەخاتە ئاستی نەتەوەی سەردەست و لەگەڵیدا یەکسان دەبێت. ئەم شتەشمان بە ئیتیحادی ئارەزوومەندانە ڕەنگکردووە، بەڵام لەمەشیاندا هەر بەهەڵەچووین.

لە سیستەمی ئۆتۆنۆمی و فیدرالی سێ شت بەدەست دەسەلاتی ناوەندین کە ئەویش سیاسەتی دەرەوە و بەرگری و ئابوورین. مەسەلەی سەروەری و ئەمانەش ئەوە تەنیا قسەیە و هەمووی لەدەست ناوەنددایە. ناوەند ڕەنگەدا بەو

سەروەریە. با فیدراڵی کوردیش ئەوەندە بەهێزبێت، بەقەناعەتی من لێسەندنەوەی فیدراڵی و کەمکردنەوەی ئەو دەسەڵاتە و ڕەنگکردنی بەو شێوەیەی کە نەتەوەی سەردەست دەیەوێ، هەروەختێک مومکینە. لەبەرئەوە ئەگەر بە فیدراڵیش ڕازیبین ئەوا دەبێ کورد مافی ڤیتۆی هەبێت. سبەینێ ئەگەر عیراق بڕیاریدا بەکاریگەری پەیوەندیەکانی کۆمکاری عەرەبی و ئەندامبوونی لە پەیمانی بەرگری هاوبەشی عەرەبی لەساڵی 1952 خۆی ڕابکێشێتە ناو شەڕێک لەگەڵ ئیسرائیل، کە لەوانەیە لەوێ چەکی ئەتۆمیش بەکاربێت و مەینەتی ئەو شەڕە بگاتە کوردستانیش، ئەوا ئەوکاتە کورد مافی هەبێ کە ڤیتۆ باکاربێنێ و بتوانێ بڵێ، کە کورد مەسەلەکەی لە فەلەستین نیە، یانیش بۆ نمونە لە شەڕێک لەنێوان ئێران و عیراق لەسەر شەتی عەرەب یان لەنێوان مەغریب و ئیسپانیا. هەتا ئەگەر ئەمە بە بەشداریکردنی تەنها 10 سەربازیش بێت، ئەوا لێرەدا ئیرادەی کورد دەبێتە بەشێک لە ئیرادەیەکی گەورەتر. لێرەدا خەتەر تەنها ئەوە نیە کە کورد لە عیراقدا تەنها 20 - 25% پێکدەهێنێ لە دانیشتوانی ئەم وڵاتە، بەڵکو کورد دەبێتە بەشێک لە سیستەمێکی عەرەبی کە لە 22 وڵاتی عەرەبی پێکدێن و لەوێدا کورد تەنها 1-5 ، 1ی دانیشتوان پێکدەهێنێت. ئەگەر کورد ئەوەی قەبوڵ بێت کە عیراق ببێتە ئەندام لە کۆمکاری عەرەبی و لە پەیمانەکانی تر و بەتایبەت لە پەیمانی بەرگری عەرەبی هاوبەش هی ساڵی 1952...بەومانایە ئەو سیستەمە سیستەمێکی فیکرییە، ناسنامەیە، ئایدیۆلۆژییە، سیاسیە و هەروەها ستراتیژییە. ئەگەر کورد لەو قۆڵانە هەموویان براوەبێت و بتوانێت جێگای خۆی مسۆگەربکات، ئەوا ئەوکاتە ئێمە مومکینە باسێکی دیکە بکەین. بەو مانایە کورد دەبێ سێ شت مسۆگەر بکات:

1) ڤیتۆیەکی بێ سێ و دوو بەبێ دانانی فاریزە لەپشتەوە یان زیادکردنی قسەیەک کە ئەم ڤیتۆیە خاوبکاتەوە یانیش بەتاڵبکاتەوە.

2) هەبوونی هێزێکی سەربازی تایبەت بە کورد خۆی کە هەرکاتێک دەسەلاتی ناوەندی بەپێی بەرژەوەندیەکانی نەتەوەی کورد نەجولایەوە، ئەوا کورد بتوانێ بلێ نەخێر و من هێزی خۆم هەیە و دەتوانم خۆم بپارێزم.

3) هەبوونی زەمانەتێکی نێودەوڵەتی کە دەبێ ئەو زەمانەتە خاوەن ددان (واتە هێز) بێت و تەنها قسەی سەر وەرەقەیەک نەبێت و بگرە لە ئاستی نەتەوەیەکگرتوەکانیشدا زۆرجار قسەی سەر وەرەقەیە.

مەسەلەی رێفراندەم

قەناعەتی من وایە وەکو خوێندنەوەی باری سیاسی باشوری کوردستان وامان لێدەکات کە رێفراندەم کە باسی لێوەدەکەین، دەبێ زوو ئاگاداربین کە دوو رووی هەیە. رووی ناوەوەی کوردی و رووی دەرەوەی کە بەرەورووی پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراقە و، هێزە ئەقلیمیە داگیرکەرەکانی کوردستان، نەتەوەیەکگرتووەکان، کۆمەڵگای نێونەتەوەیی و بەتایبەتیش هێزی هاوپەیمانەکان کە ئەمرۆ لەوێن و بەپلەی یەکەمیش ئەمریکا دەگرێتەوە. بۆچی ناوەوە و دەرەوە؟ بەقەناعەتی من ئەو مەسەلەی ئۆتۆنۆمیزم و فیدرالیزمە لەنێوانیاندا و لەکەسایەتیاندا جیاوازیەکی ئەوتۆیان نیە. ئەوە تەنها کولتورێکە، فەلسەفەیەکە و بۆچوونێکە خۆی لەناو رۆحی ئێمەدا چەسپاندووە و هەندێ جار بەئاشکرا و هەندێ جار بە دزۆکی خۆی فەرزدەکات لەسەر بۆچوونەکانی ئێمە و تەعبیریش لەو مەسەلەی ئۆتۆنۆمیزمە هەمووکاتێک برلیەتی بووە، کە برلیەتی بەقەناعەتی

من له سیاسه‌تدا شتێک نیه بوونی هه‌بێت. له سیاسه‌تدا به‌رژه‌وه‌ندی، دۆستایه‌تی، له‌یه‌کگه‌یشتنی هاوبه‌ش و به‌کارهێنانی هێز هه‌یه بۆ به‌ده‌ستهێنانی به‌رژه‌وه‌ندیه‌کان که ئه‌مانه‌ش خۆیان له‌ناو سیاسه‌تی واقیعی واته Realpolitikدا ده‌بیننه‌وه. به‌ڵام له‌ناو سیاسه‌تدا وه‌کو میکانیزمی فره‌لایه‌ن مه‌سه‌له‌ی برایه‌تی نیه. لێره‌دا من له‌وه ده‌ترسم وشه‌ی برایه‌تی زۆرجار به‌کاربێ بۆ به‌نجکردنی نه‌ته‌وه‌ی بنده‌ست و ئه‌و ته‌سه‌ووره‌ی بداتێ که ئه‌ویش له‌ئاستی نه‌ته‌وه‌ی سه‌رده‌سته و هیچ جیاوازیه‌ک نیه له‌گه‌ڵ ئه‌ودا، چونکه برایه. ئه‌و خیتابه زیاتر خیتابێکه بۆ به‌نجکردنی ئێمه نه‌ک بۆ وشیارکردنه‌وه. ئه‌وه‌ی کورد ئێستا پێویستی پێیه‌تی نه‌ک هه‌ر وشیاربوونه‌وه‌یه، به‌ڵکو وشیاربوونه‌وه‌یه له پله‌ی سه‌د، چونکه ئه‌و ته‌حه‌ددایانه‌ی که له‌سه‌ر دۆزی کورد و کوردستان و له‌سه‌ر بوونی کورد هه‌بووه و هه‌یه به‌ڕاستی زۆر توانا و کار ده‌خوازێ.

ئه‌وه‌ی که ڕووی له ناوه‌وه‌یه، ڕێفراندەم به‌کورتی ده‌بی ئه‌و جوڵانه‌وه‌یه‌بێت، که کۆمه‌ڵگای کورده‌واری له‌ئاستی ده‌روونی و فکری و فه‌لسه‌فی و دۆزی خۆی هه‌ڵته‌کێنێت، هه‌ژانێکی پێبدات و، بزوانێکی به‌هێزی پێبدات. ئه‌وه‌ی که تا ئێستا ده‌ستپێکراوه له پرۆسه‌ی باس له ڕێفراندەم زۆر که‌متره له‌و خواسته. دواییش له کوردستاندا بزواندنی جاده‌ی کوردی زۆر گرنگه که به‌سه‌دان هه‌زار که‌س بێنه سه‌رجاده و بۆئه‌وه‌ی ئه‌و داواکاریه بکرێته داوایه‌کی گه‌لی و پێشچاو بۆ ئه‌مریکیه‌کان و نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتووه‌کان و بۆ هه‌موو جیهان. ئه‌وه‌ی تریشیان له قۆناغه پراکتیکیه‌کاندا ئه‌وکاته زۆر پرسیار دیته پێشه‌وه وه‌کو ده‌ستنیشانکردنی سنووری کوردستان و ناوچه به‌عه‌ره‌بکراوه‌کان و...هتد. ئه‌وکاته‌ی که مه‌سه‌له‌ی ڕێفراندەم قه‌بوڵکرا، ئه‌و میکانیزمی دامه‌زراندنی سنوور و مه‌سه‌له‌ی قه‌ره‌بووکردنه‌وه‌ی ئه‌و که‌سانه‌ی مه‌غدورده‌بن له‌و سنوورکێشانه و شتی تریش،

لیرەدا ئەمانە کۆمەڵێک میکانیزمن ئێمە لەمێژوودا بەدەستمانەوە هەیە و لە نەتەوەیەکگرتووەکان ئەرشیفێکی دەوڵەمەند هەیە لەو ڕووانەوە بۆ چارەسەرکردنی ئەو جۆرە گرفتانە. نمونەی وەکو تەیموری ڕۆژهەلات و بەلْقان و جێگای تر هەیە کە ڕاگواستنی یاخود گۆڕینەوەی بەئازادانە (ئارەزوومەندانە) بکرێ وەکو ئەوەی لەکاتی خۆی لەنێوان تورکیا و یۆنان کراوە و کۆمەڵێک شتی پراکتیکی هەیە کە دێتە پێشەوە و مرۆڤ دەتوانێ ئەمانە وەکو مۆدێلێک بەکاربێنێ لە کوردستان بۆ چارەسەرکردنی هەندێک لە کێشەکان.

ڕەوتی ڕێفراندەم، لە کوێوە بۆ کوێ

سويد، 2004/4/9

ئەم بابەتە لە بەهاری 2004 لە هەندێک ماڵپەڕی کوردیدا بڵاوبۆتەوە

ناوەڕۆکی باس

دةستثصك
1ـ أيفراندةم وةكو ثأؤذةيةكي نةتةوةيي
1ـ1ـ أةهةندي ئاوأدانةوة
1ـ2ـ أةهةندي خوصندنةوةي ئةمأؤ
1) سياسةتي ئةمريكا
2) هصزة ناسيؤناليستي و ئيسلاميةكاني عيراقي عةرةبي
3) هصزة كوردستانيةكان
4) هصزة ئيقليميةكان
1ـ3ـ أةهةندي دواأؤذ
2ـ بزووتنةوةي أيفراندةم:ضؤن وة ض دواأؤذصك
2ـ1 سةرهةلَداني بزووتنةوةي أيفراندةم
2ـ2 هةلَوصستي حيزبةكان
2ـ3 ئةطةرةكاني أةوتي أيفراندةم بة أووي داهاتوودا

2ـ3ـ1 قؤناغةكاني طةشةكردني بزووتنةوةي أيفراندةم

1) قؤناغي كورتخايةن

2) قؤناغي مامناوةندي

3) قؤناغي درصذخايةن

2ـ3ـ2 ثارتة سياسيةكان

3ـ دةرةنجام

دةستثصك:

دةتوانين بة ئاساني بلَصين كة تا ئصستا هيض جولآنةوةيةكي سياسيـ جةماوةري لة كوردستان نةيتوانيوة بةأادةي أةوتي أيفراندةم بة ماوةيةكي ئةوها كةم ئةم أادةية لة جؤش و خرؤشداني جةماوةري و كؤكردنةوةي ئةم ذمارة زؤرةي خةلَكاني كوردستان بةدةست بـصنص. أيفراندةم باس و خواسي زؤر و هةمةأةهةندي هةلَدةطرص. لةم وتارةي بةردةستدا لةأووي ثصناسة و ناوةأؤكي سياسي ـ فيكريدا بيرؤكةي أيفراندةم لة ثةيوةنديةكي ضأداية لةطةلَ بيرؤكةي مافي ضارةي خؤنووسين وةكو ثرةنسيثصكي سياسي كارثصكراو وة هةروةها وةكو بيرؤكةيةكي ياسايي نصونةتةوةيي. لةأاستيدا، بةم مانايةء أيفراندةم مافي ضارةي خؤنووسينة لةحالَةتي ثيادةكردنيدا وة مافي ضارةي خؤنووسينيش أصفراندةمة لة أووة ثرةنسيثيةكةيةوة. لةم ووتارةمدا هةولَ دةدةم تيشك بخةمة سةر أةوتي أيفراندةم لة أووي فيكري و ثيادةكردنةوة لة ضوارضصوةيةكي زةمةنيدا: ماوةي أؤيشتوو لةم أةوتة و أاوةستان لةسةر ئةمأؤي أةوتةكة و هةروةها قسةيةك لةمةأ ئةطةرةكاني بةردةم ئةم أةوتة لة داهاتوودا.

هةلَسةنطاندني أيفراندةم لة قالَبصكي فيكري و سياسيانةدا، ثصويست بة خوصندنةوةيةكي نةتةوةيي ـ سياسيانة دةكات. هةر لة أؤشنايي ئةم خوصندنةوةيةشدا دةشص هةلَوصستةي لص وةربطيرص. أةوتي أيفراندةم دةبص دواجار وةكو ثأؤذةيةكي نةتةوةيي تةماشابكرص، بةم ثصيةش دةبص لة سةرهةلَدان و طةشةكردنيدا، بة ثةيوةندي لةطةلَ مةسةلةي زةمةن، خوصندنةوةيةكي ستراتيذيانةي سص قؤناغي بؤ بكرص: قؤناغي كورتخايةن و مامناوةندي و درصذخايةن. ئةوةي ثةيوةندي بة جوطرافياي أيفراندةمةوة هةية، ديارة باس لة أيفراندةم ئاخاوتنة لةم أةوتة لة ثانتاييةكي جوطرافي دياريكراو كة ئةميش باشووري كوردستانة. دواجاريش نةك هةر سرووشتية، بةلَكو ئةطةرصكي بةهصزيشة كة ئةم أةوتة زوو يان درةنط ثانتايي جوطرافي هةموو كوردستاني مةزن بطرصتةوة. بةهةر حالَ ئةوةي ئةمأؤ هةية و مةبةستي ئةم ووتارةية أةوتي أيفراندةمة لة باشووري كوردستان وة بةثةيوةندي لةطةلَ دؤزي كورد لةم بةشةي كوردستاندا.

لةم وتارةدا هةولَ دةدةم بؤضوونصكي مةنةجي و تيوريانة، بؤ تصطةيشتن لة أةوتي أيفراندةم، ثيادة بكةم. بةثصي ئةم بؤضوونة أيفراندةم وةكو دياردةيةكي فيكري لة قالَبي كاردانةوةيةكي بةثةلةي وةختي دةردةضصت و دةكةوصتة ضوارضصوةي خوصندنةوةيةكي فراوانتر كة سص أةهةندي طرنط دةطرصتة خؤي. بةمةش أيفراندةم دةبصتة خاوةني خوصندنةوةيةكي مصذوويي و سياسي و داهاتووييانةي دياريكراو. بةم مانايةش أيفراندةم بةثةيوةندي لةطةلَ دؤزي كورد لة باشووري كوردستان خةسلَةتي ثأؤذةيةكي نةتةوةيي وةردةطرص.

1ـ أيفراندةم وةكو ثأؤذةيةكي نةتةوةيي

ئةطةر أيفراندةم لة كوردستان وةكو ثأؤذةيةكي نةتةوةيي تةماشا بكةين و هةلَسةنطَيَنين، ئةوا بة ئاساني دةتوانين باس لة سىَ أةهةندي أيفراندةم بكةين: 1) أةهةندي ئاوأدانةوةي مىَزوويي و خوىَندنةوةيةكي أةخنةطرانةي مىَذوويي ـ سياسيانةي باشووري كوردستان هةر لة دروستبووني دةولَةتي عيراقةوة؛ 2) أةهةندي خوىَندنةوةيةكي ئةمأؤي جيؤستراتيذيانة و سياسيانةي دؤزي كورد لةم بةشةي كوردستان؛ 3) هةروةها خستنةأووي ستراتيذي أيفراندةم و ئةطةرةكاني شكست و سةركةوتني. هةلَبةتة لىَرةدا ثرسياريش ئةوةية ض جؤرة سةركةوتنىَك و لة ض ديدىَكةوة؟ ئةم شىَوة ميتؤدةي نزيكبوونةوة لة أيفراندةم يان خوىَندنةوةي بةم شىَوةية أىَك لة خوىَندنةوةيةكي زانستيانةي ناسيؤناليزم، وةكو ئايديؤلؤذيا و جولآنةوة و ثرؤطرامي سياسي، دةضىَت. ناسيؤناليزميش، جا هةركاميان بىَت كوردي يان غةيرة كوردي، لةسةر سىَ كوضكةي مىَذوو و ئىَستا و داهاتوو قةراردةطرىَ. هةرلىَرةشةوة طرنطة ئةوة بلَيَين كة ناوةأؤكي طشتطيري ئةم ثىَكهاتة سىَ كوضكةيي (أةهةندي)ية دةطؤأىَ بة ثىَي زةمان و جىَطة لةحالَةتىَك بؤ يةكىَكي تر. ئةطةر بؤ نموونة خةبات بؤ ئؤتؤنؤمي و فيدرالي بىَت، ئةوا لة ناوةأؤكي ناسيؤناليزمدا وةكو دةربأي سياسي و ئايديؤلؤذيانةي ئةم شىَوة خةباتة يةكسةر أةنطدانةوةي دةبىَ لةسةر هةرسىَ أةهةندي ناسيؤناليزم، لةلايةكي ترةوة ئةطةر خةبات بؤ سةربةخؤيي بىَت، ئةوا ديسان أةنطدانةوةكة لةسةر هةرسىَ أةهةندةكة دةبىَت، بةلآم بة ناوةأؤكىَكي زؤر جودا. بة مانايةكي تر ناسيؤناليزم بة ناوةأؤكىَك كة جةخت لةسةر فيدراليزم دةكات، خوىَندنةوةي بؤ أابردوو و ئىَستا و داهاتوو زؤر

جياواز دةبصت لة ناوةأؤكي ئةو ناسيؤناليزمةي كة جةخت لةسةر سةربةخؤيي دةكات.

1 ـ 1 ـ أةهةندي ئاوأدانةوة:

ئاشكراية كة يةكمك لة أووداوة مصذوويية هةرة طرنطةكاني أؤذهةلآتي ناوةأاست هاتنةكايةي دةولَةتي "مؤدصرن" بوو لة سةرةتاي بيستةكاني سةدةي أابردوو. وة درووستكردني عيراق 1921 وة دواتر بةشصوةي أةسمي لكاندني باشووري كوردستان بةم دةولَةتة دةستكردةوة فةسلَصكي يةكجار طرنطة لة مصذووي هاوضةرخي باشووري كوردستان وة كوردستاني مةزن بةطشتي. ئةوةي كة طرنطة بطوترص ئةوةية كة عيراق ثأؤذةي دةولَةتصكي عةرةبية هةرضةندة كؤمةلَةي نةتةوةكان و هصزي كؤلؤنياليست (بةريتانياي مةزن) خوازياري ئةوةبوون كة مامةلَةيةكي تايبةت بةرامبةر باشووري كوردستان بكرصت. لة ئاوأداناوةيةكي مصذوويي بةثةلةدا هةلَسةنطاندني ئةو 83 سالَةي أابردووي دةولَةتي عيراق، ثصويستة بةر لةهةرشتص جةخت لةسةر ئةوة بكرصتةوة كة كورد لة باشووري كوردستان لة ماوةي ئةم 83 سالَةدا كصشةكةي تةنا لةطةلَ أذصمي بةعس لة 1968 – 2003 نةبووة و بةس، بةلَكو بة درصذايي كات لةطةلَ دةولَةتي عيراق بووة، ئةو دةولَةتةي كة بةر لةهةر شتصك دةربأي ثأؤذةيةكي عةرةبي ـ بةريتاني بوو، ثأؤذةي بنشكردني خةوني كورد بوو لة سةربةخؤيي و كوردستانيبوونيدا، لة شصوةي سةروةرييةكي نةتةوةيي تةواو و بص مةرجدا. بةهةر حالَ بؤ ئصمةي كورد زؤر طرنطيشة لة كاتي كاركردن لةطةلَ أةهةندة مصذوويييةكةدا، خوصندنةوةمان بؤ ئةو 83 سالَة كوردستانيانة و نةتةوةيييانة بصت ئةطةر مةبةست طةياندني باشووري كوردستانة بة سةربةخؤيي نيشتماني و سةروةري نةتةوةيي تةواو بصت.

لةم خوصندنةوةيةشدا بة طشتي ئةم 83 سالَة بة دوو ماوةي جياواز دةبينص، 1921 – 1992 وة 1992 – 2003 : لة ماوةي 71 سالَدا (1921 – 1992) هةرضي كورد لة باشووري كوردستان هةولَيدا كة لة دةرطاي " برايةتي " و بة ديموكراسيكردن و بة ئاشتي و ذياني هاوبةش لةطةلَ عيراقي عةرةبي (عيراق بةبص باشووري كوردستان)دا طوزةران بكا، كةضي ئةوةي كة بؤي طةأايةوة لة شةأصكي دوور و درصذ و سياسةتي ئينكار و كؤمةلَصك تراذيدياي لة جؤري هةلَةبجة و ئةنفال و ...هتد زصتر نةبوو. لةم ئاووأدانةوةية دةتوانين بة ئاساني ئةنجة أاكصشين بؤ ئةزمووني كورد لة ئاشتي و بيناكردني عيراقصكي هاوبةش لة نصوان كوردستان و عيراقي عةرةبي لة ئاداري 1970 تاوةكو ئاداري 1974. يةكص لةو دةرسانةي كة دةكرص لة ئةزمووني ئةم ضوارسالآنة هةلَصنجين ئةوةية كة ثصكهاتةيةكي ئؤتؤنؤمي لةسةر بنةماي دابةشكردني دةسهةلآتي سياسي لة نصوان ناوةند و هةرصمي ئؤتؤنؤميدا، دةكرص بة بأيارصكي دةسهةلآتي ناوةندي يان ثاشطةزبوونةوةي ناوةند، بةأ لة ذصر ثصي هةرصمي ئؤتؤنؤمي (هةرصمي كوردستان) بكصشرصتةوة و كورد بـ صنرصتةوة سةر دؤخي سفري سياسي. ئةو دةرسي سالآني 1970 – 1974 كة بة ئاشتي دةستيثصكرد و بة شةأصكي خوصناوي لة ئاداري 1974 كؤتاييهات و دواتريش شةأةكة بة شكستصكي طةورة بؤ كورد لة باشووري كوردستان تةواو بوو ئةوةمان ثصدةلَصت كة لة ثصكهاتةي (ناوةند ـ هةرصمي ئؤتؤنؤمي)دا دةسهةلآت بةدةست ناوةندة و دةكرص ئةم ناوةندة ثةشيمان ببصتةوة و حالَةتي ململانص بطةأصتةوة بؤ ثةيوةنديةكاني ناوةند و هةرصمي كوردستان. لة لايةكي ترةوة ضونكة كورد لة باشووري كوردستان لة ئاكامي شكستي عيراق لة شةأي كوةيت و أاثةأين و كؤضأةوي طةلي كوردستان لة بةهاري 1991 وة فةراهةمكردني جؤرصك لة ئاسايش بؤ هةرنةبص بةشصكي باشووري كوردستان لة لايةن هاوثةيمانانةوة، بؤي لوا كة كؤضأةو بكات بة سةركةوتني سياسي و

تواني ثةرلةماني كوردستان لة بةهاري 1992 بةرهةم بهينن. كةواتة لة ئاوأدانةوةيةكي كوردستاني و سياسيانة بؤ فةترةي 1992- 2003 دةبيَ ألاست و أملك جةخت بكرمتة سةر ئةوةي كة بةلَيَ ضونكة كورد لة 1992 تواني تا أادةيةكي باش بةخؤ ببيَ و لةم بةخؤبوونةشدا ئيدارةي خؤي و خةملآندني مالَي خؤي مسؤطةر بكات. بةم ئاماذةية مرؤ دةتوانيَ لةطةلَ بووني دوو طةمارؤ و كؤمةلَيَ تةهديد و بووني سةرضاوةي دةولَةمةندي زؤر سنوورداريشدا، كورد لة باشووري كوردستان لةماوةي دووازدة سالَي أابردوودا تواني ثيَشكةوتني جؤراوجؤر بةدةست بهينن. هةلَبةتة ئةو ثأؤسةي بةخؤبوونة بة خؤبأياردان لةسةر ذياني خؤ دةيتواني ثيَشكةوتني زؤر زياتريش بةدةست بهينيَ ئةطةر ململانيَ تيَكدةرةكةي ثارتي ديموكراتي كوردستان و يةكيَتي نيشتماني نةبووراية. كةواتة لةم طؤشةبينينةوة و بةم شيوةية خويندنةوةي 83 سالَي أابردوو ئةوةمان ثيَدةلَيَ : بة طةأانةوةي كورد بؤ ضوارضيوة عيراقيةكة طةأانةوةية بة شيوةيةك يان شيوةيةكي تر بؤ بارودؤخي ماوةي نيَوان 1921 تا 1992. لة لايةكي ترةوة جةختكردن لةسةر سةربةخؤبوون بة ماناي كوردستانيكردني كيَشةكةي، ثيَداطرتنة لةسةر لةدةستنةداني ئةوةي كة لة دووازدة سالَ (1992 – 2004) بةدةستهاتووة، بةلَكو بيناكردن لةسةري. ليرةدا دةبيَ بطوتريَ كة بةر لة كةوتني دكتاتؤري عيراق و دواي كةوتنيشي، بة ثيَضةوانةي ئةوةي كة كوردستانيبووني ئةزمووني دووازدة سالَة جةخت بكريَتةوة، زؤر جار ليرة و لةوىَ بةرثرساني كورد لة ألاطةياندنةكانياندا (بة موناسةبة و بةبيَ موناسةبة) جةختيان لةسةر ئةوة كردووة كة بةلَيَ " عيراقيةكان لة شيمالي عيراق توانيويانة لةم سالآنةدا ئةزموونيَكي ديموكراسي ثيادة بكةن ". بيَطوومان ئةم شيوة ألاطةياندنانة دةخزيَنة ناو هةولَي بةعيراقيكردني كورد و سأينةوةي ناسنامة كوردستانيةكةي وة لةبةركردني بةرطيَكي عيراقيية، كة بة

ناوةأؤك، بمانةوص و نةمانةوص، عةرةبية و طةأاندنةوةي كورديشة بؤ ناو قةفةسي عيراق.

1 ـ 2 ـ أةهةندي خوصندنةوةي ئةمرؤ

ثصويستة لةم بةشةدا بةر لةهةر شتصك ئةوة بطوترص كة بزووتنةوةي أيفراندةم تةنا حةز و هةست ونةستي ضةند كةسصك نية كة دواجار دةخوازن هةلَوصستةيةك لة سياسةت و بارة جيؤستراتيذيةكان وةرطرن بةبص ئةوةي بة لاني كةم هةولَي ئةوةيان دابص كة لةم بارة بطةن. دواجار ئةم بزاظة ثصويستي بة خوصندنةوةيةكي أصك و درووستي باري سياسي و ستراتيذي هةية، كة لصكدانةوةي هاوسةنطي هصز و تصطةيشتني ئةكتةرة سياسية نصودةولَةتي و ئةقليميةكانيش بطرصتة خؤي.

لة خوصندنةوةي باري سياسي و ستراتيذي ئةمأؤي باشووري كوردستان دةتوانين زؤر بةطشتي باس لة دوو دانة بؤضوون، يان أاستتر بلَصين خوصندنةوة بكةين؛ يةكصكيان هي حيزبة تةقليدية كوردستانيةكاني باشووري كوردستانة كة خيتاب و خوصندنةوةيان لة هي سالآني 1950_كان و 1960_ةكاني سةدةي أابردوو نزيكترة. أصك ئةو شصوة بؤضوون و خوصندنةوةية كة سةرضاوةي هةلَسووكةوتكردني ئةم حيزبانةية لةمةأ مةسةلةي دامةزراندنةوةي دةولَةتي عيراق و كصشةي باشووري كوردستان وة بة تايبةت دواأؤذي سياسي ئةم بةشةي كوردستان. بؤضوونةكةي تريش كة دةتوانين ثصي بصذين دذةبؤضوون، ثص لةسةر ئةوة دادةطرص كةوا ئةمأؤ، بةتايبةت دواي تصكشكاني دةولَةتي عيراق بارصكي ئيقليمي و نصونةتةوةيي زؤر جياواز لةوةي سالآني سةدةي ثصشوو بةطشتي و بة تايبةت هي ثصش 1990_ةكاني سةدةي أابردوو، لةطؤأصية.

بؤضوونمك كة دةتوانرص لة ضوارضموةي بيرؤكةي أيفراندةم و هةلَسةنطاندنةكاني كة دةبنة سةرضاوةي باوةأثمدان بةهةرنةبص بةشمك لةو خةلَكانةي كة ضالآكن لةناو بزووتنةوةي أيفراندةمدا و خوصندنةوةيةكي جياواز بؤ تةواوي مةسةلةكان ثص لةسةر ئةوة دادةطرص كة خةلَكي كوردستان بواري هةية داواي زؤر زياتر بكات و ئةو شتةشي كة داواي دةكات بة طفتوطؤي دةورووبةري مصزةكاني ئةنجوومةني حوكمأاني لة بةغدا بةدةست نايةت. بةثصي قورسي و ئالَؤزي كمشةي كورد لة باشووري كوردستان بة تايبةتي بةهؤي سياسةتي شؤظينيستانةي نةتةوةي سةردةست و ناأووني سياسةتي ئةمريكا لةمةأ مةسةلةي كورد بارصكي ئةوهاي همناوةتة طؤأص كة ئةطةر طةلي كورد لة باشووري كوردستان بة شموةيةكي جيددي بير لة هةلَتةكان و هةذانمكي ستراتيذي و سياسي هاوكمشةكة نةكاتةوة، ئةوا بة ئيحتمالي زؤر كورد ئةم جةولةيةش دةدؤأصنص. أيفراندةم دةكرص وة بطرة ثمويستيشة ئةم أةوت و بزووتنةوةية بمت كة ئةم هةلَتةكانة ثمويستة فةراهةم بكات.

لة خوصندنةوةيةكي سياسي و ستراتيذيانةي ئةمأؤكةدا، ثمويستة هةمةلايةني و هةمةئاستي، سةرضاوةي تيؤريانةي خوصندنةوةكة بمت:

1) **سياسةتي ئةمريكا:** خالَمكي هةرة طرنط ئةوةية كة بةلَص أاستة بزووتنةوةي أيفراندةم بة زماني هةندص ثرنسيث و ئوسولي ياسايي نمونةتةوةيي بانطاشة بؤ مافي ضارةي خؤنووسين بؤ خةلَكي كوردستان دةكات، بةلآم ئةوة ماناي ئةوة نية كة خةلَكاني ضالآك لةناو ئةو بزووتنةوةية ئينكاري بووني حالَةتمكي سياسي و ستراتيذي دةكةن كة لة كؤمةلَص طؤأانكاري بيست سالَي دوايي كةوتؤتةوة، بة تايبةتي هي دواي 11ي سمثتةمبةري 2001 و كةوتني أذصمي دكتاتؤر،كةوتؤتةوة. ئا لةم سؤنطةيةوة دةكرص بطوترص كة سياسةتي ئةمريكا شتمكي يةكجار طرنطة

بؤ هةر طؤأانكاريمك. خوصندنةوةيةكي تةقليدي بؤ سياسةتي ئةمريكا دةكرص خؤي لة ضةند خالَيكدا بدؤزصتةوة: ا- ئةمريكا جارصك ثشتي لة كورد كردووة و دةكرص ئةم جارةش ثشت لة كورد بكات؛ ب ـ ئةمريكا متمانةي ثص ناكرص؛ ج ـ سياسةتي ئةمريكا بة هيض شصوةيةك لةطةلَ هةلَوةشانةوةي دةولَةتي عيراقدا نية؛ د ـ ئةمريكا تورك و عةرةب بة طورد ناطؤأصتةوة؛ ه ـ ئةمريكا بةرذةوةندي خؤي باشتر دةزانص...هتد. ئةم شصوة بؤضوونة زؤر ترسناك و زةرةرمةندة و هؤكاري كات و طؤأانكاريةكاني ناو ئةو كاتة دةحيساب ناطرص و لة أووي مامةلَةكردن لةطةلَ دياردة سياسي و ستراتيذيةكان لة ضواضصوةيةكي نةطؤأاودا كار دةكات. بةم ثصيةش هةلَطراني ئةم بؤضوونة أصطة بةخؤيان نادةن كةوا بير لة هةندص ئامرازي خةباتي تازة بكةنةوة، وةكو بؤ نموونة لة أصطةي بزووتنةوةيةكي جةماوةري وةكو أيفراندةم ئيرادةي خةلَكي كوردستان كارا بكرص و بكرصتة وةرةقةيةكي فشار بؤ سةر ئةكتةرةكاني ثةيوةنديدار بة مةسةلةي عيراق و دواأؤذي ناوضةي أؤذهةلآتي ناوةأاست. وةكو ئاشكراية زؤر كةم دياردة هةن لةطؤأانصكي بةردةوامدابن بةقةد جيهاني سياسةت. جطة لةمةش لةم ضةند سالَةي دواييشدا طؤأانكاريةكي زؤر بةسةر سياسةتي ئةمريكادا هاتووة وة وادةزانم لة هةموو ئةم طؤأانكاريانةش طرنطتر قةبوولَكردني طؤأانكارية لة ناوضةي أؤذهةلآتي ناوةأاست بة ئاماذة و مةبةستي ديموكراتيزةكردن. نةك هةر ئةمة، بةلَكو ئيمأؤ ئةمريكا باس لة ثأؤذة و هةولَي ضالآكانة بؤ ديموكراتيزةكردني أؤذهةلآتي ناوةأاستيش دةكات. سةرؤكي ئةمريكا، جؤرج (بؤش)ي كوأ، لة ووتارةكةي نؤظصمبةري ثاريدا كة دةربارةي ستراتيذي ئةمريكا بوو بةرامبةر أؤذهةلآتي ناوةأاست، ئةوةي جةخت كردةوة كة ئةمريكا شةست سالَة ديموكراتيزةكردني ناوضةي أؤذهةلآتي ناوةأاستي كردؤتة قورباني ثاراستني ئيستيقرار، بةلآم لةمةودوا ئةمريكا ئامادةية ئيستيقرار

بكاتة قورباني ديموكراتيزةكردن. ئايا باوةأ بةم بؤضوونة بكةين يان نا، ئةمة بؤخؤي ثرسيارصكة، بةلآم بةهةرحالَ ضةند شتصكي طرنط هةن كة دةبص بيانزانين: **يةكةميان،** ئةمريكا بةم قورسية هاتؤتة ناوضةي أؤذهةلآتي ناوةأاست تا بمصنصتةوة، نةك هةر مانةوةيةكي سةربازي ـ ئيمثريالي كلاسيكي ، بةلكو مانةوةيةك بة طؤأانةوة و لةثصناوي طؤأان. ثأؤذةي ئةمريكا هي *أؤذهةلآتي ناوةأاستي مةزن* كة ماوةيةكة باسي لصوةدةكرص و ثصشتريش بةناوي شةراكةتي أؤذهةلآتي ناوةأاست ناوزةد كراوة زؤر طفتوطؤي هصناوةتةطؤأص، أصك دةخرصتة ناو ضوارضصوةي ئةم بؤضوونةوة. ئةوةي كة زؤر طرنطة ئةمريكا لةم طؤأانكاريةدا ثصويستي بة هةندص دؤست هةية كة ئامادةبن بيناو ئيستيسمار لةسةر ئةم ثأؤذةي طؤأيني أؤذهةلآتي ناوةأاست بكةن. ئةم دؤستانة جصطةي متمانة و نةفةس درصذ بن هةروةها لةمةش طرنطتر بةرذةوةنديان لةم طؤأانكاريةدا هةبص وة لةوصشدا بةرذةوةنديةكانيان لةطةلَ بةرذةوةنديةكاني ئةمريكادا يةكانطير ببن. كورد دةتوانص أصك ئةم جؤرة دؤستة بصت، نةك لةبةر خاتري ئةمريكا، بةلكو بةثلةي يةكةم لةبةر خاتري خؤي. بةكورتي كورد بةرذةوةندي لة طؤأانكاريداية. ئةمة أصك حالَةتصكي هاوثةيماني ستراتيذي دةهصنصتة طؤأص لةنصوان كورد و ئةمريكا. بةلَص هةر ئةم ثأؤذةي أؤذهةلآتي ناوةأاستةية كة نزيكترين دؤستاني ئةمريكا (ئيسرائيلي لص دةربضصت) دذي أادةوةستن يان هةرنةبص هةلَوصستي نصطةتيظيان هةية بةرامبةري: أةدكردنةوةي ئةم ثأؤذةية لةلايةن ميسر و توركياوة أصك ئةم ثأؤذةيةي ئةمريكا بةبص هاوثةيمان دةهصلَصتةوة. جا مةسةلةكة بةو سادةيية نية كة ئةمريكا تورك و عةرةب بة كورد ناطؤأصتةوة، بةلكو لةم خالَةوة دوو شتي زؤر طرنط هةية. بةثصي ثرةنسيثصكي كؤني هصنري كيسينجةر دةكرص دوو لايةن دذي يةكتربن بةلآم هةمان ئةم دوو لايةنة

دؤستي نزيكي ئةمريكا بن. ئةمأ ؤ ئةمريكا ثصويستي بة دؤستطةلصك هةية لة ناوضةي أؤذهةلآتي ناوةأاست كة لةطةلَ طؤأانكاريدا بن و ثشتي ئةمريكا لةم طؤأانكارية بطرن بةبص ئةوةي هيض شتصكيان لةدةستدابصت. ئةم طؤأانكاريةي ئةمريكا باسي دةكات نةك هةر خراث نية بؤ كورد بةلَكو ثأ بة ثصستيةتي و دةكرص زؤر لة قازانجيشي بصت؛ **دووهەمیان،** ميللةتي ئةمريكا و سيستةمي سياسي ئةمريكي أاي طشتي بة طرنط و زؤر هةلَدةطرن. هصنانةسةرجادةي سةدان هةزار كةس لة باشووري كوردستان دةكرص أصك هاوكصشةكة بطؤأص لة بةرذةوةندي كورد. وادةزانم كة لة سةرةتاي مانطي ذانيوةري ئةمسالَيش كاتصك مةسعود بارزاني بة ثؤل برصمةري طوتووة كة ئةطةر هةندصك شصوةي ناتةواوي ضارةسةري بةسةر بةرثرسةكاني كورددا بسةثصندرص، ئةوا ئةوان دةطةأصنةوة بؤ أاي خةلَك. شلَةذاني برصمةر بةم قسةيةي مةسعود بارزاني أصك ئةم بؤضوونة دةسةلمصنص؛ **سصهەمیان،** خوصندنةوةي سياسةتي ئةمريكا بة ضاوصلكةي 1970_كاني سةدةي أابردوو و ديتني ثؤل برصمةر تةنا وةكو "شاطردصكي " كيسنجةر، أةنطدانةوةي طرصيةكي سايكؤلؤذي ـ مصذوويية. كورد ثصويستي بة مجؤرة خوصندنةوة ضةوت و تةسكبينانة نية؛ **چوارەمیان،** هيض شتصك لة سياسةت و ثةيوةندية نصونةتةوةييةكاندا نية ئةوةمان ثص بلَصت كة " دةولَةتة طةورةكان بةرذةوةندي خؤيان لة هةموو كةس و لايةنصك باشتر دةزانن " و كورديش، بؤ نموونة، ثصويست ناكات بة ئةمريكا بلَصت كة بةرذةوةندية هاوبةشةكان كامانةن. أصك بةثصضةوانةي ئةوة كورد دةتوانص بلَصت كة ئصمة ئامادةين لةطةلَ ئصوةي ئةمريكيدا بأؤين، ئصوةي ئةمريكي طؤأانكاريتان دةوصت و ئصمةي كورديش ئةمةمان دةوصت و دةتوانين ئامراز و ئةزمووني ئةم طؤأانكارية بين. لة أاستيشدا زؤر جار لة سياسةتدا ئةكتةرصكي زؤر بضووكي مةيداني سياسةتي نصونةتةوةيي وة

بطرة تاكة ثسثؤرصكيش أاستري هصناوة لة زلهصزصك لة خوصندنةوةيةكي سياسي يان ستراتيذيدا. هةر لةرةوة دةكرص كورد لة باشووري كوردستان تةسةووري تايبةتي خؤي هةبص دةربارةي ثأؤذةي *(أؤذهةلآتي ناوةأاستي مةزن)*ي ئةمريكي كة لة بةرذةوةندي هاوبةشي كورد و ئةمريكا ثصهةلَدةطرص. لة لايةكي تريشةوة دؤستايةتيكردني ئةمريكا دةكرص ثصويست بةوة بكا كة كورديش زةريبةي ئةم دؤستايةتية بدات، زوو يان درةنط. دةبص ئةمريكاش باش لةوة حالَي بكرصت كة دؤستايةتيكردني ئةمريكا لةلايةن كوردةوة لة باشووري كوردستان لة ناوةأاستي دةريايةك لة ئةنتي ـ ئةمريكانيزم شتصكي ئاسان نية بؤ كورد. كةواتة هاوكصشةي "دؤستايةتي" كورد و ئةمريكا ثصويست بة دان و وةرطرتني دوولايةني دةكات. لة بؤضوونصكي ئةوهادا، دةكرص مرؤظ بثرسص، بؤ ناكرص ئةمريكا سةرماية سياسيةكةي وةكو سةرةتا و نموونةيةك لة ضوارضصوةي(أؤذهةلآتي ناوةأاستي مةزن)دا لة باشووري كوردستان سةرف بكات هةروةك كاتي خؤي بؤ نموونة لة كؤرياي خوارووي كردي كة دواجار سةركةوتني بؤ هةردوولا تيابوو: ئةمريكا دؤستصك و ثشتطيرصكي دةستكةوت لة خوارووي أؤذهةلآتي ئاسيا و كؤرياي خوارووش ثصشكةوتني كؤمةلآيةتي ـ ئابووري و سيستةمصكي ديموكراسي بةدةست هصنا.

2) **هصزة ناسيؤناليستي و ئيسلاميةكاني عيراقي عةرةبي:** بةر لة هةر شتصك مةبةست لة عيراقي عةرةبي عيراقة بةبص باشووري كوردستان. ئاشكراية كة هصزة سياسيةكاني كوردستان لة باشووري كوردستان لة ثةيوةنديةكي بةردةوامدا بوونة لةطةلَ هصزة عةرةبي و ئيسلاميةكاني عيراقي عةرةبي بؤ خةملآندني ضوارضصوةيةك كة تيايدا مافةكاني كورد بة أةسمي بناسرص. هةر لةطةلَ لصدان و تصكشكاندني عيراق لة شةأي

كوةيت ئةم هةولآنة كةوتنة قؤناغمكي ضأبوونةوة. كورد ئيتر بوو بة خاوةني ثةرلةمان و حكومةتي خؤي و بةشمكي باشي لة خاكي باشووري كوردستان ئيدارة دةكرد. لةطةلَ ئةوةي كة ثمويست بوو ئةم حالَةتة نوصية لايةني عيراقي عةرةبي وا لمبكات كة ئيتر سص و دوو نةكات لة ثمزانيني مافةكاني كورد. لةطةلَ ئةوةشدا كة ثرةنسيثي فيدرالي بؤ كوردستان قةبوولَ كرا لة كؤنطرةي ظيةننا، بةلآم هةر ئةو لايةنانة لةسةرةتاوة مامةلَةي فيدراليان كردووة لة طؤشةبينينمكي شؤظينيستي عةرةبيةوة و لة ضوارضموةي ئةو بيرؤكة عةرةبية كلاسيكيةي كة بة درمذايي كات باو بووة لة بيركردنةوةي لايةني عةرةبيدا لة عيراق. ئةم بيركردنةوةيةش شموة و دةربأي جؤراوجؤر و لة حالَي جوداجودادا خؤي بينيوةتةوة، لة هةمووشيان طرنطتر: يةكبووني خاكي عيراق بة كوردستانيشةوة؛ قةبوولَنةكردني كةركوك وةكو شارمكي كوردستاني؛ مؤنؤثؤلي (ئيحتيكار)كردني دةسهةلآتة هةرة طرنطةكان وةك بةرطري و سياسةتي دةرةوة و ئابووري و سياسةتي دراوي لةلايةن حكومةتي مةركةزيةوة؛ قةبوولَنةكردني هيض جؤرة زةمانةتمكي نموونةتةوةيي، قةبوولَنةكردني ئةوةي كة كورد خاوةني سوثاي خؤي بمت يان مافي طةأانةوةي هةبمت بؤ أاي خةلَكي كوردستان لة أاثرسيةكي (أصفراندةم)مكي ئازاددا. ئةم حالَةتة بةأووني أةنطي داوةتةوة لة طفتوطؤكاني لايةني عيراقي عةرةبي لةطةلَ لايةني كوردستاني. ثمداضوونةوةيةكي بةثةلة بة أاطةياندنةكةي كؤبوونةوةي ناسرية (لة ناوةأاستي ئةثريلي 2003) واتة ضةند أؤذمك دواي كةوتني أذممي سةدام، بة أووني ئةوة خويا دةكات كةوا نةووشةي كورد و نة ووشةي كوردستان لةم أاطةياندنةدا نةهاتووة،كةضي لايةني هةرة طرنطي بةشداربوو لةم كؤبوونةوةيةدا لايةني كوردي بوو! لةمة خةراثتر لة بةندي سمهةمي ئةم أاطةياندنةدا هاتووة كة سيستةمي سياسي عيراق لة داهاتوودا فيدرالي دةبمت، بةلآم ئةم سيستةمي فيدراليية تةنا

دواي ثرسكردن بة خةلَكي هةموو عيراق دةضةسثم. ثمشتريش لة كؤنفرانسي لةندةن (دمسممبةري 2002) كؤمةلَمك ثرةنسيث أمطةياندران كة لة كؤيدا زؤر دوورة لة بةبم ثمضوثةنا ناساندني مافةكاني خةلَكي كوردستان. ئاخر لة خالَي هةشتةمي أاطةياندني ئةم كؤنفرانسةدا، كاتمك باس دمتة سةر جينؤسايدكردني كورد لة ئؤثةراسيؤني بةدناوي ئةنفالدا، وا باسكراوة كة أذممي سةدام 182,000 هةزار " هاونيشتيماني " ئةنفال كردووة. جارم ضؤن دةبم قةبوولَ بكرم كة بةبم ناوهمناني ووشةي كورد باس لة ئةنفال و قوربانيةكاني بكرم، وةكو ئةوةي باس لة قأكردني جووةكان بكرمت بةبم ئةوةي ناوي خودي جووةكان بمندرمت! ئةرم ئةمانة هاونيشتيماني بوون يان تةواو بة ثمضةوانةوة؛ لةبةر ئةوةي كةمترين أادةي مافي هاونيشتيمانيان نةبوو، ئةنفالكردنيان مومكين بوو. لة أاستيشدا ئةمانة هةر هةموو مافمكي هاونيشتيمانيان ثم أةوا نةبينران وة لةسةر ئةم بنضينةيةش ئةنفالكران. لةبةرئةوة ئةنفالكران ضونكة كورد بة طشتي لة كاتي أذممي سةدام أازي نةبوو هاونيشتيماني بم بةو شموةيةي كة أذممي شؤظينيستي بةعس دةيخواست. كاتمكيش باس هاتؤتة سةر أاثةأين و ("ئينتيفازة")ي بةهاري 1991 تةنا باس لة ئينتيفازة دةكرم و أاثةأيني كوردستان لةناو ئةم ئينتيفازة " عيراقية "دا شاردراوةتةوة. ئاخر أاثةأين يةكمكة لة أووداوة هةرة طرنطةكان لة مممذووي هاوضةرخي كوردستاندا وة حةشارداني لةناو بةرطمكي عيراقي عةرةبيدا طوناهمكي زؤر مةزنة بةرامبةر بة مممذوو و خةباتي سياسي خةلَكي كوردستان. بؤ فةلَةستينيةكان توانيان بة هةموو جيهان بسةلممنن كة لة هةموو زمانةكاندا تةنا ووشةي ئينتيفازة بةكاربمت، بؤ كورد نةتوانم بة عيراقي عةرةبي بلَم " ئاخر ئةوةي كوردستان ئينتيفازة نةبوو بةلَكو أاثةأين بوو "! ئةمة تةنا مشتمكة لة خةرواري كؤنفرانسي لةندةن كة لمرةدا بة ووردي ناكرم باسي لموة بكةم. بةلآم طرنطة ئةوة بطوترم كة

ئۆثۆزيسيؤني عةرةبي و ئيسلامي "عيراقي" لةوكاتةدا لةوثةأي بصهصزيدا بوو وة ثصويستي بة هةر يارمةتيةك هةبوو. ئةوانةي باس لة فشاري ئةمريكي دةكةن كة أاطةياندني كؤنفرانسي (لةندةن)ي مومكين بةو شصوةيةي كة دةرضووة، ئةوا ئةو بؤضوونةش تةواو نية. سةرضاوةي ناو خودي كؤنفرانسةكة وا دةردةخةن كة كورد دةيتواني دةستكةوتي زياتر بةدةست بـهصنصت لةو كؤنفرانسةدا. ئةم دوو نموونةيةي ئةنفال و أاثةأين لة أاطةياندني كؤنفرانسي (لةندةن)دا بةأووني كةمي باوةأي نةتةوةيي و نائاطايي سياسييانةي نوصنةراني كورد كة لة كؤنفرانسةكةدا بةشدار بوون دةردةخات، نةك فشاري ئةمريكا.

شؤظينيزمي هصزة عيراقية عةرةبيةكان بة هصزة ناسيؤناليست و ئيسلاميةكانةوة، لة هةلَوصستيان بةرامبةر فيدرالي و مافةكاني كورد بة جوانترين شصوة دةركةوت دواي كةوتني أذصمي سةدام وة بةتايبةتي بة ثةيوةندي لةطةلَ دةمةتةقصكردن و بأياردان لةسةر ياساي بنضينةيي بةأصوةبردني عيراق كة لة أؤذي 8ي ئادار (مارس)ي ئةمسالَ بةشصوةيةكي أةسمي دةرضوو. ئةم ياساي كاتيية هةموو لايةك أازي دةكات، بةلآم هيض لايةنصكيشي بةتةواوةتي أازي ناكات. ئةم بةلَطةنامة دةكرص لة باشترين حالَةتدا سص شصوة زةرةري لص بكةوصتةوة: 1) ئةم ياساي كاتيية دؤكومصنتصكة كة لة باشترين حالَةتدا ضارةسةري ململانصكاني كورد لةطةلَ ئةوةي كة سبةينص جارصكي تر دةبصتةوة دةولَةتي عيراق، دوا دةخات؛ 2) ئةم ياساي كاتيية لة لةبارترين زةمةندا دصت كة تيايدا كورد بوارصكي زصأيني بؤ أةخساوة كة تيايدا دةتوانص كاربكا بة مةبةستي طةيشتن بة ئامانجةكاني، كورد سأ (تةجميد) دةكات و ئةم دةرفةتةي لص دةدزصت؛ 3) كورد بة ئيمزاكردني ئةم ياساي كاتيية موافةقةي كرد لةسةر داةمزراندني دةولَةتي عيراق، ئةو دةولَةتةي كة سبةينص مافةكاني كورد ئينكار دةكات، بةلَكو لةوةش خةراثتر دةكةوصتةوة طياني كورد.

لةم ياساي كاتييةدا، هةر لة ديباجةكةي (ثيَشةكيةكةي)دا، كة هةلَبةتة بةشيَكي طرنطي هةر دةستوورىَكة، جةخت كراوة لةسةر " الوحدة الوطنية" (واتة يةكبووني نيشتيماني عيراق). بةكارهيَناني ئةم ضمكة زؤر مانا دةبةخشيَ و طرنطي تايبةتي هةية: 1) ئةمة أمك بةردةوامي ثأؤذةي شؤظينيستي عةرةبية كة دةربأةكةي يةكبووني عيراق، وةكو خاك و ناسنامة و يةك نيشتيمان. ئةمةش أمك دذي ئةو بؤضوونةية كة دةلَيَ دوو خاك (كوردستان و عيراقي عةرةبي) و دوو ناسنامة (عةرةبي و كوردي) وةهةروةها لةوةش طرنطتر دوو ثأؤذة (ثأؤذةي كوردستاني و ثأؤذةي عيراقي عةرةبي) هةية. مرؤظ بة أاشكاوي دةتوانيَ بلَيَ كة يةككردني ئةم دوو ناسنامة و ثأؤذةي سياسي و خاكة أمك قةبوولكردني فةلسةفة و بيرؤكةي شؤظينيستي عةرةبية لة عيراق كة بةدريَذايي 83 سالَي أابردوودا كة لة حالَةتي ثراكتيكيدا بةعةرةبكردن و هةلَةبجة و ئةنفال و ...هتد لىَكةوتؤتةوة.2) بةكاربردني ئةم ضةمكة لة ديباجةدا أمك ئةوة دةردةخات كة ئةو مةسةلةي " الاتحاد الاختياري " وة يا يةكيةتي ئارةزوومةندانة كة لايةني كوردي بةكاريهيَناوة و دةهيَنيَ، تةنا بؤ بةنجكردني كوردة و خاثاندنيَكي سياسيانةي تةقليدييية كة لةطةلَ خةلَكي كوردستان كراوة و دةكريَ. ئاخر ثيَويست ناكات مرؤظ زانا بيَت لة بواري سياسةت بؤ ئةوةي بزانيَت كة جياوازي ئةرز و ئاسمان هةية لةنيَوان ووشةي "وحدة" (يةكبوون" لةلايةك وة "اتحاد" (واتة يةكيةتي) لةلايةكي تر. زؤر بةكورتي قةبوولكردني ووشةي " وحدة " كورد جاريَكي تر أمك بؤضووني أذيَمي بةعسي قةبوولكردووة، ئةو بؤضوونةي كة دويَنيَ بة ئاطر و ئاسن نةتواندرا بةئةنجام بطةيةندريَ، بةلآم ئيمأؤ لة ثةنجةرةي برايةتيةوة ترسي بةئةنجامطةياندني هةية. جطة لةمةش لة ماددةي (52)دا جةخت لةسةر "عراقاً موحداً" واتة عيراقيَكي يةكثارضة كراوةتةوة. ديارة لىَرة مةبةست ئةوة نية كة بة ووردي هةموو بةندةكاني ئةم ياساي

كاتيية بخةينة بةر تيشكي باس و لصكؤلَينةوة، بةلآم هةرنةبص هةندصك لة خالَةكان زؤر ثصويستن كة ئاماذةيان ثص بكرص. لة بةندي ضوارةمدا هاتووة كة فيدرالي لة عيراق لةسةر بنضينةي أةطةز و ئيتني و نةتةوةيي و مةزهةبي نية. ئةمة أصك أووتكردنةوةي جولآنةوةي سياسي كوردستانة لة ناوةأؤكة نةتةوةييةكةي و داماليَني أووي نةتةوةيي و كوردستانية لة أووي ئةو فيدراليةي كوردستان. لةأاستيدا ئةمة زؤر كةمترة لةوةي كة بطرة خودي أذصمي بةعسيش كاتي خؤي شايةني طةلي كوردستاني بيني: لةأاستيدا يةكص لة خالَةكاني بةياننامةي ئازار (11ي ئازار 1970) ئةوةبوو كة أاثةأيني ضةكداري كوردستان داني ثيانرابوو وةكو جولآنةوةيةكي نةتةوةيي ئازاديخواز. بصطومان ئةم بةندة طرنطيةكي زؤري هةية.

لة ماددةي 16، بةندي ج هاتووة كة هةر عيراقيةك مافي بةبص قةيد و شةرتي هةبص كة لة هةر جصطايةكي عيراق ("تملك")ي هةبصت . لةم خالَةدا دوو مةترسي جددي دةردةكةون: 1) سبةينص عةرةبةكان لة عيراق بة كأيني مولك لة كوردستان بةشصوةيةكي زؤر "برايانة و ئاشتيانة" كوردستانمان لص دةكأن يان هةرنةبص بةشصوةيةكي جددي جوطرافياي كوردستان تةسك دةكةنةوة و دةشصوصنن؛ 2) ئةم خالَة دةبص بة أصطر لةثصش تةسفيةكردني ئاشصاوةكاني سياسةتي تةعريبي أذصمي بةعس، ضونكة ئةو كاتة دةكرص لة باشترين حالَةتدا عةرةبة هاووردةكان (يا باشتر واية بلَصين عةرةبة كؤلَؤنيستةكان) ئةو خان و مولكةيان لصبسةندرصتةوة كة كاتي خؤي لة ثأؤسةي تةعريبدا دةستيان بةسةردا طرتووة، بةلآم هةر لة هةمان شوصن دةرفةتيان بدرصتص كة بصمصننةوة وة مولَكي تازة بكأن (هةر بةو ثارةيةي كة وةكو قةرةبوو وةريدةطرن) يان بةلَكو هةروةها ثصيان ببةخشرص بة ثصي ئةم ماددةية. ئةوةتا هةر بةثصي ماددةي 53 عةرةبة هاووردةكان مافي قةرةبووكردنةوةيان هةية. ئةوةي كة سةراني كورد ئاطاداري نين وة زؤر ثصويستة ئاطاداري بن ئةوةية كة

لةأاستيدا نموونةي وا هةية لة جيهان كة ناوضةي ئؤتؤنؤمي بؤي هةية لةأووي قانوونيةوة أصطة نةدات بة نةتةوةي زؤرينة كة خاك بكأص لة ناوضةي ئؤتؤنؤميدا. جا لةبةر ئةوة هةر بؤ نموونة لةم خالَةدا فيدراليةكةي كورد لة ئؤتؤنؤميش كةمترة ! دةبص ئةوةش بلَصين كة مةترسي بةثارةكأيني خاكي كوردستان لة داهاتوودا زؤر بة أاشكاوي جةختي لةسةر كراوة لةو ثأؤذةيةي كة لةلايةن دةستةي ئاشتي و ئايندة ثصشكةش بة هةردوو سةركردايةتي هةردوو حيزبة دةسهةلآتدارةكةي باشووري كوردستان كران لةأصطةي هةردوو كةسي يةكةم لةم دوو حيزبةدا لة سةرةتاي مانطي كانووني دووهةمي ئةمسالَ.(بؤ خوصندنةوةي دةقي ثأؤذةي دةستةي ئاشتي و ئايندة بأوانة *كوردستاني نوص* 9 / 1 / 2004، ل3).

لة ماددةي (25)دا حوكومةتة ئةقليميةكان و ثارصزطاكان لةأووي سةلآحيةتي قانوونيةوة تا أاددةيةكي زؤر وةكويةك حسصب دةكرص: بةأصوةبردني دةولَةمةنديةكاني سرووشتيي عيراق بة أاوصذكاري لةطةلَ حوكومةتة ئةقليمي و ثارصزطاكان دةبصت.

بةثصي ماددةي 53 باس لة ضارةسةري مةسةلةي كةركوك و هةموو ئةو ناوضانةي تر كة تا 19ي ئادار 2003 لةذصر دةستي حكومةتي بةعس بوون تا سةرةتاي سالَي 2006 دةكرصت. ئةم ماددةية شتصكي طرنط دةسةلمصنص ئةويش قةبوولكردنصكي ثرةنسيثية كة ئةم ناوضانة قابيلي ئةوةن قسةيان لةسةر بكرص و دلَةأاوكصي لايةني كورديش دةردةخات بةرامبةر بة كوردستانيبووني ئةم ناوضانة، يان هةرنةبص لايةني عةرةبي وا بؤ خؤي تصدةطات. دةكرص ئةمةش مةبةستي ئةم لايةنة بووة. لة هةمان ماددةدا هاتووة كة سص دانة ثارصزطا بةيةكةوة دةتوانن يةك ئيقليمي فيدرالي دروست بكةن. بةم مانايةة ئةطةر لايةني كوردي بؤي هةبص يةك دانة ئيقليمي فيدرالي دروست بكات، ئةوا لايةني عةرةبي لة ثراكتيكدا بؤي هةية

4 تا 5 ئيقليم دروست بكات. بةم ثيَيةش شتيَكي يةكجار طرنط لةم مةسةلةية دةكةويَتةوة: بةثيَي ماددةي 61 ئةطةر لايةني كوردي يةك مافي ظيتؤي هةبيَت (كة ئةويش دةكريَ لة ململانيَي ثارتي و يةكيَتيدا ببيَ بة قوورباني)، ئةوا عةرةبةكان مافي 4 تا 5 ظيتؤيان هةية. سيَ ثاريَزطاي عةرةبي بة يةكةوة دةتوانن هةر شتيَك بة ظيتؤ أةت بكةنةوة كة لة بةرذةوةندي كورددا بيَت. دواجار زؤرينةي عةرةبي لةم قؤناغةدا ئةو كاتة دةحةسيَتةوة كة ئةم مافي ظيتؤية بة تةواوةتي لة دةستووردا لابىر درىَت.ئينجا قةبوولكردني فيدرالي لةلايةن كوردةوة بةبيَ ظيتؤيةكي بيَ سيَ و دوو و بةبيَ سوثاي خؤي و بةبيَ زةمانةتي نيَونةتةوةيي طةأانةوةية بؤ ناو عيراقي ثيَشوو، عيراقي كيميابارانكردني هةلَةبجة و ئةنفال و ...هتد. ئةوةتا ئايةتولآ سيستاني ناخوازيَ نةتةوة يةكطرتووةكان ئةم ياساي كاتيية قةبوولَ بكةن و بأياري داوة لةطةلَ نويَنةري كؤفي ئةنانيش كؤنةبيَتةوة ئةطةر نةتةوة يةكطرتووةكان ئةم ياساية بئافريَنيَت. هؤيةكي طرنطي ئةم هةلَويَستةش ئةم ظيتؤ كرِ و كالَةية كة لة سةرةوة ئاماذةي ثيَكرا.

بةثيَي ماددةي 56 بةأيَوةبردني دةولَةتي عيراق لةسةر بنضينةي لامةركةزي دةبيَت وة بةم ثيَية حوكومةتة ئةقليمي و ثاريَزطاكان بةيةكةوة باسكراوون.

ماددةي 58، كة تايبةتة بة كةركوك و ناوضة بةعةرةبكراوةكان، طرنطي تايبةتي هةية: 1) لةم ماددةية و لة هيض شويَنيَكي تري ئةم ياساي كاتييةدا باسي ووشةي بةعةرةبكردن ناكريَ ئةمةش زياتر لة دةلالةتيَكي هةية. ئةوةي طرنطترة بة ضيَكي كيَشةكاني "عةقاري" و "مولكيةت" ناوي ئاسةواري تةعريب دةبات. ئاخر تةعريبكردني كةركوك وة دةربةدةركردني دةيان هةزار خيَزاني كورد لةم شارة و لة ناوضةكاني تر كةي طرفتي عةقاري و مولكيةتة؛ 2) مانةوةي عةرةبة هاووردةكان، كة

هصنراوون بؤ كةركوك و ناوضةكاني تر، لةو ناوضانةي كة بؤيان هصنراوون، وة هةر لةم شوصنانة خاك و خانووويان ثص ببةخشرصت، هةرضةند ماددةكة باسي طةأاندنةوةيانيش دةكات بؤ ئةو شوصنانةي كة لصيوة هاتوون خةتةرصكي جيدديية؛ 3) دواخستني مةسةلةي كةركوك وة ثصدانةطرتن لةسةر كوردستانيبووني كةركوك أةوايي بةخشينة بة ئيدديعاي كوردستاني نةبووني يان هةرنةبص طومانخستنةسةر كوردستانيبووني (كةركوك)ة، كة ئةمةش أصخؤشكةرة بؤ دؤأاندني كةركوك. لة شصوةي سياغةكردني ياساي كاتي وة هةروةها شصوةي كاردانةوة و مامةلَةكردني لايةني شيعة لةسةري ئةو ثةيامةمان دةداتص كة:1) ململانصي سياسي و ديثلؤماسي هةرةقورس لةبةردةمي كوردة، ئةم ململانصية لةأصطةي دةستةواذةكردن لةسةر ياساكةدا بةم شصوةيةي كة هاتووة ضارةنةكراوة. ئةم ململانصية توند و تؤلَتر دةبصت لةطةلَ نزيكبوونةوةي دانةوةي سةروةري بة عيراقيةكان و تةسليمكردني ئةم سةروةرية و خؤكصشانةوةي ئةمريكا؛ 2) مةسةلة هةرة طرنطة كوردستانيةكان وة تاقيكردنةوةي أاستطؤيي و أاددةي ثراكتيزةكردني ئةوةي لة دةستوورةكةدا هاتووة لةأؤذاني داهاتوودا، بةتايبةتي دواي دانةوةي سةروةري بة عيراقيةكان، دةردةكةوصت. بة ئةطةري هةرة زؤريش لايةني عةرةبي تا بؤي بكرصت لة مةسةلة هةرة طرنطةكاندا شؤظينيستانة أةفتار دةكات و ئةوةي كة دراويشة بة كورد خالَي دةكاتةوة لة ناوةأؤكةكةي.

3) هصزة كوردستانيةكان: أصك لةبةر ئةمةي كة لةم ضةند دصأةي دوايي، سةرةوة، طوترا و لةبةر هؤي تريش لةململانصي سياسي و ديثلؤماسي داهاتوودا لةنصوان كوردستان و لايةنةكاني عيراقي عةرةبيدا، هصزي ثارتة سياسيةكان و تواناي فةرزكردني داواكارية كوردستانيةكان

بةهيض شصوةيةك تصرص ناكات. لصرةوةية كة لة داهاتوودا ئةم هيزة سياسيانة ثصويستيان بةوة هةية كة هةموو توانا جةماوةريةكاني كوردستان وةطةأبخةن و أصطةبدةن كة جادةي كوردستان بةو شصوةي كة ثصويستة طوزارش لة خؤي بكات و ئةو هةذانة سياسي و ديثلؤماسية فةراهةم بكات كة كوردستان ثصويستيةتي. لة لايةكةوة ثارتي ديموكراتي كوردستان و يةكصتي نيشتماني كوردستان دةخوازن بة خةلَك بلَصن كة ئةوان أةوايي نوصنةرايةتيكردني خةلَكي كوردستانيان هةية و ثةرلةمانصكي هةلَبذصردراو هةية كة بةثصي بؤضووني ئةوان دةربأي ئيرادةي خةلَي كوردستانة، بةلآم لة لة لايةكي ترةوة بة هيض شصوةيةك أصطة بةوة نادةن كة لة دةرةوةي كؤنترؤل و ئيرادةي ئةم دوو حيزبة بواري دةربأيني ئيرادةيةكي كوردستاني سةربةخؤ و ئازاد هةبصت. ئاخر هةر ئةو ئيرادة ئازادةية كة ئةوان لة ناخةوة دةترسصنص. لةبةر ئةوة نةك هةر ضيتر ئةم دوو حيزبة دةربأي بةتةواوةتي ئيرادة و خواستة سياسيةكاني خةلَكي كوردستان نين بةلَكو بوونةتة ئةو هصزانة كة أصطة نادةن بة هيض شصوةيةك ئةم ئيرادةية بةشصوةيةكي ئازادانة خؤي دةرببأص و شوصنثةنجةي هةبصت لة سياسةتة كوردستانيةكاندا. لة أاستيدا بة ثصضةوانةي نيشانداني أصزطرتن لة ئيرادةي خةلَكي كوردستان، ئةو ئيرادةية لةأصطةي شةأي خؤكوذي لة ناوةأاستي 1994ةوة وة بةردةوامي ئةم شةأة تا ضةند سالَصك بنثصكرا، لة كاتصكدا ئيرادة و بةرذةوةنديةكاني كورد تةواو لة دذايةتيدابوون لةطةلَ ئةم شةأة وصرانكارانةدا. لةطةلَ ئةوةي كة ثةيمانصكي ئاشتي لة واشنتؤن مؤركرا لة سالَي 1998، بة أؤلَصكي كاريطةرانةي ئيدارةي ئةمريكي، ململانصي ثارتي و يةكصتي لةشصوةي لةتكردني جةستةي باشووري كوردستان تا ئيمأؤش بةردةوامة. شتصكي تراذيكؤمي (تراذيدياي خةندةئامصز)ة كة باس لة أةوايةتي ثةرلةمانصك بكرص كة كةمترين هؤ و أةوايةتي مانةوةي زؤر دةمصكة لةدةست دابصت و

لةمةش خةراثتر هةر ئةم ثةرلةمانة ضةند جارصك لةسةر دةستي ئةم دوو هصزة هةتك كرابص. جا لةبةر ئةوة زؤر سةير و نامومكين دةبص ئةطةر هةر ئةو دوو هصزة أصز بؤ ئيرادةيةك دابنصن كة لة أصطةي أيفراندةممكي ئازادةوة خؤي دةربأص. ئيمأؤش ثرةنسيثي ئةم دوو حيزبة ئةوةية كة يان نابصت شتصك لةدةرةوةي ئيرادةي ئةوان هةبصت لة كوردستان، يان ثصويستة ئةو شتة لةذصر دةستي خؤيان و ئيرادةي خؤياندا بصت. ئةم دوو هصزة خاوةني ئةو كولتورة سياسية ديموكراتية نين كة تةحةممولي جولآنةوةيةكي مليؤني جةماوةري، لةشصوةي جولآنةوةي أيفراندةممكي سةربةخؤ، بكةن. ئةم دوو زلهصزة لة كاتصكدا بةردةوامن لة ثاراستني ئةو ثأؤسة نصطةتيظانةي دوو ئيدارةيي لة باشووري كوردستان، كة زؤربةي هةرة زؤري خةلَكي كوردستان دةخوازص بةئيسرارةوة كة ئةم دوو ئيدارةيية نةمصنصت. ئةي ئةمةية أصزطرتن لة ئيرادةي خةلَكي كوردستان و بةرذةوةنديية بةرزة نةتةوةييةكان ؟

هةلَبةتة لةمثةر لةم طشتطيريةدا ئةوةية كة ئينكار ناكرص لة مةيداني سياسي كوردستاندا، جطة لةم دوو هصزة، حيزبي تر هةن كة خوصندنةوةيان و هةلَسوكةوتيان جوداية لة دوو زلهصزةكة، بةلآم أاستيةكة ئةوةية كة تواناي ئةم هصزانة تصري ئةوة ناكات كة هاوكصشةي سياسي لة كوردستان بةشصوةيةكي بنةأةتي بطؤأص بةمةبةستي وةسةرخستني داواكارية كوردستانيةكان و شكاندنةوةي تةرازووي هصز لة بةرذةوةندي خةلَكي كوردستان.

ئيمأؤ لة كوردستان دواي ئةم هةموو سالَة لة حوكمي "حيزبؤكراتي" يان "ميليشياكراتي" يةكصتي و ثارتي ضينصكي مشةخؤري ناو حيزب و ئيدارةكان دروست بوون كة بة هيض شصوةيةك سةرئصشةيان بةرذةوةندية نةتةوةييةكان و ئةم جؤرة باسانة نية، بةلَكو مانةوةي ستاتوي ئابوري و كؤمةلآيةتي خؤيةتي، لايةني عةرةبيش كة ثصزانيني خؤي لةأصطةي ياساي

كاتي دەردەبأص مەبەستەكي شاردراوەي ثاراستني ئەم بارە نەطەتيظانەية لە وەختەكدا كە كورد ثەويستي بە هەر ضركەساتەك و أؤذەك هەية بؤ بە ضاكتر خؤنواندن و خەملآندني خەباتي سياسي و ديثلؤماسي.

4) **هەزە ئيقليميەكان:** شاردراوە نية كە هەزە ئيقليميەكان هيض كاتەك ئەوەيان نەشاردؤتەوە كە دذي هەر ثەشوەضوونەكن لە باشووري كوردستان بە ئاأاستەي طەيشتني كورد بە ئامانجە سياسيەكاني. بەلآم ئەمە ئەوە ناطةيةنص كە ئەم لايەنە ئيقليميانە وەكو سالآني ثەشتر بؤيان دەضەتە سەر كە هەر ضؤن و بەهەر شەوةيەك حەز بكەن أەفتار بكەن بەرامبەر بە كورد. بەطشتي، دوو زلهەزەكە ئيمأؤش لە خوەندنەوەي 1950ـكان و 1960ـەكان نزيكترن تاوەكو لە خوەندنەوەيەكي هەنووكەييانە كە مەرج و بواري تايبەتي خؤي هەية زؤر جيا لە هي سالآني ثەشتر. ئەران و سوريا ئيمأؤ لەبن فشارەكي ئەمريكين و كانديدن بؤ طؤأانكاري طەورة و هەذەنەر... توركيا بە هيض شەوةيەك ئەو بوارەي نية كە بتوانص بە هەوەستي خؤي بەرامبەر باشووري كوردستان هەرضي بكات. لە أاستيدا توركيا لە هەموو أؤذەك باري ستراتيذي كزترة و دواجار ثەويستي بەوە هەية كە لە طرفتە سياسية كؤنەكان، لە ناوەوە و دەرەوە، نەجاتي بەص جا ض جاي ئەوەي طرفتي تازة بؤ خؤي خەلق بكات. لەأاستيدا ئيمأؤ هەلَيەكي ستراتيذي لەلايەن توركياوە، بؤ نموونە هاتنە ناوەوە بەهەز بؤ ناو باشووري كوردستان، زياتر خزمەتي كورد دەكات تا لە زەرەريدابەص! دواجار ئيمأؤ وەكو سالآني أابردوو مومكين نية ئەم سص ولآتة لە دذي كورد هەرضؤن بخوازن هاوثەيماني بكەن. ئيمأؤ بەرهەمهەناني ئەم جؤرة هاوثەيمانية زؤر ئەستەمە و ئەكەر بەرهەميش بەص ئەوا ناتوانص بەو ثەأي نەطەتيظانە بؤ كورد لە باشووري كوردستان ضارەنووسساز بەص.

1 ـ 3 ـ أةهةندي دواأؤذ :

بؤ ئةوةي كة بزووتنةوةي أيفراندةم بتوانص جولآنةوةيةكي كاتي نةبصت وة بتوانص بةأووي داهاتوودا لةسةر ثص بوةستصت و بةرةو دواأؤذ وة بة ئاأاستةي هةندص ئامانجي ستراتيذي خةلَكي كوردستان مؤبيليزة بكات، دةبص ئةو جولآنةوةية بةر لةهةر شتصك خاوةن تةسووري سياسي خؤي بصت. لصرةدا ئةم جولآنةوةية لةبةردةم دووأيانصك خؤي دةبينصتةوة: 1) خؤشاردنةوة لةثشت أاطةياندن و هةنطاوي تةماوي و ناديار و كةم يا زؤر، لة ئاستي ستراتيذيدا، ثشتطيريكردن لة سياسةتي دوو زلحيزبةكة...؛ يان 2) بة أاشكاوي باسكردن لةوةي كة ئؤتؤنؤمي و فيدرالي تةنا دوو أووي دراوون تصري ضارةي مةسةلةي نةتةوةيي ناكةن و كورد دةبص بة أاشكاوي باس لة ضارةسةري بةتةواوةتي بكات و لةأصطةي أاثرسي (أيفراندةم)ةوة بؤي فةراهةم ببصت كة بأيار بدات بؤ ضارةسةري بةتةواوةتي دؤزةكةي كة ئةويش هةلَبذاردني سةروةري نةتةوةيية لة شصوةي دةولَةتي نةتةوةيي سةربةخؤدا. لةلايةكةوة، ئاشكراية كة ئةلتةرنةتيظي يةكةم كورد بةرةو داهاتوويةكي ثأ مةترسيدار دةبات كة ئةويش ئةمةية كة لة ثأؤسةي أازيبوون لةسةر فيدرالي، كورد حةزبكا و حةز نةكا بةشدار دةبصت لة دامةزرانةوةي عيراق، لة كاتصكدا ئةو دةرفةتةي هةية كة ئةمة نةكات . ثشتطيريكردني جولآنةوةي أيفراندةم بؤ زيندووكردنةوةي دةولَةتي عيراقي هةلَوةشاوة و طؤأكراو، أصك ئةوة دةطةيةنص كة كورد نةك هةر لة أصطةي حيزبةكانيةوة بةشدارة لةم بأيارة ستراتيذية خؤكوذة بةلَكو تةواوي جةماوةري كوردستانيشي لةطةلَ لةأصطةي بزووتنةوةي أيفراندةم...ئةمة نةك هةر ضةوتيةكي مصذوويية كة بة زةرةر دةطةأصتةوة بؤ نةوةكاني ئيمأؤ و سالآني نزيكي داهاتوودا، بةلَكو زؤر بة نصطةتيظانة دةطةأصتةوة

بؤ نةوةكاني سبةينصي باشووري كوردستان. ضونكة ئةو كاتة ئةوان ناتوانن بلَصن كة زيندووكردنةوةي دةولَةتي عيراق فةرزكرا لةلايةن ئةم و ئةو هصز، بةلَكو كورد خؤي لة بزووتنةوةيةكي مليؤني وةكو أيفراندةم لةطةلَ ئةم ثأؤسةيةدا بوو..ثصشوةضوونصكي ئةوها بؤ هةموو بةشةكاني كوردستاني مةزنيش كاريطةرصكي نصطةتيظانةي ستراتيذي زؤري دةبصت... لة لايةكي ترةوة، ئةطةر بزووتنةوةي أصفراندةم دةخوازص أصضكةشكصن بصت و ئةو هصزة بصت كة لة ضوارضصوةي مافي ضارةي خؤنووسيندا بة ئاأاستةي ضارةسةري نةتةوةيي كار بكات، ئةوا دةبصت بةر لةهةر شتصك خؤي بثارصزصت لة ثشتطيريكردني دروست بوونةوةي دةولَةتي عيراق و هةموو شصوةكاني نيوةضارةسةري، جا ئؤتؤنؤمي بصت يان فيدرالي. ضونكة دواجار هةر سيغةيةك لةمانة بةعيراقيكردني باشووري كوردستان و أةوايبدان دةبصت بة حالَةتي دابةشبووني كوردستاني مةزن. لصرةشةوة ثصويستة بة أاشكاوي درووشمي كوردستانصكي ئازاد ببصتة ئامانج و أوحي كاركردني بزووتنةوةي أيفراندةم. وة لةطةلَ ئةمةش بة أاشكاوي هةموو هةولَصك أةت بكاتةوة كة مةبةست تيايدا بصأةنطكردن و لةأووي ستراتسذيةوة بصجةوهةركردني ئةم بزووتنةوةية بصت. ئةم بزووتنةوةية نابصت أصطة بة دوو ئةطةر بدات كة ببنة أاستي : يةكةميان، أصطةنةدان بة بةكارهصناني بزووتنةوةي أيفراندةم لة طفتوطؤكاني ثشت ثةردة لة بةغدا و لصرة و لةوص ؛ دووهةميان، بزووتنةوةي أيفراندةم نابصت بؤ فيدرالي بةكاربصت جا ئةو فيدرالية هةرضةند بةهصز بصت. لة أووي ثرنسيثةوة دوواجار هةرضةند بةهصز بصت، فيدرالي أةوايي دةدات بة حالَةتي دابةشبوون و بة داطيركراوي مانةوةي كوردستان.

2 ـ بزووتنةوةي أيفراندةم: ضؤن وة ض دواأؤذمك.

لةم بةشةي ئةم ووتارةدا هةولَي ثمداضوونةوةيةكي بةثةلةي بزاظي أيفراندةم دةدرصت و جةختيش لةسةر أةوتي سياسيانةي ئةم بزووتنةوةية و ئةطةرةكاني طةشةكردني يان بة ثمضةوانةوة، ثاشةكشة و نشووستي، دةكرصت.

2 ـ 1 سةرهةلَداني بزووتنةوةي أيفراندةم:

ئاشكراية كة بزووتنةوةي أاثرسي (أيفراندةم) لة كوردستان وةكو بزووتنةوةيةكي سنووردار بةشموةيةكي أمكخراو لة ناوةأاستي مانطي تةمموزي ثار (2003) هاتة كايةوة. بةلآم بيرؤكةي أيفراندةم و بانطاشةكردن بؤ ئةم بيرؤكةية زؤر زووتر هاتووة. لةم بارةيةوة أاست نية حيزبي كؤمؤنيستي كرمكاري عيراقي ئةوة طران بة خةلَك بفرؤشص كة ئةوان خاوةني بيرؤكةي أيفراندةمن. أاستيةكةي ئةوةية كة بةرزكردنةوةي درووشمي أيفراندةم لة لايةن ئةم حيزبةوة هيض ثةيوةنديةكي نةبووة بة مافي ضارةي خؤنووسيني كورد و مافي دامةزراندني دةولَةتي نةتةوةيي كوردستان. هةلَطرتني ئةم درووشمة لة لايةن ئةم حيزبةوة تةنا بؤ ئيحراجكردني ثارتي و يةكمتي بوو و مةبةستيش تةحةدداكردني دةسهةلآتي ئةو دوو حيزبة بووة، كة ئةمةش خؤي لة خؤيدا ثمويست ناكات شتمكي خةراث بمت، بةلَكة لة زؤر أووةوة باشيش بووة ئةطةر لة ديدي دةسهةلآتي سياسيةوة بؤ كمشةكة بنواأين. لة أاستيدا ئةم حيزبة هةر لة بنضينةوة باوةأي بة ناسيؤناليزمي كوردي نةبووة و نية و بةلَكو بة دياردةيةكي ئايديؤلؤذي خةراثيشي دةزانص. بةهةرحالَ، خاوةني ئةم ووتارة دةكرص بطووترص يةكمك بووة لةو كةسانةي باسيان لة أيفراندةم كردووة زؤر زووتر لة دةستثمكردني ئةم

بزووتنةوةية لة كوردستان. هاوكات نووسةر و أؤشةنبيري تريش زووتر باسيان لةم بيرؤكةية كردووة. سةرهةلَداني بزووتنةوةي أيفراندةم وةكو شصوةيةكي أصكخراوي وةرطرتبصت لة سلصمانيةوة لةسةر دةستي ضةند أؤشةنبيرصك، بة هةندص ئيشكال و نيشانةي ثرسيارةوة، دةستي ثصكرد. بة بؤضووني خؤم ئةم ئيشكال و نيشانةي ثرسيارانة بةتةواوةتي ضارةنةكراون و طومانةكانيش بةتةواوةتي نةأةواونةتةوة: 1) دةستثصشخةراني بزووتنةوةكة ثةلةيان كرد لة دةستثصكردنيدا و بة جواني حسصبي ئةوةيان نةكرد كة لة باري سياسي باشووري كوردستاندا هةندص شت هةية دةبص لةبةرضاو بطيرصت . هةرضةندة هةولَي زؤر درا، وة هةندصكيان سةركةوتووش بوون، بؤ أاستكردنةوةي ئةم هةلَةية، بةلآم ئصستاش ناهاوسةنطيصك دةبينين لة طرنطيثصدان و طةشةكردني بزووتنةوةكة لة ناوضةي ثارتي للاية ك و لة ناوضةي يةكصتي لةلايةكي ترةوة؛ 2) هةرضةندة بزووتنةوةي أيفراندةم لة كوردستان هةولَي داوة ئةوة بسةلمصنصت كة بزووتنةوةكة وابةستة نية و سةربةخؤيي تةواوةتي هةية، بةلآم أووي أاستي مةسةلةكة ئةوةية كة ئةم بزووتنةوةية لة كوردستان لةبن سصبةر و تةئسيري دوو زلحيزبةكاندایة. لة أاستيدا فشاري حيزبةكانيش هةبووة لةسةر ئةم بزووتنةوةية لة كوردستان، بةشصوةي جؤراوجؤر. ئاخر ئةطةر ئةم بزووتنةوةية لةذصر ئةم سصبةر و تةئسيرة نةبواية، طوصي بة بيانووي حيزبةكان لة نةبووني ئاسايش نةدةطرت و خؤثيشاندانةكةي 21ي فصبريوةري ئةنجام دةدا. نةكردني ئةم خؤثيشاندانة بووة هؤي لةدةستداني دةرفةتصكي مصذوويي كة تيايدا طةلي كوردستان دةيتواني طوزارة لةخؤي بكات و مؤركي خؤي لة أووداوةكان بدات بةشصوةيةك كة خزمةتي بةرذةوةندية نةتةوةييةكاني كورد بكات؛ 3) لة أاطةياندني سةرةتايي بزووتنةوةكةدا هةندص ناأووني و تةم هةبوو لة شصوةي بؤضووني ئةم بزووتنةوةية. دةتوانين دوورتريش بأؤين و

بلَيين أاطةياندنةكة باس لة شوصني شايستةي كورد دةكات لة دةستووري عيراقي داهاتوودا، ئةمة خؤي لةخؤيدا قةبوولَكردنصكي زمنيية كة ئةم بزووتنةوةية أازيية بة دامةزراندنةوةي عيراق، بةمةرجصك لة دةستوورةكةدا باس لة مافةكاني كورد بكات لة عيراقدا؛ 4) دذايةتيكردني ئاشكراي أةهةندي سةربةخؤيي لة بزووتنةوةي أيفراندةمدا لة دةرةوةي ولآت لةلايةن بزووتنةوةي ناوةوة، بة بيانووي ئةوةي كة دواجار ئةمة خةلَكي كوردستانة بأيار دةدات سةربةخؤيي هةلَبذصرصت يان لةناو سنووري دةولَةتي عيراقدا بمصنصتةوة. ئاخر ئةطةر ئةمة بزووتنةوةيةكي جةماوةري و ديموكراتيانةية، ئةوا جطةي هةموو بؤضوونصكي تيادا دةبصتةوة : ئةم دذايةتيكردنة هةندص شت دةشارصتةوة كة بؤ خةلَكي كوردستان أوون و ئاشكرا نية. ئاخر بؤ لةناو بزووتنةوةيةكي وةكو، بؤ نموونة، زايؤنيزمدا جطةي ئةوثةأي ديني و ئةوثةأي علماني و ئةوثةأي ضةثأةو و ئةوثةأي أاستأةو بؤتةوة. ئةمة أصك سيفةتصكي حيزبي و ناديموكراتيانةية كة خةلَكانصك لةناو بزاظي أيفراندةمدا ئةو مافةيان ثص أةوا نةبينن رصت كة درووشمي سةربةخؤيي بةرزبكةنةوة. ئايا ئةم دذايةتيكردني سةربةخؤيية بؤضوون و قةناعةتي ئصليتي (نوخبة)ي أيفراندةمة لة كوردستان يان سةثصندراوة لةلايةن حيزبةكان و أاستييةكةش بة خةلَك ناطوترص؟ دةبص لصرة بة أاشكاوي بطوترص كة هةرنةبص ئةوانةي دةستةواذةي خؤيان بة ئاطاداري و دوور لة تةئسيري حيزبةكان خستؤتة سةر فؤأمةكاني أيفراندةم، بؤ سةربةخؤيي ئةمةيان كردووة و هيضي تر. وة بةم ثصية هةر كةس و لايةنصك ئةم دةستةواذانة بؤ مةبةستي تري تاكتيكي، بةهةرحالَ كةمتر لة سةربةخؤيي، بةكار بصنصت ئةوا بة ئاساني خيانةت دةكات لةم هةموو خةلَكة. ئاخر ئةوةتا ئةندامي كؤميتةي بالآي أاثرسي (أيفراندةم) لة كوردستان (هةلَكةوت عةبدوللآ) لة ووتارةكةيدا لةبةرامبةر ئةنجوومةني حوكمي عيراقي دةلَصت: "هةلَمةتي

ئيمزاكؤكردنةوة لة كوردستاندا لةثمناو سةربةخؤيي نةبووة، بةلَكو لةثمناو ئةوة بووة دةرفةت بؤ طةلي كوردستان بكرمتةوة، كة ئارةزوومةندانة أمطاي خؤي هةلَبذمرص، دوا بأياري طةلي كوردستانيش بةندة بةوةي كة تا ضةند عيراقي ئايندة مافةكاني بة"<×مانات>ي دةستووريةوة بؤ دةستةبةر دةكات، ضونكة طةلةكةمان لةو دةستكةوتانةي تا ئمستا بةديهمناون نايةتة خوارةوة و يةكمتي ئارةزوومةندانةي نةتةوةكانيش لة عيراقدا مةرجي ثمشةكيية بؤ سةقامطيري و تةنايي و ديموكراسي لة عيراقدا". (بأوانة *خةبات* 1 / 3 / 2004، ل1). ثرسيار ئةوةية ئايا ئةطةر خةلَكي كوردستان دةستةواذةي خستؤتة سةر فؤأمةكاني أيفراندةم بؤئةوةي دواجار خؤي خاوةني بأيار بمت لة كاتي ثرسثمكردني، نةك نوصنةراني كؤميتةي بالآي أيفراندةم بضن لة بةغدا ألازي بن لةسةر دامةزرانةوةي عيراق و باسكردن لة كورد لة دةستووري عيراقدا بكةن بة ئامانج و مةبةست؟ دواجاريش كؤميتةي بالآي أيفراندةم لة كوردستان لة دذايةتيكردني سةربةخؤيي خوازاني ناو أةوتي أيفراندةم بة بيانووي ئةوةي كة ئةوة خةلَكي كوردستانة كة بأيار دةدات سةربةخؤيي هةلَبذمرمت يان مانةوة لة عيراق، لة باشترين حالَةتدا لة نيةتمكي ثاكةوة نية. ئةوةتا بةثمي ألاطةياندني كؤميتةي بالآي أائرسي (أيفراندةم) لة كوردستان لة 19 / 3 / 2004 ئةم كؤميتةية كةم يا زؤر هةلَومستي لة ياساي كاتي و فيدرالي تا أاددةيةكي زؤر كؤثيمكة لة هةلَومستي دوو زلحيزبةكة لةم دوو شتة. لةأاستيدا أمطةدان بةخؤ بؤ ثشتطيريكردن لة ياساي كاتي بة فيدراليةكي كرض و كالَةوة و لةهةمان كاتدا أمطةطرتن بة خةلكاني تر كة باسي سةربةخؤيي بكةن، لووتكةي دووأوويية! (بؤ زانياري زياتر دةربارةي ألاطةياندنةكة بأوانة أؤذنامةي *خةبات* 21 / 3 / 2004، ل 3).

2 ـ 2 هةلَوستي حيزبةكان:

هةلَوستي حيزبةكان لة بزووتنةوةي أيفراندةم دةكرص لة ضةند خالَيكدا كؤبكرصتةوة : 1) بةثيي كولتورصكي ناديموكراتيانة و حيزبيانةي ووشك هةر بزووتنةوةيةك دروست بصت ئةوةتا يان لةذصر دةستي ئةم حيزبانة خؤيان دةبصت ياخود ئةم بزووتنةوةية نابصت وةكو بزاظصكي جةماوةري سةربةخؤ هةبصت؛ 2) لة هةموو ولآتاني دونيا، بةو ولآتانةشةوة كة كةمترين أاددةي ثصشكةوتني ديموكراسي تياية، كاتص هةلَبذاردن يان دةنطداني جةماوةري لة جؤري دةستةواذةكؤكردنةوة لة كوردستان بؤ أيفراندةم كرا، ئةوا بةر لة هةموو كةس سةرؤك حيزبان و بةرثرساني حكومةت بةرامبةر كاميرةكاني تةلةفزيؤن و ميدياكان دصن و دةنطي خؤيان دةدةن. ئايا كة لة هةفتةي أيفراندةمدا بة سةدان هةزار مرؤظي كورد أذانة سةر جادة و بة جؤش و خرؤشصكي زؤرةوة بؤ دةستةواذةكردني فؤأمةكاني أيفراندةم. بةرثرساني ثارتي و يةكصتي دوو ئيدارةكةي سلصماني و هةولصر لةكوص بوون لةماوةي ئةم هةفتةيةدا؟ ضةند لةمانة دةستةواذةي خؤيان خستؤتة سةر ئةم فؤأمانة هةرنةبص بؤ أصزلصنان لة ئيرادةي ئةم سةدان هةزار كةسة ؟ أصزطرتني ئيرادة ؟ نا نةخصر، دواجار كةي أصز لة ئيرادةي ئةم جةماوةرة طيراوة تا ئيمأؤ بطيرص، لة أاطرتني شةأ، لة يةككردنةوةي دوو ئيدارةكة، لة، لة، لة ؟؛ 3) ئةطةر ئةم دوو زلهصزة دةخوازن خةلَكي كوردستان أصز لة ثةرلةمان و حكومةتةكانيان بطرص بة بيانووي ئةوةي كة يةك مليؤن و ئةوةندة خةلَك لة سالَي 1992 دةنطي داوة بؤ ئةم ثةرلةمانة، ئةي بؤ خؤيان كةمترين أصز بؤ ئيرادةي هةرنةبص زصتر لة يةك مليؤن و هةشت سةد هةزار دةستةواذة ناطرن ؟ ئاخر لة سيستةمي ديموكراتداي هةندص جار ضةند هةزار دةنطصك بةسة بؤ طةأانةوة لة بأيارصك يان شكاندنةوةي بأيارصكي كرنط بة

لايةكدا. ئةو سةركردانةي أمز بؤ ئيرادةي نةتةوةكةيان قايل نةبن كةمتريني أاددةي أةوايةتيان نية بؤ نوصنةرايةتيكردني نةتةوةكةيان؛ 4) ئةوةتا بيرؤي نةتةوة يةكطرتووةكان لة جنمظ لة أؤذي 9ي ئادار 2004 أمزصكي زؤريان بؤ شاندي كؤميتةكاني أيفراندةم لة دةرةوةي ولآت داناوة و بؤ ماوةي يةك كاتذمصر و نيو لةطةلَيان بة طةرمي و أمزةوة كؤبوونةتةوة كةضي ئةم شاندة تةنا نزيكةي 50.000 دةستةواذةي لةطةلَدا بووة، كةضي دةكرص بثرسين هةلَوصستي زلحيزبةكان و ثةرلةماني كوردستان ضةند بايةخثصدان و شايةن بووة بؤ ئةو يةك مليؤن و هةشت سةد هةزار دةستةواذانةي لة كوردستان كؤكراونةتةوة...؛ 5) لة كؤمةلَطةي ديموكراسيدا هةر أصكخراوةيةكي جةماوةري بؤي هةية يارمةتي ماددي لة حكومةت وةربطرص. لة سويد ئةطةر كؤمةلَةيةك دروست بكةيت بةمةرجص ذمارةي ئةنداماني ئةم كؤمةلَةية لة 17 كةس كةمتر نةبصت، ئةوا ئةم كؤمةلَةية بؤي هةية زؤر شصوةي يارمةتي ماددي وةربطرص...ئةي كوا ئةو يارمةتيةي ئةم دوو حكومةتة "ديموكراتيةي" كوردستان دةيدةن بة بزووتنةوة مليؤنية جةماوةريةكةي أيفراندةم ؟ ئةو أاستيةي كة هةندص لة ئةنداماني كؤميتةي بالآي أيفراندةم لة كوردستان مووضةي ئةم يان ئةو حكومةت وةردةطرن كارةكة باشتر ناكات، بةلَكو بطرة خةراثتري دةكات...ئازادي سةرضاوةي بذصوطرنطة بؤ ئازادي بأياري سياسي و ئيختياراتةكاني؛ 6) جصطةي ثرسيار و لةأووي بؤضوونصكي ديموكراسيةوة بؤ سياسةت ئةوة قةبوولَنةكراويشة كة تا ئصستا ثارتي و يةكصتي لة أصطةي كةسي يةكةميانةوة نةك هةر ثشتطيري بزاظي أيفراندةميان نةكردووة، بةلَكو تا بؤيان كراوة خؤيان لص طصل كردووة !

2 ـ 3 ئةطةرةكاني أةوتي أيفراندةم بة أووي داهاتوودا:

هةر لة كاتي دةستثصكردني بزووتنةوةي أيفراندةم كؤمةلَص ثرسيار و طومان بةر ضاو و طوص كةوتن. هةر زوو يةكص لةو ثرسانة ئةوةبوو كة ئايا دواي كؤكردنةوةي دةستةواذةكان و طةياندنيان بة جصطةي مةبةست بزووتنةوةي أيفراندةم ضؤن أةفتار دةكات؟ ئايا ئةم بزووتنةوةية ئةسلَةن دةمصنص يان نا دواي ئةم قؤناغة؟ ئايا دةكرص باس لة بزووتنةوةيةكي أيفراندةمي ستراتيذي و درصذخايةن بكةين ؟ ئاشكراشة كة يةكصك لة ثرسة هةرة طرنطةكان ئةوةبوو كة ئايا ثةيوةندي ئةم بزووتنةوةية ضية بة حيزبة سياسيةكاني كوردستان وة هةلَوصستي ضية بةرامبةريان وة بة تايبةت بؤضووني ئةم حيزبانة لةمةأ دواأؤذي سياسي باشووري كوردستان. لصرةدا دوو حيزبة خاوةن دةسهةلآتةكة، ثارتي و يةكصتي، طرنطي و أؤلَي تايبةتي و بطرة ضارةنووسسازيشيان هةية و دةشبصت .

2 ـ 3 ـ 1 قؤناغةكاني طةشةكردني بزووتنةوةي أيفراندةم:

ديارة هةر لة سةرةتاوة بؤضوون و دةنطي وا هةبوون كة بةلَص ئةم بزووتنةوةية شتصكي كاتي نية و دةكرص ببص بة ثأؤذةيةكي سياسي كة بة نةفةسصكي درصذةوة وة بؤ ماوةيةكي دوور و درصذ كار بكات. بة بؤضووني خؤم لةبةر كؤمةلَصك هؤ دةكرص بلَصين كة بزووتنةوةي أيفراندةم هاتووة بؤ ئةوةي بمصنصتةوة. لة هةموويان طرنطتر لةم هؤيانة: 1) لة خوصندنةوةيةكي مصذوويي و سياسيانة و دواأؤذانةي خةباتي ضةكداري وة بة تايبةتي بة بةستنةوةي ئةم خوصندنةوةية بة جوطرافياي سياسي كوردستان، ئاستةم نية بطةينة ئةو ئاكامةي كة بةلَص خةباتي ضةكداري هةرنةبص بة شصوازة كلاسيكيةكةي طرنطي خؤي لةدةستداوة وة ناتوانص لة داهاتوودا ئةلتةرنةتيظي خةبات بصت؛ 2) ئةو طؤأانكاريانةي بةسةر

جيهاندا هاتوون لةطةلَ تةواوبووني جةنطي سارد وة لةبةر زؤر هؤكار ئاسانبووني طةيشتني دةنطي كورد بة جيهاني دةرةوة، بيركردنةوة لة هةندص ئةلتةرنةتيظي تر فةراهةم بووة، كة دةكرص ثةرةثصداني بيرؤكةي أيفراندةم و وةسةرخستني بؤ ئاستي ثرؤطرامصكي سياسي و ستراتيذيك ببص بةو ئةلتةرنةتيظة. لة أؤشنايي ئةم بؤضوونةوة دةكرص باس لة سص قؤناغي ثصشوةضووني أيفراندةم بكةين: 1) قؤناغي كورتخايةن؛ 2) قؤناغي مامناوةندي؛ 3) قؤناغي درصذخايةن .

1) **قؤناغي كورتخايةن:** ئةم قؤناغة ئةو ماوةية دةطرصتةوة كة لة سةرةتايدا ئةم بزووتنةوةية شصوةيةكي أصكخراوةيي وةرطرت (لة ناوةأاستي مانطي جولاي ـ تةممووزي 2003) وة تا كؤتايي ئةم ماوةية كة أؤذي دةرضووني دةستووري كاتي عيراقة (لة 8ي ئادار 2004). لةم ماوةيةدا جطة لة كؤميتةي أيفراندةم لة كوردستان ذمارةيةكي زؤري كؤميتةي أصفراندةم سةريان هةلَدا لة دةرةوةي كوردستان و بةشصكيش لةم كؤميتانة بة أاشكاوي بانطةشةي سةربةخؤيي كوردستانيان كردووة و دةكةن. بةرزكردنةوةي درووشمي سةربةخؤيي دوو مانا يان طرنطي هةبوو : يةكةميان، بةم مانايةي كة مؤبيليزاي خةلَكي بكرص كة بؤ سةربةخؤيي دةنط بدات كاتص كة أيفراندةم فةراهةم بوو. دووهةميان، وة ئةمةش زؤر طرنطة، بؤ ئةوةي بزووتنةوةي أيفراندةم خؤي لةناو هةندص دروووشمي تةماوي و ناديار نةشارصتةوة بؤ ئةوةي دواجار بؤ حيزبة دةسهةلآتدارةكان مومكين نةبصت كة ئةم بزووتنةوةية بؤ هةندص مةبةستي تاكتيكي يان بؤ فيدرالي بةكار بهصنن. سصهةميان، بؤ ئةوةي لةأصطةي بةرزكردنةوةي ووشةي سةربةخؤيي، بزووتنةوةكة ببص بة خاوةن ناسنامة و ناوةأؤك، كة هةر يةكصكيان لة ئةويتر طرنطترن بؤ

بزووتنةوةيةكي سياسي ـ كؤمةلآيةتي. بةطشتي بؤ خةلَك ئاشكراية كة كؤميتةي بالآي أيفراندةم لة كوردستان بةتايبةتي لةأصطةي بةرنامةي كوردسات (بةرةو أصفراندؤم) ناأازيبووني خؤيان دةربأيوة بةرامبةر بة درووشمي بةرزكراوةي أيفراندةم بؤ سةربةخؤيي باشووري كوردستان.

بةطشتي لةم قؤناغي كورتخايةنةدا هةندص دةسكةوت بةدةست هاتن، لةمانة كؤكردنةوةي نزيكةي 1.800.000 دةستةواذة لة باشووري كوردستان وة نزيكةي 50.000 لة دةرةوةي ولآت. وة هةروةها خؤثيشاندانة مةزنةكاني 21ي فصبريوةري لة دةرةوةي كوردستان، كة مةزنترينيان هي ستؤكهؤلَم بوو بة بةشداري نزيكةي 5.000 كةس. هةروةها نووسيني ياداشتصك وة ئيمزاكردني لةلايةن 13 كؤميتةي بالآي أيفراندةم (دووانزةيان لة دةرةوةي ولآت و يةكصكيان لة كوردستان). ثصشكةشكردني هةمان ياداشت بة دةستةواذةي هةر 13 كؤميتةوة بة زؤر لايةن، بةتايبةتي نةتةوة يةكطرتووةكان، سةركةوتنصكي ديثلؤماسي طرنط بووة بؤ بزووتنةوةي أيفراندةم. هةر بة ثةيوةندي لةطةلَ داني دةستةواذةكان بة لايةنةكاني ثةيوةنديدار هةندص سةركةوتني ديثلؤماسي بةدةست هاتووة، لةمانة بةطةرمي ثصشوازي شاندي كؤميتةي بالآي أيفراندةم بؤ سةربةخؤيي باشووري كوردستان ـ سويد، لةلايةن سةفارةتي بةريتانياوة لة ستؤكهؤلَم. هةروةها ثصشوازيكردني شاندي كؤميتةكاني أيفراندةم لة دةرةوةي ولآت لةلايةن بيرؤي نةتةوة يةكطرتووةكان لة جنصظ لة (9 / 3 / 2004) و كؤبوونةوة لةطةلَيان بؤ ماوةي كاتذمصر و نيوصك سةركةوتنصكي طةورةي ديثلؤماسي بوو بؤ بزووتنةوةي أيفراندةم. هةلَبةتة بأياري كؤميتةي بالآي كوردستان بة ثاشطةزبوونةوة لة خؤثيشاندانة سةرتاسةريةكةي 21ي فصبريوةري، هةنطاوصك بوو بؤ دواوة، بطرة هةنطاوصكي زؤر نصطةتيظانةش بوو. ئايا بيانووي نةبووني ئاسايش وةكوهؤيةك بؤ ئةنجامداني ئةم خؤثيشاندانة

سةرتاسةرية لة كوردستان دةتوانص ضةند قانيعكةرانة بصت، باشترة ئةم ثرسيارة بؤ تاكة كةس و لايةنة ثةيوةنديدارةكان بةجص بـ صلَين. بصطومان دةتوانرص دواأ ؤذ تيشكي زصتر بخرصتة سةر.

2) قؤناغي مامناوةندي: ئاشكراية كة بزووتنةوةي أيفراندةم سةركةوتني تةواوي بةدةست نةهصنا لة قؤناغي كورتخايةندا. سةركةوتنةكة دةكرا مسؤطةركردني أيفراندةم بصت بةر لة بأياردان لةسةر دةستووري كاتي. بةم مانايةء بأياردان لةسةر دةستووري كاتي بة دةستةواذةي نوصنةراني كورديش بةبص هيض "تةحةفوزصك خةباتي كوردي لة باشووري كوردستان خستة دواي هصلَي بأياردان لةسةر دةستوور. واتة خةباتي بزووتنةوةي أيفراندةم، بة ثةيوةندي لةطةلَ مةسةلةي دواأؤذي دةولَةتي عيراق، ثصينراية ناو قؤناغي مامناوةنديةوة. ئةم قؤناغة دةكرص هاوتةريب بصت لةطةلَ قؤناغي أاطواستن لة هةولَةكاني دامةزراندنةوةي دةولَةتي عيراقدا لةأووي دةستوور و حكومةتصكي دايمي كة لةوانةية تا كؤتايي 2005 وة سةرةتاي 2006 درصذة بكصشص، واتة تا هاتنةكايةي دةستووري دايمي و حكومةتصكي هةلَبذصردراو. لةم قؤناغي مامناوةنديةدا بزووتنةوةي أيفراندةم لة كوردستان و دةرةوة ثصويستي بة خؤأصكخستن هةية بة نةفةسصكي درصذتر وة بة زصدةكردني توانا جةماوةري و فيكريةكاني بزووتنةوة. هةر لة ئصستاوة دةبص ئةوة بطوترص كة ئةم بزووتنةوةية ثصويستة هةموو هةولَصك بدات بؤ ئةوةي لةم ماوةي أاطواستنة هةرنةبص موافةقةي أصكخستني أيفراندةم، بة ثشتطيري نةتةوة يةكطرتووةكان، بةدةست بـ صنصت. بةلآم طرنطة كة لةهةمان كاتدا ئةم بزووتنةوةية هةولَي ئةوة بدات كة ئةطةر ئةمة فةراهةم نةبوو بةيارمةتي كؤمةلَطةي مةدةني نصونةتةوةيي و أصكخراوة ناحكومةتيةكان أيفراندةمصكي ناأةسمي أصكبخات. بةلآم ئةم جؤرة أيفراندةمة

فةراهةمكردني ئاسان نية و لةوانةشة ئةو تةئسيرة ضارةنووسسازةشي نةبيَ بة ئاأاستةي طةياندني كورد بةوأؤذةي كة لةأيَطةي أيفراندةمكي أةسميية‌وة (بةثشتطيري نةتةوة يةكطرتووةكان) بأيار لةسةر ضارةنووسي خؤي بدات. ئةوةي ثةيوةندي بة شيَواز و ميتؤدي أيَكخستني بزووتنةوةي أيفراندةمةوة هةية، طرنطة طؤأانكاري زؤر بةسةر ئةم لايةنانةي بووني ئةم بزووتنةوةية دابيَت: لة بزووتنةوةيةكي كاردانةوةي بةثةثةلة بؤ بزووتنةوةيةكي أيَكخراوةي ديموكراتي جةماوةري.

3) قؤناغي درێذخايةن: ئةم قؤناغة بةطشتي ئةو كاتة دةست ثيَدةكات كة قؤناغي أاطواستن تةواو دةبيَت دةولَةتي عيراق بة دامةزراو و دةستوورةكةيةوة دةبيَتة أاستيةكي سياسي. جطة لةوةي لةسةرةوة باسكرا دةربارةي ئةلتةرنةتيظةكاني خةبات، لةوة دةضيَت كة كورد ئيتر بةشيَوةيةكي طشتي لة داهاتوودا شيَوةي تري خةبات بةكار بـ‌هيَنيَ كة تيايدا سوودوةرطرتن لة زؤربةي هةرةزؤري توانا جةماوةريةكةي خةلَي كوردستان وةربطريَ. ضيتر خؤأيَكخستن و خؤثيشانداني جةماوةري شتي ناموكين نين، بةلَكو بة ثيَضةوانةوة. ئةوةي دوويَنيَ فةراهةم نةبوو و كوشتنيَ كؤمةلَي بةدواوةبوو، سبةينيَ موكين دةبيَت. ئةمةو ثاشةكشة لة خةباتي تةقليدي و بةسةرداضووني كات بةسةر هةنديَ ميتؤدي خةبات و خواستي ئاشكراي خةلَك كة أاستةوخؤ، بةبيَ ضاوةأيَكردني بأيارةكاني ثشتي ثةردة، بأيار لةسةر ضارةنووسي خؤي بدات، توخمي طرنط و بطرة بالآدةست دةبن لة سياسةتة كورديةكاندا لة داهاتوودا.

لةم طؤشةبينينةوة دةتوانين بلَيَين هةر لة ئيَستاوة دةكريَ باس لة بزووتنةوةيةكي أيفراندةم بكريَ كة دةكريَ كورد بطةيةنيَ بة ئامانج نةك هةر لة باشووري كوردستان بةلَكو لة بةشةكاني تري كوردستانيش، وة

ئةمةش هةلَبةتة، لايةني ذيؤثؤليتيكي (أيفراندةم)ة لة قؤناغي درصذخاية ندا. جطة لة ئةمة ئةم بزووتنةوةية لة ثةيامة كولتوري و سياسي و ئايديؤلؤذيةكةيدا كؤمةلَيك سوودي زؤر طرنطي هةية بؤ طةشةكردني ناسيؤناليزمي كوردي بة ئاأاستةي دةولَةمةندكردني ناوةأؤكة ديموكراتيةكةيةتي و بةهصزكردنيةتي لة ئاستة ناوضةيي و نصونةتةوةييةكةيدا: 1) ئيرادةي تاكي كورد بةشصوةيةكي تازة و أصطةي بةهصزكردني ئةوةي ثصي دةبصذرص ديموكراسي أاستةوخؤ بةهصز دةكات؛ 2) جةخت دةكاتة سةر ئةم ئيرادةية وة بةشصوةيةكي ديموكراسيانةتر وة بةرجةستةتر تاكي كورد بة سياسةت و دواأؤذي ئةم تاكةوة خةريك دةكات؛ 3) كؤمةلَي كوردةواري دةكا بة خاوةن كاريطةري أاستةوخؤ لةسةر أةوتي ناسيؤناليزمي كوردي، بةشصوةيةك كة ثصشتر فةراهةم نةبووة؛ 4) باس لة مافي ضارةنووس و سةروةري لة لايةني تاكةكةسي و بةكؤمةلَي ئةم دوو مةفهوومة فةراهةم دةبصت؛ 5) أؤلَي نصطةتيظانةي حيزب و حيزبايةتي كةم دةكاتةوة؛ 6) بؤ كؤمةلَطةي نصونةتةوةيي بوارصكي موناوةرةي كةم دةهصلَصتةوة كة لة مامةلَةكردن لةطةلَ دؤزي كورد خؤ بدزنةوة، ضونكة أيفراندةم دواجار باسة لة ثرةنسيثصكي ئةم أصكخراوة جيهانيية و لة ميتؤدصكي ياساي نصونةتةوةيي كة زؤر جار بةكارهاتووة بؤ يةكلاكردنةوةي ململانصكان كة بة شصوةي تر ضارةسةريان هيض مومكين نةبووة، دوا نموونةش تةيموري أؤذهةلآتة كة بة سةربةخؤيي خؤي طةيشت لة أصطةي أصفراندةمةوة؛ 7) ضةكي قةأكردن وبةكؤمةلَ كوشتني كورد لةدةست دوذمن دةردةهصنص، ضونكة خؤي ضةك بةكارناهصنص. ئاخر بةم شصوةية كورد دوذمنةكةي أووتدةكاتةوة لة أةوايي بةكارهصناني ضةك، واتة زةبر و زةنط؛ 8) لة أووي نصونةتةوةييةوة مؤرصكي ئاشتيخوازانةي دوور لة بةكارهصناني زةبر و زةنط دةدات لةبزاظي أزطاريخوازي كوردستان.

2 ـ 3 ـ 2 ثارتة سياسيةكان

هةر لة سةرةتاوة ثَيويستة ئاماذة بؤ ئةوة بكرَيت كة كولتوري سياسي دوو زلحيزبةكة نامؤية بة دياردةي مامةلَةكردن بة دلَسؤزي فراوان و بةبيَ نيشانداني نيطةراني و كاردانةوةي نيطةتيظانة بةرامبةر بة سةرهةلَداني هةر بزووتنةوةيةكي جةماوةري، بةتايبةت ئةطةر ثانتايي جوطرافي ئةم بزووتنةوةية هةموو كوردستان بطرَيتةوة و ذمارةي ثَيشتطرانيشي بة مليؤنةها بن. هةلَويستي ئةم دوو حيزبة بةرامبةر ئةم بزاظي أيفراندةمة، اة باشترين حالَةتدا، بة ثةردةيةكي تةماوي داثؤشراوة و بطرة هةلَويستةكة نا "موقةددةس" يشة. هةلَويستي تا ئيَستاي ئةم دوو حيزبانة لةسةرةوة ئاماذةي ثيَدراوة، وة ئةمةي لةم بةشةي ئةم وتارةي بةردةستدا طرنطة بطوترَيت مةسةلةي هةلَويستةية لة بزاظي أيفراندةم لة أؤذاني داهاتوودا. بة بؤضووني خؤم شةأي كورد لة بةرامبةر دامةزراندنةوةي دةولَةتي عيراق، لة أووي سياسي و قانووني و ديثلؤماسيةوة، لة باشترين حالَةتدا دواخراوة بؤ أؤذاني داهاتوو. وة تيَبيني ئةوة دةكرَيت كة لةم شةأةدا أؤذ بة أؤذ كورد مةوقيفي لاوازتر دةبيَت. ئةوةتا دوو زلحيزبةكة لةأووي ثرةنسيثيةوة أازيبووني خؤيان دةربأيوة لةسةر هةلَوةشانةوةي هيَزي ثيَشمةرطة، وة بةوةي كة هةموو هيَزةكاني ضةكداري لة عيراقي داهاتوودا لةذير فةرمانأةوايي بةغدادا بيَت. وة هةروةها بة ئةطةري زؤر هاوتةريب لةطةلَ كةمبوونةوةي أؤلي ئةمريكا بة ئيحتيمالي زؤر هيَزة سياسيةكاني عيراقي عةرةبي هةنطاو دواي هةنطاو دةطةأيَنةوة دواوة لةوةي كة لةمةأ فايلي كورديةوة بأياريان لةسةر داوة. لة ثيَشوةضوونيَكي ئةوهادا ئةم دوو حيزبة دةكةونة بةر دوو ئةلتةرنةتيظ، كة من سيَهةميان تةسةوور ناكةم: 1) طةأانةوة بؤ ضةك؛ 2) جؤش و خرؤشداني خةلَكي كوردستان و أيَطةدان بة هةذانديني شةقامي

كوردي. وادةزانم لةبةر زؤر هؤ طةأانةوة بؤ ضةك، هةرنةبص لةم بار و دؤخةدا هيض مومكين نية... ضةك بةرامبةر بة كص، ئةمريكا ؟ كةواتة ئةلتةرنةتيظي دووهةم وة طةأانةوة بؤي نةك هةر ئةطةر دةبصت، بةلكو دةبصتة زةروورةتصك كة نة ثارتي وة نة يةكصتي ناتوانن خؤيان لص لابدةن. بةلآم ثرسيار ئةوةية تا ئةو كاتة بزووتنةوةي أيفراندةم بةكوص طةيشتووة ؟ وة ئايا لة طةأانةوةي بةئاشكراي حيزبةكان بؤ أيفراندةم ضؤن أةفتار لةطةلَ ئةم بزووتنةوةية دةكةن ؟ ئايا باشتر نية هةر لة ئصستاوة بزووتنةوةي أيفراندةم خؤي بؤ ئةو ئةطةرانة ئامادة بكات و بة ئاأاستةيان كار بكات ؟ ئةمانة هةندص ثرسيارن دةكرص كردنيان ثصويست بصت.

بةهةرحالَ شتصك دةبص بة أاشكاوي بطوترص ئةويش ئةوةية ئةطةر بزووتنةوةي أيفراندةم دةيةوص ببص بة هصز و توانايةك كة تصري بةدةستهصناني خةونة سياسيةكاني خةلَي كوردستان بكات، ئةوا ثصويستة: 1) بة هةموو شصوةيةك خؤي لة طةمةي دوو زلحيزبةكة بثارصزص؛ 2) هيوا و ئاوات بيناكردن وة حيسابكردن لةسةر هاريكاري و ثشتطيري بص مةرج لةلايةن ئةم دوو حيزبةوة، ضةوتييةكي طةورةية. ئةم دوو حيزبة بةبص حسصبي دان و وةرطرتن و دوور لة طؤشةبينيني دةسةهةلآتةوة ناتوانن هةلَسوكةوت لةطةلَ هيض بزووتنةوةيةكي جةماوةري بكةن، ئاخر ئةمة كولتوري سياسيانة، بةرذةوةندي تةسكي حيزبايةتيش هصزي داطيركةر و بأياردةري عةقلي ئةم حيزبانةية؛ 3) زؤر ئاستةمة، هةتا بطرة مومكينيش نية، كة خالَصكي سازش لةنصوان بؤضووني تةسكي تاكتيكيانةي زلحيزبةكان لةمةأ أيفراندةم لةلايةك، وة تصأاماني ستراتيذيانة و سةربةخؤييانةي خةلَكانصكي بصلايةن و دلَسؤز دةربارةي هةمان بزووتنةوةي أيفراندةم مومكين بكرص؛ 4) ئةطةر خةلَكاني سةربةخؤ لةناو بزاظي أيفراندةمدا لةو باوةأةدابن كة زلحيزبةكان هةروا دةستة و ئةذنؤ و بصلايةن دةبن

بەرامبەر بزووتنەوەي أيفراندةم، ئەوا ئةو باوةأةيان ضةوت و سادةية. لةأاستيدا دةبىَ كةساني سةربةخؤ لةناو ئةو بزووتنةوةية ستراتيذمكي أوون و سةربةخؤيان هةبىَت ئةويش ئةوةية كة ئةطةر طومان دةكرىَ كة هةرزوو زلحيزبةكان بزووتنةوةي أيفراندةميان داطيركردووة، ئةوا ثيويستة خةلَكاني سةربةخؤ هةولَبدةن بزووتنةوةكة ئازاد بكةن وة ئةطةريش لةو باوةأةدان كة داطير نةكراوة بةلآم مةترسي داطيركردني لةسةرة ئةوا دةبىَ أَطةي ئةو هةولَي داطيركردنة بةهيض شيوةيةك نةدةن. هةر هةولَيكي تر دوور لةم هةلَويستة دةكرىَ بة كاريسة بؤ بزووتنةوةي أيفراندةم بةطشتي تةواو ببىَ بؤ ئيمأؤي أيفراندةم و شكستيكيش بىَت بؤ بيري سةربةخؤيي ناو بزووتنةوةي أيفراندةم و ئاسةوارىَكي سياسي نةطةتيظانةشي ببىَت بؤ بيرؤكة و بزووتنةوةي أيفراندةم لة دواأؤذدا؛ ئةو كةسانةي لةذىَر ثةردةي بىَلايةني تا ئىَستا ئامادة بوونة لةناو بزووتنةوةي أيفراندةمدا دةستي زلحيزبةكان، هي ئةو يا ئةويتر، بن و ياريةكي "ناثيرؤزي" زلحيزبةكان بكةن، هةتا زووة باشترة دةست لةم طةمةية هةلَطرن: هةر شتىَك لةكاتي خؤيدا ئاشكرا دةبىَت، طةمة ناثيرؤزةكانيش لةأؤذي خؤياندا أيسوا دةكرىَن.

3) دةرةنجام

لةم ووتارةمدا هةولَي ئةوةم داوة كة بيرؤكةي أيفراندةم وةكو دةربأىَكي ئايديؤلؤذيانة و سياسيانةي ناسيؤناليزمي كوردي ببينم. بةم مانةية بيرؤكة و بزووتنةوةي أيفراندةم، بؤئةوةي ببىَتة ئةو ئامرازي خةباتي سياسي و ديثلؤماسيانةي ضارةنووسساز لة طةياندني خةلَكي باشووري كوردستان بة لووتكةي سةركةوتن، وةكو ئةلتةرنةتيظىَكي ستراتيذي بينراوة. شانبةشاني بؤضوونىَكي ئةوهاش مةترسي بة تاكتيكي

مامةلَةكردن و سةوداي سياسيكردن بة بيرؤكة و بزووتنةوةي أيفراندةم خراوةتة ذصر تيشكي باس .

هةروةك ضؤن ناسيؤناليزم بةطشتي، لة ناوةأؤكي فيكريدا، سص أةهةندي طرنط دةطرصتة خؤي كة ئةمانيش أةهةندةكاني ئاووأدانةوة و خوصندنةوةي ئيمأؤيي و هةلَطرتني تةسةوورصكي ستراتيذيانةية بؤ داهاتوو، أيفراندةميش لة خوصندنةوة نةتةوةيية ستراتيذيةكةيدا هةمان ئةو سص أةهةندة وةردةطرص. بةم مانايةبزووتنةوةي أيفراندةم نابص تةنا بزووتنةوةي جؤش و خرؤشداني جةماوةر و سوودلصوةرطرتنصكي كاتي يا تاكتيكي بةلَكو أةوتصكي بة ناوةأؤكي ئايديؤلؤذي و سياسي نةتةوةيي (كوردستاني) بصت: نةك دةربأي هةلَضوونصكي كاتي بصت بةلَكو خوصندنةوةيةكي هةمةلايةني بصت. نزيكبوونةوة لة أصفراندةم بةم شصوةية دةكرص أيفراندةم نةك هةر بكا بة ئةلتةرنةتيظصكي سياسي هةنووكةيي بؤ باشووري كوردستان، بةلَكو بطرة لة خةباتي درصذخايةني باشووري كوردستان و بةشةكاني تريش ببص بة ئةلتةرنةتيظصكي ثأ بة ثصست. لة ئاوأدانةوةيةكي مصذووييانةدا ئةوةمان بؤ دةردةكةوص كة خةوني ئازادي كورد لة دذايةتيدا بووة لةطةلَ ئةو أاستيةي كة باشووري كوردستان بةزؤر لكصندراوة بة دةولَةتي عيراقةوة وة فيدرالي لة باشترين حالَةتدا نيمضة ئازاديةك مسؤطةر دةكات وة كة ئةو نيمضة ئازادييةش وابةستةية بة هةلَسوكةوتي نةتةوةي سةردةست. دةكرص فيدرالي لة هةندصك حالَةتدا بة أةوايبكردني داطيركردني كوردستان بصت.

لة أؤشنايي بؤضوونصكي ئةوهادا، دةكرص ئةوة بلَصين كة بؤزامنكردني دواأؤذصكي باشتر بؤ خةلَكي باشووري كوردستان، دواأؤذصك كة دوور بصت لة مةترسي بةكارهصناني ضةكي زؤرينة ("ديموكراسي") لة هصنانةكايةي دكتاتؤري زؤرينةي عةرةبي، ثصويستي بة هةلَتةكانصكي جددي هةية كة بةرهةمةكةي طةياندني كورد بصت بة سةروةري نةتةوةيي. تةنا

ئةم سةروةرية نةتةوةييةية كة دةتوانرَ دواأؤذكي أوون بؤ نةوةكاني دواأؤذ لة كوردستان مسؤطةر بكات. لةأاستيدا هةموو ئةو شتانةي كة لة ثرؤسةي طفتوطؤ و دانوساندن لة نرَوان لايةني كوردي (بة هةموو هيَزةكانةوة) و لايةني عةرةبي (بة هةردوو أةوتةكةي، هيَزة ئيسلامي و ناسيؤناليستة عةرةبيةكان) تةنها ئةوة نيشان دةدات كة لايةني عةرةبي لةطةلَئةوةدا نية كة كورد بة مافةكاني بطات و نةوةكاني داهاتووي بة دواأؤذكي أؤشن شاد ببن. لةأاستيدا طوتاري سياسي لايةنةكاني عيراقي عةرةبي هيَشتان هةر طوتاريَكي شؤظينيستسة لةمةأ كورد و مافةكاني. ترسي هةرة طةورةش لةم جؤرة طوتارةدا ئةوةية كة لايةني عةرةبي طةيشتؤتة قةناعةت كة ديموكراسي نةك هةر مةترسي نية بؤ هةذةمؤني ئةو لايةنة وةك نةتةوةي زؤرينة، بةلَكو بطرة أَيك ئةو ئامرازةية كة ئةو هةذةمؤنيةيان بؤ مسؤطةر دةكات. ئاخر ئةوةتا ئايةتولآ سيستاني لة هةموو كةس و لايةنيَك ديموكراسيترة بةثيَي لؤذيكة عةرةبيةكةي كة دةبيَذيَ " رب كلمة، حق اريد به الباطل".

لة أؤشنايي ئةم تيَطةيشتنةوة، ئةطةر كورد لةم بارودؤخةدا تةكانيَكي سياسي هةذيَنةر بة بارةكة نةدات لةأيَطةي كاركردني تةواوي خةلَكي كوردستان لةثيَناوضةسثاندني بزووتنةوةي أيفراندةمدا، ئةوا دةكريَ لة باشترين حالَةتدا ضارةسةرية أاستةقينةكةي كيَشةي كورد دوابخريَ. بؤ ئةوةي ئةم بزووتنةوةية سةركةوتووانة بة دوائامانج بطات، دةبيَ جيَطاي موزايةدةي حيزبي تيادا نةبيَتةوة و تةنها و تةنها ئيرادةي خةلَكي كوردستان تيايدا سةردةست و بأياردةر بيَت. ئةو فيدراليةي لة دةستووري كاتيدا هاتووة نةك هةر تيَري ئةوة ناكات كة كيَشةي كورد لة باشووري كوردستان ضارةسةر بكات، بةلَكو ئامرازي سأكردني كورد و هيَز و تواناكانيةتي لة زةمةنيَكدا كة كورد دةكريَ زؤر زيَتر بةدةستبهيَنيَ.

تمثةأبووني ئةم زةمةنة لةبارة، بةبص بةكارهصناني بة شصوةيةكي ضالآكانةتر، ضةوتيصكي سياسي هةنووكةيية و بة ئةطةري زؤريش كاريسةيةكي مةزن دةبص بؤ نةوةكاني سبةينص.

هةلَبةتة لة خوصندنةوةي تو خمة هةرة كاريطةرةكاني مةيداني سياسةتة كورديةكان ناكرص ئةوة بطوترص كة دةولَةتي كوردي لة باشووري كوردستان لةسةر خوانضةيةكي زصأين ثصشكةش كراوة و ئةوةي لةسةر كوردة تةنا دةستي بؤ ببا و ئةم دةولَةتة وةرطرص. لةلايةكي ترةوة دةكرص بةئاساني بطوترص كة بارودؤخة ذيؤسياسيةكان بةهيض شصوةيةك وةك هي دوصنص نين و ئيمأؤ لة هةموو أؤذصك ئاسانترة كة كورد بة جيهاني بلَصت كة كؤمةلَطةي نصونةتةوةيي 80 سالَ زصترة غةدري بةزؤرلكاندني باشووري كوردستاني و هةموو ئةو تراذيديانةي لةو ثصوةلكاندنة قةبوولَ كردووة و ئصستا كاتي ئةوة هاتووة ئةم كؤمةلَطة نصونةتةوةيية أصطة بة كورد نةطرص كة خؤي لةم زولَمة أزطار بكات.

هةرنةبص ئةو خةلَكانةي كة تةواو بصلايةن و سةربةخؤن لةناو بزووتنةوةي أيفراندةمدا دةبص بة شصوةيةكي زؤر أاشكاوانة و بة هةلَسوكةوتصكي زؤر ديموكراسيانة طوتاري خؤيان بة ئاأاستةي خةلَكي كوردستان بخةملَصنن. دةبص كاتي ئةوة بةسةردا ضووبصت كة كورد تةنا داواي قورباني و قةبوولَكردني مالَوصراني لصبكرصت بةناوي خةباتي نةتةوةيي. كورد بةو أاددةيةي كة لةلايةن سةركردةكاني ضاوةأواني قورباني و خؤبةكوشتداني لصكراوة، لةلايةكي ترةوة بةأاددةيةكي كةميش طوص لة ئيرادةي نةطيراوة. هةلَسوكةوتي سةراني كورد لة باشووري كوردستان لةمةأ بزووتنةوةي أيفراندةم و خواستي كورد لة بةدةستهصناني سةروةري نةتةوةيي تا ئصستا كةمترين أاددةي أصزطرتني ئةم سةركردانةي لةمةأ ئةو ئيرادة أةوايةي خةلَكةكة ثيشان نةداوة. لةوةش خةراثتر، ئةو ئيرادةية (كة خؤي ثيشاندا لةأصطةي نزيكةي 2 مليؤن

دةستةواذةوة، كة دةكرا زؤريش لةم ذمارةية زصتر بصت) بؤ فيدراليةكي بةنيوةناضلَي بةكارهات، كة ئةمةش بنثصكردني ئةو ئيرادةيةية و هيضي تر.

بة بةكارهصناني نزيكةي دوو مليؤن دةستةواذة بؤ وةدةستهصناني فيدرالي، ماناي ئةوة دةبةخشصت كة بؤ يةكةم جار كورد بة ئيرادةي خؤي قةبوولَي دابةشبوون و بةداطيركراوي مانةوةي نيشتيمانةكةي دةكات. بةلآم تا ئةو جصطةيةي تةرتيباتي فيدرالي شصوةي طفتوطؤ و تةنا بأياري سةركردة كوردةكان وةرطرص، بةبص خستنة ثالَي دوو مليؤن دةستةواذةي خةلَكي كوردستان، ئةوا دةكرص ئاكامة نصطةتيظةكاني كةمتربن. ضونكة ئةو كاتة دةكرص لة داهاتوودا هةرنةبص بطوترص خؤ ئةو بأيارةي سةركردةكان دةنط و ئيرادةي خةلَكي كوردستاني لةثشت نةبوو! ثصويستة ئةوانةي كة لةناو بزووتنةوةي أيفراندةمدا ضالآكن و خؤيان لةأووي حيزبيةوة بة سةربةخؤ دةزانن زؤر بة ترسصكي طةورة و ويذدانصكي زيندوو لةطةلَ دياردةي أيفراندةمدا كار بكةن، نابص أصطة بدةن كة بكةونة ضةوتييةكي ئةوها كةوا ببصتة هؤي ئةوةي لةلايةن نةوةكاني سبةينصوة وةبةر نةعلةتي مصذوو بخرص. ئةوانةي لة دةرةوةي أةوتي أيفراندةميشن و بة ويذداني زيندووةوة لة هةلَوصستةدان بةثةيوةندي لةطةلَ دؤزي نةتةوةكةيان هةروا بة ئاساني ناتوانن زةأبصك بةسةر تةواوي بزووتنةوةي أيفراندةمدا بصنن و لةسةر ئةم جؤرة هةلَوصستة بذين. ئاخر دواجار أيفراندةم باسة لة ئيرادةي نةتةوة و هةر تاكصكي نةتةوة و هةلَوصستةية لة مصذوو وخوصندنةوةية و شصوةيةكي هةرة شارستاني و ديموكراسي و هاوضةرخانةية بؤ وةدةستخستني خةوني خةلَكي كوردستان لة سةروةري نةتةوةييدا. ئيمأؤ دةرفةت و تةحةددا لةثصش دةرطةي هةر كوردصكة، ثرس ئةوة نية ئايا ئةو دةرفةت و تةحةددداية لةأاستيدا لةثصش دةرطةن يان نا، بةلَكو ثرسيار ئةوةية ضؤن بةرخورديان لةطةلَدا دةكةين!

ڕاگەیاندنێک دەربارەی دەستکێشانەوەم لە بزووتنەوەی ڕێفراندەم

سوید 2004/7/10

ئەم ڕاگەیاندنە لە هاوینی 2004 لە هەندێک ماڵپەڕی کوردیدا بڵاوبۆتەوە

دەمەوێ لێرە بە هەموو خوێنەرانی هێژا ڕابگەیەنم کە من لە کۆتایی مانگی مای ئەمساڵەوە وازم هێناوە لە کۆمیتەی باڵای ڕێفراندەم ـ سوید. هەر لێرەشەوە ڕادەگەیەنم کە من بە هیچ شێوەیەک خۆم بە ئەندام و پشتگیری ئەوەی پێی دەگوترێ بزووتنەوەی ڕێفراندەم کە پێکهاتووە لە کۆمیتەکانی ڕێفراندەم لە دەرەوەی وڵات و کۆمیتەی باڵای ڕێفراندەم لە کوردستان نازانم. لە لایەکی ترەوە جەخت لەسەر ئەوە دەکەمەوە کە لەڕووی فیکریەوە لایەنگری ڕێفراندەمێکم کە تەواو سەربەخۆ بێت و ولبەستەی هیچ حیزبێک و دەستە و تاقمێک نەبێت، ڕێفراندەمێک کە لە ناوەڕۆکە فیکریەکەیدا تەنها و تەنها جێگەی خەباتکردن بۆ سەربەخۆیی کوردستان و سەروەری نەتەوەیی خەڵکەکەی ببێتەوە و وەکو بزووتنەوەش لە پراکتیکدا دووربێت لە هەموو جۆرە موزایەدە و تاکتیک و یاری پشت پەردە، جا ئەمە بەڕێگەی دەست تێکەڵاوکردنی هەر حیزب و تاقمێک بێت. لە لایەکی ترەوە، ئێستاش لەو باوەڕەدام کە ڕێفراندەمێک کە تەنها و تەنها بەرژەوەندیە نەتەوەییەکانی خەڵکی کوردستان لەبەرچاو بگرێ و پشت ئەستوور بێت بە ئیرادەی خەڵکی کوردستان و لە ئاستی هزرو پراکتیکدا ڕەنگدانەوەی ستراتیژ و سیاسەتێکی نەتەوەیی بێت، ئەوەندە دەهێنێ مرۆڤی کورد خەباتی بۆ

بکات و بگرە قوربانیشی لەپێناودا بدات. ڕێگەم بدەن، خوێنەرانی هێژا، لە خوارەوە هەڵوێستی خۆم لەڕێگەی هەندێ خاڵەوە ڕوونبکەمەوە:

1) گرنگیدانم بە ڕێفراندەم زۆر کۆنترە لە هاتنە مەیدانی کۆمیتەی باڵای ڕێفراندەم لە کوردستان، بەڵام لەڕووی پراکتیک و ڕێکخستنەوە مانگی ئۆگۆستی ساڵی پار وەکو بەرپرسی کۆمیتەی ڕێفراندەم بۆ سەربەخۆیی کوردستان ـ باشووری سوید کەوتمە ناو خەباتی ڕێفراندەم و دواتریش وەکو بەرپرسی کۆمیتەی باڵای ڕێفراندەم ـ سوید. دیارە هەر لە سەرەتاوە بۆچوونێکی وا لەلایەن هەندێ کەس، بەتایبەتی توێژی ڕەوشەنبیر و خاوەن ئەزموونی سیاسی، هەبوو کە بەڵێ ڕێفراندەم بەشێکە لە یاریەکی سیاسی پشت پەردە و لەبەر ئەوەش ئەوەندە ناهێنێ مرۆڤ خۆی پێوە خەریک بکات... هەر لەم سۆنگەیەوە دەستبەکاربوونم لەناو ڕیزەکانی بزووتنەوەی ڕێفراندەم لەسەر قەناعەتێکی تایبەتی بوو کە ئەویش ئەوەیە: "ئەگەر ڕێفراندەم داگیرکراوە لەلایەن هێزێک یا چەند هێزێکی سیاسی بەتایبەتی یەکێتی نیشتمانی کوردستان و پارتی دیموکراتی کوردستان، ئەوا پێویستە ئازادی بکەین وە ئەگەر سەربەخۆیە بەڵام هەوڵی داگیرکردنی دەدرێ، با لێنەگەڕێین داگیر بکرێ". دیارە ئەم ململانێیە لە پرۆسەی کارکردندا زەق بووەوە و یەکێ لە شێوەکانی ئەم ململانێیە ئەوەبوو کە ئەو کۆمیتە و کەسانەی کە بانگەشەی سەربەخۆییان دەکرد بۆ باشووری کوردستان لەڕێگەی ڕێفراندەمەوە، کەوتنە ژێر فشاری کۆمیتەی باڵای ڕێفراندەم لە کوردستان. کۆمیتەی باڵای کوردستان دیارە بیانوەکەی ئەوەبوو کە با لێگەڕێین خەڵکی کوردستان خۆی بڕیار بدات کە چی دەوێت: سەربەخۆیی یاخود مانەوە لە چوارچێوەی عیراقێکی یەکبوودا. هەر لێرەوە پێویستە بگوترێ کە لەلایەنی پرنسیپ و لۆژیکەوە ئەم بۆچوونەی کۆمیتەی باڵای کوردستان ڕاست

بوو، بەڵام لەڕووی پراکتیکەوە ئەم فشارەی دەربڕی یاریەکی سیاسی، لە باشترین حاڵەتدا،نادیار و نیگەرانئامێز بوو.

کۆمیتەی باڵای کوردستان نەک هەر دەنگێکی باسکردنی لە سەربەخۆیی کوردستانی ڕەتدەکردەوە بەو بیانوەی سەرەوە، بەڵکو چەند هەنگاوێکی پراکتیکیشیان هەڵێنا کە دروست دژایەتی تەواوی هەبوو لەگەڵ بیرۆکەی سەربەخۆیی باشووری کوردستان. بۆ نمونە، لە ڕاگەیاندنێکیدا بەبۆنەی دەرچوونی یاسای کاتی بەڕێوەبردنی عیراق، کۆمیتەی باڵای ڕێفراندەم لە کوردستان هەندێک لایەنی ئەم یاسا کاتیەی بە باش زانی بۆ خەڵکی کوردستان...[1] من وادەزانم ئەم هەڵوێستە ڕێک قەبووڵکردنی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق بوو وە ئەمەش خۆی لەخۆیدا سەد لە سەد دژی ئەو درووشمەی کۆمیتەکە بوو کە دەڵێ لێگەڕێن با خەڵکی کوردستان خۆی بڕیار بدات کە لە چوارچێوەی عیراقدا بمێنێتەوە یا سەربەخۆ بێت. ئاخر گەر مرۆڤ ئەم یاسای کاتیەی بە باش زانی، کەواتە بەبێ گەڕانەوە بۆ خەڵکی کوردستان بیرۆکە و پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراقی قەبووڵکردووە، کە ئەمەش ڕێک لە دژایەتی دایە لەگەڵ پرنسیپی گەڕانەوە بۆ ڕاپرسی گشتی. ئاخر بەئاسانی مرۆڤ دەتوانێ بڵێ لەو، کەم یا زۆر، دوو ملیۆن کوردستانیەی کە ئیمزایان کردووە بۆ ڕێفراندەم زۆربەی هەرەزۆری بەمەبەستی گەیشتن بە سەربەخۆیی کوردستان کراوە. ئەی دەکرێ بپرسین کۆمیتەی باڵای کوردستان ئەو مافەی چۆن بەخۆیدا کە بەخێرهاتنی دامەزرانەوەی دەوڵەتی عیراق بکات لەڕێگەی بەباش زانینی هەندێ لایەنی یاسای کاتی بەڕێوەبردنی عیراق، لەکاتێکدا ڕوحی ئەم یاسای کاتییە جەخت لەسەر یەکبوونی عیراق، بە کوردستانیشەوە، دەکاتەوە... نمونەی تریان ئەو وتارەیە کە نوێنەری کۆمیتەی باڵای ڕێفراندەم لە کوردستان

پێشکەشی کرد لەبەردەم ئەنجومەنی حوکمی عیراق لە 2004/2/28. لە خاڵی چواری وتارەکەدا، ڕێک ئەوها هاتووە: "دەمانەوێت جەخت لەسەر ئەوە بکەینەوە کە هەڵمەتی بزووتنەوەی ڕاپرسی لە کوردستان لەپێناو سەربەخۆییدا نیە، بەڵکو لەپێناو ڕەخساندنی دەرفەتی هەڵبژاردندایە، چونکە دوا بڕیاری گەلی کوردستان سەبارەت عیراق گرێدراوی ئەو ماف و زامنکاریە دەستوریانەیە کە عیراقی داهاتوو بۆ ئەو گەلەیان دەستەبەر دەکات."[2] هەروەها لە وتارەکەدا هاتووە کە "یەکیەتی ئارەزوومەندانەی نەتەوە جۆربەجۆرەکانی عیراق سەرەتایەکە بۆ ئارامی و ئاسایش و دیموکراسی."[3] ئەم دوو برگەی وتارەکە: 1ـ دژە بە ئیرادەی سەربەخۆیی کە ئەم دوو ملیۆن ئیمزایە دەریبڕیوە و ئیرادەی خەڵکی کوردستان بەگشتی گوزارەی لێدەکات، ئەوپەڕی نەپاراستنی ئەمانەت و بەرپرسیە لەلایەن کۆمیتەی باڵای کوردستانەوە... 2ـ قەبووڵکردنی دامەزرانەوەی دەوڵەتی عیراقە بەبێ گەڕانەوە بۆ ڕای گشتی خەڵکی کوردستان، کە ئەمەش ڕوح و کرۆکی بیرۆکەی ڕێفراندەمە. 3ـ بیرۆکەی "یەکیەتی ئارەزوومەندانە" ڕێک دەربڕێکی ئایدیۆلۆژی و سیاسیانەی دوو زلهێزەکەیە (پارتی و یەکێتی) و ئەگەر بزووتنەوەی ڕێفراندەمیش تەنها درووشمەکانی ئەم حیزبانە دووبارە بکاتەوە، ئەوا سەربەخۆیی خۆی لەدەست دەدات... ئاخر ڕاستیەکەی ئەوەیە کە کورد لە باشووری کوردستان تا سەر ئێسقان مەجبوور کراوە کە لە چوارچێوەی عیراقدا بمێنێتەوە و پارتی و یەکێتیش حاڵەتەکەیان قەبووڵە، جا ناونانی ئەم حاڵەتە بە یەکیەتی ئارەزوومەندانە هیچ لە واقیع ناگۆڕێ. پرسیار ئەوەیە ئایا چەند لە سەد لە خەڵکی کوردستان دەنگ بۆ ئەو "یەکیەتی ئارەزوومەندانە" دەدەن ئەگەر بواری بە ئازادی و بێ سێ و دووی ڕاپرسی گشتیان بۆ بگونجێت... جا ئەم ئارەزوومەندانەیە لەکوێوە هاتووە؟ جێگەی ئاماژەیە کە نووسەری ئەم ڕاگەیاندنە

پێشتریش ئەم مەسەلەیەی لەگەڵ کۆمیتەی باڵای کوردستان کردۆتە بابەتی قسەلێکردن، بەڵام ئەم کۆمیتەیە ئامادەنەبووە بەخۆیدا بچێتەوە و ڕەخنە لە خۆی بگرێ.[4]

2) من کە بڕیارمدا بەشێوەیەکی چالاکانە، نەک هەر لەڕێگەی نووسین و بەشداری لە کۆڕ و سمینار، بەڵکو بگرە بەشداریم لە کار و چالاکی کۆمیتەکانی ڕێفراندەمدا دەستبەکاربم، لەو باوەڕەدابووم کە باری سیاسی کوردستان بەتایبەت دوای کەوتنی دکتاتۆر، پێویستی بە هەڵتەکان و هەژانێکی سەرتاسەری هەیە وە دەکرێ بزووتنەوەیەکی جەماوەری لەشێوەی ڕێفراندەم ببێتە ئامرازی ئەو هەڵتەکان و هەژاندنە... بەڵام ئیمڕۆ، دوای تێپەڕبوونی ساڵێک بەسەر دامەزراندنی کۆمیتەی باڵای ڕێفراندەم لە کوردستان وە دواتر کۆمیتەکانی ڕێفراندەم لە دەرەوەی وڵات، ڕاستیەکەی ئەوەیە کە بزووتنەوەی ڕێفراندەم خۆی پێویستی بە هەڵتەکان و هەژان هەیە بە ئاراستەی سەربەخۆیی بەتەواوەتی ئەم بزووتنەوەیە و تەندرووست بوونی. ئیمڕۆ ئینکاری ئەوە ناکرێ کە پارتی و یەکێتی بە چڕی و بە توندی دەستیان خستۆتە ناو بزووتنەوەی ڕێفراندەم، هەڵبەتە بە مەبەستی ئەوەی کە ئەم بزووتنەوەی ڕێفراندەمە لە چوارچێوەی بۆچوونە ئایدیۆلۆژی و سیاسیەکانی ئەم دوو حیزبە دەرنەچێت. ئەمەش ڕێک بەمانای دابەزاندنی بزووتنەوەکەیە بۆ ئاستی تاکتیکی و موزایەدە و لە باشترین حاڵەتدا بەکارهێنانی هەر وەختێک ئەم حیزبانە حەز بکەن. ئاخر ئەمە لە شانۆگەری تێپەڕ ناکات وەختێک پەرلەمانی کوردستان لە کۆتایی مانگی فێبریوەری ئەمساڵ ئاگادارکراوەتەوە لە هەڵمەتی ئیمزا کۆکردنەوە و دواتر لە دوو ملیۆن ئیمزاکە ئاگادارکراوون، بەڵام هەر لەو کاتەوە تا کۆتایی مانگی حوزەیران ئەم پەرلەمانە بێدەنگ بوون و کاردانەوەیەکی پڕ بەپێستیان نەبوو بەرامبەر بە

بزووتنەوەی ڕێفراندەم و ئەم دوو ملیۆن ئیمزایەی کە کۆکرابۆوە. بەڵام کە دەرچوونی بڕیاری ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان (ژمارە 1546) و گەڕانەوەی سەروەری بۆ عیراق (کە بڕیار بوو لە30 حوزەیران 2004 بەشێوەیەکی ڕەسمی ئەنجام بدرێ) نزیکبوونەوە، جارێکی تر پەرلەمانی کوردستان دوو ملیۆن ئیمزاکەی پێدەدرێ و پەرلەمانیش پشتگیری خۆی بۆ ڕێفراندەم پیشان دەدات و بەڵێنی گرنگیپێدانیش دەدات.[5] ئەم هەڵسوکەوتانەی پەرلەمانی کوردستان کە خۆی چەند جارێک پێشتر "هەتک" کراوە لەلایەن دوو هێزی ململانێ (پارتی و یەکێتی) و نەیتوانیوە دەربڕی ئیرادەی خەڵکی کوردستان بێت، چۆن دەتوانێت ڕێز بۆ ئەو ئیرادە جەماوەریە دابنێت کە بزووتنەوەی ڕێفراندەم، بەتایبەتی ئەو دوو ملیۆن ئیمزایە، گوزارەی لێدەکات. کێشەی کورد بە موزایەدە و تاکتیکی سنورداری حیزبی چارەسەر ناکرێ و باشترە کۆمیتەی باڵای کوردستان ڕاستیەکان بە خەڵک بڵێت لەوەی کە بیانشارێتەوە. ئەوە لەکاتێکدا کە هەر لە سەرەتای دەستبەکاربوون، کۆمیتەی باڵای ڕێفراندەم لە کوردستان لە ڕاگەیاندنەکانیدا چەند جار جەختی لەسەر ئەوە کردۆتەوە کە دەبێ پارتە سیاسیەکانی کوردستان ئەوپەڕی شەفافیەت بنوێن بەرامبەر بە خەڵکی کوردستان، کەچی هەمان کۆمیتە بەپێی پێویست شەفافیەتی پراکتیزە نەکردووە بەرامبەر بە خەڵکی کوردستان و بەتایبەتیش خاوەنەکانی ئەو دوو ملیۆن ئیمزایە. دەبێ لەهەمان کاتدا ئەوەبگوترێ کە تا ئیمڕۆش، هەرنەبێ لە دەرەوەی وڵات، خەڵکانێکی تەواو سەربەخۆ هەن کە بۆچونیشیان سەربەخۆیی کوردستان و دیموکراسیبوونی بزووتنەوەی ڕێفراندەمە. لەلایەکی ترەوە گومانم هەیە کە ئەم کەسە دڵسۆزانە بتوانن کارێکی وا بکەن کە بزووتنەوەی ڕێفراندەم بە ئاقاری سەربەخۆییبوونی بزووتنەوەکە و درووشمی

سەربەخۆییبووندا بیەن. ئەوەی پەیوەندی بە دەستکێشانەوەی منەوە هەیە لە بزووتنەوەی ڕێفراندەمدا ئەوەیە کە ئەو کەسە دڵسۆز و بێلایەنانە تێری ئەوە ناکەن کە سەربەخۆیی بزووتنەوەی ڕێفراندەم مسۆگەر بکەن و دواتر بپارێزن. هەر لێرەشەوە دەکرێ ئەوە بڵێین کە خەڵکانێکی زۆری دڵسۆز و بێلایەن هەبوون لە دەرەوەی بزووتنەوەی ڕێفراندەم کە هەر لە سەرەتای سەرهەڵدانی بزووتنەوەی ڕێفراندەم ئامادەنەبوون بێنە ناو ڕیزەکانی ئەم بزووتنەوەیە بە بیانووی سەربەخۆنەبوونی بزووتنەوەکە... دوورکەوتنەوەی ئەو کەسانە و پشتگیری نەکردنیان هۆیەکی گرنگ بوو لە کارئاسانی بۆ داگیرکردنی بزووتنەوەی ڕێفراندەم یا هەرنەبێ ئیفلیجبوون و قەتیسبوونی بزووتنەوەکە.

3) ڕاستە لەکاتی وازهێنانم لە کۆمیتەی باڵای ڕێفراندەم بۆ سەربەخۆیی کوردستان ـ سوید لە کۆتایی مانگی مای، ململانێ لەسەر ماهیەت و شێوەی کاری کۆمیتەکانی ڕێفراندەم و بزووتنەوەی ڕێفراندەم بەگشتی لە چڕبوونەوەدابوو وە هەر ئەو ململانێیەش ئەوەندەی دەهێنا ماوەیەکی کەمێک زیاتر بمێنمەوە و تا دەکرێ کار بکەم بەئاڕاستەی ئەوەی کە باوەڕم پێبوو لەمەڕ خەسڵەت و ئامانج و ئامرازەکانی کارکردنی بزووتنەوەی ڕێفراندەم. بەهەرحاڵ خەراپی باری تەندرووستیم وایکرد کە بەبێ چاوەڕوانکردنی زێتر هەر ئەوکاتە (واتە لە کۆتایی مانگی مای ڕابردوو) بەشێوەیەکی فەرمی دەست لە بزووتنەوەکە بکێشمەوە.

پەراوێزەکان:

[1] بڕوانە ڕاگەیاندنی کۆبوونەوەی لیژنەی باڵای بزووتنەوەی ڕاپرسی (ریفراندەم) لە کوردستان،
ڕۆژنامەی خەبات، 2004/3/21، ل3 .

[2] بۆ دەقی وتارەکە بڕوانە ڕۆژنامەی ڕێوان،1ی مارت 2004،ل1.

[3] هەمان سەرچاوە.

[4] بۆ زیاتر زانیاری بۆ نمونە بڕوانە بابەتی ڕەوتی ڕێفراندەم لەکوێوە بۆ کوێ کە لە چەند
سایتێکی کوردی بڵاوبۆتەوە بۆ نمونە www.kurdishmedia.com بەشی kurdish.

[5]بڕوانە، بۆ نمونە،کوردستانی نوێ،2004/6/9، ل1 .

تەوەری دووەم

بەبڕوای من فیدراڵی ناتوانێت چارەی کێشەی نەتەوەیی بکات، دەتوانێت لەباشترین حاڵەتدا نیوە چارە بێت

چاوپێکەوتنی *کوردستانی نوێ* 16 و 17 و 18ی فێبریوەری 2004،
سازدانی توانا ئەحمەد- جەمال حوسێن

د. بورهان یاسین یەکێکە لەو دەنگە نوێیانەی بواری توێژینەوەی سیاسی و مێژوویی کە ماوەیەکی زۆرە لەوڵاتی سوید دەژی و هەمیشە بەشداربووە لەو گفتوگۆیانەی لەسەر مەسەلە هەنوکەیی و چارەنوسسازەکان کراوە و هەردەم خاوەن تێڕوانینی تایبەتمەندی خۆی بووە. لە سەردانێکیدا بۆ کوردستان کەدەوڵەمەند بوو بەکۆڕ و دیداری ڕۆژنامەنووسی، دەرفەتی ئەم چاوپێکەوتنەمان بۆ رەخسا.

* سەرەتا وەکو دەروازەیەک بۆ چوونە ناو ئەو گفتوگۆیە، پێویستە لەو گۆڕانکاریە گەورەیە کە لەعیراقدا روویدا لەڕووخانی رژێمی بەعس، لەهاتنی هێزی هاوپەیمانەکان بۆ عیراق دەست پێبکەین، پرسیارەکە لێرەدا ئەوەیە ئەو گۆڕانکاریانە چۆن دەبینیت و شوێنگە و رۆڵی کورد بەڕای تۆ تێیدا چۆنە..؟

- بەبڕوای من بۆ باشتر تێگەیشتنی ئەو گۆڕانکاریانە، پێویستە بگەڕێینەوە بۆ سەرەتای نەوەدەکان، کاتی چوونە ناوەوەی عیراق بۆ کوێت و ئەوەی من پێی دەڵێم تێکشکاندنی سەرێکی سێگۆشەی غەزەب کە لەوێدا عیراقە و کورد توانی

هەناسەیەک بدات، پەنجەرەیەکی بۆ کرایەوە، وەکو دەرفەت، دواییش ئەو قۆناغەی کە گەمارۆدانی عیراق و سیاسەتی تەنگ پێ هەڵچنینی لەلایەن ئەمریکاوە بەرامبەر بەعیراق و ئەو دەرفەتەی کە درا بەکورد بۆ ئەوەی هەر نەبێت بەشێک لەکوردستان ئیدارە بکات، هاتە کایەوە. دەتوانین بڵێین 11ی سێپتەمبەر وەرچەرخانێک بوو، ئەو دەرفەتەی رەخساند کەعیراق جارێکی دیکە ببێتە چەقی بایەخپێدان لەلایەن ئەمریکاوە، بەو مانایەی کەچەکی کۆکوژی عیراق بەسترایەوە بەو ئەگەرەی کەتیرۆریستان لەقۆناغی داهاتوودا بەکاربهێنن و ئەگەر ئەو چەکە کۆکوژانە لەدەستی هەندێک رژێمی توندڕەو و رادیکاڵ بن، دیارە بەدەستهێنانیان ئاسانترە، لەو خاڵەوە ئەمریکا عیراقی کردە چەقی گرنگیپێدان، ئەوەش بووە هۆی سەرخستنی هەوڵەکان بۆ روخاندنی رژێمی عیراق، ئەو سەنگەی کە کورد هەر زووتر پەیدای کردبوو بەمە زێدەتربوو، بەڵام ئەو سەنگە رووبەڕوی هاوکێشەیەکی سیاسیی ئاڵۆز بۆتەوە. بەبڕوای من ئەو وەزعەی دەوڵەتی عیراق، لەدامەزراندنیەوە چوار کێشەی گرنگی هەبووە، یەکێکیان مەسەلەی شیعە، ئەوەی دووەم مەسەلەی کورد، ئەوەی سێیەم مەسەلەی سنوورەکان، ئەوەی چوارەمیان ئەوەیە کە کۆمەڵگای عیراقی و کۆمەڵگای دەوڵەتی عوسمانی بەشێوەیەکی گشتی کۆمەڵگایەکی تەقلیدی بوو بە شەو و رۆژێک بوون بەخاوەنی چوارچێوەیەکی مۆدێرن کەدەوڵەتی مۆدێرنە جێبەجێ نابێت، ئەو چوارکێشەیە، چوار کێشەن لێرەن، ئەمڕۆ هەن، کورد، سوننەی عەرەب، شیعە، کۆمەڵگای تەقلیدی، کردنی بەخاوەنی چوارچێوەیەکی مۆدێرن، کە لەوێدا مرۆڤ هاووڵاتی ئەو نیشتمانە بێت لەبەر ئەوەی کەوا سەر بەخێڵی فڵان، خێزانی فڵان، ناوچەی فڵانە کارێکی قورسە. لەبەرئەوە ئەو کێشانەی کەبەرەو رووی عیراق بوونەتەوە، یان بەرەورووی ئەو ئەکتەرانە بوونەوە

کەعیراقیان دامەزراند، ئەمڕۆ ئەو کێشانە نەک هەر بزرنەبوونە، بەڵکو بەچڕی لێرەن.

* تۆ باست لەسەرەتای دروستبوونی دەوڵەتی عیراق کرد، ئەوەی من بزانم تۆ لەیەک دوو شوێن ئاماژەت پێداوە کەسەردەمی ئێستای عیراق و ئەو گۆڕانکاریانەی کەئێستا هەن تاڕاددەیەکی زۆر لێکچوونێک هەیە لەئێستا و سەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتی عیراق.. دەکرێت لەسەر ئەوە قسەمان بۆ بکەیت..؟

- بەبڕوای من لەیەکچوونەکان زۆرن. هەڵبەتە ئەو (82) ساڵەی کەتێپەڕیوە دوای دامەزراندنی عیراق هەندێک خاڵی جیاوازیش دروستدەکات، بەڵام لەیەکچوونەکان لەوێدایە کەبەریتانیەکان کاتی خۆی موسڵی ئەو وەختەیان — باشووری کوردستانیان- خستەسەر عیراق، لەڕاستیدا هەر لەبەرئەوە نەبوو کە کوردستان خاوەنی نەوتێکی زۆر بوو، بەڵکو لەبەر شتێکی تر بوو کە کەمتر باسی لێوەکراوە، ئەویش ئەوەیە خستنەسەری کورد لایەنی ئیتنیکی و مەزهەبی لەعیراقدا واتە دروستکردنی جۆرێک لەبالانس، واتا هاوسەنگی لەنێوان شیعە کەزۆرینە بوون، لەگەڵ باقیەکەی تر کەسوننەی عەرەب و سوننەی کورد بوو. ئەو ترسە بەبڕوای من ئەوڕۆ ئامادەیە، واتا ئەگەر جارێکیتر ئەمریکا ئەو پرۆژەیەی بەریتانیا لەمێژووەوە بهێنێت و لەسەر سیاسەتی ئەمڕۆ پیادەی بکات، دەکرێت کورد وەکو زەروورەتێک تەماشابکرێت، کەئەوە لەهەندێک لایەنی کوردیەوە بیستوومەو بەخۆشبینیەوە تەماشای دەکرێت، وەک ئەوەی کورد ڕۆڵی بالانس دروستکردنی هەبێت.. پێمولیە کورد دەبێت بەنیگەرانیەوە بڕوانێتە ئەو مەسەلەیە، چونکە ئەو وەختە کورد حەزبکات یان نا بەزۆرەملێ و لەبەرئەوەی ئەو ڕۆڵە گرنگە دەخرێتەوە سەر عیراق.

لێکچوونێکی دیکە کە بەبڕوای من مەسەلەی پەیوەندی بزووتنەوەی سیاسییە لەگەڵ ڕەهەندی زەمەن. لەسەرەتای بیستەکان کورد کاتێکی زۆر زیاتری بەدەستەوەبوو کەبتوانێت لەناو عیراقی داهاتوودا جێگای خۆی بکاتەوە.. لەساڵی 1918 کەدەوڵەتی عوسمانی ڕووخا، هەتا ساڵی 1925 کەعیراق بوو بەخاوەنی دەستوور، واتا (7) ساڵمان بەدەستەوە بوو بۆ مانۆری سیاسی، هەندێک هەوڵ و کۆشش کرا لەوێ، بەڵام تێری ئەوەی نەدەکرد کەوا کورد ببێت بەخاوەنی قەوارەیەکی سیاسیی، جا چ سەربەخۆ یان لەچوارچێوەی دەوڵەتی عیراقدا. ئەمڕۆ بەبڕوای من حساب لەسەر مانگ و هەفتەیە، واتا بەماوەی چەند مانگێک ڕەنگە عیراق بکرێت بەخاوەنی دەستوور و لەو دەستوورەدا ئەگەر کورد وەک نەتەوەیەک، جێ پێی خۆی بەشێوەی بەرچاو نەکردەوە و وەک نەتەوە مامەڵەی لەگەڵ نەکرا و بواری ئەوەی پێ نەدرا کەهەر وەختێک بیەوێت بڕیار لەسەر مافی چارەی خۆنووسینی خۆی بدات، دەتوانم بڵێم ڕەنگە ئەوە وەک شکستێکی سیاسی بۆ کورد بشکێتەوە..

* هەیە پێی وایە لێکچوونێکی ئەوتۆ لەنێوان ئێستای عیراق و عیراقی سەدەی ڕابردوو نییە، بەو واتایەی هاوپەیمانان و ئەمریکا بەرنامەیەکی ستراتیژیان بۆ عیراق هەیە و لەبەرنامەیدا نیە جگە لەوەی کەعیراق یەکخەنەوە، تۆ پێتوانییە هەوڵدانی کورد بۆ تەجاوزکردنی پرۆژەی ئەمریکی بۆخۆی هەوڵدانێکی مەترسیدارە..؟

- بەبڕوای من لەو جێگایەی کەپرۆژەی ئەمریکی دەستپێدەکات، لەوێندەرێ هەموو شت تەواو نابێت، کورد پێویستە خۆی هەندێک پرۆژە گەڵاڵە بکات کەپرۆژەی کوردی- ئەمریکاییە، پرۆژەکانی کوردی پێویست ناکات هەموو جارێک سەد لەسەد لەفلتەری عیراقیدا یان وەک پێشوو لەفلتەری ئۆپۆزسیۆنی عیراقدا

تێبپەڕێت. بەبڕوای من بەحسابی ئەوەی کە کورد تاکە باوەشێکە لەجیهانی ئیسلامیدا کەسەد لەسەد کراوەیە بەڕووی ئەمریکادا، ئەو بوونی باوەشە، تەنها لەئاستی هێڵێکی سیاسی سەرکردایەتی سیاسی و بزووتنەوەی سیاسیمان نیە، بەڵکو لەشەقامی کوردی بەشێوەیەکی گشتی خەڵکی کوردستان زۆر هاوسۆز تەماشای ئەمریکا و بوونی ئەمریکا دەکەن. ئەوە خۆی لەخۆیدا سەرچاوەیەکە یاخود ماددەیەکی خاوە دەکرێت پرۆژەیەکی کوردیی-ئەمریکی لەسەر بینابکرێت. بەبڕوای من ئەو مەترسییە کەهەیە وەکو پێشتر وتم؛ کەئەمریکا پرۆژە مێژووییەکەی بەریتانیای بیستەکان پێکەوەلکاندنی کورد بۆ هاوسەنگی جارێکی تر دووپارە ببێتەوە پرسیار لەسەر ئەوەیە، ئایا ئێمە ئاگاداری ئەو مەترسییەین، ئەگەر ئاگاداری ئەو مەترسییەین چ کارێکمان کردووە کە ئەو مەترسییە دووپارە نەبێتەوە..

* ڕەنگە ئەو وەڵامەی تۆ بمانباتە سەر پرسیارێک ئەویش ئەوەیە ئێستا تۆ چۆن سەیری ستراتیژی کورد دەکەیت، ئەو ستراتیژەی کورد پێی ڕووبەڕووی ئەو ڕەوشە سیاسیەی ئێستا دەبێتەوە، بەتایبەت لەبەغدا..؟

- بەبڕوای من ئەو ڕەوشە ستراتیژەی کەئێستا هەیە ئەو هەوڵانەی کەهەن، لەبەغدا بۆ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق، هێشتا هەموو دەرگاو پەنجەرەیەکی بەرامبەر بەکورد دانەخستووە، بەڵام بەبڕوای من کورد تەسەورێکی پێدراوە، بەتایبەتی لەکۆنفرانسی لەندەن لەدیسەمبەری ساڵی 2002، بەوەی کەکورد دەتوانێت سەری ڕم بێت بۆ پیادەکردنی پرۆژەی دیموکراتی لەعیراقدا. بەبڕوای من قەناعەت هێنان بەوەی کە کورد دەتوانێت سەری ڕم بێت بۆ پیادەکردنی پرۆژەی دیموکراتی لەعیراق، خۆی لەخۆیدا چەوتییەکی سیاسییە لەلایەنی کوردییەوە. کورد ناتوانێت پرۆژەی دیموکراتی لەعیراق پیادە بکات و ناشتوانێت

ببێتە ئەکتەری دامەزراندنەوەی عیراق، بەبڕوای من ئەو ڕۆڵ بەخۆبەخشینەش خۆی لەخۆیدا جۆرێک لەموفارەقەیەکی سیاسی زۆر گەورەی تێدلیە بەو مانایەی کەمن بەراوردم کردووە بەوەی کە کاتێ دەوڵەتی ئەڵمانیای نازی تێکشکا لەئەنجامی جەنگی دووەمی جیهانی، وەک ئەوەی جووەکانی ئەو کاتە بێن جارێکی دیکە داوای ئەوە بکەن دەوڵەتی ئەڵمانیای نازی زیندوو بێتەوە و دابمەزرێتەوە و ئەوجا بچن لەگەڵ دەوڵەتی ئەڵمانیای نازی بکەونە قسەکردن. ڕەنگە یەکێک بڵێت؛ ئاخر بەراوردکردن لەنێوان عیراقی پاش سەدام لەگەڵ ئەڵمانیای نازی شتێکی بێ ئینسافییە، من دەڵێم؛ نەخێر، کێشەی کورد لەگەڵ حوکمی بەعس نەبووە بەتەنها، کێشەی کورد لەگەڵ دەوڵەتی عیراقدا بووە، هەر لەو ڕۆژەی کەپرۆژەی پیرس کۆکس سەریگرت، هەر لەو ڕۆژەی پرۆژەی عەبدولرەحمان نەقیب لەدامەزراندنی دەوڵەتی عیراق بەو شێوەیە سەریگرت، ئەو وەختە تۆ کەوتوویتە ململانێیەک لەگەڵ دەوڵەتێکدا کە ئینکاری مافەکانی تۆی کردووە، جا ئەو دەوڵەتە لەسەردەمی مەلەکی بێت، کۆماری بێت، دوای ئەوە بێت، لەسەردەمی بەعس بێت. ڕاستە لەسەردەمی بەعسدا هەندێک شت کراوە کە لەپێشتردا نەکراوە، بەڵام بەشێوەیەکی گشتی من دەخوازم جەخت لەسەر ئەوە بکەم کە پێکهاتەی دەوڵەتی عیراق خۆی لەخۆیدا هەڵەیەکە، بەو مانایەی ناعەدالەتیەکی مێژووییە بەرامبەر بەکورد، ئەو ناعەدالەتیە نابێت جارێکی تر زیندووبێتەوە یاخود بەردەوامی وەربگرێت.

* ئایا ئەگەری پێکەوەژیان لەناو دەوڵەتی عیراقدا هەیە کورد لەگەڵ عەرەب..؟

- من پێموایە ئاسان نابێت یەکێک لەو خاڵانەی کەزۆر گرنگە ئێمە جەختی لەسەر بکەین، ئەوەیە کەزۆرینە و کەمینە مەسەلەیەکە یەکجار گرنگە،

باسکردن لەدیموکراتی باسێکی جوان و خۆشە، دیموکراتی وەک وشەیەکی هەنگویناوی شیرین و جوان لەمێشکی ئێمەدا جێگای بۆتەوە، بەتایبەتی کەمیللەتێک مەحرومکراوە لێی. خەباتی ئێمەی کورد لەپەنجا ساڵی رابردوو کەم یان زۆر بۆ دیموکراتی بووە، بەڵام من لەو چرکەساتەدا وادەست دەکەم کەپیادەکردنی دیموکراتی لەعیراق دەتوانێت حاڵەتێکی شەرعی بدات بەنەتەوەی سەردەست بەپەیوەندی لەگەڵ نەتەوەی بندەست. بەو مانایەی کەزۆرینەی عەرەبی کە (75%)یە بەرامبەر بەکورد (23%-25%)یە، من بەشێوەیەکی رێژەیی دایدەنێم، لەبەرئەوەی جێگای ئاسووری و کلدان و تورکمان دەبێت لەوێ ببێتەوە ئەو نابەرامبەرییە لەحاڵەتێکی دیموکراتیدا بەتایبەتی لەبڕیارە ستراتیژیەکاندا کورد ناچاردەکات بچێتە ناو هەندێک شەڕەوە، کەهی خۆی نییە. هەندێک ململانێ لەنێوان عیراق و وڵاتان کەهی خۆی نییە، هەندێک مامەڵەی ستراتیژی کەهی خۆی نییە، لەکاتێکدا ئەگەر خۆی قبووڵی ئەوەی کردووە بەمیکانیزمی دیموکراتی دەوڵەتی عیراق بەڕێوەبچێت، ئەو وەختە دەبێت سەر دابنەوێنێت بۆ زۆرینەی عەرەبی. راستە لەوێدا تەواوکردنی سیستەمی دیموکراتی بەسیستەمێکی فیدراڵی دەبێت، بەڵام ئایا ئەو سیستەمەی فیدراڵییە، چۆن دەبێت..؟ لەڕاستیدا ئەوە جێگای گفتوگۆیە، من گومانم هەیە لەوەی کەوا کورد بتوانێت بچێتەوە دەوڵەتی عیراقەوە وەک نەتەوەیەک کەخاوەن ئیرادەی خۆیەتی. بەبڕوای من فیدراڵی ناتوانێت چارەی کێشەی نەتەوەیی بکات، دەتوانێت لەباشترین حاڵەتدا نیوە چارە بێت، ئێمە بەڵگەشمان ئەوەیە لەئەزموونی وڵاتانی سۆسیالیست لەسۆڤییەت بگرە تا یوگۆسلاڤیا و هەروەها لەئەزموونی وڵاتانی رۆژئاواییش ئەو چارەسەرە فیدراڵییانە ئەوەمان پێشان دەدەن، کە لەباشترین حاڵەتدا نیمچە چارەیە، چارەیەکی تەواونییە. چارەیەکی تەواو ئەوەیە کەئەو

نەتەوەیە خاوەنی سەروەریی خۆی بێت، بڕیاری سیاسی و ئیرادەی نەتەوەیی خۆی بەدەستی خۆی بێت و لەجێگایەکی تر ئەو ئیرادەیە سنووردار نەکرێت بەهەنێک مەرجی دیکە، کەنەتەوەی سەردەستی زۆرینە بۆی دادەنێت، لەچوارچێوەی دیموکراتیشدا دەبێت تۆ بەو سنوورانە رازی بیت..

* دێمەوە سەر ئەو لێکچوونانەی ئەڵمانیای نازی و دەوڵەتی عیراقی، راستە ئەگەر لێکچوونێک هەبێت لەنێوان ئەڵمانیای نازی و عیراقی بەعسیدا، ئەوا لێکچوونێک لەنێوان جوولەکە و کورددا نییە، چونکە جوولەکەکان لەبەرئەوەی چارەیان هەبوو بەکۆچکردن بۆ ئەو دەوڵەتەی کەتازە دروستیان کردبوو، بەڵام لەبەرئەوەی کەکورد چارەیەکی نییە، بەپێی تێڕوانینی سیاسی، واتا بڵێین کورد چارەیەکی نییە و ناکرێت کۆچ بکات بۆ شوێنێکی تر، تاکە دەروازە بۆ ئەوەی رەنگە لەو دەروازەیەوە بۆ رزگاربوون لەو مێژووە تراژیدیایە بریتیە لەوەی کەعیراق بەدیموکراسی بکرێت، چونکە بۆچوونی جیابوونەوە لەعیراق ئێستا پرۆسەیەکی مەحاڵە..؟

– هەڵبەتە من باس لەوە ناکەم ئایا جووەکان باشتربوو هەوڵی ئەوە بدەن یان نا، بەڵام بەراوردەکەی من ئەوەیە کەئەمرۆش لەدونیادا پێنج جوو کۆناکرێتەوە تەسەوری ئەوە بکات ئەو شتە رووی بدایە. ئەوەی کە من مەبەستمە زیاتر هەڵوەستەیەکی ئەخلاقییە، سەبارەت بەکورد. بەبڕوای من ئەوە گرنگە بزانین کەکێشەی ئێمە لەگەڵ رژێمی بەعس و سەردەمی بەعس نەبووە، بەڵکو لەگەڵ هەموو دەوڵەتی عیراقدا بووە، مەسەلەی دیموکراتی نەک هەر چارەی کێشەکان ناکات، بەڵکو شەرعییەتی داگیرکردن و سەردەستی و بندەستی و براگەورە و برا بچووک دەچەسپێنێت، بەجۆرێک کەئەو وەختە تۆ بەڕاستی ناتوانیت خۆتی لێ رزگاربکەیت، چونکە ئەگەر عیراق ناونیشانێکی دیموکراتی وەرگرت، سیستمەکە

بووە سیستمێكی دیموكراتی، ئەو وەختە جیهانی دەرەوە تێناگات بۆ كورد رازی نییە بەوە. لەحاڵەتێكیشدا هەر ئەو سیستمە دیموكراتیە لەبەرئەوەی عیراق بەشێكە لەسیستمی عەرەبی كەبیست و دوو دەوڵەتی عەرەبیی تێدایە، بەبێ كۆمەڵەی وڵاتانی عەرەبیش دەبێت عیراق و هەر وڵاتێكی تر ناو و ناونیشانی عەرەبی هەبێت، مولتەزیمە بەرەنگاری بكات، لەهەر وڵاتێكی تری عەرەبی و بەتایبەتییش پەیمانی هاوبەشی عەرەبی كە لەساڵی 1952 مۆركراوە بەپێی ئەو پەیمانە هەر دەوڵەتێكی عەرەبی مولتەزیمە بەوەی بەرگری لەوڵاتەكانی تری عەرەبی بكات. بەو مانایەی ئەگەر سبەینێ عیراق بووە بەشێك لەشەڕێكی عەرەبی- ئیسرائیلی لەوێدا كە چەكی ئەتۆمی بەكارهات، ئەو كاتە كوردستان بەشێكە لەعیراق و كوردستانیش لەو شەڕە گلاوە كە بەهیچ شێوەیەك هی خۆی نییە. شەڕێكی تر لەنێوان عیراق و ئێراندا ببێتەوە لەسەر (كەنداوی عەرەب) بەهیچ شێوەیەك ئەو شەڕە شەڕی كورد و عەرەب نییە، بەڵام لەپرۆسەیەكی دیموكراتیدا لەپەرلەمانی (اتحادی) یەككگرتووی فیدراڵی مەركەزیدا ئەگەر زۆرینە دەنگی بۆئەوە بوو كەبەڵێ دەبێت ئەو شەڕە بكرێت، ئەو وەختە كورد دەبێت ئەو شەڕە بكات كەشەڕی خۆی نییە.

* بەڵام دیموكراتی تەنها دەسەڵاتی زۆرینە نییە، بەڵكو رێزگرتنیشە لەكەمینە، لەحاڵەتێكیان كە كورد كەمینەیە لەعیراق كە لە چوارچێوەی فیدراڵییەت خۆی دەدۆزێتەوە، ئایا فیدراڵی كۆمەڵێك ماف نادات بەكورد وەكو نەتەوەیەك لەو دەوڵەتەدا كە لەكۆمەڵێك بڕیاردا سەربەخۆ بێت، یان هەموو بڕیارەكان ملكەچی مەركەز نەبێت..؟

- بەدڵنیاییەوە كەباس لەفیدراڵی دەكەین، كۆمەڵێك نموونەمان دێتە بەرچاو كە لەوێدا جیاوازی هەیە لەنێوان حاڵەتێك بۆ حاڵەتێكی دیكە، ئەمڕۆ لەحاڵەتی

عیراقدا بەڕاستی ڕەتکردنەوەیەکی بەهێز هەیە لەلایەن عیراقی عەرەبی، جا چ شیعی، چ سوننی، چ ئیسلامی، چ غەیری ئیسلامی بۆ فیدراڵیەتێک کە لەسەر بنەمای جوگرافی نەتەوەیی بێت، یان ئەوەتا لەباشترین حاڵەتدا عیراق بکرێتەوە سێ بەش، هەر وەکو کەدەوڵەتی عوسمانی کردی بەسەرەوە و ناوەڕاست و خوارەوە، کە لەوێشدا جارێکی دیکە شوناسی کوردی بزردەبێت لەناو شیمالێک کە لەوێدا وشەی کوردستان بەکارنایەت. بەهەرحاڵ من نامەوێت بچمە ناو ئەو گفتوگۆیانەوە، بەڵام دەمەوێت لەوێ ڕاوەستم کە؛ ئایا ئەو فیدراڵیەی کەعەرەب قبووڵی دەکات ئەو مافانە بەتۆ دەدات کەبڵێیت؛ نەخێر من شەڕ لەسەر (شط العرب) ناکەم.. کەبڵێیت؛ نەخێر من شەڕ لەگەڵ ئیسرائیل ناکەم. کە بڵێیت؛ نەخێر من شەڕ لەگەڵ ئیسپانیا ناکەم بۆ بەرگریکردن لەمەغریب. ئەو وەختە ئێمە باس لەوە دەکەین کەهەندێک گرەنتی هەبێت لەو پەیوەندیە فیدراڵییە، کەسێ شێوەیە، بەبڕوای من و جگە لەو سێ زەمانەتە فیدراڵی کەڕۆحی تێدا نەبێت، زەمانەتی یەکەم بەپێی یاسایەکی نێونەتەوەیی و هێزێکی گەورەی وەک ئەمریکا زەمانەتی ئەوە بدات:

یەکەم؛ کە کورد نابێت ناچار بکرێت بەبڕیارێک کەخۆی حەزی لێنەکات، یان دژی بەرژوەندیەکانی بێت..

دووەمیان؛ کورد خاوەنی هێزێکی چەکداری خۆی بێت لەکاتێکدا ئەگەر ناوەند ویستی شتێکی بەسەردا بسەپێنێت، ئەوە دەتوانێت سەنگەری بەرگری لەخۆکردنی هەبێت..

ئەوەی سێیەمیان؛ کە بەبڕوای من زۆر گرنگە حەقی ڤیتۆیە، لەناو پێکهاتەیەکی فیدراڵیدا دەبێت حەقی ڤیتۆ بدرێت بەو پێکهاتانەی کەبچووکن بەرامبەر هێزە گەورەکان.. ئێستا ئەگەر لەیەکێتی ئەوروپا و لەوەێ کەهێشتا

شێوەیەکی فیدراڵی وەرنەگرتووە، بەڵام زۆر نزیکە لەشکڵی فیدراڵییەوە، لەوانەیە لەقۆناغی داهاتوودا یەکێتی ئەوروپا ببێت بەفیدراڵی بەلجیکا، لۆکسۆمبۆرگ، مافی بەرامبەر بەئەڵمانیا هەیە لەهەندێک حاڵەتدا ئەگەر بێتە سەر مەسەلە گرنگەکان.. دەتوانێت خۆی بکێشێتەوە، دەتوانێت ڤیتۆ بەکاربهێنێت، هەتا هاتنی تورکیا بۆ ناو یەکێتی ئەوروپا.. هەندێک لەوڵاتەکان ئێستا باس لەوە دەکەن کەڤیتۆ بەکاردەهێنن.. یەکێک لەوانە بۆ نموونە نەمسایە، واتا زامنکردنی ڤیتۆ زائیدەن ئەو دوو شتەی تر، ئەگەر ئەوسێ زەمانەتە نەبێت بەبڕوای من فیدراڵی لەحوکمی زاتی زۆر زیاتر نییە، بەپێی لێکۆڵینەوەی زانستیانەش هەندێک ئۆتۆنۆمی هەیە دەتوانم نموونەش بدەم زۆر لەفیدراڵی بەهێزترن، وەک (ئۆلان)، کەدورگەیەکی نێوان سوید و فینلەندایە. ئەوەی (گرینلاند) دورگەیەکە سەر بە دانیمارکە، ئۆتۆنۆمیەکەی زۆر لەو فیدراڵییە بەهێزترە کەئێستا لەلایەنی کوردیەوە پێشکەش بە بەغدا کراوە، چونکە مافی ئەوە بەگرینلاند دەدات، کەخۆی بکێشێتەوە لەیەکێتییەکدا کەدانیمارک تێیدایە،کەلەڕاستیدا لەساڵی 1982 ئەوەش رویدا، گرینلاند بڕیاریدا لەئەنجامی ریفراندۆمێکدا کە لەگرینلاند کرا، خۆیان بکێشنەوە لەیەکێتی ئەوروپا..

*بەپێی بۆچوونی تۆ؛ پێدەچێت کێشەی کورد لەعیراقدا بەتەنها کێشە نەبێت لەگەڵ هێزێکی سیاسی، بەڵکو کێشەیەکە لەگەڵ کەلتورێکدا کە کەلتوری دەوڵەتی عیراقە، واتا ئەو کەلتورەی کەدەوڵەتی عیراقی لەسەر دروستبوو، بەپێی ئەو کەلتورە کورد ڕوبەڕووی ئەنفال و کیمیاباران و گەورەترین پرۆسەی لەناوبردن بووەوە..؟

– بەڕای من ئەو کەلتورەی کەباسی لێدەکرێت قووڵاییەکی ئیقلیمیشی هەیە، لەڕاستیدا ئەمڕۆ ئێمە قووڵاییەکی عەرەبی دەبینین، کەزۆر دەنگ هەیە لە

دەرەوەی عیراق لە وڵاتانی عەرەبی لە مەسەلەی رەتکردنەوەی فیدراڵی جوگرافی و نەتەوەیی بۆ کورد، زۆر لەمەلیک مەلیکترن، بەو مانایەی رەفزەکەی ئەوان براوەترە لەعەرەبێکی عیراقی، واتە عیراق ناتوانێت دابڕێت لەقووڵاییەکی کەلتوری، لەقووڵاییەکی ئایدیۆلۆژی کەناسیۆنالیزمی عەرەبییە، تۆ بەرەورووی تەنها توخمی عەرەبی نابیتەوە لەعیراق، بەڵکو تۆ بەرەنگاری سیستمێک دەکەیت کە لەوێدا عیراقی عەرەبی بەشێکە و دەخوازێت تۆش وەک کورد بکات بەبەشێک لەو سیستمە..

* وەک باسمانکرد؛ بوونی کورد لەناو عیراقدا بوونێکی ناچارییە و چارەسەری فیدراڵیش نیو چارەیە، پێت وایە ئێستا چ ئەگەرێک لەبەردەم کورددا هەیە بۆ ئەوەی ستراتیژێکی بەدیل پێشکەش بکات..؟

- بەقەناعەتی من ئێمە هەنێک کاتمان لەدەستداوە، وەختێکی کەم ماوە، لەو وەختە کەمەی کەماوە، ئێمە دەتوانین ئیرادەیەی نەتەوەی کورد ئەکتیڤ بکەین و ئەوە پێشانی ئەمریکا و دونیا بدەین کە بەڵێ کورد دەخوازێت سەروەری خۆی هەبێت و وڵاتی خۆی هەبێت، پێویستە ئەو ئیرادەیە لەرێگای دەوڵەتێکی سەربەخۆ تەعبیر لەخۆی بکات. بەقەناعەتی من گەڕانەوە بۆ ئیرادەی خەڵک و ئەکتیڤکردنی ئیرادەی جەماوەری کوردستان یەکێکە لەشێوە هەرە باشەکان، گەڕانەوە بۆ ئیرادەی خەڵکی کوردستان لەرێگای جووڵانەوەیەکەوە وەک جووڵانەوەی ریفراندۆم، کە ئەو لەسەرپێیە، بەڵام پڕ بەپێستی نییە و لاوازە و ئەگەریش هەیە ئەگەر بزووتنەوەیەکی باشی تێنەکەوێت و جووڵەیەکی باشی پێ نەدرێت، رەنگە بەرەودواوەش بڕوا. بەڵام دەکرێت ریفراندۆم خزمەتێکی گەورەی یەکبوونی تەنانەت ئیدارەکانی کوردستان و بڕیاری سیاسی و کۆکردنەوەی جەماوەری کوردستان لەپشت سەرکردایەتی سیاسی بکات و ئەمریکا و دونیاش

بزانێت کەئەو پێنج کەسەی لەئەنجومەنی حوکمن، تەنها نوێنەرایەتی چەند هەزار کەسێک ناکەن، بەڵکو لەڕێگای ئەکتیڤکردنی ئەو بزووتنەوەیەوە باسکردن لەئیرادەی ئەو چەند ملیۆن کەسەوە باسە لەچارەنووس و داهاتووی یەک نەتەوە.

* باسی ئەوەمان کرد کەکێشەی کورد لەناو هاوکێشە و کێشەی گەورەتر، هەندێک جار فەرامۆشکراوە، تۆ باست لەئیرادەی خەڵکی کوردستان کرد، کەچالاک بکرێت، بەڵام هەستدەکەیت کەکورد وەک ئەزموونێکی سیاسی لەناو هەناوی خۆیدا ڕوویەڕووی پارچە پارچەبوون و کەرتبوون بۆتەوە، لەوەوە چالاککردن و بەگەڕخستنی ئیرادەشی تووشی قەیران بۆتەوە..؟

- دابەشبوونی ئەو دوو حکومەتیە لەحاڵەتێکی سیاسی لە کوردستاندا کە لەڕاستیدا لەخەباتی نەتەوەییدا زۆر شازە و من ترس لەوە دەکەم کەحاڵەتی بوونی دوو حکومەت لەکوردستان دەتوانێت تەبریرێک بدات بەلایەنی عەرەبی لەعیراق کەبەڵێ فیدراڵی پارێزگاکان باشترین ڕێگایە، چونکە دوو حکومەت هەیە لەوێ، با دوو پارێزگای کوردستان بدەین بە (ی.ن.ک) و دوو پارێزگاش بدەین بە(پ.د.ک) و ئەوانی دیکەش بەشێوەی پارێزگا ئیدارە بکرێن. ئەوە مەترسییەکی زۆر گەورەیە، واتا هەم لەبواری سیاسەتی واقیعی، هەم لەئیقناعکردنی لایەنەکانی تر وەکو لایەنی ئەمریکی، ڕەنگە ئەوکاتە بڵێ ئەو میعمارە سیاسیەی کەهەیە دەستی لێمەدەن باشترە، مادام کورد یەک ناگرێت، ئەو کاتە ئەو حاڵەتەی کەهەیە دەتوانین بیکەین بەبنەما بۆ فیدراڵیەتی پارێزگاکان..

* ئێستا زۆر جەخت لەسەر ئەوە دەکرێتەوە کەیەکێتی و پارتی ئیدارە یەکبخەن، ئەوە پرسیارێک دروست دەکات، بۆچی تائێستا ئەو ئیدارەیە یەک نەخراوە، ئایا هەست ناکەیت کە ژێرخانێک نیە وابکات کە ئەو یەکخستنەوەیە

بکاتە پێویستیەکی مێژوویی. ئەمە لەلایەک، لەلایەکی تریش یەکخستنەوەی ئیدارە وەک تەکتیکێک رەنگە ئەو دەرئەنجامە سیاسیە گەورەیەی لێ نەکەوێتەوە کە کورد پێویستی پێیەتی، واتا رەنگە نەتوانێت گوتاری سیاسی کورد وارێکبخات کەراستگۆییەکی تێدابێت بۆ ئەوەی هەموو هێز و گرووپەکان بتوانن گوزارشت لەخۆیان بکەن و دواجاریش گوزارشت لەهێزی کوردی بکەن بەرامبەر بە دەرەوە، رات لەم بارەیەوە چیە..؟

-بەقەناعەتی من دەبێ بە دوو قۆناغ بکرێت، لەقۆناغی یەکەمدا یەکبوونێکی سیاسی دروست ببێ، لەوێدا پارتی و یەکێتی و هەموو هێزەکانی تر بەیەک بڕیار، بەیەک دەنگ مەسەلەکان چارەسەر بکەن، ئەو وەختە یەکگرتنی حکومەت لەئاستێکی سیمبۆلیدا، بەدانانی میکانیزمێک دەتوانێت وردەکاری یەکبوونی ئەو دوو حکومەتە لەماوەیەکی باشدا چارەسەربکات، بەڵام ئەمڕۆ گرنگ ئەوەیە بڕیاری سیاسی یەکبخرێت و رۆڵی جەماوەری کوردستان چالاک بکرێت و بخرێتە پشت ئەو بڕیارە سیاسیە، ئەوە چۆن دەکرێت؟ بەڕاستی ئەوە کۆمەڵێک هەنگاوی زۆر بەپەلەی دەوێت کەمن گومان دەکەم پارتی و یەکێتی هەتا ئەمڕۆش ئامادەبن بۆ هاویشتنی ئەو هەنگاوانە..

* ئێمە باسی یەکگرتنەوە دەکەین، ئەو یەکگرتنەوەیەی کە دەکرێت جێگای هەموو هێز و گرووپەکانی تێدابێت، هەستدەکەیت ئەوەی پارتی و یەکێتی دەیکەن، تەنیا دانیشتنێکی (ثنائی)یە بۆ رووبەڕووبوونەوەی ئەو رەوشە سیاسیە، لەلایەکی تر هەستدەکەیت خەم ساردییەک هەیە چ لەلای خەڵک و چ لەلای رۆشنبیران و رووناکبیرانی کوردیش بەوەی کەمتر خۆیان بەخاوەنی ئەم کێشەیە دەزانن بەرنامەیەکیان پێ نیە بیخەنە روو بۆ ئەوەی ببێت بەبنەمایەک بۆ ئەوەی یەکێتی و پارتی ناچاربن یەکبگرنەوە..؟

– من ڕێزم هەیە بۆ ئەو بۆچوونە کە لەپرسیارەکەدا خۆی دەربڕی، بەقەناعەتی من نە جەماوەر، نە خەڵکی رۆشنبیر بێدەنگ نەبووە و کاری خۆیان کردووە، بەندەش لەهەندێک لەو هەوڵانەدا تێکەڵبووە. کاتی خۆی لەدامەزراندنی ئەنجومەنی ئاشتی نەتەوەیی لە لەندەن کە وەفدێکیش نێردرا بۆ کوردستان و هەوڵی خۆشی دا و پرۆژەیەکی تێر وتەسەلیشی هەبوو، بەڕاستی هەتا لەسەر وردەکاری و میکانیزمی یەکبوونەوەی دوو حکومەتەکەش پێشنیاری تۆکمەمان هەبوو، بەڵام بەدلخەوە ئەو پێشنیار و بیروبۆچوونانە و ئەو فشارە جەماوەریانە هەتا ئێستا تێری نەکردووە، کەتێریشی نەکردووە لەبەرئەوە نەبووە کەهەوڵ نەدراوە، بەڵکو لەبەر ئەوە بووە لەلایەن ئەو هێزە سیاسیانەی کە لەململانێدا بوون، بەتایبەتی یەکێتی و پارتی، بەپێی پێویست ئەو هەوڵانەیان لەجێی خۆی دانەناوە. بەمانایەکی تر بەتەواوەتی گوێیان لێنەگیراوە، لەبەرئەوە بێئومێدیەک دروستبووە، ئەو بێئومێدییەش مەترسیەکی زۆر گەورەی هەیە و تێکشکاندنی ئەو حاڵەتەش بەهەڵتەکاندنێک دەبێت. لەوانەیە بزووتنەوەی ریفراندۆم ئەگەر ببێت بەبزوتنەوەیەکی جەماوەری بتوانێت لە میانەی پێشکەوتنیدا هەندێک کاریگەری لاوەکی هەبێت، یەکێک لەوانە ئەوەیە یەکخستنەوەی جەماوەری کوردستان بەبێ لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کەئەو لە ئیدارەی ناوچەی پارتییە یان لەناوچەی یەکێتییە. کۆبوونەوە لەدەوری بیرۆکەیەک کە دەتوانێت هەژان و جووڵاندنێک بەکۆمەڵگای کوردەواری بکات، ئەو رۆژانەش دەنگی خەڵک زۆر دەبیسترێت لەوەی کەوا بۆ یەکبوون ناکرێت و حکومەتێکی یەکبوو دروست ناکرێت، هەتا لەلایەنەکانیش داوای ئەوە دەکەن. بەڕاستی من زۆرجار کوردستانی نوێ دەخوێنمەوە لەنووسینەکانی بەڕاشکاوی داوای یەکبوونی ئیدارەکان دەکرێت، بەڵام بۆ گوێی لێناگیرێت، دەبێت بەڕاستی پرسیارەکە لەوانە بکرێت کە گوێ لەو

بیر وبۆچوونانە ناگرن، نەک ئەو بیروبۆچوونانە نین، هەن، بەڵام گوێیان لێناگیرێت..

* بەڵام رەنگە گوێ لێنەگرتن بەو مانایە قسەی لێبکەین، کەتەنیا ئەوەنەبێت هێزێکی سیاسی بێت لەخۆیەوە گوێ لەرۆشنبیر بگرێت یان نەگرێت، لەهێزێکی فشار بگرێت یان نەگرێت، بەڵکو دەبێت ئەو گوێگرتنە یان ئەو فشارەی دروستی دەکات دەبێت فشارێکی مەوزووعی بێت، واتا بتوانێت خەڵک لەدەوری خۆی کۆبکاتەوە.. بۆ نمونە دلخوازی یەکگرتنەوەی ئیدارە، دلخوازی ئەوەی کەپێویستە کورد بەیەکگرتوویی روبەڕووی ئاینده ببێتەوە، دلخوازییەکە بڕواناکەم هیچ کوردێک ئەوەی نەوێت، بەڵام بۆ نابێتە بزووتنەوەیەکی جەماوەری گەورە، کەیەکێتی و پارتیش قووت بدات..؟

– من بەڕاستی هیوام خواستووە بۆ ئەو شتە ئەگەر نا باشترین شێوە هاتنە سەرجادەی خەڵکە بەهەزاران و دەهەزار بۆ داواکردنی بەدەستهێنانی ئەو ئامانجە، بۆ نەکراوە بەڕاستی من ناتوانم وەڵامی تەواوی ئەو پرسیارە بدەمەوە، بەڵام دەتوانم لەگەڵتدا کۆکبم لەناوەرۆکی پرسیارەکەتدا کەئەوە دواشتە خەڵکی کوردستان بڕژێتە سەرجادە بەدە هەزار و سەد هەزار، تائەو داواکاریە جێبەجێ نەکرێت جادەکان بەجێ نەهێڵن. ئەمڕۆ خۆپێشاندان زۆر لەبارە، ئەوە خەڵک لەبەغدا بۆ سەدام حسێن خۆپێشاندان دەکات، لەکاتێکدا ئێمە لە عیراقی دوای سەدام حسێن دا دەژین، بۆ مومکین نیە خەڵکی کوردستان بۆ ئامانجێکی ئاوەها رەوا، گرنگ، ستراتیژی، کە خەڵک هەمووی کۆکن لەسەری خۆپیشاندان بکات؟

* پێت وانیە ئەمە بەشێکی پەیوەندی بە یادەوەری سیاسی جەماوەری ئێمەشەوە هەیە، بەوەی تێگەیشتنی خەڵک بۆ گۆڕان وایە کە خۆی لەخۆیدا کۆمەڵێک شتی تازە دەخاتەوە، ئەوە فەرامۆشدەکات کە هەموو گۆڕانێک

پێویستی بەکاراکتەری تازە هەیە، ئێستاش خەڵک پێی وایە ئەمریکا بەشێوەیەکی چالاک هاتۆتە ئەم ناوچەیەی ئێمە و بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیکی هەموو ئەو قەیران و کێشانەی کەهەن چارەسەردەکات، بەڕای تۆ ئەوە بەشێکی گرفتەکە نیە..؟

– پرسیارێکی جوانە و ئەگەری زۆریش هەیە کە لە کۆمەڵگای کوردەواری، هەندێکجار هەتا پشت بە هەندێک شتی غەیبی ببەسترێ، کە شت لەخۆیەوە دەکرێت، یاخود لەجێگایەکی دیکەوە شتەکان چارەسەردەکرێت، بۆ من پێوەی خەریک بم؟ ئەوە ئەگەرێکە، بەڵام ئەوەی دەتوانم بیڵێم تائێستا ئەو خۆپیشاندانەی کە کراوە لەکوردستان بۆ گێڕانەوەی ناوچە کوردیەکان بۆسەر کوردستان وەک خانەقین و ئەوانە دیارە بەرهەمی خۆی هەبووە، بەو مانایە خۆپیشاندانی خەڵک دەتوانێت بەرهەمی راستەوخۆی هەبێت، نەک هەر پەیامێکە بۆ یەکێتی و پارتی، بەڵکو دەتوانێت پەیامێکیش بێت بۆ ئەمریکا، کە لەوێدا دەتوانێت دەوری ئەمریکا زیاتر ئەکتیڤ بکات بەئاراستەی یەکگرتنەوەی دوو ئیدارەکە، بەڵام من لەگەڵ ئەوەدام بەدروشم و نووسین و نامە لەوانەیە لەداهاتووشدا تێرت نەکات، کەپارتی و یەکێتی بکات بەیەک. ئەگەر فشارێکی جەماوەری زۆر زۆر بەهێز دروست نەبێت کە لەدیواری دەسەڵات بدات، ئەو وەختە رەنگە بتوانێت ئەو هەژاندنە سیاسیە دروست بکات، کە بەرهەمەکەی یاخود ئەنجامەکەی یەکگرتنەوەی ئەو دوو ئیدارەیە بێت.

* لەدەرەوەی ئەو تێڕوانینە (غەیبی)یەی کەباست کرد بۆ گۆڕانکاری لەناوچەکەدا، پێتوایە رۆڵی راستەقینەی ئەمریکا لەعیراقدا چی دەبێت، واتا مەبەستم ئەوەیە بڵێم: لەگەڵ هاتنی ئەمریکا چ گۆڕانێک رووبەڕووی ناوچەی ئێمە دەبێتەوە..؟

– ئەگەر بگەڕێینەوە سەر وتارەکەی جۆرج بۆش لەناوەڕاستی مانگی نۆڤەمبەر، وتارەکەی کە بۆ سیاسەتی ئەمریکا لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاست بوو، زۆربەی زۆری وڵاتەکان ناویان هات، لەو وتارەدا شتێکی یەکجار گرنگ وترا، کەئەویش ئەوەیە؛ ئەمریکا دوای شەست ساڵ لەسیاسەتی خۆی لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاست، دیارە لەدوای جەنگی جیهانی دووەمەوە حسابی کردووە. بۆ ئارامی کاری کردووە و گرنگی بەمەسەلەی دیموکراتی نەداوە و دیموکراتی بەو مانایە وەک هەڕەشەیەک بووە بۆ سەر ئارامی، بەڵام بەقسەی جۆرج بۆش ئێستا ئامادەن کەسەرمایەگوزاری لەسەر دیموکراتی بکەین، هەتا ئەگەر لەسەر حسابی ئیستقرار بێت. ئەگەر ئەو مەسەلەیە وابێت دەتوانین بڵێین؛ ستراتیژی ئەمریکا گەڕانەوەیە بۆ ناوچەکە نەک بەشێوەی هێز و دروستکردنی بنکەی سەربازی و بەشێوەیەکی کلاسیکی بۆ دامەزراندنی ئیستقرارێک کە خۆی حەزی لێدەکات، بەڵکو پرۆژەیەکە، کە جێبەجێبوونی سیستمی دیموکراتی لەگەڵ خۆی دەهێنێت. ئەوە لێرەدا بەرەو رووی پرسیارێکمان دەکاتەوە، ئەوە وەک ستراتیژێکی جۆرج بۆش بەرامبەر بە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست کە لەو وتارەدا راگەیەندرا، تا چ ئاستێک دەتوانێت پیادەی بکات، ئەوە پرسیارێکی زۆر گرنگە. بەقەناعەتی من وەڵامدانەوەشی پەیوەندی بەڕوویەڕووبوونەوەی ئیسلامی توندڕەو هەیە، بەسیاسەتی ناوەوەی ئەمریکا، هەڵبژاردنەکان، کێ دەردەچێت، کێ دەرناچێت، ئەوەی دەردەچێت ئایا لەسەر هەمان سیاسەتی جۆرج بۆش بەردەوام دەبێت، یان سیاسەتەکە دەگۆڕێت. بەڵام بەقەناعەتی من بەشێوەیەکی گشتی هاتنی ئەمریکا بۆ ناوچەی ئێمە بەو قەبارەیە، مەسەلەیەکی کاتی نیە و لە چوارچێوەی ئەو خەونەدایە کە لەسەرەتای نەوەدەکان لەلایەن ئەمریکاییەکان لەدایکبووە، کەئەویش دامەزراندنەوەی سیستمی نوێی جیهانییە، بەمیعمارێکی ئەمریکی،

کەئەمریکا خۆی میعماری ئەو سیستمە بێت. بەقەناعەتی من 11ی سێپتەمبەر و تێکشکاندنی عیراق و رووخانی دیکتاتۆر دەرگایەکی تازە، پەنجەرەیەکی تازەی کردەوە بۆ ئەمریکا لەتاقیکردنەوەی عیراق، کەمن لەوتارێکی خۆمدا لە 1993 پێمگوتووە تاقیکردنەوە، کە لەو تاقیکردنەوەیەدا توانای خۆی تاقیبکاتەوە و پرۆژەی خۆی بۆ دیموکراتیکردنی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست تاقیبکاتەوە. بەقەناعەتی من سەرکەوتنی ئەمریکا لەعیراق لەناو سنوورەکانی عیراق راناوەستێت، نەک هەر دەچێت بۆ وڵاتەکانی تر و سیستمەکان دەگۆڕێت، بەڵکو کاریگەریەکانی هەم ئیقلیمی دەبێت، هەم جیهانیش دەبێت، بەڵام بەرامبەر بەوە شکستی ئەمریکا لەعیراق شکستێک دەبێت لەقەبارەی ئەوەی ڤێتنام کەبۆ چل تا پەنجا ساڵ ئەمریکا ناتوانێت راستی بکاتەوە. بەو مانایە ئەمریکا نابێت -ئەگەر وەک ئەمریکاییەک بیربکەیتەوە- ئەو شەڕە بدۆڕێنێت و لەو تاقیکردنەوەیە سەرنەکەوێت، بەڵام پرسیار ئەوەیە ئایا ئەمریکا لەوردەکاریدا بەرنامەیەکی تێرو تەسەلی هەیە بۆ گۆڕینی عیراق بەدیموکراتی، من گومانم هەیە لەوە.. لەمانگی دووەوە تائێستا پێشکەوتنی دیکتاتۆر تائێستا هەشت جار ئەمریکا ستراتیژی خۆی لەعیراق گۆڕیوە، هەم لەوردەکاری، لەمەسەلە مەیدانیەکان و عەسکەریەکان، هەم لەمەسەلە سیاسیەکان، بەشێوەیەکی گشتی لایەنی کوردی کەم یا زۆر لەو ئاستە نەبووە کە کاربکاتە سەر رەوتی ستراتیژی ئەمریکا لەناوچەکە، بەو مانایەی کە کورد بکاتە لایەنێکی ستراتیژی بۆ ئەمریکا، بۆیەش ئەگەری زۆر هەیە ئەمریکا پلانەکانی بۆ عیراقی داهاتوو بگۆڕێت بەپێی هەندێک گۆڕان لەعیراق، بەڵام ئەوەی دەمەوێت بیڵێم ئەوەیە کە عیراق حاڵەتێکی یەکجار زەحمەتە، تاقیکردنەوەیەکی یەکجار قورسە، سەرکەوتنی ئەمریکا دەتوانێت ببێت

بەپایەگایەکی یەکجار گرنگ بۆ سەرکەوتنی ئەمریکا لەهەنێک پرۆژەی داهاتوو لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاست و لەجیهانیشدا.

* ئاماژەت بەوەدا کەئەمریکا لەدوای 11ی سێپتەمبەرەوە ئەگەر لەسەر حسابی ئیستیقراریش بێت دیموکراتی قبووڵە، بەڵام بۆچی؟ لەبەرئەوەی کە ئەمریکا لە 11ی سێپتەمبەرەوە تێگەیشت ئیستیقرار روونادات ئەگەر دیموکراتی نەبێت، ئایا پێت وانیە پێداگرتن لەسەر سەربەخۆیی کەتۆ جەختی لەسەر دەکەیت بۆخۆی یەکێکە لە عامله سەرەکیەکانی نائیستیقرار و تێکدانی نەخشەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و نانەوەی پشێوی، بیریشمان نەچێت ئێستا هێزە ئیقلیمیەکانی دژ بەفیدراڵی لەبەرئەوەی لەحاڵەتی پەرتەوازەییدان و ئیستا لەپەراوێزدان بۆیە مەسەلەی فیدراڵی لەعیراقدا تائەندازەیەک بەشێوەیەکی ئاسایی دەڕوات، پێت وانیە ئەگەر بێتە سەر باسی سەربەخۆیی هەموو هێزە پەرتەوازەکان یەکدەگرنەوە بەهەرێم و هێزەکانی ناو عیراقیشەوە..؟

– هەڵبەتە تۆ کۆمەڵە پرسیارێکت کرد، هەموویشیان گرنگن، سەبارەت بەوەی دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی لەباشووری کوردستان دەبێتە هۆی نەبوونی ئارامی، ئێمە دەتوانین دوو شت بڵێین: لەزۆر جێگای دونیادا دامەزراندنی دەوڵەت بۆ ناوچەیەک بووە بەهۆکارێک بۆ ئیستیقرار و بڕانەوەی ململانێیەکی خوێناوی کە (30-40) ساڵی پێچووە و خەسارەتێکی زۆر لەلایەنەکانی ململانێی داوە، دەتوانین پرسیارەکەی تۆ بەپێچەوانەوە وەربگرین، دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی چارەسەری کێشەی کورد و کێشەی عیراقە، ئێمە تائێستا بەقەناعەتی من نەمانتوانیوە نە لە عیراقی عەرەبی، نە لە دونیا بگەیەنین، کەبەڵێ چارەکردنی کێشەی کورد بەپلەی یەکەم چارەکردنی کێشەی عیراقە،بەڵام وروژاندنی کێشەی کورد و تورکیایە، کوردو ئێرانە، کوردو سوریایە، من مەبەستم ئەوەیە سەبارەت

بەتورکیا بەقەناعەتی من تورکیا ئەمڕۆ لەهەموو ڕۆژێک زیاتر بواری مانۆڕ و کاریگەری هەیە لەسەر پاشەڕۆژی کوردستان، ئەگەر وای دابنێین، ئەمڕۆ بەسەدان هەزار خەڵک بێتە سەرجادە لەکوردستان داوای سەربەخۆیی کوردستان بکات، جا چ لەژێر دروشمی بڕیاری چارەی خۆنووسین، یان هەر شێوەیەکی دیکە بێت و داوای سەربەخۆیی کوردستان بکات، تورکیا بەهیچ شێوەیەک ناتوانێت بۆ یەکەمجار لەهەشتا و دوو ساڵی رابردوو لەعیراقدا یەک سەربازیش بنێرێتە ناو عیراق، چونکە بەپێی بڕیارەکانی نەتەوەیەکگرتووەکان، دوای کەوتنی سەددام، ئەمریکا بەرپرسە لەلایەنی ئاسایشی عیراق، کەواتا ناردنی هەر سەربازێکی تورکیا بۆ عیراق، پێتانە لەسەری سەربازێکی ئەمریکی کەئەوەش لەوانە نییە بکرێت، ئەوە لایەنێکیان، لایەنی دووەمیان: سی ساڵ زیاترە تورکیا بەدەست کێشەی قوبرسەوە دەناڵێنێت، کە کێشەیەکە بۆ خۆیان دروستیان کرد، بەڵام دەخوازن لێی رزگاربن، ئەمڕۆ تورکیا ناتوانێت قوبرسێکی دیکە خەڵق بکات، ئێمە دەبێت لەئاستی ستراتیژەوە تەماشای مەسەلەکان بکەین. دوو راگەیاندن لەلایەن سەرۆک وەزیرانی تورکیاوە یان وەزیری دەرەوەی تورکیا هەموو شتێک نیە، بەڵکو ئەمڕۆ لەو قەناعەتەدام لەهەشتا و دوو ساڵی رابردووی عیراقدا بۆ یەکەم جارە تورکیا ناتوانێت بەو ئاسانیە هێزە سەربازیەکانی بنێرێت بۆ کوردستان، سوریا و ئێرانیش هەردووکیان لە قوڵی شەیتانن لەگەڵ کۆریای سەرەوە هەرسێکیان لەژێرەوە وەک ئامانجێکی ئەمریکان. راستە بارودۆخی عیراق لەوانەیە ئەو رووبەڕووبوونەوەیەی لەگەڵ سوریا و ئێران هەندێک دواخستبێت، بەڵام ئەو ئەگەرە هەرماوە، بەقەناعەتی من نەسوریا نەئێران ئەو هەڵەیە ناکەن بەهێزێکی سەربازی بێنە ناو کوردستانەوە. کاتێک ئەگەر کورد باسی لەوڵاتێکی سەربەخۆی کوردی کرد، ئەو وەختەش کە کورد سەرکەوتوو بوو، پیشانی ئەمریکاییەکانی

بدات کەئەوە ئیرادەی ملیۆنان خەڵکە، من رایەکانی هاری شووتم خوێندۆەتەوە، دەڵێت؛ ئەرکی ئێمەیە هاتووین بۆ ئێرە گوێ لەئیرادەی خەڵک بگرین، من لەیەکێک لە فەرمانبەرانی نەتەوەیەکگرتووەکانیشم دیوە لەچاوپێکەوتنێکی (T.V)دا پرسیاری لێدەکەن لەسەر مەسەلەی ریفراندۆم، لەوەڵامدا دەڵێت؛ ئێمە بۆ نا، ئەگەر خەڵک داوای بکات، لەسەرمانە گوێ لەخەڵک بگرین. بەو مانایە کورد دەبێت ئەو حاڵەتی پاشەکشەیە تێک بشکێنێت و خۆی بەرەورووی مەترسیەکی مێژوویی گەورە بکاتەوە.. لەهەمان کاتیشدا رۆڵێکی گەورەش ببینێت، بەو مانایەی کەمن پێش ساڵێک لەوتارێکدا نووسیومە: کورد لەبن لووتکەیە یان ئەوەتا پاڵێکی پێویستە بۆ سەر لووتکە، یانیش ئەوەتا جارێکی دیکە لەبن لووتکە شۆڕدەبێتەوە، ئەوەش بەپەیوەندی لەگەڵ زەمەن، ئەو زەمەنەی ئەمڕۆ لەدەست کورددایە، زەمەنێکە کە لەهەر رووداوێک دەتوانێت جێگای پەنجەی خۆی دیاربێت، جا چ سەلبی بێت چ ئیجابی. هەموو زەمەنێک وەک یەک نیە و سەعاتێکیش لەدەرەوەی رووداو وەکو ئاینشتاین دەڵێت؛ بەسەعات حساب نیە، ئێمە لەحاڵەتێکی مێژوویی یەکجار ئیستیسنائی و یەکجار گرنگدا دەژین، لەدەستدانی ئەو کاتە بە مقۆمقۆ و گفتوگۆ لەسەر شێوەی فیدراڵی و ئەمانە ئەو فرسەتەی کەئەمڕۆ لەدەستمانە کە هەزارانی خەڵک بێنە سەرجادە ئەو فرسەتەمان لەدەست دەدات. ئێمە ئەمڕۆ وەک کورد بەشدارین لەدروستکردنەوەی دەوڵەتی عیراق کەلەگەڵ هەمان دەوڵەتدا سبەینێ بچین داوای مافەکانی خۆمان بکەین، ئەوە یەکێکە لەموفارەقە گەورە مێژووییەکانی کورد.

* کەواتە تۆ رات وایە کە کورد لەبەردەم هەردوو ئەگەردایە، یان سپێدەیەکی باشتر یان سپێدەیەکی خراپتر، کاراکتەری سەرەکی هەڵبژاردنی یەکێک لەو ئەگەرانە کورد خۆیەتی..؟

– سەدی سەد بەرەورووی ئەو دوو ئەگەرەیە، تەواو وەک دوای تەواوبوونی جەنگی جیهانی یەکەمە، یان ئەوەتا کورد دەبوو بەخاوەن دەوڵەت، یان ئەوەتا کورد بۆ هەڵدێر، کەدیارە بەوەی دووەمیان کەوتەوە، لەگەڵ بوونی هەندێک دەرفەت وەک حکومەتی سلێمانی ، هەروەها جێگای کورد بەشێوەیەکی یەکجار یەکجار سنووردار لەناو سیاسەتی بەریتانیا و (ع×بة الأمم) کۆمەڵەی نەتەوەکان و دەوڵەتی عیراق بووەوە، لەگەڵ ئەوەشدا دۆخەکە جارێکی تر بە دابەشکردنی کوردستان و مەحرووومکردنی کورد لەسەروەری خۆی تەواوبوو، واتە ئێستا ئێمە بەرەورووی دوو ئەگەرین، ئەگەری هەڵدێران و پاڵپێوەنان بۆ لووتکە. بەبڕوای من بزوتنەوەیەکی وەک ریفراندۆم ئەگەر بزووتنەوەیەک بێت وەک پێویست مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت، دەتوانێت ببێتە ئەو پاڵپێوەنانە بۆ سەر لووتکە.

* لەمیانەی قسەکاندا باسی دەستوورت کرد، ئەگەر عیراق بووە عیراقێکی دەستووری، رەنگە بۆ کورد زەحمەتبێت بتوانێت گۆڕانکاری بکات، چونکە عیراق بەشێوەیەکی دەستووری دروست دەکرێتەوە، بەڕای تۆ ئەگەر ئێمە ئێستا بێینە سەر شەڕی دەستوور، کورد دەبێت ئیش بۆ چ دەستوورێک بکات..؟

– بەبڕوای من دەبێت جارێ پێش هەموو شتێک هەوڵبدرێت کەگرێبەستێکی (عقد) نەتەوەیی لەنێوان عیراقی عەرەبی و کوردستاندا هەبێت، بەر لەدەستوور کە چوارچێوەیەکی سیاسی عیراقی داهاتووە، ئەگەر ئەو عەقدە هەر مومکین نەبوو، بیرۆکەکانی ئەو عەقدەی کە لەبیری ئێمەی کورددایە بخرێنە ناو دەستوورەوە، ئەویش ئەوەیە کە کورد مافی چارەی خۆنووسینی هەیە، کورد مافی ئەوەی هەیە ریفراندۆم بکات، لەکاتێکدا ئەگەر دەوڵەتی عیراق سەرکەوتوو نەبوو لەچارەسەرکردنی کێشەی کورد وەک پێویست، یاخود لەحاڵەتی ناکۆکی لەنێوان هەرێم و دەوڵەت، یان حکومەتی یەکگرتوو (اتحادی) ئەوەتا کورد بۆی

هەیە نەک بگەڕێتەوە دادگایەکی دەستووری کەئاوا پێشنیارکراوە، چونکەلەدادگای دەستووریشدا لەوانەیە زۆرینەی عەرەبی هەبێت و لەوێشدا تۆ بیدۆڕێنیت، یان لەدادگای دەستووریدا وەرگێڕانێکی (ترجمە) چەوتی دەستوور و قانوون بکرێت لەوێشدا تۆ دۆڕاوبیت. واتە پێویستە مافی گەڕانەوە بۆ ئیرادەی خەڵک، مافی چارەی خۆنووسین، ریفراندۆم لەدەستووردا وەک مافێکی کورد بچەسپێت، ئەو شێوە چارەیە ئێستا لەسودان هەیە، ئەو پەیمانە ئاشتیەی کەلەسەررێیە لەنێوان خەرتووم و باشووری سوودان فیدراڵی دەدات بە باشووری سودان، بەڵام دوای سێ تا شەش ساڵ ئەوە مەرجی رێککەوتنە، باشووری سوودان بەبێ مەرج بۆی هەیە ریفراندۆم بکات لەسەر ئەوەی کەئایا لەگەڵ خەرتووم بمێنێتەوە، یان جیابێتەوە. بەقەناعەتی من لەنێوان ئەوانەی لەناو ریفراندۆم بەشێوەیەکی ئاشکرا باسی سەربەخۆیی کوردستان دەکەن و لە ڕەوتی سیاسی گشتی کوردیدا کەداوای فیدراڵی دەکات، چارەی سێیەم هەیە ئەویش ئەوەیە کەتۆ فیدراڵی قبووڵ بکەیت، هەم رێککەوتننامەیەکی ئاواش هەبێت کەدوای سێ ساڵ یان شەش ساڵ ئەگەر کورد حەزی کرد لەئەنجامی ریفراندۆمێکدا بڕیاربدات بمێنێتەوە لەعیراق یان جیابێتەوە، هەروەک لەسێڤەر هاتووە. لەسێڤەر کوردستانی سەربەخۆ ئیقرار نەکراوە، بەڵکو بۆ یەکەمجار ئۆتۆنۆمیە، دوای ساڵێک کوردستانێکی سەربەخۆ لەئەنجامی راپرسیەکی گشتی یان دەنگدانێکی گشتی لەناو ئەو ناوچەیەی کەنەخشەی کوردستانی لێپێکدەهات دروست دەبوو..

* هەست دەکەیت تائێستا بزاڤی سیاسی کوردی یان وتاری سیاسی کوردی زیاتر ئیش لەسەر شتی زارەکی (شفهی) دەکات، بۆنموونە زۆر شت هەیە وەکو بەڵگەنامە نەمانخستۆتەروو کار بە ئیشی دۆکیومێنتی ناکرێت، پێتوانیە تەرکیزنەکردنە سەر ئەو رەهەندە بەڵگەنامەییە زیانێکی زۆرمان لێبدات..؟

– پێمولیە دوو خاڵی گرنگ هەیە ئەوەی خۆت باستکرد کەزۆرجار شتی زۆر گرنگ و چارەنووسساز بەزارەکی کراوە و نەخراوەتە سەر کاغەز و پرۆتۆکۆل و ئەمانە، سەرەڕای ئەوەی کەئەو شتانەی کە بوونەتە پرۆتۆکۆلیش بەیەک وشە شتێکی زۆرچارەنووسساز بڕیاری لەسەردراوە، ئەویش لەبەرژەوەندی کورد نەبووە. من ئاماژە بۆ بەندێکی کۆنفرانسی لەندەن کە لەنۆڤەمبەری پاردا کرا دەکەم، لەوێدا باس لەبڕیاری پەرلەمانی کوردستان دەکات سەبارەت بەفیدراڵی،کەوشەی ئیحترام-ی بۆ بەکارهێناوە لەجیاتی ئیقرار، لەنێوان ئیحتیرلم و ئیقراردا جیاوازیەکی یەکجار زۆر هەیە، ئەوانەی کەئەو پرۆتۆکۆلە ئیمزا دەکەن، لەسەریان پێویستە بەحەدی حەرفی جەڕ لە سیاغەدا وەستابن، ئاگاداربن و قانوونییەکی چاک بن، زمانزانێکی چاک بن، ئەگەر بگەڕێنەوە ئەو مقۆمقۆیەی لەنێوان فەلەستینیەکان و ئیسرائیلدا پەیدابوو لەسەر مەسەلەی رێککەوتننامەی ئۆسلۆ لەلایەنی زمانەوانی و قانوونی، دوایی فەلەستینییەکان بۆیان ئاشکرابوو کەپێویستیان بەکۆمەڵێک راوێژکاری قانوونی و زمانەوانی هەبوو کەئیسرائیلیەکان هەیان بوو، بەڵام ئەوان نەیان بوو و هەندێک شتیان بەسەردا تێپەڕی. هەندێک خاڵی گرنگ کەتۆ باست کرد وەک ئەوەی تائێستا شتەکان زارەکین، من باسم کرد شت خستنە سەرکاغەز لەخاڵێکدا کۆدەبێتەوە، ئەویش ئەوەیە بزوتنەوەی کورد تائێستا کولتووری دەوڵەتی نیە، کولتووری دەوڵەت شتێکە بەڕاستی کورد هێشتا پێی نەگەیشتووە لەبەرئەوەی خەباتی بۆ دەوڵەت نەکردووە، لەبەرئەوەی خەباتی بۆ شتێکی تر کردووە کەدەوڵەت نیە. بەبڕوای من بزوتنەوەی کورد بوونی بەخاوەن کولتووری دەوڵەت و عەقڵیەتی دامەزراوە و عەقڵیەتی پرۆتۆکۆل و نووسینەوەی شتەکان و بەقاڵبکردنی لەچوارچێوەی ئەو داب و نەریتانەی کە لەناو کولتووری دەوڵەتدا هەیە، مەسەلەیەکە هێشتا کورد پێی نەگەیشتووە،

هەوڵی زۆریشی دەوێت و یەکێک لەتەفسیرەکان ئەوەیە کەئێمە بۆ دەوڵەت هەوڵمان نەداوە، ئەگەر بۆ دەوڵەت هەوڵمان بدایە، هەوڵی ئەوەشمان دەدا ببین بەخاوەنی ئەو کولتووری دەوڵەتە بۆ ئەوەی رووبەڕووی ئەو پرسیارە بین. ئایا سبەینێ کە بووین بەخاوەن دەوڵەت ئەو کولتوورە لەکوێ بهێنین، ئەوە پرسیارێکی زۆر گرنگە و زانایان لەسەر سیاسەت و مێژووی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست زۆر لەسەری راوەستاون. لەجیاوازی نێوان دەوڵەتی ئیسرائیل و دەوڵەتی عەرەبی، بۆچوونێکی وا هەیە بەگشتی کەلەلای جووەکان دەوڵەت دروستبوو بوو، بیرۆکەی دەوڵەت هەبوو، هێشتا دەوڵەت دروست نەبوو بوو، بەڵام هی عەرەب بوون بەخاوەنی دەوڵەت و هێشتا بیرۆکە و کولتووری دەوڵەتیان نەبوو، ئەوە جیاوازیەکی یەکجار گرنگ و گەورەیە، ورووژاندنی ئەو مەسەلەیە بەڕاستی دەگاتە ئاستی ستراتیژی.

پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە و چەند خوێندنەوەیەک

چاوپێکەوتنی *کوردستانی نوێ*، مانگی مای ساڵی 2004، سازدانی: مەجید ساڵح

وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا پرۆژەیەکی (رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە)ی ئامادەکردووە و وابڕیارە لەمانگی حوزەیرانی ئەمساڵدا بیخاتە بەردەست وڵاتانی گرووپی هەشت. پرۆژەکە لەبنەڕەتدا بۆ ئەنجامدانی ریفۆرمی گشتگیر لەوڵاتانی عەرەبی و ئێران و ئیسرائیل و ئەفغانستان و تورکیا و پاکستان خراوەتەڕوو، هەروەها بۆ پێکەوەگرێدانی ئەو وڵاتانە لەچوارچێوەی ناوێکی نوێ (رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە).. ئێمە لەکوردستانی نوێ دا تەوەرێکی تایبەت بەو پرۆژەیەمان کردۆتەوە و ئەم پرسیارانەمان خستووەتە بەردەستی (د بورهان یاسین) و سەرەتا پرسیمان:

* بەلەبەرچاوگرتنی ئەو دۆخەی کەجیهانی عەرەبی و رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی تێدا دەژی، (وەک لەپێشەکی پرۆژەکەدا هاتووە) پێویست دەکات ریفۆرمی گشتگیریی ئابووری و سیاسی و کۆمەڵایەتی خێرا لەم ناوچەیەدا ئەنجامبدرێت، ئایا ئەمریکاییەکان تا چ رادەیەک راستگۆن لەخستنەڕووی نەخشەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە..؟

- پێشەکی رێگام بدەن کەدەستخۆشیی لەڕۆژنامەکەتان (کوردستانی نوێ) بکەم بۆ کردنەوەی ئەم باسە تایبەتەی بەڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە. کردنەوەی

ئەم باسە بۆ کورد و لەبۆچوونێکی کوردییەوە نەک هەر کاتیەتی، بەڵکو درەنگیش کەوتووە.

بەر لەهەر شتێک، پێویستە بیرۆکەی ئیدارەی ئێستای ئەمریکا بۆ ریفۆرم کەئێستا ناسناوی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورەی وەرگرتووە، بخەینە چوارچێوە مێژوویی و سیاسی و ستراتیژیی و فیکرییەکەیەوە. لەڕووی مێژووییەوە دەکرێت ئەوە بڵێین کە کۆتاییهاتنی جەنگی سارد لەکۆتایی 1980کانی سەدەی رابردوو، رێخۆشکەر بوو بۆ نەک هەر باسکردن لەگۆڕانکاری، بەڵکو ئەم گۆڕانکارییە بەهۆی کۆتاییهاتنی ئەم جەنگی ساردە مومکینیش بوو. دەکرێت کۆنفرانسی مەدرید بۆ چارەسەرکردنی کێشەی فەلەستین بخرێتە ناو ئەم چوارچێوەیەوە، بەڵام لەلایەکی ترەوە هەڵسوکەوتی ئەمریکا بەرامبەر کێشەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست ئەو کاتە بەگشتی لەچوارچێوەیەکی کلاسیکی بۆ بینینی کێشەکانی ناوچە دەرنەچوو کە سێ کۆڵەکەی هەرە گرنگی ئەم بۆچوونەش، ئاسایش و نەوت و ململانێی عەرەب و ئیسرائیل بوو. لەڕووی ستراتیژییەوە دەکرێت 11ی سێپتەمبەری 2001 بەوەرچەرخان تەماشا بکەین. ئەم رووداوە جارێکی تر و بەشێوەیەکی نوێتر و بەڕەهەندی تازەوە ناوچەی عەرەبی و رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی هێنایە ناوەندی (لەڕاستیدا هەرە ناوەندی) بۆچوونی ستراتیژیی ئەمریکا بەرامبەر ئەو ناوچەیە. زۆر بەکورتی سێکۆچکەیەک بوو بەکۆنسێپتی ستراتیژیی تازەی ئەمریکا کەسەرێکیان چەکی کۆکوژی و سەری تریان تیرۆریزمی ئیسلامی و سەری سێهەمیشیان ئەو رژێمانەی کەخاوەن ئەو جۆرە چەکەن. ئەگەری ئەوەی کەئەم رژێمانە ئەم جۆرە چەکانە بدەن بەگرووپە تیرۆریستییەکان هەر سێ سەری سێکوچکە (سێگۆشە)کەی بەتوندی بەیەکەوە بەستەوە. ئەم بۆچوونە نەک هەر بووە چوارچێوەیەکی ستراتیژیی بۆ وەرگرتنی

هەڵوەستەیەکی نوێ لەبەرامبەر ڕژێمی سەدلم حسێن، بەڵکو هەر ئەوەش بەماوەیەکی کەم بووە یەکێک لەسەرچاوەکانی بیرکردنەوە، یان راستتر بڵێین؛ بەهێزکردنی ئەو بۆچوونەی کە کلاسیکی نیە، واتە تەنها لەسۆنگەی ئاسایش و هێمنییەوە گرفت و چارەسەرییەکان نابینێت و دەخوازێت دوورتر بڕوا و پرۆژەیەکی موتەکامیلی پێبێت بۆ گۆڕانکاریی لەڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا. هەر لێرەشەوە پێویستە باس لەسەرچاوە فیکرییەکەی هەوڵە تازەکانی ئەمریکا بۆ ریفۆرم لەناوچەدا بکەین. لێرەدا ئاماژەکردن بەدوو سەرچاوە گرنگە:

1- ئەو گفتوگۆ فیکری و ستراتیژیانەی کە کران دوای 11ی سێپتەمبەری 2001، کەبۆچوونێکی سەرەکی لەوێدا ئەوەبوو کەبەڵێ کێشەی تیرۆریزم تەنها بەبۆچوون و ئامرازی کلاسیکی، واتا تەنها بەڕێگای بەکارهێنانی زەبر وزەنگ چارەسەر ناکرێت، بەڵکو چارەسەری لە لەناوبردنی هەژاری و نەخوێندەواری و..هتد دایە لەو ناوچانەی کەسەرچاوەی تیرۆریزمن.

2- ئەو راپۆرتەی کەنەتەوە یەکگرتووەکان لەساڵی 2002دا دەربارەی حاڵەتی پێشوەچوونی، یان راستتر بڵێین؛ دواکەوتنی، ئابووری و کۆمەڵایەتی لەناوچەی عەرەبیدا زەنگێکی زۆر گرنگ بوو بۆ لایەنەکان و هەروەها وروژاندنی ئەو بۆچوونەی کەدەڵێت لەسەر بنەمای ئەو ئەنجامانەی کەئەم راپۆرتە پێی گەیشتووە، ریفۆرم لەناوچەی عەرەبیدا زەرورەتێکی بەڵگە نەویستە.

بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە گوترا، دەکرێت بڵێین؛ کەداواکاریی بۆ ئەنجامدانی ریفۆرم و گەڵاڵەکردنی هەندێک پرۆژە لەم بارەیەوە ئەڵتەرناتیڤێکی تاکتیکی و کاتی نییە، بەڵکو ئەڵتەرناتیڤێکی ستراتیژییە، بەڵام ئەوە مانای ئەوە نییە کەئەو ریفۆرمانەی ئەمریکا باسیان لێوە دەکات، هەتاکو ئێستا توانرابێت لەچوارچێوەیەکی پوخت و تێر و موتەکامیلدا رێکبخرێت، من گومانم لەوە نییە

کەنیازەکە هەیە، بەڵام پرس و گومانەکان لەسەر ناوەرۆکی فیکری و ئامانجەکان و ئامراز و میتۆدەکانی پیادەکردنی پرۆژەکەن، ئەم باسەش لێکۆڵینەوەیەکی تێر و تەسەلی پێویستە.

* بۆ جێبەجێکردنی نەخشەکەیان ئەمریکاییەکان بەنیازن لەمانگی حوزەیرانی داهاتوودا بیخەنە بەردەم سەرکردایەتیی وڵاتانی گرووپی هەشت، ئێوە پێتانوایە ئەو وڵاتانە لەم هەنگاوەدا ڕەزامەندبن لەسەر ئەو نەخشەیە، یان ئەوانیش نەخشەی تایبەتییان دەبێت..؟

– جارێ بەباوەڕی من، هەروەک لەسەرەوە ئاماژەم بۆکرد، هێشتا ئەو نەخشەیە، یان راستتر بڵێین ئەو پرۆژەیە، موتەکامیل نییە و لەباشترین حاڵەتدا پرۆژەیەکە پێشکەش دەکرێت بەکۆبوونەوەی باڵای گرووپی هەشت کە لەوێدا پرۆژەکە جێگای گفتوگۆ لەسەرکردن و گۆڕانکارییە. هەتا ئێستا هەڵوێستەکان دەربارەی پرۆژەی ئەمریکا بۆ ریفۆرم لەڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست شێوەی جۆراوجۆری وەرگرتووە. لێرەدا دەکرێت لەڕووی چوارچێوەی هەرە گشتی پرۆژەکە باس لەهاوئاهەنگی لەنێوان ئەکتەرە نێونەتەوەییەکاندا بەتایبەتی وڵاتانی ئەورووپای رۆژئاوا بکەین کەئەوانیش بەگشتی خوازیاری ریفۆرمکارین لەو ناوچەیەدا. لەلایەکی ترەوە لەبۆچوونەکاندا دەربارەی ناوەرۆکی پرۆژە و ئەو مەسەلانەی کەپرۆژەکە دەیانگرێتەخۆ و شێوە و ئامرازەکانی بەجێگەیاندنی جیاوازیی زۆر بەدی دەکرێت. لێرەدا دەکرێت بەتایبەتی باسی هەڵوێستی ئەڵمانیا و فەرەنسا و یابان بکەین. ئەم سێ وڵاتە لەگەڵ ئەوەدان کەریفۆرم بکرێت، بەڵام بۆ نموونە ئەڵمانیا و فەرەنسا پێ لەسەر ئەوە دادەگرن کەوا ریفۆرم پێویستە لەناوچەدا، بەڵام نەک بە لەبەرچاوگرتنی هەڵوێست و تێڕوانینی وڵاتانی ناوچە، بەڵکو بەهاوکاریی لەگەڵیاندا. دیسانەوە گرنگیی تایبەتیی پێبدرێت. یابان لەلای خۆیەوە

هەڵویستێکی رەخنەگرانەی هەیە لەپرۆژەکەی ئەمریکا و شارەزایان باس لەوە دەکەن کەیەکەمجارە یابان، دوای جەنگی دووەمی جیهانی، بەئاشکرا خۆی دوور دەخاتەوە لەسیاسەتی ئەمریکا و بانگەشە بۆ هەندێک بۆچوونی تازە دەکات کەتیایاندا لەبەرچاوگرتنی بۆچوونی لایەنی عەرەبی لەهاوکێشەی ململانێی عەرەبی- ئیسرائیلیدا بەرچاوە. هەڵبەتە لەمپەر لەم بۆچوونەی یاباندا بەشداریی لەشکری ئەم وڵاتەیە لەعیراق، هەرچەندە بەشدارییەکە لەرووی ژمارەی سەربازانی بەشدار سنووردارە.

بەهەرحاڵ تەسەور ناکەم ئاسانبێت کەکۆبوونەوەی گرووپی هەشت پرۆژەیەکی هەمەلایەنی و براوەی لێبکەوێتەوە، بەڵکو لەباشترین حاڵەتدا دەرئەنجامی کۆبوونەوەکە راگەیاندنێکی پەرەنسیپی بۆ پێداویستی ناوچە بە ریفۆرم دەبێت. ئەوەی کەئیمڕۆ مرۆ دەتوانێت بڵێت ئەوەیە کە؛ باری ئاڵۆز و گرفتاوی ستراتیژی ئەمریکا لەعیراق و زۆر بەتایبەتی دوای مەسەلەی بەندیخانەی ئەبو غرێب بەئەگەری زۆر ئەمریکا والێدەکات کە لەم کۆبوونەوەیەدا گرنگی زیاتر بدات بەبۆچوونی بەشدارانی کۆبوونەوەکە. بەبۆچوونی خۆم گۆڕانکاریی لەهەڵویستی ئەمریکا بەرەو تێگەیشتنی زیاتر لەلایەنی عەرەبی فەلەستینی لەهاوکێشەی ململانێی عەرەبی-ئیسرائیلیدا دەڕوات و هەڵویستی ئاشکرا و پۆزەتیڤانەتر بەرەو چارەسەری کێشەکە دەکرێت یارمەتیەکی زۆری ئەمریکا بدات بۆ نزیکبوونەوە لەلایەنەکانی تر لەچوارچێوەی گرووپی هەشتدا.

* دەبێت ئەوەش لەبیرنەکەین کەپێشتر چوارچێوە و پرۆسەیەکی هاوکاری و گۆڕانکاری یەکێتی ئەورووپا لەگەڵ وڵاتانی دەریای سپی ناوەڕاست هەبووە و ئێستاش بەردەوامە بەناوی پرۆسەی بەرشلۆنە کە لەناوەڕاستی 1990ەکانەوە لەسەر پێیە. ئایا هەروا ئاسان دەبێت بۆ ئەمریکا کە حیساب بۆ ئەو پرۆسەیەی

بەرشلۆنە نەکات، ئەگەر هەر کردی کەتائێستا کردوویەتی، ئەو کاتە هەڵوێستی یەکێتی ئەروپا چی دەبێت..؟

– بەباوەڕی خۆم دۆزینەوەی چارەسەرێک بۆ کێشەی فەلەستین یارمەتیەکی هەرە زۆری ئەمریکا لەهەر پرۆژەیەکی ریفۆرمکاری لەناوچەدا دەدات. ئەم چارەسەریە دەکرێت تاڕاددەیەکی یەکجار زۆر ببێتە هۆی دەرهێنانی بەرە لەژێر پێی ئەو هێز و رژێم و گرووپانەی کە کێشەی فەلەستین بەکاردەهێنن بۆ مۆبیلیزەکردنی ملیۆنەها خەڵک و توانا تیرۆریستیەکان لەناوچەی عەرەبی و جیهانی ئیسلامیدا. لەڕێگای ئەم چارەسەرکردنە ئەمریکا دەتوانێت، تاڕاددەیەکی یەکجار زۆر، ئەو باوەڕەی (میسداقیەت)ـە بگەڕێنێتەوە کەساڵەهای ساڵە بەهۆی پشتگیریکردنی، زۆربەی جار بێ مەرجی، دەوڵەتی ئیسرائیل. گەڕانەوەی ئەم میسداقیەتە دەبێتە کارتی بەخێرهێنانی ئەمریکا بۆ ناوچە. بەپێچەوانەی ئەمە، واتا یارمەتینەدانی ئەمریکا بۆ فەراهەمکردنی چارەسەریەکی راستەقینە بۆ کێشەی فەلەستین، سەرکەوتنی ئەمریکا لەپرۆژەی ریفۆرم و شەڕەکەیدا دژ بەتیرۆریزم زۆر سەخت دەبێت و هێز و توانای زیاتری دەوێت و زۆریش دوادەکەوێت.

* لەدوو ساڵی رابردوودا ئەمریکاییەکان توانییان دوو کۆسپی گەورەی بەردەمی نەخشەکەیان کەخۆی لەڕژێمی (تاڵیبان و سەدام)دا دەبینیەوە لەڕێی هەڵبگرن، بەڵام هێشتا ئەو دوو وڵاتە نەبوونەتە دوو نموونەی جوان، بۆ پیادەکردنی تێکڕای نەخشەکە، بەڕای ئێوە ئەمریکا دەتوانێت چی بکات بۆ تێپەڕاندنی ئەو بار ودۆخە..؟

– سەرکەوتنی ئەمریکا لەئەفغانستان و عیراق تائێستا لەباشترین حاڵەتدا سەرکەوتنێکی کلاسیکیانەی سەربازی رووت بووە. راستە لەهەردوو حاڵەتدا

کۆمەڵێک کار ئەنجامدراون کە لە گۆشەبینیەکی کورتخایەنەوە دەکرێت وەکو دەستکەوتی سیاسی بۆ ئەمریکا ببیندرێن، بەڵام پرسیار ئەوەیە ئایا تاچەند ئەم دەستکەوتانە لەڕووی ستراتیژیی درێژخایەنەوە بینیان لەسەر بکرێت. من لەو باوەڕەدام کەئەمریکا ئەگەر مەبەستی ئەوەبێت کەعیراق و ئەفغانستان بکات بەدوو نموونەی گۆڕانکاری بۆ ناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە، ئەوا بەئاسانی دەکرێت بڵێین کە؛ عیراق و ئەفغانستان دوو وڵاتی هەرە بەزەحمەتن بۆ کردنیان بەدوو نموونەی گۆڕانکاریی سەرکەوتوو لەپرۆسەی ریفۆرمکاریدا لەناوچەدا. هەریەک لەو دوو وڵاتە لەبەر هۆی مێژوویی و سیاسیی تایبەتیی خۆی و لەبەر هەندێک هۆی هاویەشیش کە لەوێدا بەدوو بەرەی ئیستیقتاب بۆ هێزە ئیسلامی و ناسیۆنالیستیەکانی دژ بەئەمریکا گرنگترینیانە. دەکرێت ئەمریکا چی بکات بۆ سەرکەوتنی لەئەزموونەکەی لەم دوو وڵاتەدا..؟ ئەمە پرسێکی گرنگە و وەڵامدانەوەی لێوردبوونەوەی زۆر تایبەتی دەوێت، کلیلی ئەو لێوردبوونەوەیەش لەلایەک بینینی خاڵە گشتگیرەکان و لەلایەکی ترەوە هەڵسەنگاندنی خاڵە تایبەتمەندیەکانی بەو دوو وڵاتەیە.. بەهەرحاڵ هەندێک شت هەن زۆر گرنگن بۆ سەرکەوتنی ئەمریکا لەم دوو ئەزموونە سەختەدا:

1- ئێستاش ئەمریکا پێویستیی بەهەندێک خوێندنەوەی سیاسی و ستراتیژی دروستتر هەیە کەجوودابێت لەو خوێندنەوانەی کەتا ئێستا کردوویەتی بۆ باری ناوچە بەگشتی.

2- رۆڵی ئەمریکا لەم دوو وڵاتەدا نابێت وەکو مەسەلەی کۆمارییەکان و لەناو ئەوانیشدا بەتایبەتی موحافیزکارە نوێیەکان ببینرێت، پێویستە ئەمریکاییەکان، بەجیاوازی بۆچوونی سیاسی و ئایدیۆلۆژیان، مەسەلەی عیراق و ئەفغانستان وەک دوو مەسەلەی نەتەوەیی یان نیشتمانی بۆ هەموو ئەمریکا ببینن. ئەم دوو وڵاتە،

بەتايبەتی عیراق، دوو تاقیکردنەوەی ستراتیژین و خۆلێدزینەوەیان هەتا لەلایەن دیموکراتەکان ئەگەر لەهەڵبژاردنی داهاتوودا سەرکەوتن نابێت بکرێت و ئەگەر کراش، کەمن باوەڕم وانییە بکرێت، ئەوا دەبێتە شکستێکی زۆر گەورە بۆ ئەمریکا. ئەمریکا هیچ چارەی تری نییە تەنها ئەوە نەبێت کەدەبێت سەرکەوێت لەو دوو تاقیکردنەوەیە، بەڵام چۆن ئەم سەرکەوتنە بەدەست دێت، ئەمە پرسێکی ترە.

3ـ سەرکەوتنی ئەمریکا لەم دوو وڵاتە زامن نابێت ئەگەر پلانێکی تێر و پڕ و درێژخایەن بەرامبەر ئەم دوو وڵاتە و تەواوی جیهانی عەرەبی و ئیسلامی رێنیشاندەری سیاسەتی ئەمریکا نەبێت.

ئەز لەو باوەڕەدام ئەو سیاسەتەی کەئەمریکا گرتوویەتیەبەر لەعیراق لەزۆر رووەوە چەوت بووە. بەپێداگرتنی ئەمریکاییەکان لەسەر پەیڕەوکردنی بۆچوونی بەریتانیەکان، هی 80 ساڵ زیاتر بەر لەئێستا، بەئەگەری زۆر دەبێتە یەکێک لەهۆیەکانی سەرنەکەوتنی پرۆژەکەیان لەعیراق؛ بەزۆرەملێ خستنەپاڵی باشووری کوردستان بۆ سەر عیراق زەرەر دەگەیەنێت بەخودی بەرژەوەندی ئەمریکا و لەوانەشە ببێتە هۆی لەدەستدانی هاوپەیمانییەکی زۆر گرنگ لەجیهانی ئیسلامیدا، کەئەویش کوردە لەباشووری کوردستان. ئەم هاوپەیمانیە تەنها گرنگیەکی سەربازی کلاسیکی نیە، بەڵکو باشووری کوردستان دەکرێت بەئاسانی بکرێت بەو نمونە پۆزەتیڤەی کەئەمریکا پێویستی پێیە. زۆر بەتایبەتی ئیدارەی بوش، کەنیشانی بدات رای فەرمی و نافەرمی ئەمریکی..، بەڵام ئەوەی تائێستا کراوە پێچەوانەکەی بووە: بەزۆر پێکەوەلکاندنی دوو جیهانی لەیەک جوودا، یەکێکیان بەر لەماوەیەکی کەم بەشایی و زەماوەند پێشوازیی لە 9ی ئەپریل ساڵرۆژی کەوتنی دیکتاتۆر کرد و ئەویتریشیان تابکرێت بەکوشتن و وێرانکاری.. ئەمریکا

هەڵەیەکی مێژوویی دەکات ئەگەر بەجدی و بەدیدێکی ستراتیژیی جیاوازی نەکات لەمامەڵەکردنی ئەولەنەی یارمەتی دەدەن بۆ ئەوەی ئەمریکا لەناوچەدا سەریکەوێت لەلایەک و ئەولەنەی بەهەموو شێوەیەک هەوڵدەدەن چۆکی ئەمریکا بشکێنن.. بەهەند هەڵنەگرتنی هاوپەیمانی کوردی ئەمریکی و هەڵنەسەنگاندنی لەئاستێکی ستراتیژی دوورخایەندا دەکرێت بەهەمان پلە زیانێکی یەکجار زۆر بدات لەکورد و ئەمریکا.

* بەزۆری پرۆژەکە جەخت لەسەر گۆڕان لەوڵاتە عەرەبییەکاندا دەکات، بەلەبەرچاوگرتنی ئەو راستیانەی کەخودی کۆمەڵگای عەرەبی و ئاینی ئیسلام کەمترین زەمینەی ریفۆرمیان تێدایە، ئاستەنگەکانی ئەو پرۆژەیە لەجیهانی عەرەبیدا خۆی لەخۆیدا دەبینێتەوە..؟

-بەڵێ وایە ئەمەش لەبەر زۆر هۆ، کەلێرەدا باوەڕەکەم بوار نیە بەوردی بچینە ناویان. بەهەرحاڵ دەکرێت ئەوە بڵێین: کە لەجیهانی عەرەبیشدا بەدرێژایی کات خەڵکانێک هەبوون کەنەک هەر حەزیان بەریفۆرم کردووە، بەڵکو لەڕاستیدا خەباتیشیان بۆکردووە و قوربانیشیان بۆداوە. هەڵبەتە پرسیار ئەوەیە دەکرێت ئەمریکا دەستی بگاتە هێزە ریفۆرمخوازەکان لەناوچەدا و چۆن دەتوانێت نیازی خۆی بۆ ریفۆرمکاری بداتە پەسەندکردن لەناو مێشک و دڵی ئەم هێز و خەڵکانەدا.. بەبڕوای من ئەوەی لە 50 ساڵی رابردوودا روویداوە بەمانای پشتگیریکردنی ئەمریکا بۆ ئیسرائیل و پیادەکردنی هەندێک توخمی سیاسەت کەسەرچاوە فیکریەکەی لەباشترین حاڵەتدا دووڕوویی و لەوەش خراپتر تێکەڵبوونی مەرامی ئیمپریالی و زایۆنی باری وێنەی زۆر رەشکردووە لەناو عەرەب و موسڵماناندا. باشکردنی ئەم وێنەیە لەموعجیزە کەمتر نییە. ئەگەر بتوانین وشەی موعجیزە لەپەیوەستەگییەکی ئاوەهای سیاسیدا بەکاربهێنین. رێک ئەم

وێنە خراپە و باوەڕنەبوونە بەئەمریکا، کەبەشێکی گرنگە لەپێکهاتەی کولتووریی سیاسیی ناوچە، کۆسپی هەرە گەورەن لەسەر رێگای پەسەندکردنی هەر پرۆژەیەکی ئەمریکا.. گرنگە لێرەدا ئەوەش بڵێین کە؛ تاڕاددەیەک ئەم وێنەیەی ئەمریکا بەهەمان خەستی لەگوتاری رژێمەکان و توخمی ئۆپۆزسیۆن (جا چ هێزی ئیسلامی بن، چەپ بن یان خەڵکانی رۆشنبیر)، بەمانای تر ئەم وێنەیە لەلای ریفۆرمخواز و ئەوانەی کەدژ بەریفۆرمن، وەکو یەک رەنگیداوەتەوە.. کەواتە چاککردنەوەی وێنەی خۆ (واتا وێنەی ئەمریکا) لەمێشکی (فەرمی و نافەرمی) تاک و بەکۆمەڵی خەڵکانی ناوچە.. بەتایبەتی لەناوچەی عەرەبیدا، دەبێت لەلاپەڕەی نەنووسراوی هەرەگرنگی پرۆژەی ریفۆرمکاری ناوچەدا بن، بۆ ئەوەی ئەمریکا دەرفەتی سەرکەوتنی هەبێت لەپرۆژەکەدا، زۆرجار سەرمایەی زلهێزێک، یان هەر هێزێکی سیاسی، لەشێوەی سەرمایەی مسداقیەت (Credibility)دا هەروەکو دەوڵەمەندی ماددی و هێزی سەربازی گرنگە، بگرە لەم حاڵەتەی ئێمە باسی لێوەدەکەین گرنگتریشە..

* هەر بەدەرکەوتنی رووخسارە سەرەتاییەکانی پرۆژەکە، چەند وڵاتێکی عەرەبی کەوتنە خۆیان و ریفۆرمی رێژەییان لەهەندێک بواردا ئەنجامدا، ئێستا مقۆمقۆی ئەوەیانە کەپرۆژەیەکی بەدیل (گۆڕان لەناوخۆ و لەدەرەوە) بخەنەڕوو، پێتان وایە عەرەبەکان بتوانن بەلایەنی کەمەوە لەم گۆڕانکارییە سەربەخۆبن..؟

– نا، نەخێر هەوڵە عەرەبییەکان ناتوانن سەربەخۆبن. دەرکەوتنی ئەڵتەرناتیڤی عەرەبی بۆ ریفۆرم کردارنیە، بەڵکو پەرچەکردارە، هەر ئەوەش رێک وامان لێدەکات هەوڵەکان سەربەخۆ نەبینین، هەر نەبێت لەبۆچوونێکی فەلسەفیدا. هەوڵی ریفۆرم لەناوچەی عەرەبی لەبیست ساڵی دواییدا، ئەوە هەڵبەتە بەگشتگیریەکی زۆرەوە، زۆرتر شێوەی پەرچەکرداری وەرگرتووە یان بەمەبەستی

پاراستنی هەندێک رژێمی سیاسیی بووە: لەسەرەتای 1980کان بەتایبەتی لەوڵاتانی عەرەبی ناوچەی کەنداو وەک کاردانەوە و هەوڵی خۆپاراستن لەشۆڕشی ئێران: لەدوای ناوەڕاستی 1980کان وەک کاردانەوە بەرامبەر گلاسنۆس و پەرەسترۆیکا و کەوتنی کۆمەڵی رژێمی تۆتالیتێر لەئەوروپای رۆژهەڵات و دواتریش جەنگی دووەمی کەنداو.. لەگوتاری عەرەبیدا، بەتایبەت هی فەرمی، ئەم رۆژانە دەردەکەوێت کەهەوڵەکانی ئەڵتەرناتیڤ لەلایەن وڵاتانی عەرەبییەوە بۆ گۆڕانکاری، لەهەوڵی پاراستنی رژێمەکانی عەرەبی دەرناچن و هەنگاوی نێگەتیڤانەش بەرامبەر بەهەوڵی ریفۆرم کە لە"دەرەوەڕا" دێن. بەباوەڕی من ئەم کاردانەوەی عەرەبییە بۆ ریفۆرم بەلانی کەمەوە ناتوانێت یەکانگیرببێت لەگەڵ هەوڵەکانی ئەمریکادا، چونکە:

1- گوتاری سیاسی عەرەبی تائێستاش زۆر بەتوندی دیلی بیرکردنەوەیەکی پۆستکۆلۆنیالییە، بەو مانایە جیهانی رۆژئاوا ناتوانێت ببێتە مایەی بەرەوپێشبردن و باشکردنی باری ژیانی ناوچەکە، بەڵکو بەپێچەوانەوە هەر هەوڵێکی رۆژئاوا بۆ ریفۆرم لەناوچەکەدا هەر دەستتێوەردانە و ئەوەی لێیشی دەکەوێتەوە تەنها گرفت و مەینەتی زێترە.

2- ناسیۆنالیزمی عەرەبی، بەپلەی یەکەم بەهۆی ململانێی عەرەبی-ئیسرائیلی، جەختی زۆرتر لەسەر لایەنی سایکۆلۆژی ململانێکە بووە. کاتێکیش باس هاتۆتە سەر لایەنی شارستانی ململانێکە، ئەوا بەپێی ئەم بۆچوونە جیهانی رۆژئاوای ئیمپریالی (بەتایبەتی ئەمریکا) و زایۆنیزم یەکدەگرنەوە بۆ داگیرکردنی ناوچە و مەحروومکردنی گەلانی ناوچە لەهەموو ئامراز و هۆکارێکی پێشکەوتن. ئەم گوتاری ناسیۆنالیستی عەرەبییە بەشێوەیەک دیلی بۆچوونی پۆستکۆلۆنیالانە بووە کەدواجار وایلێهاتووە کەبکەوێتە هەڵوێستێکی نێگەتیڤانە بەرامبەر بەجیهانی

رۆژئاوا و ئەو کولتووره سیاسیەی لەوێدا بەرهەمهاتووه یان دەوڵەمەند کراوه، وەکو بۆ نمونه بنەماکانی دیموکراسی و مافی مرۆڤ. ئەم بۆچوونه کەنەک هەر ناسیۆنالیستی عەرەبی بووه، بەڵکو هەندێک جار عەرەبی- ئیسلامی و یان بگره رووت ئیسلامی بووه. نەیتوانیوه بنەماکانی سیستمی دیموکراسی و مافی مرۆڤ وەکو دوو بیرۆکەی گەردوونی (Universal) و رووتکراوه لەناسنامه رۆژئاواییەکانیان ببینێت.

3ـ ئەو راستییەش دەبێت بگوترێت کەرووی تری دراو ئەوەیه کە، هەروەک پێشتر ئاماژەم پێکرد، لەماوەی زێتر له 50 ساڵی رابردوودا ئەمریکا پشتگیریەکی بەهێزی لەدەوڵەتی ئیسرائیلی کردووه.

لەمێژوودا (کۆن و نوێ) زۆرجار "ریفۆرم" یان گۆڕانکاری کراون بۆ پاراستنی بنەما کۆنەکان نەک بۆ بەرهەمهێنانی هەندێک بنەمای تازه، ئەم جۆره هەوڵانەش تەمەنکورت بوون، یان دواجار رێگایان خۆشکردووه بۆ گۆڕانکاری بنەڕەتی، هەرچەنده ئەم گۆڕانکاریه بنەڕەتییانه لەسەرەتادا مەبەست نەبوون..

بەبڕوای من ئیتر دەرگای گۆڕانکاری لەناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا کراوەتەوه، ئەمەش بەهۆی زۆر فاکتەرەوه و داخستنی ئەم دەرگای گۆڕانکاریەش لەسنووری نامومکین نزیکتره تا مومکین، بەڵام هەڵبەته ئەم گۆڕانکاریه پڕگرفت و ململانێ و قەیرانی سیاسی و کۆمەڵایەتی دەبێت: ئەمەش بەگشتی سروشتی هەر گۆڕانکاریەکی گەورەیه. بەر لەچەند ساڵێک لەپەرلەمانی تورکیدا نزیکبوونەوەیەکی بەلاغی لەسەر زمانی کوردی کرا کەدەڵێت: ئەگەر هۆدەیەک بێ دیواربێت، پێویست ناکات تۆ خۆت ماندوو بکەیت بەدانانی دەرگایەکی پتەو بۆی..! بەم مانایه کاتێک بۆ نموونه چەند تەلەفزیۆنێکی ستەلایتی کوردی هەبێت کە کورد لەتورکیا تەماشایان بکات، ئەوا رێگانەدان بەتەلەفزیۆنی کوردی لەتورکیا

هیچ مانایەکی بۆ نیە. رۆژهەلاتی ناوەراست ئەمرۆ، کەم یان زۆر، وەکو ئەم هۆدە بێ دیوارەی لێهاتووە، دەرگاداخان بۆی ناتوانێت رژێمەکانی ناو هۆدە بێ دیوارەکە لەتەوژمی گۆرانکاری بپارێزێت..

* لەحاڵەتی جێبەجێبوونی پرۆژەکەدا، ئەو گۆڕانکاریە جیۆپۆلەتیکیانە چین کەپێشبینی دەکرێت لەناوچەکەدا روویدەن..؟

– ئەگەر مەبەستتان لەگۆڕانکاری ژیۆپۆلەتیکی گۆڕانکاری بێت لەسنووری سیاسی دەوڵەتان لەناوچەدا، ئەوا بەئاسانی دەتوانین بڵێین؛ هیچ گۆڕانکاری ژیۆپۆلەتیکی لەناو پرۆژەی ئەمریکا بۆ رۆژهەلاتی گەورە تائێستا جێگای نەبۆتەوە. نەک هەر ئەوە، بەڵکو لەناو پرۆژەکەشدا کە لەچوار کۆڵەگە (Pillar)ی هەرە سەرەکی پێکهاتووە، نە لەشێوەی کۆڵەگەیەکی تایبەتیدا و نە هیچ خاڵێک لەناو چوار کۆڵەگەی ئەم پرۆژەیەدا باسی مافی کەمە نەتەوەیی و مەزهەبی و دینیەکان نەهاتووە، نە بەزۆر و نە بەکەم. ئەوە دەڵێم؛ چونکە باس لەکەمایەتیەکان رێ خۆشدەکات بۆ باسکردن لەمافی چارەی خۆنووسین و دەوڵەتی سەربەخۆ، کەواتە نەخشەی ژیۆپۆلەتیکی گۆڕاو. ئەوەش وەکو ئەگەر دەمێنێتەوە کەئایا لە قۆناغەکانی داهاتووی گەلاڵەبوونی پرۆژەکە جێگای باسکردن لەکەمایەتیە نەتەوەییەکان دەبێتەوە یان نا..؟

وادەزانم گۆڕانکاری ژیۆپۆلەتیکی هەرە نزیک، لەڕاستیشدا هەرە گرنگ بۆ سەرکەوتنی پرۆژەی ئەمریکا بۆ رۆژهەلاتی ناوەڕاستی گەورە، راگەیاندنی دەوڵەتی سەربەخۆی فەلەستینە. لەلایەکی ترەوە هەر نەبێت یەکێک لەشارەزایان کەباسی لەپرۆژەی رۆژهەلاتی ناوەڕاستی گەورە کردووە ئەو پرسیارە دەکات: ئایا ئەگەر کێشەی فەلەستین بەدامەزراندنی دەوڵەتێکی فەلەستینیی سەربەخۆ

چارەسەر ببێت، ئایا کێشەی کەشمیر و کوردیش بەدامەزراندنی دەوڵەتی کەشمیر و کوردستانی سەربەخۆ تەواودەبن..؟

ئەز بەدووری نازانم پرۆژەی ئەمریکا بۆ رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە هەندێک لاپەڕەی نەنووسراوی هەبن؛ ئەو لاپەڕانەی کەهەر ئێستاش هەن، بەڵام شاردراوەن و رانەگەیەندراون و لەکاتی گونجاوی خۆیدا دەکرێت رابگەیەندرێن یاخود بەشێوەی هەندێک گۆڕانکاریی کە لەڕووی پراکتیکییەوە بەسەر پرۆژەکەدا دێن بەپێی هەندێک پێداویست لەڕۆشنایی (Realpolitik)دا..

بەڵام ئەگەر مەبەستتان پێناسە هەرە فراوانی وشەکەیە، ئەوا بەئاسانی دەکرێت بڵێین؛ بەڵێ لەحاڵەتی جێبەجێنەبوونی ئەم پرۆژەیە گۆڕانکاری ژیۆپۆلەتیکی گەورە رووبدەن بەهۆکاری ئەم پرۆژەیەوە. بەمانا هەرە فراوانەکەی، چەمکی ژیۆپۆلەتیک سیستمی سیاسیش دەگرێتەوە، بەم پێیە یەکێک لەپێوەرەکانی بەهێزی یان بێهێزی هەر وڵاتێک سیستمە سیاسیەکەی وڵاتەکەیە. زۆر بەگشتی ریفۆرم لەبوارەکانی ئابووری و کۆمەڵایەتی و بواری دیموکراسی و..هتد دەبنە هۆی گۆڕانکاریی ژیۆپۆلەتیکی لەڕەهەندی سیستمی سیاسیەوە.

* نەخشەی پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە پڕاوپڕ ئەو ناوچانە دەگرێتەوە، کەکوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە، کورد چیی پێدەکرێت بۆ ئەوەی لەحاڵەتی جێبەجێکردنیدا بەقازانجەوە دەربچێت..؟

- بەبڕوای من دەنگێکی زۆر گرنگ کەدەبێت ببێت لەباس و خواسی پرۆژەی ئەمریکا بۆ ریفۆرم لەناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە، دەنگی خەڵکی کوردستان و دۆزەکەیەتی. شتێکی حاشاهەڵنەگرە کەکێشەی کورد بەدرێژایی 80 ساڵی رابردوو کێشەیەکی هەرە گرنگی ئیتنیکی- سیاسی بووە کەڕووبەڕووی

کۆمەڵێک لەوڵاتانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست بۆتەوە. هەتا ئیمڕۆ ئەم کێشەیە بەبێ چارەسەرێکی بنەڕەتی ماوەتەوە.

نکوڵی لەوە ناکرێت کە زلهێزەکان بەئەمریکاشەوە تائێستا ناخوازن کێشەی کورد بەتایبەتمەندییەکی خۆیەوە ببینن، بەڵکو لەباشترین حاڵەتدا وەکو بەشێک لەکێشەی سیاسی ناوخۆی ئەو وڵاتانەی کەکوردی تێدا دەژی، ببینن. نەک هەر ئەوە، بەڵکو زۆربەی کات چاوپۆشیش کراوە لەقەوارە و رۆڵی ئەم کێشەیە لەناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا.

لەلایەکی ترەوە لەڕۆژێکی وەک ئیمڕۆدا گرنگیی بوونی سەکۆیەک یان چوارچێوەیەکی نەتەوەیی کوردستانی کە لەوێدا گوزارە لەپرسە هەرە سەرەکی و گشتیەکان بکرێت و چوارچێوەیەکی هەرە گشتی کێشەی کوردستانی پێناسە بکرێت و بەجیهان بناسێنرێت نیە. لەدەرەفەتێکی وەکو ئیمڕۆدا گومان لەوەدا نیە چوارچێوەیەکی گشتی ئەوها دەکرا خزمەتێکی گەورە بگەیەنێت. لەپێناسەکەیدا کەسەکۆیەکی ئەوها بەرهەمی دێنێت پێویست نیە سیاسەتی سفر یا سەد (بەمانای هیچ یان هەموو) پیادە بکرێت، بەڵکو دەکرێت لەوپەڕی بۆچوونێکی پراگماتیکی و فراواندا گوزارە لەچوارچێوە هەرە گشتیەکەی کێشەی کوردستان بکرێت. بەبۆچوونی من ئیمڕۆش درەنگ نیە ئەگەر هێزە سەرەکیەکانی کوردستان بەپەلە پرۆژەیەکی کوردی (یان تەسەورێکی کوردی لەسەر هەر پرۆژەیەکی ریفۆرم) بخەملێنن و بخەنەڕوو.

بەباوەڕی من ئەو رۆژە بەسەرچوو کە بەهۆی جوگرافیای سیاسی کوردستان، کورد لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاست نەتوانێت بەراشکاوی تەسەوری خۆی بدات دەربارەی کێشەکانی ناوچە و چۆنیەتی چارەسەریان. هەر نەبێت لەچوارچێوەی چەند خاڵێکدا دەکرێت کێشەی کورد لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاست بگەیەندرێتە هەر

ئەکتەرێکی نێونەتەوەیی کەڕاستەوخۆ پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە دەخەملێنێت یان کاریگەری بەسەرەوە هەیە، بەتایبەتی ئەوەی لەبەر دەرگایە کۆبوونەوەی گرووپی هەشتە کە لەمانگی حوزەیراندا دەکرێت. کورد ئیمڕۆ لەشێوەیەکی هەرە فراواندا دەتوانێت بڵێیت؛

1- پرچەککردن و میلیتاریزم لەتورکیا و عیراق و ئێران و سوریا کەئەوەش تاڕادەیەکی زۆر پەیوەندی بەحاڵەتی ناهێمنی و گرژییەوە لەو وڵاتانەدا هەبووە و هەیە کەئەوەش دەرهاویشتەیەکی راستەوخۆی کێشەی کورد بووە.

2- ئەم گرژی و حاڵەتی ناهێمنییە کاریگەریەکی یەکجار زۆر نێگەتیڤانەی هەبووە بۆ سەر پرۆسەی پێشکەوتنی ئابووری و کۆمەلایەتی لەو وڵاتانەدا، چونکە بۆ ساڵانێکی زۆر لەم وڵاتانەدا سەرچاوەکانی دەوڵەمەندی بەکارهێندراون بۆ بەزەبروزەنگ "چارەسەرکردنی" کێشەی کورد. ئەم شێوە سیاسەتە نەک هەر چارەسەری کێشەکەی لێنەکەوتۆتەوە، بەڵکو دەرئەنجامەکەی هەر وێرانکاری و پرۆسەیەکی تراژیدیاوی بووە.

3- باسکردن لەدیموکراتیزەکردن و پێشکەوتن و گەشەپێدان و فێربوون و کۆمەڵگای شارستانی لەم وڵاتانە فەراهەم نابێت ئەگەر چارەسەرکردنێکی بنەڕەتی کێشەی کورد نەکرێت.

بەباوەڕی من کورد دەرفەتێکی لەپێشە، ئەمە بەپلەی یەکەم ئەرکی سەرشانی سەرانی کوردە و زۆر بەتایبەتیش بەرپرسانی هێزە سەرەکیەکان، کەهەموو هەوڵێک بدەن لەڕێگای ئەمریکا و ئەڵمانیا و فەرەنسا و وڵاتانی تری ئەندام لەگرووپی هەشت و ئەندامانی تری یەکێتی ئەوروپا لەپێناو هەر نەبێت، بەڕستەیەکیش بێت، باس لەکێشەی کورد بکرێت لەسیغەی کۆتایی پرۆژەی

ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورەدا، لەم بارەیەوە هێزە سیاسیەکانی باشووری کوردستان بەرپرسی تایبەتییان دەکەوێتە سەرشان.

ئەگەر نەکرا لەناو لاپەڕە نووسراوەکانی پرۆژەکە جێگای کورد ببێتەوە، دەکرێت بەبیرکردنەوە لەهەندێک شێوازی جیاواز لەشێوە کلاسیکیەکەی بزاڤی سیاسی کوردی لەباشوور و جیا لەوەی کە تائێستا ئەمریکاییەکان کردوویانە لەعیراق ڕەوتی ڕووداوەکان بەئاراستەیەکی تردا ببردرێت لەوەی کە تائیمڕۆ هەبووە، بەشێوەیەک کە زێتر لەبەرژەوەندی ئەمریکا و خەڵکی کوردستاندا بێت.

هەڵبژاردنەکانی عیراق و پۆستی سەرۆککۆماری
لە گۆشەبینینی دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراقەوە

خەڵکی کورد لە باشووری کوردستان بەشداریان کرد لە
دامەزراندنەوەی دەوڵەتێک کە دواجار بچن داوای
مافەکانیان لە هەمان دەوڵەت بکەن!

سوید 2005/5/1

ئەم بابەتە لە بەهاری 2005 لە هەندێک ماڵپەڕی کوردیدا بڵاوبۆتەوە

ناوەڕۆکی بابەت

لە بری پێشەکی
هەڵبژاردنەکانی عیراق
پۆستی سەرۆککۆماری
پۆستی سەرۆککۆماری و سیاسەتە کوردیەکان
پۆستی سەرۆککۆماری: دەرفەت یا لەدەستدانی دەرفەت!
ئەزموونی بوونی کورد لە ناوەندی دەسەڵات
دەرئەنجام
پەراوێزەکان

له‌ بری پێشه‌کی

وه‌کو ئاشکرایه‌ ڕووخانی ڕژێمی به‌غدا ڕووداوێکی یه‌کجار گرینگ بوو له‌ مێژووی عیراقدا به‌ گشتی و باشووری کوردستاندا به‌ تایبه‌تی. ڕووخانی ڕژێم له‌ ئاکامی کوده‌تا یا پیلانگێران نه‌بوو، به‌لکو ڕوخانێکی بنه‌ره‌تی و به‌ ته‌واوه‌تی ده‌وڵه‌تی عیراق و دامه‌زراوه‌ هه‌ره‌ گرینگه‌کانی بوو، له‌ پێش هه‌مووشیانه‌وه‌ دامه‌زراوه‌کانی زه‌برو زه‌نگ. هه‌ڵوه‌شانه‌وه‌ی دامه‌زراوه‌کانی زه‌بر و زه‌نگ، به‌ تایبه‌تی هێزی چه‌کداری، تێکشکانی کۆڵه‌گه‌یه‌کی هه‌ره‌ گرینگ بوو که‌ ده‌وڵه‌تی عیراقی له‌سه‌ر بیناکرابوو. هه‌روه‌ها ده‌توانین، له‌ هه‌ڵوه‌شانه‌وه‌ی ده‌وڵه‌تی عیراقدا، باس له‌ ڕوخان و شکستی زۆر له‌ بۆچوونه‌ فیکری و سیاسیه‌کانی که‌ ده‌وڵه‌تی له‌سه‌ر دامه‌زرابوو، یاخود له‌ پرۆسه‌ی بوونی ئه‌و ده‌وله‌ته‌دا به‌ توندی جێگه‌ی خۆیان کردبۆوه‌. هه‌ڵبه‌ته‌ ئه‌و پرسیاره‌ی به‌ تایبه‌تی بۆ کورد گرینگه‌ ئه‌وه‌یه‌ ئایا ئه‌م ده‌وڵه‌ته‌ چه‌نده‌ ده‌کرێ دووربخرێته‌وه‌ له‌ بنه‌ماکانی زه‌بر و زه‌نگ و بنه‌ما ئایدیۆلۆژی و سیاسیه‌کانی عیراقی پێشوو. به‌ مانایه‌کی تر له‌م ڕووه‌وه‌ چه‌ند عیراقی دوای سه‌ددام ده‌توانێ عیراقێکی *نوێ* بێ.

دیاره‌ ڕووخانی ده‌وڵه‌تی عیراق گه‌لی کوردی له‌ باشووری کوردستان به‌ره‌ورووی پرسیارێکی گه‌لێ گرینگ کرده‌وه‌ که‌ له‌ ڕاستیدا له‌ هه‌مان ئه‌و پرسیاره‌ ده‌چێ که‌ له‌ دوای ڕووخانی ده‌وڵه‌تی عوسمانی هاته‌ پێشه‌وه‌. به‌ ڕووی هه‌ردوو ڕووداودا پرسیاره‌که‌ ئه‌وه‌یه‌: ئایا کورد له‌ باشووری کوردستان قه‌بوڵ ده‌کا ببێ به‌ به‌شێک له‌و ده‌وڵه‌ته‌ی که‌ داده‌مه‌زرێ/داده‌مه‌زرێته‌وه‌ یا هه‌وڵی به‌خۆبوون و ڕه‌دکردنه‌وه‌ی ئه‌م ده‌وڵه‌ته‌ ده‌دات و به‌م پێیه‌ش خه‌باتی سیاسی و

دیپلۆماسی خۆی سەردەخا بۆ ئەلتەرنەتیڤی تر، واتە ئەلتەرنەتیڤی دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەیی تایبەت بە خۆ؟

لەم وتارەی بەردەستدا *بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ* هەوڵی وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە نادەم. لە لایەکی ترەوە بە بێ کردنی ئەو پرسیارە ئاستەمە بچینە ناو ئەو بابەتانەی کە بە شێوەیەک یا شێوەیەکی تر پەیوەندیدارمان دەکەن بەم پرسیارەوە. بە باوەری من تەواوی ئەو پێشوەچوونانەی دوای روخانی ڕژێمی بەعس و دەوڵەتی عیراق، دەکرێ بە شێوەیەک یا شێوەیەکی تر وە تا ئەو جێگەیەی خەلکی باشووری کوردستان مەبەستی لێدوانە، بخرێنە ناو چوارچێوەی ئەو پرسیارەی سەرەوە.

مەبەستی ڕاستەوخۆ لەم وتارەی بەردەست هەوڵدانە بۆ خوێندنەوەیەکی تر بۆ هەلبژاردنەکانی عیراق (2005/1/30) وە هەروەها دواتر هەلبژاردنی کوردێک، واتە بەڕێز جەلال تاڵەبانی (دواتر لەم وتارەدا تاڵەبانی)، بۆ پۆستی سەرۆککۆماری لە عیراق. ئەو بۆچوونەی کە پیادەشیدەکەم لەم وتارەدا بریتیە لە هەڵسەنگاندن و باسکردنی هەلبژاردن و مەسەلەی پۆستی سەرۆککۆماری لە چوارچێوەی پرۆسەی سەرلەنوێ *دامەزرانەوەی* عیراق لە ڕوانگەی ململانێی پەیوەندیدار بە دواڕۆژی کورد. وە هەر لەم چوارچێوەیەشەوە ڕاوەستانێک لەسەر لایەنی پەیوەندیە (کوردی– کوردی)ەکان دەکەم بە پەیوەندی لەگەڵ ئەم پرۆسە و پرسی دەسەلات، بە تایبەتی لە نێوان پارتی دیمۆکراتی کوردستان و یەکیەتی نیشتیمانی کوردستان (دواتر لەم وتارەدا پدک وینک).

لەم وتارەدا باسکردن لە پۆستی سەرۆککۆماری پەیوەندیدارکراوە بە کۆمەڵێک مەسەلەی تر لەوانەش پرسی پەیوەندیە (کوردی — کوردی)ەکان، پرسی

دەسەڵاتی سیاسی و شێوەی کارکردنی کورد لەگەڵ دەوڵەتی عیراق و پەیوەندیە (کوردی — کوردی)ەکان.

بە هەر حاڵ، مەبەست لەم باسە بە زەرورەت ئەنجامدانی لێکۆڵینەوەیەکی بە مانای ووشە ئەکادیمی نیە، بەلکو بەشداریەکە لەو گفتوگۆیانەی کە لێرە و لەوێ لەسەر هەندێ پرسی پەیوەست بە عیراق و باشووری کوردستان دەکرێن.

هەڵبژاردنەکانی عیراق

دەشێ یەکەم هەڵبژاردنەکانی عیراق، دوای روخانی رژێمی بەعس، لە گۆشەبینینی جودا جوداوە تەماشا و ڕاڤەبکرێن. ئەوەی لە *گوتاری ڕەسمی کوردیدا* زۆر کەم ئاماژەی پێنەکراوە ئەوڕاستیەیە کە ئەم هەلبژاردنانە یەکسەر دەچنە خانەی پرۆسەی سەرلەنوێ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق و سەرلەنوێ لکاندنەوەی باشووری کوردستان بەو دەولەتەوە. بە بۆچوونی من بەشداریکردنی کورد لە باشووری کوردستان لەو هەڵبژاردنانەدا، بە تایبەتی هەلبژاردنی پەرلەمانی عیراق، بە بڕیاری یەکبووی سەرکردایەتی سیاسی وە بە بەشداریکردنی زێتر لە 70% لە خەلکی کوردستان، روداوێکی سیاسی یەکجار گرینگ بوو لە پرۆسەی لکاندنەوەی باشووری کوردستان بە دەوڵەتی عیراقەوە .

هەڵبەتە ئەم پێشوەچوونەش زۆر ئاکامی هەنووکەیی و پەیوەندیدار بە دوارۆژی باشووری کوردستانی لێدەکەوێتەوە. بە باوەڕی من گرنگترین ئەم ئاکامانە ئەوەیە کە بەشداری لەم هەڵبژاردنانەدا بە بڕیاری سیاسی و بە بەشداری ئەم ڕێژەیەی خەڵکی کوردستان بیانویەکی زۆر گرینگ، بە هەرسێ ڕەهەندەکانی *ڕابرد و* و *ئێستا* و *دوارۆژ*، لە دەست خەڵکی باشووری کوردستان دەردەهێنێت :

1) ڕەهەندی ڕابردوو (ڕەهەندی مێژوویی): وەک ئاشکرایە لە گوتاری سیاسی و بگرە لێکۆڵینەوە ئەکادیمیەکانیشدا بەردەوام بانگاشەی ئەوە کراوە (یا بیانوی ئەوە هێنراوەتەوە) کە بەڵێ باشووری کوردستان ئەو هەموو ساڵانە (ئێستا 84 ساڵە) بە زۆرەملێ و بە بێ ویستی خەڵکەکەی لکێندراوە بە دەوڵەتی عیراقەوە. ترسی ئەوە هەیە، کە بە بەشداریکردنی خەڵکی ئەو بەشەی کوردستان لە هەڵبژاردنەکاندا وە لە ڕێگەی ئەم بەشدارییە ڕەوواییبەخشین بە لکاندنەوەی باشووری کوردستان بە عیراقەوە، گەلی کورد ئەم بیانوە مێژووییە لە دەست بدا.

2) ڕەهەندی ئێستا (ڕەهەندی هەنوکەیی): بەشداری لە هەڵبژاردنەکاندا هەموو ڕەواییەکی بەخشی بە لکاندنەوەی باشووری کوردستان بە عیراقەوە وە بەم مانایەش کورد بیانویەکی سیاسی هەنوکەیی (لە خەباتی ئیمڕۆیدا) بۆ گوزارش لە خۆی کوردستان و مافەکانی بۆ جیابوونەوە لە دەست دا. ئیمڕۆ کورد ناتوانێ بە ئاسانی بە ڕای گستی نێونەتەوەیی بڵێ کە باشووری کوردستان *وا خەریکە بە زۆر دەلکێندرێتەوە* بە عیراقەوە. بە مانایەکی تر جوڵانەوەی سیاسی لە باشووری کوردستان ناتوانێ ڕووی گلەیی لە کۆمەڵگەی جیهانی بێ چونکە خۆی تێکەڵبووە، بە "بەشداریەکی ئازاد و دیمۆکراسیانە"، لە پرۆسەی سەرلەنوێ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق.

3) لە ڕەهەندی دوارۆژەوە: ڕوو لە دوارۆژ لەوە دەترسم کە ئەم بەشدارییە لە هەڵبژاردنەکاندا *نەوەکانی دوارۆژیش*، هەرنەبێ لە باشووری کوردستان، بێبەش بکات لەو بیانویەی کە باوک و باپیرانیان لە کاتی دامەزرانەوەی عیراق بە زۆر لکێندراون بەو دەوڵەتەوە.

گرنگە هەر زوو ئەوە بڵێین کە هەڵبژاردنەکان یەکەم و تاکە ئێستگە نەبوون لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی عیراق، بەڵام بێگومان لە ڕووی ڕەوایی سیاسیەوە و

بە پەیوەندی لەگەڵ ئەو بۆچوونەی کە لە سێ خاڵی سەرەوە خرایە ڕوو، گرنگترین و چارەنووسسازترینانە. دیارە ئێستگە گرینگەکانی بەشداریکردنی کورد لە ئاستی سەرکردە سیاسیەکەی لە پرۆسەی سەرلەنوێ بیناکرنەوەی عیراق جگە لە کۆنفرانسی لەندەن (دیسەمبەری 2002)، کە بەر لە ڕووخانی ڕژێمی سەدام ئەنجامدرا، ئەمانەن: کۆبوونەوەی ناسریە (ناوەڕاستی ئەپریلی 2003)، پەیمانی ئیدارەی دەوڵەت لە نێوان تاڵەبانی و پۆل برێمەر لە نۆڤێمبەری 2003، یاسای ئیدارەی دەوڵەت (مارسی 2004)، وە لە هەمووشیان گرینگتر بڕیاری ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتوەکانە (ژمارە 1546، لە 2004/6/8). ئەم ئێستگانە هەموویان گرینگن لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراقدا، هەر یەکەیان بە شێوەو ڕادەی خۆی، بەڵام گرینگترینیان لە ڕووی ڕەواییدانی سیاسی و یاسایی لکاندنەوەی باشووری کوردستان بە دەوڵەتی عیراقەوە، بەشداریکردنە لە هەڵبژاردنەکاندا: ئیترئاسان نیە بۆ خەلکی کورد کە بڵێ لکاندن بڕیاری چەند کەسانێک بوو لە سەرکردایەتی سیاسی کورد و خەڵکی کوردستانیش پرسی پێنەکراوە. ڕاستە کە لە هەڵبژاردنەکاندا پرسیارێکی ڕاستەوخۆ نەکرابوو دەربارەی بۆچوونی خەڵکی لە مەڕ لکاندنی باشووری کوردستان بە عیراقەوە، بەڵام لە لایەکی ترەوە کەس ناتوانێ نکۆڵی لەوە بکات کە هەڵبژاردنەکان ئێستگەی هەرە گرینگن لە لکاندنەوەی باشووری کوردستان بە عیراقەوە و لە دواڕۆژیشدا بە ئەگەری زۆر بەم شێوەیە دەبینرێ و لەلایەن بەرهەڵستکارانی سەربەخۆیی کوردستانیش لەم ئاراستەیەدا بەکاردێت .

پۆستی سەرۆککۆماری

بۆ وەدەستهێنانی پۆستی سەرۆککۆماری یا سەرۆکوەزیران بۆ کوردێک، هەوڵی زۆر درا لە لایەن لیستی هاوپەیمانی کوردستانیەوە. هەر زوو، لە پێش هەڵبژاردنەکانەوە، هاوپەیمانی کوردستان کەوتە هەوڵی پێداگرتن لەسەر ئەوەی کە یەکێک لەو پۆستانە بدرێ بە کورد.

هەروەک دەزانرێ لە رێکەوتنێکی هەردوو مەکتەبی سیاسی پدک و ینک (2004/12/1) چوارچێوەیەک بۆ دابەشکردنی دەسەڵات و پۆستەکان بریاری لەسەر درا. دیارە مەسەلەی هەرە گرینگ رێککەوتن بوو، هەڵبەتە بە بێ گەڕانەوەی پێشوەخت بۆ پەرلەمانی کوردستان، لەسەرئەوەی کەوا تاڵەبانی کاندیدکراوی کورد بێ بۆ پۆستی سەرۆککۆماری عیراق و بەڕێز مەسعود بارزانی (دواتر لەم وتارەدا بارزانی) دەستنیشانکرا بۆ پۆستی سەرۆکی هەرێم، ئەو پۆستەی کە هێشتان پەرلەمان بریاری لە مەڕ وەرنەگرووە. من وایێدەچم کە بەم بریارە نەک هەر لە یەکتر نزیکبوونەوەی پدک و ینک هەنگاوێک بەرەو پێشەوە نەچوو بەلکو ئەم بریارە، دواتر لە ئاستی پراکتیکیدا و ئەو رووداوانەی کە لە هەڵبژاردنی تاڵەبانی وەک سەرۆککۆمارکەوتنەوە، بوونەتە مایەی نیگەرانی خەڵکی کوردستان. لە راستیدا لەم رۆژا نەدا پەیوەندیەکانی پدک و ینک ئەوەندە گرژیان پێوەدیارە کە زیاتر هەواوکەشی رۆژانی بەر لە جەنگی خۆکوژی بەبیردەهێننەوە. دیارە تا تاڵەبانی هەڵنەبژێردرابوو وەک سەرۆککۆمار دەرفەتی ئەوە زیاتر بوو کە کورد بە یەک دەنگ گوتارە سیاسیەکەی بخەملێنێ و بە یەک

هەنگاو لە ململانێ ئالۆزە سیاسی و دەستوری و دیپلۆماسیەکانی پەیوەندیدار بە کوردستان و عیراق بەرەو پێشەوە برۆن.

ئەوەی کە جێگەی نیگەرانیە تەنها ئەو گرژی وحالەتی ململانێ ئاشکرایە نیە کە ڕاستەوخۆ لە رۆژانی دوای هەڵبژاردنی تاڵەبانی، لێرە و لە وێ، لە نێوان لایەنگران و ئەندامانی پدک و ینک دەرکەوت، بەڵکو ئەگەری ئەوەش هەیە کە ئەم دابەشکردنی دەسەڵاتە لە نێوان تاڵەبانی و بارزانیدا ببێتە بنەما بۆ سەرهەڵدانی دوو جۆرە سیاسەت، یا ڕاستتر بڵێین دووئاڕاستەی سیاسی: یەکێکیان باوەڕی بەوەبێ کە هەموو قورساییەکان بخرێتە بەغدا ئەویتریش بە پێچەوانەوە هەنگاو بە هەنگاو لە بەغدا دوربکەوێتەوە. لە ڕاستیدا ئەمە یەکەم جارە لە مێژووی باشووری کوردستان و جولانەوەی سیاسی لەم بەشەی کوردستان کە کورد *بەم شێوەیە* لە لایەکەوە خاوەن دەسەڵات بێت لە بەغدا بەڵام لە هەمان کاتیشدا دۆزەکەی بەتەواوەتی لەم بەشەی کوردستان چارەسەر نەکرابێ و بەردەوامبێ لە داواکارییەکانی بە ڕووی بەغدادا. لە ڕاستیدا کێشە هەرە گرنگەکان دەربارەی *کەسایەتی سیاسی و دەستوری سیستەمی فیدرالی* و مەسەلەی *کەرکوک* لەگەڵ ئەویشدا ئەو ناوچانەی کە دەبێ بخرێنەوە سەر کوردستان و هەندێ مەسەلەی تری گرینگ هێشتان چاوەڕوانی چارەسەری بنەڕەتین. بە گشتی کەسایەتی کورد وەکو پێکهاتەیەکی سیاسی و یاسایی لە ناو عیراق وناسنامەی ئەم وڵاتە (دەوڵەتە)دا مەسەلەیەکی یەکجار گرینگە و مانەوەی عیراق بە ناسنامەی پێشتری وەک دەوڵەتێکی عەرەبی یەکێک لە تەحەدداکانی دواڕۆژ دەبێت. لە ڕاستیدا ڕاگرتن و ئیدارەکردنی (بە مانا سیاسیەکەی ووشەی ئیدارە) هاوسەنگی لە ناو ئەم هاوکێشە تازەیەدا، بە حاڵەتە سیاسی و دیپلۆماسیەکەیەوە، کارێکی ئاسان نابێت. حاڵەتی پەیوەندییە ناسەقامگیربوو و

گرژەکانی پدک و ینک دەکریّ هەرِەشەیەکی هەرە جیدی بێت بۆ ئەو ئیدارە پێویستە.ئەو بارودۆخە هەنووکەییە چارەنووسسازەی کە باشووری کوردستانی بەرەورِوو بۆتەوە نەک هەر پێویستی بە ئەم خۆهەڵکێشانی پدک و ینک لە بەرامبەر یەکتر نیە، بەڵکو لە راستیدا ئەم خۆهەڵکێشانە بەرامبەر یەکتر دەتوانیّ هۆکارێک بێت بۆ سەرهەڵدانی رِوداوی تێکدەر و بگرە پشتشکێنیش بۆ خەڵکی باشووری کوردستان: وەختێک پدک سەرکەوتنێکی ینک بە زەرەری خۆی دەزانیّ، نەک بە قازنجێک بۆ خەڵکی کوردستان، وەختێکیش ینک سەرکەوتنێکی پدک بە زەرورەت بە زیان بۆ خۆی لە قەلەم دەدات، نەک بە قازانج بۆ خەڵکی کوردستان، ئەو کاتە دەبیّ بزانین کە پەیوەندیەکان هی تەبایی نین بەڵکو هی ململانێیەکی تێکدەرن.(1) پرسیار ئەوەیە ئایا گەر تاڵەبانی لە چوارچێوەیەکی قانونیدا تەنها 8-9 مانگ سەرۆک کۆماری عیراق بێت دوای ئەوە گەرهەڵنەبژێردرێتەوە دەبیّ بە حوکمی قانون وازبێنیّ لە سەرۆکایەتی ئایا ئەو کاتە بارزانیش واز لە سەرۆکایەتی دەهێنیّ؟ لەوە دەترسم کە بارزانی وا تێبگا و بەو ئاراستەیەش کار بکا کە ئیتر هەتا هەتایە سەرۆکایەتی هەرێم هی ئەو و بنەماڵەکەیەتی. ئایا لە بەرامبەر پێشهاتێکی ئەوهادا ینک چۆن هەڵسوکەوت دەکا و کار و کاردانەوەکان لە نێوان ئەو دوو هێزەدا لە باشووری کوردستان بەرەو کویّ دەبەن؟

پۆستی سەرۆککۆماری و سیاسەتە کوردییەکان

هەروەک پێشتر ئاماژەم پێکرد، هەر هەنگاوێک بۆ بەشداریکردنی کورد لە دەسەڵاتی مەرکەزیدا دەتوانێ لە باشترین حاڵەتدا شیرێکی دووسەر بێت: سەرێکیان بەکاربێت لە ململانێ سیاسی و دەستورییەکاندا بە ئاڕاستەی وەدەستهێنانی مافەکانی کورد، کە دیارە ئەمە رێک باوەڕی سەرکردایەتی سیاسیە لە باشووری کوردستان. لە لایەکی ترەوە سەری تری شیرەکە دەتوانێ (یا هەرنەبێ ئەگەری ئەوەی لێدەکرێ) کە رێک بە پێچەوانەوە کورد خۆی ببڕێ. سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان نایەوێ ئەو سەرەی (دووهەمی) شیرەکە ببینێ، یا هەرنەبێ ناخوازێ بە شێوەیەکی کراوە و ئاشکرا باسی لێوە بکا. لێرەدا هەوڵی ئەوە دەدەم کە بەشداریکردنی کورد لە هەڵبژاردنەکان و وەرگرتنی پۆستی سەرۆککۆماری لە لایەن کەسێکی کوردەوە وەکو *شیرێکی دوو سەر* تاوتوێ بکەم.

تا ئەو جێگەیەی پەیوەندی بە ئەگەری یەکەمەوە (واتە لایەنی پۆزەتیفی بەشداریکردن لە هەڵبژاردنەکانەوە) هەیە، ئەگەر خۆشبینانە تەماشای پێشوەچوونەکان بکات، مرۆڤ دەتوانێ بڵێ کە کۆمەڵێک هۆکار دەتوانن ببنە رێگەخۆشکەر بۆ ئەوەی کورد لە رێگەی بەشداریکردن لە هەڵبژاردنەکان بتوانێ ئامادەبوون و رۆڵی چالاکانەی لە دەسەڵاتی ناوەندیدا ماف و ئامانجە نەتەوەییەکانی مسۆگەر بکات. ئەوەی کە زۆریش گرینگە کە ئەگەر کورد، لە باشترین حاڵەتدا، لە رێگەی بەشداری چالاکانەی لە ناوەندی دەسەڵاتەوە ئەو مافانەی بەدەستهێنا دەبێ رێکەوتن و دەستور و یاساکان بە شێوەیەک بن کە

ئەگەر عیراق لە تاقیکردنەوەی دیمۆکراسی و سیستەمی فیدرالیدا پاشەکشەیکرد ئەوا کورد پێویست نەکات جارێکی تر ملی شاخ بگرێتەوە. بە باوەڕی من بە لەبەرچاوگرتنی ئەگەری ئەوەی کە ئەزموونی عیراق لەوانەیە پاشەکشەیەکی جددی بکات، شتێکی هەرە زەروری ئەوەیە کە دەبێ ئەو شتانەی کە کورد لە ڕێگەی بەشداریکردنەوە بەدەستی دێنێ لە چوارچێوە سیاسی و دەستوری و یاساییەکان پەراوێزێکی پێویست بۆ کورد مسۆگەر بکات بە ڕووی هەر ئەگەرێکدا. جگە لەوە پێویستە کورد خاوەنی هێزی چەکداری خۆی بێت ئەم هێزەش بە بڕیاری کورد خۆی بجولێتەوە. ئەگەرنا زەمانەتی نێونەتەوەیی ئاشکرا و ڕوون پێویستن بۆ ئەوەی کورد لە کاتی پێویستدا بۆیان بگەڕێتەوە. بەستنەوەی زەمانەتێکی ئەوها بە مافی بەکارهێنانی هێز یا مافی داواکردنی بەرگری لە نەتەوە یەکگرتوەکان یا هێزێکی دەرەکی (با بڵێین بۆ نمونە ئەمریکا) وە بەستنەوەی ئەم زەمانەتانە بە مافی گەڕانەوە بۆ حوکمی خەلک لە ڕێگەی *ڕێفەراندەمێکی بێ مەرج و بێ هیچ پەناوپێچێکی دەستوری یا یاسایی،* دەتوانن یارمەتیدەربن بۆ کورد بۆ ئەوەی جارێکی تر نەگەڕێتەوە دۆخێک کە لە هی دوێنێ بچێت، ئەگەر پاشگەزبوونەوەیەک لە تەواوی پێکهاتەی دەسەلات و پێکهاتەی سیاسی لە عیراق ڕوویدا.

بە باوەڕی من لایەنە نێگەتیڤەکانی بەشداریکردن لە هەڵبژاردنەکان بەو قورسیەوە (بە مانایەکی تر سەری تری شیرەکە کە دەکرێ کورد خۆی ببڕێ) هەر زوو دەکرێ بڵێین دەرکەوتوون. لە ڕاستیدا هەر زوو بەر لە ڕووخانی ڕژێمی سەدام، بەلام بە تایبەتی دوای کەوتنی ئەو ڕژێمە، بەشداریکردنی کورد بە هەموو قورسایی سیاسیەوە لە دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراق کۆمەلێک ئاکامی نێگەتیڤی لێکەوتەوە. لە گۆشەبینینی فەلسەفەی سیاسیەوە ئەم بەشداریە نەک

هەر ئاماژە بەڵکو بەرجەستەبونێکیشە بۆ ئەو بۆچوونەی کە پێدادەگرێ لەسەر ئەوەی کە کێشەی کورد کێشەی نەتەوەیەکی دابەشکراو نیە، بەڵکو کێشەی چەند گەلێکی دابراوە لە یەکتر و هەر یەکەشیان لەم گەلانە دەبێ بە شێوەی تایبەتی خۆی چارەسەر بکات. ئەوەشی کە کوردێک بوەتە سەرۆککۆماری عیراق، وە کە ئەمەش دەکرێ لە هەر وڵاتێکی تر کە کوردی تێدا دەژی ڕووبدات، بە پێویست شتێکی پۆسەتیڤ نیە بەڵکو دەکرێ زۆر نێگەتیڤیش بێت بۆ سیاسەتە کوردیەکان، لە ئاستی ناوەخۆیی و جیهانیدا. بە مانایەکی تر ئەم حاڵەتەی کە لە عیراق ڕوویداوە دەکرێ ببێ بە "بەنجێکی" یا *ئامرازێکی سڕکردنی دیپلۆماسی* لە ڕووی دەرەوەی (یا نێونەتەوەیی) کێشەی کورد و جارێکی تر کێشەی کورد بە توندی بە ناوخۆیی بکاتەوە. کەس ناتوانێ ئیمڕۆ لەوە سڵبکاتەوە کە لایەنی کوردی لە باشووری کوردستان بە تەواوەتی وازیان لەو دیپلۆماسیەتە هێناوە کە باس لە زولم وزۆر(یا هەرنەبێ ئەگەری دووپاتبوونەوەی زوڵم و زۆر) لە کورد دەکات. نەک هەر ئەوە بەڵکو بگرە ئەم دیپلۆماسیەتە باس لە ئەگەری هەڵگەڕانەوە و شکستهێنانی ئەزموونی عیراق لە دیمۆکراسی و سیستەمی فیدرالیش ناکات، وەکو ئەوەی کورد ئیتر پشتراستە لەوەی کە ئەم ئەزموونە سەد لە سەد سەرکەوتوو دەبێت و لەبەر ئەوەش پێویستی بەوە نیە بە ڕووی کۆمەڵگەی نێونەتەوەییدا گوزارش لە ئەگەرەکانی سبەینێ بکات. لە ڕاستیدا ئیمڕۆ کورد خۆی چەند سەفارەتێکی بەدەستەوەیە و بەم شێوەیەش کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی وا دەزانێ ئیتر کورد دەسەڵاتی بەدەستە و پێویستیشی بە باسکردنی مەسەلە تایبەتیەکانی خۆی نیە و "تەنانەت ئەوە کوردە لە عیراق کە مافی خەلکی تریش دەدات." لێرەدا پێویستە ئەگەری ئەوە لەبەر چاو بگیرێ کە کۆمەڵگەی نێو نەتەوەیی بێتە ئەو قەناعەتەی کە ئیتر کورد لە عیراق چیتر

پێویستی بە باسکردن لە زەمانەت و پشتگیری نێونەتەوەیی نیە و پێویست ناکات کورد لە دواڕۆژی خۆی نیگەران بێت. دەکرێ ئیمڕۆ کۆمەڵگەی جیهانی لەو باوەڕەدا بێت کە "مەسەلەیەکیش نەماوە لە عیراق بە ناوی مەسەلەی کورد" بەڵکو ئەو شتەی کە هەیە پرۆسەیەکی دیمۆکراسیانەیە کە کوردیش بە شێوەیەکی یەکسان تێیدا چالاکانە بەشدارە.

لە ڕووی ناوەخۆییەوە دەکرێ بەشداری کورد لە هەڵبژاردنەکان و وەرگرتنی پۆستی سەرۆککۆماری لە لایەن تاڵەبانیەوە ببێتە هۆی بەنجبوونی کورد لە باشووری کوردستان و بەم مانایەش ببێتە هۆی ئەوەی کە کەمتر پێداگرێ لەسەر داواکریەکانی خۆی وە چیتر مەسەلەی ترس لە دواڕۆژ و گومان لە لایەنەکانی عیراقی عەرەبی و هەڵگەڕانەوەیان لە قۆناغەکانی داهاتوودا بە هەند هەڵنەگرێ و بەم پێیەش باس لە زەمانەتی نێونەتەوەیی نەکات بە بیانوی ئەوەی کە کورد خۆی لە دەسەڵاتی ناوەندی خاوەن قسەیە جا بۆ ئەوەندە پێ لەسەر داخوازیەکانی لە ڕۆخ (لە کوردستان) داگرێ. بە پێی بۆچوونێکی ئەوها، کورد لە عیراق مەزلوم نیە و پێویستیش ناکات باس لە شتێکی ئەوها بکات چونکە خۆی خاوەن دەسەڵاتە لە *ناوەند*. لە ڕاستیدا ئەم پەڕینەوە، یەکسەر و بە پەلەیە و بێ پێشەکییە، لە سیاسەت و دیپلۆماسی کوردیدا (لە حاڵەتی مەزلوم و غەدرلێکراو بۆ حاڵەتی دەسەڵاتداربوون) دەکرێ بە زەرەرێکی سیاسی و دیپلۆماسی گەورە بۆ کورد بگەڕێتەوە. لە ڕاستیدا دەمێکە (هەڵبەتە لە دوای ڕووخانی ڕژێمی سەدام)ەوە ڕاگەیاندنی (بینراو و بیستراو و نووسراو)ی پدک و ینک ڕۆژانە مێشکی خەڵکی دادەگرن بە وشەی وەکو "عیراقی فیدرال" و "عیراقی نوێ" و شتی لەم جۆرە. ئەوە لە کاتێکدا کە لە باشترین حاڵەتدا هێشتان زووە باس لە عیراقی فیدرالی و عیراقی نوێ وەکو دوو چمکی دەستوری و سیاسی

سەقامگیربوو بکەین. عیراقی فیدرالی و عیراقی نوێ وەکو حاڵەتی واقیعی و چەسپاو لە پێش *ئیمەوەیە* و ململانێیەکی سیاسی و دەستووری وگۆڕانکاری بنەڕەتی لە بۆچوونی سیاسی و ئایدیۆلۆژی لایەنە عەرەبی وئیسلامییەکانی عیراقی عەرەبی (عیراق بەبێ باشووری کوردستان) دەخوازێ. مرۆ دەتوانێ بپرسێ چەندن ئەو کەناڵی ڕاگەیاندن و بڵاوکراوە و هێز و حیزبە سیاسیە عەرەبیانەی کە چمکی *عیراقی فیدراڵی* بەکار دەهێنن.

سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان پێویست بوو لێووردبوونەوەیەکی جیددی بکات لەو *پەڕینەوە سیاسی و دیپلۆماسیە لە حاڵەتێک بۆ حاڵەتێکی تر* کە لەیەکتری تەواو جیاوازن. پرسیار ئەوەیە ئایا باشتر نەبوو کە کورد ئەوها زوو دیپلۆماسی خۆی تەجمید نەکردایەو بەردەوامبوایە لە خستنەڕووی *سیناریۆ و ئەگەرە نیگەرانئامێزەکان* لە پێشووەچوونەکانی عیراق و مەسەلەی کورددا؟

ئێستا با بپرسین ئایا دەسەڵاتە حەقیقیەکانی تاڵەبانی (وەک سەرۆککۆماری عیراق) چەندن و ئایا دەتوانێ چی بکات وە بۆ ماوەی چەند لە *ناوەندی دەسەڵاتی ناوەندەوە*؟ بەر لە هەر شتێک بە پێی یاسای کاتی ئیدارەی دەولەت تاڵەبانی ناتوانێ هیچ بڕیارێک وەرگرێ بە بێ بەشداری هەردوو جێگرەکانی. بڕیارەکان دەبێ لە لایەن هەرسێ ئەندامانی *دەستەی سەرۆکایەتی* (سەرۆککۆمار و دوو جێگرەکەی) بدرێن وە تاڵەبانی خۆی بەر لە هەر کەسێک ئەو ڕاستیە دەزانێ. (2) جگە لەوەش تاڵەبانی تەنها بۆ ماوەی چەند مانگێک وەکو سەرۆک دەمێنێتەوە و لەو ماوەیەشدا دانانی دەستور گرینگترین شتە، کە ئەو وەک سەرۆککۆمار کەریگەریەکی زۆری بەسەرەوە نابێت. بەم پێیە زۆر زەحمەتە مرۆڤ لە دەربڕینی ئەوهەموو خۆشحاڵی و گێڕانی ئەو هەموو ئاهەنگانە بگات لە کاتێکدا

هەموو لایەک دەزانن کە تاڵەبانی لە مەسەلەی دەنگدان لەسەر بڕیارەکان و مەسەلەی "سەلاحیات" کەم یا زۆر یەکسانە بە کەسێکی وەک غازی ئەلیاوەر. ئەوە لە کاتێکدا بۆ هیچ کەس شاراوە نیە کە کورد بە درێژایی تەمەنی دەوڵەتی عیراق، بە تایبەتی لە 40 ساڵی دواییدا، قوربانیەکانی بێسنوور بوون لە پێناو وەدەستهێنانی مافەکانی وە لە هەلبژاردنیشدا لیستی هاوپەیمانی کوردستانی 26 % دەنگی لە *ئاستی هەمووعیراق* هێنا. لە کاتێکدا لیستەکەی ئەلیاوەر تەنها نزیکەی 1% دەنگی هێنا، لەگەڵ ئەوەشدا ئەلیاوەر، کەم یا زۆر، دەسەڵاتی یەکسانە بە دەسەڵاتەکەی تاڵەبانی لە چوارچێوەی دەستەی سەرۆکایەتیدا. لە مەسەلەی وەرگرتنی پۆستی سەرۆککۆماریدا لە لایەن کوردێکەوە، دەکرێ پرسیارێک بوورژێنین ئەویش ئەوەیە ئایا کورد وەکو گەل (لە چوارچێوەی عیراقدا) دەبێ باجێکی سیاسی و بگرە ستراتیژی چەند گەورە بداتە لایەنی عەرەبی لە عیراق بۆ ئەوەی ئەم لایەنی عەرەبیە قەبوول بکات کە کوردێک ببێ بە سەرۆککۆماری ئەو دەولەتەی کە خۆیان بە *وڵاتێکی عەرەبی* لە قەلەم دەدەن و قەبولیش ناکەن ئەم ناسنامەیەی بگۆڕدرێ؟ وە ئایا ئەم سەرۆککۆمارە کوردە دەبێ تا کام ڕادەی دڵسۆزی بۆ "خاک" و "گەلی" عیراق، وەک دەوڵەتێکی عەرەبی، کار بکات بۆ ئەوەی لایەنی عەرەبی قەبولی ئەوە بکا ئەم کوردە سەرۆککۆماری بێت. ئەوەی ڕاستی بێت هەر زوو ئاشکرایە کە تاڵەبانی لە کۆمەڵێ شتی گرینگدا دیاریکردوە کە عیراقیەکی دڵسۆزەو لە پێناو فەراهەمکردن و وەسەرخستنی پرۆژەی سەرلەنوێ دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراق ئامادەیە زۆر شت بکات، ئەگەر چی ئەم شتانە وەڵامدەرەوەی ڕاستەقینەی خواست و نیگەرانیەکانی کورد لە باشووری کوردستانیش نەبن.

لێرەدا جێگەی ئاماژەیە کە تاڵەبانی، وەکو نمونەیەک بۆ ئەو باجەی کورد دەیدات لە پرۆسەی وەرگرتن و پاراستنی پۆستی سەرۆککۆماری، لە وتاری خۆیدا بە بۆنەی کردنەوەی پەرلەمانی عیراق لاپەڕەیەکی گرنگی لە مێژووی کوردی لە باشووری کوردستان لە بیرکرد کە ئەویش ڕاپەڕینەکەی (ئاداری 1991) بوو. نەک هەر ئەوە بەڵکو تاڵەبانی لە دەستپێکی وتارەکەیدا ئاماژەی بە ڕاپەڕینی خوارووی عیراق کرد بەبێ ئەوەی کە ناوی ڕاپەڕینی کوردستان بێنێت. تاڵەبانی *ناو و ئاوەڵناوێکی* سەد لە سەد عەرەبی و ئیسلامی بەکار برد بۆ گوزارەکردن لە ڕاپەڕینەکانی خوارووی عیراق و باشووری کوردستان بە بێ ئەوەی ناوی هیچ ڕاپەڕینێکی کوردی یا کوردستانی بهێنێت. لە وتارەکەیدا تاڵەبانی ناوی" *ئینتیفازەی شەعبانی*" (3) دەهێنێ بۆ ڕازیکردنی لایەنی عەرەبی و لەم لایەنەشدا بە تایبەتی توخمی ئیسلامی. تاڵەبانی وەک *سەرۆککۆمارێکی کورد* لەم حالەتەدا، دیارە بۆ نیشاندانی دڵسۆزی خۆی بۆ عیراقی "عەرەبی" نەک هەر مێژوو و ناسنامەی کوردی لە ناو مێژوو و ناسنامەی عەرەبی و ئیسلامیدا شاردۆتەوە، بەڵکو لە ڕاستیدا دەشیانسڕێتەوە، چونکە شاردنەوە دەکرا، بۆ نموونە، بەم جۆرە بێت: "ئینتیفازەی گەلانی عیراق." لە لایەکی ترەوە تاڵەبانی دەرفەتی هەبوو نەک هەر باس لە ڕاپەڕینی خەڵکی کوردستان بکات بە دوو وشەی عەرەبی، کە ئەوەشی نەکرد، بەڵکو دەیتوانی چمکی "ڕاپەڕینی خەڵکی کوردستان" ناواخنی وتارەکەی بکات. هەروەک چۆن فەلەستینیەکان سەرکەوتوو بوون لە سەپاندنی وشەی "ئینتیفازە" لە جیهانی سیاسی و ئەکادیمیدا، دەبێ کوردیش چاوی لەوە بێت کە هەرنەبێ لە سەر ئاستی ڕەسمی و ناڕەسمی عیراقدا وشەی ڕاپەڕینی کوردستان بسەپێنین. لە ڕاستیدا ناونەهێنانی ڕاپەڕینی باشووری کوردستان نەک هەر کورد لە مێژووی عیراقدا پەراوێز دەکات و گرنگیەکی پلە

دووی پێدەدات بەڵکو ڕێک ئەم گەلە دەتوێنێتەوە لە ناو "بەودەقەی" عیراقیدا. بە پێی وتارەکەی تاڵەبانی (هەڵبەتە لە باسی ڕاپەڕیندا) کورد لە ناو ناسنامەی عەرەبی ئیسلامیدا تواوەتەوە. شاردنەوەی کورد لە باشووری کوردستان لە ناو چوارچێوە و ناسنامەی عیراقدا جارێکی تر مانای پەراوێزکردنەوەی کوردە لە عیراقی ("نوێ و فیدراڵی")ی دوای سەدام: ئەوە ڕێک ئەو شتە بوو کە لایەنی عەرەبی لە عیراق هەوڵی بۆ دەدا لە ماوەی 84 ساڵی ڕابردوودا .

جگە لەوەش، هەر زوو تاڵەبانی هەندێ هێمای داوە کە زیاتر بۆ ڕازیکردنی لایەنی عەرەبین و لە پێناوی فەراهەمکردنی سەرلەنوێ دامەزرانەوەی دەولەتی عیرق و ئەوەی پێیدەگوترێ یەکبوونی نیشتیمانی عیراق ئەمەش جارێکی تر بۆ ئەوەی خۆی بداتە قەبوولکردن وەکو سەرکردەی هەموو عیراقیەکان نەک هەر کورد. بۆ نمونە تەنها چەند ڕۆژێک دوای وەرگرتنی پۆستی سەرۆککۆماری، تاڵەبانی جختیکردەوە کە کەرکوک شارێکی عیراقیە.(4) ڕاستە کە ئەمە یەکەم جار نیە کە لایەنی کوردی بە تایبەتی تاڵەبانی شتی ئەوها ڕادەگەیەنێ بەڵام ڕاگەیاندنی تاڵەبانی ئەم جارەیان تایبەتمەندی و گرنگیەکی تایبەتی هەیە و ناکرێ لە چوارچێوەکی نوێدا نەیبینین و هەڵینەسەنگێنین. جگە لەوە لە چاوپێکەوتنێکی تەلەڤزیۆنی لەگەڵ سەتەلایتی ل ب سی لە بەرواری 2005/4/11 لە ناواخنی پرسیارێکدا ناوی عیراق وەک *"دەولەتێکی عەرەبی"* ئاماژەی پێکراوە؟ (5) کەچی تاڵەبانی بە هیچ شێوەیەک هەوڵی ئەوەی نەداوە کە بڵێ ئاخر عیراق چیتر دەولەتێکی عەرەبی نیەو خەباتی کوردیش لە 84 ساڵی ڕابردوو لەسەر ئەوە بووە کە ناسنامەی دەولەتی عیراق بگۆڕدرێ بە شێوەیەک کە ڕەنگدانەوەی ڕاستیە ئیتنیکی و نەتەوەییەکانی ناو ئەو وڵاتە بێت. دیارە بەردەوامبوون لەسەر قەبولکردن و بەکارهێنانی ناسنامەی "دەوڵەتی

عەرەبی" بۆ عیراق ڕێک بەردەوامی عیراقی *دوێنێیە* و دوریش نیە لە داهاتووشدا بۆ کورد ململانێ و مەینەتیەکانی دوێنێی دووبارە ببنەوە. چمکی عیراق وەک "دەولەتێکی عەرەبی" نەک هەر کورد لە باشووری کوردستان جارێکی تر بەرەو ڕووی شۆڤینیزمی عەرەبی لە عیراق دەکاتەوە بەڵکو ئەوە ڕێک عیراق وەکو بەشێکی دانەبڕاو لە ئەوەی پێیدەگوترێ "نیشتیمانی عەرەبی" دەهێڵێتەوە: لەم حاڵەتەدا کورد نەک هەر وەکو بەشێک لە عیراق "وەکو وڵاتێکی عەرەبی" دەمێنێتەوە بەڵکو دەشبێ بە کەمایەتیەکی زۆرکەم دەسەڵات لە چوارچێوەی پێکهاتە کولتوری و سیاسی و ئادیۆلۆژیەکەی ("نیشتیمانی عەرەبی/سیستەمی عەرەبی")دا. ئەگەر لایەنی عەرەبی لە عیراق پێ لەسەر ئەوە دابگرێ کە ناسنامەی عیراق دەبێ بە عەرەبی بمێنێتەوە کەواتە دەخوازن جارێکی تر کورد بە ژێردەستەیی و بە پلە دوو بمێنێتەوە، ئەم جارەیان لە ژێر ناوی برایەتی و عیراقی نوێ و دیمۆکراسی... هتد !

پۆستی سەرۆککۆماری: دەرفەت یا لەدەستدانی دەرفەت!

هەرەوکو پێشتر ئامارەپێکرا لە سیاسەتە کوردییەکاندا لە باشووری کوردستان بە تەواوەتی حاڵەتێکی نوێ هاتۆتەکایەوە: کورد "پێیەکی لە ناوەوەیە و پێیەکیشی لە دەرەوەیە." ئەم حاڵەتە دەکرێ لە ڕووی سیاسی و دیپلۆماسیەوە کاریگەرییەکی چارەنووسسازی هەبێت بۆ دۆزی کورد لەو بەشەی کوردستان. هەرچەندە لەوە دەچێ کە سەرانی کورد لە باشووری کوردستان خۆیان نەخوازن مەسەلەکان ئەوها ببینن، بەڵکو ئەوان دەڵێن کە ئەوان (واتە سەرکردایەتی سیاسی) هەموویان بە تەواوەتی لە *ناو* پرۆسەی دروستکردنەوەی

دەولەتی عیراقدان. بە بۆچوونی من هەرچەندە بارزانی، بۆ نموونە، لە گفتوگۆیەکی تەلەڤزیۆنیدا (لەگەڵ کەناڵی ئەلعەرەبیەدا) (6) ئەوەی جختکردەوە کە ئەو لە کوردستانەوە زێتر دەتوانێ خزمەتی عیراق بکا، بەڵام لەوەدەچێ ڕاستییەکەی ئەوەبێ کە لە ماوەی دواییدا بارزانی لە ڕێگەی زێتر لە ئاماژەیەکەوە پیشانیداوە کە ئەو، بە بەراوورد لەگەڵ فەترەی بەر لە ئێستا، لە بەغدا دوورکەوتۆتەوە. ئامادەنەبوونی بارزانی لە کردنەوەی یەکەم پەرلەمانی هەڵبژاردووی عیراق زیاتر لە هێمایەک دەبەخشێ. لەوەش گرینگتر ئامادەنەبوونی بارزانی بوو لەو کۆبوونەوەی پەرلەمانی عیراق کە تایبەت بوو بە هەڵبژاردنی تاڵەبانی بۆ پۆستی سەرۆککۆماری و دواتریش ئامادەنەبوونی بوو لە مەراسیمی سوێندخواردنی تاڵەبانی وەک سەرۆککۆمار.

لە ئاراستە کوردییەکەشیدا ئەم ئامادەنەبوونە هێمایەک بوو کە دەکرێ، هەرنەبێ بۆ چاودێرێک کە لە دەرەوەڕا دەڕوانێتە پەیوەندیە (کوردی — کوردی)ەکان، وەکو پێشوەچوونێکی نێگەیڤ لەم پەیوەندیانەدا بخوێندرێتەوە. ئەوەی کە لێرەدا گوترا زیاتر جختکردنەوەیە لەسەر ئەوەی کە ڕاگرتنی هاوسەنگی لە نێوان بە عیراقیکردنەوە (کارکردن لە ناوەندەوە) لە لایەکەوە وە بە کوردیستانی دیتن (خۆ لە دەرەوەهێشتن) لە لایەکی ترەوە. مەبەست لێرەدا زیاتر جختکردنەوەیە لەسەر نیگەرانیەک بەو مانایەی کە ئەگەری ئەوە هەیە هاوئاهەنگی و تەبایی پدک و ینک تێری ئەوە نەکەن کە سەرکردایەتی سیاسی ئەم دوو حیزبە بتوانن پڕ بە پێست مامەڵە لەگەڵ ئەم حاڵەتە تازەیە لە سیاسەتی کوردیدا بکەن.

هەرچەندە سیاسەتی ڕەسمی پدک بەشداریکردن بووە لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی عیراق بەڵام دەکرێ هەندێ لە هەڵسوکەوتەکانی بارزانی لە ماوەی

دوابیدا هێمایەک بن بۆ شێوە دودڵیەک و جیاوازیەک لە بۆچوونەکاندا لە مەڕ پەیوەندییەکانی کورد بە بەغداوە!

بە هەر حاڵ ئەگەر چی *هەندێ زووش بێت* کە پێشوەخت باس لە ئەگەرو ئاکامەکانی ئەو "خۆدوورگرتنە" و ئامادەنەبوونەکانی بارزانی لە بەغدا بکەین، هەروەک پێشتر گوترا، بەڵام بێگومان ئەم دیاردەیە دەبێ هەرنەبێ جێگەی سەرنج و پرسیار بێت. وادەزانم لێرەدا جێگەی خۆیەتی کە هەرنەبێ دوو پرسیار بکەین: ئایا دەبێ ئەم ئامادەنەبوونە بخرێتە چوارچێوەی پەیوەندییە (کوردی — کوردی)یەکان واتە پەیوەندیەکانی نێوان پدک و ینک وە لەم چوارچێوەیەشدا ڕاڤەبکرێن؟ یا ئەوەتا ئەم ئامادەنەبوونە هێمائێکە هەڵقوڵاوە لە نیگەرانی و گومانەکانی بارزانی لە مەڕ پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق و ڕۆلی کورد و مافەکانی لەو دەوڵەتەدا؟ بە هەر حاڵ بۆ وەڵامی ئەم دوو پرسیارە پێویست دەکات کە پرسیارەکان بە شێوەی گرێدرا و بە یەکەوە نەوەک دابڕاو لەیەکتر ببینرێن. من باوەڕم وایە جختکردنەوەی تاڵەبانی لە چەند بۆنەیەکدا لەسەر ئەوەی کە ئەو لە لایەن بارزانییەوە کاندیدکراوە و پشتگیری تەواوی ئەوی هەیە، بە زەرورەت تەنها دەربڕینی پێزانین نیە بۆ ڕۆلی بارزانی لە پرۆسەی هەڵبژاردنی تاڵەبانیدا، بەڵکو دەکرێ ئەم جختکردنەوەیەی تاڵەبانی دەربڕینی شێوە نیگەرانیەک بێت و بۆ ڕێگرتنیش بێت لە خۆدزینەوەی بارزانی لەو ئەگەرانەی کە دەکرێ لە قەبولکردنی کورد بۆ پۆستی سەرۆککۆماری و بگرە تەواوی پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراق بکەونەوە، جا چ لە پەیوەندیە (کوردی — کوردی)ەکان وە چ لە پەیوەندی کورد بە عیراقەوە. هەر هەڵەیەک لەم هاوکێشە یا پەیوەندیەدا دەکرێ لە ئاستی ستراتیژی بە زیانێکی گەورە بۆ کورد تەواو ببێ.

پەیوەندیدار بەم باسەوە هەر لێرەدا ناکرێ باسی ڕووەکەی تری دراو نەکەین کە ئەویش مەسەلەی سەرۆکی هەرێم و مەسەلەی "مەرجەعیەتە". دیارە وەک لەسەرەوە ئاماژەی پێکرا بەشێکی ڕێککەوتنی دوو مەکتەبە سیاسیەکەی پدک و ینک ئەوە بوو کە بارزانی ببێ بە سەرۆکی هەرێم. لەو بارەیەوە دەتوانین بڵێین کە جولانەوەی سیاسی باشووری کوردستان لە سی (30) ساڵی دواییدا دەریخستوە کە کورد لەو بەشەی کوردستان زۆر بە زەحمەت وە بۆ ماوەی زۆر کورت توانیویەتی *ناوەندێکی بریاری سیاسی یەکگرتوو* یا بە مانایەکی تر"مەرجەعیەتێکی" سیاسی نەتەوەیی بهێنێتە بەرهەم. بۆ نموونە دەکرێ بەرەی کوردستانی، کە لە کۆتایی 1980کان تا دەستپێکردنی شەڕی خۆکوژی لە ناوەڕاستی 1994دا، بە هەموو کەم و کورتیەکانیەوە وەکو خاڵێکی گەش و سەرکەوتن لە پرۆسەی کارکردن بۆ بەرهەمهێنانی *ناوەندێکی بریاری نەتەوەیی*، کە ئیمڕۆ ناوی "مەرجەعیەتی" بۆ بەکاردەهێندرێ، ببینین. دیارە کورد، بە هۆی ئەو جەنگە خۆکوژیەی نێوان پدک و ینک وە زۆر هۆی ترەوە، سەرکەوتوو نەبوو لە چەسپاندنی پەرلەمانێکی ڕاستەقینە (بە مانای ووشە پەرلەمان) کە ڕوو لە دەرەوە ببێتە هۆکارێکی سەرکەوتنی دیپلۆماسی نەتەوەیی بۆ باشووری کوردستان و ڕوو لە عیراقی عەرەبیش سەرچاوەی یەکدەنگی و ڕوو لە کۆمەڵگەی کوردستانیش خاڵی ڕەوایپێدانی سیاسی و سەرخستنی ئەزموونێکی ڕاستەقینەی دیمۆکراسی بێت. دەکرێ هەر لێرەدا بڵێین کە هۆیەکانی سەرنەکەوتنی پەرلەمانی پێشوو ئیمڕۆش بە توندی ئامادە و بەردەوامن وە ناکرێ مرۆڤ زۆر گەشبین بێت بە کار و خزمەتی ئەو پەرلەمانەی کە لە هەڵبژاردنەکانی 30 ژانوەری 2005 کەوتەوە. دەبێ لای هەر کەسێک ئەو ڕاستیە جێگەی پرسیار بێت کە لە دوای هەڵبژاردنەکانی عیراق سەرکردایەتی پدک و ینک هەموو وزە و هەوڵەکانیان

خستە گەڕ شان بە شانی "برا" عەرەبەكان لە پێناو هەرچی زووتر كۆبوونەوەی پەرلەمانی عیراقی، لە لایەكی ترەوە كات و وزەیەكی یەكجار كەم خرایە گەڕ بۆ هەرچی زووتر كۆبوونەوەی پەرلەمانی كوردستان. ئایا دەكرێ بڵێین پەرلەمانی عیراق بۆ كورد گرینگترە لە پەرلەمانی كوردستان؟ ئایا هۆی چیە كە بەرپرسانی پدک و ینک بریارێک بنێ دەكەن كە خۆیان كاتیخۆی داویانە ئەویش ئەوەیە كە دوای 10 رۆژ لە راگەیاندنی ئەنجامی هەڵبژاردنەكان دەبێ پەرلەمانی كوردستان كۆببێتەوە؟ وە ئایا نەدەكرا ئەو هەموو ماوە زێرینەی كە تێپەرپوە بەكاربهێندرێ بۆ بەستنی ژمارەیەكی زۆر لە كۆبوونەوەی پەرلەمان كە تیایاندا بە شێوەیەكی كراوە و ئاشكرا گفتوگۆ لەسەر مەسەلە هەرە چارەنووسسازەكان، وە لەوانەش مەسەلەی دوارۆژی باشووری كوردستان و مەسەلەی دەستوور، بكرایە؟ لێرەدا دەكرێ ئەوە بڵێم كە تا ئیمرۆش دوو ناوەندی بڕیار هەن كە ئەوانیش دوو مەكتەبە سیاسیەكەی (پدک و ینک)ن وە هەرچی پەرلەمانی كوردستانە لە راستیدا تەنها كاری ئەوەیە كە "بەرگێكی" یاسایی لەبەر ئەو بڕیارانە بكات كە ئەو دوو مەكتەبە سیاسیە بەیەكەوە دەیدەن. دەكرێ پرسیار بكەین ئایا چ پەرلەمانێكی راستەقینە لەم جیهانە هەیە كە نەزانێ بودجەی وڵاتەكەی چەندە و چۆن دەوڵەمەندیەكانی نەتەوە تەسەروفیان پێدەكرێ و لە ماوەی 13 ساڵیش لە بوونیدا تەنها یەک دانە لێپرسینەوەشی ئەنجام نەدابێ بەرامبەر وەزیرێک یا بەرپرسێكی حكومەت...هتد؟

ئەوەی ئیمرۆ كورد پێویستی پێیە پەرلەمانێكی راستەقینەیە نەک حوكومڕانی حیزب و بنەماڵە و تاكەكەس. كورد پێویستی بە دووبارەكردنەوەی ئەزموونی وڵاتانی سیستەمی سۆسیالیستی پێشوو نیە چونكە لەم سیستەمانەدا سەرۆک (یا سكرتێری گشتی) خۆی حیزب بوو و حیزبیش دەوڵەت بوو. راستە لەم

سیستەمانەدا شتگەلێک هەبوون بە ناوی پەرلەمان و دەستور و یاسا بەڵام کاتێک حیزب و سەرۆک خۆیان دەوڵەت بن ئەم چمکانە و شتێکیش بە ناوی کۆمەڵگەی مەدەنی و دیمۆکراسی و دەولەتی یاسا لە ژیانی ڕۆژانەی خەڵکدا ماناو ڕەنگدانەوەیەکی پراکتیکی نابینێت.

لە ڕاستیدا تێبینیدەکرێ کە شتێکی زۆر تازەی ئومێدبەخش لە هەڵسوکەوتی (پدک و ینک)دا لە مەڕ پرسە هەرە گرینگەکان وە لەسەر هەمووشیانەوە خەملاندنی مەرکەزێکی نەتەوەیی (واتە پەرلەمانێکی ڕاستەقینە و بە هێز)، کە زەروورەتێکی هەنووکەیی و مێژووییە بۆ ئەوەی لە چوارچێوەی ئەو مەرکەزەدا بریارە هەرە چارەنووسسازەکان بدرێن و هەنگاوە هەرە ستراتیژیەکان بنرێن، نیە. لەمەش زیاتر من گومانم هەیە لەوەی کە سەرکردلیەتی پدک و ینک تا ئێستا توانیبێتیان بە شێوەیەکی شایەستە و توکمە ئەو هەموو مەسەلانە چارەسەر بکەن کە کاتی خۆی بوونە هۆی هەڵگیرسانی شەری خۆکوژی. هەڵبەتە یەکێ لە مەسەلە هەرە گرینگەکان مەسەلەی *دەسەڵاتی سیاسیە*. لەم گۆشەبینینەوە وە لە چوارچێوەی هاوکێشەی گۆڕانکاریە چارەنووسسازەکانی پەیوەندیدار بە دوارۆژی باشووری کوردستان، کورد بە *ژمارە* تێری ئەوە ناکات کە پڕ بە پێستی لەگەڵ پرس و پێداویستە هەنووکەییەکان هەڵسوکەوت بکات، بەڵکو لەوەش زیاتر نەبوونی ناوەندێکی سیاسی، کە لە سەر بنچینەیەکی دیمۆکراسی و مۆدێرن ونەتەوەیی دامەزرابێ و پشتگیری تەواوی خەڵکی کوردستانی مسۆگەرکردبێ لایەنی کوردی لە هاوکێشەکەدا لاوازتر دەکات. لە بەرامبەر ئەو حاڵەتە کوردییە لایەنی شیعە نەک هەر بە ژمارە زۆرینەن بەڵکو ئەوان مەرجەعیەتێکیان هەیە کە نەک هەر هێزە دینییەکانی کۆکردۆتەوە بەڵکو هەندێ کەس و گروپی شیعەی عەلمانیشی لە چوارچێوە و لە ژێر سیبەری خۆیدا کۆکردۆتەوە.

ئەزموونی بوونی کورد لە ناوەندی دەسەڵات

لە ئاوڕدانەوەیەکی بە پەلە لە مێژووی عیراق بۆمان دەردەکەوێت کە کورد لە هەندێ کاتدا ئامادەییەکی "فیعلی" لە ناوەندی دەسەڵاتی سیاسی دەوڵەتی عیراق هەبووە. بۆ نموونە لە سەرەتای 1930کان مێژوونووسی کورد موحەممەد ئەمین زەکی نەک هەر وەزیری بەرگری عیراق بوو بەڵکو ئەو وەزارەتەی بە دەستەوە بوو بە تەوای دەسەڵاتەوە، بگرە کاتێکیش بڕیار دراوە کە بە فڕۆکەی جەنگی ناوچەی بارزان بۆمباباران بکرێ ئەو رەفزی کردوە کە ئەم بڕیارە بە جێ بگەیێنێ. بە شێوەیەکی گشتی هاوتەریب لەگەڵ بەهێزبوونی ڕەوتی ناسیۆنالیزمی عەرەبی لە عیراق، بە تایبەتی لە دوای کودەتاکەی 1963 پرۆسەی زیاتر چەسپاندنی ناسنامەی عەرەبی لەسەر دەوڵەتی عیراق (وەک خاک و گەل) و چڕبوونەوەی هەوڵەکان بۆ بەهێزکردنی ڕۆلی عیراق لە سیستەم و سیاسەتە عەرەبیەکاندا، کورد لەو ولاتە ڕۆژ دوای ڕۆژ پەراوێزکراوە. لە ڕاستیدا هەتا بگرە لە ماوەی "مانگی هەنگوینیدا" (ئاداری 1970 تا ئاداری 1974) لە نێوان کورد و دەولەتی عیراقدا، کورد بە هیچ شێوەیەک نەیتوانی بە یەک دانە نوێنەریش بەشداری بکات لە (ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش)دا، کە گرینگترین دامەزراوەی دەسەلاتی یاسادانان و بە جێگەیاندن بوو لە عیراق.

لە سەرویەندی شەڕی دووەمی کەنداو، وە بە تایبەتی دوای ڕووخانی ڕژێمی بەغدا، سەرانی کورد لە ناو ڕووداوەکاندا بوون و هەرزووش تێکەڵبوون لەگەڵ پرۆسەی سەرلەنوێ دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراق. بە پەیوەندی لەگەڵ ئەم پرۆسەیە و ڕۆڵی کورد لەوێدا سەرانی کورد جختیان لەسەر ئەوە کردۆتەوە کە

کورد ئەم جارەیان: 1) وەک هاونیشتیمانی "پلە دوو" ناچێتەوە ناو دەوڵەتی عیراق، 2) ولبەستەبوونی کورد و باشووری کودستان بە عیراقەوە لەسەر بنەمای یەکگرتنی ئارەزوومەندانە دەبێ. بەڵام بە چاوخشاندنێک بە هەندێ نموونە لە چۆنیەتی بەشداریکردنی کورد لە پرۆسەی سەرلەنوی دامەزراندنەوەی عیراق بۆمان دەردەکەوێ کە کورد، ئەگەر چی بە ڕواڵەت قورسیەکی زۆری لە ناوەند هەبووە و لەو ناوەندەشەوە کاریگەری ڕاستەوخۆی لەسەر پرۆسەکە هەبووە، بەڵام هەرنەبێ هەندێ لە ڕاستیەکان شتێکی تر دەڵێن بە تایبەتی ئەوەی کە لایەنی عەرەبی لەم پرۆسەیەدا لە هەوڵی بەردەوامدا بووە، بە پێی عەقلیەت و زهنیەتی سەرانی *عیراقی دوێنێ*، بۆ پەراوێزکردنی کورد. لەوەش خەراپتر قەبوولکردنی لایەنی کوردی، بە ئاگاداری یا بێ ئاگاداری، بۆ ئەم حاڵەتە هێمایەکی نیگەرانئامێزە بە ڕووی دواڕۆژی باشووری کوردستاندا. هەروەک گوتمان، زۆر نموونە لە ڕوداو و هێمای پەیوەندیدار بە ڕۆڵی کورد لە پرۆسەکەدا هەن کە ئەوە دەردەخەن کە کورد جارێکی تر خەریکە بەپەراوێز دەکرێتەوە لە عیراق وە هەندێ لە نموونەکانیش ئەمانەن کە لە خوارەوە لە چوار خاڵدا لە سەریان ڕادەوەستم:

_(1<u>بڕیاری ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتوەکان ژمارە 1546 لە 2004/6/8</u>: بە بۆچوونی خۆم ئەم بڕیارە زۆر چارەنووسساز بوو بۆ باشووری کوردستان، بە تایبەتی بە پەیوەندی لەگەڵ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق و دواڕۆژی کورد لەو دەوڵەتەدا. لە ڕاستیدا ئەم بڕیارە زیاتر پەیمانی (لۆزان)مان بیردەخاتەوە. بە تایبەتیش بە بەراورد لەگەڵ بڕیارێکی پێشتری نەتەوە یەکگرتوەکان لە مەڕ عیراق و بارودۆخی کورد لەم وڵاتە (واتە بڕیاری 688 لە 1991/4/4) و ئەو ناوچە ئاسایشەی کە لەو بڕیارە کەوتەوە، دەتوانین بڵێین

كە بڕیاری 1546 پەڕینەوەیە لە پەیمانی سێڤەر بۆ پەیمانی لۆزان. ڕاستە ئەم بەراووردكردنە قسە و باسی زۆر هەڵدەگرێ، بەڵام مەبەست لەو بەراووردكردنە بە پەلەیە ئەوەیە كە دوای ئەوەی لە ڕێگەی بڕیاری (688)ەوە دۆزی كورد لە عیراق بوو بە فاكتەرێكی نێونەتەوەیی و هەر لە ڕێگەی ئەم بڕیارەوە ڕێگە خۆشكرا بۆ فەراهەمبوونی هەندێ میكانیزم بۆ پاراستنی كورد لە دەستدرێژی ڕژێمی سەدام. بەم پێیە دەرفەتێكی ڕاستەقینە بۆ كورد ڕەخسا كە شێوە ئازادیەک، لە جۆری ئیدارەی خۆیی، بە دەستبهێنێ. بە پێچەوانەی ئەوەوە بڕیاری 1546 مەسەلەی كوردی جارێكی تر بە توندی كردەوە بە مەسەلەیەكی ناوەخۆیی و بگرە ڕیگەشی خۆشكرد بۆ لەبیربردنەوەی:

ا) لە ڕاستیدا تەواوی بڕیارەكە جختكردنەوەیە لەسەر دوو شتی گرینگ، كە بە زەرورەت بە دڵی لایەنی عەرەبین، كە ئەوانیش مەسەلەی *سەروەری* و *یەكبوونی خاكی* عیراقن. لە لایەكی ترەوە هەر ئەو دوو پرەنسیپە دەتوانن پشتشكێن بن بۆ كورد لە باشووری كوردستان ئەگەر بەرەوڕوبوونەوەیەک ڕوویدا لە پەیوەندییەكانی نێوان كورد و لایەنی عەرەبیدا لە عیراق. بە ڕاستیش بڕیاری 1546 هیچ پەراوێزیكی بۆ كورد جێنەهێشتووە كە لە كاتی پێویستدا نیگەرانی و سكاڵاكانی خۆی بەرەو ڕووی كۆمەڵگەی نێونەتەوەیی بكاتەوە، بەم مانایەش قەبوڵكردنی كورد بۆ ئەو بڕیارە قەبوڵكردنی دلخستنی دەرگە و پەنجەرەكانی كوردە لە باشووری كوردستان بە ڕووی كۆمەڵگەی نێونەتەوەییدا .

ب) ناوی كورد و كوردستان بە هیچ شێوەیەک لەو بڕیارەدا نەهاتوە، نە بە ئاماژە بۆ عیراقی دوێنێ نە هی ئیمڕو و نە هی دواڕۆژیش. ئەم بڕیارە هیچ حیسابێک بۆ نیگەرانیەكانی كورد، ڕوو لە دواڕۆژ ناكات.
ج) لەگەڵ ئەوەی كە سەركردایەتی سیاسی لە باشووری كوردستان هەوڵێكی

زۆی دا بۆ ئەوەی لە بڕیارەکەدا هەر نەبێ ئاماژەیەکی پێزانین یا قەبووڵکردنی یاسای کاتی ئیدارەی دەولەت هەبێت، بەڵام لە بەرامبەر ڕەفز و ڕەدکردنەوەی ئەم داواکاریە لە لایەن مەرجەعی شیعە ئایەتوللا سیستانی، ئەم داواکارییەی کورد پشتگوێ خرا .

د) لە دیباجەی بڕیاری 1546دا هاتووە کە نەتەوە یەکگرتووەکان "پێشوازی لە ئیلتیزامی حکومەتی کاتی عیراق، بۆ کارکردن بە ئاراستەی عیراقێکی فیدراڵ و دیمۆکرات و پلورال و یەکبوو، دەکات." (7) لێرەدا دەکرێ مرۆڤ کۆمەلێ تێبینی لەسەر ئەم هەڵوێستەیەی بڕیارەکە هەبێ کە گرنگترینیان ئەمانەن: بەر لە هەر شتێک، لە کاتێکدا زۆربەی ئەو شتانەی کە لە دیباجەی بڕیارەکەدا لە کۆمەلێک خالدا هاتوون هەندێ وشەی وەکو جختکردن یا *پێزانین* یا *هێڵبەژێرداهێنان* یا جختکر*دنەوەیان* بۆ بەکار هاتوە، بۆ خاڵی فیدڕالی، جگە *لە هەموو لاوازییەکانی خاڵەکە*، وشەی *پێشوازی* بۆ بەکارهاتوە، کە لە ڕووی داڕشتنەوە بە تایبەتی لە گۆشەبینینی یاساییەوە، زۆر لاوازە. جگە لەوە ئەو (ئیلتیزام)ەی بە سیستەمی فیدرالیەوە کە لە خاڵەکەدا هاتوە ڕاستەوخۆ هی نەتەوە یەکگرتووەکان نیە بەڵکو وەکو *مەسەلەیەکی ناوەخۆیی* پەیوەندیدارکراوە بە هەڵوێستی حکومە*تی کاتی* عیراقەوە. پرەنسیپی فیدرالی لەم خالەدا لەوەش لاوازترکراوەتەوە چونکە خالەکە ڕاستەوخۆ باس لە ئیلتیزامی حکومەتی کاتی عیراق بە فیدرالەوە ناکات بەڵکو باس لە ئیلتیزامی حکومەتی کاتی عیراق دەکات لە" *کارکرنی*" بە ئاڕاستەی فیدرالی. جگە لەوەش لە کاتێکدا کە پرەنسیپی *سەروەری* و *یەکبوونی خاکی عیراق* سیفەتی جختکردنەوە وەردەگرن خاڵی فیدراڵی سیفەتی *پێشوازی* وەردەگرێت. هەوەها شتێکی زۆر گرینگ لەو خاڵەدا ئەوەیە کە مەسەلەی فیدرالی کراوە بە شتێکی *کاتی* چونکە بە پەیوەندی لەگەڵ

بوونی حکومەتی *کاتی* عیراق باسی لێوەکراوە. بە مانایەکی تر حکومەتەکانی دوای حکومەتی کاتی دەتوانن *ئازادبن* لە خۆبەستنەوە بە مەسەلەی فیدرالیەوە! جگە لەوەش ناوی کورد یا کوردستانی عیراق وە یا حکومەتی ئیقلیمی کوردستان بە پەیوەندی لەگەڵ خاڵی فیدرالی بە هیچ شێوەیەک نەهاتووە بەم پێیەش سیستەمە فیدرالیەکە دوورخراوەتەوە لە هەموو سیفەتێکی ئیقلیمی و ئیتنیکی و نەتەوەیی. بەم مانایەش فیدرالیەکە زیاتر بە لای فیدرالی (ئیداری)دا دەبات، کە ئەمەش بەردەوام خواستی لایەنی عەرەبی بووە.

ح) بەندی 7 لە بڕیارەکە، کە کۆمەڵێک خاڵی لەخۆ گرتوە، بە گشتی باس لە یارمەتی و پشتگیری نەتەوە یەکگرتوەکان بۆ حکومەتی کاتی عیراق لە کۆمەڵێ بواردا دەکات. یەکێ لەم بوارانە لە خاڵی (7/1/3) باسی لێوەکراوە کە ئەویش مەسەلەی پرەنسیپی *ڕێککەوتن* (تەوافوق)ە. لەو خاڵەدا هاتوە کە نوێنەری نەتەوە یەکگرتوەکان لە عیراق "هانی دیالۆگی نیشتیمانی و بیناکردنی ڕێککەوتن بۆ دانانی دەستورێکی نیشتیمانی لە لایەن گەلی عیراقەوە دەدات." (8) لە ڕاستیدا ئەم خاڵە نالێ کە دانانی دەستوری داهاتوولە عیراق *پێویستە* لەسەر بنچینەی *ڕێککەوتن* بێت. جگە لەوەش نەک هەر نەتەوە یەکگرتوەکان بەلکو هیچ لایەنێکی تریش لەم خاڵەدا "مولەزەم" نەکراون. هەروەها ئەو خاڵە تەنها باس لە "بیناکردنی ڕێککەوتن" وەک پرۆسەیەک دەکا نەوەک ئەوەی کە ڕێککەوتن پرەنسیپێک بێت لایەنەکانیش لە کاتی دانانی دەستوردا پێیەوە پەیوەست بن، چونکە کارکردن بۆ ڕێککەوتن دەکرێ *بە بێ بەرهەمهێنانی ڕێککەوتنیش* تەواو ببێ. جگە لەوەش لایەنێکی تری لاوازی ئەو خاڵە ئەوەیە کە ئەو ئامانجانەی کە بە گشتی لە چوارچێوەی بەندی 7دا دیارکراون، کە مەسەلەی ڕێککەوتن یەکێکە لە خالەکان، کاتێک بەجێ دەگەیەندرێن ئەگەر "*بارودۆخ ڕێگە*

بدات" وه ڕۆڵی نەتەوه یەکگرتوەکانیش لە یارمەتیدان بۆ بەجێ گەیاندنی ئەو ئامانجانە *لەسەر داواکاری حکومەتی عیراق دەبێ*.(9) ئەوە لە کاتێکدا ئەو تەسەووڕەی کە سەرکردایەتی کوردی لە باشووری کوردستان داویەتی بە "ڕای گشتی" کوردی، دەربارەی مەسەلەی ڕێککەوتن لە بڕیاری نەتەوە یەکگرتوەکاندا، لە باشترین حاڵەتدا وێنەیەکی ناتەواو و بگرە چەوتیش بووە. بۆ نموونە بارزانی دەڵێ "فیدرالیزم و دەستوری ڕێککەوتن داوای کوردن و لە بڕیارەکەی ئەنجومەنی ئاسایشدا هەن" (10) وەهەروەها دەڵێ "بڕیاری 1546ی ئەنجومەنی ئاسایش ئاماژە بەوە دەکات کە دەبێ دەستووری عیراق بە ڕێککەوتن دابڕێژرێ" (11) ئەم هێمایە و زۆریتریش لەم جۆرە، کە چ لە لایەن ئێنک یا پدک ڕاگەیەندراون، بوەتە هۆی شێوە تەوەهومێک لای خەلکی باشووری کوردستان کە ئیتر ئەو خەلکە با پشتڕاست بێت چوونکە "فیدرالیزم و دەستوری ڕێککەوتن" بڕیاریان لەسەر دراوە.

خ) دوو بەڵگەنامە، کە یەکێکیان نامەیەکی سەرۆکوەزیرانی حکومەتی کاتی عیرق (ئەیاد عەللاوی)ە و ئەوی تریشیان نامەیاکی وەزیری دەرەوەی پێشووی ئەمریکا (کۆلن پاول)ە، دراون بە نەتەوە یەکگرتوەکان تەنها 2 ڕۆژ بەر لە دەرچوونی بڕیاری 1546. جێگەی گرینگی پێدانە کە ئەو دوو نامەیە لە لایەن ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتوەکانەوە *قەبوڵکراون* وەک دوو بەڵگەنامەی لکێندراو بە بڕیارەکەوە، واتە بڕیاری 1546. ئەوەی کە گرینگە لەم پەیوەندەدا ئەوەیە کە لە نامەکەی عەللاویدا نە ناوی کورد نە کوردستان و نە سیستەمی فیدرالی و نە پرەنسیپ یا میکانیزمی ڕێککەوتن بە هیچ شێوەیەک نەهاتوون. لە بەراوردێکی ووردی هەردوو نامەکەی عەللاوی و پاولدا بۆمان دەردەکەوێ کە شێوە نزیکیەکی ئەوتۆ هەیە لە نێوان ئەو دوو نامەیەدا وەک ئەوەی هەمان

کەس، یا لە هەمان سەرچاوەوە، ئەو دوو نامەیە نووسرابن. بە هەر حاڵ لە لێوردبوونەوەیەکی بە پەلە لە نامەکەی عەللاوی زۆر شتمان بۆ دەردەکەوێ وە دەکرێ بە شێوەی پرسیار بیانخەینە ڕوو: ئایا ڕۆلی ئەو هەموو بەرپرسە کوردانەی کە لە ناوەندی دەسەڵات دان (لە بەغدا)، هەرنەبێ جێگری سەرۆککۆمار و جێگری سەرۆکوەزیران و وەزیری دەرەوە، چی بووە لە خەملاندنی ناوەڕۆکی ئەم نامە گرینگەدا؟ ئایا ئەو بەرپرسە کوردانە ئەسلەن پرسیان پێکراوە وە ئەگەر ئەوەش کرابێ چۆن ڕازیبوونە بە ناوەڕۆکی ئەو نامەیە؟ ئەگەر پرسیشیان پێنەکراوە و لە نامەکە بێخەبەرن و دوای دەرچوونی نامەکان، وەکو هەرکەسێک، لە نامەکە ئاگادار بووین ئایا ڕۆڵی ئەوان لە بەغدا لە نوێنەرایەتیکردنی کوردا چەند بە سوود و *ڕاستەقینەیە*؟ ئەو پرسیارانە بەرو ڕوی تەواوی سەرکردایەتی سیاسی باشووری کوردستان دەبنەوە، بە تایبەتی ئەوانەی کە بە ناوی نوێنەرایەتیکردنی کورد لە باغدان، زۆر بە تایبەتیش د. بەرهەم سالح کە جێگری عەللاوی بوو و هوشیار زێباری وەک وەزیری دەرەوەی عیراق. بە باوەڕی من ئەو پرسیارانە گرینگن وە بە لایەنی کەمەوە دەبێ نیگەرانئامێز بن هەر نەبێ بۆ ئەوانەی خەمخۆری دواڕۆژی باشووری کوردستانن. هەروەها ئەو ئەوپرسیارانە نیشانەی پرسیاریش دەخەنە سەر ئەو بۆچوونەی کە بە زەرورەت بڕوای بەوە هەیە کە بەشداری و بوونی کورد لە ناوەند دەتوانێ دامەزرانی عیراقێکی فیدرال و نوێ مسۆگەر بکات!

بە باوەڕی من کورد لە باشووری کوردستان ئەو دەرفەتە مێژووییەی لە دەستدا کە تیایدا، بەر لە دەرچوونی بڕیاری 1546، پێ لەسەر هەندێ هێلی سوور دابگرێ و لەو هێڵە سوورانەش نەگەڕێتەوە. یەکێ لەو هێڵە سوورانەش پێداگرتن بوو لەسەر ئەوەی کە دەبێ ناوی کورد یا کوردستان لە بڕیارەکە بە

پەیوەندی لەگەڵ مەسەلەی فیدرال بهاتایە و یاسای کاتی ئیدارەی دەوڵەتیش قەبول بکرێ وەکو هێڵی گشتی و بنەما لە دانانی دەستوری دایمی عیراق. لە کاتی قەبوڵنەکردنی داواکاریە کوردیەکان پێویستبوو سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان لەوە نەترسایە ئەگەر قەیرانێکی سیاسی و دیپلۆماسیش لە ئەنجامی ئەو پێداگرتنە بکەوتبایەوە. لە ڕێگەی قەیرانێکی ئەوها دەکرا سنوورێک دابنرێ بۆ مڕاوەغە و هەڵوێستە نێگەتیڤەکانی لایەنی عەرەبی و ڕوو لە دوارۆژیش هەندێ زەمانەتی گرینگ بۆ کورد مسۆگەر بکرانایە. پێویستە ئەوە بزانین کە لە پەیوەندییە نێونەتەوەییەکاندا، هەر نەبێ هەندێ جار، ئەکتەرانی سەر مەیدانی سیاسەتی جیهانی نەک هەر لە قەیران ڕاناکەن و خۆیان لێ نادزنەوە بەڵکو بە پێچەوانەشەوە قەیرانیش *لە کاتی موناسیبدا* خەلق دەکەن بۆ ئەوەی لە ڕێگەی ئەو قەیرانەوە تەجاوزی حالەتێک بکەن کە تیایدا ئەکتەری پەیوەندیدار (واتە ئەو ئەکتەرەی کە قەیران دروست دەکات) وادەزانێ کە بەرژەوەندییەکانی کەوتوونەتە مەترسیەوە. بەو مانایە چەوتیەکی مەزنی سەرکردایەتی کورد لە باشووری کوردستان لە ماوەی دوای کەوتنی ڕژێمی سەدام ئەوە بوو کە نەک هەر هەوڵی نەدا قەیران لە گەڵ لایەنی عەرەبی و بە ڕووی کۆمەلگەی نێونەتەوەییدا دروست بکات بەڵکو ئەو سەرکردایەتیە هەوڵی جیددیشی داوە کە خۆی لە هەر جۆرە قەیرانێک دورخاتەوە و لە بڕی ئەوەش هەموو وزەو توانای خۆی لە گفتوگۆی ژووره داخراوەکاندا سەرف بکات. بە باوەڕی من لە ڕێگەی قەیرانێکی (سیاسی-دیپلۆماسی)ەوە سەرکردایەتی سیاسی دەیتوانی بە ڕاشکاوانە نیگەرانی و ناڕازیبوون و ترسەکانی، ڕووەو دوارۆژی کورد، بە باشترین شێوە بە ناوەوە و دەرەوە بگەیەنێ و ئیرادەی خەلکی کوردستانیش مۆبیلیزە بکا و پەیامێکی لە ئاست و پێویستیش بە ڕێگەی ئەو قەیرانەوە بگەیەنێتە لایەنی عەرەبیش. لە

قەیرانێکی ئەوهادا دەکرا بە شێوەیەکی جیددی ئەلتەرنەتیڤی ڕیفراندەم بخرێتە مەیدانە پراکتیکیە ڕاستەقینەکەیەوە. ڕاستە کە سەرکردایەتی سیاسی بە ماوەیەکی زۆر کەم بەر لە دەرچوونی بڕیاری 1546 هەندێ داواکاری لە ڕێگەی نامەیەکی تاڵەبانی و بارزانیەوە (لە 2004/6/1) خرایە بەر چاوی سەرۆککۆماری ئەمریکا وە "تا ڕادەیەکی کەم" پێیان لەسەر داگرت وە لەو داواکاریانەش پۆستێکی ژمارە یەک بوو (سەرۆککۆماری یا سەرۆکوەزیران) کە بدرێ بە کورد.(12) دیارە ئەو داواکاریانە بە شێوەی پێویست پێیان لەسەر دانەگیرا و نەگەیشتە ڕادەی قەیرانێکی سیاسی و دیپلۆماسی.

2) کۆمیسیۆنی "سەربەخۆی" هەڵبژاردنەکان و کورد: دەکرێ مرۆڤ بپرسێ ئایا بۆ وە چۆن کۆمیسیۆنی بە ناو سەربەخۆی هەڵبژاردنەکان بە بڕیارێک دەیان هەزار کوردی دەرەوەی وڵاتی لە دەنگدان بۆ هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان بێبەشکرد، ئەگەرچی کورد دوای ڕوخانی ڕژێمی سەدام لە ناوەندی دەسەڵاتی سیاسی بووە؟ ئەوە لە کاتێکدا کە ئەم کۆمیسیۆنە بەر لە هەڵبژاردنەکان بە نزیکەی نۆ مانگ بە پێی بڕیاری (ژمارە 92، لە 2004/5/31) دامەزرابوو. ئایا لەم بڕیارەی کۆمیسیۆن نوێنەرانی کورد لە بەغدا (لە ناوەندی دەسەڵات) بە تەواوەتی بێخەبەر یا پەراوێز کرابوون وە ئەگەر نا ئایا ڕۆڵی ئەم نوێنەرانە چی بووە لەم بڕیارە گرینگەدا؟ ئەم پرسیارە، هەر وەک هەندێ پرسیاری سەرەوە، پێویستە ئەوانە نیگەران بکات کە بڕوایان بەوە هەیە کە کورد ئیتر هاونیشتیمانی پلە یەکە لە عیراقدا و بوونیشی لەم دەوڵەتەدا لەسەر بنچینەی یەکیەتی ئارەزوومەندانەیە! ئەوە و زۆر شتی تر، لە کاری کۆمیسیۆن و یاسا و بڕیارەکان و هەڵسەکەوتەکان بەر لە هەڵبژاردن، بەپەراوێزکردنی کورد لە ئەوەی پێیدەگوترێ عیراقی نوێدا دەردەخەن.(13) لە لایەکی ترەوە زۆر جێگەی سەرنج و

گرینگیپێدانه کە تەنها *سێ* هەفتە بەر لە هەڵبژاردنەکانی عیراق دوو وەزیر لە ئیدارەکانی هەولێر و سلێمانی ئەوەیان پشتراستکردەوە کە بەڵێ بڕیارێکی لەم جۆرە هەیە ***بەڵام ئەوان*** (واتە ئەم دوو وەزیرە) ئاگاداری ***هۆکارەکانی*** ئەو بڕیارە نین کە کوردانی دەرەوەی وڵات لە هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان بێبەش دەکات. (14)

3) <u>هەندێ هێما و پەیامی ناسیۆنالیستی عەرەبی بەر لە هەڵبژاردنەکان:</u>

بەر لە هەڵبژاردنەکانی عیراق دەنگی زۆر بەرزبوونەوە کە هەموویان هێمای ئاشکران بۆ ئەوەی کە کورد خەریکە دەوڵەتی عیراق لەگەڵ خەڵکانێک دادەمەزرێنێتەوە کە ڕێک مەبەستیان سەرلەنوێ بیناکردنەوەی دەسەڵاتێکی مەرکەزییە لەسەر بنچینەی خواستی زۆرینە وناسنامەی عەرەبی دەوڵەتی عیراق. لە لایەکی ترەوە شتێکی ترسناک و نیگەرانئامێزە کە ئەو ***دەنگە عەرەبیانە*** بە بێ بەرپەرچدانەوەی لایەنی کوردی ئاشکرا و پڕ بە پێست مانەوە. جگە لەوەش پێناچێ ڕاگەیاندنی حیزبە دەسەڵاتدارەکانی کوردستان بە پێی پێویست ئەو شێوە بۆچوونە عەرەبیانە بگەیەننە خەڵکی کوردستان و بەم شێوەیەش ئەو خەڵکە وێنەیەکی ڕاست و دروستی لەسەر هاوکێشە سیاسییەکانی پەیوەندیدار بە دوارۆژی خۆی دەستناکەوێت. ڕۆژانە بەکارهێنانی چمکی عیراقی فیدرالی و عیراقی نوێ دەکرێ ڕۆڵێکی زۆر نێگەتیڤی هەبێ لە شاردنەوەی بۆچوونە ڕاستەقینەکانی لایەنی عەرەبی لە مەڕ دوارۆژی کورد و عیراق. لێرەدا تەنها چەند نموونەیەک دەخەینە ڕوو لەو ڕاگەیاندنە عەرەبیانە، کە چەند ڕۆژێک بەر لە هەڵبژاردنەکان دەرچوون، کە ڕێک ڕەنگدانەوەی زهنیەت و کولتوری سیاسی عیراقی دوێنێن. لە کۆنفرانسێکی ڕۆژنامەوانیدا لە بەغدا (2005/1/19) وەزیری ناوەخۆی عیراق (فەلاح ئەلنەقیب) هانی سوننە و شیعەی عەرەب دەدات

کە "شان بە شانی یەکتر کاربکەن لە پێناو پاراستنی *یەکیەتی و عەرەبیبونی* عیراق" وە هەروەها دەڵێ "عیراقیە *عەرەبەکان* بڕبڕەی پشتی یەکبوونی وڵات پێکدەهێنن." (15) پرسیار ئەوەیە ئایا ئەگەر سوننە و شیعەی عەرەب بڕبڕەی پشتی عیراق پێکبهێنن ئەی کەواتە کورد، کە ئەویش گوایە هاونیشتیمانی پلە یەکە، کام بەش لە جەستەی دەوڵەتی عیراق پێکدەهێنن؟ دیارە ئەلنەقیب لەم ڕاگەیاندنەدا خوازیارە کە عەرەبی سوننەش بەشداری بکەن لە هەڵبژاردنەکاندا بۆ زێدەکردنی سەنگی یا قورسایی عەرەب و لەو ڕێگەیەشەوە *سەلامەتی بڕبڕە عەرەبیەکەی پشتی دەوڵەتی عیراق مسۆگەر بکات.* سەیر لەوەدایە کە ئەم ڕاگەیاندنە نەک هەر بە بێ وەڵامێکی پڕ بە پێستی لایەنی کوردی ماوەتەوە ، بەڵکو لایەنی کوردی خۆیشی هەوڵی جیدی دا بۆ ئەوەی عەرەبی سوننی مەزهەب بەشداری چالاکانە لە هەڵبژاردنەکاندا بکەن. بۆ نمونە لە چاوپێکەوتنێکیدا لە گەڵ ژمەرەیاکی زۆر لە میوانانی لە عەرەبی سوننە ماوەیەکی زۆر کورت بەر لە هەڵبژاردنەکان، بارزانی هەوڵی جیدی دەدات بۆ ئەوەی عەرەبی سوننە تێکەڵاو بە پرۆسەی سەر لەنوێ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق ببن و بەشداری چالاکانەش لە هەلبژاردنەکاندا بکەن. بارزانی لەو بۆنەیەدا بە میوانە سوننە عەرەبەکانی دەڵێت "ئێمە دەمانەوێ لە دڵەوە لە پاڵتان بوەستین و یارمەتیتان بدەین، ئەگەر ئەوە بکرێ، من بەڵێنتان دەدەمێ ئەوەی لە ئێوەم گوێ لێ دەبێ، وەک خۆی بگوازمەوە بۆ حکومەتی کاتی و نەتەوە یەکگرتوەکان و ویلایەتە یەکگرتوەکان و بەریتانیا و لایەنە پەیوەندیدارەکان... بەڵام ئەوەی گرینگە ئەوەیە کە نابێ موقاتەعەی سوننی بۆ هەڵبژاردن هەبێت." (16) هەڵبەتە مرۆڤ لە هەوڵەکانی لایەنی عەرەبی دەگات کاتێک دەخوازن زۆریەی عەرەب، بە سوننە و شیعەوە، بەشداری لە هەڵبژاردندا بکەن و بەم شێوەیەش

بڕبڕەی پشتی بە عەرەببوونی دەوڵەتی عیراق بپارێزن، بەڵام تێگەیشتنی هەوڵێکی ئاوها لە لایەن سەرکردەیەکی کوردەوە زۆر ئاستەمە! یاریکردن بە کارتی عەرەبی سوننە لە بەرامبەر شیعەی عەرەب بە ئەگەری یەکجار زۆر بە زەرەرێکی گەورە بۆ کورد دەگەڕێتەوە: *کورد هەڵە دەکات کاتێ وا باوەڕ بکات کە جیاوازییەکی زۆر هەیە لە بۆچوونی سوننە و شیعە لە مەڕ مەسەلەی کورد.*

ڕاگەیاندنێکی تر کە بە ماوەیەکی کەم بەر لە هەڵبژاردن لە لایەنی عەرەبییەوە دەرچوو، ڕاگەیاندنێکی عەبدولعەزیز ئەلحەکیم بوو، کە ئەم ڕاگەیاندنەشیان پێویستی بە وەڵامدانەوە دەکرد لە لایەنی کوردیەوە. لەم ڕاگەیاندنەدا ئەلحەکیم هەندێ شتی هەستیاری باسکردوە. ئەو دەڵێ "ئێمە لەگەڵ فیدرالین ئەگەر لەسەر بنچینەی ئیداری بێ و بۆ هەموو عیراق بێ و *لە لایەن هەموو گەلی عیراقەوە قەبوول* بێت وە ئەم شتەش دەبێ لە لایەن گەلی عیراقەوە دەنگی لەسەر بدرێ." (17) ڕاگەیاندنێکی ئەوها وە لە کاتێکی ئەوها هەستیاردا (تەنها چەند ڕۆژێک بەر لە هەڵبژاردنەکان) نەک هەر وەڵام نەدراوەتەوە لە لای لایەنە کوردییەکانەوە بەڵکو ئەم هەواڵە، وەک تێبینی دەکرێ، وەک خۆی لە بڵاوکراوەی لایەنێکی کوردی وەکو خۆی وە بە بێ بەرپەرچدانەوە بڵاوکراوەتەوە.

4) <u>وتاری سەرۆکوەزیرانی حکومەتی کاتی عیراق:</u> لە 2004/9/24 سەرۆکوەزیرانی حکوموتی کاتی عیراق (عەللاوی) وتارێکی دور و درێژی لەبەردەم کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتوەکان خوێندەوە. لەم وتارەدا، کە ڕاستەوخۆ لە کەناڵی تەلەڤزیۆنی بی بی سی بڵاو بوویەوە، عەلاوی نە باسی کورد و نە کوردستان و نە فیدرالیشی کرد. جگە لەوەش لە ئاماژەکردنی بە ئاراستەی بابەتی *هەڵەبجە* و *ئەنفال* عەلاوی لە بڕی ئەوەی ئەو دوو ڕووداوە بە ناوی خۆیانەوە ناوبهێنێ و لەو ڕێگایەوە باس لە زوڵم و زۆری ڕژێمی سەدام

بەرامبەر بە کورد بکا عەلاوی بە گشتی باسی لە کۆکوژی دەیان هەزار *هاونیشتیمانی عیراقی* کرد. ئەم شێوە گوزارشەی عەلاوی لە قوربانیانی هەڵەبجە و ئەنفال تازە نیە وە هی هەموو ئەو عەرەبە ناسیۆنالیست و ئیسلامیستانەیە کە دەخولێن لەسەر بنچینە ئایدیۆلۆژیەکانی *عیراقی دوێنێ*، عیراقێکی بە ناو *نوێ* دابمەزرێننەوە. پێویستە کورد *خۆی* بەر لە عەلاوی و بەر لە لایەنی عەرەبی لە عیراق ئەوە بزانێ کە ناکرێ قوربانیانی هەڵەبجە و ئەنفال وەکو هاونیشتیمانی عیراقی ناوببردرێن. لە ڕاستیدا ئەم قوربانیانە هیچ مافێکی هاونیشتیمانیان پێڕەوندەبینرا لە دیدی ڕژێمی سەدامەوە و لە بەر ئەوەش لەناوبردنی ئەم قوربانیانە ئاسان بوو. کاتێک ئێمە دەزانین ڕژێمی سەدام بە یەک بڕیار مافی هاونیشتیمانی لەو عیراقیانە وەرگرتەوە کە لە دەرەوەی عیراق دەژیان و قەبولیان نەدەکرد بگەڕێنەوە، ئەی هەر ئەو ڕژێمە چۆن مافی هاونیشتیمانی بەو کەسانە ڕەوا دەبینێ کە بە پێی بۆچوونی هەمان ڕژێم موستەحەقی کیمیباران و (ژینۆساید)کردن بوون. (18) جێگەی گرینگیپێدانە کە هوشیار زێباری هاوڕێ بوو لەگەڵ عەلاویدا لە سەردانەکەی بۆ نەتەوە یەکگرتوەکان وە ئامادەشبوو لەو کاتەی کە عەلاوی وتارەکەی خوێندەوە. پرسیار ئەوەیە ئایا زێباری چەند ئاگاداری ئەو وتارە بوو وە چەندیش پرسیارپێکرابوو بۆ ئامادەکردنی وتارەکە وە ئەگەر ئاگاداربوو و پرسیشی پێکرابوو بۆ هەوڵی نەدا کە هەندێ شت دەربارەی کورد و فیدرالی جێگایان ببێتەوە لە ناو وتارەکەدا؟ ئایا ئەسلەن زێباری وتارەکەی دیوە؟ ئایا دەکرێ بڵێین کە ئەو وتارەو شتی تریش لەو جۆرە لەسەر نوێنەرانی کورد لە بەغدا دەسەپێندرێن بەڵام ئەو نوێنەرانە بە ڕاشکاوی بە خەلکی کوردستان ناڵێن لە بەغدا چی دەکرێ؟

ئەو نموونانەی کە لێرەدا (لە چوار خاڵی سەرەوە) باسیان لێوەکرا ئەوەمان بە حەتمی پێناڵێن کە تاڵەبانی وەک سەرۆککۆماری عیراق بێدەسەڵات دەبێ و هیچیشی بۆ کورد پێناکرێ. بەڵام، لە هەمان کاتدا، ئەو ڕوداو و پێشوەچوونانە (لەو نموونانەی سەرەوە) دەکرێ شتێکمان پێبڵێن کە ئەویش ئەوەیە: کورد لەگەڵ بوونی بەردەوامی وە بە قورسایی زۆریشەوە لە ناوەندی دەسەڵاتی سیاسی لە بەغدای *عیراقی فیدراڵ و نوێدا*، تا ڕادەیەکی زۆر *پەراوێزکراوە*. لێرەوە مرۆڤ دەتوانێ بۆچوونێک بخاتە ڕوو ئەویش ئەوەیە کە مەسەلەکان لە ڕێگەی وەرگرتنی هەندێک پۆستی باڵا لە حکومەتی ناوەندی لە بەغدا چارەسەرناکرێن وە ناکرێ پۆستی سەرۆککۆماریش لەو ئەگەرە بە دووربێ.

ئاکامێکی ڕاستەوخۆی بەشداریکردنی کورد لە هەڵبژاردنەکانی عیراقدا ئەوەیە کە پێش وەخت بەم بەشداریکردنە کورد باجێکی گەورەی داوە. لایەنی هەرە مەترسیداری ئەو بەشداریە ئەوەیە کە خەڵکی باشووری کوردستان، نەک تەنها وەکو سەرکردایەتی سیاسی بەشداری چالاکانەی لە دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراقدا کرد و بەم شێوەیەش بە "ڕەزامەندی خۆی" ڕەواییەکی سیاسی و یاسایی بەم دامەزراندنەدا. لە لایەکی ترەوە دەستکەوتەکانی لەو بەشداریەدا هێشتان دیار نین و لە باشترین حالەتدا لە ڕۆژانی داهاتوودا کار و خەباتی زۆری دەوێ وە کورد ئەو خەباتە بەرامبەر خودی ئەو دەوڵەتە دەکات کە خۆی لە دامەزراندنەوەیدا ڕۆڵێکی گرینگی بینی. بە مانایەکی تر ئەو سیناریۆیەی کە نوسەری ئەو وتارە، بە شێوەی پرسیارێک، بەر لە نزیکەی دوو ساڵ، وە بەردەوام لە ماوەی دوو ساڵی دواییدا، باسی لێوەکردووە خەریکە دەبێ بە ڕاستی. پرسیارەکەش ئەوە بوو: ئایا کورد خەریکە بەشداری لە دامەزراندنەوەی دەوڵەتێکدا دەکات کە دوایی بچێ لە هەمان دەوڵەت داوای مافەکانی بکا؟ (19)

ناکرێ وەرگرتنی پۆستی سەرۆککۆماری لە لایەن کوردێکەوە بە شێوەیەکی دابڕاو لە پەیوەندیە (کوردی - کوردی)ەکان هەڵبسەنگێنین. ئەگەری ئەوەی کە وەرگرتنی پۆستی سەرۆککۆماری لە لایەن تاڵەبانیەوە ململانێ لە نێوان پدک و ینک بهێنێتە گۆڕێ کە زیاتر لە گۆشەبینینی دەسەڵاتی سیاسی و مەسەلەی ئەوەی کام لەو دوو حیزبە دەسکەوتی زیاتر بە دەست دەکەوێ و ئەو دەستکەوتانە چین. دەشبێ لێرەدا بگوترێ کە ئەگەر پدک و ینک بە سیاسەتێکی شیاوتر لەوەی کە لەسەر پێیە هەلسوکەوت لەگەڵ ئەو قۆناغە هەستیارەدا نەکەن دوور لە موزایەدەکاری و هەندێ تاکتیکی سیاسی نادیمۆکراتیانە، ئەوا مەترسییەکی جیدی هەیە کە کورد توشی چۆکشکان و کاریسەیەکی نەتەوەیی ببێت... خۆدوورنەگرتنی پدک لە مامەڵەکردنی ینک لە گۆشەیەکی خۆبەزلزانیەوە (وەکو ئەوەی سەرکەوتوو بەرامبەر دۆڕاو) خزمەت بە کاری هاویەش و هاوئاهەنگ لە سەر پانتایی سیاسی باشووری کوردستان ناکات. جگە لەوەش ناکرێ چیتر پارتی و یەکیەتی ئیرادەی خەلکی کوردستان پەراوێز بکەن و چیتریش هەلبژاردنی پەرلەمانی کوردستان بۆ رۆتین و جوانکردنی رووی دزێوی دەسەڵاتی حیزبی، چونکە لەم جۆرە رەفتارە خەڵکی کوردستان زەرەرێکی گەورە دەکات. یاریە سیاسیە نادیمۆکراتیانەکەی پارتی و یەکیەتی، بە تایبەتی جارێکی تر ئیفلیجکردنەوەی پەرلەمان، خەریکە رێگە خۆشدەکات بۆ حاڵەتێک کە تیایدا خەڵکی باشووری کوردستان چاوبڕنە دەسەڵاتی سیاسی لە بەغدا بۆ چاکسازی وچەسپاندنی دەوڵەتی یاساو پیادەکردنی پرۆسەیەکی "دیمۆکراسی ڕاستەقینە"!

ئەمڕۆ خەڵکانێکی زۆر هەن کە نەک هەر شانازی بە "ئەزموونی" 13 ساڵی ڕابردووی باشووری کوردستان ناکەن، بەڵکو ئەو خەڵکانە لەو باوەڕەشدان کە

ناکرێ ئەو کولتورە سیاسیەی کە سەرچاوە و چوارچێوەی فیکری ئەو "ئەزموونە" بوو چیتر بنەما بێ بۆ کاری سیاسی لەو بەشەی کوردستان. ئیمرۆ ینک و پدک لە بەرامبەر تاقیکردنەوەیەکی سەختدان: یا چاککردنێکی بنەڕەتی وە یا کرانەوە بە ڕووی ئەگەری ئەوەی تەوژمی دیمۆکراسی ڕاستەقینە لە شێوەی ئۆکرانیا و جیۆرجیاو زۆر جێگای تریش ڕوو بکاتە کوردستانیش: ئەو هۆکارو بارودۆخانەی کە یارمەتی ئەو دوو هێزەی دا دەسەڵات بگرنە دەست لە کوردستان، هەمان ئەو هۆکار و بارودۆخە دەتوانن لە کاتی گونجاودا یارمەتی خەڵکەکەش بدەن کە ئەو سیاسەتە هەڵبژێرن کە خزمەتی بەرژەوەندیاکانیان دەکات !

ئەو شێوە یاریە سیاسیەی کە ئیمرۆ لە باشووری کوردستان لەسەر پێیە (دامەزراندنەوەی سەرلەنوێی عیراق و سیاسەتە کوردیەکان لەم پەیوەندەدا، بە مانای بوون لە ناوەند لە لایەکەوە و دەربڕینی ناڕەزایی لەو ناوەندە و فشارخستنە سەری لە لایەکی ترەوە) بەر لە هەر شتێک بەرپرسیاریەکی مێژوویی و ئاستێکی بەرزی لە تێگەیشتن و خوێندنەوەی نەتەوەییانە و ئەزموون لە بواری مومارەسەی دیپلۆماسیدا دەخوازێ. ئەگەر و ترسی ئەوە دەبێ بە جیدی لەبەر چاو بگیرێ کە "ناوەند" و "پەراوێز" ببنە دوو جەمسەری ململانێ کە تیایدا ململانێی پدک و ینک بە شێوەیەکی زۆر تێکدەرانە بە دژی بەرژەوەندیەکانی خەڵکی کوردستان بشکێتەوە !

لەم وتارەی بەردەستدا ژمارەیەک نمونە لە بەشداری کورد لە دامەزرانەوەی دەوڵەتی عیراق و چەندی و چۆنیەتی ئەو بەشداریە *بە کردار*، قسەیان لەسەر کراوە. لەگەڵ ئەوەی کە ئەو حاڵەتانەی کە باسیان لێوەکراوە ئەوە دەردەخەن کە هەر چەندە کورد نوێنەری هەن لە پۆستی هەرە بەرز لە پێکهاتەی دەوڵەت و

لە گەڵ ئەوەشی کە سەرکردەی سیاسی هەوڵ دەدات کە وێنەیەکی گەش و پڕ لە ئومێد دەربارەی دوارۆژی کورد لە دەوڵەتی عیراقدا پیشان بدات، کەچی لە لایەکی ترەوە ترسێکی جیددی هەیە کە کورد لە عیراق جارێکی تر پەراوێزبکرێتەوە.

بەشداریکردن لە دەسەلاتی پێکهاتەیەکی گەورەتر(لە حالەتی ئەو وتارەدا دەسەلاتی مەرکەزیە لە بەغدا) بە پێی ڕێسا و گەمەی دیمۆکراسی ئەوە دەخوازێ کە ئەو هێزەی دەبێتە بەشێک لە دەسەلاتی ئەو پێکهاتە گەورەیە دەبێ ئامادەبێ هەندێک شت بدات تا هەندێ شت وەرگرێ، دیارە بەشداری کورد لە دەسەلاتی ناوەندی قەبوڵی لەمپەڕ ناکات لەم ڕێسایە. لە لایەکی ترەوە ترسی ئەوە هەیە کە بەشداری کورد لە دەسەلاتی ناوەندی لەسەر بنچینەیەک بێت کە تێیدا کورد قەبوول بکات باجێکی زیاتر بدات لەوەی کە وەریدەگرێ. لەوە دەچێ کە لایەنی عەرەبی تا ڕادەیەکی زۆر پشتڕاست بێت لەوەی کە زیاتر بەدەست دێنێت لەوەی کە لەدەستی دەدات لە قەبولکردنی ئەوەی کە کوردێک ببێتە سەرۆککۆمار و هەر لەبەر ئەوەش بێت کە ئەو لایەنە قەبولیکرد کە تالەبانی ببێ بە سەرۆککۆمار!

دەشێ پۆستی سەرۆککۆماری *لە ڕووی سیمبۆلیەوە* سەرکەوتنێک بێت بۆ کورد بەلام ئەگەری ئەوەی کە ئەو دەسکەوتە سیمبۆلییە لە لایەکی ترەوە زەربەیەک بێت لە گەلی کورد لە باشووری کوردستان لە ڕوانگەی سیاسەتی واقعییەوە.

دولجار لەوانەیە تالەبانی بتوانێ خزمەتێکی گەورە بە کورد بکات ئەگەر پۆستە سەرۆککۆمارییەکەی بەکاربێنێ بۆ هێنانەکایەی قەیرانێکی سیاسی و دیپلۆماسییانە، ئەگەر لە ڕۆژانی هەرە دولیی پۆستەکەشی دابێت. لە ڕێگەی قەیرانێکی ئەوهاوە، هەرچەندە باوەڕم ولیە کورد لە باشووری کوردستان کاتێکی

زۆری لەدەستدا و زۆریش درەنگ کەوت، گەلی کورد دەتوانێ ڕاستی نیگەرانی و ترسەکانی خۆی لە مەڕ دواڕۆژی سیاسی باشووری کوردستان بگەیەنێت. پەیامی لایەنی کوردیش لە قەیرانەکەدا دەتوانێ ئەوە بێت کە ڕاستە کورد بەشداری لە هەڵبژاردنەکاندا کردوە و ڕاستیشە کە هەندێ پۆستی دەستکەوتوە، بەڵام لە مەسەلە بنەرەتیەکاندا کورد بە زۆرەملێی زۆرینەی عەرەبی جارێکی تر مافەکانی زەوتدەکرێنەوە، دوێنێ بە حوکمی زەبر و زەنگ و تۆقاندن، بەڵام ئیمڕۆ بە حوکمی زۆرینەی بە ناو دیمۆکراسی (بەشێوە و مەرجەکانی نەتەوەی سەردەستی زۆرینە). جێگەی خۆیەتی کە بڵێم ئەو بارە قورسەی کە لەسەر شانی کوردە لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی عیراق دوو کەڕەت زۆر گرانە: جارێکیان فەراهەمکردنی بنەمایەکی دیموکراتی و عەلمانی بۆ دەوڵەتی عیراق و ئەوەی تریشیان وەدەستهێنانی فیدرالییێکە بە کۆمەڵێک زەمانەتەوە کە ئەگەر پاشەکشە ڕوویدا لە ئاستی سیستەمی سیاسی لە عیراقدا ئەوا کورد هەرنەبێ خۆی بەو زەمانەتانەوە بگرێتەوە. بە بۆچوونی خۆم زۆر ئاستەمە کە کورد بتوانێ وا لە بەرامبەرە (عەرەبی)ەکەی بکات کە لە هەردو ئاستدا چۆکدابدات! عیراقی ئیمڕو تا ڕادەیەکی زۆر هەر عیراقی دوێنێیە و زۆرینەی عەرەبییش دەخوازێ عیراقێک دامەزرێنێتەوە کە زۆر لە هی دوێنێ جیا نەبێت، هەر نەبێ لە ڕووی هەڵوێستی زۆرینەی عەرەبیەوە لە مەڕ دۆزی کورد.

*تێبینیەکی گشتی: هەموو خوارکرنەوەکان لەم وتارەدا، جگە لە سەرچاوەکان، بە مانای جختکردنەوە هاتوون.

پەراوێزەکان:

(1پەیوەندیەکانی زۆربەی هێزە کوردستانیەکان لەگەڵ یەکتردا ڕەنگدانەوەی *لاوازی کوردستانیبوون و لاوازی کولتوری سیاسی دیمۆکراسییانەی* پێوەدیارە. ئەم بابەتە بە شێوەیەکی فراوانتر لە لایەن نوسەری ئەم وتارە قسەی لەسەر کراوە. بڕوانە بۆ نمونە گۆڤاری گزینگ، ژمارە 30، زستانی 2001 .

2) بڕوانە گفتوگۆی تاڵەبانی لەگەڵ ڕۆژنامەی *الشرق الاوسط*، 2005/4/10.

3) بۆ دەقی وتاری تاڵەبانی بڕوانە *کوردستانی نوێ* 2005/3/17، ل 3.

4) گفتوگۆی تاڵەبانی لەگەڵ ڕۆژنامەی *الشرق الاوسط*، 2005/4/10.

5) دەقی چاوپێکەوتنەکە: 2005/4/13

http://www.pukmedia.com/hewall/arabicnews

6) سەتەلایتی العربیە، 2005/4/17 ، وە ڕۆژی دواتر (2005/4/18)

دەقی گفتوگۆیەکە لە ڕۆژنامەی *خەبات*بڵاویۆتەوە.

7) بۆ دەقی بڕیاری 1546 بڕوانە:

http://www.un.org/News/Press/docs/2004/sc8117.doc.htm

8) سەرچاوەی پێشوو.

9) سەرچاوەی پێشوو.

10) *خەبات*، 16 /2004/6، ل 1.

11) *خەبات*، 2004/1/12، ل 3.

12) بۆ دەقی نامەکە بڕوان، بۆ نمونە: 2004/6/7
www.kurdistannet.org

13) بۆ بابەتێک دەربارەی کاری کۆمیسیۆن و بابەتە پەیوەندیدارەکان بڕوانە جەوهەر نامق سەلیم، "فەرمانی پۆل برێمەری ژمارە 92 و..."، لە *خەبات*، ڕۆژانی 13 و 2005/1/14، هەردووکیان ل 9.

14) بەشی کوردی دەنگی ئەمریکا، پرۆگرامی تایبەتی (هەلۆ ئەمێریکا)، گفتوگۆ لە گەڵ دوو وەزیری ئیدارەکانی سلێمانی و هەولێر (عەبدورەزاق میرزا و د. شەفیق قەزاز)2004/1/8.) ڕادیۆ سەوا، بەشی ڕاپۆرتە نوسراوەکان: 19/1/2005 15
http://www.radiosawa.com,

16) *خەبات*، 2005/1/12، ل 2.

17) الا×ا× المرکزی، 2005 /1/19
http://www.pukmedia.com

18) بڕوانە د. بورهان یاسین، "ڕەوتی ڕیفراندەم لە کوێوە بۆ کوێ"، کە لەهەندێک سایتی کوردی بڵاویۆتەوە بۆ نمونە لە http://www.kurdish media لە ناوەڕاستی ئەپریلی 2004، بە شی کوردی.

دەربارەی ئەو ناوچانەی کە بەر شاڵاوی ئەنفال کەوتن وە چۆن هەر زوو لە پایزی 1987 (نزیکەی شەش مانگ بەر لە دەستپێکردنی ئۆپەراسیۆنی ئانفال) بڕیاری ئەوە درا کە ئەوانەی لە (17 ئۆکتۆبەری 1987)وە دەکەونە *ئەو دیوی* ئەو هێڵەی، کە لە لایەن ڕژێمەوە دیاریکرابوو، هەموو مافێکیان لێدەسەندرێتەوە، هەتا بگرە مافی وەرگرتنی خۆراک، وە بە پێی هەمان بڕیار، لە قۆناغی

بەجێگەیاننی (واتە سەربازیی) ئەنفالدا، ئەو خەڵکانەی ئەو دیوی هێڵەکە دەبولیە بەتەواوەتی لەناوببردرێن.

19) نوسەری ئەم وتارە هەر زوو (ڕاستەوخۆ دوای کەوتنی ڕژێمی بەعس) بە شێوەی *پرسیار* ئەو ئەگەرەی خستە ڕوو لە کۆمەڵێک کۆڕ و نووسیندا. پرسیارەکە بەم شێوەیە بوو: ئایا کورد خەریکە دەوڵەتێک دامەزرێنێتەوە کە دوایی لە هەمان دەوڵەت داوای مافەکانی بکات؟ ئەم پرسیارە، بۆ نمونە، کراوە لە کۆڕێک لە شاری ستۆکهۆلم لە 2003/4/19، کۆڕێکی ترلە شاری (مالموێ)ی سوید لە 2003/8/22 وە چەند کۆڕێک لە کوردستان لە سەرەتای مانگی ژەنوەری 2004، جگە لە چەند نووسراوێکیش، لەوانە بۆ نموونە *گۆڤاری* گزینگ ژمارە 38 .

گەمەی دەستور و چارەنووسی باشووری کوردستان*

سوید، 2005/10/1

ئەم بابەتە لە پاییزی 2005 لە هەندێک ماڵپەڕی کوردیدا بڵاوبۆتەوە

ناوەڕۆکی بابەت

پێشەکیەکی پێویست
ئێستگەکانی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق
ئەوەی کە لایەنی کوردی لە دەستوردا حسێبی بۆنەکردووە
خوێندنەوەیەکی گشتی ڕەشنووسی دەستور
ناوەڕۆکی دەستور
1) دیباجە
2) ناسنامەی عیراق و قوڵایی عەرەبی
3) جارێکی تر مافی چارەنووس
4) دەسەڵاتەکان
5) خاوەنداریەتی نەوت و گاز
6) کەرکوک و مادەی (58) و پرسی سنووری هەرێمی کوردستان
هەندێ گفتوگۆی تر و دەرەنجامەکان
پەراوێزەکان

پێشەکیەکی پێویست

لە چوارچێوەی ئەوەی کە پێیدەگوترێ پرۆسەی سیاسی لە عیراق، لە دوای کەوتنی رژێمی سەدام تا ئێستا، بەرهەمهێنانی دەستور هەنگاوێک و ئێستگەیەکی هەرە گرنگە لە بەعیراقیکردنەوەی باشووری کوردستان .

لەم وتارەمدا هەوڵدەدەم، لە گۆشەبینینێکی کوردییەوە، تیشک بخەمە سەر مەسەلەی دەستوری هەمیشەیی عیراق بە پەیوەندی لەگەڵ چارەنووسی باشووری کوردستان. لە بۆچوونێکی مەنهەجیەوە ئەو تیشک خستنە سەرە یارمەتی وەردەگرێ لە هەندێک زانیاری مێژوویی و خوێندنەوەی سیاسی و دیپلۆماسی پرۆسەکە، بە هەندێک بەراوردیشەوە تا ئەو جێیەی دەرفەت دەبێت. بە لەبەر چاوگرتنی ئەوەی کە ئەم وتارەی بەردەست لە رۆژنامە بڵاو دەبێتەوە، هەوڵدەدەم لە هەموو بوارەکاندا سنووورداری قەوارەی وتار لەبەر چاو بگرم.

بە بۆچوونی من ناکرێ دەقی ئەم رەشنووسی دەستورە، کە دیارە هەر زوو دەسەڵاتی سیاسی لە کوردستان بڕیاری دەنگ لەسەر دانی (بە بەڵێ) داوە و هانی خەڵکی کوردستانیش دەدات بۆ دەنگ لەسەر دانی، بە شێوەیەکی دابڕاو لە هاوکێشە سیاسی و پەیوەندیە دیپلۆماسیەکان هەڵبسەنگێندرێ. ئەوەی لەم بارەیەوە زۆر ئاماژەی پێدەکرێ و گرنگیەکی تایبەتی وەرگرتووە بابەتی ڕۆل یا فشاری ئەمریکیەکانە لە فەراهەمکردنی بەرهەمهێنانی دەستوردا. یەکێک لەو وادانانەی (گریمانی تیوری) کە دەخوازم لەم وتارەمدا پیادەیبکەم ئەوەیە کە ئەوەی دەسەڵاتی کوردی لەم رەشنووسەدا بەدەستی هێناوە زیاتر دەربڕ و رەنگدانەوەی قەناعەتێکی سیاسیانەی کلاسیکی ئەو سەرکردەیەیە کە دەتوانرێ لە چمکی فەلسەفەی سیاسی *ئۆتۆنۆمیزما* کورتبکرێتەوە . سەرکردایەتی سیاسی

له باشووری کوردستان ئێستاش هەڵگری هەمان ئەو بۆچوونەیە کە تەمەنی ڕەسمی، زۆر یا کەم نزیکەی 60 ساڵ دەبێت، ئەویش ئەوەیە کە ڕێگەی چارەسەری بۆ کێشەی کورد تەنها ئۆتۆنۆمی (دواتر فیدراڵی) بۆ کوردستان و دیمۆکراسی بۆ عیراقە و پێویستە هەر کەم و زێدەییەکیش لە چوارچێوەی ڕەشنووسی دەستوردا لەم چوارچێوەیەدا شیبکرێتەوە.

ئێستگەکانی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق

گومان لەوەدا نیە کە یەکێک لەو ئاکامە هەرە گرنگانەی کە لە ڕووخانی ڕژێمی بەعس کەوتەوە ئەوەبوو کە عیراق وەکو دەوڵەت، بە هەموو دامودەزگاکانی و لە ڕەهەندی سەروەری (بە ڕەهەندی عەرەبی و جیهانیشەوە) هەڵوەشایەوە. دەبێ لە ڕۆشنایی ئەم ڕووخان و، لە ڕووی ژیۆپۆلیتیکیشەوە، هەڵتەکانە بنەڕەتیە و بە پێی ئەوەی کە کورد لەو کاتەدا لە باشوور ئەزموونێکی 12 ساڵەی لە *بەخۆبوون* تێپەڕکردبوو، دەستکەوتەکان و لەدەستچووەکانی کورد، بە پەیوەندی لەگەڵ مەسەلەی دەستور، بنرخێنرێن.

لە پێداچوونەوەیەکی گشتی بە ئێستگە هەرە گرنگەکانی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق، ئەم جارەیان بە ویست و خواستی دەسەڵاتی سیاسی و "خەڵک" لە باشووری کوردستان، تێبینی دەکرێ کە لایەنی کوردی بەشداریەکی چالاکانەی کرد لەو دامەزراندنەوەیە بەبێ ئەوەی کە داواکاریەکانی بە شێوەیەک سەربخات کە لە ئۆتۆنۆمی زۆر زیتر بێت و حسێبی ئەوەشی کردبێ کە ئەگەر سبەینێ پرۆسەی دیمۆکراسی و سیستەمی فیدراڵی پاشەکشەی کرد جارێکی تر پێویستنەکات کورد دووچاری خەباتی شاخ ببێتەوە.

ئەوەی ڕاستی بێت کۆبوونەوەی ناسریە (لە 2003/4/14) و یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەت (دەستوری کاتی) و بڕیاری (1546ی2004/6/8) نەتەوە یەکگرتوەکان و هەڵبژاردنە گشتیەکانی سەرەتای ساڵی 2005 و ئێستاش دەستوری هەمیشەیی (هەڵبەتە دوای دەنگ لەسەر دانی) لە ئێستگە هەرە گرنگەکانی ئەو دامەزراندنەوەیەن. بە هەڵسەنگاندنێکی گشتی ئەوەی کە لەم ئێستگانە (کەوتۆتەوە/دەکەوێتەوە)، لە گۆشەبینیبی کوردیەوە، دەکرێ بە گشتی چەند خاڵێک تێبینی بکەین :

(1ڕەهەندی نێونەتەوەیی مەسەلەی کورد لە "عیراق"، تا رادەیەکی زۆر لاواز کراوە و مەسەلەی کورد بە توندی کراوەتەوە مەسەلەیەکی "عیراقی". پرۆسەی بە ناوخۆییکردنەوەی مەسەلەی کورد، دوای ئەوەی قۆناغێکی باشی بڕیوو لە بە نێونەتەوەییبوون بە تایبەتی لە ڕووی یاسای نێونەتەوەییەوە. لە ڕاستیدا، بۆ نموونە، بڕیاری (1546)ی نەتەوە یەکگرتوەکان نەک هەر ئاماژە بە بوونی کێشەی کورد لە عیراق ناکات (نە لە ڕەهەندە مێژووییەکەی، نە لە ڕەهەندی هەنووکەیی سیاسی و دیپلۆماسی و نە لە ڕەهەندی دواڕۆژیش). تەنها ئاماژەیەکیش لەو بڕیارەدا بە مەسەلەی فیدرالی کرابێ ئەوەیە کە فیدڕالی مەسەلەیەکی ناوەخۆیە و نەتەوە یەکگرتوەکان بە پێی ئەم بڕیارە تەنها *پێشوازی لە کاری حکومەتی کاتی عیراق بۆ فیدڕالی دەکات*. (1) بە گوێرەی ئەم دەربڕینەی بڕیارەکە، نە نەتەوە یەکگرتوەکان خۆبەستنەوە (ئیلتیزام)ێکی بە مەسەلەی فیدراڵی و نەش فیدراڵی بە پێی بڕیارەکە کراوەتە مەسەلەیەک بۆ حکومەتەکانی عیراق لە داهاتوودا، بەڵکو تەنها وەکو *کار-بۆ-کردنی* ***حکومەتی کاتی*** *عیراق* لە قەڵەم دەدات. بە مانایەکی تر کورد بە پێی ئەم بڕیارە کەوتەوە ژێر "ڕەحمەتی" عیراقی خاوەن سەروەری و یەکبوو؛ 2) کورد جارێکی تر خەریکە پەراوێزدەکریتەوە لە عیراق، ئەم جارەیان بە

بەشداری "چالاکانەی" سەرکردایەتی کورد خۆی لەو پەراوێزکردنەدا و لەوەش زیاتر راپێچکردنی جەماوەریش لەم پرۆسەیەدا .

ئەوەی کە لایەنی کوردی لە دەستووردا حسێبی بۆنەکردووە

لە خوێندنەوەیەکی مێژوویی بە پەلە بۆمان دەردەکەوێ کە کورد ئەزموونێکی دوور و درێژی هەیە لە گفتوگۆ و پەیمانی شکاو و...هتد. هەر کاتێک پێشوەچوونێک، گەر چی کەمیش بوبێت، لە عیراق بەدەست هاتبێت ئەوا پەیمانشکێنی و پاشەکشەیەکیشی بە دواوە بووە.

ئەوەی ئەم جارەشیان لایەنی کوردی بە جیدی بیری لێ نەکردۆتەوە، یا هەر نەبێ کاری جیدی بۆ نەکردوە، ئەو پرسیارەیە: ئایا ئەم جارە(ش) ئەگەر ئەزموونی دیمۆکراسی و فیدرالّی پاشەکشەیکرد، کورد پەنا بۆ چی دەبات؟ ولاتێک کە کورد خۆی درووستی کردەوە و کورد، لە تێگەیشتنی کۆمەڵگەی نێونەتەوەییەوە وەکو بەشێکی چالاک و "یەکسان" لە دەسەلاتی ئەم ولاتە بینرا بەڵکو بگرە ئەوهاش تەماشاکرا کە بەشی شێری لەو دەسەلاتەدا هەیە، ئەو کاتە هەر ئەوها بە ئاسانی ناتوانێ سبەینێ بەرهەڵستی هەمان دەولەت بکات. هەڵبەتە دوای ئەوەی کە خەڵکی کوردستان "وەکو گەل" بڕیاری ئەوە دەدا کە ڕەشنووسی دەستور قەبوڵ بکات، ئەوە ئەو کاتە پرۆسەی بە عیراقیکردنەوەی باشووری کوردستان دەگاتە ئێستگە و ئاستی هەرە چارەنووسساز. ململانێی کورد لەگەڵ دەولەتی عیراق دوای هێڵی دەستور (واتە دوای دەنگدان بە بەڵێ لەسەر دەستور) دەکەوێتە قۆناغی هەرە سەخت، چونکە کورد بە پێی ئەم پێشوەچوونە دەکەوێتە پۆزیسیۆنێکی (مەوقفێکی) سیاسی و دیپلۆماسی و ستراتیژی زۆر لاوازتر لە ئەوەی ئیمڕۆ.

دواجار ئەوەی کە گرنگ و مەحەکە ئەوەیە ئایا ئەوەی کە لە دەستوردا هاتووە تا چ رادەیەک وە بە چ شێوەیەک بەجێ دەگەیێنرێ. گرینگترین خاڵیش کە لێرەوە لەبەر چاو بگیرێ ئەوەیە کە لە قۆناغی دوای-دەستور پەیوەندیەکانی زۆرینە و کەمینە لە هاوکێسە و ئەوەی کە پێی دەبێژن گەمەی "*دیمۆکراسی*" کورد *کەمینە* دەبێ و عەرەبیش *زۆرینە*. لەو حاڵەتەدا ئەگەری ئەوەی کە کورد لە زۆر لە بڕیارەکانی بوواری سیاسەت و یاسادانان و بگرە مەسەلە ستراتیژیە چارەنووسسازەکان (بۆ نموونە ڕاگەیاندنی شەڕ و ...هتد) دووچاری ململانێیەکی ناهاوسەنگی *زۆرینە-کەمینە* ببێتەوە. لایەنی عەرەبی نەک هەر بە هەمان ئەو زهنیەتەی، کە دوای کەوتنی ڕژێمی بەعس هەڵسوکەوتی پێکردوە،دوای قۆناغی دەستوریش هەڵسووکەوت دەکات، بەڵکو بگرە دوور نیە کاریش بکات بە پێچەوانەی ئەوەی کە لە دەستوردا لەبارەی کوردەوە کار بکات.

ئەوەی لە دەستوردا بەدەست دێت شتێکە و پاراستنیشی تەواو شتێکی ترە. بەم مانایە بەدەستهێنانی سیستەمێکی دیمۆکراسی لە عیراق، لەسەر کاغەز، دەبێ بپارێزرێ لە ناو زهنیەت و لەسەر ئەرز. بەڵام کۆمەڵێ هۆکار هەن کە ئەم کارە وەزەحمەت دەخەن، بۆ نموونە: بوونی ململانێیەکی قوڵ و فراوان لە نێوان کۆمەڵێ پڕۆژەی سیاسی (بە تایبەت بە ڕەنگی ئێتنیکی و مەزهەبی)، کە لە ڕەهەندە ئیقلیمیەکاندا دەها ئاڵۆز دەبن، لە عیراقدا بوونیان هەیە و لە داهاتووشدا دەبن؛ بوونی کولتورێکی بەهێزی کودەتا و کودەتاکاری؛ نامۆبوون بە کولتوری دیمۆکراسی و باڵادەستبوونی بیری پیلان و پیلانگێڕی و پاشقۆلگرتن و...هتد لە پەیوەندیە سیاسەیەکاندا و لە هەڵوێست لە دەسەڵاتی سیاسی. جگە لەمانە بە پێی ئەزموونی مێژوویی، ئەو دیمۆکراسیانەی کە بە "شەو و رۆژێک" لە دایک دەبن ئەگەری پاشەکشە و شکستیان زۆر زۆر زیاترە لەو دیمۆکراسیانەی کە لە

ئاکامی پڕۆسەیەکی دور و درێژی گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی و ئابووری و جیابوونەوەی دین لە دەوڵەت و پێشوەچوونی کولتوری و سیستەمی فێرکردنذا سەریان هەڵداوە. جگە لەمە، ئەو هێزە سیاسیانەی کە لە قەناعەتەوە باوەڕیان بە دیمۆکراسی نیە تەنها سیستەمێکی ئەوها وەکو *دەرفەتێک* دەبینن بۆ گرتنە دەستی دەسەڵاتی ڕەها و بەکارهێنانی چاڵاکانەی ئەو سیستەمە بۆ بەهێزکردنی دەرفەتەکانی خۆیی و بنپێکردنی دەرفەتەکانی ئەوانی تر. دواجار فاشیستەکانی ئیتالیا و نازیستەکانی ئەلمانیاش میکانیزمی دیمۆکراسیان بەکارهێنا بۆ بەدەستهێنانی دەسەڵاتی ڕەها!

مەسەلەیەکی گرنگ، کە هەر لە سەرەتای پرۆسەی سیاسی لە عیراقی دوای رژێمی (سەدام)وە، ئەو بەهایەی پێنەدراوە ئەو راستیەیە کە عیراق هەردەم وڵاتێکی گرنگ بووە لە ئەوەی پێیدەگوترێ کۆمکار (جامیعە)ی عەرەبی. لە ڕاستیدا، هەر زوو دوای کەوتنی رژێمی دکتاتۆر لە عیراق و دەستپێکردنی پرۆسەیەکی سیاسی لەم وڵاتەدا، بۆچوونێکم پیادەکردوە کە ئەویش پێداگرتن بووە لەسەر ئەو ڕاستیەی کە بوونی عیراق لەناو ئەو سیستەمە عەرەبیەدا دوو جار کورد دەکات بە "کەمایەتی"؛ جارێکیان لە چوارچێوەی عیراقدا و جارێکی تریشیان لە چوارچێوەی ئەم سیستەمەدا.(2) بە مانایەکی تر ڕەهەندی قوڵایی ستراتیژی و کولتوری عیراق، کە بە پێی ئەندامبوونی ئەو وڵاتە لە کۆمکاری عەرەبیدا مانایەکی تایبەتی دامەزراوەیی پەیدا دەکات، ئەو گرنگیە شایستەیەی لە لایەن سەرکردایەتی کوردەوە پێنەدراوە. نەک هەر ئەوە بەڵکو هەندێ دەنگی ئاشکرا لە ئاستی هەرە سەرەوەی ئەو سەرکردایەتیە لە سەرەتای پرۆسەکەوە جختیان کردەوە کە نەک هەر دژایەتی ئەوە ناکرێ کە عیراق ئەندام بێت لە کۆمکاری عەرەبیدا، بەڵکو بگرە ئەو وڵاتە دەبێ *ڕۆڵی پێشەنگیش* ببینێ لە

کۆمکاری ناویراودا. دواتر لەم نووسینەمدا دەگەڕێمەوە سەر ئەم خاڵە.

خوێندنەوەیەکی گشتی ڕەشنووسی دەستور

هەرچەندە ڕەشنووسی دەستور دەبوایە لە بەرواری (8/15) تەواو ببوایە، بەڵام تا ئیمڕۆش شێوەی کۆتایی خۆی وەرنەگرتووە. هاوسەنگیەکانی هێز لە ئاستی ناوەوەی عیراق و ئیقلیمیدا (بە تایبەتی لە ڕەهەندە عەرەبیەکەیەوە) ئالۆزیەکی زۆری دروست کردوە. دوورنیە هەتا دوای قەبووڵکردنی ڕەشنووسەکەش لە دەنگدانی گشتیدا زەمانەتی ئەوە هەبێت کە ئیتر ڕەشنووسەکە گۆڕانکاری تری بەسەردا نایەت. بگرە قەبووڵنەکردنی هەندێ گۆڕانکاری کە داخوازی لایەنی سوننەی عەرەبن دەکرێ بە جیددی خەتەری جەنگێکی ناوەخۆیی (بە ئاڵۆزی و تێکەڵیەکی ئیقلیمیەوە) لێبکەوێتەوە.

لە هەڵسەنگاندنێکی گشتیدا ئەوە خویا دەبێت کە ڕەشنووسی دەستور زۆر دژایەتی و ململانێی تەفسیری قوڵ و فراوان لەخۆ دەگرێ. ڕێک ئەوەیە لایەنی "بەهێزی" و "لاوازی" دەستورەکە و هەر ئەوەشە کە هەموو لایەنەکانی (بە تایبەتی کورد و شیعە)ی لە لایەکەوە ڕازیکردوە و لە لایەکی تریشەوە هیچ کام لە ڕازیبوونەکان 100% نین.

لە گۆشەبینینێکی ئەمریکیەوە دەکرێ ئەم دەستورە لە هەمان کاتدا وەکو سەرکەوتن بەڵام شکستیش بۆ ئەمریکا ببینرێت: سەرکەوتن، بەو مانایەی کە ڕەشنووسەکە "لە کاتی خۆیدا" ئامادەکراوە و بەم مانایەش لە چوارچێوەی ئەوەی کە پێیدەبێژن (*ستراتیژی دەرچوون*)ی ئەمریکی دەکرێ ئامادەبوونی ڕەشنووس لە کاتی خۆیدا یاریدەدەری نەک هەر ئەوەبێ کە ئەمریکا بپارێزێ لە

قەیرانێکی قوڵتر لە عیراق، بەڵکو یارمەتیشی بدات کە بارودۆخی ئەمریکا بە پەیوەندی لەگەڵ فایلی عیراق باشتر ببێت. بەڵام ئەمە تەنها لە گریمانێک یا بۆچوونێک زیاتر نیە. لە لایەکی ترەوە ئەم دەستورە پڕ بە خواستی ئەمریکا نیە، بەڵکو وەکو جۆرە شکستێکیش دەبینرێ، بە تایبەتی کاتێک باس دێتە سەر ئامانجی راگەیەندراوی ئەمریکا لە بەدیمۆکراسیکردن و پشتگیریکردن لە مافی مرۆڤ لە ناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، بە تایبەتی لە عیراق.

<u>ناوەڕۆکی دەستور</u>

کارێکی ئاستەمە کە لە وتارێکی وەک ئەوەی بەردەستدا بتوانین لە هەموو لایەنەکانی دەستور بکۆڵینەوە. بە هەر حاڵ جختکردنی وتاری بەردەست زێتر لە گۆشەبینینێکی کوردیەوەیە و زێتریش جەدەلی دیمۆکراسی و سیستەمی فیدراڵی (وەکو هاتووە لە ڕەشنووسی دەستورەکەدا) لەبەر چاو دەگرێ. بۆ نموونە مەسەلە کۆمەڵایەتیەکان بە تایبەتی مەسەلەی ئافرەت یەکێکە لە بوارە گرنگەکانی دەستور کە لەسەر ڕاوەستانی تایبەتی پێویستە.

1) دیباجە

بەر لە هەر شتێک لە نووسینەوەی دیباجەی دەستوردا، کە وەکو بەشێکی دەستور تەماشا دەکرێ، لایەنی عەرەبی وە بە تایبەتی لایەنی شیعی سەرکەوتووە و ئەوەشی کە لایەنی سەرکردایەتی کوردی بانگاشەی بۆ دەکات، کە گوایە لە دیباجەدا بە دەستی هێناوە، ئەوە نیە. ئەوەی کە پەیوەندی بەو دیباجەوە هەیە دەکرێ پەنجە بۆ چەند خاڵی گرنگ راکێشین.

بۆ نموونە، ئاماژەکردن بە راپەرینەکانی کوردستان و خوارووی عیراقی بەهاری 1991 بە ناسناوی "ئەلئینتیفازە ئەلشەعبانیە"، یەکسەر ڕووداوێکی زۆر گرنگ لە مێژووی هاوچەرخی کورددا دەسڕێتەوە، کە ئەویش راپەڕینی بەهاری (1991)ە. لە باشترین حاڵەتدا ئەم راپەڕینە مێژووییەی کوردستان لە ناو قالبی ئینتیفازەی خوارووی عیراقی (شیعی)دا دەشارێتەوە. لە راستیدا هەر بەر لە دارِشتنی دەستوریش، بە بۆنەی کردنەوەی پەرلەمانی عیراق، مام جەلال لە وتارەکەیدا ئەم ناسناوەی بەکارهێنا بە بێ ئەوەی ناوی راپەڕینی کوردستان بێنێت. لێرەدا دەتوانین ئەو بۆچوونە گشتگیریە پیادە بکەین کە ئەگەر نەتەوەیەک ئامادە بوو کە لە ئاراستەی مێژوویدا تەنازول لە ماف و راستیە مێژووییەکانی بکات، ئەوا زۆر مومکینە کە تەنازول لە ئاستی مەسەلە هەنووکەییەکان و ڕوو لە داهاتوش بکات. دواجار ناسنامە و شێوەی خۆوێناکردنی وڵاتێک یا نەتەوەیەک بنەمایەکی گرنگە لە سیاسەت و ستراتیژی ئەو وڵاتە یا نەتەوەیەدا. کاتێک ناسنامەی کورد لە ناو ناسنامەی عەرەبی لە عیراقدا، لە رێگەی گوتارێکی عەرەبی-شیعیەوە، بتاوێندرێتەوە، دەکرێ ئەو وەختە بڵێین کە قوتدانی کورد لە چوارچێوەی سیاسەتە عەرەبیەکانی عیراقدا کارێکی ئاسانە.

بە پێی دیباجەی ڕەشنووسی دەستور، سیستەمی سیاسی لە عیراق لە داهاتودا فیدراڵی دەبێت، هەرچەندە بەکارهێنانی وشەی فیدراڵی بۆ تەنانەت یەک دانە جاریش بێت، پەسەندنەکراوە، بەڵکو وشەی عەرەبی (ئیتحادی) بەکاربراوە. دیارە ئەوەی خویادەکرێ لەم دەستورەدا ئەوەیە کەوا وشەی ئیتحادی تەنها بۆ *سیستەمی سیاسی* بەکارهاتووە، بە بێ ئەوەی کە (حاڵەتی ئیتحادی) بۆ یەکگرتنی دوو وڵات (خاک) و دوو نەتەوەی سەرەکی بەکار هاتبێت. بەو مانایە

ئەو فیدراڵیەی کە لەم دەستورەدا هاتووە بە شێوەیەکی ئاشکرا تەنها ئاماژەیە بۆ *سیستەمی بەڕێوەبردن.*

ئەوەی کە پەیوەندی بە مەسەلەی *یەکیێتی ئارەزوومەندانە* (ئیتحاد ئیختیار)یەوە هەیە، کە خواستێکی کورد بوو و بە رواڵەت زۆریش پێی لەسەر دادەگیرا، لەم دیباجەیەدا، هەر نەبێ بە شێوەیەکی راشکاوانە، نەهاتووە. لە ڕاستیدا ئەوەی کە لە دیباجەکەدا نووسراوە دەربڕینێکی ئالۆز و تەماویە. لەوێدا هاتوە کە "ئێمەی گەلی عیراق" بڕیاری دا کە "بە هەموو پێکهاتە و ڕەنگەکانیەوە بڕیاربدات بە ئازادی و ئارەزوومەندانە لە گەڵ خۆیدا (بنفسه) یەکیێتی بکات". پرسیار ئەوەیە ئایا دەکری، وە چۆن، گەلێک لەگەڵ خۆیدا یەکیێتی بکات؟ ئەم شێوە دەربڕینەی دیباجە ئەو مافە، *بە بێ سێ و دوو*، بە کورد *نادات* کە بە ئازادی خۆی وە هەر رۆژێک بخوازێ، بە پێی پرەنسیپی مافی چارەنووس، بڕیارێکی تر بدات، وەکو بۆنموونە بڕیاری سەربەخۆیی. بە هەر حاڵ، بە پێی بۆچوونێکی کوردی، بە تایبەتی ئەوەی بەڕێز مەسعود بارزانی، ووشەی ئارەزوومەندانە بەو شێوەیەی کە لە دیباجەدا هاتووە راستەوخۆ مافی چارەنووسی بە کورد بەخشیوە.(3) هەر لە بابەتێکی پەیوەندیدار هەر لە دیباجەکەدا هاتووە کە "خۆبەستنەوە بەم دەستورە یەکیێتی ئازادی عیراق، وەکو گەل و خاک و سەروەری، دەپارێزێ". دیارە لایەنی کوردی، دیسانەوە بە پێی خواستی دڵی خۆی، تەفسیری بۆ ئەو چەند ووشەیەی دیباجەش کردووە و بە پێی قسەکانی بەڕێز مەسعود بارزانی مافی چارەنووس لێرەدا "زۆر زۆر ڕوونە".(4) هەروەها د. محمود عوسمان، ئەندامی لیژنەی دەستوری، لە بۆچوونێکی زۆر نزیک لەوەی بارزانی بەڵام هەندێک تەماوی، دەڵێ کە ڕەشنووسی دەستور ڕێگەی لە میللەتی کورد نەگرتووە کە لە دوارۆژدا باسی

مافی چارەنووس بکات وە دەڵێت ئەگەر دەستور "جێبەجێ بوو ئەوە ئێمەش پابەندی ئەو یەکێتیەین، ئەگەر جێبەجێ نەبوو ئێمە ئازادین". (5) هەروەها دەڵێ، "تا ئەو رۆژەی ئەو دەستورە جێبەجێ دەکرێ ئەو یەکگرتنە بەردەوام دەبێ، بەڵام ئەگەر دەستورەکە وەکو پێویست جێبەجێ نەکرا نامێنێ". (6) لە ڕاستیدا ئەم شێوە دەربڕینانە لە دیباجەکەدا نەهاتوون و لە باشترین حاڵەتیشدا ئەو دەربڕینانە ڕەنگدانەوەی خۆشبینی و خوێندنەوەیەکی یەکلایەنەیە کە بۆچوونی عەرەبی لەگەڵیدا یەکناگرێتەوە. بە بۆچوونی خۆم لایەنی کوردی، لە هەردوو حاڵەتی *یەکگرتنی ئارەزوومەندانە* و مەسەلەی *خۆبەستنەوە بە دەستورەوە*، بە "نیەت پاکی" و خواستی یەکلایەنە تەفسیری بۆ شتەکان کردوە.

چۆن دەکرێ بە لکاندنەوەی باشووری کوردستان بڵێی یەکگرتنی ئارەزوومەندانە کاتێک ئێمە دەزانین کە لە ڕێفراندەمێکی ناڕەسمیدا خەڵکی کوردستان بە ڕێژەی 98% دەنگی بۆ سەربەخۆیی کوردستان داوە. وە ئایا چۆن دەکرێ بڵێین کە دەنگدانی پەرلەمانی کوردستان لەسەر ڕەشنووسی ئەم دەستورە چارەنووسسازە دەنگدانێکی ڕەوا و ئارەزوومەندانەیە کاتێک کە ئەم دەستورە تەنها نزیکەی 24 کاتژمێرێک لەبەر دەمی پەرلەمان بووە؟ دەستوری ئەمریکا بە 9-10 ساڵ بەرهەمهات، بەڵام پەرلەمانی کوردستان تەنها، کەم یا زۆر، 24 کاتژمێری پێدەچێت بۆ ئەوەی لە تاوتوێکردن و بڕیار لەسەر دانی ببێتەوە. لە سیستەمە دیمۆکراسیەکاندا جاری وا هەیە بۆ گۆڕینی یەک چەند مانگ بەڵکو بگرە چەند ساڵی پێدەچێت.

بڕیاردانی خەڵکی کوردستان لە 10/15 بە بەڵێ لەسەر دەستور، چونکە بەو مانایە دێت کە ئەوە دەنگدانە لەسەر *یەکگرتنێکی ئارەزوومەندانە*، دەکرێ ئاکامی زۆر ترسناکی لێبکەوێتەوە و زووش یا درەنگ لایەنی عەرەبی و

کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی بە کورد بڵێن "ئێوە خۆتان بە ڕەزا و ئارەزووی خۆتان بڕیارتان لەسەر دامەزراندنەوەی عیراق دا، لە ڕێگەی قەبووڵکردنی دەستورەکەی!"

2) ناسنامەی عیراق و قوڵایی عەرەبی

مادەی سێهەم،کە دەربارەی ناسنامەی عیراقە، یەکێکە لەو بوارانەی کە زۆر گفتوگۆی لەسەر کراوە، وە بە درێژایی 40 ساڵی رابردووی خەباتی سیاسی لە باشووری کوردستان جێگەی تایبەتی هەبووە. لەسەرەتادا لایەنی عەرەبی ئەوەی قەبووڵکرد کە تەنها عەرەب لە عیراق بەشێک بێت لە نەتەوەی عەرەب، بەبێ ئەوەی، لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو بەندە مەسەلەی ئەندامەتی عیراق لە کۆمکاری عەرەبیدا چارەسەر بکات. ئاشکرایە کە دواتر لە ئاکامی فشاری عەرەبی سوننە و کۆمکاری عەرەبی دەقەکە گۆڕا بەوەی کە عیراق ئەندامێکی دامەزرێنەر و چالاکی کۆمکاری عەرەبیە... بەم شێوەیە لە راستیدا ناسنامەی عەرەبی دەوڵەتی عیراق وەک خۆی دەمێنێتەوە، چونکە بە پێی مادەی یەکەمی میساقی کۆمکاری عەرەبی ئەو وڵاتانەی کە دەبن بە ئەندام دەبێ ناسنامەیان عەرەبی بێت. (7) بەم پێیە کورد، حەز بکاو حەز نەکا، بەشێکە لە پێکهاتەیەکی سیاسی و ستراتیژی (بگرە سەربازی) عەرەبی کە لەوانەیە سبەینێ کورد *دژ بە خواستی خۆی*، لە ڕێگەی ئەم ئیلتیزامە عەرەبیانەی عیراقەوە، ببێت بە بەشێک لە هەندێ شەڕ و ململانێی گەورەی ناوچەیی کە لە ڕاستیدا هی خۆی نین و هیچ بەرژەوەندیەکیشی تیایاندا نیە: هەندێ نموونەی مێژوویی هەن وەک بەشداری عیراق لە شەڕەکانی عەربی-ئیسرائیلی 1948 و 1967 و 1973).

بەم مانایە کورد لە چوارچێوەی ئەم تەرتیبە سیاسی و ستراتیژیە عەرەبیەدا دەبێتە کەمایەتییێکی کەم و بگرە بێ ئیرادە و هیچ مافێکیشی پێنەدراوە کە، وەکو هەرێمی کوردستان، بۆی هەبێت لە دەرەوەی هەر "ئیلتیزاماتێکی" عەرەبی و نێونەتەوەییدا بمێنێتەوە *هەر وەختێک ئیرادە و بەرژەوەندیەکانی خەڵکی هەرێمی کوردستان ئەوەهای خواست*. لە راستیدا گۆڕینی مادەی سێهەمی ڕەشنووس لە ژێر فشاری عەرەبی سوننە کۆمکاری عەرەبیدا، بۆ ئەو شێوەیەی کە هەیە، راستیەکی بەڵگەنەویستە لەسەر ئەوەی کە ئیرادەی کورد لە عیراق دوو جار لاوازکراوە (یا دەکرێ)، جارێکیان بە حوکمی زۆرینەی عەرەبی لە عیراق و جارێکی تریشیان بە حوکمی ئەوەی کە کورد بەشێکە لە سیستەمی عەرەبیدا، کە دەوێدا عەرەب زۆرینەی ڕەهایە و کوردیش کەمینەیەکی ئێجگار کەم (بە گشتی 6-7 ملیۆن کەس بەرامبەر 300 ملیۆن کەس.)

گرنگە لەم بارەیەوە بزانرێ کە ناوچەی ئۆتۆنۆمی هەن لە جیهان مافی زیاتریان لەم بارەیەوە هەیە لەوەی کە کورد لە چوارچێوەی ئەو فیدراڵیە پێشنیارکراوەی ناو دەستور. بۆ نموونە هەرێمی ئۆتۆنۆمی گرینلاندی سەر بە دانیمارک لە ڕێفراندەمێکدا لە ساڵی 1982 بڕیاری خۆی دا کە لە بازاڕی هاوبەشی ئەوروپی (دواتر یەکیێتی ئەوروپا) بکشێتەوە کە چی دانیمارک وەکو ئەندام هەر مایەوە. لە راستیدا نموونەی تریش زۆرن لەسەر ئەوەی کە زۆر لە ناوچە ئۆتۆنۆمیەکان، لێرە و لەوێ، بواری لەدەرەوە هێشتنەوەی خۆیان هەیە لە هەنێک ئیلتیزامی نێونەتەوەیی دەسەڵاتی ناوەندی و مافی زێتریان هەیە لە سیاسەتی دەرەوە لەوەی کە کورد لە عیراق دەیبێت بە پێی ئەو فیدراڵیەی لە ڕەشنووسی دەستوردا هاتووە.

هەر بە پەیوەندی لەگەڵ مەسەلەی قوڵایی عەرەبی دەوڵەتی عیراق و ناسنامەی وڵات، مادەی 18، برگەی پێنجەم دەڵێ "رەگەزنامەی عیراقی نابەخشرێت بە مەبەستی سیاسەتی نیشتەجێکردنی دژ بە پێکهاتەی دانیشتوان لە عیراق". ئەم برگەیە گوایە کێشەی نیشتەجێکردنی عەرەب بە ژمارەیەکی زۆر لە عیراق دەکات. بەڵام بەم شێوە دارشتنە کێشەی (یا ترس لەوەی) کە عەرەب بە ژمارەیەکی زۆر بێت یا بهێنرێت بۆ عیراق، بەم شێوەیەش پێکهاتەی دانیشتوانی عیراق لە بەرژەوەندی لایەنی عەرەبی بگۆردرێت، چارەسەرنەکراوە.
لە راستیدا لایەنی عەرەبی لە عیراق دەتوانێ هانی ژمارەیەکی زۆر لە عەرەب بداو بێ ئەوەی کە هیچ لایەنێک بتوانێ ئیسپاتی بکات کە لایەنی عەرەبی *"مەبەستێکی"* هەیە لەم هێنانی خەڵکی عەرەبە بۆ عیراق. بە باوەرِی من مەترسی هێنانی (یا هاتنی) ژمارەیەکی زۆر لە عەرەب بۆ عیراق مەترسیەکی جیددیە و لەبەر ئەوەش دەبووایە دەقی ئەم برگەیە بە شێوەیەکی تر بولیە و بەم مانایەش جخت بکرایەتە سەر *ئاکام* لە برِی *مەبەست* چونکە ئاکام کۆنکرێتترە و لێسورانەوە و فێلی یاسایی لێی ئاسان نیە. لە راستیدا لە کاتی خۆشی کە رژێمی بەعس رەگەزنامەی بە زۆر عەرەب بەخشیوە و لە بیری ئەوەش دابوو ژمارەیەکی ئێجگار زۆر عەرەب بهێنێ بۆ عیراق قەت نەیدەگوت *"مەبەست"* گۆرِینی پێکهاتەی دانیشتوانی عیراقە!

هەر پەیوەست بە مەسەلەی هاوسەنگی دیمۆگرافی، بەڵام ئەم جارەیان زێتر لە پەیوەستگەیەکی عیراقیدا، بواری *خاوەنداریەتی* مەسەلەیەکی ئێجگار گرنگە. بە باوەرِی من لایەنی کوردی لەوەشدا سەرکەوتوو نەبووە کە رێگە لە کرِینی زەوی و زار بگرێ لە کوردستان لە لایەن عەرەبەوە. بە پێی (مادەی 23، سێهەم،ا) تاکە کەسی "عیراقی مافی خاوەندارییێتی لە هەر شوێنێک لە عیراق

هەیە..." لە ڕاستیدا هەرچەندە لە هەمان مادە (سێهەم، ب) هاتووە کە "خاوەندارییێتی قەدەغەیە بە مەبەستی گۆڕینی دیمۆگرافی"، بەڵام ئەم بڕگەیە ناتوانێ ڕێگە لە عەرەب بگرێ کە خاکێکی زۆر لە کوردستان بکڕن، بە شێوەیەک کە ببێتە مەترسیەکی ستراتیژی، بە تایبەتی لەسەر ئەو ناوچانەی کە لە ڕووی ئیتنیەوە تێکەڵاون و کێشەیان لەسەرە. هەروەک ئەو ئیشکالیەتەی مادەی پێشتر، هیچ کەس (لە لایەنی عەرەبی ڕەسمی و ناڕەسمی) نایەت بڵێت ئەو بە مەبەستی "گۆڕینی دیمۆگرافی" زەوی و زار دەکڕێت وە لە لایەکی ترەوە لە ڕووی یاساییشەوە ئاسان نیە ئیسپاتکردنی "مەبەست" یا نیەت. لە ڕاستیدا مادەی (23، سێهەم، ا) دەتوانێ ڕێگرێکی تر بێت لەبەردەم پرۆسەی ئاساییکردنەوەی بارودۆخی کەرکوک، بە تایبەتی گەڕاندنەوەی عەرەبە هاوردەکان! شایەنی باسە هەر زوو سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان ئاگادارکراوەتەوە لە مەترسی ستراتیژی کڕینی خاک لە کوردستان لە لایەن عەرەبەوە. ئەم ئاگادارکردنەوەیە لە ڕێگەی پرۆژەیەکەوە کراوە کە لە 16 خاڵ پێکهاتبوو وە لە لایەن دەستەی ئاشتی و ئایندەوە پێشکەشکراوە.(8) لە ڕاستیدا مادەی 24 کە دەڵێت "دەوڵەت زامنی ئازادی گواستنەوەی کرێکار و شتومەک و سەرمایەی عیراقی دەکات لە نێوان هەرێمەکان و پارێزگاکان، ئەمەش بە یاسا ڕێکدەخرێت" ترس و گومان لە مەڕ مەبەستی "ناپاکی" لایەنی عەرەبی (ڕوو لە داهاتوو) زێدەتر دەکات!

3) جارێکی تر مافی چارەنووس

مادەی 44، کە دواتر لە ژێر فشاری عەرەبی سوننە لە ڕەشنووس لادرا، دەکرا بە شێوەیەک لە شێوەکان، دەرفەتی باسکردن لە مافی چارەنووس بە

کورد بدات. له مادەکەدا هاتبوو کە "بۆ هەموو تاکەکان هەیە کە سوود وەرگرن لە گشت مافەکانی نێونەتەوەیی و پەیمانە نێونەتەوەییەکانی پەیوەست بە مافەکانی مرۆڤ وەربگرن..." هەرچەندە مافی چارەنووس لەم مادەیەدا 1) لە باشترین حاڵەتدا شاردراوەیە، 2) مافەکە هی *تاکە کەسەکانە،* 3) مەرجی گونجانی لەگەڵ دەستوردا بۆ دانراوە، بەڵام دیسان ئەم مادەیە دەکرا کرانەوەیەک بێت بە ڕووی یاسای نێونەتەوەییدا.

4) دەسەڵاتەکان

یەکێ لەو شتانەی کە زۆر سەرنجراکێشێ ئەوەیە کە دەسەڵاتی یاسادانانی "ئیتحادی" کە لە دوو بەش پێکدێت (ئەنجومەنی نوێنەران و ئەنجومەنی ئیتحاد) بە شێوەیەکی زۆر ناهاوسەنگ، وە لە زەرەری سیستەمی فیدراڵی ڕێکخراوە: لە کاتێکدا باسکردن لە ئەنجومەنی نوێنەران جێگەیەکی زۆری (15 مادە)ی لە دەستوردا بۆ تەرخانکراوە، کەچی ئەنجومەنی ئیتحاد تەنها سێ دێڕی دراوەتێ. جگە لەوە، ڕێکخستنی یاساییانەی ئەنجومەنی ئیتحاد خراوەتە ژێر "ڕەحمەتی" ئەنجومەنی نوێنەران کە لە داهاتوودا "پێکهێنانی و مەرجەکانی ئەندامبوون تیایدا و پسپۆریەتی و هەر کارێکی پەیوەندیدار" وەک یاسا دادەڕێژێ. ئەگەری ئەوە هەیە کە لە داهاتوودا دەسەڵاتی هەرێمەکان کەمبکرێتەوە لە چوارچێوەی ئەنجومەنی ئیتحاددا، چونکە ئەم مەسەلەیە بۆ دواتر هەڵگیراوە و لە پرۆسەیەکی "پەرلەمانیدا" دەنگی لەسەر دەدرێ. جگە لەوەش ئەنجومەنی ئیتحادی لە نوێنەرانی هەرێم و پارێزگاکان پێکدێت، ئەوەش دەکرێ هەوڵێکی "شاردراوەی" تر بێت کە دەسەڵاتی هەرێمەکان، بە شێوەیەک لە شێوەکان،لە چوارچێوەی ئەنجومەنی ئیتیحاددا کرچ و کاڵبکرێتەوە. لەوەش زیاتر ئەنجوومەنی ئیتحاد هیچ

دەسەڵاتێکی پێنەدراوە لە دەستنیشانکردنی ئەندامانی دادگای ئیتحادی باڵا، کە یەکێک لە ئەرکەکانی ئەوەیە کە ململانێ و کێشەکانی نێوان دەسەڵاتی "ئیتحادی و هەرێم و پارێزگاکان و..." یەکلابکاتەوە. لەم بارەیەوە پێویست ئەوە بوو کە ئەنجومەنی ئیتحاد هەرزوو پێکهاتایە و ڕێژەی بەشداریکردنی هەرێمەکان و پسپۆریەکانی و ڕۆڵی یاسایی دیاریکراویشیان هەبوولیە لە ڕێکخستنی دادگای ئیتحادی باڵا .

سەبارەت بە دەسەڵاتەکانی حکومەتی ئیتحادی و دەسەڵاتە هاوبەشەکانی ئەو حکومەتە و هەرێمەکان وە هەروەها دەسەڵاتەکانی تایبەت بە هەرێمەکان، وا دەزانم دەسەڵاتێکی ئێجگار زۆر دراوەتە حکومەتی ئیتحادی و لە راستیشدا کەمێکی لە دەسەڵات هێشتۆتەوە بۆ هەرێمەکان. ئەوەی کە زۆر گرنگە هەرێمەکان، بە هەرێمی کوردستانیشەوە، هیچ مافێکی ڤیتۆ یا مافێکی تری "پارێزراو"یان نیە کە، بۆ نموونە، خۆ بەدووربگرن لە هەندێ لە هەنگاوە چارەنووسسازەکان (وەکو ڕاگەیاندنی جەنگ و پەیمانە ستراتیژی و سەربازیەکان) کە بە تەواوەتی دەکەونە بواری تایبەتمەندی (ئیختساس)ی دەسەڵاتی ئیتحادی. یا لە ڕێگەی بەکارهێنهانی ئەو ڤیتۆیە یا هەر مافێکی پارێزراو بۆی هەبێت لە دەرەوەی هەندێ خۆبەستنەوەی (ئیلتیزام)ی دەسەڵاتی ئیتحادی بمێنێتەوە، *بە پێی بەرژەوەندیەکانی هەرێم*. دیارە بە پێی مادەی 108 (برگەکانی یەکەم و دووەم)، دەسەڵاتەکانی ئیتحادی (واتە ئەو دەسەڵاتانەی کە بە *تەواوەتی* هی دەسەڵاتی ئیتیحادین) بەم شێوەیەن: "دانانی سیاسەتی دەرەوە و نوێنەرایەتی دیپلۆماسی وە گفتوگۆکردنی پەیوەندیدار بە پەیمان و ڕێککەوتننامە نێوتەوەییەکان و سیاسەتەکانی قەرزوەرگرتن و واژۆکردن لەسەری و بەستنی و دانانی سیاسەتی ئابووری و بازرگانی و دەرەوە و سەروەری" و

"دانانی سیاسەتی ئاسایشی نەتەوەیی و جێبەجێکردنی، لە نێویشیان پێکهێنانی هێزەکانی چەکداری و ئیدارەکردنی بۆ دڵنیابوون لە پاراستن و زامنکردنی ئاسایشی سنوورەکانی عیراق و بەرگریکردن [لێیان]". دیارە، جگە لەمەش، دەسەڵاتی ئیتحادی زۆر تایبەتمەندی تری هەن بەڵام ئەوانەی کە لێرە ئاماژەیان پێدرا گرنگترین وە چارەنووسسازترینیانن بۆ دەسەڵات و ئاسایشی نەتەوەیی هەرێمی کوردستان و مەسەلەی خۆپاراستن لە زۆرەملێ و خۆسەپاندنی زۆرینەی سەردەست، چونکە دواجار عەرەب زۆرینەی نەتەوەی سەردەست پێکدەهێنێت لە هاوکێشە و میکانیزمە "دیمۆکراسیەکاندا ."

لە خوێندنەوەیەکی بە پەلەی مادەکانی (108 تا 118) کە پەیوەستن بە دەسەڵاتەکانی حکومەتی ئیتحادی و دەسەڵاتەکانی هەرێمەکان و دەسەڵاتە هاوبەشەکان (حکومەتی ئیتحادی و هەرێمەکان) بۆمان دەردەکەوێ کە لە ڕاستیدا زۆر دەسەڵات بۆ هەرێمەکان نەماوەتەوە (نەماونەتەوە). نوێنەرایەتی هەرێمی کوردستان لە ئەنجومەنی نوێنەران (پەرلەمانی عیراق)، کە هەردەم کەمینە دەبێت، ناتوانێ، گەر بشتوانێ ئەوا زۆر بە ئاستەم سەرکەوتوو دەبێت هاوسەنگی هێز لە مەسەلە چارەنووسسازەکاندا لە بەرژەوەندی هەرێمی کوردستاندا بشکێنێتەوە.

لە ڕاستیدا ئەو ئەزموونەی کە کورد لەگەڵ لایەنی عەرەبی لە عیراق هەیەتی لە کاتی رووخانی رژێمی (بەعس)ەوە تا ئێستا دەتوانێ لە باشترین حاڵەتدا هێمایەکی گرینگ و زۆر نیگەرانئامێز بێت بە ڕووی دواڕۆژدا بە ئاڕاستەی جارێکیتر پەراوێزکردنی کورد و بنپێکردنی بەرژەوەندیە نەتەوەییەکانی خەلکی کوردستان لە چوارچێوەی "عیراقی ئیتحادی"دا. ئەوە لە کاتێکدا ئێمە ئەوەش دەزانین کە هێشتان لایەنی عەرەبی ئەوەندەش بە هێز نەبووە، بەڵام لە گەڵ

ئەوەشدا بۆی دەچێتە سەر کە، بۆ نموونە، خۆی لە جێبەجێکردنی مادەی (58)ی دەستووری کاتی بدزێتەوە،نەک هەر ئەوە، بەڵکو لە ڕێگەی وەزارەتی ناوخۆ و دامودەزگاکانی ڕەسمی دەوڵەتەوە (ئەو دەوڵەتەی کە لایەنی کوردی هەرگیز پێی دەبێژێ عیراقی فیدرالی) سیاسەتی بەعەرەبکردن پیادە و بەردەوام بکات. لەم بارەیەوە نموونەی زۆر هەن.(9) ئەوەتا هەرچەندە لایەنی کوردی لە حکومەتی ناوەندی لە بەغدا بەشدارە بە سەرۆک کۆمارێکی کورد و 10 وەزیر و جێگری سەرۆک وەزیران و 76 ئەندامی پەرلەمان، کەچی هەتا ئێستا ئەم حکومەتی ناوەندی "عیراقی فیدراڵیە" کەمترین شتی نەکردوە بۆ وەگەڕخستنی ئەو کۆمیتەیەی کە کاتی خۆی دامەزراوە (بە سەرۆکایەتی حمید مـجید موسی) بە مەبەستی ئاساییکردنەوەی بارودۆخی کەرکوک. لەوەش زیاتر دەبێ هەڵسوکەوتی ئەفسەرێکی سوپای عیراقیش (بە ناوی نەقیب علا) کە هەڵساوە "بە قەدەغەکردنی گەڕانەوەی ئەو ماڵە ئاوارانەی کە خەڵکی کەرکوکن و ویستوویانە لە هەولێرەوە بگەڕێنەوە شاری کەرکوک" (10) لە چوارچێوەی سیاسەتێکی مەنهەجی بەرفراوان، بۆ هێشتنەوەی ئاسەواری سیاسەتی بەعەرەبکردنی ڕژێمی بەعس، تەماشا بکرێ. هەڵسەنگاندنی ئەم جۆرە ڕووداوانە وەکو کردەی دابڕاو هەڵەیەکی مەزنە و ئەگەر بشکرێ ئەوا دەبێتە مەترسیەکی گەورە لەسەر کورد لە داهاتووی عیراقدا پێکدەهێنێ، چونکە هەر هەڵسەنگاندنێکی ئێستا بنەمایەیە بۆ سیاسەتی سبەینێ. ئەوەتا دواجار کاک مەسعود و مام جەلال بیرخەرەوە (مزەکەرە)یەکی "گلەیی" دەدەن بە سەرۆک وەزیرانی عیراق (الجعفری). ئەوە ئیمڕۆ بە بیرخستەنەوە و گلەیی دەکرێ ئەی ئەگەر سبەینێ (دوای بڕیاردان لەسەر دەستور) لایەنی عەرەبی بە شێوەیەکی توندتر و ئاشکراتر وە لە ڕۆشنایی پارسەنگیەکی تازەوە کە لەبەرژەوەندی کورددا

نیە بەردەوام بوو لەسەر ئەم سیاسەتە ئەو کاتە لایەنی کوردی چۆن هەڵسوکەوت دەکات؟ درەنگ نابێت؟ ئیمڕۆ سەرانی کورد خۆشیان لەوە دەترسن کە سبەینێ (لە هەڵبژاردنەکانی داهاتوودا) پارسەنگی هێز بە توندی بە لای زۆرینەی عەرەبیدا بشکێتەوە. (11)

جێگەی سەرنجە کە ئەم بیرخەرەوەی هەردوو بەڕێز ئەو بیرخەرەوە گلەییئامێزانەمان وەبیردەخەنەوە کە سەرکردایەتی کورد لە سالانی (1970-1974) پێشکەشیدەکردن بە رژێمی (بەعس)ی ئەو کاتە، هەڵبەتە بە جیاوازیەکی زۆر گرینگەوە (عیراقییوونی ئەو کاتە هی زۆرەملێ بوو و بەسەر کوردیا سەپێنرابوو بەڵام هی ئەم جارە، بە پێی هەمان سەرکردایەتی، هی ئارەزوومەندانە و ئازادیە!). ئەوەی کە جێگەی نیگەرانیە ئەوەیە کە ئەم جارەیان کورد (مەبەست سەرکردایەتی سیاسیە لە باشووری کوردستان) خۆی چالاکانە و بە باوەڕی زۆر توندەوە بەشدارە لە بەرهەمهێنانی هاوکێشەیەکی سیاسی کە کورد تیایدا خەریکە جارێکی تر بکەوێتەوە ناو پرۆسەی بە پەراوێزبوون، وە بگرە قۆناغە پراکتیکیەکەی ئەم پرۆسەیە هەر زوو دەستیشیپێکردوە! پێدانەگرتنی سەرکردایەتی و بەکەمزانیبوون و رێگەدان بە بەزاندنی هێڵە سوورەکان جار دوای جار هۆی هەرە گرنگی ئەم حاڵەتەن. دیارە هەندێ جار، هەرنەبێ هەندێ دەنگ، لە ناو سەرکردایەتی سیاسیش ئەو پێدانەگرتنە کوردیە ناشارنەوە، وەک بۆ نموونە د. محمود عوسمان دەڵێ: "خەتای خۆمان بوو کە ئەنفال و کیمیاباران وەک جێنۆساید لە دەستوردا نەنوسراوە". (12) شایەنی گوتنە، لە مەسەلەی جینوسایددا، ئەوەتا دوای زیاتر لە 90 ساڵ ئیمڕۆش ئەرمەنەکان خەباتی بێوچان دەکەن بۆ بەرەسمیناسینی کۆمەڵکوژیەکەی عوسمانیەکان بەرامبەر ئەرمەن لە کاتی جەنگی یەکەمی جیهانیدا، کەچی دوای ماوەیەکی زۆر کەم لە

ڕوودانی ئەنفال و کیمیاباران ئەوەتا سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان هەمان دەوڵەت دادەمەزرێنێتەوە کە جێنۆسایدی ئەنفال و هەڵەبجەی ئەنجامدا، بەبێ ئەوەی پێداگرن لەسەر ئەوەی هەرنەبێ ئەو جینۆسایدە بەڕەسمی بناسرێت! (13)

چۆن دەکرێ لایەنی کوردی ئەو هەموو ئامادەبوون و بەشدارییەی لە دەسەڵات لە بەغدا هەبێ کەچی زمانی گەیی بەکاربێنن بەرامبەر *هەمان دەسەڵات؟* ئەوەتا *کوردستانی نوێ* لەسەر لاپەڕەی یەکەمی خۆی بە مانشێتی گەورە بەم جۆرە زمانە دەدوێ: "فەرمانبەرە کوردەکانی وەزەراتی نەوت زوڵمیان لێدەکرێ[؛] وەزیری نەوت هیچ کارێکی بۆ دەرکراوەکانی کۆمپانیای نەوتی باکوور نەکردوە". (14)

5) خاوەندارییەتی نەوت و گاز

بە پێی مادەی 109، "نەوت و گاز مولکی هەموو گەلی عیراقە لە گشت هەرێم و پارێزگاکان"، هەرچەندە لە بەشەکانی تری ئەم مادەیەدا شتی تریش هاتووە دەربارەی، بۆ نموونە، ئیدارەی هاوبەشی "نەوت و گازی دەرهێنراو لە کێڵگەکانی *ئێستە*". لە مەسەلەی خاوەندارییەتی نەوت و گازدا مادەکە ئەوە پیشاندەدات کە بۆچوونی لایەنی کوردی (کە وەک خەتی سوور بانگاشەی بۆدەکرا)، کە داهاتی ئەو نەوت و گازەی لە هەرێمی کوردستان دەردەهێنرێت بە ڕێژەی 65% بۆ هەرێم بێت و 35% بۆ دەسەڵاتی ئیتحادی بێت و 5% بۆ ئەو شارە بێت کە ئەو نەوت و/یا گازەی لێدەردەچێت، بە هیچ شێوەیەک لە ناو ڕەشنووسی ئەم دەستورەدا جێگەی نەبۆتەوە. ئەوە لە کاتێکدا لە لایەنی کوردیەوە، بۆ نموونە د. سەعدی بەرزنجی (ئەندامی لیژنەی دەستوری)، پێ لەسەر ئەوە دادەگرێ کە "خواستەکانی گەلی کورد کە وەکو هێڵی سوور وابوون

هەمووی دەقنووسکراون". (15) ئەم بۆچوونە زۆر نزیکە لەوەی ئازاد بەرواری (ئەندامی بیرۆی سیاسی پدک) کە دوای کۆتاییهاتنی گفتوگۆ لەسەر ڕەشنووسی دەستور رایگەیاند کە 98% لە خواستەکانی خەڵکی کوردستان لەو ڕەشنووسەدا هاتوونەتە دی. (16)

لە ڕاستیدا ئەو هەڵوێستەی کە دەربارەی خاوەندارییێتی لە رەشنوسدا هاتوە زۆر لەوە زیاتر نیە کە، دەربارەی هەمان بابەت، لە (ئۆتۆنۆمی ناوچەی کوردستان)ی رژێمی بەعس هاتبوو .

6) کەرکوک و مادەی (58) و پرسی سنووری هەرێمی کوردستان

ئاشکرایە کە لایەنی عەرەبی (بە تایبەتی لە ماوەی وەزارەتی جەعفەریدا) کاتێکی زۆری بەدەستەوە بوو ئەگەر بیخواستایە بارودۆخی کەرکوک و ناوچەکانی تر ئاساییبکاتەوە، بەڵام تا ئەم چرکەساتەش ئەم لایەنە هیچ شتێکی نەکردوە و بە پێچەوانەشەوە، تا بۆی کرابێ وەک لە سەرەوە ئاماژەی پێکرا، هەوڵی هێشتەنەوە و قوڵبوونی ئەو تەعریبەیان داوە کە لە زەمانی بەعس کراوە.

دیارە بۆ مەسەلەی کەرکوک و ئەو ناوچانەی کە لە بۆچوونێکی کوردستانیەوە دەبێ بخرێنە سەر هەرێمی کوردستان چەند مادەیەک لە ڕەشنووسدا تەرخانکراون. جگە لەوە، لە چوارچێوەی هەمان ئەو مادانەدا مادەی 58 و (53، ا)ی دەستوری کاتی وەکو خۆیان قەبووڵکراون. ئەوەی کە سەرەتا دەبێ جێگەی ئاماژە بێت ئەوەیە کە نیگەرانیەکی زۆر هەیە لە لای زۆر لە خەڵکی کوردستان دەربارەی "نیەتی" لایەنی عەرەبی لە عیراق وە رادەی خواستی (یا ڕاستتر بڵێن نەبوونی هیچ جۆرە خواستێکی ڕاستەقینە) بۆ

جێبەجێکردنی مادەی 58 و ئیلتیزامەکانی تر کە لە ڕەشنووسی دەستوردا هاتوون .

جگە لەوەی کە مادەی 58 لە رووی یاساییەوە زۆر خاڵی لاواز لەخۆدەگرێ (17) هەندێ لایەنی ئەم مادەیە، لە باشترین حاڵەتدا لە کاتی جێبەجێکردنیشیدا، دەکرێ دژ بە ئاساییکردنەوە و بەرژەوەندی کورد بەکاربێن. لە برگەی هەرە کۆتایی ئەم مادەیەدا هاتووە کە "ئەم چارەسەریە دەبێ گونجاوبێت لەگەڵ پرەنسیپی دادپەروەری، لەگەڵ لەبەرچاوگرتنی ئیرادەی دانیشتوانی ئەم ناوچەیە". (18) شایەنی گرنگیپێدانە کە، پەیوەست بەم لایەنە، لە وەرگێڕاوە کوردیەکەی دەستوری کاتیدا، کە باست حەمە غەری کردوویەتی، چەوتیەکی گەورە کراوە کە ئەم لایەنەی مادەی 58 سەرەوین دەکات: لە وەرگێڕاوە کوردیەکەدا چمکی "دانیشتوانی ڕەسەن..." لە بری چمکی "دانیشتوان" هاتووە، کە لەم حاڵەتەدا جیاوازیەکی زۆر دروست دەکات لەگەڵ دەقە عەرەبیەکەی. ئاخر گەر بە پێی *دەقە عەرەبیەکە* بێ، کە ووشەی ڕەسەنی تیا نیە، دەبێ *ئیرادەی دانیشتونی* (ڕەسەن و ناڕەسەن) وەربگیرێ. ئایا دەکرێ تەواوی لایەنی کوردی ئەوها تێگەیشتبێ کە تەنها ئیرادەی دانیشتوانی ڕەسەن حسێبی بۆ دەکرێ؟ لە ڕاستیشدا ئەگەر ئەم ووشەی ڕەسەنە لە دەقە عەرەبیەکەشدا هاتبا و بەم مانایەش لای عەرەب ئەم تێگەیشتنە هەبولیە بۆ برگەکە ئەوا شتەکە لە پراکتیکدا زۆر فەرقی دەکرد و زۆر زیاتریش لە بەرژەوەندی کورددا دەبوو! ووشەی "دادپەروەرانە" و چمکی "ئیرادەی دانیشتوانی ئەو ناوچەیە" دەکرێ لە باشترین حاڵەتدا، لە کاتی جێبەجێکردنیاندا چەند لە سوودی کوردە مافخوراوەکان بن ئەوەندەش لە سوودی دەستدرێژکار و گوناهبارەکانی لای تر بن!

جگە لەوەش، ئەوەی کە لە مادەی (136)ی ڕەشنووسی دەستوردا هاتووە، کە ئاماژە دەکات بە کۆتاییهێنانی پرۆسەی ئاسییکردنەوە "بە ڕێفراندەمێک لە کەرکوک و ناوچەکانی تری کێشەلەسەر بۆ دیاریکردنی ئیرادەی هاووڵاتیانی لە ماوەیەک درێژترینی (اقصاها) 2007/12/31 بێت". ئەوەی کە لێرەدا لایەنی کوردی تیایدا بە هەڵەداچوویێت، یا هەرنەبێ شتێکی گرنگی یاساییان بەسەردا تێپەڕبوویێت، ئەوەیە کە ئایا چمکی *دیاریکردنی ئیرادەی هاووڵاتیان* لە ڕێفراندەمێکدا ئەوە دەگەیێنێ کە ئەم دەربڕینی ئیرادەیە بە مانای ئەوە دێت کە دەرەنجامەکەی ڕێفراندەمەکە یەکلاکەرەوە دەبێت وە یا تەنها بۆ ئاشکراکردنی ئەو ئیرادەیە دەبێت، ئەو کاتە بە مانا یەساییەکەی ڕێفراندەمەکە تەنها هێزێکی *ڕاوێژکاری* دەبێت نەک *بڕیاردەر* و *یەکلاکەرەوە؟* بە بڕوای خۆم ئەم پرسیارە گرنگیەکی تایبەتی وەردەگرێ، چونکە لەو وڵاتە دیمۆکراسیانەی کە ڕێفراندەمیان تیادا ئەنجامدەدرێ دەشێ بە پێی هەندێ وڵات ئاکامی ڕێفراندەم تەنها *ڕاوێژکاری* بێت، بەڵام لە هەندێ وڵاتی تر بڕیادەر و (ملزیم). ئەم مەسەلە یاساییەش دەبێ لە یاسای دەستوریدا یەکلاکرابێتەوە بەر لە ئەنجامدانی ڕێفراندەم ، کە ئەمەش لە ڕەشنووسەکەدا نەکراوە. جا لێرەدا پرسیار ئەوەیە ئایا ئەو ڕێفراندەمەی کە لەسەر کەرکوک و ناوچەکانی تر دەکرێ ڕاوێژکاری دەبێ یا بڕیاردەر و یەکلاکەرەوە؟ تێگەیشتنی خۆم بۆ ئەم بەندە ئەوەیە کە ئەو ڕێفراندەمەی کە دەربارەی کەرکوک و ناوچەکانی تر دەکرێ تەنها بۆ زانینی (دیاریکردنی) ئیرادەی خەڵک بێت و بەو مانایەش دوا بڕیار هی پەرلەمانی عیراق بێت، کە زۆرینەی ڕەهای عەرەبی دەبێت! بەم مانایەش لایەنی کوردی بە *ڕەزامەندی* خۆی ڕێگەی خۆشکردوە کە لە باشترین حاڵەتدا بکەوێتە ناو ململانێیەکی ناهاوسەنگی یاسایی و دەستوری. ئەم ناهاوسەنگیەش لە لایەکەوە لە خودی دەقە (یا ڕوحی

دەقە) دەستوریەکانەوە هەڵدەقوڵێ و هەروەها لە ناهاوسەنگی پارسەنگە پەرلەمانیەکان دەکەوێتەوە .

هەڵبەتە دوور لە لێکدانەوەی دەقی دەستوری، بە باوەڕی خۆم مەسەلەی هەرە گرنگ پێداگرتن یا پێدانەگرتی سەرکردایەتی سیاسیە و بە جیددی یا پێچەوانەکەی بە دلەڕاوکێ کارکردنە بۆ کەرکوک و ناوچەکانی تر. لەم بارەیەوە، هەر لە سەرەتاوە، ئەم سەرکردایەتیە بە دوودڵی و دانی هەندێ هێمای پاشەکشەکردن لەم مەسەلە ستراتیژیەدا هەڵسوکەوتی کردوە. بۆ نموونە، هەر زوو مام جەلال باسی نموزەجی برۆکسلی کرد وە بەڕێز نێچیرڤان بارزانی باسی ئەوە دەکات کە "هەموو ئەو خێزانانەی کە لە کەرکوک نیشتەجێبوونە و هیچ مولکێکیان بە زۆر لە خەڵکی تر نەستاندوە، هانی ئەوە دەدرێن کە بمێننەوە بە بێ لەبەرچاوگرتنی *پێشینەی ئێتنیکی و ئاینییان*". (19) بەم مانایە دەکرێ ئەو خێزانە عەرەبانەی کە دەتوانن بیسەلمێنن (یا بسەلمێنرێت) کە ئەوان موڵکیان *بە زۆر* لە کەس نەستاندوە، بۆیان هەیە لە کەرکوک بمێننەوە! لە پێشوەچوونێکی ئەوهاشدا ئەگەری ئەوە دەبێ لەپێش چاو بگیرێ کە ژمارەیەکی زۆر لە عەرەبە هاوردەکان لە کەرکوک بمێننەوە.

ئەوە جگە لەوەی هەردوو ئیدارەی هەولێر و سلێمانی لە ململانێیەکی ناڕەوا و لە (*شەڕی موزایەدە*) دا زیانێکی زۆریان بە کێشەی کەرکوک و مەسەلە نەتەوەییەکانی تر گەیاندوە، بەڵام ئەمەیان بۆ باسێکی تر هەڵدەگرم.

دەربارەی پرسی سنووری کوردستان، لە ڕەشنووسی دەستوری کاتیدا (مادەی 53، ا) هاتووە کە "دان بە حکومەتی هەرێمی کوردستان وەک حکومەتی فەرمی ئەو ناوچانەی کە تا 19ی ئاداری 2003... کە لە لایەن ئەو حکومەتەوە بەڕێوە دەبران". هەر لێرەدا هاتووە کە مەبەست لە حکومەتی

هەرێمی کوردستان "واتە ئەنجومەنی نیشتیمانی کوردستان و ئەنجومەنی وەزیرانی کوردستان و دەسەڵاتی قەزایی هەرێمیە لە هەرێمی کوردستان". واتە هەرێمی کوردستان وەکو جوگرافیایەکی خاوەنسنووری خۆی تەماشا ناکات بەڵکو پێزانینەکەی تەنها بۆ دەسەڵاتە (بە هەموو بەشەکانیەوە) وهیچی تر. لە لایەکی ترەوە لە مادەی (114، یەکەم) لە ڕەشنووسی دەستوردا هاتووە کە "ئەم دەستورە لە کاتی جێبەجێکردنیدا دان بە هەرێمی کوردستان و دەسەڵاتەکانی *ئێستەی* دەنێت وەکو هەرێمێکی ئیتیحادی". لە ڕاستیدا لە هەردوو حاڵەتدا باسی داننان بە سنووری ڕەسمی هەرێمی کوردستان نەنراوە. هەڵبەتە هەموو پارێزگاکانی کوردستان وەکو هەر پارێزگایەکی تری عیراق سنووری ئیداری خۆیان هەیە بەڵام ئایا بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیکی ئەم سنوورە ئیداریانە دەبن بە سنووری کوردستان، یاخود نە (چونکە مەبەست لە سنووری کوردستان جگە لە سنووری ئیداری کەسایەتی یاسایی و سیاسی ئەم سنوورەشە). ئەگەر مەبەستیش لە باسنەکردنی مەسەلەی سنوور بەم شێوە ڕاشکاوەییە ئەوە بێت کە هێشتان باری کەرکوک و ناوچەکانی تر ئاسایی نەکراوەتەوە، ئەوا هەرنەبێ پێویستبوو لە ڕەشنووسەکەدا بگوترێ کە بۆ نموونە لەم دەستورەدا داندەنرێت بە سنووری کوردستان بەڵام شێوەی کۆتایی ئەم سنوورە و کێشانی لەسەر خاک دەمێنێتەوە بۆ دوای ئاساییکردنەوەی بارودۆخی کەرکوک و ناوچەکانی تر کە کێشەیان لەسەرە.

ئەوە لە کاتێکدا کە بۆچوونی (یا ڕاستتر بڵێین خوێندنەوەی) سەرکردایەتی کورد بۆ ڕەشنووسەکە ئەوەیە کە لەم بارەیەوە ڕێککەوتن هەیە. بەڕێز مەسعود بارزانی، دوای "کۆتاییهاتنی" گفتوگۆکانی نووسینەوەی ڕەشنووس وە گەڕانەوەی بۆ کوردستان گووتی کە "ئێمە ڕێککەوتووین لەسەر سنووری جوگرافی کە تا

کۆتایی ساڵی 2007 ئەو مەسەلەیە کۆتایی پێبێت... کە جێبەجێکردنی مادەی 58 تەواو بوو سنوور دیاری دەکریت". (20) بە هەر حاڵ نووسەری ئەم وتارە ئاگادارنیە کە ئەگەر لە دەرەوەی دەستوور هیچ جۆرێکی "رێککەوتن" کرابێت دەربارەی سنووری کوردستان، ئەگەر مەبەستیش ئەو خوێندنەوەیە بێ کە مەسەلەی سنوور *ئۆتۆماتیکی لە ئاکامی بەجێگەیاندنی پرۆسەی ئاساییکردنەوە* چارەسەر دەبێت ئەوا ئەو خوێندنەوەیە لە باشترین حاڵەتدا خواست و خۆشبینییێکە کە لە دەستوردا دەقنووس نەکراوە وە یا ڕەنگی نەداوەتەوە!

هەندێ گفتوگۆی تر و دەرەنجامەکان

ئەم وتارەی بەردەست هەوڵێکی بە پەلەیە بۆ پێداچوونەوە بە ڕەشنووسی دەستور، بە تایبەتی لە گۆشەبینینێکی "کوردستانی/کوردیەوە": دیارە جەدەلی دیمۆکراسی و سیستەمی فیدرالی (کە لەم حاڵەتەدا زۆر جیاواز نابینرێت لە ئۆتۆنۆمی) گرنگی تایبەتی وەرگرتووە. لەم وتارەدا، بە مانایەکی تر،گرنگی تەنها نەدراوە بە ووشەڕێزی و ڕستەبەندی و گرفتەکانی "یاساییەکانی" دەقی دەستوری، بەڵکو خوێندنەوەی دەقەکەیە لە چوارچێوەی هەڵسەنگاندنێکی مێژوویی و سیاسی و هەندێ جاریش بە بەراووردکردن. بە مانایەکی تر لە لێکدانەوەکاندا ڕووی نووسەر لە *رابردو و هەنووکە و دواڕۆژە*. دیارە ئەوەی کە لە ڕەشنووسی دەستوردا هاتووە بە شێوەیەک بواری دژایەتی لە تەفسیر و تێگەیشتنی جودا جودا لەخۆدەگرێ کە دەرگای دژایەتی و بگرە تەقینەوەی ئەم دژایەتیانەش بەڕووی داهاتوودا لە نێوان پرۆژە ئایدیۆ-سیاسیەکاندا (کە بنەماکانیان بە تایبەتی ئێتنی و سیاسی و مەزهەبین) دەخاتە سەر پشت. بەم شێوەیەش *مەحەک* و تاقیکردنەوە دەکەوێتە قۆناغی دوای-

دەستور (بەم مانایەی کام هێز زیاتر برەوەیە و کام هێز کەمتر) کە دەوێدا ئاشکرلیە هاوسەنگیە سیاسیەکە، بە تایبەتی لە چوارچێوەی پەرلەمانی عیراقدا، تا ڕادەیەکی ئێجگار زۆر لە بەرژەوەندی لایەنی عەرەبی دایە. ئەوەشی کە دەبێ لەم هاوکێشەیەدا زۆر حسێبی بۆ بکرێ ئەوەیە کە لە دامەزراندنەوەی سەرلەنوێی دەوڵەتی عیراق، لەگەڵ ئەوەش کە لایەنی کوردی بە شێوەیەکی چالاکانە بەشداری پرۆسەی دامەزرانەوەی کرد، دیسان نەکرا بە هیچ شێوەیەک عیراق لە ناسنامە و قووڵایی ستراتیژی و قوڵایی سیاسی و کولتوری عەرەبی خۆی دەربهێنرێ یا جیابکرێتەوە.

بەم مانایە ئەگەر و ترسێکی جیدی هەیە کە فەترەی دوای دەستور بۆ کورد هی کێشمەکێشمێکی سەرلەنوێ و لە جۆرێکی تازە بێت لەو عیراقەی کە بە دیدی سەرکردایەتیەوە نوێیە، بەڵام لە بنەماکان و لە قوڵاییەکانیدا عیراق هەر عیراقی کۆنە! لە ڕێگەی پرۆسەی سیاسیەوە، بە تایبەتی لە ڕێگەی ئەم دەستورەوە، لایەنی عەرەبی لە عیراق سەرکەوتوو بوو لەوەی کە بەرەوڕووبوونەوە لەگەڵ لایەنی کوردیدا دوابخا بۆ زەمەنێکی تر کە دەوێدا ئەم لایەنە عەرەبیە دەتوانێ باڵادەست بێت لە ململانێکان لەسەر مەسەلە هەرە گرنگەکان کە ڕاستەوخۆ یا ناڕاستەوخۆ ماونەتەوە بۆ دوای دەستور (بۆ نموونە تەفسیری جیاواز بۆ دەقە دەستوریەکان) بە دژی خواستی کورد تەواودەبن! ئەوەتا لە وەڵامی پرسیارێک کە ئایا کێ دەڵێ شتە دەستوریە پەیوەندداره بە مەسەلەی کەرکوکەوە جێبەجێدەبێ، د. محمود عوسمان لە وەڵامدا دەڵێ: "ئەوە ڕاستە کێ دەڵێ جێبەجێدەبێ، مومکینە جێبەجێ نەبێ، مومکینە هەموو دەستورەکە جێبەجێ نەبێ". (21)

جگە لە ئەگەری جێیەجێنەبوونی دەستور، کە بە بۆچوونی خۆم ئەو ئەگەرە لەبەر دەرگەی کوردە، جێگەی خۆیەتی کە ترس و نیگەرانیش هەبێت لە پاشەکشەی تەواوی پرۆژەی بەفیدراڵیکردن و بەدیمۆکراسیکردنی عیراق. لەم رووەوە جگە لە کاری دارشتنی دەستور و تەنها حسێبکردن بەو شێوەیەی کە پرۆژەی عیراقی فیدراڵی/دیمۆکرات سەردەکەوێ کاری بۆ هیچ پرۆژەیەکی هاوتەریب نەکردوە بۆ ئەوەی لە کاتی پاشەکشەدا زوو بچێ بۆ ئەو پرۆژە هاوتەرییە بۆ ئەوەی هەرنەبێ پێویست بکات کورد جارێکی تر ملی شاخ بگرێتەوە. جگە لەوە، *لەناو دەستوریشدا* لایەنی کوردی نەیتوانیوە هێڵی-بۆگەڕانەوە (خەت رەجعە)یەک دابین بکات کە بەم مانایە کورد لە پرۆسەیەکی قانونیدا بتوانێ رێگە لە هەڵدێر بگرێ لە کاتی هەر پاشەکشەیەکدا.

بە پێچەوانەی کارکردن لەگەڵ پرۆژەیەکی هاوتەریب یا زامنکردنی هێڵی-بۆگەڕانەوە، لایەنی کوردی تەوای دیپلۆماسی خۆیشی، لە دوو ساڵ و نیوی رابردوودا، نەک هەر "تەجمید" کرد بەڵکو بە تەواوەتی ئەو *دیپلۆماسیەی خستە خزمەتی نامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق* (دواجار عیراقی عەرەبی). بەم شێوەیەش تەسەوورێک لای کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی دروست بووە کە بەڵێ ئیتر دوارۆژی کورد لە عیراقدا روونە و پێویستیش بەوە ناکات باس لە نیگەرانی و ترسەکانی بکات. لە راستیدا بزووتنەوەیەکی رێفراندەمی دیمۆکراسیانە و سەربەخۆ (نەک ژێر دەستەو داگیرکراو لە لایەن هێزە سەرەکیەکانەوە) و پشتئەستور بە جەماوەر دەکرا پرۆژەیەکی هاوتەریب و هێڵی-بۆگەڕانەوە بێت. بەڵام هەڵسووکەوتی نادیمۆکراتیانە و نا ستراتیژیانەی هەڵقوڵاو لە روحی موزلیەدەی حیزبی هێزە باڵادەستەکانی کوردستان بووە هۆی ئەوەی کە رێفراندەم نەتوانێ ئەو رۆڵە مێژووییە ببینێ، هەر نەبێ لە کاتی پاشەکشەیەکی جیددیدا !

به باوەڕی من سیاسەتە کوردییەکان لە دوو ساڵ و نیوی ڕابردوودا زیاتر ڕەنگدانەوەی قەناعەتێکی ئایدیۆ-سیاسیانەی کۆن بووە کە ئەویش باوەڕهێنانە بە بەرهەمهێنانی سیستەمێکی دیمۆکراسی شانبەشانی عیراقی عەرەبی (عیراق بە بێ باشووری کوردستان) و ئۆتۆنۆمی/فیدراڵی بۆ کوردستان. لە ڕاستیدا هەر لە سەرەتای پرۆسەکەوە قەناعەتێکی بەهێز هەبوو بەو ئاراستەیەی کە دەکرێ عیراقێکی دیمۆکراسی و فیدراڵی بە دەست بێت و بگرە کوردیش لەم پرۆژەیەدا *سەری ڕەم بێت* .

دیارە، لە لایەکی تریشەوە، ناکرێ پرۆسەی بەرهەمهێنانی دەستور دووربگیرێ لە ستراتیژ و سیاسەتی ئەمریکا، بەڵام لەم چوارچێوەیەدا ناکرێ ڕۆڵی ئەمریکا وەکو بڕیادەر و چارەنووسساز ببینرێ. دواجار سەرکردایەتی سیاسی باوەڕی "نەگۆڕاوی" بەوە هەیە کە کردوویەتی وە بە ڕاشکاوانەش باس لە فشاری ئەمریکی ناکات، بەڵکو باس لە *ڕۆڵی* ئەمریکا دەکات: بۆ نموونە د. فوئاد مەعسوم، کە کەسێکی هەرە چالاک بووە لە لایەنی کوردییەوە لە پرۆسەی دەستور داناندا، دەڵێت کە "ئەمریکیەکان دەیانویست و هەوڵیان دەدا بیر و بۆچوونەکانمان لە یەکتر نزیکخەینەوە، نەک بیانەوێت شتمان بەسەردا بسەپێنن". (22)

نەک هەر ئەوە بەڵکو لایەنی کوردی ، بە گشتی، نەرمیان نواندوە، دەکرێ هۆی ئەم نەرمی نواندنەش هۆی جودا جودا هەبێ؛ د. محمود عوسمان دەڵێ "ئێمە نەرم بووین چونکە نەماندەویست کارەکە تێکبچێ و بڵێن کورد تێکیدا" (23) لەڕاستیدا فەلەکەدین کاکەیی، ئەندامی شاندی گفتوگۆکاری کوردستان، ئەوە پشتڕاستدەکاتەوە و دەڵێ "وەفدی کوردی لە هەموو وەفدەکانی دیکە نەرمتربوو لە بەغدا بۆئەوەی پرۆسەکە سەربگرێ". (24) بە ڕاستی مرۆ دەتوانێ بپرسێ

ئەگەر خەباتی کورد، کە زەرییەکەی کۆمەڵێ تراژیدیا و زیانی ماددی و مرۆیی بووە، بۆ سیستەمی سیاسی نادادپەروەر و چەوسێنەری نەتەوەیی نەبووبێ ئەی بۆ چی بووە؟ ئیمڕۆ بۆ کورد لە تێکچوون بترسێ کاتی ترسی ئەوە هەبێ کە ئەو دەستورە ناتوانێ ببێتە زامنی ئەوەی کە کورد جارێکی تر نەکەوێتەوە بن ڕژێمێکی نادادپەروەرانە. بە بۆچوونی خۆم ئەوەی کە لە دەستوردا هاتوە ئەوە زامنناکات، بە ڵکو لەوانەیە بە شێوەیەکی "بە مەرجەکانی دیمۆکراسی نەتەوەی سەردەست" ڕێگاش بۆ ئەوە خۆش بکات. هەڵبەتە دەبێ ئەوە لەبیر نەکەین کە ترسی سەرکردایەتی بە گشتی لەوەیە کە ئەوەی ئیمڕۆ بەدەستهاتووە، بە ئەگەری زۆر سبەینێ (واتە دوای هەڵبژاردنەکان) بە دەست نایەت! دەکرێ ئەم بۆچوونە خوێندنەوەیەکی ڕاست بێت. بەڵام ئەوەی دەمێنێتەوە ئەو پرسیارەیە کە ئایا گەر ئەم دەستورە، لە پێکهاتەی گشتیدا، نەتوانێ زامنی ئەوە بێت کە کورد دوای هەڵبژاردن تووشی بەرەوڕووبوونەوەیەکی ناهاوسەنگ و بگرە هەڵدێرێکی تر نابێتەوە، تێکدانی باشتر نەبوو وە ئایا هێڵە سوورەکانی پێداگرتن لە کوێ بوون و بۆچی بەزێنران؟ یا ئەم هێڵانە تەنها هی موزایەدە و گەرمکردنی بازاڕی سیاسەت بوون لە کوردستان؟ دواجار ئەوەتا لایەنی سوننەی عەرەب چونکە تێکیدەدات، ڕۆژ دوای ڕۆژ شتی زیاتر بەدەست دێنێت؛ کەس ناڵێ با کوردیش بە *شێوەی* عەرەبی سوننە *تێکیبدات*، چونکە ئەمە ناکرێ، بەڵام خۆ دەتوانێ پێداگرێ، خۆ دەکرا بە بەرنامەیەکی داڕێژراو بە دەیان هەزار خەڵک بهێنرێتە سەر جادە! ئەگەرنا لە سیاسەتدا باشترە هێڵی سوور هەر لە سەرەتادا دانەنێیت لەوەی کە هێڵی سوور دابنێیت و دواتر هەر زوو بیان بەزێنێت یا ڕێگە بە بەزاندنیان بدەیت.

لایەنی هەرە ترسناک لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراقدا، وە بە تایبەتی ئەوەی پەیوەندی بە نووسینەوەی دەستورەوە هەیە، ئەوەیە کە سەرکردایەتی سیاسی شتەکان بە شێوەیەکی گەشتر و پۆزەتیڤتر نیشانی خەڵکی دەدات و گەشبینیەک لای ئەم خەڵکە دروست دەکات، *خۆشبینیەک کە دەربڕی ڕاستیەکان نیە*. لە لایەک بەڕێز مەسعود بارزانی، هەر وەک لەسەرەوە باس کرا، لەوە پشت ڕاستە کە لە ڕێگەی ناوهێنای ئیتحادی ئارەزوومەندانەوە مافی چارەنووس بۆ کورد چەسپێندراوە. کەچی لە لایەکی ترەوە د. فوئاد مەعسوم ڕاشکاوانە دەڵێت کە "ئێمە پێمان خۆش بوو باسی مافی چارەنووس بکرابا... بەڵام بۆمان نەچووە سەر". (25)

لە هەڵسەنگاندنی پرۆسەی بەرهەمهێنای ڕەشنووسی دەستور و لە خوێندنەوەیەکی گشتیدا بۆمان دەردەکەوێ کە لایەنی کوردی لە دوو قۆڵ (ڕەهەند)ەوە ململانێیەکی ناهاوسەنگی لەگەڵ لایەنی عەرەبیدا کردووە: 1) لە قۆڵی فیدرالیزمەوە؛ 2) لە قۆڵی بەرهەمهێنانی سیستەمێکی عەلمانی-دیمۆکراسی. بەم شێوەیەش، یا ڕاستتر بڵێین لەبەر ئەم هۆیە، نە فیدرالیەکی بەهێز و نەش سیستەمێکی عەلمانی-دیمۆکراسی بەهێز بەدەست نەهاتووە. لەبەر ئەوە هاوسەنگی هێز لە ماوەی دوای بڕیاردان لەسەر دەستور چارەنووسساز دەبێت لە پاراستن و گەشەپێدانی ئەوەی بەدەست هاتووە وە یا پێچەوانەکەی پاشەکشە لە هەردوو ڕەهەندەوە. لەم بارەیەوە دەکرێ مرۆ پێشبینی ئەوە بکا کە مەرجە دیپلۆماسی و سیاسیەکانی هاوسەنگی هێز لە ماوەی دوای-دەستور لە بەرژەوەندی پارسەنگی کوردیدا نابن!

لە حاڵەتی بەردەوامبوونی ڕەفزی عەرەبی سوننە بۆ ڕەشنووسی دەستور، سەرکەوتنی تەواوی پرۆسەکە دەکەوێتە ژێر نیشانەی پرسیار. بە بێ ڕازیبوونی

ئەو لایەنە دەبێ لایەنەکانی تر ئامادەبن بۆ دوو ئەگەر: یا ئەوەتا هەندێ گۆڕانکاری تر بەسەر دەستوردا بێنن هەتا دوای (10/15)ش، وە یا ئەوەتا بەبێ گوێدانە لایەنی عەرەبی سوننە ئەگەری ئەوە هەیە کە عیراق دووچاری شەڕێکی ناوخۆ و دابەشبوون ببێتەوە، کە ئەوەش لە ڕاستیدا مەبەستی هەرنەبێ هەندێ لایەنی سوننەیە.

ئێستاش دەکرێ مرۆ باس لە سیناریۆیەک بکات کە هەتا دوای دەنگدانیش لەسەر دەستور ببێتە ڕاستی، ئەویش ئەوەیە کە سێ دانە بێهیوابوون دەتوانن هیولیەک و دەرفەتێکی باشتر بە کورد ببەخشن: 1) بێهیوابوونی ئەمریکا لە پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق و بەم پێیەش ڤاڵابوونی ڕێگا لە بەردەم هەندێ ئەلتەرنەتیڤی تر، کە یەکێکیان دەکرێ دابەشبوونی عیراق بێت. ئەمە هەڵبەتە شتێکی ئاسان نابێت چونکە ئەوە پێویست دەکات کە ئەمریکا سیاسەتەکەی بەرامبەر بە عیراق سەرەوبن بکات لە دروشمی *یەک سیاسەت بۆ یەک حاڵەت* (حاڵەتی عیراق) بپەڕێتەوە بۆ دروشمی *دوو یا* چەند *سیاسەتێکی جودا بۆ هەمان حاڵەت*. لە ڕاستیدا هەر زوو هەندێ بانگەشە، لێرە و لەوێ هەبوونە کە شتەکانیان بەم شێوەیە دیوە و بە ڕاشکاوی باسی ئەوەیان کردوە کە *ئەمریکا* چە*وتیەکی ستراتیژی دەکات کاتێک کوردستان و فەلوجە تێکەڵاو بە یەکتر دەکات...*؛ 2) بێهیوابوونی لایەنی شیعە و سوننە لە یەکتر و دواجار ڕوودانی لێکترازانێک کە بە هیچ شێوەیەک چارەسەر نەکرێت بە شێوەیەک کە بە توندی حاڵەتێک بێتە پێشێ کە ئیتر باوەڕ بە پرۆژەی سەرلەنوێ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق نەمێنێت؛ 3) لایەنی کوردی بێهیوا ببێ لە پرۆژەی دەوڵەتی عیراق.

لەو سێ ئەگەرە، هەرنەبێ تا ئێستا دەرکەوتووە، کە ئەگەری (بێهیوابوونی)

سێهەم لاوازترە لە هەردوو ئەگەر (بێهیوابوون)ەکەی تر. سەرکردایەتی کورد تا ئێستەش هەموو هێز و توانایەکی لە پێناو پرۆژەی دەوڵەتی عیراق بە کار هێناوە؛ بگرە لە پێناو وەسەرخستنی ئەم پرۆژەیەشدا هەوڵی بێوچانی لە پێناو لەیەکتر نزیککردنەوەی شیعە و سوننەی داوە، هەروەک پێشتریش هەوڵی بێوچانی دا بۆ بەشداریکردنی عەرەبی سوننە لە هەڵبژاردنەکانی سەرەتای ئەم ساڵ. بەم مانایە ئەو ئەگەرەی کە زۆر نزیکترە لەم سیناریۆیە سێ قۆڵیەدا ئەوەیە کە بێهیوابوونەکانی یەکەم و دووەم بە توندی ببنە ڕاستی و تێکەڵ بە یەکتر ببن بە شێوەیەک کە ئیتر بەردەوام بوون لەسەر پرۆژەی عیراق ببێتە کارێکی نامومکین.

دەنگدان لەسەر ڕەشنووسی دەستور هەنگاوێکی چارەنووسسازە، بە تایبەتی بۆ دوارۆژی باشووری کوردستان. ئەم دەنگدانە تەنها لەسەر باشی یان خەراپی *ناوەرۆکی* ئەم دەستورە نیە، بەڵکو لەوە زۆر زیاترە، چونکە سەرکەوتنی ئەم دەستورە سەرکەوتنە بۆ ئەو بەهانە سیاسیەی کە هەردەم بانگەشەی بۆ ئەوە کردوە کە هەڵوەشانەوەی ئەو دەوڵەتانەی کە کوردیان تیادا دەژی مەحاڵە. لە لایەکی ترەوە قەبووڵکردنی ئەم دەستورە شکستێکە بۆ ئەو بۆچوونەی کە بەردەوام بانگەشەی بۆ ئەوە کردوە کە هەڵوەشانەوە (یا هەڵوەشاندنەوە)ی ئەم دەوڵەتانە شتێکی مەحاڵ نیە.

لەم سۆنگەیەوە سەرکەوتنی لایەنی "بەڵێ" لە دەنگدان لەسەر دەستور پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی (*هەڵوەشاوەی*) عیراق *دەگەیەنێتە لوتکە*. بە مانایەکی تر ئەم ڕووداوە دەبێتە ئێستگەی هەرە گرنگ لەو ئێستگانەی کە لە پرۆسەی زیندوبوونەوە و دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق تا ئێستا تێپەڕ کراون. دەنگدان بە بەڵێ لە لایەن خەڵکی کوردستانەوە، بە ژمارەیەکی زۆر، هۆکارێکی

گرنگ دەبێ لە پرۆسەی لەدەست دانی بیانوویەکی *مێژوویی* و *سیاسی* زۆر گرنگ: ئیتر چیتر ئاسان نابێ کورد باسی ئەوە بکات کە باشووری کوردستان بەزۆر لکێنراوە بە عیراقەوە. ئەوەشی کە دەتوانێ ئەم بیانوویە بە تەواوەتی لە گۆڕ بنێت ئەو گوتارە سیاسیەیە کە دەسەڵاتی کوردی بانگەشەی پێ دەکات و بە توندیش بڵاوی دەکاتەوە ئەویش ئەوەیە کە ئەم دەستورە دەربڕی *ئارەزوومەندانە* و *ئازادانەی* خەڵکی کوردستانە!

بە هەر حاڵ، هەر چەندە مەبەستی ئەم وتارە لێکۆڵینەوەیە لە ڕەشنووسی دەستور، بەڵام ناکرێ ئەوە نەڵێین کە بەشداربوونی رێژەیەکی کەم (یا هەرنەبێ دەنگدان بۆ دەستور بە بەڵێ بە رێژەیەکی کەم) دەتوانێ دواجار یارمەتیدەر بێت بۆ ئەوەی کە ئەو بیانوویە (واتە لکاندنی کوردستان بەبێ ڕەزامەنی خەڵکەکەی) بە یەکجار لەدەست نەچێت. لەدەستنەدانی ئەم نیانوویە دەتوانێ لە ململانێکانی کورد دوای دەستور لە عیراق یارمەتیدەر بێت وە بۆ بەشەکانی تری کوردستانیش زۆر مانا ببەخشێت.

---

*ئەو ڕەشنووسی دەستورە کە لەم وتارەدا بەکارهاتووە و لێیکۆڵراوەتەوە ئەو ڕەشنووسەیە کە وەرگێردراوە لە عەرەبیەوە بۆ سەر زمانی کوردی لە لایەن ژمارەیەگ پارێزگار، واتە ئەو دەقەیە کە لە 139 مادە پێکدیت وە هەمو پارچە

وەرگێراوەکان وەکو خۆیان بەکارهاتوون لەم نوسینەدا. لەو جێگایانەی دەستکاری هەبێ، کە زۆر کەمە، هێمای دەستتێوەردان لە دەق [ ] بەکارهاتووە و هەر خوارکردنەوەیەکیش، جگە لە ئاماژە بە سەرچاوەکان، بە مانای جختکردنەوە دێت.

پەراوێزەکان:

(1بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ئەم بڕیارە بڕوانە، بورهان ا. یاسین، "هەڵبژاردنەکانی عیراق و پۆستی سەرۆک کۆماری لە گۆشەبینینی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراقەوە"، لە ژمارەیەک لە سایتە کوردیەکان بڵاوبۆتەوە، بۆ نموونە،

www.dengekan.com/doc/2005/5/May2005.htm .

هەروەها لە ڕۆژنامەی *ڕێگای کوردستان*، بە پێنج بەش بڵاوبۆتەوە لە ژمارەکانی 642 تا 645

(2بۆ نموونە بڕوانە، بورهان ا. یاسین، "لە ڕێفراندەمدا کوردستانێکی سەربەخۆ"، لە دوو ژمارەی (*هاوڵاتی*)دا، لە 20 و 2003/8/27، ل. 6 .

(3 بڕوانە *خەبات*، 30|8|2005، ل. 3.

(4هەمان سەرچاوەی پێشوو .

(5چاوپێکەوتن لەگەڵ د. محمود عوسمان، *میدیا*، 13|9|2005، ل. 6 .

(6 هەمان سەرچاوەی پێشوو .

(7لەمەش زێتر و زۆریش چارەنووسسازتر ئەوەیە کە، بە پێی ئەندامبوونی لە کۆمکاری عەرەبیدا، عیراق ئیلتیزامی تەواوی هەیە بە هەموو ئەو پەیمان و میساقانەی کە لە چوارچیوەی کۆمکاری عەرەبیدا مۆرکراون، لەوانەش *پەیمانی*

بەرگری عەرەبی هاوبەش کە لە نێوان ئەندامانی کۆمکاری عەرەبیدا لە سەرەتای 1950کانی سەدەی رابردوو مۆرکراوە. بە پێی مادەی 3 لە پەیمانی بەرگری عەرەبی هاوبەش "لە حاڵەتی مەترسی روودانی جەنگ یا بەرپابوونی حاڵەتێکی نێودەوڵەتی چاوەڕواننەکراو کە مەترسی لێدەکەوێتەوە، دەوڵەتانی وابەستە [واتە وابەستە بەم پەیمانەوە] بەبێ دواکەوتن هەڵدەستن بە یێککردنی پلان و هەوڵەکانیان بۆ وەرگرتنی هەنگاو [تدبیر]ی خۆپاراستن و بەرگریکردن". لە مەڕ میساقی کۆمکاری عەرەبی و پەیمانی بەرگری عەرەبی هاوبەش بڕوانە:
,www.arableagueonline.org

(8 شایەنی باسە کە نووسەری ئەم وتارە یەکێک بوو لەوانەی کە بە ناوی دەستەی ئاشتی وئایندە پرۆژەکەیان پێشکەش بە مام جەلال و کاک مەسعود کرد لە سەرەتای مانگی 2004/1 .

(9لە بارەی چەند حاڵەتێک لەم جۆرە بڕوانە، بۆ نموونە ,7/3/2005 :
ww.peyamner.com 6/6/2005, 23/8/2005,

(10بڕوانە: www.peyamner.com. 1/10/2005.

(11بڕوانە: www.peyamner.com, 1/10/2005 .

(12چاوپێکەوتن لەگەڵ د. محمود عوسمان، *میدیا*، 2005/9/13، ل. 6.
(13

لەوانەیە ئەم سەرکردایەتیە بەوە بەرگری لە خۆی بکات کە بەڵێ عیراقی ئەمڕۆ تەواوکەری عیراقی دوێنێ نیە، بەڵام لە ڕاستیدا ئەم بیانوویە لە بابەتی جینۆسایدا بیانوویەکی زۆر لاوازە و ناشتوانێ لەسەر پێ بوەستێ: نە تورکیا ڕاستەوخۆ بەردەوامی دەوڵەتی عوسمانیە وە نە (ئەڵمانیا)یش، دوای هیتلەر، نازیە، کەچی لە هەردوو حاڵەتدا تورکیا و ئەڵمانیا دەبێ ئێستاش بە شێوەیەک

یا شێوەیەکی تر حیسابی ئەوە بدەن کە عوسمانیەکان بەرامبەر ئەرمەنەکان وە ئەڵمانە نازیەکان بەرامبەر جوەکان کردوویانە.

14) *کوردستانی نوێ*، 2005/6/2، ل. 1.

15) *خەبات*، 2005/9/21، ل. 3.

16) ڕاگەیاندنی ئازاد بەرواری دەربارەی کۆتاییهاتنی گفتوگۆکانی دەستور. کەچی لەلایەکی ترەوە فەلەکەدین کاکەیی، وەکو هێما بۆ ئەو ڕاگەیاندنە، دەڵێ "بڕواناکەم ئەو دەستورە 98%ی داخوازیەکانی کوردی تێدابێ، بەڵام 75%ی ئەوەی ویستمان تێدا هاتەدی". بڕوانە *میدیا*، 2005/9/6،ل.6 .

17) دەربارەی مادەی 58 ژمارەیەکی زۆر وتار نوسراوون، بۆ نمونە بڕوانە شەفیقی حاجی خدر، "مادەی (58)..؟!"، لە *کوردستانی نوێ*، 2005/6/16، ل. 9.

18) گەڕانەوە بۆ یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەت (دەستوری کاتی) کە لە زۆر جێگە بڵاو بۆتەوە.

19) بڕوانە :

Nechirvan Barzani, "Kurdistan and Iraq" Washington Times, 28-1-2005.

20) *خەبات*، 2005/8/30، ل. 3 .

21) چاوپێکەوتن لەگەڵ د. محمود عوسمان، *میدیا*، 2005/9/13، ل. 6.

22) چاوپێکەوتن لەگەڵ د. فوئاد مەعسوم، [بەشی یەکەم]، *کوردستانی نوێ*، 2005/9/8، ل. 7.

23) چاوپێکەوتن لەگەڵ د. محمود عوسمان، *میدیا*، 2005/9/13، ل. 6.

(24چاوپێکەوتن لەگەڵ فەلەکەدین کاکەیی، *میدیا*، 2005/9/6 .ل.6 .

25) چاوپێکەوتن لەگەڵ د. فوئاد مەعسوم، [بەشی دووەم]، *کوردستانی نوێ*، 2005/9/9، ل. 7.

بەجێهێشتنی ئێمەی کورد لەناو دەریای تیرۆریزم و توندڕەوی ئیسلامی و سیاسەتی ناحەزانەی وڵاتانی داگیرکەری کوردستان خەتەرێکی جدی دەبێت بۆ ئێمە

چاوپێکەوتنێکی بڵاونەکراوەی گۆڤاری *لڤین*، هاوینی 2006، کە دواتر لە هەندێک ماڵپەری کوردیدا بڵاوبۆتەوە

لڤین : بەردەوام لە وتارەکاندا بە توندی ڕوبەڕوی عێراقی بوون دەبینەوە، بۆچی عێراقی نەبین؟

د. بورهان : بەڕاستی لە سەرەتای کەوتنی دیکتاتۆر و لە دوو ڕۆژی ئەوەڵی کەوتنیەوە من دوونامەم بەرەو ڕووی (ی.ن.ک) و (پ.د.ک) کردۆتەوە، دەربارەی ئەو ترسانەی کە لە داهاتوودا دەکرێت باسیان بکەین، من لەو نامانەدا پێشنیارم کردبوو کە سەرکردایەتی کورد زۆر بەڕوونی ئەو پرسیارە ڕوبەڕوی ئەمریکا بکاتەوە، ئایا ئەگەر پرۆژەی بەریتانییەکان لە (83) ساڵی ڕابردوودا (واتە لە 1920تا 2003) لە بەرهەم هێنانی دەوڵەتێکی عێراقی یەکگرتوو سەرنەکەوتوون، ئەوە چ شتێکە وا دەکات ئێوەی ئەمریکی لە هەمان پرۆژەدا سەر بکەون؟ دەوڵەتی عێراق نەک هەر ئیدارەکردنی زەحمەتە، بەڵکو دەوڵەتی عێراق هەم لە ماوەی بەر لە حوکمی دیکتاتۆر، وە بە تایبەتی لە کاتی حوکمی

دکتاتۆردا، بە زەقی دەرکەوت کە هێشتنەوەی بە یەکپارچەیی ئاستەمە. لەو نامانەشدا بەڕاستی باسی ئەوەمکردووە کە خوێنێکی زۆر هەڵدەستێت، ئەو خوێن هەڵسانەش بەشێکی دەگەڕێتەوە بۆ هاتنی ئەمریکا بۆ ناوچەکە و بۆ بوونی ململانێ لە ئاستێکی گلۆبالی لە نێوان ئیسلامی توندڕەو و ئەمریکا. بەڵام بەشێک لەم خوێنڕێژیە ڕێک دەربڕی ئەو قەیرانەیە کە لە مەسەلەی بەرهەمهێنانەوەی دەوڵەتی عیراق کەوتۆتەوە جا ئەم بەرهەمهێنانەوەیە بە مەرجی کێ دەبێت؟ کێ باڵادەست دەبێت؟ و کێ کەمتر دەسەڵاتی دەبێت؟ ئەوە دوای سێ ساڵ دەرکەوت کە ململانێیەکی زۆر و خوێنێکی زۆر ڕژاوە، ئێستاش بارودۆخەکە زۆر خۆشبینی نابەخشێت وە هیچ ئاماژەیەکی ئەوتۆی جیددیش نیە کە ئەوەمان پێ بڵێ کە ئەمریکییەکان فیعلەن سەرکەوتوون لە پرۆژەی دەوڵەتی عێراق. ڕاستتر وایە، هەر نەبێ لە هەندی ڕەهەندی گرینگدا، هەتا باس لە شکستی ئەمریکا بکەین... بێینەوە سەر مەسەلەیەکی زۆر گرینگ ئەویش ئەوەیە کە لە ململانێی زۆرینە و کەمینەدا لە چوارچێوەی ئەو کلتورەی کە باڵادەستە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کورد، دەچێتە ناو گەمەی بیناکردنەوەی دەوڵەتی عێراق کە لەوێدا لە باشترین حاڵەتدا کورد (23-26%) لە خەڵکی عێراق پێکدێنن ئەوەی دەمێنێتەوە زۆرینەیەکی ڕەهای عەرەبی و هەندێ کەمایەتی دینی و نەتەوەیی تر. ڕاستە ئەمڕۆ، بە تێڕوانینێکی گشتی، دەتوانین بڵێین کورد تا ڕادەیەک لەم گەمەیەدا گوێی لێگیراوە بەڵام لە مەودایەکی دوورخایەندا، کە ئەوەش یەکێک بووە لە نیگەرانییەکانی من، باڵادەستبوونی عەرەب وەکو نەتەوەی سەردەست لە ناو پرۆسەی ئەوەی پێی دەبێژن (دیموکراسی) دایە. بە پێی ئەم بۆچوونە من قەناعەتم وایە لایەنی عەرەبی لەوە سڵ ناکاتەوە کە ئەو سیستم و میکانیزمی دیموکراسییە بەکار بێنێت بۆ ئەوەی جارێکی تر پەراوێزکردن و ژێردەستکردنی

کورد لە سیاسەتی مەرکەزیدا ئەنجامبداتەوە، ئەو ترسانە هەن و لێرەن و لە داهاتووشدا دەبن. بە هەر حاڵ سبەینێ لە پرۆسەی ململانێی زۆرینە و کەمینەدا و بگرە لە ڕێگای لە سندوقەکانی دەنگداندا جارێکیتر لایەنی عەرەبی باڵادەستی خۆی بەرهەمبهێنێتەوە، ئەو باڵادەستیەی کە لە دوێنێی دەوڵەتی عیراق هەوڵدرا بە ئاگر و ئاسن بەدەستبهێنرێ.

لڤین : واتە تۆ پێتوایە لە جێبەجێکردنی دیموکراسییەتدا لە عێراق، کورد زیانی پێدەگات؟

د. بورهان : بەڵێ بە شێوەیەک یا شێوەیەکی تر بە تایبەتی وەختێک کە نەتەوەی زۆرینە سندوقەکانی دەنگدان وەکو ئامرازێکی کاریگەر بەکار دەهێنێ بۆ وەبەرهێنانی باڵادەستی ڕەهای عەرەبی و سەرلەنوێ پەراوێزکردنەوەی کورد. بە هەر حاڵ وەدەستهێنانی ئامانجە نەتەوەییەکان لە چوار چێوەی ئەوەی من پێی دەڵێم مەدرەسەی ئۆتۆنۆمیزم، کە نەتەوەی کەمینە بە شێوەیەک یان شێوەیەکی تر دەخاتە بەر "رەحمەتی" نەتەوەی زۆرینە (واتە سەردەست) لە چوارچێوەی گەمەی "دیمۆکراسیدا"، ئاسان نابێت.

لڤین : لە جێیەکدا تۆ باست لەوە کردووە کە کوردەکان لە بەغدا نابێت داخوازی دیموکراسی بن، چونکە کورد کەمینەیە، ئایا ئەگەر کورد ئەمە بکات ئەوە بە هێزێکی کۆنخواز و کۆنسێرڤاتیزم ناناسرێت؟

د. بورهان : بە هەر حاڵ من ڕێک ئەوەم نەگوتووە، بەڵکو بۆچوونی خۆمم لەم بارەیەوە لە وەڵامی پرسیاری سەرەوەدا هەندێک ڕوونکردەوە. لە لایەکی

ترەوە، دیارە سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان، ئەو قەناعەتەی هەبووە کە ئەلتەرناتیڤی تری نەبووە و تا ئەمڕۆش نیە وە هەر لەبەر ئەوەشە ئەچێتە ناو گەمەی دیموکراسی و فیدراڵی. موفارەقە (پارادۆکس)ی گەورە ئەوەیە کە ئەم سەرکردایەتیە لە لایێکەوە مەجبوورە بچێتە ناو ئەو گەمەیەوە چوونکە ئەلتەرنەتیڤی تری نیە، بەڵام لە لایەکی ترەوە هەر ئەم سەرکردایەتیە ساڵاناکی زۆر لە ژێر دروشمی ئۆتۆنۆمی و دیمۆکراسی سەرکردایەتی خەباتێکی دوور و درێژی کردوە، وەکو ئەوەی قەناعەتی تەواوی بەم جۆرە چاەسەریە بووە و هەیە... لە لایەکی ترەوە من بۆخۆم قەناعەتم وابوو هەر لە ڕۆژانی هەوەلی دوای کەوتنی دیکتاتۆرەوە کورد ئەکرێت باسی ئەلتەرناتیڤی تر بکات، یەکێک لەو ئەلتەرناتیڤانەش بەڕاستی ڕیفراندەم بوو، هەڵبەتە ریفراندەمێکی راستەقینە. بە هەر حاڵ ئەو بزووتنەوە ریفراندەمەی کە کەوتە سەرپێ دوای کەوتنی دکتاتۆر وەک پێویست نەی توانی راستەقینە بێ و وەک جوڵانەوەیەکی جەماوەری شکستی هێنا وە هۆی هەرە گرینگی شکستهێنانەکەش دەگەڕێتەوە بۆ کلتوری سیاسی پارتی و یەکیەتی، کە کلتوری باڵادەستبوون و کۆنترۆڵکردنی هەموو کون و کوژبنەکانی پانتای سیاسی کۆمەڵگەیە. بە مانایەکی تر پارتی و یەکیەتی خوازیاری ئەوە نەبوون کە ببینن بزووتنەوەی ریفراندەم ببێ بە جولانەوەیەکی راستەقینەی جەماوەری سەربەخۆ کە دولجار لە ژێر درووشمی سەربەخۆیی باشووری کوردستان خەباتی خۆی بکات. دەکرا بزووتنەوەی ڕیفراندەم وە بیرۆکەی ئەوەی کە ڕای خەڵکی کوردستان بکرێتە بنەمایەک لە بەرامبەر دوو ئەلتەرنەتیڤدا: یەکێکیان دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عێراق و لکاندنەوەی کوردستان پێیەوە، وەیا دژەکەی کە ئەویش جیاکردنەوەی کوردستان بوو لە عیراق. بە هەر حاڵ تا ئێستا بۆچوونی باڵادەست لە ناو هێزە سیاسیە باڵادەستەکانی باشووری

کوردستان دەربڕی ئەو مەدرەسەیەیە کە پەنجا ساڵ زیاترە زاڵە بەسەر خەباتی سیاسی لە باشوری کوردستان کە من لە دەربڕینێکی (فیکری-سیاسی-کولتوری)دا پێی دەڵێم ئۆتۆنۆمیزم.

لڤین : ئەو ڕیفراندۆمەی کە لێرە (بزوتنەوەی ڕیفراندۆم) ئەنجامیدا، ئەوەبوو کە بەڕێزت داوای دەکەیت؟

د. بورهان : بە قەناعەتی من ئەو ڕیفراندۆمە هەندێ سەرکەوتنی گەورەی بەدەستهێنا، بەڵام هەرنەبێ لە بەر دوو هۆ دواجار شکستی هێنا: یەکێکیان ئەوەیە کە پارتی و یەکێتی، هەرچەندە ئەم خاڵەم لە سەرەوە هەندێ ڕوونکردەوە، وەکو دوو هێزی سەرەکی ترسێکی گەورەیان لا دروست بوو کە ئەو جوڵانەوەی ریفراندمە دوا جار دەبێتە هۆی کەمکردنەوەی هەیبەت و مەوقعیەتی سیاسی ئەو دوو هێزە، ئەوە هۆیەک بوو کە ئەو دوو هێزە خزانە ناو ئەو بزووتنەوەیە و بە ئاقارێکی تردا بردیان بە پێچەوانەی ئەوەی کە پێویست بوو رووبدات. بۆ نموونە پێویست بوو ئەو ئیمزایانەی کۆکرانەوە، کە زیاتر لە ملیۆنێک و حەوسەد هەزار ئیمزا بوون، بەزووترین کات بگەیەنرێنە نەتەوە یەکگرتووەکان بەڵام بە دلخەوە ئەوە لە کاتی پێویستدا نەکرا. لە کۆمیتەکانی دەرەوەی وڵات ئێمە توانیمان شاند (وفد)ێک بنێرین بۆ نەتەوە یەکگرتووەکان لە جینێف و بەخێرهاتنی گەرمی ئەو شاندە کرا و لایەنی نەتەوە یەکگرتوەکان داوای ملیۆن و حەوسەد هەزار ئیمزاکەی کرد کە بەزوترین کات بگەیەندرێنە (UN) . بەڵام ئەو ئیمزایانە لە کوردستان بۆماوەی (8-9)مانگ گیریان خوارد تا دەستوری کاتی دەرچوو وە دواتر بڕیاری نەتەوە یەکگرتوەکانی ژمارە 1546 دەرچوو. ئەو

وەختەش کە دوای ئەم هەموو دواکەوتنە ئیمزاکان گەیەندرانە دەرەوە بۆ نەتەوە یەکگرتوەکان لە نیویۆرک، ئەو کاتە ئیمزاکان بەهاو گرینگی خۆیان لە دەست دابوو. بە مانایەکی تر کاتێک کە دەستور دەرچوو تۆ وەکو کورد کەوتیتە پشت هێڵی دەستور: یا تۆ دەبێت جارێکی تر هەوڵبدەیت کە ئەو دەستوورە هەڵوەشێنیتەوە کە خۆت وەکو کورد بەشداریت لە بەرهەمهێنانیدا کردوە کە ئەمەش قەت کارێکی ئاسان نیە، کە دەشلێم کورد مەبەستم زیاتر سەرکردەی سیاسیە لە باشووری کوردستان، یا ئەوەتا دەبێ ئەوە قەبوول بکەیت کە جارێکی تر بوویتەوە بە عیراقی. هۆکاری دووەمیش بۆ شکستی ڕیفراندەم نەبوونی ڕادەیەکی پێویست بوو لە شەفافییەت لە کۆمیتەی باڵای ڕیفراندەم لە کوردستاندا. کۆمیتەی باڵای ریفراندەم لە کوردستان هەندێک هەڵەی جدی کرد کە ئەو هەڵانە، ئەوەی من پێی دەڵێم، تەقە لەخۆ کردن بوون، بەڵێ تەقەی خۆکوشتن. بۆ نموونە بەخێرهینانی دەستوری کاتی لە لایەن ئەو کۆمیتەوە بەو مانایە هاتەوە کە بەڵێ بزووتنەوەی ریفراندەم رازیە بە سەر لەنوێ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق بە بێ پرسی خەڵکی کوردستان، کە ئەمەش رێک دژایەتی کردن بوو لەگەڵ یەکێک لە پرەنسیپە هەرە گرینگەکانی بزووتنەوەی ریفراندەم. بەم مانایەش کۆمیتەکە بەم هەڵوێستی بەخێرهێنانی دەستووری کاتی خۆی کوشت، وە بگرە تەقەی کووشتنی لە روحی تەواوی بزووتنەوەی ریفراندەمیش کرد...

لڤین : هەندێک لە سیاسییەکان پێیان وایە کە ئەو نیگەرانییەی کە ڕۆشنبیران هەیانە لەسەر پرۆسەی سیاسی عێراق لەجێی خۆیدا نییە، تۆ ئەم بۆچوونەت پی چۆنە؟

د.بورهان : به باوەڕی من نیگەرانی جێگەی خۆیەتی. له ڕاستیدا، هەر بۆ نموونه، هیچ زەمانەتێک له ناو ئەو دەستوورەدا، که کورد ئیمزای کردووه ، نیه بۆ حاڵەتی پاشەکشێکردنی سیستەمی دیموکراسی و فیدراڵی له عێراق. تۆ، وەکو لایەنی کوردی، نه تەرەفی سێیەمت هەیه، وەک بۆ نموونه (UN)، پەنای بۆ ببەیت وه نه حەقی ڤیتۆشت هەیه ئەگەر هاتوو پرۆسەی دیموکراتی و فیدراڵی پاشەکشەی کرد. لێرەدا ئەو ترسه ترسێکی جدییه و دەبێت لەسەری بوەستین، دواجار هەرچەنده کورد له بەغدا ڕۆڵێکی بەرچاوی هەبووه، بەڵام ئەو بوونه بۆ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عێراق بووه. من زۆر جار وتوومه که کورد خەریکی دروستکردنی وڵاتێکه که دواجار بچێت له هەمان ئەو وڵاته داوای مافەکانی خۆی بکاتەوه! به قەناعەتی من ئەو تێکەڵاویه مەزهەبی و سیاسی و ئیتنی و دینییەی که عێراق پێکەهێنێت ژمارەیەک پرۆژەی سیاسی، که هاوئاهەنگ نین لەگەڵ یەکتردا بەڵکو بگره دژیشن به یەکتر، لێدەکەوێتەوە. لەوەش زیاتر برێک لەم پرۆژانه لەوه سڵناکەنەوه که به شێوەیەکی خوێناویانه و به ئامرازی ئەو پەڕی توندوتیژی خۆیان دەربڕن. له راستیدا ئەوەی ئەمڕۆ له عیراق روو دەدات دەکرێ تا رادەیەکی زۆر دەربڕی ئەو راستیه بێت... له لایەکی ترەوه ئەوەش راسته که لایەنی کوردی، وەکو بڕیاری دەسەڵاتی سیاسی و هێزه سیاسیەکان،تا ئێسته خۆیان پاراستووه له توند و تیژی. بەڵام پرسیار ئەوەیه ئایا تا کەی کورد دەتوانێ خۆی بپارێزێ وه تا کەی سەرکردایەتی سیاسی له باشووری کوردستان دەتوانێ کورد دووربگرێ لەم خوێنڕێژیه... له لایەکی ترەوه کورد خەریکه جارێکی تر زەریبەیەکی زۆری ئەو قەناعەته سیاسیه بدات، دوای ئەو هەموو ساڵانه له مێژووەی پڕ له مەینەتی و تراژیدیای مرۆیی کورد، که ئەو پێکهاته ئیتنی و مەزهەبی و دینییانه به هەموو پرۆژه سیاسیەکانیانەوه دەتوانن

عیراقێکی پڕ لە ئارامی و ئاسایش و بە سیستەمێکی دیمۆکراسیەوە بەرهەم بهێنن... ئەوەتا جارێکی تر کورد لە موسڵ و کەرکوک و بەغداد دەکوژرێت و بگرە دەبێتە ئامانجی پاکتاویەکی رەگەزی بەرنامەبۆدارێژراو. هەر نەبێ هەندێ لایەنی عەرەبی ئەمڕۆ، بە شێوەیەک یا شێوەیەکی تر، پێماندەڵێن کە ئەگەر جارێکی تر بۆمان بڕەخسێتەوە لەناوتان دەبەین. جێگەی دلخە کە ئێمە وەکو کورد بەشدارین لە دروستکردنەوەی دەوڵەتێک کە لەوانەیە جارێکی تر ئەنجامەکەی ئینکارکردنی مافەکانی ئێمەی کورد بێت. هاتنی سوپای سەدریش بۆ کەرکوک وە زۆر رووداوی تر هێما و سابیقەی زۆر مەترسیدارن...

لڤین : پێتوایە مێژوو خۆی دووبارە بکاتەوە بەتایبەت لە بنیاتنانەوەی عێراقدا!؟

د. بورهان : بە قەناعەتی من ئەوە باسە لە بەردەوامی مێژوو زیاتر لەوەی لە دووبارەبوونەوە، چوونکە دولجار لە مێژووی عیراقدا هیچ فەترەیەکی زەمەنی نەبووە کە تیایدا عیراق دەولەتی ئاگر و ئاسن نەبووبێ و سیستەمی دیمۆکراسی تیادا سەقامگیر بووبێ. کورد لە سەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق هەندێک هەوڵی هەبووە بۆ خۆ جیاکردنەوە و بەخۆبوون وە هەندێک دەرفەتیش هەبوون، بەڵام ئەو هەوڵانە نەگەیشتن بە ئەنجام. بە هەر حاڵ ئەوەی کە ئەمڕۆ لە عیراق روودەدات هەر لە پرۆسەی بناکردنەوەی دەولەتی عیراق تا دەگاتە ئەو هەموو خوێنڕێژیە، هەمووی بە یەکەوە، هەندێ ئاماژە و هێمان کە ئەوەی لە بەرامبەر کورد لە عیراقی دوێنێ روویداوە هیچ دوور نیە لە عیراقی سبەینێش رووبداتەوە.

لڤین : له کاتێکدا سیاسییەکان بەشداربوون لە پرۆسەی سیاسی عیراق بە (وەدەستهاتوو) لەقەڵەم ئەدەن، بەڵام تۆ ئەمە نیگەرانی لێئەخوێنیتەوە. ئەمە چۆن لێکئەدەیتەوە؟

د. بورهان : ئەڵبەتە دەسەڵاتی سیاسی بەهانەی خۆی هەیە بۆ بەشداربوونی لە دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عێراق: پارتی و یەکێتی پێماندەڵێن کورد چارەی تری نییە. بە هەر حاڵ ئەو شتەی کە لایەنی رەسمی کوردی لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراقدا بە سەرکەوتن و شانازی دەزانێ، من لە باشترین حاڵەتدا وەکو موفارەقەیەک (پارادۆکس)ێکی سیاسی تەماشادەکەم. چونکە هەرنەبێت تۆ ئەبێت ئەو پرۆسەیە لە دیدێکی ترەوە تەماشا بکەیت. کورتیەکەی ئەوەیە کە کورد، لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق، خۆی دەخاتە ناو قەفەسێک کە دواجار خۆی بەشدارە لە بەرهەمهێنانی هەمان ئەو قەفەسە. ئەم پرۆسەیە، وە بە تایبەتی لکاندنەوەی باشووری کوردستان بە عیراقەوە، کە سەرکردایەتی کورد ناوی ناوە (ئیتحادی ئیختیاری)، رێک ئیتیحادێکی زۆرەملێیە. لە راستیشدا کاتێکیش قسە لە گەڵ هەمان سەرکردایەتی دەکەی ئەوان بە راشکاوی پێت دەڵێن "کورد چارەی تری نیە"! لێرەدا من پێم ولیە گوتارێکی سیاسی رەسمی لە باشووری کوردستان هەیە کە باس لە عیراقی نوێ و ئیتیحادی ئیختیاری و شتی لەم جۆرە دەکات. ئەمە زیاتر گوتارێکی چەواشەکاریە تا گوتارێک کە تیایدا دەبێ راستیەکان وەکو هەن باس بکرێن و بەم شێوەیەش خەڵکی کوردستان ئامادەبکرێت بۆ ژیانکردن لە ناو راستیەکان لە هەنووکەیدا و بەرەورووبوونەوەی هەموو ئەگەرێک لە سبەینێیدا.

لڤین : پێتوایە ئەو ئاگادارکردنەوە و نامانەی ئاراستەی سەرکردایەتی سیاسیت کردووە کاریگەربووە؟

د. بورهان : هەر وەک پێشتر گوتم، دوو ڕۆژ دوای کەوتنی دیکتاتۆر،ئەو دوو نامەم ئاراستەی سەرکردایەتی سیاسی کورد کردووە، بەڵام تائێستا وەڵامی فەرمی (رەسمی) نەدراوەتەوە، دوونامەی زۆر جدی بوون، چونکە هەندێک تەوەقوعاتی تیابووە کە دواتر بوون بە راستی وەکو ئەوەی سەرهەڵدانی بەرهەڵستکاری (مقاوەمە) و خوێنرێژی کە تەنانەت وتوومە ئەوانەی بەدەستی ئەمریکا دێن بۆ حوکم لە ئەمریکا هەڵدەگەرێنەوە و ئەمریکا مەجبور دەکەن لە عێراق دەربچێت. بۆیە من وتوومە پێویستە کورد هەر زوو بکەوێتە دیالۆگێکی جدی لە گەڵ ئەمریکیەکان و پێویستیشە کورد پرۆژەی خۆی هەبێت لەگەڵ ئەمریکییەکاندا. هیچ نەبێت پرۆژەیەکی ئیحتیات یا پرۆژەیەکی ئەلتەرنەتیڤ بۆ ئەوەی ئەگەر دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عێراق سەرنەکەوت ئەوا ئەو وەختە دەچێت بۆ پرۆژەی ئەلتەرنەتیڤ (بدیل). بە داخەوە ئەمرۆ، دوای سێ ساڵ لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی عێراق، کورد پرۆژەی بەدیلی نییە. بە هەر حاڵ من بۆخۆم تەوەقوعم وایە کە پرۆسەی سیاسی لە عیراق بە شکست و بەبنبەست دەگات، بەڵام پرسیار ئەوەیە ئایا کورد لەو شکستەدا ئیحتیاتی خۆی کردووە، بە قەناعەتی من نەخێر، بە هەر حاڵ تا ئێستا. چونکە لەو سێ ساڵەی ڕابردوودا ئەوەی کە باڵی داگرتووە بە سەر سیاسەتە کوردیەکان لە باشووری کوردستان خۆشباوەڕی سەرکردایەتی کورد بووە بە پرۆژەی دەوڵەتی عێراق. لەم چوارچێوەیەدا لایەنی کوردی لەو ماوەیەدا دیبلۆماسییەتی خۆی لە دەرەوەی وڵات بە تەواوی تەجمید کردووە، نەک هەر ئەوە بەڵکو بگرە دوو کەس لە

باشترین دیبلۆماسییەکانی کورد (هۆشیار زێباری) و (د. بەرهەم سالّح) هەردووکیان خراونەتە خزمەت پرۆسەی دروستکردنەوەی دەولّەتی عێراق. بۆیە ئەمڕۆ کۆمەڵگەی نێودەولّەتی وا هەستدەکات کە نەک لایەنی کوردی هەر بەشدارە لە دامەزراندنەوەی دەولەتی عیراق، بەڵکو بگرە کورد ئەوەندە دەسەڵاتی هەیە لە عیراق کە هەتا چاوەڕواندەکرێ مافی خەڵکی تریش بدات، کە لە واقیعدا وانییە و عەرەب باڵادەستە و لەناو دەستوریشدا مافی کورد زیاتر نییە لە هەرنەبێ هەندێک لەو ئۆتۆنۆمیانەی کە لە جیهان هەن. لە راستیشدا هەندێک لە ئۆتۆنۆمییەکان لە جیهان لەو فیدراڵیەتە بەهێزترن کە لەناو دەستوردا ئیقرار کراوە. جگە لەوە لە ماددەی سێدا مەفهومێک شاردراوەتەوە کە دەولّەتی عێراق دەکاتە دەولّەتێکی عەرەبی، قوڵاییە ستراتیژیەکەی عیراقیش، بە هەرنەبێ تێگەیشتنی خۆم بۆ ئەم مادەی سێهەمە، عەرەبیە.

لڤین : پەیوەندی کورد و ئەمریکا چۆن دەبینیت؟

د. بورهان : ،دوو خاڵ. یەکەم: ئەو شتەی کە ئەمریکا تەوەقوعی دەکرد لە عێراق نەهاتەدی. ئەمریکیەکان وایان دەزانی کە کاری دامەزراندنەوەی دەولّەتی عێراق زۆر ئاسان دەبێ و لە عیراقدا دەتوانێت دوو سەرکەوتن بەدەست بهێنێت: یەک لە ئاستی گلۆبالی، کە شەرە بەرامبەر تیرۆریزم، ئەوی تریشیان لە ئاستی ئیقلیمیدا، ئەویش ئەوەبووە کە عێراق بکاتە نموونە و ئەزموونێک کە پیشانی هەموو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی بدات و بیکاتە پێگەیەک بۆ پرۆژەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی مەزن. بە قەناعەتی من ئەمریکا لە عێراق دووچاری کۆمەڵێ گرفت و کۆسپی زۆر گەورە بۆتەوە، هەندێکیان هەڵقوڵاوی پێکهاتەی مەزهەبی و ئیتنی و

دینی ناو عێراقن، وە هەندێکیشیان پەیوەندیان هەیە بە دەستتێکەڵاوکردنی هێزە ئیقلیمییەکان بەتایبەتی ئێران و سوریا وە لە ئاستی جیهانیشەوە قاعیدە ڕوویەڕووبوونەوەی خۆی لە گەڵ ئەمریکا گواستەوە ناو عێراق.

دووهەم: ئەمڕۆ لە ئەمریکا موناقەشەی جدی دەکرێت لەسەر کشانەوەی سوپا لە عێراق. یەکێک لە هەرە عەقڵە سیاسیە مەزنەکان لە ئەمریکا (زبیگنێڤ برێژێزنسکی) کە ڕاوێژکاری ئاسایشی نەتەوەیی حکومەتی جیمی کارتەر بوو،چەند مانگێک پێش ئێستا پێشنیارێکی کراوەی داوەتە جۆرج بۆش کە چوار خاڵە و کۆتایی دێت بە کێشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا لە عێراق. ئەمە جگە لەوەی (5-6) مانگە گفتوگۆی نهێنی (دواتر ئاشکرا) لە نێوان ئەمریکیەکان وە بە تایبەتی زاڵمای خەلیلزاد و ،"بەرهەڵستکاری" چەکداری، کە لە ناویاندا بەعس باڵادەستە، هەبووە و هەیە بۆ ئەوەی بگەنە ئەنجامێک. دیارە لایەنی بەرەنگاری (بەرهەڵستکاری) سازش ناکات لە بابەتی خۆکێشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا وە بە ڕاشکاوی یەکێ لە مەرجە سەرەکیەکانی لایەنی بەرەنگای ئەوەیە کە ئەو کاتەی ئەمریکا دوا سەربازی ئەمریکی دەکێشێتەوە، ئەوکات دوا چەکی بەرەنگاری دائەنرێت.

لڤین : تۆ دەڵێیت (بەرەنگاری) پێتولیە ئەوە بەرەنگاری بێت؟

د. بورهان : بەڵێ، بەرەنگاری جیا دەکەمەوە لە تیرۆر، ئەوە خوێندنەوەیەکە و راستیەکی سەر مەیدانی سیاسیشە لە عیراق وە دەسەڵاتی سیاسی لە بەغداد حەز بکات یا حەز نەکات ئەوە واقیعە. مام جەلالیش وەک سەرۆک کۆمار ئەوە ناشارێتەوە کە ئەو بەرهەڵستکاریەی کە لە تەک ئەمریکا و دەسەڵاتی بەغدا

گفتوگۆیان هەیە و بە بەرهەڵستکاریش ناویان دەبرێت. سەرۆک وەزیرانی عیراقیش بەم شێوەیە شتەکان دەبینێ و لەم چوارجێوەیەدا هەڵسوکەوت دەکات. بە مانایەکی تر ئەمڕۆ بەرهەڵستکاری هەر بەم ناوەشەوە راستیەکی سیاسیە.

لڤین : بۆ هاوپەیمانی کورد و ئەمریکا چی دەڵییت؟

د. بورهان :لە ڕاستیدا بەر لە دوو ساڵ پێشنیارێکم هێناوەتە دەنگ کە کاتی هاتووە کورد داوا لە ئەمریکا بکات کە ئەو هاوپەیمانیە، کە (کۆڵن پاوڵ) باسی لێوەکرد لە نامەیەکیدا بۆ پەرلەمانی کوردستان، پێناسە بکرێت و ناوەڕۆکی بدرێتێ و ئەوەش دیاری بکرێت کە هەر یەک لە کورد و ئەمریکا چەند قازانج و زەرەر دەکەن لەم هاوپەیمانیە... پێموایە کاتی ئەوەش هاتووە کە ئەزموونی کۆریای باشوور بۆ باشووری کوردستان تاقیبکرێتەوە. مەبەستیش ئەوەیە کە کاتی خۆی ئەمریکا بۆ دانانی سنورێک بۆ بڵاوبوونەوەی کۆمۆنیزم لە خوارووی خۆرهەڵاتی ئاسیا پشتگیری لە کوریای باشوور کرد وە لە چوارچێوەی هاوپەیمانیەکی ستراتیژیدا لەگەڵ ئەم وڵاتەدا ئەمریکا بەرژەوەندیە نەتەوەییەکانی خۆی پاراست و کۆریای خوارووش بوو بە خاوەنی سیستەمێکی ئابووری و دیمۆکراسی پێشکەوتوو. بەم مانایە لە چوارچێوەی جەنگ لە بەرامبەر کۆمونیزمی جیهانی وە رێگرتن لە بڵاوبوونەوەی لە خوارووی رۆژهەڵاتی ئاسیا ئەمریکا لە سیاسەتی (سفر یان 100) ڕەقەمێکی دیکەی هەڵبژارد کە نە سفر بوو وە نەش 100. بەم مانایە رازیبوو بە لەدەستدانی نیوەکەی سەرووی کۆریا بۆ ئەوەی لە بەرامبەریدا کۆریای باشوور بەدەستبێنێ و لەوێشدا هاوکاری بکات بۆ بەرهەمهێنانی سیستمێکی دیموکراتی تیایدا و بەستنی هاوپەیمانیەکی

ستراتیژی لەتەکیدا... بۆ ئەوەی شتەکان باشتر روون بکەمەوە، لە حاڵەتی عیراق و باشووری کوردستان، من باوەڕم وایە کە کاتی هاتوە ئەمریکا بگاتە ئەو قەناعەتەی کە ئیتر مومکن نیە لە عیراقدا سەرکەوتنێکی لە جۆری 100 و کاتی ئەوە هاتوە تا هەموو دەرفەتەکان لە دەست نەچوون ستراتیژی خۆی لە عیراق بگوازێتەوە لە ئەوەی من پێی دەڵێم یەک سیاسەت بۆ دوو حاڵەت بۆ دوو سیاسەت بۆ دوو حاڵەت: واتە مامەلەکردنی کوردستان لە چوارچێوەی سیاسەتێکدا وە مامەڵە کردنی عیراقی عەرەبیش لە چوارچێوەی سیاسەتێکی تەواو جیاوازدا...

لڤین : ئایا ئەگەری ئەوە هەیە کە ئەمریکا پشت لە کورد بکات؟

د. بورهان : بەڵێ ئەوە ئەگەرێکی کراوەیە. من زووتر بۆچوونێکی نزیک لەوەم هەبوو وە بەم پێیەش کورد دەبێ، لە چوارچێوەی هاوپەیمانییەتیدا،ئەوە ئەگەر ئەسلەن هاوپەیمانیەک پر بە مانای وشەی هاوپەیمانی هەبێت، ئەوە بگەیەنێت بە ئەمریکا کە ئێمەی کورد کەم دەسەڵاتین و دەورەمان دراوە بە چەند وڵاتێک کە حەزناکەن پێشبکەوین و ئازاد بین وە تەهدیدێکی جیدی ئیسلامی توندڕەو و تیرۆریزمی بە ئایدیۆلۆژیا ئیسلامیمان لەسەرە. بۆیە بەجێهێشتنی ئێمەی کورد لەناو دەریای تیرۆریزم و توندڕەوی ئیسلامی و سیاسەتی ناحەزانەی وڵاتانی داگیرکەری کوردستان خەتەرێکی جدی دەبێت بۆ ئێمە. بە قەناعەتی من دەبێت ئەو مەسەلەیە هەم لە ئاستی ناوخۆی سەرکردایەتی کورد و هەم لە ئاستی دیالۆگی کورد و ئەمریکا بە توندی تەرح بکرێت.

لڤین : دکتۆر ئێمە چۆن دەتوانین سود لە کارەساتەکان وەرگرین و مافەکان بسەنین بەتایبەتی لە هەردوو کارەساتی (هەڵەبجە و ئەنفال)دا؟ واتە چۆن قوربانییەکان زیندوو ڕابگرین و لەئاستی کێشەکەماندا بیانناسێنین؟

د. بورهان : مەسەلەی هەڵەبجە و ئەنفال خاڵێکی گرنگە لە یادەوەری بەکۆمەڵ (زاکیرەی جەماعی) خەڵکی کوردستان وە پێویستە، هەر وەک چۆن لە حاڵەتی میللەتانی تر، ئەو تراژیدیایانە زیندوو رابگیرێن. چونکە وەختێک تۆ مێژووت زیندوو ڕاگرت یانی مێژوو لێرەیە، نەک تەنیا وەک سەرچاوەیەکی مەعریفی، بەڵکو لێرەیە بەو مانایەی کە مێژوو وەک ئامڕازێکی سیاسەت بۆ بەرەوایی کردنی کێشەکەت، بۆئەوەی لە خەڵکی تری باشتر بگەیەنیت کێشەکەت چیە و چۆنە. لە حاڵەتی تراژیدیەکانی هەڵەبجە و ئەنفال زیندوڕاگرتنی ئەم کارەساتانە لە هۆشمەندی سیاسیماندا گرینگی زۆری هەیە بۆ نەوەی ئەمڕۆ و نەوەکانی داهاتوو. هەروەک چۆن ئەرمەن کاریان کردووە لەسەر زیندوڕاگرتنی کارەساتی جینۆسایدکردنیان لە ساڵی (1915) هەروەها چۆن جولەکەکان کاریان کردووە لەسەر (هۆڵۆکۆست) بۆ شەرعییەتپێدانی دامەزراندنی دەوڵەتیان (ئیسرائیل)، کوردیش پێویستە ئەوە بکات.

لڤین : تۆ لەکۆڕێکتدا قسەت لەوە کرد کە نابێت قوربانیانی ئەنفال و هەڵەبجە بە هاوڵاتی عێراقی لە قەڵەم بدرێن؟ ئەی هاوڵاتی کوێ بن؟

د. بورهان : زۆر ئاسانە کە بڵێین (182) هەزار کورد، ئەو وەختە تۆ کە دەڵێیت (کورد) تۆ ناسنامە کوردییەکەت زەق کردۆتەوە، بەبێ ئەوەی باس بکەیت کە ئەو کوردە ناسنامەیەکی تریشی هەیە، یانی تۆ بەم قسەیە ناسنامەی

عێراقی نەشاریتەوە. پێویست ناکات بڵێین وە بگرە چەوتیەکیشە بڵێین هاوڵاتی عێراقی. بە راستی وەختێک ئینسانی کورد ئەنفال کرا ئەوە دوای ئەوە بوو کە بە پێی بڕیارێکی سیاسی مەرکەزی لە ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش و لە رێگەی دەسەڵاتە رەهاکانی عەلی حەسەن مەجیدەوە ئەو کوردانەی کە بڕیار بوو ئەنفال بکرێن لە هەموو مافێکی هاوڵاتیبوون ڕوتکرانەوە. ئەو وەختە تۆ گوناهە ناوی لێ بنێیت هاووڵاتی عێراقی، چونکە ئەگەر هاوڵاتی عێراقی بوانایە ئەنفال نەدەکران. تۆ کە هاووڵاتی هەر دەوڵەتێک بیت مافەکانی هاووڵاتی بوونت پارێزراوە،لە سەرووی هەمووشیانەوە مافی ژیان. بەم مانایە نابێ و ناکرێ بە قوربانیانی هەلەبجە و ئەنفال بگوترێ هاووڵاتی چوونکە ئەم قوربانیانە لە چوارچێوەی بیرکردنەوە و گوتاری ژینۆساید نەک هەر مافی ژیانیان لێسەندرایەوە بەلکو بە پێی ئەم بیر و گوتارەی ژینۆسایدەی رژێمی بەعس قوربانیانی ئەنفال تەنها و تەنها شایستەی لەناوبردن بوون. بە قەناعەتی من (182) هەزار کورد یا 182 هەزار لە خەڵکی کوردستان تەعبیری گونجاون نەک 182 هەزار عیراقی. هەر نەبێت لە بەڵگەنامە سیاسییەکاندا وە لە بەڵگەنامەیەکی وەکو دەستوور هەرگیزا و هەرگیز (هاوڵاتی عێراقی) دووبارە نەکرێتەوە، بەداخەوە دەسەڵاتدارانی کورد خۆیان لە ڕاگەیاندنی ڕۆژنامەوانیدا، یا لێرە و لەوێ وتارەکانیاندا، ئەو هەڵەیە دەکەن کە دەڵێن سەدام ئەوەندە ژمارەی لە هاونیشتمانیانی خۆی (یا عیراقی) کوشت!! ئاخر ئەوەی ئەنفال کراوە هاونیشتمانی سەدام نەبووە و گەلی ئەو نەبووە، ئەو تەعبیرە تەعبیرێکی غەڵەتە ئەوە گەلی سەدام نەبوو، ئەوە خەڵکانێک بوون خەباتیان لەسەر پێ بوو دژی سەدام و رژێمەکەی.

لڤین : خۆت دەڵێیت عەلی حەسەن مەجید ئەنفالەکانی ڕوتکردەوە لە هاوڵاتی بوون، پێتوانییە تۆش دووبارە بێ مافیان ئەکەیتەوە بەوەی کە دەڵێیت نابێت هاوڵاتی عێراقی بن؟

د. بورهان : نا من ڕوتیانناکەمەوە. تۆ دەبێت ڕاستییەکە باس بکەیت. من ڕاشکاوانە ئەو بۆچوونەی خۆم گەیاندووە بە، بۆ نموونە، یەکێک لەو سیاسییانەی کە وشەی (هاوڵاتی عێراقی) بەکارهێناوە بۆ قوربانیانی ئەنفال. وەڵامەکەی ئەو ئەوەبوو کە بەڵێ ئیعترازەکەت ڕاستە. بەڵام ئەم سیاسییە پاساوی بۆ بەکارهێنانی چمکی هاوڵاتی عیراقی ئەوە بوو کە "من لە بەغداد قسەم کردووە ئەگەر لە کوردستان قسەم بکردایە ئەوەم نەدەگوت". بەڕاستی ئەوە خەتەرە، یانی تۆ بە دوو زمان قسە دەکەیت. لە ڕاستیدا بە دوو زمان قسەکردنیش خزمەتی کێشەی ئەنفال و هەڵەبجە ناکات، یانی تۆ لە بەغداد ئەوان بکەیت بە هاونیشتمانی عێراقی و لە کوردستانیش بە جۆرێکی دیکە باسی شتەکان بکەیت. ئەوەی کە من کردوومە، وەکو ئەکادیمییەک، ڕاستییەکانم گێڕاوەتەوە. ئاخر ڕژێم خۆی ئەوانەی ڕوتکردۆتەوە لە هەموو مافێکی هاوڵاتی بوون بۆ ئامادەکردنیان بۆ لەناو بردن. لە راستیدا ئەم رووتکردنەوەیە لە مافی هاوڵاتیبوون سەرەتای پرۆسەی ئەوەی پێیدەڵێن (دیهیومانیزەیشن) کە ڕێک دەکاتە رووتکرنەوەی قوربانیەکان وەکو مرۆڤ لە هەموو خەسلەتە مرۆییەکانیان، کە ئەمەش بەشێکی زۆر گرینگە لە ئەوەی پێی دەڵێن پرۆسەی ژینۆساید. ئەوەی تۆ دەیکەیت ئێستا کە هەموو مافەکان بگەڕێنیتەوە بۆ قوربانیەکان ئەوە شتێکی ترە و هەوڵێکە جێگای خۆیەتی. گەڕاندنەوەی ئەو مافانە لە رووی یاساییەوە شتێکە بەڵام لە رووی سیاسیەوە و لە خیتابی سیاسیدا هێشتان ئەم مەسەلیە بێ ئیشکالیەت

نیە . بەهەر حاڵ بە قەناعەتی من بەکارهێنانی چەمکی (هاونیشتمانی عێراقی) بۆ قوربانیابی ئەنفال و هەڵەبجە گوناهێکە بە هەقی ئەو قوربانیانە دەکرێت!

رۆژناما بەهدینان ژمارە **15**، **2006/7/10** و ژمارە **16** **2006/7/24**

د. بورهان یاسین:

ل پرۆژێ رۆژهەلاتا ناڤینا مەزن کـورد چ نادۆڕینیت بەلکی دێ بێ براوەبیت

2-1

بەهدینان دکتۆر دەربارەی وی پرۆژێ وە پێشنیارکری بۆ سەرکردایەتییا سیاسییا کوردی کو کۆنگرەیەکێ کوردستانی بهێتە گرێدان ژبۆ دیارکرنا هەلویستێ کوردی بەرامبەری پرۆژێ رۆژهەلاتا ناڤینا مەزن، هەتا نهۆ چ هاتییە کرن یان بەرسڤەك هەبوویە بۆ ب جهـ ئینانا وی پرۆژەی؟

دکتۆر بورهان یاسین: ئەوا راستی بیت مە دوو پرۆژێن پێشکێشکرین، ئێك ژ وان پرۆژا ، گرێدانا کونگرەکێ کوردستانییە کو ئەکادیمی و سیاسی و رەوشەنبیر پشکداریێ تێدا بکەن. دەربارەی بابەتێ کوردستان یان دژی کوردستانێ دپرۆژێ رۆژهەلاتا ناڤینا مەزن دا کو پرۆژەیەك یان فیکرەك ئەمریکییە تایبەتی ژی پشتی **11** سپتمبەرێ هاتییە تەرحکرن ،ب راستی پار مە ئەڤ هەردوو پرۆژە پێشکێشکربوون بۆ سەرکردایەتییا پارتی و یەکێتی و ب تایبەت بۆ هەردوو بەرێزان: کاك مەسعود و مام جەلال ، مام جەلال هەر پار بەرسڤ دایە و دبێژیت هەردوو پرۆژە پرۆژەیێن گرنگن یا مەسەلا کۆنگرێ کوردستانی ژی رایا وی ئەوە کو کاك مەسعودو هەردوو مەکتەبێن سیاسی یێن ئێکەتی و پارتی دڤێت گرنگیێ بدەنە گرێدانا کۆنگرەی . ئەڤ سالە ژی بەری چەند رۆژەکا ئەم چووینە جەم بەرێز نێچیرڤان بارزانی ب راستی پێشوازییەکا گەرم ل پرۆژەی کر و پشتەڤانییا

100٪ یا خۆ بۆ پرۆژەی دەربڕی و هەمی شیان ئێخستنە بەر دەستێ مە ، لێ هەلبەتە ئەڤ پرۆژە پرۆژەیەکێ کەسۆکی نینە بەلکی ئەڤە دەستەیەکە ژرۆناکبیرێن کوردستانێ کو ئەز یەك ژوانم ، دبنیاتدا ئەم سێ کەس بووین لێ مە پشتەڤانی هەیە هەم ژخەلکێ کوردستانێ هەم ژدەرڤە ، هەژی گۆتنێ یە کو ئەز و کاك تەحسین قادر و سەلیم بلبان کاکلێن ڤێ دەستپێشخەریێ ینە .

بەهدینان : هەر ل سەر وی پرۆژێ رۆژهەلاتا ناڤینا مەزن ، ب راستی هەکە بهێتە بجە ئینان گەلەك دبەرژەوەندییا هەمی گەلێن دڤەرێ ، نەخاسمە دبەرژەوەندییا گەلێ کورد دایە ،ب هزرا وە کورد دشێن چ بکەن بۆ بجە ئینان یان سەر ئێخستنا وی پرۆژەی؟

دکتۆر بورهان یاسین: هەلبەت هەکو پرۆژە دەرکەتی پرۆژە گەلەك یێ رادیکال بوو ئانکو ب شێوەیەکێ رۆهن و ب شێوەیەکێ راگەهاندنا ڤەکری بەحس ل گوهۆڕینا رژێمێن تۆتالیتار و دیکتاتۆری و رژێمێن کەڤنەپەرست دکر ، لێ پشتی هنگی ب دەمەکێ کورت ئەڤ پرۆژە کەفتە بن فشارا دۆستێن ئەمریکی ل دەڤەرێ ، هەم دۆستێن عەرەبی وەکی میسرو یێن دن وەکی تورکیا کو گومان و نیگەرانییا خۆ دەربڕین بەرامبەر وی شێوێ ئەمریکا دخوازیت ب رێکا گوهۆڕینا رژێمان کو ب رایا وان دئەمریکا،دێ رۆژهەلاتا ناڤین بەرەف نائارامیێ بەت ، ژبەر هندێ بۆچوونا وان ئەو بوو کو پێتڤییە گوهۆڕین ب سەردا ب هێن . ل ئەوروپا رۆژئاڤاژی ب شێوەیەکێ گشتی (ب تایبەتی دچارچۆڤێ ئێکەتییا ئەوروپا) دیسان کاردانەوە نەهند ب دلێ ئەمریکا بوو ، بۆچوونا ئەوروپا ئەوە کو ئەم نکارن رژێمان ب گوهۆڕین ، بەلکی پێتڤییە ئەم دەرگەها بۆ ریفۆرمان ڤەکەین و فەرە ئەو لایەنێن ئەم کار ل گەل دکەین هەر ئەو رژێم بن ئەوێن دحوکمیدا . نهۆ و پشتی چەند سالەکا ژ پرۆژێ رۆژهەلاتا ناڤینا مەزن ئەمریکا بەرەف رایا دۆستێن خۆ ل رۆژهەلاتا ناڤین و ئێکەتی یا

ئەوروپی دچیت ، ئانكو دێ بیتە بەرهەم ئینانا ریفۆرمان ل پێشكەتنا ئابووری و كۆمەلایەتی یا سیستەمێ دیموكراتی یا سیاسی ل بیاڤێن دی پێشكەتن دهێتە بەرهەم .كورد چەوا دێ شێن مفای ژپرۆژەی كەن ، ب باوەرا من پرۆژە ب گشتی ڤێجا ب شێوەیەك رادیكال بۆ سیاسەت و گوهۆڕینێ ب چیت یان ب شێوەیەك ریفۆرمی بۆ سیاسەتێ ب چیت ل وێ باوەرێ مە ل هەردوو حالەتا گۆڕانكارییا دێ ئینیت ئەڤ ۆڕانكارییە دخزمەتا بزاڤا سیاسی یا كوردستانا مەزن دانە ل هەمی پارچان، چونكی دبەرژەوەندییا گەلێ كورد دایە . ئەو حالەتێ كو دبێژنێ (وەزعێ راگرتی) ئەڤ (وەزعێ راگرتی) بزاڤ و گوهۆڕین بكەڤنێ ، هەر گۆڕانكارییەك ل تەوەجوهێ دیموكراتی ڤەكرن ل هەر بیاڤەكێ دی خزمەتێ دگەهینیتە بزاڤا كوردی ، ئانكو ب رامانەك دی ل پرۆژێ رۆژهەلاتا ناڤینا مەزن كورد چ نادۆڕینیت بەلكی كورد دێ پێ براوەبیت.

بەهدینان: دپرۆژێ چارەسەرییا ئاشتیانەدا وە ئاماژەكریە هندەك گەڤێن جددی بۆ سەر سەربۆرا باشوورێ كوردستانێ ئەو گەف چنە ؟

دكتۆر بورهان یاسین: ل پێشییێ پێدڤییە مرۆڤ پیچەك ل سەر پرۆژەی باخڤیت . بیرۆكا وی پرۆژەی ئەوە كو ئەڤە پرۆژێ دووێ یە دەسەلاتا سیاسییا كوردی ل باشوورێ كوردستانێ پێ رادبیت بۆ ناڤبژیكرنێ ل ناڤبەرا (پ.ك.ك) ێ و توركیا ، ئانكو ئەو كێشا كو بوونا (پ.ك.ك) ل باشوورێ كوردستانێ (یان ب مەعنایەك عەرەبی یان توركی ل عیراقێ) دەرئێخستنا وان بوویە پێدڤییەك ل بۆچوونا عیراقا عەرەبی و توركی دا ، ل وێ بەینێ كوردان بخۆ بۆچوونەك جودا هەبیت ، بۆچوونەك جودا هەبیت جودایە ژ چارەسەرێن كلاسیكی ، ئەو چارەسەرێن كو ب چەك هەردەم كورد ل پشكەكا كوردستانێ دەردئێخستنە پشكەكا دی یا كوردستانێ یان نەچار دكرن بۆ حالەتەكێ سیاسی .ب باوەرامن ئەڤرۆ باشوورێ كوردستانێ موئەهەلە ل روی سیاسی و دیپلۆماسی دچارچوڤێ

وێ پەیوەندیا باشوورێ کوردستانێ سەرکردایەتییا باشوورێ کوردستانێ هەیە دگەل ئەمریکا ئەم باوەردکەین ئەڤ سەرکردایەتییە سیاسییا تەهیل دکە و ئەوپەیوەندی یە ژی مە تەهیل دکە کو رابین ب دەورەکێ ناڤبژی کرن د ناڤبەرا (پ . ك . ك) و تورکیادا. ئەوێ ئەم بەحس دکەین کە هندەك مەترسینە دبابەتیدا، ب راستی یەك ژ وان ئەوە لایەنێ عەرەبی ل عیراقێ (یان ژی عیراقا عەرەبی) قەت وەکی مە هزر ناکەن د مەسەلا (پ . ك . ك) یێ دا ئەوەژی رەنگە تشتەك سروشتی بیت، بەس نەسروشتی د وردا ئەوە کو ئەم بەحس ل عیراقەکا نوو دکەین، کو د وردا عەرەب و کورد هاوشانن (یەکسانن) بەس ئەم باوەردکەین کو دئەزموونا (پ . ك . ك) دا و د چارەسەرکرنا کێشا (پ . ك .ك) دا ئەو یەکسانییا تێ خویاکرن تونەیە، بۆ؟ چونکی چوونا جەعفەری جارەکێ ب ئەشکەرا جارا دووێ ب نهێنی بوو، ئەنقەرە هەدوو جاران ژی یەك ژ وان خالا کو هات بەحسکرن ئامادەییا تەرەفێ عەرەبییە ل عیراقێ، ئەز بۆ دبێژم تەرەفێ عەرەبییە چونکە تەرەفێ کوردی قەت رازی نینە ب هێزا چەکی (پ . ك . ك)ێ ژ کوردستانێ دەربێخن. تەرەفێ عەرەبی رازییە دگەل ئەنقەرە دچارچۆڤەك یان بیرکردنەوەیەك کلاسیکیدا ب هێزا چەکی (پ . ك . ك) دەر بێخن، ب باوەرا من ئەوە دبیت هەرەشەیەك نە راستەوخۆ ل سەر ئەزموونا مە، چونکی ئەڤە ئاماژێ ددە کو دپاشەرۆژێدا جارەکا دی کورد ل باشوورێ کوردستانێ بێ بەرهڤ وی حالەتی دچن کو نەتەوا عەرەبی یانکو تەرەفێ عەرەبی ب عەقلیەتا سەردەست کاردکە و ئەمژی پێدڤییە وەکی تەرەفەکێ هاونشتیمانی پلە دوو جۆرەك ل بن دەستی جۆرەك ل تەبعیەت بۆبڕیارا بنگەهین یا عەرەبی(قەرارا مەرکەزی عەرەبی) دگەل وان ئەوێ دی بکەین. ب باوەرامن چارەسەریا ئاشتیانە دناڤبەرا (پ . ك . ك) و تورکیا دا کۆمەڵەك مفا کۆمەڵەك خالێن پۆزەتیف بێن دگەل خۆ ئینایین، بۆ کوردان ل باکوورێ کوردستانێ دەلیڤەیەك بێ ڤەببە بۆ چارەسەریا ئاشتیانە و دیالۆك، بۆ باشوورێ

کوردستانێ ئەمێ خالەکێ دیپلۆماسی یێ پۆزەتیف بۆ خۆ تۆماردکەین ب وێ چەندێ کو کورد ل ڤر چارەسەریا خۆ هەیە و دستپێشخەریا خۆ هەیە و ب جۆرەکێ دی دفکرە ژیا جەعفەری و بیێن دن. بۆ ئەمریکا ژی چ پێ نەڤێت مفا هەیە چونکی فشارەك تورکی هەمیشەیی تم ل سەر هەیە و هەبوویە، ل سەر ئەمریکا فەرە کو ب هێزا چەك (پ . ك . ك) ێ دەربێخە. ئەڤە هەمی کۆمەڵەك هۆکارو بۆچوونن کو دناڤ ڤی پرۆژەیدا هاتینە تۆمارکرن و ب باوەرا مە ئەڤ پرۆژەیە یێ گرنگە و گەرەکە وەختێ پێویست ژ ئالیێ سەرکردایەتیا سیاسی یا کوردیڤە پێ بهێتە دان.

بەهدینان : تو رۆلێ (پ . ك . ك) چەوا دبینی دڤێ پرۆسێدا ئانکو ئەو بۆ سەرئێخستنا ڤی پرۆژەی چ بکەت؟

د. بورهان یاسین:ئەڤ پرسیارە گەلەك جوانە، ئەو چ بکەت بۆ سەرخستنا ڤی پرۆژەی و تورکیا چ بکەت بۆ سەرخستنا پرۆژی و هەردوو چ بکەن بۆ سەرخستنا پرۆژەی، هەر پرۆژەیەکی ئاشتی سەرکەفتنێ ب دەستڤە نائینیت ئەگەر هەردوو لایەنێن ململانێ دئامادەنە بن بۆ ئەوەی کە ئەسلەن بەحسێ پرۆژەیەکێ ئاشتی بکەن. ئامادەبوونا لەیەنەکێ و ئامادەنەبوونا لەیەنەکێ دی ئەوبخۆ ئاستەنگ بوویە کو ب ڕاستی ژی پرۆژا مە پرۆژا بیرۆکەیە ئانکو تەرحا فکرەیە و ئەم چاڤەرێینە کو ل وەختێ پێشکێشکرنا پرۆژەی ئەم چاڤەرێ بووین کو سەرکردایەتیا سیاسیا کوردستانێ ل باشوورێ کوردستانێ، سەرکردایەتییا پارتی و یەکێتی ب هەڤرا تیمەك چالاك دروست بکەن ژ سێ یان پێنچ کەسا ل ئاستێ مەکتەبا سیاسی یا هەدوو حزبان بۆ هندێ ئەڤ گرۆپ بۆ وان تەرتیباتێن دیپلۆماسی میکانزمەکێ پەیدابکەن و پلانەکێ دانن داکو بیرۆکا پرۆژەی ل روویێ پراکتیکی چەوا تێتە خارێ ئانکو دناڤ ڤی پرۆژەی دا پیچەکێ مە خۆ نیزیك کریە بۆ تەرتیباتێن پراکتیکی بەلێ تەرتیباتێن پراکتیکی ب شێوەیەکێ گشتی مە بجە هێلایە بۆ

ئەوشێوەییێ کوسەرکردایەتییا سیاسی بخۆ باشتر دزانی، هەلبەت ئەڤ دەسپێشخەریە لازمە ل ئالییێ(پ . ك . ك) پۆزەتیڤ بێتە نرخاندن و گەرەکە تێگەهشتنا (پ . ك . ك) ل روحێ پرۆژەی نێزیك بیت ، تورکیاژی هەروەسا .ب باوەرامن ب کارئینانا کارتێ ئەمریکی دوێ مەسەلێدا دکاری یەك بیت ژ زەماناتێن سەرکەفتنا پرۆژەیەکێ وەسا.

بەهدینان : نۆکە عیراق یا دروەشەکا ئالۆزدا دەربازدبیت، رەوشا عیراقێ یا سیاسی تەو چەوا دبینی و ئەڤ رەوشە بەرەف کیڤە دچیت؟

دکتۆر بورهان یاسین: ب راستی حەز دکەم بێژم کو ل دەسپێکرنا پرۆسا دامەزرندنەوە یا دەولەتا عیراقێ پشتی کەفتنا دکتاتۆری هەلبەتە ئەم هەمی دزانین دگەل کەفتنا دکتاتۆری دەولەتا عیراقێ ب راستی ل رووێ عەمەلی نەما و سەروەریا عیراقێ ژی نەما هەم ل رەهەندێ ئەقلیمی هەم ل رەهەندێ جیهانی. دڤێدا دکارین دوو لایەن بهێنە بەحسکرن یەك ئەوە کو باوەردکە مانەڤەیا کوردان دچارچۆڤێ عیراقێ دتەرتیباتێن فیدرالیدا بێ باشتربە ، ولایەنێ دی خۆ نیشاندده خویادکە کو باوەریا ب بوونا پرۆژەیەك عیراقی یەکبوو تونە و ئەو باوەردکەن یا باوەردکەن و هێشتا باوەردکەن کو جودا کرنا کوردستانێ تەنها چارەسەرە، ل راستی ژی دا ئەڤ بۆچوونە تەنها بۆ چوونەك کوردی نەبوو بەلکو بۆچوونەك بوو دناف گفتو گۆ و دیالوکێن ئەمریکی دا بێن رەوشەنبیری و دیپلۆماسی و سیاسی ل دەرڤەی دائیرا دهاتە بەحس کرن. (پیتەر گالبرێس) یەك ژ وان بو کو هەردەم بەحس دکر دابەشکرنا عیراقێ بێ چارەسەر بە نوکە پاشی سێ سالان ب باوەرامن دابەشکرنا عیراقێ نێزیك ترە، ژ رۆژێن پاش کەفتنا دیکتاتوری.هەر چەندە ب باوەرامن بخو من باوەر هەبوو کو کورد لازمە پرۆژەیەکێ بەدیل هەبیت ئەلتەرناتیڤ هەبی بۆ دامەزرندنەوا دەولەتا عیراقێ ول ڤی چارچۆڤەی دا من دوو نامە ڤیسین بۆ سەرکردایەتییا پارتی و یەکێتی ل رۆژا **10و11** ئەپریلێ ئانکو رۆژا پاش و پاشتری

کەفتنا دیکتاتۆری ل وردا ئەز دبێژم ل عیراقێ خوین رابە و ل عیراقێ بێ بەرەو وروبەروو بونەوەیەکی جدی بۆ ئەمریکا چێ ببە نۆکەژی فەرە کوردو ئەمریکا نەبن فلتەرێ عیراقێ را فیلتەرێ ئۆپۆزیسیۆنێ وی وەختی عیراقا نۆکە ڕا بەلکو راستەوخۆ دگەل ئەمریکا دیالۆك دکەن ل سەر بنواشێ ئەوا ئەز دبێژمێ (پڕۆژێ کوردی- ئەمریکی) نۆکە پاشی سێ سالان ل وان بەحسان ئەم دچ حالەتی داینە، ب باوەرامن دابەشبوونا عیراقێ ئەڤرۆ ل هەردەمەکێ دی نێزیکترە ژ هەر وەختێ سەرنەکەفتنا پڕۆژا دەولەتا عیراقێ ئەڤرۆ ژ هەموو ڕۆژا نێزیکترە، مەسەلا خو کێشانەوا ئەمریکا ب باوەرامن بێ فاکتەرەك بیت لەز بکە ئەوا مەسەلا دابەشکرنێ، چونکی لایەنێ عەرەبی ئەمریکا قەبوول ناکە. ڤێجا چ لایەنێ شیعی بیت چ لایەنێ سنی بیت ئایا دگاڤا دوماهیێ دا ئەمریکا بێ بزڤری ل سەر پڕۆژێ ئەمریکی- کوردی دەست بێ کوردستانێ وەربگری کوردستان ژی دەستێ خۆ ب ئەمریکا وەربگری، ب باوەرامن ئەڤ سیناریۆیە سیناریۆیەك ئەڤرۆ ممکنە بەلێ مرۆڤ دکاری بەحسێ سیناریۆی دکەژی بکە و گەرەکە بکە.

بەهدینان : **رۆلێ سەرکردایەتییا کوردی د ڤێ پرۆسا تایبەت ب عیراقێ ڤە توو چەوا دبینی ؟**

د. بورهان یاسین : ئەز باوەر دکەم ، ئێك نسەرکردایەتییا سیاسی یا کوردی خۆش حالیەك یان خۆش باوریەك زێدە هەبوویە ب پرۆژی دەلەتا عیراقا دیموکراتیك یا فیدرالی ، دوو: دچارچۆڤێ هزرا ئۆتۆنۆمیزمدا وەختێ دبێژم ئۆتۆنۆمیزم ئانکو ئەڤە دکەڤت چارچۆڤەك هزری ،فەلسەفی ، سایکۆلۆژی، بۆچوونەك جیهانبینی و ئەڤ هزرە خۆدناوەندی دا خویادکە .ئەز دکارم پشکەك بم ل وەلاتەکی کو دوی وەلاتی دا نەتەوەیەك سەردەست هەیە ئەز کەمایەتی مە ئەو زۆرینەیە ئاخر جار ل سیستەمەك دیمۆکراتی سەرکەڤتی دا کو هیچ خەلەتی تێ دا نەبن ئەوجا خەتەرێ جدی هەیە کو ئەو نەتەوێ سەردەست ب

میکانیزمێ دیمۆکراتی ئەو کەمینەیە بن دەست بکە ، ب قەناعەتا من و ئەڤە ب راستی من بخۆ هەشت جارا بەری نۆکە ل سەر پرۆژێ کۆمارا دیمۆکراتیك یا عبداللە ئوجەلان ب شکلەکێ رەخنەگرانە ئەڤ مەسەلە بەحسکریە که ئینانە خوارا دیمۆکراتی ب شکلەك حەرفی ل کەلتۆرێ رۆژهەلاتا ناڤین دا بێ خەتەرەك جددی بێ ل سەر کێمایەتی یا ئەگەر ئەو ئینانە خوارا دیمۆکراتی ب هندەك تشتێن دیکە نەهێت تەمامکرن ب تەرتیباتێن دی کە ئەو کەمایەتی یە خۆ ب وان تەرتیباتان خۆ ب پارێزن .نۆکە سەرکردایەتی یا کوردی ل وان سێ سالێن بوری ب باوەری یا من هەمی هێزو شیانێن خۆ ئێخستینە ناڤ پرۆژێ عیراقا یەکبوو . ئەو تشتێ نوقسان ل سێ سالێن بوری چیە ئەوە ئەوێ ئەز دبێژمێ (پرۆژێ پرالێت) ئانکو پرۆژا هاوتەریب پرۆژا موازی ن ئەڤ پرۆژا هاوتەریب نەبوویەو تونە ، هندەك جارا سەرکردێن مە ل ڤێرەو ل وێراهە بەحسێ هندێ دکەن کو کورد ژی خەونا وان هەیە کو کورد ژی دکارن دەولەتا خۆ هەبی ن بەس ب قەناعەتا من ئە ڤ دەربرینانە دەربرینێن پرۆژەیەکی دیراسەتکراو بێ هەمەلایەن کو هەردوو حزبان قەبولکرین هەردوو حزبان کاربۆ کربی ب شەڤ ورۆژ دگەل دا بی تونە ب قەناعەتا من وەسانە ئانکو پرۆژێ هاوتەریب نینە کو ئەڤە لازم بوو هەبیت ، چونکی ئیحتیمالا سەرنەکەتنا عیراقا یەکبوویی یا فیدرالی هەروەخت هەیە و ل پێش مەیە و ب قەناعەتا من بنبەست و پاشەکشێ بێ ڤێ رێ قەیرانەك سیاسی وێ دروست ببە ، بەلێ وەختێ قەیرانا سیاسی دروست بوو ئایا پرۆژێ بەدیل یان پرۆژێ هاوتەریب مە هەیە یان نە ، ب قەناعەتا من نینەو ئەگەر هەبوایە ب اعتیماد جاددا کوردی ژی و حەقێ وی یە پێویستەژی بپرسە ئەو پرۆژێ هاوتەریب چیە و ئەڤە قەناعەتا منە و رۆژەك بێ دەربخە ئایا بۆچوونا سەرکردایەتی یا سیاسی لەوەی کە عیراقێکی یەکبویی فیدرالی نوێ مومکنە یان نە بێ دەربکەڤە .

د. بورهان ياسين:

ڕاستتر ئەوە بێژین ئەڤرۆ سێ حکومەت ل کوردستانێ هەنە

2-2

بەهدینان **دەربارەى مەسەلەیا کەرکوکێ کێشەیەکا گەلەك ئالۆزە ، دڤیا حەتا نۆکە ئەڤ تشتێ سەرکردایەتی یا کوردی بۆ کەرکوکێ کری کو بهێتە سەر هەرێما کوردستانێ دشیا چ بکەت یان چ رێکێن دی بکاربینیت ژبلی ڤێ رێکێ،هەرچەندە هندەك تشت ددەستوری دا هاتینە تەسبیتکرن بۆ ئاساییکرنا رەوشا کەرکوکێ و هەروەسا ل ڤێ دویماهیێ هندەك پرۆژێن دی یێن هەین ئانکو بێژین پرۆژێن بەرامبەر ئان بێژین یێن ئەترافێن عەرەبی ئان تورکومانی ل کەرکوکێ ، بزاڤێ دکەن پرۆژەکێ دی پێشکێش کەن داکو جارەکادی بینە ناڤ کێشا کەرکوکێ ، کورد دشێن چ بکەن بۆ ڤەگەراندنا وێ؟**

د. بورهان یاسین: ئەز دبێژم کوردا ب گشتی وەختەکێ زۆر ل دەست دا ، دەرفەتەکا زۆر ل دەست دا . ب راستی جارەکا دی ئەز دخوازم تەئکید کەمەڤە کو کوردا دگەل مەسەلا کەرکوك نەهەر پاش کەڤتنا دکتاتۆری بەلکو بەری کەڤتنا دکتاتۆری هەر ژکونفرانسێ لەندەن ژهەلویستەك لاوازی یەوە کار دگەل مەسەلا کەرکوك و ناوچێن دی کریە و لازمە ب هێنە ناڤ هەرێما کوردستانێبۆ ؟ چونکی هەکە بەرێ خۆ بدەیە راگەهاندنا کونفرانسێ لەندەن کو ب قەناعەتا من راگەهاندنەکا گەلەك گرنگە یا دوماهی یا سالا **2002**ێ بەری کەتنا دکتاتۆری دەردکەڤیت کو ل روویەك ئۆتۆنۆمی یەوە ل چارچێوەیەك خۆ ب لاواز زانین یەعنی وەك ئەوەی کە عەرەب ل سەر حوکمە و ل چارچێوەی کونفرانسێ لەندەن دا کورد دچیت داخوازا مافێ خۆ ژێ دکەت ، ئەڤە خالەکا گەلەك گرنگە و ل وی وەختێ عەرەب نەهەر ل

سەر حوکم نەبوون ب راستی ژی ل چارچێوا هەمی عیراقێ تەنها کوردستان دکاری نیشان بدە کو ئەو خالەکە کو ل ور حوکمێ سەددامی تونە و ماوەیەکێ دوورودرێژ بوو کو تەجروبا یان ئەزمونا کوردی ل ور هاتبوو بیناکرن .

ل کونفرانسێ لەندەن لازمە کوردا پێداگرتنەکا جددی کربا ل سەر مەسەلا کەرکوك و سنوورێ هەرێما کوردستانێ ، ئەگەرنا ئەم کەتینە یان زڤرینە چارچێوا سالێن حەفتێیان ، ل ور بزاڤا کوردی ل ئاست درویشمێن سیاسی و داواکاری یێن دی چەوابوو؟ ب قەناعەتا من ل کونفرانسی ل وی ئاستی سەرنەکەڤت و نەشیا ئەوا کو ل بەیانا یازدەی ئادارا سالا **1970**ێ ب دەست هاتی دگەل حوکمێ بەعس کو حوکمێ بەعس ل ناوەندی بوو و حوکم دکر باش نینە ، ل کونفرانسێ لەندەن باوەردکەم ل بەیانا یازدەی ئادارێ زێدەتر نەشیا ب دەست بینیت ، ئەوا دی ب قەناعەتامن ل سێ سالی رابردوو چەند جارەکا ئەم و لایەنێ عەرەبی ل قەیرانەکا سیاسی نێزیك بووین هەمی جاران ژی ب قەناعەتا من لایەنێ کوردی یە تەنازول کری ژمافێن خۆ داکو ئەو قەیران بهێتە چارەسەرکرن .

یا دی ب قەناعەتا من ململانێ یا پارتی و یەکێتی کە ئەڤ ململانێ یە دچارچێوێ کوردستانی دا نەهاتی یە کرن ، دچارچێوەیەك حزبی تەسك دا هاتی یە کرن و ئەڤێ زیانەکا زۆر مەزن گەهاندی یە مەسەلا کەرکوك و ناوچێن دی و هەتا هندەك مەسەلێن ستراتیژی یێن کوردستانێ ژی .

پاش یەکبوونا حکومەتێن هەردوو رەخان کو ب قەناعەتا من یەکبوونەك تمام نینە ، ب بۆچوونامن ل جهەك دی ژی ئەڤ بۆچوون من پیادە کریە ، ئەڤرۆ راستتر ئەوە بێژین سێ حکومەت ل کوردستانێ هەنە : حکومەتێکی بچکۆلانەی پارتی ،ئێکادی یا یەکێتی ئەوا دی ژی یا یەکگرتی ، بۆ ئەز وەسا دبێژم ؟

چونكی ل سێ بابەتێن هەرە ئەساسی ئەڤ حكومەتە نەبوونە یەك :یا دارایی ، یا پێشمەرگە و یاناوخۆ (جیهازێن ئەمن و ئاساییش).ڤان هەرسێ تشتا تو ژهەر حكومەتەكا دنیایێ دەرێخی ب راستی حكومەت نامینیت ، هەر حكومەتەكا دنیایێ بەس ب وان سێ تشتا حكومەتە و هەر دەولەتەك ژی ب وان سێ تشتا دەولەتە . هەر دەولەتەكێ هێزا سەربازی یا خۆ نەبیت،هێزا ئەمنی یا خۆ نەبیت و شیانێن ئابووری یێن خۆ نەبن ئەو دەولەت دەولەت نینە .ژبەر هندێ ب قەناعەتا من وەختەكی زۆر مە ل دەست دا و هەلسوكەوتێ مە ل فەترا جەعفەری دا عەینی هەلسوكەوتێن كوردان بوون ل فەترا **1970-1974**ێ یان شكایەت كرن یان گلەیی كرن،یا ئەڤ نەوعە هەلسوكەوتێ كە جارەكا دی ئەو عەقلیەتە رەنگ دەداتەوە كە ل چارچێوا ئەز دبێژمێ (ئۆتۆنۆمیزم) تو خۆ كێمتر ژیێ بەرامبەر دبینی .

نهۆ وەختەكێ ئێكجار كێم مایە بۆ چارەسەركرنا مەسەلا كەركوك ب تایبەت پەرلەمان خۆ بێ ئیسراحەت بكەت ل رۆژا **7/1**هەتا **9/1** ، **9/1**ڤێجا پەرلەمان دێ هێت لیژنەیەكێ دانیت بۆ پێداچوونا دەستووری . ئەو لیژنە پێتڤی چوار هەیڤایە هەتا ب دەستووری دا بچیت هەكە هەمی تشت وەكی ئەم دخوازین ب رێڤە بچیت ، ئەڤە ئەم گەهشتینە سالا **2007**ێ . ل رۆژا **3/31** لازمە هەمی تشت ئاسایی ل كەركوكێ وئەترافێن وێ هاتبنەكرن ، ئایا ئەو وەخت ب دەست مە مایە كو ئەڤ تشتە هەمی بهێنە ئاساییكرن،ئەو مەسائیلێن عوقدەوی . ب قەناعەتا من ئەو خالەكا گرنگە ژبلی هندێ كو زەمەن دمەسلەحەتا مە نینە دناڤ ماددێ **58**دا(پاشی بوویە ماددێ **140**ددەستووریێ هەمیشەیی یێ عیراقێ دا) خالێن لاواز هەنە ، ئەو خالێن لاواز دێ تەرفێ عەرەبی بكارئینیت ، یەك ژوان عیبارەتەك ل دوماهی یا ماددێ **58** (ماددێ **140** یێ دەستووری) دبێژیت ئەڤ ئاساییكرنە ب مەعنا عەرەبی دژایەتی نەبیت دگەل (مبادیو

العداله) ، (مبادیو العداله) چیبه ؟ (مبادیو العداله) دڤێت تو بڕڤری هه‌می ده‌ستووری ، ل ور تەرفێ عەرەبی دێ ماددا بکاربینی بۆ هێلانا وان عەرەبێن دبێژنێ عەرەبێن (مستوگن) ئەڤە خالەکا لاوازیێ یە و گەلەك یا جددی یە . یا دووێ مەسەلا ریفراندوم مەسەلا کەرکوك یەکلاڤاکاتەوە،ریفراندوم مەسەلەیەکا قانوونی یە،ریفراندوم ل سوێد(استشاری)یە ل هندەك جهان (اقراری)یە . ئایا ئەو ریفراندوما ئەم ل سوێد دکەین (اقراری)یان (استشاری)یە ؟ ئەڤ مەسەلەژی نەهاتی یە چارسەرکرن . یاسیێ بیێ ب قەناعەتا من کێشا کەرکوك هەکە بچیتە نەتەوێن ئێککگرتی وەکی هندەك کورد حەز دکەن و ل وێ باوەرێنە ب قازانجێ کوردایە ئەز باوەردکەم بەلکی ب زەرەرا کوردابیت . نەتەوێن ئێککگرتی دێ هێت ل سەر مەسەلێن ئینسانی و مافێ مرۆڤ و نزانم چ و ئەو عەرەبێن هاوردە بەلکی **30** ساله هاتی یه و ل ور بچووکێن وی ، زارۆکێن زارۆکێن وی ل ور مەزن بوونه دەرناخه ل سەر مەبدەئێ ئینسانی و مافێن مرۆڤ . تورکومان دێ رێگربیت ، عەرەب دێ رێگربیت ، عەرەبێن هاوردە دێ رێگرین ، ئەڤە ب قەناعەتا من کۆمەکا کێشانە بۆ مە .

سەرکردایەتی یا سیاسی یا کوردی ب شکلەکێ کافی پێدانەگرتی یه ل سەر مەسەلا کەرکوك وب شکلەکێ کافی هشیار نەبوویە ل سەر مەسەلا کەرکوك. مەسەلا کەرکوك هەروەکی من بەری نهۆژی من ل گفتوگۆیا خۆدا گۆتی ئەڤرۆ سەرکردایەتی یا سیاسی یا کوردی لازمە هەر رۆژەکا رۆژ ئاڤادبیت ل خۆ بپرسیت ئەڤرۆ بۆ کەرکوك چ هاتی یه کرن ؟ ئانکو مەسەله گەلەك یا مولیحه و مەسەله گەلەك یا حەددی یه هەکە هندەك گۆرانکاری دسیاسەتا ئەمریکەی دا نەهێنەکرن ب قەناعەتا من مەسەلا کەرکوك دخەتەرەکا جددی دایە و وەکی من ل جهەکێ دی ژی گۆتی ئەم ئەسیرێن کەرکوکێن و کەرکوك ژی بارمتەیە(رەهینەیە) ، ئەو بارمتە تەرەفێ عەرەبی بیێ بەرامبەری مە بکارتینێ و

سەركەڤتنی ژی بوویە هەتانهۆ ل بكارئینانا كەركوك وەكی بارمتە بۆ ئەوەی ئەم چ مەجالێن دی نەبینین ، بێی كەركوك ئەم نەشێین مەجالێن دی ڤەكەین .

بەهدینان : گەلەك سوپاس

ئەگەر كوردا سەروەریەک نەتەوەیی ل باشورێ كوردستانێ نەبیت، ئەوان مافێ داخازیا مانا ئەمریكا ل باشورێ كوردستانێ نینە

چاڤپێكەفتنا كۆڤارا مەتین، هژمارا 145، هاڤینا 2006ێ

دكتور بورهان ا.یاسین، ئێک ژ روناكبیر و سیاسەتمەدارێن كوردە، ئەڤە ماوەكێ نەكێمە ل وەلاتێ (سوید) ل باژێرێ (لوند) دژیت، لێ هوشیاری و دیفچوونا وی لسەر رەوشا كوردی و پێشهاتێن سیاسی ل عیراقێ بو ئەگەرێ هنارتنا دوو نامێن گرنگ ل (10و2003/4/11) بو هەردوو ئیدارێن كوردی ل هەڤلێر و سلێمانیێ لدور دیاركرنا پێشبینیێن خو د كاودانێ عیراقێ یێ نوی و بتایبەتی رەوشا كوردی د مژارا عیراقێدا. كو د هەردوو نامێن خودا دخوازیت كو كورد هەردوو ئیدارێن خو بكەنە ئێک بو روژدیا سەركردلیەتیا كوردی ب دەستڤەئینانا مافێن چارەنڤیسێ مللەتێ كورد. و خواستیە كو پەیوەندیێن كوردان دگەل ئەمریكا بهێنە موكوم كرن و پێشبینی نەكریە بو هاتنا لەشكەرێ توركیا بو ناڤ ئاخا كوردستانێ، هەروەسا روخاندنا رژێما بەعس ب دەرفەتەكا

مێژووی بو کوردا ل سەر هەمی ئاستەکی ل قەلەم دلیە کو ببیتە فاکتەرەک بو بدەستڤەئینانا مافێن رەوایێن مللەتێ کورد و داکوکی کریە کو کێشا کوردی د درێژاهیا (83) سالاندا دگەل رژێمێن عیراقێ بێن ئێک لدیف ئێکی هاتینە، چارەسەر نەبوویە و ئەڤروکە ژی نابیت ئەو هزر بهێتە کرن کو کورد دشێت ببیتە برا مەزنێ سەربورا یاساییکرنا و دیموکراتیکرنا دەولەتا عیراقێ. ژلایەکێ دیڤە دەستەکا روناکبیرێن کورد کو دکتور بورهان ئێک ژوانە، دوو پروژێن گرنگ پارسال ب دبلوماسیەتەک نهێنی پێشکێشی هەردوو ئیدارێن کوردی کرینە، ل باشورێ کوردستانێ کو ئارمانج ژ پروژێ ئێکێ دوزا کوردی پێشوازیێ و مفایی ژ پروژێ روژهەلاتا ناڤەراستا مەزندا بکەت کو لژێر ناڤێ (کونگرێ کوردستانێ دەربارەی کورد و پروژێ روژهەلاتا ناڤەراستا مەزن) کو کونگرەک ل باشورێ کوردستانێ بهێتە کرن و شروڤەکرنەک سیاسی لسەر هەمی کاودانێن نوی ل دەڤەرێ بهێتە کرن کو نەخاسمە کورد فاکتەرەکێ کارێگەرن د پروژێ ئەمریکیدا. دیسان پروژێ دووێ لژێر ناڤێ (چارەسەریەکا ئاشتیانە بو کێشا هەبوونا هێزێن (p.k.k) ل باشورێ کوردستانێ و دوزا کوردی ل تورکیا) کو ئارمانج ژ ڤی پروژەی چارەسەریەکا سیاسییە بو چارەسەرکرنا کێشێن کوردی ل هەر چوار پارچێن کوردستانێ و بتایبەتی کوردستانا باکور و خواستیە رولێ سەرکردایەتیا سیاسی ل باشورێ کوردستانێ رولەکێ ئەکتیڤ و پوزەتیڤ بیت د چارەسەرکرنەکا ئاشتیانە بو دەڤەرێ بگشتی، ئەڤە و ژبەر گرنگیا ڤان هەردوو پروژێن ستراتیجی(کوڤارا مەتین) ب دلخازنامەکا فەرمی دکتور بورهان ل بارەگایێ کوڤارێ مێهڤان کریە بو پتر روناهی دان و شروڤەکرنا راو بووچونێن خو لسەر هەردوو پروژان.

ئەم ژی ل کوڤارا مەتین هەردوو نامێن دکتوری ئاراستەی هەردوو ئیدارێن کوردی کرین دگەل دەقێ هەردوو پروژان بو خویندەڤانێ هێژا بێ ی دەستکاری بەلاڤەدکەین. و دویێ باوەرێ داینە کو هەر هزرەک پروژەکە بو دان وستاندنەکا بەردەوام ژ بو خزمەتکرنا بەرژەوەندا بلندا مللەتێ کورد.

مەتین: ل دەسپێکێ سوپاس بو دکتوری کو هاتیە کوڤارا مەتین و ڤێ سەرەدانێ ب دەرفەت بزانین و ڤێ چاڤپێکەفتنێ دگەل جەنابێ وی بکەین وپێخوشحالین پێناسەکا کورت لسەر هەردوو پروژێن پێشکێش کرین بدەتە مە.

ب. یاسین: ئەڤ هەردوو پروژە کوردستانینە، پروژێ ئێکێ گرێدانا کونفرانسەکییە ل باشورێ کوردستانێ کو سیاسی و ئەکادیمی بەشداریێ تێدا بکەن، سیاسی ژی مەبەستا مە لایەنێن هێزێن سەرەکینە و یێن دن کو بوچوونێن جودا جودا بێنە دەنگ لسەر جهێ کوردستانێ د پروژێ روژهەلاتا ناڤەراستا مەزنا ئەمریکی دا، کو دڤێ ژی دا کومەلەکا تشتێن باش ژێ پەیدا دبن، ئێک ژوانا ئەوە کو کوردستان یا کورد ئەو بخو دێ بیتە خودیا خو لسەر پروژێ روژهەلاتا ناڤەراستا مەزن، ئایا چەوا ئەم ڤی پروژەی دبینین؟ چەوا ئەڤ پروژە دێ ب سەرکەڤیت؟ چەوا دێ کارتێکرنێ لسەر گەلێ کورد یان نەتەوا کورد ل هەرچوار پارچێن کوردستانێ؟

پروژێ دوویێ ژی ئەوە کو دەستهەلاتا سیاسی ل باشورێ کوردستانێ رابیت ب هەولەکا ناڤبژیکەر دناڤبەرا (P.K.K) ێ ژ لایەکی و تورکیا ژلایەکێ دیڤە، دا بشێوەکێ سیاسی و دبلوماسی کێشا (p.k.k)ێ و (تورکیا) چارەسەربکەن، کو بشێوەکێ پوزەتیڤ تەواو ببیت، و هەبوونەک د مەسەلا کوردی دا ل باکورێ کوردستانێ چێ ببیت. ئەڤ پروژێ مەژی پروژەک کوردستانییە، ئەم باوەر دکەین دهەولەک هوسادا ئانکو دبلوماسی کو دەستهەلاتا سیاسی ل باشورێ

کوردستانێ پێ رابیت، گەلەک لایەن هەنە یێن پەیوەندیدار، ئێک ژوانا دەستهەلاتدارییا سیاسی ل باشورێ کوردستانێ. دوو تورکیا، سێ P.K.K چوار-ئەمریکا و پێنچ ئێکەتیا ئەوروپا کو ئەوژی گەلەکا مەعنییە ب پێشڤەچوونێن پوزەتیڤ دلایەنێن ریفورمانادا کو چارەسەریەکا سیاسی بو مەسەلا کورد ببینیت.

بوونا (P.K.K)ێ ل باشورێ کوردستانێ،سەرئێشیەکە بو باشورێ کوردستانێ و سەرئێشیەکە بو ئەمریکا و ئەوروپا و بو تورکیا بخو، و ئەوێن مفای وەردگرن دێ باشورێ کوردستانێ بیت ب پلا ئێکێ د هەولەکا چارەسەرکرنەکا بڤی رەنگی دا، کو پێشڤەچوونەکا پوزەتیڤ باشورێ کوردستانێ بو باکورێ کوردستانێ تومار بکەتن. و تورکیا ژی دێ مفای وەرگریت و ژ ڤێ سەرئێشێ دێ خلاس بیت و دەلیڤەکە بو نێزیک بوونا تورکیا ژ ئێکەتیا ئەورووپی و هەروەسا ئەمریکا ژی دێ مفای وەرگریت، چونکە پالەپەستوویا تورکیا بەردەوام بویە لسەر ئەمریکا.

ئەڤ هەردوو پروژە مە پار پێشکێش کرن، (مام جەلال)ی ب فەرمی بەرسڤا مە دا و داکوکی کر کو ئەڤ پروژێ ناڤبژیکرنا باشورێ کوردستانێ دناڤبەرP.K.K و (تورکیا) دا ب پروژەکێ نایاب ل قەلەم دا. و هەول دا کو ئەڤ پروژە بکەڤیتە دوارێ پراکتیکی دا و ژلایێ کاک (مەسعود)ی هیچ بەرسڤەک بو مە نەهات، بەلێ ئەڤ سالە جارەکا دی مە ئەڤ پروژە پێشکێش کر، و ئەو کەسێن مە دیتین بەرێز (نەوشیروان موستەفا) و کاک (نێچیرڤان بارزانی) و بتایبەتی کاک (نێچرڤان بارزانی) دگەل پروژەی گەلەک یێ پوزەتیڤ بوو. پروژە کونفرانسەک لسەر بابەتێ کوردستانێ د پروژێ روژهەلاتا ناڤەراستا مەزندا پەژراند و گەلەک پێ پروژەکێ باش بو و هەمی هاریکاری دگەل مەدا کر داکو ئەڤ کونفرانسە بهێتە ئەنجامدان.

پروژێ دووێ، براستی ئەز نەشێم گەلەک لسەر باخڤم. چونکە بوچوونا وی لسەر وێ ئەوە کو ئەم پشت راست کرین کو دەستهەلاتا سیاسی ل باشورێ کوردستانێ وەختێ کار دکەت بشێوەکێ نهێنی ل سەر بنەمایێ دبلوماسیەتا نهێنی لسەر وی پروژەی هندەک پێشڤەچوون هەنە، ئەز زێدەتر نەشێم باخڤم.

مەتین: دەستەکا روناکبیرێن کوردستانێ کینە و ژ چەند کەسان پێک هاتیە.؟

ب. یاسین: ژ سێ کەسان پێک دهێت (ئەز و تحسین قادر کو نوکە بویە وەزیر دحکومەتا ئێکگرتیا کوردستانێ دا و هەروەسا کاک سەلیم بابان کو کوردەکێ روژهەلاتا کوردستانێیە و چالاکە دبوارێن سیاسەتێن کوردی دا.

مەتین: ژلایێ راگەهاندنا و نڤیسەر و رەوشەنبیر و ئەکادیمیێن کوردی چەوا پێشوازی ل پروژێ هەوە هاتە کرن؟

ب: ئەڤ پروژە پار مە ب دبلوماسیەتەکا نهێنی پێشکێشکر. ئانکو مە نەگەهاندە دەستێ چ میدیایا، ژ بەر کو ئەم دا بەرسڤەکا فەرمی ژ دەستهەلاتداریا سیاسی ل کوردستانێ وەربگرین. و ئەگەر ئەو بەرسڤ گیرو بوو، پاشی ئەم دێ نەچار بین ڤی پروژەی ئێخینە دەستێن میدیایا بشێوەکێ بەرفرەە لێ پشتی بورینا سالەکێ هەردوو پروژە ئێخستە دەستێ میدیایا و مە نەدیت چ دژایەتی هەیە لسەر مە چ ژلایێ دەستهەلاتێ یان جەماوەری ڤە. میدیایێن کوردستانێ بشێوەکێ باش بەرچاڤکر و بتایبەتی رولێ کوڤارا (مەتین) ئەم ب بەرز د نرخینین دڤی بواریدا کو گرنگیەکا باش دایە ڤان هەردوو پروژا.

مەتین: دکتور تو دبێژی ئەڤ پروژێن جەنابێ تە بەحس کرین، ژبلی کوردستانا باشور، کوردستانا باکور، ئەمریکا، تورکیا و ئەوروپا دئامادەنە پێشوازیێ ل پروژەکێ هوسا بکەن یان چالاککرنا ڤی پروژەی بکەن؟

ب. یاسین: پرسیارەکا گەلەک گرنگە، بەری ئەم پروژەی پێشکێش بکەین مە ئەڤ پرسیارە ژ خو کریە و دهەر هەولەکا دبلوماسیدا دڤێت ئەڤ پرسە بهێتە کرن، ئەرێ گەلو ئەو دوو لایەنێن ململانێ کو (p.k.k) و (تورکیا) نە، یا راستی ئەوە بێژین لایەنێ ناسیونالیزمێ کوردی د (تورکیا) دا بگشتی و بتایبەتی (p.k.k) ل رەخەکی و (تورکیا) ل رەخەکێ دی، و مە ئەڤ پرسیارە ژ خو کریە و گەهشتینە وێ باوەریێ کو قەناعەتئینانا (p.k.k)ێ لسەر پروژەی کو بێ گونجایی بیت بو وان ئەو قەبول بکەن چەکی دانن و بهێنە دناڤ پروسا سیاسیدا ل تورکیا کارەکێ گەلەکێ ب ساناهی نابیت، بەلێ رازی کرنا تورکیا ژی کارەکێ ب ساناهی نینە، بەلێ ب قەناعەتا مە رولێ ئەمریکا دڤێ مەسەلێ دا دێ رولەکێ کاریگەر بیت و دێ (تورکیا) بەرەڤ رازیبوونێ بەت.

ئەڤ وارێ هەیێ پراکتیکی دناڤ پروژەی دا مە گەلەک ڤەکری بەحس نەکریە. بەلێ هزرا مە ئەم پروژەی پێشکێش بکەین و ئەگەر سەرکردایەتیێ ژ مە خواست، ئەم دێ پلانەکا تەفسیلی دەینێ کا چەوا پێنگاڤ پێنگاڤ بو سەرکەفتنا ڤی پروژەی کار بکەین. ئەڤ تشتێ مە ژ بەرێز (نێچیرڤان بارزانی) سەروکێ ئەنجوومەنێ وەزیران بهیستی، تا رادەکێ زور دلخوشکەر بو و نێزیکی 100% دگەل روحا پروژێ مە ئێکدگرن.

مەتین: ئەمریکا ژی هندەک ئیشارەتێن بڤی رەنگی لسەر زاردەڤێ بالیوزێ خو ل عیراقێ داینە؟

ب. یاسین: بەلێ ژ بلی کو بالیوزێ ئەمریکا ل عیراقێ (زەلمای خەلیل زاد) بەری سێ هەیڤا راگەهاندنەک گەلەک بالکێشدا ل سەر ڤێ چەندێ کو دبێژیت: ئەگەر کوردێن عیراقێ رابن ب رولێ ناڤبژیکرنێ دناڤبەرا (p.k.k) ێ و (تورکیا)دا ئەڤە دێ تشتەکێ باش بیت. ئانکو ئەڤ خالە گەلەکا گرنگە بهێتە بکارئینان کو حەز و تێگەهشتنا ئەمریکا بو چارەسەرکرنەکا دبلوماسی ب بوونا (p.k.k) ێ د باشورێ کوردستانێ دا.

مەتین: ب هزرا وە ئەمریکا گەهشتیە وێ باوەریێ کو کورد دشێن هەڤسەنگیا تەرازیا بەرژەوەندییا راگرن؟ یان ئەگەر نە ژبەر چ؟ و ئەگەر بەلێ چەوا؟

ب. یاسین: ئەز باوەر دکەم د وان سێ سالێن بووریدا، دەستهەلاتا سیاسی ل باشورێ کوردستانێ هەتا سنورەک باش د وان بەلانسا باشی گەهشتیە و دخازیت هەتا رادەک باش وان بەلانسا بکاربینیت دبەرژەوەندا نەتەوەیا کورد بشێوەکێ گشتی ل کوردستانا مەزن، بەلێ گەلەک بتایبەتی ل باشورێ کوردستانێ، باوەر دکەم سەرکردایەتیا سیاسی ل باشورێ کوردستانێ سەرکردەک پراگماتیە بەلێ باوەر دکەم کو ل باشورێ کوردستانێ دەلیڤا مە زێدەترە وئەم هندەک ژ ئیماکنیاتێن خو ل باشورێ کوردستانێ بێخینە دخزمەتا نەتەوا کورد ل کوردستانا مەزن، ڤێجا ئەڤە روحا هەردوو پروژایە. براستی ئەو دەلیڤا چێبوی ل باشورێ کوردستانێ ئەم باوەر دکەین کو هەمی کورد ل هەمی دونیایێ هەتا ل ئێکەتیا سوڤیێتا بەرێ ب بەرزی ڤێ چەندێ د نرخینن، وفەرە لسەر باشورێ کوردستانێ گرنگیێ ل بەشێن دیێن کوردستانێ بدەت و بشێوەکێ پوزەتیڤ تێکەلی کێشا کورد ببیت ل پارچێن دیێن کوردستانێ.

مەتین: ئێک ژ خالێن گرنگ دپروژەیدا ئاشتی دناڤبەرا کورد و تورکادلیە، هوین باوەر دکەن کو تورکیا ب وێ سەر هشکیا خو یا ئامادەبیت و بهێتە دروینشتنا ئاشتییێدا و ملکەچ بیت بو هندەک دلخازێن مللەتێ کورد؟

ب. **یاسین:** بەلێ ئەز باوەرم کو ململانێ ل تورکیا د (83) سالێن بووریدا، هەر ژ دەستپێکا دامەزراندنا دەولەتا تورکیا دا، هەتا نوکە ململانەکا دناڤبەرا ئایدولوژیا کەمالیزمێ و ئایدولوژیا لیبرال دیموکراس کو ئەڤە دوو پروژەنە دژی ئێکن، ئەز باوەرم کێشا کورد دناڤ ڤێ ململانێدا د پروژەک لیبرال دیموکراسدا جهێ خو دگریت. ئو ئەگەر ئەم هەلویستێن تورکیا بەراورد بکەین بەری پازدە سالا دگەل ئەڤرو، گەلەک گوهورین ب سەردا هاتینە و گەلەک ریفورم چێ بووینە، کو داکوکیێ دکەن ڤەکرنەک هەبیت بەرامبەر کێشا کوردی و ئەڤەژی دێ بیتە ڤەکرنەک بەرامبەر بەشداریکرن د ئێکەتیا ئەوروپا دا، هەروەسا ئەمریکا ژی بشێوەکێ باش یا هەول ددەت کێشا (p.k.k) ێ ب ئاشتیخوازانە چارەسەر بکەتن.

مەتین: ژوان خالێن بالکێش دپروژێن هەوەدا ئەوە کو هەوە گەلەک پشتگیری ب گلوبالیزمێ کریە، هوین باوەر دکەن کو گلوبالیزم دێ بیتە زامنێ ب دەستڤەئینانا مافێن کوردان؟

ب. **یاسین:** ئەز باوەرم پروژێ ئێکێ ئەوژی بابەتێ کوردستان دناڤ پروژێ روژهەلاتا ناڤەراستا مەزندا گرێدانەکێ دگەل گلوبالیزمێ چێدکەت. ب قەناعەتا مە پروژێ روژهەلاتا ناڤەراستا مەزن یا ئەمریکی، باوەرم ناڤ ئینانەک هەرێمییە بو پروسێ گلوبالیزمێ یان پروسێ سیستەمێ نوی یێ جیهانی بو زالبوونا ئەمریکا د دەڤەرێ دا.

ئەم باوەرین ئەڤ مەسەلەیا رولێ کورد دناڤ پروژێ روژهەلاتا ناڤەراستا مەزندا، مەب گەلەک رەخاڤە یێ پەیوەندیدار کری، کو بەرژەوەندیێن کوردا دگەل ئەمریکیا یەکانگیر دبن ئانکو تەفاعلێ دکەن کو دگەهیتە وی ئاستی کو کوردا بکەتە عنێرەکێ جدی و گرنگ د ستراتیژییا مەزن یا ئەمریکا دا د روژهەلاتا ناڤەراستدا. چونکی ئەڤ پروژێ روژهەلاتا ناڤەراستا مەزن، پشتی (11ی سپتمبەرێ) ژلایێ ئەمریکا ڤە هاتیە پێشکێشکرن گەلەک دەنگ ل دژی وێ دەرکەفتن و حەتا ژ هەڤپەیمانێن وێ بوون وەکی تورکیا، کو تورکیا نەرازیبوونا خو دەربڕێخست دەربارەی پروژێ روژهەلاتا ناڤەراستا مەزن ژ بەر کو ئەڤ پروژە دێ بیتە هوکارێ گوهورینا نەخشێ سیاسیێ روژهەلاتێ وێک ژوانا کو (مسر)ە و گەلەک وەلاتێن عەرەبی، ژبەر هندێ ئەم وەکی کورد وەکی نەتەوا کورد باوەرین ئەڤ پروژە نقازانجا کوردا دایە وپێدڤیە بخێرهاتن لێ بهێتەکرن. هەر گوهورینەک د پێشڤەچوونا ئابووری یان جڤاکی یان دیموکراتی یان مافێ مروڤی و رەوشا ئافرەتا کو ئەڤە خالێن سەرەکی نە د پروژێ روژهەلاتا ناڤەراستا مەزندا و دڤان بواراندا کورد دێ مفای وەرگرن.

مەتین: بدیتنا هەوە ئەم کورد ب هاتنا ڤی پروژەی (پروژێ روژهەلاتا ناڤەراستا مەزن) دێ چ مفادار بین؟ یان ب نەگەهشتنا ڤی پروژەی بو کوردان دێ چ زیان هەبن؟

ب. یاسین: باوەردکەم کو ب نەهاتنا ڤی پروژەی ئەم دێ زیانێ بینین چونکی بایێن گورانکاریا ل دەڤەرێ ب کاریگەریا ئەمریکایە، و هەکە ئەم خو ژ بازنێ روژهەلاتا ناڤەراست دەربێخین، بباوەرم ئەم دێ ژ وان گورانکاریا بێبەش بین. ئەم پتریەکا گەلەک گرنگ نینین، بەلێ گرنگیا مە لوێرێ دیار دبیت دەمێ

بەرژەوەندیێن هێزێن مەزن و بتایبەتی ئەمریکا دزانین د چ دایە و بەرژەوەندیا مە کوردا د چ دایە. ئو چەوا ئەو بەرژەوەندیێن مە دگەل یێن وان ب شێوەک هارمونی دکەڤیتە حالەتەک هارمونی. ئەز دبێژم لڤێرە کورد قازانج دکەت ل روژهەلاتا ناڤەراستدا.

مەتین: د پروژەیا ئەم (p.k.k)ێ گەلەک جارا دبینین، لێ بزاڤەکا دی ژی ل باکورێ کوردستانێدا هەیە، هوین وەک روناکبیرێن کورد و خودان دوو پروژێن گرنگ، هوین بزاڤا کوردی ل وێرێ د چ ئاستدا دبینن، ئایا د ئاستێ ڤێ دانوستاندنێ دانە و ببنە فاکتەرەکێ گرنگ؟

ب. یاسین: پرسیارەکا گەلەک گرنگە و وێ رامانێ ددەت کو تەنها فاکتەر و تەنها ئەکتەر د سیاسەتا کوردیدا ل باکورێ کوردستانێ تەنها p.k.k)) نینە، راستە ئەو هێزەکا سەرەکییە، بەلێ ل جەم وێ ژی کومەلگایێن مەدەنی و حزبێن سیاسی هەنە، راستە بناڤێ کورد و کوردستانێ نینە، بەلێ ئەڤ حزبە د خزمەتا دوزا کوردانە و هندەک ژوان خو لسەر ئاستێ هەمی تورکیادا خودایە نیاسین و خەلکێ تورک ژی بوینە ئەندام دوان حزبادا. بەلێ د بنەرەتدا پەیدابوونا وان لسەر بانگەشە و بەرگریکرنا لسەر کێشا کورد و بو کێشا کوردە. ئانکو د تەکنیکا چارەسەرکرنا ململانێدا پێدڤیە ئەو لایەنێ کو رادبیت ب هەولا دبلوماسی بو چارەسەرکرنا ململانێ ئەکتەرا باش بخوینیت و نەخشا ئەکتەرا لبەر چاڤێن وی بیت د لایەنێ تورکیدا، دەولەتەک تورکی ب رەسمی هەیە و ئەم دزانین کیە و چەولیە؟

بەلێ د لایەنێ کوردیدا ئەز باوەردکەم کێشە ئالوزترە حەتا نهو ل باکورێ کوردستانێ چەترەک نینە کو هەمی هێزێن کوردستانێ کوم کەتن و ئەم ب وی

چەتری را باخڤین، ئو هزرا پروژێ مە ئەوە کو ئەڤ پرسیارە بو دەستهەلاتدارییا سیاسی بهێلین، یان ئەگەر دەستهەلاتا سیاسی حەز بکەن دگەل مە (خودانێن پروژێ) هەڤپەیڤینا بکەن کا ئایا ئەم دێ چەوا ژلایێ عەمەلیڤە ڤی پروژەی بجهئینین. ئەڤ پرسیارە گەلەک گرنگە کو ب دوو شێوا دبیت، ئەوژی ئەم وەکی خودانێن پروژەی دگەل دەستهەلاتا کوردی باخڤین و پلانەکا عەملی دارێژین، یان دەستهەلاتا سیاسی بخو پێ رابیت، بو نمونە تیمەک ژ مەکتەبا سیاسیا پارتی دیموکراتی کوردستان و تیمەک ژ مەکتەبا سیاسیا ئێکەتیا نیشتمانیا کوردستانێ و هندەک کەسانێن شارەزا تیمەکا مەزنتر چێکەن، داکو بەرسڤا ڤێ پرسیارێ د پێنگاڤێن عەمەلیدا بهێنە دان.

مەتین: عیراق دناڤبەرا پێشکەفتن و پاشڤەمانێدا، عیراق دناڤبەرا سێ هێزێن ژێک جودادا، دناڤبەرا کورد و عەرەبادا، هێشتا پەیوەندیێن کورد و عەرەبا نەکەتینە قوناغا باوەریێ بەلکو لسەر ئێک و دوو ب گومانن.

هوین ڤان پەیوەندیا چەوا دبینن و چەوا د هەلسەنگینن؟

ب. یاسین: ئەڤ پرسیارە گەلەک گرنگە و بەرسڤا وێ ژی گەلەک بەرفرەهە و حەز دکەم ژ روژا شکەستنا دکتاتوری دەستپێبکەم. من دوو نامە نڤیسینە بو سەرکردایەتیا پارتی و یەکێتی، تێدا من بەحسێ هندەک سیناریویا کریە کو لبەراهیا مەنە، ئێک ژوان باوەریا من ئەو بو کو ل عیراقێ خوین دێ رابیت. ئەو نامە هێشتا لدەف منن و کوڤارا مەتین دکاریت وەکی خو بەلاڤە کەتن. و حەتا ئەوێن کو ب هاریکاریا ئەمریکا دەستهەلات وەرگرتی، چێدبیت ئەوژی بەرامبەر ئەمریکا بکەڤنە د شەریدا بو دەرکرنا ئەمریکا ، خالا سیێ پروژێ بریتانی یا چێکرنا دەولەتا عیراقێ پروژەک نەسەرکەفتی بو و پێدڤی بو لسەر کوردا ل

دەستپێکێ پرسیارا ئەمریکا بکەن بێژن ئەگەر (83) ساله پروژێ دەولەتا عیراقێ یا بریتانی سەرکەفتی نەبوو د بەرهەمئینانا وەلاتەک پر هارمونی، ئایا ئەمریکا ب چ ئامراز د هەمان پروژەیدا دێ شێت بسەرکەڤیت. ئەڤە هندەک پرسیارێن جدی بوون کو دوێ نامێدا من ئاماژە پێکربوون. بباوەریا من ئەگەر ئەمریکا هەر دسەر هەمان پروژێ بریتانی بچیت دبیت نەبەس عیراقێ بەلکو کوردستانێ ژی ژدەست بدەت.

نوکە و پشتی سێ سالان ژ فەراهەمکرنا دەولەتەکا عیراقی یا ئێکگرتی ب قەناعەتا من ئەڤ پروژە هێشتا کامل نەبوویە، بەلکو کومەلەکا تەنگەژە و گرفت ل بەراهیا مەنە، کو گەلەک بابەتێن مەزن و هەستدار هاتینە پاش ئێخستن و مخابن کوردا ژی لسەر خو قەبولکریە و ژوانا مەسەلێن ستراتیژینە بهێنە پاشئێخستن هەتا وەختەکێ دی. د ڤێرەدا عەرەب دێ ڤێ دەلیڤێ بخو بکار ئینیت بو بێبەهرکرنا کوردا ژ وان مافێن رەوا و بتایبەتی کێشا کەرکوکێ. ئەز باوەر دکەم کورد ل باشورێ کوردستانێ نوکە وەکی ئەسیر دهێتە بکارئینان و رەهینە ژی کەرکوکە. کەرکوک وەکو رەهینە دهێتە بکارئینان بو هندێ کو کورد نەشێت بچنە ئەلتەرناتیڤەک دی، کورد ناچیتە ئەلتەرناتیڤێن سەربخوییێ بێی کەرکوک و کەرکوک ژی چارەسەر نەبویە. ئەڤە کێشەکا گەلەک گرنگە. هەرچەوا بیت ئەوا من دڤێت بێژم ئەوە کو پشتی سێ سالا ژ نوکە هندەک کێشێن جدی هەنە، دوو ژوان گەلەک د گرنگن. ئێک: مەسەلا دابەشکرنا عیراقێ نوکە ل ئەمریکا نەما ئاخفتنەک لسەر میدیا و روژناما، بەلکو ئەڤ بابەتە ب توندی کەفتیە نناڤ ئیدارا ئەمریکیدا. د دوو هەیڤێن چوویدا ل وەزارەتا دەرڤەیا ئەمریکی و ل کونگرێسێ ئەمریکی دوو پێشنیار بو سەروکێ ئەمریکی هاتینە، کو پێدڤیە عیراق بهێتە چارەسەرکرن کو ئەوژی د دابەشکرنا وێدایە. ئەڤە

پێشکەفتنەک گەلەک گرنگە و (بوش) ب فەرمی رادگەهینیت کو نوکە پلانا دابەشکرنا عیراقێ لبەر دەستێ مە نینە، ئانکو ئەڤ تشتە ڤەکری هێلایە. ئەز باوەر دکەم مەسەلا دابەشکرنا عیراقێ ئەڤرو و پشتی سێ سالان د هەولدانەکا جدیدا بو دروستکرنا دەولەتا عیراقێ، ئەڤرو ژ هەمی روژا نێزیکترە و ل هەمی روژا مومکینترە. کێشا دووێ و یا گرنگ پێدڤیە سەرکردایەتیا سیاسی ل کوردستانێ ئاگەهدار بیت، ئەوژی مەسەلا خوڤەکێشانا هێزێن ئەمریکایە. ئەم دزانین کو ب شێوەکێ عەقلانی دگەهینە وی ئەنجامی کو ئەمریکا تەحەملا وێ شکەستنێ ناکەت، ئانکو ڤەکێشانا وێ ژ عیراقێ هەروەکی ڤێتنامێ ئەڤە ئەمریکا تەحەمل ناکەتن. ژلایەکێ دیڤە ئەز باوەرم مەسەلا خوڤەکێشانا ئەمریکا دناڤ میدیا و پسپورانا نەمایە، بەلکو چویە دناڤ ئیدارە و کونگرێسێ ئەمریکیدا و ل کونگرێسێ ئەمریکی دەنگدان لسەر هاتەکرن ل روژێن داویدا کو ل عیراقێ بمینن. نهو و حەتا دووماهیا سالا (2008) ێ خوڤەکێشانا ئەمریکا دێ بیتە راستیەک ئەگەر خو ڤەکێشانا ئەمریکا بو راستیەک دوو سیناریو لێ پەیدا دبن.

1_ ئەمریکا عیراقێ و کوردستانێ پێکڤە بجهبهێلیت بو خەلکێ وێ.

2_ ئەمریکا ئەگەر خو ژ عیراقا عەرەبی ڤەکێشیت ژبەرهندێیە کو عەرەبا نەڤێت ئەمریکا ل وێرێ بیت، بەلێ کورد ل کوردستانێ حەز دکەن ئەمریکا بمینیت.

ب باوەریا من ب نەمانا ئەمریکا دێ زیانەکا مەزن و ستراتیژی گەهیتە کوردان و تووشی شکەستنەکا مەزن دبیت. ژبەر هندێ ئەلتەرناتیڤ ئەوە کو ئەمریکا دەستێ خو ب کوردستانێڤە بگریت و مودیلا (کوریا باشور) کو بەری دوو سالا من بەرچاڤکری. ئەوژی ئەوە کو ئەگەر ئەمریکا بگەهیتە وی ئەنجامی کو عیراقا عەرەبی ب دەست نائینیت و عیراقا عەرەبی نەبیتە دوستێ ئەمریکا هەرچەندە

ئەمریکا ب ملیاراتا دولار لسەر خەرجکرینە، لێ ل عیراقێ بەشەک هەیە ئەوژی کوردستانە ئەو دخوازیت دگەل ئەمریکا د پروژێ روژهەلاتا ناڤەراستا مەزندا و د هەر حساباتەکا ستراتیژیدا پێکڤە بەرەڤ ئایندەی هەڤپەیمانیەکا جدی دناڤبەرا واندا هەبیت. وەختێ ئەمریکا د شەرێ (کوریا)دا گەهشتە وێ باوەریێ کو دناڤبەرا (سفر) و (سەد) ژمارەک هەیە، ئەوژی ئەوە کو سیاسەتەک پراگماتی (عەمەلی)، بەشەک ژ کوریا سیستەما کومونیستێ بجهبهێلیت، بەلێ دەستێ خو بگریت ب بەشەکێ دی ژ کوریا کو ئەوژی (کوریا باشور)ە، ل وێرێ هەڤپەیمانەک بو خو چێکر سیستەمەک دیموکراتی و ئابوریەکا پێشکەفتی و هەڤپەیمانیەکا بهێز دگەل ئەمریکا هەردوو لایەن تێدا قازانج کرن. ئەرێ گەلو پرس ئەوە دبیت دچارچوڤێ شەرێ ئەمریکا بەرامبەر تیروریزما جیهانی و توندەروا ئیسلامی، ئەڤ هەڤپەیمانە یا کو لسالا (1952) هاتیە ئاڤاکرن دگەل (کوریا باشور) جارەکا دی بهێتە دووبارەکرن ب نمونا کوردستان و ئەمریکادا؟

ئەز باوەردکەم رویدان یێ بەرەف وێ بوچوونێ دچن کو ئێک ژ وان سیناریویا بهێتە بجهئینان. ڤێجا د قازانجا ئەمریکا و کوردا دایە، هەر ژ نهو دگەل وی پروژەی یێ کو ئەز دبێژمێ (پەرالێل) یان (پروژێ هاوتەریب) کار بکەن. پروژێ نهو یێ کو کار لسەر دهێتە کرن، عیراقەک فیدرالی دیموکراتی یەکبوویی، بەس پروژ (هاوتەریب) ئەوە کو کوردستان بەرەڤ سەروەری و نەتەوەیی بچیت. چونکە پێدڤیە ئەمریکاژی بزانیت، کوردستانێ ئەو ماف نینە وەکی هەرێمەکا فیدرالی لدویف دستورێ نهو یێ عیراقێ، دلخازا مانا هێزێن ئەمریکا بکەت و هەڤپەیمانەکا سەربەخو دگەل ئەمریکا مور بکەت. ئەگەر کوردا سەروەریەکا

نەتەوەیی ل باشورێ کوردستانێ نەبیت ئەوان مافێ داخازیا مانا ئەمریکا ل باشورێ کوردستانێ نینە.

مەتین: تە د گوتنا خودا بەحسێ کەرکوکێ وەکی رەهینە کر، ئەم دبینین ئەڤرو بزاڤا سیاسیا کوردی گەلەک گرنگیێ و پشتبەستنا خو یا ب وان مافێن د دەستوریدا هاتینە نڤیسین و پشتبەستنا خو پێ دکەت. هەوە چەند باوەری ب ڤی دستوری هەیە و چەوا د هەلسەنگینن؟

ب. یاسین: باوەر دکەم کێشا کەرکوک کێشەکا ئالوزە و ب زەحمەتە و گەلەک وەخت ژ کوردا چوویە، دڤان هەر سێ سالێن بوریدا گەلەک کێم تشت بو کەرکوکێ هاتینەکرن. ئێک ژوان فاکتەرا ئەو ناکوکیا دناڤبەرا پارتی ویەکیتیدا د وەختەکێ هەستداردا. نهو ئەم بەرەڤ هندێ دچین کو پارتی و یەکیتی گەهشتینە وێ باوەریێ کو کوردا هیچ ئەلتەرناتیڤێ دی نینە ئەگەر ئێک دەست و ئێک دەنگ نەبن. ئەگەر ئەڤە نەبیت ئەم وەکی کورد دێ هەمبەری کارەساتەکا نەتەوەییا مەزن بین. ژلایێ دستوری ڤە، باوەر دکەم دناڤ دستورێ هەمیشەییێ عیراقێدا، کو هێشتا ئەڤ دستورە بدویماهیک نەهاتیە، ئەڤەژی لدویف رێککەفتنەکێ کو لیژنەکا پەرلەمانی بهێتە دانان و ئەو لیژنە پێداچوونێ ددستوریدا بکەت و گەلەک بابەت تێدا بهێنە گوهورین. نهو تەوازناتێن سیاسی ل سەر عەردێ عیراقێ، ئەز باوەردکەم د بەرژەوەندیا کوردا دانینە، ئەگەر ئەم لسەر بنەمایێ هەماهەنگیێ جارەکێ د سەرکەفتی بین ب باوەریا من سێ جارا دێ داکەڤین. جارەکێ ژ بەر خاترا سوننا دێ تەنازلێ کەین و جارەکێ ژ بەر خاترا شیعا و جارەکا دی ژبەر خاترا هەردووکا بەلێ ئەو دێ جارەکێ بومە تەنازلێ کەن. ئەڤە وێ چەندێ دگەهینیت کو ئەم د شەرەکێ ناهەڤسەنگ داینە،

دهاوکێشەکا سیاسی یا مەزنتر یاکو ئەز باوەر دکەم دچارچوڤێ عیراقێ نارواوەستیت، بەلکو چارچوڤێ هەرێمایەتی و جیهانێ ژی دگریتە خو و کومکارا عەرەبی ژی پەیوەندیدار دکەت.

ئەوا ل دستورێ کاتی ل ماددێ (58) لدور مەسلا کەرکوکێ هاتیە گوتن، یاکو هاتیە قەبولکرن د مادا (140) ددستورێ هەمیشەییێ عیراقێ دا دوی مادەیدا هندەک خالێن لاوازیێ تێدا هەنە، ئەز باوەردکەم لایەنێ عەربی دێ بکارئینن. بو نمونە، ل دوماهیا ماددێ (58) دا،دبێژیت: ئەڤ هەمی ئاسانکاریە پێدڤیە بهێتە کرن بو ئاساییکرنا بارودوخێ کەرکوکێ ب مەرجەکی دگەل بنەمائێن دادپەروەریێ دژ نەبیت " بنەماییێن دادپەروەریێ چنە؟". ئەگەر ئەم دستوری بخوینین ل ماددێ (23) چ دبێژیت " بو هەر عیراقیەکی هەیە ل هەر جهەکێ عیراقێ خاوەندار بیت و بژیت " ئانکو مادا (23) دێ هێتە بکارئینان وەکی چەکەکی بو هێشتنا ئەو عەرەبێن کو ئەم دبێژینێ (مستو×ن) یان هاوردە و ئەڤە کێشەکە ژ وان کێشا.

کێشا ریفراندومێ باوەر دکەم بخو کێشەکە وەکی من ل هندەک جهێن دی ژی بەحسکریە، دوو ریفراندوم هەنە، ئێک ژوانا ئەوە کو ریفراندوم هێزەکا بریاردانێ نینە، بەس راوێژکاریە (استشاری) ئەڤە بو نمونە ل (سوید) دیڤچوونا دیموکراتییێە و ل هندەک جهێن دی هێزەکا بریارێ هەیە. د ماددا (58) یان (140) دا نەهاتیە دیارکرن کو ئەو ریفراندوم یا کو ل کەرکوکێ دهێتە کرن، (استشاری) یە یان (اقراری) یە؟ دوماهیک جار دوی ماددەی دا تشتەک هاتیە دەربرین کو دبێژیت "الاستفتاء لا×هار ارادة السكان" ئانکو نابێژیت بو بریاردانا چارەنڤیسێ کەرکوکێ.

هەروەسا فاکتەرێ وەختی ژ هەمیا گرنگترە، نهو دوو هەیڤا پەرلەمان دێ کەڤیتە دبێنڤەدانێدا هەر ژ (7/1) تا (9/1) پاشی (9/1) ئەو لیژنا پەرلەمانی دێ هێتە دانان. چەوا دێ هێتە دانان؟ چ هەماهەنگی دێ هێتەکرن؟ ئەوژی دێ وەختی کێشیت. بو وێ لیژنێژی چار هەیڤ دڤێن هەتا پێداچوونێ لسەر دستوری دکەت. ئەو دستور جارەکا دی دێ زڤریتە پەرلەمانی، ئەم گەهشتینە سالا (2007) و ل (2007/3/31) پێدڤیە ئاساییکرن بدویماهیک بهێت و ل (2007/7/31) پێدڤیە ئامار بهێتە کرن و ل (2007/12/31) ریفراندوم لسەر بهێتە کرن. ئانکو هەتا (11/31) مە وەختەکێ گەلەکێ کێم یێ هەی، ژبەر هندێ د هندەک راگەهاند و گفتوگوێن میدیاییدا من گوتیە نهو فاکتەرێ وەختی گەلەکێ گرنگە و هەر روژەکا ئاڤا دبیت سەرکردلیەتیا کوردی دڤێت پرسیار ژ خو بکەت، ئایا ئەڤرو بو کەرکوک چ هاتیە کرن.

لێ ئەگەر سیناریویا دووێ ببیتە راستیەک، ئەوژی ئەوە کو ئەمریکا د ستراتیژیەتا خو یا پێنجی سالێن داهاتیدا بینا بکەت لسەر کوردستانێ، ئەمریکا کوردستانێ ناخوازیت. ئانکو ئەمریکا دێ هەمی شیانێن خو خەرج کەتن کو کوردستان وەکی ئیسرائیل نەبیتە بارگرانیەک لسەر وێ چ ژ لایێ لەشکەری و چ ژلایێ ئابوریڤە. بەلکو بەروڤاژی ببیتە فاکتەرەکێ پوزەتیڤ بو ئەمریکا بو بەرهەمئینان و پێشڤەبرنا کوردستانێ و بینا لسەر دەولەمەندیا خو بکەت نەک یا ئەمریکا. تەنها و تەنها ئەوا ئەز دبێژمێ (التکامل الاستراتیجي) ل دەڤەرێ، کوردستانێ دێ کەتە خالەکا گەلەک گرنگ وەکی قەوقاز، وەکی خەلیج و وەکی روژهەلاتا ناڤەراست بشێوەکێ گشتی، وەکی ناوچێن دەولەمەند د لایەنێ گازێدا

کو ئەڤە هەمی هوکارن کو ئەز بباوەرم د سیناریویەک دلهاتیدا ب ئەگەرەک زێدە کو ببیتە راستیەک.

مەتین: دکتور د پروژێ دووێدا، تو نابینی چەپەرێ لەشکری (خودان هزرێن لەشکەری) ل عێراق و تورکیا جارەکا دی وەکی بەرێ ژبو لێدانا بزاڤا کوردی کاریکەن؟

ب. **یاسین:** مە د پروژەیدا ئاماژەک وەسا دایە کو عیراقا عەرەبی بێی باشورێ کوردستانێ، لسەر دەستێ (جەعفەری) هەولدا د دوو سەرەدانادا ئێک ئاشکراو یا دی نهێنی بو هندێ لسەر شێوازەکێ کلاسیکی کەڤنار جارەکادی دناڤبەرا بەغدا و ئەنقەرەدا هوکارێ کوردی بهارن ل بن فشارەک هاویەش دا کو (p.k.k) ێ نەچارکەن باشورێ کوردستانێ بجهبهێلن. ئەڤە براستی ئێک ژوان خالا بو کو ئەم بیر بکەین کو ئەگەر کورد د عیراقێدا بدروستی فاکتەرەکێ یەکسانە دگەل عیراقا عەرەبی، بوچی ئەو نکاریت دبلوماسیەتا خو بکەت؟

ئەڤە براستی مە ب شێوێ پرسیارەکێ ئینایە زمان و مە هەول دایە کو د وەلامێدا بێژین، بەلێ باشورێ کوردستانێ دشێت پێنگاڤەکا دبلوماسیا بڤی رەنگی پاڤێژیت. یێ عەسکەریتاری باوەریا من ئەوە کو رژێما بەغدا ئەڤرو ئەم نەشێین بێژین عەسکەریتاریە، بەلکو رژیمەک هەشە خو نەگرتیە حکمێ میلیشا و ئەحزابا یێ زالە لسەر. ل رەخێ تورکی، راستە رولێ عەسکەری گەلەکە، بەلێ ب کاریگەریا نێزیکبوونا تورکیا ب پروژێ یەکێتیا ئەوروپا ئەوێ ئەز دبێژمێ پروژێ لیبرال دیموکراسی، کاریگەریا عەسکەری ل وێرێ ژی کێم بوویە، ل بەرامبەر کاریگەریا ئەمریکا زێدەیە ل دەڤەرێدا و ئەز باوەر دکەم بوچوونا ئەمریکا ژ بوچوونا پروژەی نێزیکترە حەتا ژ بوچوونا عیراقا عەرەبی ئەوا ب هێزا چەکی

بشێوەکێ هاویەش عیراق هێزێن خو بنێریت ب سەر زک وپشتێن کوردا دا دەریاز دبیت و دگەل (p.k.k)ێ شەری بکەت بو هندێ داکو (p.k.k) ێ نەچار بکەتن بو ناڤ تورکیا.

ئەز باوەر دکەم چارەسەریا عەسکەری چ رولی نابینیت بەلکو رولێ دەستپێشخەرییێن دبلوماسی ژ هەمی روژا زێدەترە، هەلبەتە دەستهەلاتا سیاسی ل باشورێ کوردستانێ د گەل رولێ ئەمریکا و ب چالاککرنا رولێ ئێکەتیا ئەوروپا بشێوەک دبلوماسی بو نێزیککرنا وان د چارەسەریەک وەسادا ئەز بیاوەرم دێ ب سەرکەڤیت.

مەتین: ژوان خالێن د پروژەیدا هاتینە دلخازکرن هندەک ژوانا ژ ئالیێ بزاڤا سیاسیا کوردی ڤە هاتینە بەرسڤدان، وەکی لێدانا (p.k.k)ێ ل باشورێ کوردستانێ کو ژلایێ دەستهەلاتا سیاسیڤە هاتە رەتکرن و خالا دووێ دەسپێشخەریا سەروکێ هەرێمێ کاک (مسعود بارزانی) بوو بو ناڤبژیکرنێ دناڤبەرا تورکیا و کوردادا ل کوردستانا تورکیا بو چێکرنا ئاشتیەکا سەرانسەری.

ب. یاسین: باوەر دکەم راگەهاندنا بەرێز "مسعود بارزانی" سەروکێ هەرێمێ ل واشنتون پر بها بوو. ئاماژەکرنەکا گەلەک جدی بوو. یا کو دبێژیت چارەسەریا (p.k.k)ێ چارەسەریەک سیاسییە ئەڤەژی تورکیا ب جدی وەرگرتیە و هەمی لایەنا ب جدی وەرگرتیە. ئەڤەژی ب رەئیا من سیاسەتا مە بەرەڤ کوردستانیبوونێ دبەت، کو بەرێ بزاڤێن چەکداری یێن کوردستانی د هەر پارچەکێدا د نمونەکا نە پیروزدا د کەفتنە د هەڤپەیمانادا دگەل رژێمێن داگیرکەر و دوێ رێدا بەشەکێ دی یێ کوردستانێ زیان دگەهشتێ. لێ ئەڤ بوچوونێن سەروک (بارزانی) و دناڤ کوچکا سپیدا وێ راگەهاندنێ بدەت، ئەز باوەر دکەم

ئەڤە پێشڤەچوونەکا گەلەکا مەزنە د سیاسەتێن کوردستانیدا،مەبەستا من ژی کوردستانا مەزنە. دڤێت ئەڤ تەوەجهە بهێتە پیروزکرن، وبهێتە نیشاندان وەکی خالەکا گەش د خەباتا سیاسییا کوردستانیدا بهێتە بەحسکرن. وئەز بباوەرم کو ئەڤ تەوەجهە دگەل روحا پروژەی هەڤ دگریت.

مەتین: باشە مادەم دڤێت سیاسەتا مە کوردستانی بیت، ئایا کوردستانا روژهەلات رولێ ڤان پروژا چەوا دبینیت؟

ب. یاسین: باوەر دکەم د پروژێ ئێکێ دا یا کونفرانسێ روژهەلاتا ناڤەراستا مەزندا، ل وێرێ کوردێن روژهەلات و روژئاڤا ئەوژی دێ بەحسێن خو پێشکێشکەن و ئەو سیناریوێن چاڤەرێی ئیران و سوریێ دبن بگشتی، ئەو دێ ئەکتەرەکێ جدی بن د بەشداریا ڤی کونفرانسیدا.

بەلێ دپروژێ دووێ دا، ئەز باوەر دکەم بو ناڤبژیکرنێ لایەنێ کوردی ل روژهەلاتا کوردستانێ گەلەک کێمتر پەیوەندیدارە و هەروەسا کوردێن سوریێ ژی. ئەوێ پەیوەندیدار دبیت باشورێ کوردستانێ و دەستهەلاتا سیاسیە و ب قەناعەتا من ئەڤ پروژە ل باشورێ کوردستانێ، پێشڤەچوونەک جدیيە ل سەر ئاستێ عیراقا عەرەبی ئەم دێ بهێزتر کەڤین و ئەم دێ بدروستێ بو وان دیار کەین کو ئەم ئەکتەرەکین نە بەس ل ئاستێ عیراقا عەرەبی، بەلکو ئەلتەرنەتیڤا مە گەلەک جدی و ساخلەمترە ژ ئەلتەرنەتیڤا (جەعفەری) ونمونێن وەکی وی.

مەتین: دەستەکا روناکبیرا، دەستەکا مێشکێ کورد دگەل کەسانێن رەوشەنبیری و ئەلتەرناتیڤێن کورد پەیوەندی چەند هەنە و د ئاست دایە؟

ب. یاسین: مه پەیوەندی دگەل خەلکەکێ زور ژ رەوشەنبیرا بێن هەین و پشتگیریا خو بو ڤان پروژا کریە، چ ل دەرڤەی وەلاتی و چ ل باشورێ کوردستانێ. نێزیکبوونا مه ل بەرسڤا وێ پرسیارێ یه بشێوەکێ عەمەلی، مه هەول نەدایه کو رێکخستنەک بەرهەم بینین د دەوروبەرێ وێ هزرێدا و وان پروژا بکەینە رێکخستنەک کوردستانی، ئەڤه مه نەکریە. بەلکو مه گوتیه دەستەک ژ روناکبیرێن کوردستانێ دیاردەیەک ئێکجاری یه دگەل وێ ئێکجاریێ رولێ وێ دێ بدویماهیک ئێت. بەلێ دیاره پشتی سالەکێ روحەکا نوی کەفتیە د پروژەی دا و بشێوەکێ جدی هاتیه خواندن و نرخاندن داکو رولێ وان یێ جدی بمینیت.

مەتین: بەلێ دکتور رەئیا گشتی ژ خالێن گرنگه بو لڤاندنا گەلەک تشتێن کو مەندبووین، رەئیا گشتی گەلەک یا گرنگه و گەلەک کارتێکرنا خو هەیە، داکو ئەلڤاندنێ ل بزاڤا گشتی بکەین کو دەمەک درێژ پاشڤەهێلابوو، یان گرنگی نەدابوویێ.

ب. یاسین: باوەر دکەم دوو خالێن گرنگ هەنە ئەوژی ئەوە کو رەئیا گشتی گرنگه بەلێ د دوەختێ بووریدا، براستی رەئیا گشتی ل باشورێ کوردستانێ هند رولێ خو نەبوویه، بەلێ دگەل وەختیدا و دگەل تێبینێن مه یێن تازه لسەر باشورێ کوردستانێ و جموجولێن سیاسی وپەراوێزا رەئیا گشتی گەلەک هاتیه گوهورین.

خالا دووێ وەختێ مه پروژه پارسال پێشکێشکری لسەر بنیاتێ کو نەهێته فەراموشکرن وهەر ژ دەستپێکێ چەکێ وان پروژا نەهێته شکاندن،ومه بشێوەکێ نهێنی کریە، ویاوەر دکەم سەرکردایەتیا سیاسی ژی بتایبەتی ل پروژێ ناڤبرژیکرنا

دناڤبەرا (p.k.k) ێ و تورکیا دا دگەل بوچوونا مەیە کو ئەڤ دبلوماسیەک نهێنییە.

لەورا ژبەر وان ئەگەرا مە خو سالەکێ دویرئێخست دناڤ میدیا و رەئیا گشتی. بەلێ ئەڤرو و پشتی سالەکێ مە دیت کو ئەڤ تشتە پێدڤیە و د وێ سەرەدانا مە بو کوردستانێ ئینای، مە دیت کو پشتگیریەک باش هەیە، وئەڤ پروژە بشێوەکێ ڤەکری ل میدیایا دا ل سلیمانیێ و هەڤلێر و دهوکێ و بتایبەتی کوڤارا مەتین مە پێشکێش کریە ئەڤەژی گروڤەکە کو رەئیا گشتی ل باشورێ کوردستانێ، هندە ببیتە ژمارەک گرنگ د هاوکێشا سیاسیدا و وەختە پەراوێزا خو بەرفرەهبکەت بەرامبەر دەستهەلاتی.

مەتین: ل دویماهیێ ئەمژی هیڤیدارین سەرکەفتی بن و دلخازێن هەوە و بێن مە هەمیا بێتە جێ و گەلەک سوپاس.

گەلەک سوپاس بو ڤێ دەلیڤا گەلەک زێرین و زور سوپاس.

ڕاپۆرتی بیکەر-هاملتن:
سیاسەتی ئەمریکا بە بنبەست گەیشتووە یا
پڕۆژەی "عیراقی دیمۆکراتی و فیدرالی" ؟ *

سوید 2006/12/19

ئەم بابەتە لە زستانی 2006 لە هەندێک ماڵپەڕی کوردی و ڕۆژنامەی *ئاسۆ* و کۆڤارا (*مەتین)دا* بڵاوبۆتەوە

ناوەڕۆکی بابەت

پێشەکی
پڕۆژەی دەوڵەتی عیراق
دەوڵەتی عیراق دوای ڕووخانی ڕژێمی بەعس
سیاسەتی ئەمریکا لە عیراق: لە تەوژم و هێرشەوە بۆ پاشەکشێ
ڕاپۆرتی بیکەر-هاملتن
دەرەنجام
هەندێ بیروبۆچوون و "پێشنیار"
پەراوێزەکان

پێشەکی

ماوەیەکە لێرە و لەوێ، لە ئاستی جیاجیای ئەکادیمی و سیاسی و دیپلۆماسیدا، بە گەرمی باس لە کێشەی عیراق و سیاسەتی ئەمریکا لەم پەیوەستەدا دەکرێ. لە ڕۆژانی دواییشدا ئەم گفتوگۆیانە بە ئاستێکی تر گەیشتوون بە هۆی راگەیاندنی راپۆرتی گروپی جێیمس بیکەر–لی هاملتن (کە هەروەها وەک راپۆرتی گروپی متالاکردنی عیراق ناوەبرێ)، لە بەردەوامی ئەم وتارەدا وەک ڕاپۆرتی بیکەر-هاملتن ناوەبرێ.

لەم وتارەمدا هەوڵی ئەوە نادەم کە لە تەواوی راپۆرتەکە بکۆڵمەوە؛ تەنها تا ئەو جێگەیەی کە بۆ تاوتوێکردنی پرسیارەکانی باس پێویست دەبێ ئاماژە بە راپۆرتەکە دەکرێ. بۆ نووسینی بابەتێکی ئەوها لە دیدێکی کوردستانیەوە پێویست دەکات نەک هەر سیاسەتی ئەمریکا لە پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق (وە ئە2و پرۆژەیە وەکو بەشێکی گرنگ لە ئەوەی کە پێی دەبێژن پرۆژەی رۆژهەلاتی ناوەراستی مەزن) باس بکرێ، بەڵکو بە هەمان شێوە و بە هەمان گرنگی باس لە ڕووەکەی تری دراو (واتە سیاسەتە کوردیەکان لە چوارچێوەی پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق) بکرێ. بە مانایەکی تر هەوڵدان بۆ تەنها و تەنها بەرپرسکردنی ئەمریکا لەو بارودۆخەی عیراق و کوردستان و ئەو بنبەستەی کە ئەو زلهێزەی پێگەیشتووە، نەک هەر یارمەتی نادات بۆ تێگەیشتنی ڕاستیەکان، بەڵکو رێک خۆدزینەوەیە لە بەرپرسی لایەنەکانی تر لەم بارودۆخە .

لەبەر فراوانی بابەتەکە و بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە وتارەکە لە رۆژنامە بڵاودەبێتەوە، تەنها هەوڵدەدەم کە چەند پرسیارێکی سنووردار بورووژێنم:

1) چۆن لەو بنبەستە دەگەین کە سیاسەتی ئەمریکا لە عیراق و پرۆژەی دەوڵەتی عیراقی پێگەیشتووە؟ 2) تا چ ڕادەیەک دەتوانین باس لە فاکتەری کوردی بکەین لەوەی کە مەسەلە پەیوەندیدارەکان، بە تایبەت مەسەلەی چارەنووسی باشووری کوردستان، بەم ئاقارە گەیشتوون؟ 3) ئەو ئەلتەرنەتیڤانە چین کە دەتوانن ڕووداوەکان بەرەو ئاقارێکی تر ببەن؟

شێوەی پیادەکردنی ئەم بابەتە لە ڕووی مێتۆدیەوە ئەوەیە کە بۆ تێگەیشتنی ئەم بارودۆخە و باسکردن لە ئەلتەرنەتیڤەکان پێویستدەکات کە باس لە ڕۆڵی ئەمریکا و سەرکردایەتی سیاسی باشووری کوردستان بکەین. ڕۆڵی لایەنە عەرەبیەکانی عیراق و ئاڵۆزیەکانی عیراقی عەرەبی جێگەی لە ناو کرۆکی باسدا نابێتەوە، لەبەر هۆیەکی ئاسان ئەویش ئەوەیە کە ئەم وتارە هەوڵێکە بۆ باسکردن لە ڕوانگەی کوردستانی، بە پەیوەست لەگەڵ سیاسەتی ئەمریکا، بۆ بابەتەکە.

پرۆژەی دەوڵەتی عیراق

شاردراوە نیە کە دامەزراندنی عیراق، وەک دەوڵەتێک لە چوارچێوەی پرۆسەی بە دەوڵەتبوون لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی، تا ڕادەیەکی زۆر دەرهاوێشتەی سیاسەتی کۆلۆنیالی بەریتانیای مەزن بوو. بەزۆر لکاندنی بەشێکی کوردستان بەم دەوڵەتەوە، دواتریش هەوڵی بەردەوام بۆ پاراستنی ئەو حاڵەتە بە خوێن و ئاگر، هەڵەیەک و نادادپەروەریەکی مێژوویی بوو. جگە لە ئەوەش، ئەو دەوڵەتی عیراقە بە کۆمەڵێ کێشەی جدیەوە هاتە ناو سیستەمی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و جیهانەوە. هەر یەکێ لەو کێشانەش لە

بەردەوامى دەوڵەتى عيراقدا نەک هەر چارەسەر نەکران بەڵکو بگرە بە ئاقارى تەشەنەبوون و بەزەحمەتکەوتنيشدا چوون وە ئەمڕۆش بە چڕى ئامەدەبيان هەيە. ئەم کێشانە بريتيبوون لە: 1) کێشەى شيعە؛ 2) مەسەلەى کورد؛ 3) دەسەڵاتى کەمينەى سوننەى عەرەب؛ 4) ئەو پێکهاتە کۆمەڵايەتيە تەقليديەى کە دانيشتوانى ئەو وڵاتەى پێکدەهێنا و هەوڵدان بۆ گونجاندنى ئەو کۆمەڵگايە لەگەڵ پرەنسيپ و دامەزراوەکانى دەوڵەتى مۆدێرن؛ 5) سنوورەکانى عيراق؛ 6) ڕەهەند و قوڵاييە کولتوورى و سياسى و ستراتيژيەکانى عيراق لەو ناوچەدا.[1]

لە لايەکى ترەوە خەباتى ساڵەهاى بزاڤى سياسى و چەکدارانەى باشوورى کوردستان لە چوارچێوەى باوەڕێکدا بوو کە دەکرێ لەو عيراقە بەزۆرەملێيە و بە هەموو گرفتەکانيەوە دەوڵەتێکى ديمۆکراتى، کە تيايدا مافەکانى کورد مسۆگەربووبن، بەرهەمبهێندرێ. لە چڕکردنەوەى مێژووى ئەو خەباتە و ماهيەتە فکريەکەيدا، دەتوانين بڵێين کە ئەو باوەڕبوونە بە بەرهەمهێنانى عيراقێکى ديمۆکراتى دژليەتيەکى جددى لەخۆگرتووە: لە لايەکەوە باوەڕبوون بەوەى کە گەيشتن بەو ئامانجە شياوە و هەر ئەوەش چارەسەرە، بەڵام لە لايەکى ترەوە، باوەڕبوون بەوەى کە عيراق دەوڵەتێکى بەزۆرەملێيە و بێ چارەيى وايکردوە کە کورد ئەو باوەڕە سياسيە هەڵبژێرێ کە ئەويش بەدەستهێنانى عيراقێکى ديمۆکراتيە.

بە باوەڕى من، دواى ئەو هەموو ساڵانە لەو خەبات و قەناعەتە فيکريە و ئەو هەموو هەوڵانەش دواى کەوتنى ديکتاتۆرى عيراق بە هەمان ئاڕاستەدا، ئەمڕۆ کورد بەرەوڕووى حاڵەتێک بوونەتەوە کە دەوێدا پرس نابێ ئەوەبێ کە ئايا هێز و تواناى سەربازى و ئابوورى و ديپلۆماسى ئەمريکا تێرى بەرهەمهێنانى عيراقێکى

دیمۆکراتی ده‌کا یا نا، به‌ڵکو ده‌بێ جارێکی تر ئه‌و پرسه بێته‌وه گۆڕێ که ئایا ئه‌سڵه‌ن پرۆژه‌ی ده‌وڵه‌تی عیراق شیاوه یا نا، وه ئه‌گه‌ر شیاوه چۆن؟

به بۆچوونی خۆم ماهیه‌ت و چوارچێوه‌ی راپۆرته‌که‌ی بیکه‌ر-هاملتن رێک باسه له شێوازی به‌بنه‌جێگه‌یاندنی پرۆژه‌ی ده‌وڵه‌تی عیراق، هه‌ڵبه‌ته زێتر له دیدێکی ئه‌مریکیه‌وه.

به‌م مانایه‌ش پرسیاره‌که زیاتر ده‌بێ ئه‌وه‌بێ که ئایا به به‌رده‌وامی و بگره چڕبوونه‌وه‌ی ئه‌و گرفتانه‌ی که هه‌ر له بیناسازی ده‌وڵه‌تی عیراقه‌وه بوون و به‌رده‌وامیان هه‌بووه، وه له دوای دیکتاتۆریش به شێوه‌یه‌کی خوێناوی و خه‌ستتر خۆیان ده‌رده‌بڕن، ده‌کرێ هه‌ر پێدابگیرێ له‌سه‌ر هێشتنه‌وه‌ی ده‌وڵه‌تی عیراق یا ئه‌لته‌رنه‌تیڤی تر هه‌ن .

ده‌وڵه‌تی عیراق دوای رووخانی رژێمی به‌عس

به‌ر له هه‌ر شتێک ده‌کرێ ئه‌وه بڵێین که ئه‌مریکا به‌ر له هاتنی هێزه‌کانی بۆ عیراق بیری له‌وه نه‌کردبووه‌وه که به‌ره‌ورووی ئه‌و راده‌یه له به‌رهه‌ڵستی و کاری تیرۆریستانه ده‌بێته‌وه که توانا و وزه‌یه‌کی زۆرتر بخوازێ له‌وه‌ی ته‌نها بۆ خستنی رژێمی به‌غدا. له‌وه‌ش گرنگتر هه‌ر زوو بۆ ئه‌مریکا ئاشکرا بوو که ته‌نها کاری سه‌ربازی تێری ئه‌وه ناکات که سه‌رکه‌وتنی سیاسی و دیپلۆماسی له مه‌سه‌له‌ی عیراقدا به‌ده‌ستبهێنێ نه‌ک هه‌ر سه‌ربازی. بۆ ئه‌وه‌ش کاره هه‌ره قورسه‌که، له رووی سیاسیه‌وه، مه‌سه‌له‌ی دامه‌زراندنه‌وه‌ی ده‌وڵه‌تی عیراق بوو. به هه‌ر حاڵ، بۆ ئه‌م مه‌به‌سته، چه‌ند ئه‌زموونێک و سابیقه‌ی فیکری هه‌بوون که ئه‌مریکا پرۆژه‌ی دامه‌زراندنه‌وه‌ی ده‌وڵه‌تی عیراقی له‌سه‌ر بینا کرد که به باوه‌ڕی من

گرنگترینی ئەو ئەزموون و سابیقە فیكریانە ئەوانە بوون: 1) لەیەكچوواندنی حاڵەتی عیراق بە ئەزمونی ژاپۆن و ئەڵمانیای دوای جەنگی دووەمی جیهانی؛ 2) بیناكردنەوەی سەر لەنوێی دەوڵەتی عیراق لە رێگەی "كۆپیكردنی" پڕۆژەی بەریتانیا بوو هی دامەزراندنی عیراق لە ساڵی 1920؛ 3) حسێبنەكردنێكی وورد بۆ ئەو كێشانەی كە لەگەڵ دامەزرانی عیراق بوون بە بنەما و دواتریش خەسڵەتی ئەو دەوڵەتەیان پێكهێنا لە بەردەوامیدایە.

ئەوەی كە پەیوەندی بە خاڵی یەكەمەوە هەیە (واتە لێكچواندنی عیراق لەگەڵ هەندێ ئەزموونی تر) ئەوە دەكرێ بە ئاسانی بڵێین كە خاڵی لێوەدەرچوونی ئەمریكا لەم ڕووەوە چەوت بوو. بە باوەڕی من دەبێ خاڵی لەیەكچواندن لە نێوان یۆگسلاڤیای پێشوو، وەك پڕۆژەیەكی سەرنەكەوتووی نەتەوەیی سربەكان، بكرایە تا لەیەكچواندن لەگەڵ ئەزموونەكانی ژاپۆن و ئەڵمانیا. لە ڕاستیدا ئەمڕۆ دوای سێ ساڵ و نیو لە كاری بەردەوام بۆ وەبەرهەمهێنانەوەی دەوڵەتی عیراق، ژمارەی ئەو خاوەن ڕا و دەسەڵاتدارە ئەمریكیانەی كە باوەڕیان بە لێكچواندی عیراق و یۆگسلاڤیا هەیە (لەوانە پیتەر گالبێرت، وەك كۆنە دیپلۆمات و خاوەنڕا لەم بارەیەوە)، لە زێدەبوون دایە. ئێستاش ئەو بۆچوونەی كە پێشتر ڕای هەندێك لە ڕووناكبیر و كۆنە دیپلۆمات بوو، كە عیراقیش وەك یۆگسلاڤیا كۆتایی دێت، لە ماوەی دواییدا بە ئاشكرا خزاوەتە ناو دار و دەستەی دەسەڵات لە ئەمریكا.

لەم بارەیەوە، جگە لە هەندێ پێشنیار لە لایەن هەندێ كەسایەتی ناو ئیدارە و كۆنگرێس، دۆناڵد رامسفێلد، چەند ڕۆژێك بەر لە هەڵبژاردنە هەرە دواییەكانی كۆنگرێس (لە مانگی ڕابردوو) واتە بەر لە دەستكێشانەوەی، راپۆرتێكی داوە بە جۆرج بوش وە ئاماژەیەكی گرنگی لەم بارەیەوە تیایە. لە

راپۆرتەکەیدا رامسفێلد کۆمەڵێ پێشنیاری خستۆتەڕوو وە لە دوو پێشنیاری هەرە دوایی راپۆرتەکە بیرۆکەی دابەشکردنی عیراق بۆ سێ هەرێم و مۆرکردنی پەیمانێک لە جۆری پەیمانی "دایتۆن"، کە کۆتایی عەمەلی بە دەوڵەتی یۆگسلاڤیا هێنا، خستۆتەڕوو.[2]

دیارە ئەوەش شاردراوە نیە کە ئەمریکا خۆی ئەندازیاری سەرەکی پەیمانی دایتۆن بوو، هەر ئەو ئەمریکایەی کە (لەسەر زاری هەر ئەم جێیمس بیکەرە کە لە کۆتایی هەشتاکان و سەرەتای نەوەدەکان وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بوو) زووتر رایگەیاندبوو کە ئەوان بە هەموو شێوەیەک دژی دابەشکردنی یۆگسلاڤیان. لێرەدا گرنگە ئەوەش بڵێین کە سەرەتای هەوڵدان بۆ سەرلەنوێ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق وە لە بەردەوامی پڕۆسەی سیاسی ئەو سەرلەنوێ دامەزراندنەوەیەدا سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان نەیتوانی بە ڕاشکاوی بە ئەمریکیەکان وە بە کۆمەڵگای نێونەتەوەیی بڵێ کە لێکچواندنی عیراق لەگەڵ ژاپۆن و ئەڵمانیا هەڵەیەکی گەورەیە و لە ئاکامیشدا عیراقیەکان و ئەمریکاش باجێکی زۆری ئەو چەوتیە دەدەن.

ئەوەی پەیوەندی بە خاڵی دووەمەوە هەیە (واتە سەرلەنوێ بیناسازی عیراق لەسەر بنەماکانی پرۆژەی بەریتانی) هەڵەیەکی مێژوویی تر بوو کە بنەماکەی کۆپیکردنی تاقیکردنەوەیەک بوو کە خۆی هەڵەیەک و ناڕەوواییەکی مێژوویی بوو (بە تایبەت بەرامبەر بە کورد) کە بە ڕادەیەکی سەرەکی بەرهەمی سیاسەتی کۆلۆنیالانەی بەریتانیای مەزن بوو. لەم بارەیەوە دەبێ بە ڕاشکاوی بڵێم کە نووسەری ئەم وتارە لە دوو نامەدا بۆ سەرکردایەتی پارتی و یەکێتی، کە هەر ڕۆژێک دوای ڕووخانی حوکمی دکتاتۆر ناردرابوون بۆیان، گرنگیەکی تایبەتی دابوو بە مەترسی لە دووبارەکردنەوەی نەموزەج و پرۆژەی بەریتانی لە عیراقی

دوای سەدام. لە نامەی یەكەمدا ڕێك ئەوە هاتووە كە لایەنی كوردی دەبێ هەر زوو پرسیارێكی جدی بەرەو ڕووی ئەمریكیەكان بكاتەوە و هەر ئەو سەركردایەتیە خۆشی بیرێك لەو پرسیارە بكاتەوە، پرسیارەكەش بەم شێوەیە بوو: ئایا كە پڕۆژەی بەریتانی لە سازدانی دەوڵەتی عیراق لە ماوەی 83 ساڵ (واتە لە 1920-2003) سەركەوتوو نەبوو، ئایا ئەوە چ شتێكە وا دەكات كە هەمان ئەم پڕۆژەیە لەسەر دەستی ئەمریكیەكان سەربكەوێ؟(3)

ئەوەی دەخوازم لێرەدا جەختی لەسەر بكەم ئەوەیە كە ئەوە نەك هەر ئەمریكا بوو كە باوەڕی وابوو كە بە هەر حاڵ پڕۆژەی بەریتانیا "بە بەرگێكی ئەمریكیەوە" دەتوانێ سەركەوتوو بێت، بەڵكو سەركردایەتی سیاسی باشووری كوردستانیش لەو باوەڕەدا بوو كە بەرهەمهێنانی عیراقێكی دیمۆكراتی و فیدراڵی شیاوە "لەسەر بنەمای پڕۆژە بەریتانیەكە." نەك هەر ئەوە، بەڵكو سەرانی كورد لەو بەشەی كوردستان بە شانازیەوە، لێرە و لەوێ، باسیان لەوە دەكرد كە كورد بە ئەزموونەكەیانەوە (1991-2003) دەتوانن پێشەنگ و نموونە بن لەم پرۆسەیەدا. نەك هەر ئەوە بەڵكو بەر لەوەش كە ئەسڵەن عیراقێكی فیدراڵی و نوێ هاتبێتە ئاراوە میدیای ڕەسمی، بە هەموو شێوەكانیەوە، هەر زوو كەوتە ناو پرۆسەیەكی خەستی ڕازاندنەوەی عیراقی پڕ لە تەنگەژە و ململانێی خوێناوی لە ڕێگەی وەسفكردنی بە *عیراقی فیدراڵی و نوێ***: ئەو عیراقەی نەك هەر بەرامبەر بە ئەمریكا بەڵكو لەگەڵ خودی خۆشیدا لە ململانێیەكی خوێناوی دایە. ئەم ڕازاندنەوەیە نەك هەر گومانی شیاونەبوونی پڕۆژەی دەوڵەتی عیراقی لای هەرنەبێ بەشێكی باش لە خەڵكی كورد ڕەواندۆتەوە، بەڵكو بگرە واشی كردوە كە ئیتر عیراقی نوێ و فیدراڵی لە تەسەوری خەلكدا بەرهەمهاتووە و پڕۆژەی بە

زۆرەملێی بەریتانیش بەم پێیە بووە بە پرۆژەی یەکێتی ئارەزوومەندانە و عیراقی دیموکراتی.

ئەوەی پەیوەندی بە خاڵی سێهەمەوە هەیە (واتە ئەو کێشانەی بوونە بنەما و خەسڵەتی دەوڵەتی عیراق)، دەتوانم بڵێم کە ئەو کێشانە، بە تایبەتی ئەو خاڵانەی کە پەیوەندیان بە *ناسنامە و دەسەڵاتی سیاسیەوە* هەبووە و هەیە، لە قۆناغی دوای سەربەخۆیی عیراق (لە ژولای 1958)، بە تایبەتی لە ماوەی ساڵانی حوکمڕانی بەعس و سەدامدا، ئەو کێشانە زیاتر چڕتر و قووڵتر بوونەوە. دەبێ لە هەمان کاتدا ئەوەش بڵێین کە رژێم هەوڵی جددی شاردنەوە و بێدەنگکردنی ئەو کێشانەی دا لە رێگای میکانیزمی *ترس و تۆقاندن و زۆربۆهێنان*، بەڵام کاتێک کە قەڵای *ترس* رووخا ئەو کاتە دەرکەوت کە گرفتە کۆنەکان نەک هەر چارەسەر نەکرابوون، بەڵکو ئەو کێشانە بە تایبەتی لە رەهەندی شیعە و سوننەی عەرەبەوە بە شێوەیەکی خوێناوی خۆی دەربڕی. ئەوەشی کە کێشەکانی یەکجار قوڵتر کردەوە ئەو راستیە بوو کە لە رەهەندە ئیقلیمی و جیهانیەکانیانەوە هەندێ لەو کێشانە تەشەنەبوونێکی تازەیان بەخۆوە بینی وە بەم جۆرە عیراق بوو بە مەیدانی هەندێک ململانێی تازە کە لە سەرەتای دامەزرانی عیراقەوە نەبوون.

هەر لەو چوارچێوەیەدا، بە باوەڕی من، ناکرێ هەر وا بە ئاسانی بگوترێ کە ئەو دەستوورە هەمیشەییەی کە بەرهەمهاتووە، کە دولجار لەرێگەی تەوژمێکی پرۆپاگەندەی سیاسیەوە وا کرا کە زۆریەی خەڵکی کوردستان دەنگی بۆ بدا، بە رێگەی زۆربۆهێنانی ئەمریکا بوو وە کورد چارەی تری نەبوو. بە مانایەکی تر ئەم دەستوورە و ئەو قۆناغەی کە ئەمڕۆ باری سیاسی باشووری کوردستانی پێگەیشتووە ناکرێ نەڵێین بەرهەمی ئەو قەناعەتە نیە کە لە چوارچێوەیەکی

سیاسی-فیکریدا ناوی دەنێم "ئۆتۆنۆمیزم." دواجار خەباتیش بۆ وەدەستهێنانی ئۆتۆنۆمی (کە دواتر بوو بە فیدرالی) و دیمۆکراسی بۆ عیراق بە هەزاران وە بگرە سەدان هەزار قوربانی لێکەوتۆتەوە. دەکرێ لێرەدا ئەو پرسیارەش بکەین: ئایا گەر تەنها، کەم یا زۆر، سیاسەتی ئەمریکا بەرپرس ببینرێ لەو حاڵەتی بنبەستەی کە پرۆسەی بە عیراقیکردنی باشووری کوردستان و پرۆسەی سیاسی لە عیراقی پێگەیشتووە، ئەی قەناعەت و سیاسەتە کوردیەکان و ئەو هەموو کارەی ئەو لایەنە بۆ جورکردنی پرۆژەی دەوڵەتی سەرلەنوێی عیراق کردوویانە لە کوێی هاوکێشە و بەرپرسیاریەتی دەوەستێ؟ پرسە نیگەرانئامێز و هەستیارەکانی باری سیاسی باشووری کوردستان چڕتر دەبنەوە وەختێک دەزانین کە لە دەستووری هەمیشەییدا کورد هیچ زەمانەتێک و هێلی خۆپاراستنی سیاسی-دیپلۆماسی (وەکوو مافی چارەی خۆنووسین بە ڕێگەی ریفراندەوە یا زەمانەتی نێودەوڵەتی یا پشتگیریەکی بێ سێ و دووی زلهێزێکی وە ئەمریکا) بۆ حاڵەتی پاشەکشێ و بنبەست بەدەست نەهێناوە، بۆ ئەوەی لە حاڵەتی ئەوهادا و خۆپێوەبگرێتەوە یا پشتی پێببەستێ. لە ڕاستیدا مەسەلە بنەڕەتی و هەرە گرنگەکانیش (وەکو سنوور و کێشەی کەرکوک) دواخراون، هەروەک چۆن لە بەیانی 11ی مارسی 1970دا کرا. ڕێک ئەوە یەکێ لەو نموونانەیە کە پێماندەڵێن فیدراڵیەکەی ئەمڕۆ زۆرتر لە ئۆتۆنۆمیەکەی ساڵی 1970 دەچێ تا شتێکی تر.

سیاسەتی ئەمریکا لە عیراق: لە تەوژم و هێرشەوە بۆ پاشەکشێ

بە پێداچوونەوەیێکی بە پەلە بە پێشوەچوونەکانی پەیوەندیدار بە مەسەلەی عیراق و سیاسەتی ئەمریکا لەم پەیوەستەدا لە ماوەی ڕابردوودا، تێبینی دەکرێ کە ئەمریکا لە حاڵەتی پاشەکشێ دایە، ئەمەش بۆ هەرنەبێ هەندێک لە شارەزایان شتێکی کتوپڕ نەبوو، بەلکو چاوەڕوانکراویش بوو.[4] لەم بارەیەوە سەرکەوتنی دیمۆکراتەکان لە هەڵبژاردنەکانی کۆنگرێس (بە هەردوو بەشەکانیەوە) مەرج نیە تەنها کاریگەریەکی نێگەتیڤانەی هەبێ بۆ سیاسەتی بۆش و کۆماریەکان لە مەڕ عیراق، بەڵکو بگرە ئەم پێشوەچوونە دەتوانێ دەرفەتێکیش بێ بۆ ئەمریکا بۆ *پێداچوونەوە*. بە مانایەکی تر، ئەم ڕووداوە دەرگەی بۆ هەندێ گۆڕانکاری لە سیاسەتی ئەمریکا لە عیراق خستە سەر پشت. لە ڕاستیدا هەتا بەشێک لە کۆماریەکان کە خوازیاری گۆڕانکاری بوون لەم سیاسەتەدا دەمێک بوو چاوەڕوانی دەرفەتێک بوون بۆ ئەنجامدانی گۆڕانکاری. مانای ئەوە نیە کە دیمۆکراتەکان، دوای سەرکەوتنیان لە هەڵبژاردنەکان، لە تەسکبینیەکی حیزبیەوە و بۆ تۆڵەسەندنەوە لە کۆماریەکان ئامادەبن هەر جۆرە گۆڕانکاریەک بکەن لە سیاسەتی ئەمریکادا بەرامبەر بە عیراق، بە بێ گوێدانە ئەو ڕاستیەی کە کێشەی عیراق (بە تایبەتی لە ڕووی هەندێک لە ڕەهەندەکانی ئەو کێشەیەوە کە ڕاستەوخۆ ئاسایشی نەتەوەیی ئەمریکا پەیوەندیدار دەکەن) بۆتە کێشەی هەموو ئەمریکا وەکوو نەتەوە/دەوڵەت. لە ڕاستیدا نووسەری ئەم وتارە لە چاوپێکەوتنێکی لەگەڵ ڕۆژنامەی (*کوردستانی نوێ*)دا لە کۆتایی 2003 و سەرەتای ساڵی 2004 ئەوەی جەختکردۆتەوە کە ئەگەر ئەمریکا دەرفەتێکی

هەبێ بۆ سەرکەوتن لە عیراق ئەوا بێگومان بە ڕێگەی بەنەتەوەییکردنی (یا بەنەتەوەیی بینینی) کێشەکە دەبێ، واتە دوورگرتنی شەڕ لە عیراق و سیاسەتی ئەمریکا لەم وڵاتەدا لە حاڵەتی بەحیزبیکردن.[5] هەر لەم ئاراستەیەدا ڕاپۆرتەکەی بیکەر-هاملتن بە ڕاشکاوی داوای ئەوە دەکات کە مەسەلەی عیراق لە مەسەلەیەکی حیزبی دەرکرێ وە ببێ بە مەسەلەی هەموو لایەنەکان.[6] ڕێک لەم خاڵەوە، جێگەی سەرنج و گرنگیە کە هەڵبژاردنەکان وە دەرچوونی ڕاپۆرتی بیکەر-هاملتن لە ڕووی زەمەنیەوە زۆر لە یەکتر نزیکن، بەڵکو بگرە لە قۆناغێکا بە چڕی تێکەڵاوی یەکتریش دەبن.

پرسیارێکی گرنگ لەم پەیوەستەدا ئەوەیە: ئایا ئەو ئەلتەرنەتیڤانەیە کامانەن کە لە بەردەم ئەمریکان بۆ دەرچوون لە بنبەست. بۆ وەڵامی ئەم پرسیارەش تەنها گەڕانەوە بۆ ڕاپۆرتی بیکەر-هاملتن بەس نیە بەڵکو کۆی ئەو بیرو بۆچوونانەی کە دەربڕاون بە درێژایی کات، هەر لە دوای کەوتنی ڕژێمی عیراق تا ئەمڕۆ.

وەک دەزانرێ ماوەیەکە زۆر کەس و لایەن لێکۆڵینەوە و گفتوگۆ لەسەر ژمارەیەک لەو ئەلتەرنەتیڤانە دەکەن وە هەتا دێت ئەم باسە قوڵتر و فراوانتر دەبێت. لە ڕاستیدا دەتوانین کۆی ئەم باسوخواسانە لە چەند وشەیەکی کەمدا کۆبکەینەوە: ئەمریکا لە مەسەلەی عیراق و کێشە پەیوەندیدارەکاندا بە بێ ئەلتەرنەتیڤێکی بێ کەموکوڕی ماوەتەوە، بە مانایەکی تر هەر ئەلتەرنەتیڤێک کە باس دەکرێ هەڵبژاردنی لەوەی تر قورسترە. بەم مانایە هیچ ئەلتەرنەتیڤێک ناتوانێ بە شێوەیەکی بنەڕەتیانە بە سەرکەوتنی تەواو (100%) بۆ ئەمریکا لە قەلەم بدرێ؛ لەم حەڵەتدا سەرکەوتن و شکست هەردووکیان ڕێژەیین!

بەهەرحاڵ ئەو ئەلتەرنەتیڤانەی کە تا ئێستا باسکراوون بە گشتی ئەمانەن: 1) زێدەکردنی ژمارەی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق؛ 2) کشانەوەی بە تەواوەتی ئەمریکا لەو وڵاتە؛ 3) سەر لە نوێ ڕێکخستنەوەی هێزەکان بە پەیوەندی لەگەڵ پرۆسەی "بەعیراقیکردن"[9] وە بەم پێیەش کشاندنەوەی بەشێک لە هێزەکان؛ 4) پارچەپارچەکردنی عیراق بۆ سی بەش.

دیارە ئەلتەرنەتیڤی یەکەم، لە باشترین حاڵەتدا، شیاو بوو وە کاریگەریشی دەبوو ئەگەر لە سەرەتای پرۆسەی ئازادکردن/داگیرکردندا *ڕەچاوبکرایە نەوەک دوای ئەو هەموو ماوەیە*.[7] جگە لەمەش ئەمرۆ زێدەکردنی ژمارەی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق ئاسان نیە، ئەوە ئەگەر ئەسڵەن فەراهەمیش ببێت: دوای خەسارەتێکی زۆری گیانی کە لە هێزەکانی ئەمریکا لەو وڵاتە کەوتووە و بەرزبوونەوەی دەنگی نارەزاییەتی لە ئەمریکا بەرامبەر بە جەنگی عیراق و مسۆگەرنەبوونی پشتگیری، بە تایبەتی پشتگیری دارایی، بۆ هەنگاوێکی لەم جۆرە لە لایەن کۆنگرێسی ئەمریکیەوە و زێدەبوونی تێچوو (مەسروفات)ی مانەوەی هێزەکان لە عیراق (ئێستا مانگانە نزیکەی 8 ملیار دۆلار) و بەزەحمەتکەوتنی کۆکردنەوەی ژمارەیەکی پێویست لە سەربازانی یەدەگ (ئیحتیات)، ئاسان نیە، ئەوە ئەگەر ئەسڵەن هەر بشکرێ. جگە لەمەش، جۆرە باوەڕێکیش هەیە کە زێدەکردنی ئەو هێزانە بە ژمارەی 10 یا 20 هەزار ناتوانێ جیاوازیەکی بنەڕەتی ستراتیژی دروست بکات. بەم مانایە زێدەکردن بەم ژمارە کەمە ئەم ئەلتەرنەتیڤە ناگایێنێتە ئەو ئاستەی کە لە ڕووی ستراتیژیەوە هاوسەنگی هێز بە شێوەیەکی بنەڕەتی بگۆڕێ. جگە لەوە، دەبێ ئەوەش لەبیر نەکەین کە دیوەکەی تری کێشەکە ئەوەیە کە پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق بە شێوەیەکی جددی گیری خواردووە. بۆ چارەسەرکردنی ئەو کێشەیەش،

بە هەردو دیویدا (*مەسەلەی ئاسایش و پرۆسەی سیاسی*)، بیرکردنەوەیەکی تازە پێویستە کە بتوانێ سنووری بیرکردنەوەی کلاسیکی (پشتبەستن تەنها بە *هێزی سەربازی* بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان وە پرۆژەی عیراقی یەکبوو) ببەزێنێ و بەم شێوەیەش هەندێ ئەلتەرنەتیڤ و پارادیمی نوێ لە بیرکردنەوە بهێنێتە گۆڕێ. دیارە لەم سۆنگەیەشەوە گرنگە هەر زوو ئەوە جخت بکرێتەوە کە هەر هەنگاوێکی سیاسی، تەنها بە مەبەستی بەسیاسیکردن و بە دیپلۆماسیکردنی کێشەکان، ناتوانێ ببێتە زەمانەتی سەرکەوتنی ئەلتەرنەتیڤێکی لەم جۆرە. بە مانایەکی تر هەر هەنگاوێک لەم بارەیەوە ئەگەر کۆک نەبێت لەگەڵ ستراتیژی ئەمریکا (بە مانا هەرە فراوانەکەی لە ناوچەو لە جیهان) ئەوا هەنگاوێکە دەتوانێ زیانبەخش بێت بۆ ئەم ستراتیژیە تا سوودبەخش.

دیارە بۆ زیاتر بە سیاسیکردن و بە دیپلۆماسیکرنی کێشەی عیراق، یا ڕاستتر بڵێین دۆزینەوەی چارەسەریەک بۆ ئەم کێشەیە، لە ڕاپۆرتەکەی (بیکەر-هاملتن)دا وا پێشنیار دەکرێ کەوا بۆ کەمکردنەوەی فشار لەسەر ئەمریکا و سنووردانان بۆ تیرۆر لە عیراق دەبێ دەستبکرێ بە گفتوگۆ لەگەڵ ئێران و سوریا.[8] بە هەر حاڵ، بە باوەڕی من پێشنیارێکی لەم جۆرە، هەتا ئەگەر نەکەوێتە بواری پراکتیکیشەوە، بە ڕادەی یەکەم تەقەکردنی خۆکوشتنە کە لە ڕوومەت و متمانەی نێونەتەوەیی و سیاسەتە هەرە بەرفراوانەکانی ئەمریکا لە جیهان وە بە تایبەتی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەکرێت. لە ئاستی پراکتیکیشدا دەستپێکردنی دیالۆگ لەگەڵ ئەو دوو وڵاتە، هەر نەبێ بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ، ڕەوایی بەخشینە بە سیاسەتی پشتگیریکردنی تیرۆر و خەرابکاریە کە ئەو دوو وڵاتە لە ناوچەدا پیادەی دەکەن. بە مانایەکی تر، دیالۆگێکی لەم جۆرە دەستی تێرۆر لە لوبنان و جێگەی تر وە ئۆردوگای دژ بە هەر

پێشوەچوونێکی ئاشتیانە، بە تایبەتی لە کێشەی ئیسرایل و فەلەستیندا، بەهێز دەکات. هەروەها هەنگاوێکی لەم جۆرە دەبێتە هۆی لەدەستدانی دەرفەتی بەرەورووبوونەوە لە فایلی "وزەی ئەتۆمی" ئێران، ئەو فایلەی کە ماوەیەکە جیهانی رۆژئاوا (بە تایبەتی ئەمریکا)ی بەخۆە خەریک کردوە و جێگەیەکی تایبەتیشی هەیە لە ستراتیژی هەرە بەرفراوانی ئەمریکا لە جیهانی ئەمڕۆدا. بە بۆچوونی من ئەم پێشنیارەی بیکەر-هامیلتن، کە دیارە زووتر سەنەتۆری دیمۆکرات (هیلەری کلینتن)یش کردوویەتی، ئاماژەیەکە کە لە ڕوانگەیەکی کورتخایەنەوە هیچ سوودێکی ئەوتۆی نابێت وە لە ڕوانگەیەکی درێژخایەوە دەتوانێ زۆریش زیانبەخش بێت بۆ ئەمریکا: دیالۆگ لەگەڵ ئەو دوو وڵاتەدا پاشەکشەیەکی هەرە جددی دەبێت. پرسیار لێرەدا ئەوەیە، ئایا دەکرێ ئەمریکا پاشەکشێیەک و بنبەستێک بە پاشەکشێیەکی جددیتر چارەسەر بکات؟ وەڵامی ئەم پرسیارە لە ڕوودا و پێشوەچوونەکانی داهاتوودا دەردەکەوێ.

دیارە ئەلتەرنەتیڤی دووەم (کشانەوەی بە تەواوەتی لە عیراق)، بە تایبەتی ئەگەر بە پەلە بکرێ وە تیایدا هەندێ حیساباتی کورتخایەن لەبەرچاو بگیرێ، دەتوانێ بە کارەسات تەواو ببێ بۆ ئەمریکا. ئەم وڵاتە وەک زلهێزێک، کە ماوەیەکە لەو باوەڕەدایە و *خەباتیش بۆ ئەوە دەکات* کە لە جیهان و ناوچەدا ئەندازیاری گۆڕانکاریە بنەڕەتیەکان بێت، دوور نیە بە هەنگاوی کشانەوەی بە پەلە و بە تەواوەتی دەستپێشخەری و "باڵادەستی" خۆی لە مەڕ گۆڕانکاریەکان، نەک هەر لە عیراق بەڵکو لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و جیهانیش، لە دەست بدات. نەک هەر ئەوە بەڵکو ڕەوتی گۆڕانگاری و ڕووداوەکانی ناوچە، بەهەر حاڵ لە هەندێ ڕوانگەوە، بە توندی پەیوەندیدار دەکات. ئەگەرێکی ئەوها دەتوانێ ببێتە هۆیەکی تر بۆ زێدەبوونی تەوژمی "توندڕەوی ئیسلامی" لە ناوچە و جیهان وە

هەروەها کاریگەریەکی کارەساتئامێزیشی دەبێ بۆ کوردستان، بە تایبەتی باشووری کوردستان. بە باوەڕی من، هەر نەبێ لە دیدێکی کوردستانیانەوە، دەکرێ ئەلتەرنەتیڤی 3 و 4 (لە سەرەوە) بە یەکەوە گرێ بدەین. بەو جۆرەی کە لە باس و خواسەکاندا هاتووە، سەرلەنوێ دابەشکردنەوە و ڕێکخستنەوەی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق و ناوچە شانبەشانی کشاندنەوەی بەشێک لەم هێزانە بۆ ئەمریکا، دەکرێ دوو شێوە، یا یەکێک لەم شێوانە، وەرگرێ: 1) کشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق تەنها بۆ دەرەوەی شارەکان وە جێگیرکردنیان لە مەسافەیەکی دوور/نزیک لەو شارانە؛ یاخود 2) کشانەوەی ئەو هێزانە بۆ هەندێ وڵات (جێگە)ی تر کە سنووریان هاوبەشە لەگەڵ عیراقی عەرەبی (عیراق بەبێ باشووری کوردستان). لەم شێوە دابەشکردنەوەش (واتە شێوەی دووەم) دوو جێگە لەبەر چاو گیراون، یا ڕاستتر بڵێین گفوگۆیان لەسەر کراوە لە باسوخواسەکاندا، کە یەکێکیان کوەیتە و ئەوی تریشیان باشووری کوردستانە. بە هەر حاڵ، لەوە دەچێ کە ئەمریکا لە هەردوو حاڵەتەکەدا پێویستی بەوە هەبێ کە چەند بنکەیەکی سەربازی لە کوردستان دابمەزرێنێ بۆ ئەوەی لە لایەکەوە هێزەکانی لەوێ بحەوێنەوە و لە لایەکی تریشەوە لە ئامادەباشیدا بن بۆ هەر ئەگەرێک. ئەوەش دەبێ بگوترێ کە گرنگی مانەوەی هێزە ئەمریکیەکان لە کوەیت و کوردستان تەنها لەوەدا نابێ کە لە عیراق بەکار بهێنرێن، بەڵکو لە داهاتووی نزیک یا دوور ئەرک و گرنگی ئیقلیمیشیان ببێ!

لە بارەی بنەجێبوونی هێزەکانی ئەمریکا لە کوەیت یا لە باشووری کوردستان، چەند پرسیارێکی گرنگ دێنە پێشەوە: 1) ئایا ئەمریکا لە هەنگاوێکی ئەوهادا کوەیت یا کوردستان، یا هەردووکیان هەڵدەبژێرێ؟ بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە پێویستە چەند شتێک تیشکی بخرێتە سەر.

بەر لە هەر شتێک بۆ کوەیت ئاسان نابێ کە بە بێ دڵەڕاوکێ و بەبێ مەرج لێبگەڕێ ئەمریکیەکان بنکەی سەربازی هەمیشەیی (پەیوەندیدار بە کێشەی عیراق و ناوچە) لەسەر خاکی ئەو وڵاتە دابمەزرێنن. لەم حاڵەتەدا کوەیت بیر لە کۆمەڵی دەرهاوێشتەی نێگەتیڤ، کە لە دامەزرانی بنکەی سەربازی هەمیشەیی و بەکارهێنانی ئەو هێزانە لە عیراق و ناوچە دەکەونەوە، دەکاتەوە. ئەم دەرهاوێشتە نێگەتیڤانە دەکرێ لە ئاستی سیاسەتی ناوەوەی وڵات و ئیقلیم و پەیوەندیە عەرەبی و خەلیجی و ئیسلامیەکان دەربکەون. نابێ هەرگیز ئەوەش لەبیر بکرێ کە هەرچەندە کوەیت دەوڵەتێکی بچووکە و ئەمریکا فەزلی ڕزگارکردنیشی بەسەر ئەو وڵاتەوە هەبێ، ئەوا ئەو وڵاتە هەرنەبێ خاوەنی سەروەری "نەتەوەیی" خۆیەتی و بە سوود وەرگرتن لە پرەنسیپی "سەروەری نەتەوەیی" دەتوانێ، وە ئەگەری ئەوەش هەیە، دامەزراندنی بنکەی سەربازی ئەمریکی، پەیوەست بە کێشەی ئاسایشی عیراق و ناوچە، ڕەتبکاتەوە؛ 2) ئایا لە ڕووی ستراتیژیەوە ئەمریکیەکان کوردستان یا کوەیت هەڵدەبژێرن؟ لە ڕاستیدا وەڵامی ئەم پرسیارە ئاسان نیە. بە هەر حاڵ ئەوە ئەمریکیەکانن کە هەڵسەنگاندنێکی لەم جۆرە دەکەن و دواتر بڕیار لەسەر ئەلتەرنەتیڤەکان دەدەن. بە بۆچوونی من خاڵێکی لاوازی کوردستان لەم بارەیەوە ئەوەیە کە ئەم وڵاتە داخراوە و سنووری هاوبەشی لەگەل ئاوی نێونەتەوەیی ئازادا، یا لەگەڵ وڵاتێک کە بە بێ سێ و دوو قەبووڵی کرانەوە بۆ هاتووچۆی هێزەکانی ئەمریکا بکات، نیە؛ 3) بە بۆچوونی خۆم، لەگەڵ هەندێ خاڵی لاوازی کوردستانیشدا، ئەگەرێکی بە هێز هەیە کە ئەمریکا کوردستان، وەک تەواوکەری ڕۆڵی کوەیت وە هەتا بگرە وەک تاکە ئەلتەرنەتیڤ، هەڵبژێرێ بۆ دامەزراندنی هەندێ بنکەی سەربازی پێویست. دیارە لەم بارەیەوە لە ماوەی دواییدا هەندێ بۆچوونی گرنگ

دەرکەوتن کە بانگەشەیان بۆ بنەجێکردنی هێزەکانی ئەمریکا لە باشووری کوردستان کردووە. لەو دەنگانەی کە لەم بارەیەوە دەکرێ خاوەن کاریگەری بن (ریچارد هۆلبروک)ە کە بەر لە ماوەیەک پێشنیاری کرد کە لە چوارچێوەی هەوڵەکاندا بۆ رێگەگرتن لە تورکیا بۆ ئەوەی نەیەتە ناو باشووری کوردستان هێزەکانی (ناتۆ) لە کوردستان بنەجێبکرێن. هەر لەو چوارچێوەیەشەدا بنەجێکردنی هێزەکانی ئەمریکا لە باشووری کوردستان دێت. بە پێی بۆچوونی هۆلبروک هەنگاوێکی ئەوها هیچ دژایەتیەکی نابێ لەگەڵ بەرژەوەندیەکانی تورکیا، بەڵکو بگرە بوونی هێزی ئەمریکا لە کوردستان هێمنیش بەو وڵاتە دەبەخشێ.[10] بە هەر حاڵ، ئەم بۆچوونە کە تورکیا نیگەران نابێ لە بنەجێکردنی هێزەکانی ئەمریکا لە کوردستان، لە باشترین حاڵەتدا جۆرێک لە خۆشبینی سیاسی لەخۆ دەگرێ؛ تورکیا هەرگیز حەز ناکات جێگە و رێگەی ستراتیژی کوردستان بە هێز بێ. لە لایەکی ترەوە ئەوە مانای وا نیە کە هەنگاوێکی لەم چەشنە ئەسڵەن شیاو نیە و نارازیبوونی تورکیا دەتوانێ رێگە لە کردنەوەی بنکەی سەربازی لە باشووری کوردستان بگرێت. ڕاستە تورکیا زۆر پێی خۆش نابێت، بەڵام ئەوە دواجار ئەمریکایە کە لە ڕۆشنایی بەرژەوەندیەکانی خۆیەوە بڕیاری ئەوە دەدات کە ئایا بنکەی سەربازی لە کوردستان دابمەزرێنێ یان نا. لەڕاستیدا بە پێی بۆچوونێکی ئەمریکی دەکرێ جۆرێک لە "تەکامولی ستراتیژی"[11] فەراهەم ببێ لە نێوان بوونی بنکەکانی ناتۆ لە تورکیا و بوونی بنکەی سەربازی ئەمریکی لە کوردستان: بە پێی پرەنسیپێک کە زیاتر هێنری کیسنجەر پێیەوە ناسراوە وە لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا ڕەنگی داوەتەوە ئەوەیە کە دەکرێ دوو وڵات لە گەڵ یەکتردا نەسازێن، وە بگرە دژایەتیشیان لەگەڵ یەکتردا هەبێ، بەڵام هەردووکیشیان دۆست و هاوپەیمانی ئەمریکا بن. بەم

مانایەش ئەگەر پێداویستی خۆی فەرزکرد ئەوا بێگومان ئەمریکا دەتوانێ بنکەی سەربازی لە کوردستان دابنێ بە بێ ئەوەی هەڵوێستی تورکیا، بە زەرورەت، توانیبێتی ڕێگر بێت. بە هەر حاڵ، دوای ئەزموونی جەنگی عیراق کە تورکیا (بە پێی بڕیارێکی پەرلەمان لە 1ی مارسی 2003) ڕێگەی نەدا هێزەکانی ئەمریکا بە خاکیدا تێبپەڕن بۆ ناو کوردستان/عیراق، ئەمریکا ئەوە باش دەزانێ کە لە حاڵەتێکی هاوشێوەی پێویستدا ئەگەری زۆرە کە تورکیا هەمان هەڵوێست دووپات بکاتەوە. ئەوەی کە گرنگە لێرەدا بگوترێ ئەوەیە کە، لە بەردەم ئەگەری دانانی بنکەی سەربازیی ئەمریکی لە کوردستان، نابێ لایەنی کوردی هەر وا بە ئاسانی بە هەنگاوێکی ئەوها ڕازی بێ: ڕاستە کورد خاوەن سەروەری نەتەوەیی نیە کە بە ئاسانی بتوانێ بڵێ نا، بەڵام دیسان گرنگە قەبوڵکردنیش لە دوای کۆمەڵێ هەڵسەنگاندن و "حیسابات" و *دانانی مەرج* بێت!

پرسیار ئەوەیە ئایا لایەنی کوردی لە حاڵەتێکی ئەوهادا چ بەرامبەرێک لە ئەمریکا داوا دەکات؟ بە باوەڕی من قەبوڵکردنی ئەوەی کە ئەمریکا بە هەوەسی خۆی بنکە بکاتەوە لە باشووری کوردستان بەبێ ئەوەی کە ستاتوی سیاسی و دیپلۆماسی ئەو بەشەی کوردستان ڕوون بووبێتەوە و *وەسەرخرابێ* هەڵەیەکی گەورەیە: مەبەستیش لە وەسەرخستن ئەوەیە کە کوردستان وەک هەرێمێکی فیدرالی بۆی نیە ڕێگە بە (یا داوەتی) هێزێکی بیانی بکا. بڕیارێکی ئەوها ڕێک لە دەسەڵاتی حکومەتی عیراقی (مەرکەزی/ئیتیحادی) دایە. بەم مانایەش پێویستە کوردستان ببێ بە خاوەن سەروەری (یا شێوە سەروەرییەک) بۆ ئەوەی بتوانێ، یاخود *مافی ئەوەی هەبێ*، بڕیارێکی ئەوها بدات. دەبێ مرۆڤ ئەوە بزانێ کە لایەنی عەرەبی، لە چوارچێوەی سیستەمی فیدرالیدا بە پێی ئەو دەستورەی کە کورد خۆی قەبووڵی کردووە، ڕێگە بە کورد نادات کە *یەکلایەنە* بکەونە ناو

هەندێ تەرتیباتی سیاسی و ستراتیژی لەگەڵ ئەمریکا. بە کورتی، لە ڕوانگەیەکی کوردستانیەوە، دامەزرانی هێزەکانی ئەمریکا لە کوردستان ئەوە پێویست دەکات کە لایەنی کوردی داوای چەند شتێک بکا: 1) وەسەرخستنی ستاتوی سیاسی و دیپلۆماسی کوردستان لە حاڵەتی هەرێمێکی فیدراڵی بۆ حاڵەتێک کە دەوێدا کوردستان ببێ بە خاوەن *سەروەری نەتەوەیی*، بۆ ئەوەی لە ڕێگەی ئەو سەروەریە نەتەوەییەوە مافی هەبێ داوای مانەوەی هێزەکانی ئەمریکا بکات؛ 2) پرۆتۆکۆلێکی ڕەسمی و ئاشکراوە باشتریش ئەگەر ئەم پرۆتۆکۆلە پشتگیری (ناتۆ) ی لە پشت بێت (کە تیایدا شێوەی پەیوەندی و ئیلتیزاماتەکان دیاری بکرێت) مۆر بکرێ لە نێوان لایەنی کوردی و لایەنی ئەمریکی؛ 3) بۆ ئەوەی کوردستان وەک "هاوپەیمان" نەبێتە بارگرانایی بەسەر ئەمریکاوە پێویستە ئەو وڵاتە (باشووری کوردستان) بنەمایەکی ئابووری بەهێزی خۆی هەبێ، بەم مانایەش کوردستان *بەبێ کەرکوک* ناتوانێ لە ڕووی ئابووریەوە ئەو وڵاتە بە هێزە بێت؛ 4) دەبێ بۆ لایەنی ئەمریکی و کوردی ئەوە ڕوون بێ کە گەلی کوردستان مۆری ئەمریکا (بگرە لەوەش خەراپتر مۆری دەستی درێژی ئەمریکا لە ناوچەو ئیسرائیلی دووەم)ی کەوتۆتە سەر وە دەکرێ ئەگەر ڕووداوەکان بە ئاقارێکی ترسناکدا بڕۆن (وەکو ئەوەی کشانەوەی بە پەلەو ناڕێکخستووی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق و کوردستان) بە زیانێکی زۆر وە بگرە بە کارەسات بۆ کورد تەواو ببێ!

هەر لە چوارچێوەی ئەلتەرنەتیڤی (3 و 4دا، لە سەرەوە) نووسەری ئەم وتارە پێشتر لە زۆر بۆنەدا ئەوەی دووپات کردۆتەوە کە بەرامبەر حاڵەتی سەرکەوتنی ئەمریکای 100% لە عیراق یا دژەکەی (شکستی 100%) حاڵەتی سێهەم هەیە کە دەتوانێ ئەلتەرنەتیڤ بێت بەرامبەر بە ئەو دوو حاڵەتە

ئەویش ئەوەیە کە ئەمریکا بگاتە ئەو قەناعەتە، کە لەوەدەچێ کەم یا زۆر پێشی گەیشتبێ، کە ئیتر وەدەستهێنانی سەرکەوتنی بە تەواوەتی (100%) لە باشترین حاڵەتدا ئاسان نیە واتە ڕازی بێت بە ڕادەیەک/ئاستێک لە شکست/سەرکەوتن. وەک چۆن کاتی خۆی لە ئاکامی جەنگی کۆریا (لە چوارچێوەی سەرەتاکانی جەنگی سارد)دا ئەمریکا دەستی بە کۆریای باشوورەوە گرت وە ئەوەی قەبوڵکرد کە ناتوانێ تەواوی کۆریا بە هەردوو بەشەکەی بەدەست بهێنێ وە بەم پێیەش کۆریای باشووریش دەستی بە ئەمریکاوە گرت (لە هەردوو حاڵەتدا دژ بە تەوژمی کۆمونیزم)، دەکرێ ئەم ئەزموونە ببێ بە نەمونەجێک کە خۆی دووبارە بکاتەوە لە حاڵەتی باشووری کوردستان و ئەمریکادا. هەڵبەتە پرسیارێکی گرنگ ئەوەیە کە ئایا ئەمریکا چەند ئامادەیە ئەم ئەلتەرنەتیڤە تاقیبکاتەوە، هەر بەم شێوەیەش گرنگە بزانین ئایا لایەنی دەسەڵاتی کوردی لە باشووری کوردستان چەند ئامادەیە کە بۆ ئەلتەرنەتیڤێکی لەم شێوەیە کار بکات وە ئایا ئەسڵەن گەیشتۆتە *خاڵی بێهیوابوون* لە پرۆژەی دەوڵەتی یەکبووی عیراق؟ (12)

ڕاپۆرتی بیکەر-هاملتن

هەر وەک لەسەرەوە گوترا، مەبەستی سەرەکی ئەم وتارە پێداچوونەوە و لێکۆلینەوە لەسەر ڕاپۆرتەکەی بیکەر-هاملتن نیە بەڵکو باسکردنیەتی لە سنووری پێویستدا بۆ وەلامدانەوەی ئەو پرسیارانەی کە لە سەرەتای باسەکەدا کراوون. بە هەر حاڵ، زۆر بە گشتی ئەو ڕاپۆرتە وێنەیەکی ناڕوون وە بگرە تاریکیش لە ئەمڕۆی عیراق و سیاسەتی ئەمریکا وە هەروەها باشووری کوردستان لەم

پەیوەستەدا دەخاتە ڕوو. نووسەرانی ئەم ڕاپۆرتە گرنگیەکی پێویستیان بە بۆچوونی کوردی نەداوە، یا ڕاستتر بڵێین گرنگیەکی زۆر کەمیان پێداوە. بە تایبەتی ژمارەیەک لە پێشنیارەکانی ڕاپۆرتەکە ڕاستەخۆ بوونەتە هۆی نیگەرانی و دڵەڕاوکێ لەلای سەرانی کورد. لە چڕکردنەوەی ڕاپۆرتەکە لە یەک ڕستەدا دەتوانین بڵێین: عیراقی دیمۆکراتی بەدەست نەهات و ترسی لەدەستچوونی کوردستانیش هەیە. [13]

ڕاستە ڕاپۆرتی بیکەر–هاملتن دەربارەی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکایە لە مەسەلەیەکی زۆر تایبەتیدا، بەڵام بە بۆچوونی من بەهەمان ڕادە ڕاپۆرتەکە دەربڕی ئەو بنبەست و ئاکامە کارەساتئامێزەیە کە دامەزرانەوەی دەوڵەتی عیراق پێگەیشتووە.

لە تێبینیەکی گشتیدا لەو کاردانەوانەی کە تا ئێستا لە لایەنی *ڕەسمی* کوردیەوە دەربارەی ڕاپۆرتی بیکەر–هاملتن دەرچوون، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ کە جارێکی تریش سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان ناخوازێ باس لە چەوتیەکانی خۆی بکات وە بە شێوەیەکی ڕخنەگرانە ڕۆلی خۆی هەڵسەنگێنێ. ئەو سەرکردایەتیە دەخوازێ خۆی وەکو قوربانی بخاتەڕوو، وەکو ئەوەی کە لە ماوەی ڕابردوودا ئەکتەرێکی کارا نەبووبێ لە پرۆسەی ژیاندنەوەی دەوڵەتی عیراق. لە کاردانەوە ڕەسمیە کوردیەکاندا، ڕاگەیاندنی سەرۆکی/سەرۆکایەتی هەرێم، مەسعود بارزانی، دەربارەی ڕاپۆرتەکەی بیکەر–هاملتن کە لە 2006/12/7 ڕاگەیەندراوە، جێگەی سەرنجە. [14]

لایەنی کوردی بە باوەڕێکی زۆرەوە لە سێ ساڵ و نیوی ڕابردوودا شانبەشانی ئەمریکا کاریان کردووە بۆ بەرهەمهێنانەوەی ئەو عیراقە دیمۆکراتی و فیدرالیەی کە ئەمڕۆ بە بنبەست گەیشتووە. وە هەر لە چوارچێوەی ئەو باوەڕەی کە ئەم

پرۆژەیە سەرکەوتوو دەبێ، وە بۆ ئەوەی لە پراکتیکدا سەرکەوتوو بێ، لایەنی سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان کاری لەگەڵ مەسەلە هەرە هەستیار و چارەنووسسازەکاندا کردوە، وەکو کێشەی کەورکوک و پێداچوونەوەی دەستوور و ....هتد. لەم بۆچوونەوە پێویستە هەڵسەنگاندنی هەندێ خاڵی گرنگی راپۆرتی بیکەر-هاملتن و کاردانەوەی سەرکردایەتی کورد بکەین. بە مانایەکی تر ناکرێ لەو بارەی کە شتەکانی پێگەیشتووە ئەو سەرکردایەتیە وا بە ئاسانی خۆی لە دەرهاوێشتە و ئاکامەکانی کاری سێ ساڵ و نیویان بۆ دامەزراندنەوەی عیراق بدزنەوە. لێرەدا بە شێوەی چەند خالێک ئەم شێوە بۆچوونە، واتە هەڵسەنگاندنی کێشەکان لە رێگەی بینینی هەردوو دیوی دراو، پیادەدەکەم:

1) پێشنیاری بیکەر-هاملتن بۆ "بەنێونەتەوەییکردن و دواخستنی" چارەسەری مەسەلەی کەرکوک کاردانەوەی نێگەتیڤانەی لای سەرکردایەتی باشووری کوردستان دروستکردووە. لەم بارەیەوە کاردانەوە کوردیەکە، وەکو بڵێی، خۆدزینەوەی سەرکردایەتی کوردیە لە بەرپرسی لە کێشەی کەرکوک. مرۆڤ بە ئاسانی دەتوانێ بپرسێ ئایا ئەو هەموو ماوەیەی رابردوو بۆ مەسەلەی کەرکوک چی کراوە تا بە پێی ئەوەی کە لایەنی کوردی خۆی کردوویەتی راسپاردەکانی بیکەر-هاملتن هەڵسەنگێنین نەک لەرێگەی دەربڕینی حەزەکانی ئەو سەرکردایەتیەوە. لێرەدا پرسیارێکی جددی ئەوەیە: بە لەبەرچاوگرتنی ئەو هەموو کاتە زۆرەی کە لەدەستدراوە وە لە رووی پراکتیکیەوە بۆ کەرکوک —کەم یا زۆر- هیچ نەکراوە و کاتێکی کەم ماوە و کارێکی زۆر ماوە کە بکرێ، ئایا راستیەکەی باشتر نیە سەرکردایەتی کورد *خۆی بگاتە ئەو قەناعەتە کە بەڵێ مەسەلەی کەرکوک کاتی زۆرتری پێویستە*؟ ئایا سەرکردایەتی کورد رازی دەبێ بە

ئەنجامدانی ڕێفراندەم دەربارەی چارەنووسی کەرکوک بەبێ ئەوەی باری کەرکوک و ناوچەکانی تر ئاسایی کرابێتەوە؟ ئایا ئەگەر ئەو کاتەی کە ماوە بەشی ئاساییکردنەوەو چارەسەرکردن و ڕاستکردنەوەی زوڵمە مێژووییەکانی نەکرد کە لە مەسەلەی کەرکوک و ناوچەکانی تر لە کورد کراوون، سەرکردایەتی کورد هەر ڕازی دەبێ بە ئەنجامدانی ڕێفراندەم؟ ئایا کە سەرکردایەتی کورد نەیتوانی پێشتر لە زەمەنی کوردیدا (مەبەست ئەو کاتەی کە ڕۆیشتووە و جێگە و ڕێگەی کورد بەهێزتر بوو لە ئەمڕۆ) کەمێکیش بەدەست بهێنێ لە مەسەلەی کەرکوک، چۆن دەتوانێ لە زەمەنی عەرەبیدا (واتە ئەو کاتەی لایەنی عەرەبی خۆی بەهێز کردووە) ئەو هەموو کارەی ماوە لە پرۆسەی بە ئاساییکرنەوە و چارەسەری یەکجارەکی بە ئەنجام بگەیێنێ؟ دواجار سەیر ئەوە دەبێ ئەگەر هەمان ئەو سەرکردایەتیە، کە ئەمڕۆ بیرۆکەی درێژکردنەوەی کات بۆ چارەسەری کێشەی کەرکوک ڕەتدەکاتەوە، لە سبەینێیەکی نزیکدا خۆی داوای درێژکردنەوەی ئەو کاتە بکات!

سەرۆکی هەرێمی کوردستان، مەسعود بارزانی، ئەوەش ڕەتدەکاتەوە کە کێشەی کەرکوک "بخرێتە ئەستۆی گروپی نێودەوڵەتی پشتیوانی عیراق،" وە جەخت دەکاتەوە کە "دەستور میکانیزم و ماوەی جێبەجێکردنی ماددەی 140ی دیاریکردووە." [15] ئەوە لە حاڵێکدا کە لایەنی کوردی خۆی بە نێونەتەوەییکردنی کێشەی کەرکوکی قەبووڵکردووە؛ نەک هەر ئەوە بەڵکو کاتی خۆی هەوڵی زۆریشیدا کە ئەو بەنێونەتەوەییبوونە لە دەستوردا بچەسپێ. لە ماددەی 58، کە دواتر بە تەواوەتی لە ماددەی 140ی دەستووری هەمیشەییدا چەسپاوە، هاتووە کە "لە حاڵەتی نەگەیشتن بە چارەسەری کۆتایی کێشەی کەرکوک، ئەنجومەنی سەرۆکایەتی بۆی هەیە داوا لە نەتەوە یەکگرتووەکان بکات کە کەسایەتیەکی

نێودەوڵەتی لێوەشاوە دیاری بکات بۆ تەحکیم لە بابەتی کەرکوکدا." لەڕاستیدا لە کاتی بڵاوبوونەوەی دەستور، سەرکردایەتی کورد ئەم بە نێونەتەوەییکردنە دەستوریەی کێشەی کەرکوکی بە سەرکەوتنێکی گەورە بۆ کورد لەقەڵەمدا. بە بۆچوونی من جیاوازی لە نێوان بەنێونەتەوەییکردنەکەی بیکەر-هاملتن کە پێشنیاریان کردووە بۆ کێشەی کەرکوک وە لەگەڵ ئەو بەنێونەتەوەییکردنەی کە لە دەستوردا هاتووە تەنها لە ناو وردەکاریەکاندایە و هیچی ترا

2) ڕاگەیاندنەکەی سەرۆکی هەرێم پێشنیارەکەی بیکەر-هاملتن، کە "داهاتی نەوت بخرێتە ژێر دەسەڵاتی حکومەتی ناوەندیەوە و لەسەر بنەمای ژمارەی دانیشتوان دابەشبکرێ،" ڕەتدەکاتەوە. لە لایەکی ترەوە، ئەوەی ڕاستی بێت پێشنیارەکەی بیکەر-هاملتن شتێکی زۆر جیاواز نیە لەوەی کە لە دەستوری هەمیشەییدا هاتووە. لە ماددەی 109ی ئەم دەستورەدا هاتووە کە "نەوت و گاز موڵکی هەموو گەلی عیراقە لە گشت هەرێم و پارێزگاکان"، وە لە ماددەی 110دا هاتووە کە "حکومەتی ئیتیحادی لەگەڵ حکومەتەکانی هەرێمەکان و پارێزگاکان هەڵدەستێ بە بەڕێوەبردنی ئەو نەوت و گازەی کە لە کێڵگەکانی ئێستا دەردەهێنرێ بە شێوەیەک کە داهاتەکەی بە یەکسانی بەسەر دانیشتوانی هەموو وڵاتدا دابەشبکرێ." لە خوێندنەوەی ئەو دوو ماددەیەی دەستور (109 و 110) دەتوانین چەند دەرەنجامێک هەڵێنجین: ا) لە مەسەلەیەکی ئەوها هەستیارو ستراتیژیدا (نەوت و گاز) پارێزگاکان و حکومەتەکانی هەرێمەکان یەکسانکراوون وە لەم یەکسانکردنەشدا، بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ، ڕۆڵ و گرنگی حکومەتەکانی هەرێمەکان زۆر کەمکراوەتەوە؛ ب) بە پێی ماددەی 110 تەنها ئاماژە بە بەڕێوەبردنی ئەو نەوت و گازەی کە ئێستا دەردەهێنرێ کراوە وە

بە ڕاشکاویش باسی ئەوە نەکراوە کە ئەو نەوت و گازەی کە لە دواڕۆژدا دەردەهێنرێ چۆن بەڕێدەبرێ وە ئایا لەم حاڵەتەدا داهاتی نەوت و گاز لە هەرێم و پارێزگاکان دەکەوێتە ژێر دەستی هەرێم و پارێزگاکان خۆیان یا نا؛ 3) ئەوەی لە هەمووی گرنگترە ئەوەیە کە لەم مەسەلە هەستیارەدا هیچ تایبەتمەندیەک نەدراوە بە هەرێمی کوردستان؛ ئەو هەرێمە نەک هەر جیانەکراوەتەوە و مامەڵەی تایبەتی لەگەڵ نەکراوە بەڵکە یەکسانیش کراوە لەگەڵ پارێزگاکان، بەو مانایەش ستاتوی هەرێمی کوردستان وەک ستاتوی هەر پارێزگایەکە!

3) سەرۆکی هەرێم، لە ڕاگەیاندنەکەیدا، بیرۆکەی پێداچوونەوەی دەستوری بە بەشداری پسپۆرانی نەتەوەیەکگرتووەکان، ڕەتدەکاتەوە. کەچی لە لایەکی ترەوە بیرۆکەی پێداچوونەوە بە دەستوردا نەک هەر بیرۆکەیەکی تازە نیە، بەڵکو بگرە لایەنە عیراقیەکان (بە کوردیشەوە) و ئەمریکا و نەتەوەیەکگرتووەکان ئەو پێداچوونەوەیان لە قۆناغێکی زووتردا قەبووڵکردوە وە بڕیاریشی لەسەر دراوە. هەمان ئەو سەرکردایەتیەی کە ئەمڕۆ ناڕازیە لە پێشنیاری بیکەر–هاملتن لە مەڕ پێداچوونەوەی دەستور، پێشتر وە لە هەنگاوێکی زۆر نادیمۆکراتیانەدا، ئەوەیان قەبووڵکرد کە دوای هەڵبژاردنی پەرلەمانی عیراق (بۆ چوار ساڵ) لیژنەیەکی دەستنیشانکراو لە لایەن پەرلەمانەوە بە دەستوردا بچێتەوە و گۆڕانکاری تیادا بکات؛ ئەوەش مەسەلەی وردەکاری و تەفسیر و تەفسیرکاریە کە ئایا چ گۆڕانکاریەک وە چەند. بۆ دەڵێم نادیمۆکراتیانە، چونکە ئەم قەبووڵکردنە دوای ئەوە هات کە پەرلەمانی کوردستان ڕەشنووسی دەستوری قەبووڵکردبوو وە لەوەش زیاتر لە ڕێفراندەمێکی گەلیدا (لە ئاستی عیراق و کوردستان) ڕەشنووسەکە دەنگی بۆ درابوو. لەڕاستیدا بە قەبووڵکردنی ئەم

ڕەشنووسە، کورد دەستورێکی قەبووڵکرد کە هیچ زەمانەتێکی بێ سێ و دوو بە کورد نادا بۆ کاتی پاشەکشە و بنبەست، بەڵکو بگرە ئەوەی بە دەستیش هاتووە ترسی لەدەستدانی هەیە. جگە لەوە، بە پێی بڕیاری نەتەوەیەکگرتووەکان 1546 (لە 8ی حوزەیرانی 2004) پسپۆرانی نەتەوەیەکگرتووەکان (وەک هاریکار-یارمەتیدەر) ئەو ماف و ڕۆڵەیان پێدرا کە بەشدارییکەن لە نووسینەوەی دەستوردا، جا قسە لەسەر ئەوە نیە کە نەتەوە یەکگرتووەکان ڕۆلیان هەیە یا نا، بەڵکو ڕۆلیان چەندە و چۆنە. بەم مانایەش پێشنیارەکەی بیکەر-هاملتن دەربارەی "بەشداری پسپۆرانی نەتەوەیەکگرتووەکان" شتێکی تازە نیە. لەڕاستیدا لە بەرهەمهێنانی دەستوری هەمیشەییدا پسپۆرانی نەتەوەیەکگرتووەکان ڕۆلی گرنگی خۆیان بینی. پرسیار ئەوەیە ئایا دەکرێ بڵێین کە سەرکردایەتی کورد، کەم یا زۆر، ئاگادار نیە لەوەی بەر لە دوو ساڵ چ بڕیارێکیان داوە و چیان قەبوڵکردووە و چی ڕوویداوە؟

دواجار خەڵکی کوردستان بۆی هەیە بپرسێ ئایا ئەو گفتوگۆیانەی نێوان سەرۆک کۆمار، جەلال تاڵەبانی، لە لایەک وە گروپی بیکەر-هاملتن، لە کاتی ئامادەکاری بۆ ڕاپۆرتەکە، ڕوویانداوە چی بوون وە ئایا تاڵەبانی توانیویەتی بەڕاشکاوی بۆچوون و نیگەرانیەکانی کورد بگەیەنێ؟ من گومانم هەیە، لەبەر هۆیەکی سادە: تاڵەبانی سەرۆکی هەموو عیراقە! جگە لەوەش بە پێی ڕاگەیاندنەکەی بارزانی، گروپی بیکەر-هاملتن بە نامەیەک لە لایەن سەرۆکی هەرێمەوە ئاگادارکراونەتەوە لە بۆچوونی لایەنی کوردی بەڵام گروپەکە "هیچ گرنگیەکی بە نامەکە نەداوە و نەشیان خوێندۆتەوە."(16) پرسیار ئەوەیە ئایا نەدەکرا زۆر بەر لە دەرچوونی ڕاپۆرتەکە خەڵکی کوردستان لە نامەکە و

نیگەرانیەکان ئاگادار بکرێنەوە بۆ ئەوەی بۆ جارێکیش بێت کورد وەپێش ڕووداوەکان بکەوێ و بەر لە تەربوون مشووری چەتر بخوات؟

بەهەرحاڵ مەرج نیە دەسەڵاتدارانی ئەمریکا هەموو ڕاسپاردە و پێشنیارەکانی ڕاپۆرتی بیکەر-هاملتن لەبەرچاو بگرن، چ جای ئەوەی کە بە هەموو وورەکاریەکانیەوە وەک خۆی قەبوڵیبکەن. لە لایەکی ترەوە ئەم ڕاپۆرتە دەرفەتێکی تر بە دەسەڵاتدارانی ئەمریکا دەبەخشێ کە پێداچوونەوەیەک بە سیاسەتەکەیاندا بکەن وە لەوەش گرنگتر ئەو باسوخواسانەی کە لە ئاستی جیاجیای ڕەسمی و ناڕەسمی لە ئەمریکا دەربارەی ڕاپۆرتەکە دەکرێن گرنگی تایبەتیان دەبێ بۆ "بەنەتەوەییکردنی" (17) کێشەی عیراق وە سیاسەتی ئەمریکا لەم پەیوەستەدا. لەم بارەیەوە ڕاپۆرتەکە، هەتا ئەگەر بەشێکی کەمیشی وەک هاتووە وەربگیرێ، توانای ئەوەی هەیە کە ببێ بە پلاتفۆرمێکی هاوبەش بۆ کۆماری و دیمۆکراتەکان بۆ گەڵاڵەکردنی ستراتیژێکی هاوبەش .

دەرەنجام

ئەو کێشانەی کە لەگەڵ دامەزرانی عیراق ئامادەییان هەبوو، بەتایبەتی لە ساڵانی حومکڕانی بەعسدا خەستبوونەوە و چڕبوونەوەیان بەخۆوە بینیوە. لەدوای کەوتنی دکتاتۆر ئەو هەموو کەڵەکەبوونە مێژووییە (بە تایبەتی دەرهاوێشتە کولتوری و سیاسیەکانی ساڵانی حوکمرانی بەعس) لەگەڵ هەندێ توخمی تازە، کە بەشێکیان درێژبوونەوەی ڕووداوە ئیقلیمی و جیهانیەکانن، بەشێوەیەکی خوێناوی خۆیان دەردەبڕن.

ئەم بارودۆخە سیاسییەی کە ئەمریکا لە ئاراستەیەکی ستراتیژی هەرە بەرزدا بەرەورووی بۆتەوە، پێویستی بە وەرچەرخانێک هەیە. بەردەوامبوون وە پێداگرتن لەسەر ئەوەی کە عیراق وەک دەوڵەتێکی یەکبوو بمێنێتەوە، بە ئەگەری زۆر بارەکە بەرەو پشێواوی زێتر دەبات؛ لە ڕاستیدا کێشەکە زۆرتر دەرهاوێشتەی ئەو پێداگرتنەیە. دیارە ڕاپۆرتەکەی بیکەر–هاملتن سەرلەنوێ پێداگرتنە لەسەر پرۆژەی دەوڵەتی عیراقی یەکبوو، وە بگرە بە حکومەتێکی مەرکەزی بەهێزەوە،ئەو پرۆژەیەی لە سەرهەڵدان و درێژبوونەوەیدا (1920 ـ 2003)، کۆمەڵێ تراژیدیا و کۆمەڵکوژی و کیمیابارانکردنی کوردی لێکەوتەوە.

ببەڵام ئەوەی کە، لەلایەکی ترەوە، بەپێی پێویست باسی ناکرێ و پێی لەسەرداناگیرێ ئەو پرسیارەیە: ئایا ئەوە چی بوو وای لە سەرکردایەتی سیاسی کورد کرد کە باوەڕی وابێت لەو هەموو پێکهاتەیەی عیراق دەتوانرێ دەوڵەتێکی دیموکراتی و فیدرالی پڕ لە ئاشتی و خۆشگوزەرانی بەرهەمبهێندرێت؟ دیارە لەم وتارەدا جەخت لەسەر ئەوە کراوەتەوە کە باوەڕبوون بە ئۆتۆنۆمیزم (وەک پێکهاتەیەکی کولتوری و فیکری و سیاسی) وە دیموکراسی بۆ عیراق بنەمای هەرەگرنگی بیروباوەڕی سەرکردایەتی سیاسی بووە بەوەی کە عیراقی دیموکراتی و فیدرالی بەرهەمهێنانی شیاوە. نەک هەر ئەوە بەڵکو هەر ئەم پرۆژەیەی "عیراقی دیمۆکراتیە" سالآنێکی زۆر قوربانیشی بۆ درا، وە لە سێ ساڵ و نیوی ڕابردوودا ئەم سەرکردایەتیە هەموو هێز و توانای لەپێناو بەرجەستەکردنی ئەم پرۆژەیە بەکارهێنا.

چارەسەریەکی سیاسی دادپەروەرانەی کێشەی کورد ناکرێ لەسەر پێشوەچوون و بەردەوامبوونێکی نادادپەروەرانەی مێژوویی بینابکرێ، وە ئەگەر هەر کرا، ئەوا زوو یا درەنگ، جارێکیتر بە ئەگەری زۆر بە بنبەست دەگاتەوە.

راپۆرتی بیکەر-هامیلتن بە ڕادەیەکی زۆر پشتکردنە لە "دۆستانی" ئەمریکا، بە تایبەتی کورد، وە موجامەلەکردنی ناحەزانی ئەمریکایە لە ناوە و دەرەوەی عیراق: لە ناوەوەی عیراق مەبەست رازیکردنی سوننەی عەرەبە وە لە دەرەوەش موجامەلەکردنی ئێران و سوریایە؛ ئەمەش هەمووی لە پێناو بە ئەنجامگەیاندنی پڕۆژەی دەوڵەتی عیراقە. لە لایەکی ترەوە ئەگەر ئەم راپۆرتە، رێک وەکو خۆی، بخرێتە بواری پراکتیکەوە ئەوا لە ئاکامدا، بە ئەگەری زۆر، ئەمریکا نەدەتوانێ ناحەزانی خۆی لە خۆ نزیککاتەوە و دۆستانی خۆشی لەدەستدەدات. بە مانایەکی تر ئەوەی کە راستەوخۆ پەیوەندی بە عیراق و چارەنووسی باشووری کوردستانەوە هەیە ئەوەیە کە بەدەستهاتنی عیراقی فیدرالی و دیمۆکراتی لە باشترین حەڵەتدا ئاستەمە و لە دەستچوونی نیمچە ئازادیەکەی کوردستانیش ئەگەرێکی جدیە.

لە لایەکی ترەوە، لەوەدەچێ سیاسەتە کوردیەکان زۆربەی جار سەرپێیی بن: ئەو شتەی ئەمڕۆ خەباتی بۆ دەکرێ، سبەینێ بۆی دەربکەوێ کە هەمان شت لە بەدەستهاتنیدا نەک هەر بە قازانجی کورد نیە بەڵکو لە زەرەریەتی. ئەم بۆچوونە رێک مەسەلەی کەرکوک و کێشەی نووسینەوەی دەستور دەگرێتەوە. کێ دەڵێ لە بارودۆخێکی تازەدا بەنێونەتەوەییبوونی کێشەی دەستور و کێشەکانی تر، وەک کەرکوک، بە زەرووەرەت بە زیانی کورد تەواو دەبێ. بەباوەڕی من قەیرانێکی دەستوری لە ئاستی نێونەتەوەیی لەوانەیە فەراهەمبوونی دەرفەتێک (کرانەوەی دەروازەیەک)ی تری بۆ کورد لێبکەوێتەوە.

بەباوەڕی من کێشەکە لە نێونەتەوەییبوون یا نەبوونیدا نیە، بەڵکو لە شێوەی تێگەیشتن و هەڵسوکەوتی سەرکردایەتی دایە: بەهەرحاڵ <u>پێداگرتن</u> دەتوانێ کاریگەری هەرە گرنگ لە زۆر لە دەرهاوێشتەکانی ئەو ڕووداوانە بکات کە لە پێش

ئێمەن. دیارە ترسی سەرکردایەتی جارێکیان لە بەنێونەتەوەییبوون وە جارێکی تریشیان لە بەناوخۆییبوونی (بەعیراقیبوونی) کێشەی کورد ڕەنگدانەوەی ئەو شێوە ئایدیۆلۆژی و خەباتە سیاسیەیە کە چوارچێوەکەی *ئۆتۆنۆمیزمە*.[18] بەو مانایەش دوور نیە هەمان ئەو بەنێونەتەوەییکردنەی کێشەکان، کە ئەمڕۆ لە کاردانەوەی سەرکردایەتیدا ڕەتدەکرێتەوە، سبەینێ ببێتە داواکاریەکی کورد لە بەرامبەر هێرش و ڕەتکردنەوەی لایەنی عەرەبی وە زێدەبوونی ترس لە خۆکێشانەوەی ئەمریکا لە عیراق!

هەندێ بیروبۆچوون و "پێشنیار "

لەم بەشەی وتاردا هەوڵدەدەم چەند بیروبۆچوونێک بخەمە پێش چاو، بەڵکو وەک بەرچاوڕوونیەک و بەشداریەک لە گفتوگۆکاندا وەربگیرێن. مەبەستیش لێرەدا ئەوەیە کە قۆناغەکە دوور لە هەندێ دروشم و موزایەدە و بڕیاری بەپەلە پێویستی بە خوێندنەوە و لێوردبوونەوە هەیە. دەمەوێ ئەوەش بڵێم کە ئەم بیرو بۆچوونانە چەند ڕوویان لە دەسەڵاتدارانی کوردستانە، هەرنەبێ ئەوەندەش ڕووی لە ڕای گشتی کوردستانیە:

1) پێویستە سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان، هەرچی زووە، هەوڵی ڕێکخستنی گروپێک لە پسپۆر و شارەزایان بدات. کاری ئەو گروپە ئەوەبێ کە، بەشێوەیەکی بابەتیانە و لە ئاستێکی زانستی پێویستیدا و لە دیدێکی کوردستانیەوە، پێداچوونەوەیەک بە ئەو سێ ساڵ و نیوەی ڕابردووەوە بکات. ئەم گروپە پێویستە لە پسپۆڕانی شارەزا و تەواو سەربەخۆ پێکبێت وە بەهیچ شێوەیەک کاریگەری حیزبی یا هەرشێوە کاریگەریەکی تری، لە دوور و

نزیکه‌وه، له‌سه‌ر نه‌بێت. به‌رهه‌می کاری ئه‌م گروپه نه‌ک هه‌ر لێکۆڵینه‌وه بێت، به‌ڵکو بتوانێ له هه‌موو مه‌سه‌له په‌یوه‌ندیداره‌کاندا پێشنیاری پێویست بکات.

2) به‌باوه‌ڕی من له‌م قۆناغه‌دا ڕاگه‌یاندنێکی چه‌ند خاڵی له‌لایه‌ن سه‌رۆکایه‌تی هه‌رێمه‌وه به‌س نابێت بۆ وه‌ڵامێکی پڕ به‌پێستی ئه‌گه‌ر و نیگه‌رانی و پرسه هه‌نووکه‌ییه‌کانی باشووری کوردستان. ئه‌م قۆناغه پێویستی به زێتر هه‌یه له ئاستی یه‌کخستنی سیاسه‌ته‌کان وه تێکه‌ڵاوکردنی جه‌ماوه‌ر و ڕای گشتی کوردستان به‌شێوه‌یه‌کی پۆزه‌تیڤ و پێویست. ئه‌م قۆناغه چه‌ند ڕه‌خنه له هه‌ڵوێستی بیکه‌ر ـ هاملتن هه‌ڵده‌گرێ، ئه‌وه‌نده‌ش به‌خۆدلچوونه‌وه و هه‌ڵسه‌نگاندنی سیاسه‌ته کوردیه‌کان و ڕخنه‌لێگرتنیان پێویست ده‌کات.

3) ئه‌م قۆناغه پێویستی به، بۆ نموونه، ئه‌وه هه‌یه که سه‌رۆکی هه‌رێم "وتارێک بۆ نه‌ته‌وه" پێشکه‌ش بکات که تیایدا به شێوه‌یه‌کی کراوه‌و شه‌فافیه‌ته‌وه ده‌ستنیشانی که‌موکوڕیه‌کان له سیاسه‌ته کوردیه‌کاندا بکرێ وه شێوه بۆچوونی سه‌رکردایه‌تی سیاسی بۆ مه‌سه‌له‌کان ڕوونبکرێته‌وه. ئه‌مڕۆ سه‌رکرده و جه‌ماوه‌ری کوردستان ڕاده‌یه‌کی نیگه‌رانییان پێویسته، نه‌ک شاردنه‌وه‌و بێده‌نگکردنی نیگه‌رانیه‌کان، بۆ هێنانه‌گۆڕێی هه‌ندێ پرسی جددی و گه‌ڕان به‌دوای وه‌ڵامه شایسته‌کاندا. به‌رده‌وامبوون له‌سه‌ر گوتاری عیراقی فیدرالی و دیموکراسی و نوێ ده‌توانێ حاڵه‌تی ئه‌وه‌ی من پێیده‌ڵێم *به‌نجبوونی خه‌ڵکی کوردستان* درێژتر بکاته‌وه، به هه‌ندێ ئاسه‌واری کاره‌ساتئامێزه‌وه.

4) چالاککردنه‌وه‌ی به‌په‌له‌ی دیپلۆماسی (دیپلۆموسیه‌تی) کوردی له ئه‌وروپا و جیهان بۆ گه‌یاندنی نیگه‌رانی و کێشه‌کان وه‌کو هه‌ن. ده‌بێ سه‌رکردایه‌تی هه‌رنه‌بێ له‌م قۆناغه هه‌ستیاره‌وه ئه‌و هه‌ڵه‌یه، واته ڕاگرتن

(تجمیدکردن)ی هەموو چالاکیە دیپلۆماسیەکانی باشووری کوردستان بوو لە ڕۆژئاوای ئەورووپا، ڕاستبکاتەوە کە سێ ساڵ و نیوە لەسەری بەردەوامە.

5) لە ماوەی دوای کەوتنی دکتاتۆرەوە لایەنی کوردی، ڕاستتر بڵێین سەرکردایەتیەکەی، لە قەیرانی سیاسی و دیپلۆماسی ترساوە و خۆی لێ بەدوور گرتووە. جگە لەمەش هەڵەیەکی گەورەی کردووە کە هەموو باوەڕ و وزەی خۆی خستۆتە سەر ئەوەی کە بە گفتوگۆ دەکرێ کورد ئەو شتانەی داوای دەکات بەدەستی بهێنێ. ئەگەرچی سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان تا ئێستا هەوڵیانداوە کە هیچ قەیرانێکی سیاسی یا دیپلۆماسی لە پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق ڕوونەدات، ئەوکاتانەی نیمچە قەیرانێکیش ڕوویدابێت، ئەوا هەرزوو بە گفتوگۆ "چارەسەر کراوە"، یا ڕاستتر بڵێین بە گفتوگۆ هۆکارەکانی قەیران جارێکی تر *داپۆشراونەتەوە*. من باوەڕم وایە لە نیمچە قەیرانەکەی هەرەدواییی، دەربارەی ئاڵای عیراق (بڵێ ئاڵای بەعس)، سەرکردایەتی کورد نەیتوانی مامەڵەی پێویست لەگەڵ قەیراندا بکات وە دواجار تاڕادەیەکیش بە زیانی لایەنی کوردی تەواوبوو. بەباوەڕی من خۆدزینەوەیەک لە قەیران هەڵەیە؛ بگرە هەندێ جاریش قەیران پێویستیەکی سیاسی و دیپلۆماسیشە بۆ ئەوەی سەرلەنوێ بەپێی مەرجی خۆت هاوکێشەکان بخەملێنیتەوە. ئەو ئامرازەی کە دەتوانێ بڕیاردەربێت لەم بارەیەوە پێداگرتن و وەگەڕخستنی ڕاست و درووستی ئیرادەی خەڵکی کوردستانە؛ وەگەڕخستن نەک بۆ موزایەدە یا بۆ هەندێ مەبەست کە لەڕاستیدا پێویستی بە بزواندنی جەماوەر نیە: با بزواندنی جەماوەر وەرەقەیەکی ستراتیژی بێت و بەس.

6) هەرچەندە ئەو سەرکردایەتیە ویستوویەتی وا پیشان بدات کە ئەو بە پەرۆشە بۆ بەشداری خەڵکی کوردستان لە پرسە نەتەوەییە چارەنووسسازەکاندا،

بەڵام تا ڕادەیەکی زۆر دەتوانم بڵێم پێچەوانەکەی ڕاست بووە. لەڕاستیدا بگرە ترسێکیش هەبووە لە *بەسیاسیبوونی* شەقامی کوردی: لەبری ئەوەی کە ئەم شەقامە وەکو سەرچاوەیەکی هێز ببینرێ، وەک خەتەرێک بۆ سەر دەسەڵاتی ئەم سەرکردەیە بینراوە. ئەگەر وانیە بۆچی ئەم سەرکردایەتیە، بەتایبەتی هەردوو حزبی سەرەکی، ڕێگەیان بە خەڵکی کوردستان نەدا بە سەدان هەزار برژێنە سەر شەقام لەڕۆژی 22ی شواتی 2004، ئەو ڕۆژەی بە هەزاران لە خەڵکی کوردستان لە تاروگە لە ژمارەیەکی زۆر لە پایتەخت و شارەکانی جیهانی ڕۆژئاوا هاتنە سەر شەقام بۆ داواکردنی چارەسەری کێشەی کورد لە ڕێگەی ریفراندەمەوە. هەر لە پەیوەستی ریفراندەمدا، بۆ هەندێ کەسایەتی عەرەبی هەبوون، ئەگەر چی کەمیش بوون، بەڕاشکاوی لایەنگری دلخوازیە گشتیەکانی بزاڤی ڕێفراندەم بوون، بەڵام ئەم سەرکردایەتیە تا بۆی کرا خۆی دزیەوە لە هەڵوێستەیەکی سیاسی و شەفاف و شایستە لەم بزاڤی ڕێفراندەمە؟ ئەوەی لێرەدا دەبێتە پێشنیار ئەوەیە کە کەمترین شت لەم قۆناغە بکرێ ئەوەیە کە هەموو بەنداوێک لابرێ لە بەردەم خەڵکی کوردستان. وەختێک سیستانی توانی بە خۆپیشاندانی 100.000 کەس لە بەغدا زۆر لە مەرجەکانی سیاسەت بگۆڕێ، بۆ لایەنی کوردی بە ڕێگەکردنەوە لەبەرامبەر سەدان هەزار کەس ناتوانێ بە هێزی تازە و مەرجی تازەوە کاریگەری بخاتە سەر مەیدانی سیاسی؟ ئەوەش گرنگە بڵێین ئەگەر خەڵکی کوردستان بە *موزایەدە* و هەندێ گەمەی سیاسی حیزبیانە هێنرایە سەر شەقام ئەوا ئەو وەختە هەنگاوی ئەوها نەک هەر ناتوانن یارمەتی چارەسەری کێشەکان بدەن بەڵکو کارێکی لەم جۆرە بگرە قەوارە و قوڵایی کارەساتەکە زیاتر و فراوانتر دەکا!

7) هەرگیز *بەبێ مسۆگەربوونی سەروەری نەتەوەیی* بۆ باشووری کوردستان نابێت هەر وا بە ئاسانی بوار بدرێت کە ئەمریکا لە باشووری کوردستان بنکەی سەربازی دابنێ. ئەمریکاش پێویستە ئەوە بزانێ کە لە چوارچێوەی ئەو تەرتیباتە دەستوری و سیاسیەی عیراق لایەنی کوردی *بۆی نیە* پەیمانی ستراتیژی مۆربکات و داوای هێزی بیانی بکات: کاتی ئەوە هاتووە و زۆریش درەنگە، ئەگەر هاوپەیمانیەک هەیە لەنێوان کورد و ئەمریکا، ئەوا پێویستە ئەو هاوپەیمانیە پێناسەبکرێ و ناوەڕۆکی بدرێتێ و چوارچیوەی بۆ دارێژرێ. کەمتر لەمە مانای ولیە کورد باجی شتێک ئەدات کە لەڕاستیدا ئەسڵەن بە دەستی نەکەوتووە .

8) ئەوەی کە تا ئێستا وەکو کێماسیەکی جددی لە سیاسەتە کوردیەکان لە باشووری کوردستان تێبینیمکردوە ئەوەیە کە لایەنی کوردی پلان و پرۆژەی سیاسی ئەلتەرنەتیڤی نیە بۆ حاڵەتی بنبەست و پاشەکشەی جددی لە پرۆسە سیاسیەکاندا. بەم مانایەش هەر ئێستا (لەڕووی سیاسی و نەفسی و ئابووری و دیپلۆماسیەوە) کورد ئامادەنیە (ڕاستترە بڵێین ئامادەنەکراوە) بۆ ڕوبەڕووبوونەوەی حاڵەتی یەکجارەکی بنبەست و پاشەکشێ. ئەمە گرفت و کێماسیەکی چارەنووسسازەو هەر ڕۆژێکیش دواکەوتن لە چارەسەرکردنی دەکرێ قەوارە و مەودای کارەساتی داهاتوو قوڵتر و مەزنتر بکات. لەم بارەیەوە دەکرێ تاوتوێکردنی ئەلتەرنەتیڤی 3 و 4 لە سەرەوە (زیاتر ناسراو بە نەموزەجی کۆریایی باشوور) و پێویستی ئەمریکا بە سەرلەنوێ ڕێکخستنەوەی هێزەکانی هەندێ بەرچاوڕوونی بدات لە باسکردنی ئەلتەرنەتیڤ.

9) هەر لە بارەی ئەلتەرنەتیڤەکان، پێویستە ئەوە بزانرێ کە کێشەی هەرە گەورە لە عیراقی پێش و دوای سەدام کێشەی دەسەڵات بووە، وە ئەمرۆ بە

شێوەیەکی خوێناوی بەردەوامە. عەرەبی سوننە لە ماوەی 83 ساڵدا (1920-2003)، کەم یا زۆر، تەواوی دەسەڵاتی سیاسیان بەدەستەوە بوو وە ئەورۆ کێشەی ئەو کەمایەتیە ئەوە نیە کە بەشی خۆی (نزیکەی 20% لە دەسەڵاتی سیاسی) پێڕەوا نەبینراوە، بەڵکو ئەوەیە کە ئێستاش سوننەی عەرەب چاوی لە 100%ی دەسەڵاتە. نەک هەر ئەوە بەڵکو لایەنی سوننە خۆی بە خاوەنی ڕاستەقینەی عیراق دەزانێ و هەر بۆ ئەویش ڕەوایە کە پێناسەی دەوڵەتی عیراق بکاو دەستنیشانی بەژەوەندیە نیشتیمانیەکانی بکاو قوڵایی ستراتیژی ئەم وڵاتەش دیاربیکات. لەو گۆشەبینینەوە هەموو ئەو هەوڵانەی کە تا ئێستا دراون بۆ فەراهەمکردنی هاوکێشەیەکی سیاسی کە هەموو لایەک پێی ڕازیبن بە تەواوەتی سەرکەوتوو نەبوونە، نەک هەر ئەوە بەڵکو ئەورۆ عیراق لە هەموو ڕۆژێک لە هەڵدێری یەکجارەکی شەڕی ناوخۆیی نزیکترە. ئەورۆ جیاکردنەوەی سێ پارچەی عیراق لەیەکتر نەک هەر بە توندی هاتۆتە پێشەوە، بەڵکو خەریکە وەک تاکە ئەلتەرنەتیڤێکیش دەمێنێتەوە بەدەست عیراقیەکان و جیهان: تەنها ئەو ئەلتەرنەتیڤەیە کە بە شێوەیەکی ڕاستەقینە و یەکسان مەسەلەی دەسەڵات یەکلاییدەکاتەوە. لە چارەسەرێکی ئەوهادا هەر یەک لە عەرەبی سوننە و شیعە و خەڵکی کوردستان 100%ی دەسەڵات بەسەر خاک و سامان و سەروەری خۆیاندا بەدەستدەهێنن. لە باسکردنی ئەم شێوە بۆچوونە نابێ ئەمریکاو جیهان دوابکەون، بە هەر حاڵ ئەگەر ئەوانیش دوابکەون نابێ کورد لەوە دوابکەوێ. پێویستناکات عیراقیش بە ئەزموونی یوگسلاڤیا لە کۆمەلکوژی و تراژیدیا مرۆییەکان تێپەڕببێت بۆ ئەوەی ئەو کاتە، کە درەنگە، جیهان و ئەمریکا و کورد وشیار ببنەوە .

10) ئەمڕۆ لە هەموو کاتێک زێتر پێداویستی لە یەکترگەیشتنێکی کوردی/تورکی/ئەمریکی خۆی سەپاندوە. ئەو لەیەکترگەیشتنەش نابێ تەنها وەکو هەنگاوێکی سەرپێیی تەماشا بکرێ بەڵکو دەبێ زۆریش ستراتیژی بێ. ڕاستە فەراهەمکردنی لەیەکترگەیشتن و لێکنزیکبوونەوەیەکی ئەوها هەرنەبێ تا ئەو جێگەیەی پەیوەندی بە دیالۆگی کوردستانی/تورکیەوە هەبێ کارێکی ئاسان نیە، بەڵام پێشوەچوونێکی ئەوها زەرورەتێکی ستراتیژیە بۆ کورد. هەرچەندە لەم بارەیەوە هەندێ پێشووەچوون هەن بەڵام ڕەهەندی تورکیایی لە کێشەکانی ئەمڕۆ و دوارۆژی کوردستان ئەوەندە گرنگن کە ئەوە دەهێنێ لایەنی کوردی کات و وزەی سیاسی و دیپلۆماسی زۆرتری بۆ تەرخان بکات. لەم بارەیەشەوە ئەرکێکیش دەکەوێتە سەر شانی بزاڤی رزگاریخوازی باکووری کوردستان.

---

*لەم وتارەدا وشەی دیمۆکراسی وەک ناو، وە دیمۆکراتی وەک ئاوەڵناو بەکارهاتوون.

**خوارکرنەوە و هێڵبەژێرداهێنان لە وتارەدا بە مانای جختکرنەوە هاتوون.

پەراوێزەكان:

(1بڕوانە د. بورهان یاسین، "لە ریفراندەمدا كوردستانێكی سەربەخۆ"، گۆڤاری گزنگ، ژمارە 38.

هەروەها بڕوانە فەسلی یەكەم لە كتێبی:

Majid Khadduri, The Gulf War: The Origins and implications of the Iraq-Iran Conflict, (New York & Oxford: Oxford University Press, 1988).

(2بڕوانە:

http://topics.nytimes.com/top/reference/timestopics/people/r/donald_h_rumsfeld/index.html?inline=nyt-per>Donald

(3دەقی نامەكان بۆ ماوەیەكی زۆر لە سەر ماڵپەڕی كوردیش میدیا بەرچاودەكەوتن دواتریش لە گۆڤاری *مەتین*، ژمارە 145، ئوگوستی 2006، وەكو دوو بەڵگەنامە بڵاوبوونەتەوە.

(4بۆ بۆچوونێكی لەم شێوەیە بڕوانە "گفوگۆیەك لەگەڵ د. بورهان یاسین: چەند تێزێك دەربارەی كوردو پرۆسەی سیاسی لە عیراقدا"، لە *كوردستانی نوێ*، 2005/8/23، ل. 9.

(5گفتوگۆ لەگەڵ د. بورهان یاسین، سازدانی توانا ئەحمەد و جەمال حوسێن، *كوردستانی نوێ*، 2003/12/16، ل. 7؛ چاوپێكەوتن لەگەڵ د. بورهان یاسین، سازدانی مەجید ساڵح: "پرۆژەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی مەزان"، بەشی 1، *كوردستانی نوێ*، 2004/5/19، ل. 8.

(6بڕوانە راپۆرتی بیكەر-هاملتن:

James A. Baker, III & Lee H. Hamilton, (Co-Chairs) The Iraq Study Group Report, (New York: Vintag Books, 2006), p. ix.

(7بۆ باسێكی گرنگ لەم بارەیەوە بڕوانە كتێبەكەی پۆل برێمەر:

Paul Bremer III, with Malcolm McConnell, My Year in Iraq: the struggle to build a future of hope, New York: Simon & Schuster, cop. 2006).

(8له ڕاپۆرتی (بیکەر–هاملتن)دا کۆمەڵی پێشنیار (بە تایبەتی ڕاسپاردەکانی 1 تا 19)، دەربارەی بە سیاسیکردن و دیپلۆماسیکردنی کێشەیی عیراق لە ڕووی ئیقلیمی و جیهانیەوە، کراون بە تایبەتی دیالۆگ لەگەڵ ئێران و سوریا.

(9بەعیراقیکردن بە مانای ئامادەکردنی عیراقیەکانە، بە تایبەتی هێزی سەربازی و پۆلیس و ئاسایش، بۆ ئەوەی بتوانن لەسەر پێی خۆیان راوەستن و کاروباری خۆیان بەڕێوەبەرن هەروەها یارمەتیدانیانە بۆ بەهێزکردنی دامەزراوەکانی دەوڵەت، وەک وەزارەتە گرنگەکان بە تایبەتی بەرگری و ناوەخۆ، لەسەر بنچینەیەکی مۆدێرن.

(10ریچارد هولبروک شالیاری پێشووی ئەمریکا بوو لە نەتەوە یەکگرتووەکان؛ دەربارەی بۆچوونەکانی بڕوانە:
Paul Taylor, "Former U.S. aides suggest NATO troops in N. [Northern] Iraq" Reuters, Tuesday, 21 Nov. 2006.

(11مەبەست لە "تەکاملی ستراتیژی" ئەوەیە کە دوو توخم، دوو ناوچە یا دوو وڵات لە ڕووی گرنگی ستراتیژیەوە یەکتر تەواو بکەن وە لە وەدەستهاتنی هاوئاهەنگی و گونجان لە نێوان ئەو دوو توخمە یە ناوچەیە یا وڵاتە ئو تەکامولە بەدەستدێت. لەبەر ئەوە خراوەتە ناو ئاماژەی وەرگرتن (ئیقتباس) چونکە بۆ یەکەم جارە بەکاری دەهێنم وە پشتڕاست نیم کە بەر لە من کاسێکی باکاریهێنابێ.

(12بۆ بۆچوونێکی لەم شێوەیەی نووسەر لە زۆر جێگا بە نووسین و گفتوگۆ بڵاوبوونەتەوە، بۆ نموونە، بڕوانە گۆڤاری *مەتین*، هژمارا 145، ئۆگوستی 2006، وە هەروەها "چاوپێکەوتنێکی بڵاونەکراوەی د. بورهان یاسین لە گەڵ گۆڤاری لڤینا :" , jmare 235, 9 dec 2006 www.dengekan.com

(13لەوانەیە لە باشترین حەڵەتدا وەختێکی کەم مابێ بۆ ئەوەی بە پشتراستی ئەو دەرئانجامە بەم شێوەیە دەربڕین. بە هەر حاڵ، نووسەری ئەم وتارە لەو دوو نامەیەی کە لە پاراوێزی 3 سەرەوە ئاماژەیان پێکراوە بە ڕاشکاوی سەرکردایەتی هەردوو هێزی سەرەکی (پارتی و یکیێتی) ئاگادارکرۆتەوە لە ترسی ئەوەی کە ئەگەر عیراق لە سەر هەمان پرۆژەی بریتانی بینابکرێتەوە ئەوا مەترسی جدی هەیە نە عیراقی دیمۆکراتی

بەدست بێت وە کوردستانیش لەدەست بچێت وە بەم مانەش لە نامەی دووهەمدا (بە بەرواری 2003/4/11) ئەوها دەنووسێ: "ئەگەر کورد ڕابکێشرێتە ناو گەمەیەکی ئەوها خەتەری هەیە کوردستانیش لەدەستبدا وە عیراقیش بەدەستنەهێنێ".

(14بۆ دەقی ڕاگەیاندنەکە بڕوانە، بۆ نمونە، *دەنگی سەربەخۆ*:
www.kurdistanan.net 8-12-2006,

(15سەرچاوەی پێشوو.

(16سەرچاوەی پێشوو.

(17مەبەست لە بەنەتەوەییکردن ئەوەیە کە کێشەی عیراق و سیاسەتی ئەمریکا لەو بارەوە وەکو کێشەو سیاسەتی تاکە حیزبێک مامەڵەی لە تەکدا نەکرێ بەڵکو وەکو کێشەی هەموو ئەمریکیەکان وە دەوڵەتی ئەمریکا ببینرێ.

(18لە ناو کرۆکی گوتار و دیپلۆماسی ئۆتۆنۆمیزمدا ئەم دژلیەتیە، کە زۆر جاریش چارەنووسسازە، ئامادەیی هەبووە و هەیە یەکێ لەو دژلیەتیانەی کە بەتوندی و زەقی لە نێوان بەنێونەتەوەییبوون و بە عیراقیکردنی کێشەی کورد لە باشووری کوردستان خۆی نواند لە ساڵی 1991دا بوو: لە لایەکەوە بە توندی بە نێونەتەوەییبوون لەڕێگەی بڕیاری 688ی ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان وە لە لایەکی ترەوە بەناوخۆییبوونێکی ئێکجار نێگەتیڤانە لە ڕێگەی گفتوگۆکردن لەگەڵ دیکت

ستراتیژی ئەمریکا لە عیراق و چارەنووسی باشووری کوردستان

چاوپێکەوتنی رۆژنامەی *کوردستانی نوێ*، لە رۆژانی 18، 20، 25، 26 و 27ی حوزەیرانی 2007 بڵاوبۆتەوە

کوردستانی نوێ: لە لێکۆڵینەوەیەکدا باسی ئەوە دەکەیت کە تا ئێستا لە ئەمریکا بۆ عیراق پێشنیارکراون. دوو لەو ئەلتەرناتیڤانەی بیرت خستونەتەوە جێی سەرنج و مایەی پرسیاریشن: کشانەوەی تەواوەتی ئەمریکا لە عیراق، دووەمیان: پارچە پارچەکردنی عیراق بۆ سێ بەش... ئەتوانی پێمان بڵێی ئەم دوو ئەلتەرناتیڤە لە ئەمریکا تا چەند جێی باسن؟ کێ باسیان لێ دەکا و لە چ ئاستێکدا، پاشان ئایا لە چ دۆخێکدا ئەگەری کارپێکردنیان بە هێز دەبێت؟

ب. یاسین: بەر لە هەر شتێک دەبێ ئەوە بە بیر بهێنمەوە کە ئەو لیکۆڵینەوەیەی ئێوە باسی دەکەن پێداچوونەوەیەکە کە بە (راپۆرتی بیکەر-هاملتن)دا. وە خاڵی لێوەدەرچوونی هەرە گرنگ لە لیکۆڵینەوەکەدا ئەوەیە کە ناکرێ باس لە سیاسەت و ستراتیجی ئەمریکا لە عیراق وە ئاسۆکانیان بکەین بەبێ ئەوەی باسمان لە پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق نەکردبێ. بە مانایەکی تر باسکردن لە سەرکەوتن یا شکستی ئەمریکا باسە لە رادەی سەرکەوتن یا شکست لە پرۆژەی دەوڵەتی عیراق و ئەگەرەکانی مانەوەی ئەم دەوڵەتە بەو شێوەیەی کە هەبووە یا نا. بەم شێوەیەش ئەلتەرناتیڤەکانی بەردەم

ئەمریکا (لە کشانەوە یا مانەوە یا کشانەوەی بەشی هەرە زۆر لە هێزەکان و هێشتنەوەی هەندی لە هێزەکان و بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ لە شێوەی چەند بنکەیەکی سەربازی) گرێدراون بە ئەگەر و گۆڕانکاریەکان کە یەکسەر پەیوەندیدارن بە دواڕۆژی پرۆژەی دامەزراندەنوەی دەوڵەتی عیراقەوە .

هەڵبەتە گفتوگۆ لەسەر کشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا لە عیراق شتێکی تازە نیە. لە ئاستی میدیاکان و پسپۆرانی بوارە جیاجیاکان، وە هەروەها لە ئاستی سیاسەتی هەردوو پارتە دەسەڵاتدارەکەی ئەمریکا (واتە کۆماریەکان و دیمۆکراتەکان) گفتوگۆکان کراون وە تا هاتووە ئەم باس و خواسانە گەرمتر بوون و گرینگی زیەتریان وەرگرتووە. ئەمڕۆ چیتر مەسەلەی کێشانەوەی هێزەکان لە ئاستی گفتوگۆ نەماوەتەوە و باس چیتر لەوە نیە کە هێزەکان بکشێنەوە یا نا بەڵکو دەبێ بکشێنەوە. جا قسە زیاتر لەسەر شێوە و مەرج و کات و قەوارەی ئەو هێزانەیە کە دەکشێنەوە. جگە لەوەش کە کشانەوەی بە تەواوەتی زیاتر دیدی زۆرینەی دیمۆکراتەکان بووە لەوەش دەچێ کە لە هەڵبژاردنی داهاتووی سەرەککۆماری لە ئەمریکا پرسی هەرە گرنگ مانەوە یا نەمانەوەی هێزەکان بێت. جگە لەوە کەسایەتی زۆر گرنگ لە ئەمریکا هەن کە دەمێکە بانگەشەی کشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا دەکەن. یەکێ لەوانەی کە بۆچوونەکانی گرنگن وە گوێیان لێدەگیرێ زبگنێو بریژێنزسکیە، کە کاتی خۆی راوێژکاری ئاسایشی نەتەوەیی جیمی کارتەر بووە. ئەو بەر لە نزیکەی دوو ساڵ پێشنیاری راستەوخۆوی بۆ جورج بوش کرد کە ئەمریکا دەبێ بکشێتەوە لە عیراق وە بۆ ئەوەی ئەو کشانەوەیەش بە شکست بۆ ئەمریکا نەگەڕێتەوە داواکاری خۆکێشانەوە لە لایەن حکومەتی عیراقەوە بێت، وەکو ئەوەی کە ئەمریکا لە حاڵەتی شکستدا خۆیناکێشێتەوە بەڵکو ئەو کارە لەسەر داوای حکومەتی عیراق دەکات .

باس و خواس دەربارەی پارچەکردنی عیراق بۆ سێ بەش شتێکی تازە نیە. لە سەرەتاوە لە لایەن هەندێ کەسی شارەزا و کۆنە دیپلۆماسی وەک، بۆ نموونە، پیتەر گالبریت کە هەر زوو بە ڕاشکاوی بانگەشەی هەڵوەشاندنەوەی دەوڵەتی عیراقی کرد. بەڵام دواتر بیرۆکەی دابەشکردنی عیراق بۆ سێ بەش چووە ناو دەسەڵاتی سیاسی ئەمریکاشەوە، لەوانە بیرۆکەیەکی لیژنەی پەیوەندیەکانی دەرەوەی کۆنگرێس وە راوێژکارێکی وەزارەتی دەرەوە هەروەها دۆنالد رامسفێلد بە هەفتەیەک بەر لە جێهێشتنی پنتاگۆن بیرخەرەوەیەکی (دەربارەی ستراتیجی ئەمریکا لە عیراق) داوە بە جورج بوش کە دەرەنجامەکانی لە چەند خاڵێک کۆکردوونەتەوە وە لە خاڵی هەرە کۆتایدا دەڵی ئەگەر ئەمریکا لە هەموو هەوڵەکانی سەرکەوتوو نەبوو ئەوا دەبی بیر لە دابەشکردنی عیراق بۆ سێ پارچە بکاتەوە. ئەوەتا دواترین هەواڵیش (لە 2007/6/12) لەم بارەیەوە دەڵێ کە ژمارەیەک لە ئەندامی کۆنگرێس، کە دیمۆکراتن، بە پشتگیری دوو ئەندامی پارتی کۆماری، خەریکن پرۆژەیەک بدەن بە کۆنگرێس کە دەربارەی دابەشکرنی عیراقە بۆ سێ وڵاتی "نیمچە سەربەخۆ".

پرسیاری ئەوەش دەکەیت کە کەی ئەلتەرنەتیڤی دابەشکردن کاریپێدەکرێ؟

ئەوەی راستی بێت لە لێکۆڵینەوەیەکمدا دەربارەی دەستووری هەمیشەیی عیراق کە بەر لە نزیکەی دوو ساڵ بڵاویۆتەوە باسم لەو پرۆسەیە کردوە کە دەتوانێ سەر لە هەڵوەشانەوەی دەوڵەتی عیراق بدات. لەوێدا دەڵێم کە *سێ بێهیوابوون* دەتوانن کۆتایی بە دەوڵەتی عیراق بهێنن: 1) بێهیوابوونی شیعە و سوونەی عەرەب لە یەکتر؛ 2) بێهیوابوونی ئەمریکا لە پرۆژەی دەوڵەتی عیراق؛ 3) بێهیوابوونی کورد لە روحی پرۆژەکە کە ئەویش بەیەکەوە ژیانە لەگەڵ عەرەب

وەکوو دوو نەتەوەی یەکسان. دیارە دەرهاوێشتەی گەیشتنی ئەمریکا بە ئاکامێکی ئەوها دەبێتە بنەما بۆ پەرینەوە لە ستراتیجی هێشتنەوەی عیراق بە یەک پارچەیی هەرچەندە پۆژەکە لەسەرەتاوە لە بنەمایەکی چەوتەوە پیی هەڵگرتبوو کە ئەویش بۆ نموونە تێکەڵاوکردنی کوردستان بە فەلوجە (واتە بەیەکەوە گرێدانی ئەوانەی تا سەر ئێسقان دوژمنایەتی ئەمریکیەکان دەکەن بە ئەوانەی لە هەموو ئاستێکی سیاسەتدا (سەرکردە و جەماوەر) خۆیان وەک دۆست و "هاوپەیمانی" ئەمریکا دەبێنن). بەو مانایە بنەما و مەرجێکیش بۆ وازهێنان لە بیرۆکەی عیراقێکی یەکبوو ئەوەیە کە ستراتیجی ئەمریکا بگوازرێتەوە لە ئەوەی من پێی دەڵێم **یەک سیاسەت بۆ دوو حاڵەت** (حاڵەتی کوردی و عەرەبی) بۆ **دوو سیاسەتی جیا بۆ دوو حاڵەتی جیا** (سیاسەتێکیان تایبەت بە عیراقی عەرەبی (عیراق بەبێ باشووری کوردستان) وە سیاسەتێکی تریشیان تایبەت بە کوردستان. ئەوەی جێگەی سەرنجە ئەوەیە کە سیاسەتە رەسمیە کوردیەکان تا ئێستە هەوڵی بێووچان بووە بۆ مومکنکردنی پڕۆژەی دەوڵەتی عیراق، وە بەم مانایەش سیاسەتی دواخستنی سەرهەڵدانی بێهیوابوونی کورد بووە لە عیراقی عەرەبی؛ نەک هەر ئەوە بەڵکو دواکەوتنی بێهیوابوونی ئەمریکا لە پڕۆژەی عیراق وە هەروەها دواخستنێ بێهیوابوونی سونەی عەرەب و شیعە لە یەکتر لێکەوتۆتەوە. دیارە هاوتەریب لەگەڵ قەتیسبوونی پرۆسەی سیاسی لە عیراق لە چەند گرێیەکی خوێناویدا، هەندێ لە ئەمریکیەکان *بێهیوابوونی* خۆیان لەو حاڵەتەی عیراق ناشارنەوە و لە وێشەوە باس لە ئەلتارنەتیف دێتە گۆڕێ، لەوانەش جیاکرنەوەی کوردستان وە بە جیا مامەڵەکردنی بە سیاسەتێکی جیا لەوەی تا ئێستا. ئەوەتا رۆژنامەنووس و نوسەرێکی ناوداری ئەمریکی وەک (تۆماس فریدمان) لە گفتوگۆیەکدا لە گەڵ رۆژنامەی *کوردستانی نوێ*

(2007/6/5) دەڵێ "ئەگەر عیراقیش وەکو دەوڵەتێک شکست بهێنێت بە دڵنیاییەوە پاڵپشت و پشتیوانی خۆم بۆ کوردستانێکی سەربەخۆ دەردەبڕم".

لەو باوەڕەدام کە مەسەلەی دابەشکردنی عیراق وە پشتبەستنی ئەمریکا بە دۆستێکەوە (کە بێ سێ و دوو دۆستە، کە ئەویش کوردە) وە هێشتنەوەی هەندێ لە هێزەکانی ئەمریکا لە کوردستان، چونکە بە ئەگەری زۆر قانیعکردنی لایەنی عەرەبی بۆ ڕێگەدان بە دامەزران و مانەوەی بنکەی ئەمریکی لە عیراق ئاسان نابێ، بە ئەگەری زۆر لە سیناریۆیەکدا یەکانگیر بن! وە ئەوەش شێوەی بۆچوونم بووە لەو لێکۆڵینەوەیەی کە ئێوە سەرەتا ئاماژەتان پێکرد.

ناشمەوێ شاردراوە بێت، بۆچوونی خۆم دەربارەی پڕۆژەی دەوڵەتی عیراق و چارەنووسی کورد لەم بارەیەوە هەر لە سەرەتاوە ئەوە بووە کە چارەسەر دابەشکردنی عیراقە و ئەوەش باشتر خزمەتی بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا و کورد لە باشووری کوردستان دەکات. گۆمانیشم دەربارەی سەرکەوتووی پڕۆژەی دەوڵەتی عیراق لەم پرسیارەوە هەڵقوڵاوە: ئایا کە پڕۆژەی بریتانیای (عیراقی یەکبوو) لە 83 ساڵدا (1920-2003) سەرکەوتوو نەبوو، وە لە ڕاستیدا کەم یا زۆر بە هەڵوەشانەوەی ئەو دەوڵەتە لە 2003 کۆتایی هات، بۆ وە چۆن ئەمریکا، لە بارودۆخێکی زۆر سەختتردا، دەتوانی لە هەمان پڕۆژەدا سەرکەوتوو بێت؟

کوردستانی نوێ: تۆ لە شوێنێکدا وە لە ئەنجامی خوێندنەوەی ئەگەرەکانی پاشەڕۆژی عیراق و لەبەر ڕۆشنایی پێدراوەکانی (معطیات) و ڕووداوەکانی عیراق خۆی و ناوچەکە، پێت وایە کە ئەگەری دروستکردنی بنکە و پێگەی سەربازی ئەمریکا لە کوردستانی عیراقدا لە حاڵەتی پاشەکشەکردنی سوپای ئەو وڵاتە لە

ناوچەکانی تری عیراق، ئەگەرێکی لاوازە، یان راستتر، پێت ولیە کێشەی زۆری دێتەرێ، لە کاتێکدا خەڵکێکی زۆر لە کودستان ئومێدیان بەو ئەگەرە هەیە تا رادەی گرەوکردن گرەوی لەسەر کردووە، ئایا ئەتوانی زیاتر بۆمان روون بکەیتەوە کە لە بنەڕەتدا دروستکردنی پێگەی سەربازی ئەمریکا لە کوردستاندا، تا چەند ئەگەرێکی مەعقولە، کێشەکانی و بەربەستەکانی و مەرجەکانی چین؟

ب. **یاسین**: لە راستیدا لەو جێگەیەی ئێوە مەبەستتانە بەراوردی باشووری کوردستان و کوێتم کردوە وەکوو دوو ئەلتارنەتیڤ بۆ ئەوەی ئەمریکا بنکەی سەربازی تیادا دروست بکات، ئەوە ئەگەر ئەمریکا ویستی بەتەواوەتی لە عیراقی عەرەبی بکێشێتەوە. جارێ بەر لە هەر شتێک ئەوە بڕیارێکی گرنگە و گۆڕانکاریەکی چۆنایەتی گرنگیشە لە سیاسەتی ئەمریکا بەرامبەر بە کێشەی عیراق و ناوچە. لە لایەکی ترەوە تا دێت ئەوە زیاتر روونەبێتەوە کە بەڵێ ئەمریکا ناتوانێ هێزەکانێ بەو قەوارە و ژمارەیەی کە هەن لە عیراق بهێڵێتەوە بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ. بەڵام لە لایەکی تریشەوە ناشکرێ بە تەواوەتی هەموو هێزەکانی بە ماوەیەکی کەم بکێشێتەوە. لەبەر ئەوە بە تایبەتی لە رۆژانی دواییدا گفتوگۆکان چڕبوونەتەوە دەربارەی ئەوەی کە ئیدی دوابڕیار ئەوەیە لە ماوەی 1- 2 ساڵی داهاتوودا زۆرینەی هێزەکانی بکێشێتەوە وە بۆ هەندێ ئەرکی گرنگ لە چەند بنکەیەکی دیارکراودا 25 تا 30 هەزار سەرباز بهێڵێتەوە.

لەبەراوردێکدا، لە بابەتی کردنەوەی بنکەی سەربازی بۆ ماوەیەکی درێژخایەن، کوێت هەندێ خاڵی بەهێزی هەن وە کوردستانیش هەندێک وە لە لایەکی ترەوە هەردووکیشیان هەر یەک بە شێوەیەک خاڵی لاوازیشیان هەن. جا پرسیار ئەوەیە لە بڕیارێکی ئاوهادا ئەمریکا کامیان هەڵدەبژێرێ؟ لە حاڵەتی

کوێتدا سێ خاڵی بەهێز هەن کە بۆ ئەمریکا ئاسانکاری دیپلۆماسی و لۆجیستیکی دەکەن: 1) کوێت سنووری کراوەی هەن لەگەڵ کەنداو، ئەم خاڵەش بۆ ئاسانکاری جووڵانەوە و گواستنەوەی هێزەکان و یارمەتی پێگەیاندنیان زۆر ئاسان دەکات؛ 2) کوێت ئێستاش لە حاڵەتی "قەرزباریدایە" بەرامبەر بە ئەمریکا، هەر نەبێ لە رووی مۆراڵیەوە، بە هۆی ئازادکردنی کویت لە لایەن هاوپەیمانیەکی جیهانیەوە بە سەرکردایەتی ئەمریکا. بە مانایەکی تر ئەمریکا دەتوانێ ئەم حاڵەتە بەکاربهێنێ بۆ وەرگرتنی ئیمتیازی دامەزراندنی بنکەی سەربازی لەوێ؛ 3) کوێت وڵاتێکی سەربەخۆ و خاوەن سەروەریەو بەم مانایاش دەتوانێ ئەو سەروەریە بە ئاسانی بەکاربهێبێت بۆ قبوولکردنی بنکەی سەربازی ئەمریکی. لە لایەکی ترەوە یەکێ لە خاڵە هەرە لاوازەکانی کوێت ئەوەن کە ئەم وڵاتە بە ئەگەری زۆر کێشەو ناڕەزایی بۆ خۆی دروست دەکات و خۆی دەکاتە ئامانجی هەندێ هێزی ئیقلیمی (بە تایبەتی ئێران) وە هێزە ئیسلامیە توندڕەوەکان (بە تایبەتی القاعیدە) ئەگەر رێگە بە بنکەی سەربازی بۆ مانەوەی درێژخایەن بە پەیوەندی لەگەڵ کێشە و دواڕۆژی عیراق بدات. ئەوەی راستی بێت، بۆ نموونە، هەر دوێنێ (2007/6/11) کوێتیەکان رایانگەیاند کە ئەوان ناخوازن وڵاتەکەیان بەکاربێت بۆ هێرشکردنە سەر ئێران.

بەرامبەر ئەمە خالە بەهێزەکانی کوردستان وەکو ئەلتارنەتیڤ: 1) کوردستان وەکو خەڵک وە هەروەها وەکوو سەرکردایەتی سیاسی دۆستایەتی خۆیان بۆ ئەمریکا ناشارنەوە و هەڵوێستێکی ئەوهاش دەتوانێ رێگەخۆشکەر بێت بۆ دامەزراندنی بنکەی سەربازی ئەمریکی لە باشووری کوردستان؛ 2) باشووری کوردستان بەرەورووی هەر ئەگەرێکی ئەوها، لە رووی سیاسی و دیپلۆماسیەوە، حاڵەتێکی کراوەیە وە ئەو حاڵەتی کرانەوەیەش دەتوانێ رێگەخۆشکەر بێت بۆ

دانانی بنکەی سەربازی وەکو ئەوەی کە ئەم هەنگاوە بەشێک بێ لەو پرۆسەیەی کە 15 ساڵە لەسەر پێیە، بە تایبەتی لە دوای کەوتنی رژێمی دکتاتۆرەوە، ئەویش پاراستنی کوردە و لێنزیکبوونەوەیەکی بەردەوامی ئەمریکیە لێی. لە راستیدا هەر لە چوارچێوەی بەردەوام بوون لەم ***پاراستنە*** لە ماوەی پێشوودا، بە تایبەتی لەم دواییانەدا، چەند دەنگێک لە ئەمریکا بەرزبوونەتەوە کە بانگەشەی پاراستنی کورد لە باشووری کوردستان (لە لایەن ناتۆ یا هێزی ئەمریکی) دەکەن، گرنگترینی ئەم دەنگانەش ئەمانەن: 1) ریچارد هولبروک (دیپلۆماتێکی کۆن و ناودارە و لە فەترەیەکیشدا باڵیۆزی ئەمریکا بوو لە نەتەوە یەکگرتووەکان؛ 2) هیلاری کلینتۆن خێزانی بیل کلینتۆن (دیمۆکرات) سیناتۆر لە لایەن نیویۆرکەوە وە خاوەن کاریگەریەکی زۆرە بە تایبەتی لە سیاسەتی دیمۆکراتەکاندا؛ 3) بیل کلینتۆن، سەرۆکی پێشووی ئەمریکا. من باوەڕم وایە بە هۆی ئەم حاڵەتە کراوەیە وە بەهێزی بیانۆی مۆڕاڵی لە پاراستنی کورد وە راهاتنی ئەمریکیەکان لەم ئەرکە لە 15 ساڵی رابردوودا، ئیقناعکردنی ئەمریکیەکان (واتە رای گشتی) بۆ بەردەوامی ئەم پاراستنە کارێکی زۆر سەخت نابێت، بە تایبەتیش کە ئەم بۆچوونە لە ناو دیمۆکراتەکان ئاشکرایە. بە مانایەکی تر لە کاتێکدا دیمۆکراتەکان بە گشتی داوای کشانەوەی هێزەکانیان لە عیراق دەکەن وە لە هەمان کاتدا بانگەشەی پاراستنی کورد و دانانی بنکەی سەربازی دەکەن، جا چ ناتۆ وە یا هێزی ئەمریکی.

لە لایەکی ترەوە خاڵی لاوازی کوردستان بەر لە هەر شتێک ئەوەن کە:

1) کوردستان خاوەن سەروەری نەتەوەیی خۆی نیە (دەوڵەتێکی سەربەخۆ نیە) وە بەبێ پەسەندکردنی پەرلەمانی عیراق هەرێمی کوردستان ناتوانێ وە لە رووی یاساییەوە بۆی نیە بە یەکلایەنە رێگا بدات بە دامەزرانی بنکەی هێزی بیانی، جا

چ ناتۆ یا ئەمریکی. لە راستیدا بەر لە ماوەیەک سەرۆکی هەرێم مەسعود بارزانی خۆیشی ئەوەی پشتڕاست کردەوە کە دامەزراندنی بنکەی سەربازی ئەمریکی لە کوردستان وابەستەیە بە بڕیاری پەرلەمانی عیراق. بەم مانایەش رێکەوتنی راستەوخۆی کورد و ناتۆ یا کورد و ئەمریکا (بەبێ گەڕانەوە بۆ حکومەتی ناوەندی لە بەغدا) بۆ دامەزرانی بنکەی سەربازی پێویست دەکات کە کوردستان بەر لە هەرشتێک ببێ بە خاوەن سەروەری نەتەوەیی (لە چوارچێوەی سەربەخۆیی بە تەواوەتی یا تەرتیباتی کۆنفیدراڵیەکی بەهێز)، ئەگەرنا بنەجێکردنی هێزی سەربازی بیانی لە کوردستان لە چوارچێوەی عیراقێکی یەکبوودا ئەگەر ئەوەی هەیە کە بە هەندێ زیانیش تەواو ببێ بۆ کورد، ئەگەرچی ناکرێ هەندێ سوودیشی لەبەرچاو نەگیرێ. ئەوە زۆر دەوەستێتە سەر ئەو مەرجانەی کە پەرلەمانی عیراق بۆ مانەوەی بنکەی سەربازی ئەمریکی دادەنێ وە تا چ رادەیەک ئەو پەرلەمانە ئەو مەسەلەیە بۆ کەمکردنەوەی ئیرادەی هەرێمی کوردستان لە مەسەلە ستراتیجیەکان بەکاردەهێنێ. جا لیرەوەیە کە ئەلتەرناتیڤی دانانی بنکەی سەربازی لە "عیراق" یا لە باشووری کوردستان بە تەواوەتی بەستراوەیە بە شێوەی بەردەوامبوونی پرۆسەی سیاسی لە عیراق یا پچڕانی ئەم پرۆسەیە و گۆڕانکاری لە تەواوی ستراتیجی ئەمریکا لەم بارەیەوە؛ 2) لەبەر ئەوەی باشووری کوردستان هیچ سنوورێکی هاوبەشی لەگەڵ ئاوێکی کراوەدا نیە و وڵاتێکی داخراوە، ئەمە لە رووی لوجیستیکیەوە وە (لەوێشەوە دەرهاوێشتە سیاسی و دیپلۆماسیەکانی بەربەستە لۆجیستیکیەوە) رێگرێکە لە بەردەم هەڵبژاردنی باشووری کوردستان (بە دابڕاوی لە عیراقی عەرەبی) وەکو ئەلتەرناتیڤ؛ 3) تورکیە نارەزایی خۆی نەشاردۆتەوە لە بەرامبەر ئەگەری

دامەزرانی بنکەی ناتۆ یا ئەمریکی لە باشووری کوردستان. واتە بە پەیوەندی لەگەڵ خاڵی 2 و 3 هەڵوێستی تورکیا گرنگە.

بەم مانایەش بە باوەڕی من خاڵی 2 و 3 لە ڕێگەی فەراهەمکردنی لەیەکگەیشتنی ئەمریکی–تورکی و تورکی–باشووری کوردستان و کوردی–ئەمریکی هەیە. ئەم لەیەکگەیشتنە هەمە ڕەهەندە و تا رادەیەکیش ئاڵۆزە، کاری زۆری دەوێت، وە ئەکتەرەکانی فەراهەمکردنی ئەو لەو یەکگەیشتنە بە پلەی یەکەم پێنجن: 1) ولاتەیەکگرتوەکانی ئەمریکا؛ 2) دەسەلاتی سیاسی لە باشووری کوردستان؛ 3) تورکیا؛ 4) کورد لە باکوور، بە تایبەتی پکک؛ 4) ناتۆ؛ تا رادەیەکیش یەکیێتی ئەوروپا.

لێرەدا دەخوازم ئەم خاڵی لەیەکگەیشتنە روونکەمەوە، هەندێک دوور لەو گرژیانەی کە پەیوەندی کورد و تورکیا وە ئەو "ساردیەی" کە پەیوەندیەکانی تورکیا و ئەمریکا بە خۆوەیان دەبینن: بەر لە 15 ساڵ لە باسێکمدا بە ناوی *کوردستان لە سیستەمی نوێی جیهانیدا* بانگەشەی ئەوەم کردوە کە بەرژەوەندیەکانی تورکیا و کورد و ئەمریکا (وە بە گشتی جیهانی رۆژئاوا) وا دەخوازن کە لە دیدێکی دووربینی و ستراتیژیەوە شێوە لەیەکگەیشتنێک بخەملێنن. خاڵی هەرە گرنگ لێرەدا ئەوەیە کە لایەنەکان بگەنە ئەو قەناعەتە ستراتیژیە کە ئەمریکا لەبەر خاتری تورکیا واز لە کورد ناهێنێ وە لە هەمان کاتیشدا لەبەر خاتری کورد واز لە تورکیا ناهێنێ. بە مانایەکی تر پاراستنی پەیوەندی دۆستانەی ئەمریکا لە گەڵ کورد لە لایەک وە لەگەڵ تورکیا لە لایەکی ترەوە گرنگترین زەمانەتە بۆ فەراهەمکردنی لەیەکگەیشتنێکی ئەوهای سێلایەنە. لەم بارەیەشەوە نابێ کورد کار بۆ ئەوە بکەن کە ئەمریکا قوربانی بە

پەیوەندیەکانی لە گەڵ تورکیا بدات، وە پشتئەستور بوون بەو باوەڕەی کە ئەمریکا ئەو قوربانیە ئەدات هەڵەیەکی گەورەیە .

لەڕاستیدا ئەگەر ئاوڕێک لە تەقلیدی کەڵەکەبووی دیپلۆماسی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بدەینەوە و ئەو تەقلیدە دیپلۆماسیە ببەستینەوە بە گۆڕانکرلیەکانی ستراتیژی ئەمریکی دوای تەواو بوونی جەنگی سارد، بۆمان دەردەکەوێ کە لەیەکگەیشتنێکی ئەوها مومکینە: لە رووی تەقلیدی دیپلۆماسیەوە تیورەکەی هینری کیسەنجەر (دوو هێزی یا دەوڵەتی دژ بەیەک لە یەکتر نزیکدەبنەوە ئەگەر لە هەمان سات و کاتدا ئەو دوو هێزە بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا کۆیانبکاتەوە) دەتوانێ ببێتە بنەمایەکی گرنگ بۆ نزیکبوونەوەی کورد و تورکیا؛ چوونکە ئەمریکا بەرژەوەندی لەگەڵ هەردوکیان هەیە وە دەشیەوێ ئەم بەرژەوەندیانە بپارێزێ. ئەم تیورەی کیسنجەر کاری پێکرا لە 1970کاندا بۆ پەرپینەوە بۆ لایەنی عەرەبی و لاوازکردنی بەرەی دژ بە ئیسرائیل لە ڕێگەی نزیکبوونەوە لە میسر و دواتریش بەستنی پەیمانی ئاشتی لە نێوان میسر و ئیسرائیلدا. دیارە ئەم نەموزەجە کەمتر سەرکەوتوو بووە لە حاڵەتی یۆنانستان و تورکیا، بەڵام بە هەر حاڵ هەردووکیان هەر ئەندامی ناتۆن وە هیچ شەرێکی سەرتانسەری لە نێوان ئەم دوو ولاتە رووینەداوە لە گەڵ بوونی زۆر کێشەی جدیش لە نێوانیاندا. پاراستنی کورد لە ماوەی 15 ساڵی رابردوودا لە لایەن ئەمریکا وە نزیکبوونەوە لە خواستەکانی کورد لە باشووری کوردستان بە شێوەیەکی پۆسەتیڤانەتر شێوەیەکی پەرپینەوەی ئەمریکایە بۆ دیوی کوردی لەو هاوکێشە ئاڵۆزەدا .

ئەوەشی کە پەیوەندی بە گۆڕانکاری لە ستراتیجی ئەمریکا دوای تەواوبوونی جەنگی ساردەوە هەیە ئەوەیە کە ئەمریکا دوای ئەو جەنگە

پێداچوونەوەیەکی سەرتانسەری کردووە و دەرهاوێشتەکەشی ئەوەیە کە بەڵی لەبەر ئەوەی هەندێ لە هەوپەیمانە کۆنەکانی ئەمریکا سەرپێچی دەکەن یا نرخی ستراتیجیان کەمبۆتەوە یا وەلائیان بۆ هاوپەیمانیەکە کەمبۆتەوە، ئەمریکا هەوڵی بەدەستهێنای دۆست و هاوپەیمانی تازە دەدا؛ جا یا بۆ تەواوکردنی رۆڵی هەندێ لە هاوپەیمانە کۆنەکان یا بۆ بەتەواوەتی جێگەگرتنەوەی رۆڵی هەندێ هاوپەیمانی تر. سەرپێچی فەرەنسا و هەندێ جار "سەرپێچی" ئەڵمانیا رۆڵی پۆلۆنیای بە توندی هێنایە پێشەوە. بە هەمان شێوە کەمبوونەوەی وەلائی تورکیا گرنگی بولگاریا و باشووری کوردستان و ناوچەی قۆقازی زێدەتر کرد. لەوەدەچێ بۆ ماوەیەکی دوور ئەم ناوچانە گرنگیان لە زێدەبوون دابێت، بە تایبەتی بە پەیوەندی لەگەڵ شەڕ بەرامبەر تیرۆریزم و هەستیاری و گرنگی ستراتیجی ناوچە، وە هەروەها لە رۆشنایی گۆڕانکاریەکانی پەیوەندیەکانی روسیا و ئەمریکا و ئەگەری ئاڵۆزبوونی ئەم پەیوەندیانە .

پێم ولیە سیاسەتی هەرە عاقلانە ئەوەیە کە پەیوەندیەکانی باشووری کوردستان و تورکیا لە چوارچێوەی ئەوەی من پێمگوتووە "تەکامولی ستراتیجی" بخەملێنرێ نەوەک دژایەتی ستراتیجی؛ بەم مانایەش نە گرنگی تورکیا بۆ ئەمریکا بە زەرورەت دەکەوێتە دژایەتی لەگەڵ گرنگی کوردستان وە نەش گرنگی کوردستان بۆ ئەمریکا بە زەرورەت دەکەوێتە دژایەتی لەگەڵ گرنگی تورکیا، بەڵکو دەتوانن رێک یەکتر تەواو بکەن .

کارکردن بەم بۆچوونە لە مەدایەکی کورتخایەن یارمەتیدەر دەبێ بۆ کورد لە باشوور، بۆ کورد لە باکوور وە بۆ ئەمریکا، بەڵام بۆ تورکیاش. وە لە مەدایەکی درێژخایەن خزمەت بە ئامانجی نزیکبوونەوەی کورد لە جیهانی رۆژئاوا

دەدات و دواتر ببێتە بەشێک لە پڕۆژەی لیبرال-دیمۆکراسی ئەورووپای رۆژئاوا، یا هەرنەبێ سنووری هاوبەشی ببێ لەگەڵ جوگرافیای ئەم پڕۆژەیە.

هەڵبەتە لەیەکگەیشتنێک لە شێوەی سێگۆشەیەکدا (کورد-تورکیا-ئەمریکا) سەرکەوتنێکی گەورەش دەبێ بۆ ئەمریکا، لە راستیدا بۆ ئەمریکا کۆمەڵی سەرکەوتن دەبێ . لەم حاڵەتەدا ئەمریکا کورد بەدەستدێنێ و پەیوەندیەکانی لەگەڵ تورکیا توندوتۆڵ دەکات و واشدەکات کە هەرنەبێ تورکیا هەندێک دووربکەوێتەوە لە دوو هێزی ئیقلیمی کە هەر یەکەیان بە شێوەیەک دوژمنکارن بە سیاسەتی ئەمریکا .

کوردستانی نوێ: بەر لە سێ ساڵ پێشنیار و راسپاردەی خەمخۆرانەی خۆتت بۆ سەرکردایەتی سیاسی کورد ناردبوو، یەکێک لەو بیرۆکانەی کە وروژاندبووت ئەوەبوو کە وتبووت: بۆی هەیە ئەمریکا لە ئەنجامی گەیشتنی بە بنبەست لە عیراقدا ە نائومێدبوونی لەوەی سیستێمێکی دیمۆکراتی تیادا دەبمەزرێنێ، بیر لە رێگەچارەی تر بکاتەوە، تۆ پێت وایە مامەڵەی ئەمریکا لە گەڵ کۆریادا لە ئاکامی جەنگی ساردا و دەستگرتنی بە کوریای باشوورەوەو دەستگرتنی کۆریای باشووریش بە ئەمریکاوە، دەشێت لە عیراقدا دووبارە ببێتەوە، واتە ئەمریکیەکان دەست بە هەرێمی کوردستانەوە بگرن و هەم هەرێمیش دەست بە ئەمریکاوە بگرێت.. پرسیار ئەوەیە: ئایا دووبارەبوونەوەی ئەزموونی مامەڵەی ئەمریکا لەگەڵ کۆریادا تا چەند لە عیراقدا لەبارە بە تایبەتی کە تۆ سەرنجی سەرکردایەتی کوردت بۆ ئەو خاڵە راکێشاوە، بگرە پێت وایە کە ئەو مەسەلەیە کۆمەڵێ تەگەرەی دەستوری لەرێیە و دەبێ کورد هەندێ هەنگاو بنێت تاوەکو بتوانێ

دامەزراندنی پێگەی سەربازیی ئەمریکا لە کوردستان بۆ قازانجی نەتەوەیی خۆی وەبەربهێنێت؟

ب. یاسین: لە راستیدا ئەم پرسیارە پەیوەندی و تێکەڵاوی لەگەڵ پرسیارەکانی پێشترتان هەیە. بە هەر حاڵ هەوڵ دەدەم کە شتەکان دووبارە نەکەمەوە.

سەرەتا دەبێ ئەوە بڵێم بەر لە زیاتر لە سێ ساڵ لەمەوبەر لە نووسێنێکمدا (کە لە 2004/4/9 بڵاوبۆتەوە) وە دواتر لە نووسراو و بۆنەی تردا باسم لە دووبارە بوونەوەی ئەوەی من پیی دەڵێم "نەموزەجی کۆریای باشوور" لە حاڵەتی بەشووری کوردستاندا کردووە. مەبەستیش لەو لەیەکترچواندنە زیاتر ئەو باوەڕە بووە کە هەر زوو لەوە دەچوو کە ئەمریکا ئەو سەرکەوتنەی کە بۆی هاتبووە عیراق بەدەستناهێنێ و لەبەر ئەوەش هەر زوو دەبێ بیر لە ئەلتەرناتیڤی تر بکاتەوە کە ئەویش شتێکە لە نێوان سەرکەوتنی بەتەواوەتی لە لایەک وە شکستی بەتەواوەتی لە لایەکی ترەوە: بەم مانایەش ئەگەر ئەزموونی دیمۆکراتی دولجار لە عیراق سەرکەوتوو نەبیت خۆ ئەوا دەکرێ هەرنەبێ ئەو ئەزموونەی لە کوردستان و مەرجە پۆسەتیڤەکانی ئەوی لە دۆستایەتیەکی راستەقینە بۆ ئەمریکا بکرێ بە بنەما بۆ وەدەستهێنانی "بەشەسەرکەوتن" یاخود (رادەیەک لە سەرکەوتن.)

بەڵام دوای ئەو هەموو ماوەیە کە بەسەر باسەکانی من (لەم بابەتەدا) تێپەڕی، ئەوەتا لە رۆژانی رابردوودا بۆ یەکەم جار ئەمریکیەکان خۆیان (لەسەر زاری وتەبێژی کۆشکی سپی لە 2007/5/31 وە وەزیری بەرگری ئەمریکا رۆبەرت گێیتس لە 2007/6/1 وە بە رازیبوونی جورج بۆش خۆی) باس لە

دووبارەکردنەوەی نەمونەجی کۆریای باشوور دەکەن، بەڵام بە جیاوازیەکی زۆرەوە لەگەڵ بیرۆکەی خۆم: من باسم لە نەموونەجەکە کردووە وەکوو ئەوەی کە بکرێ بە بنەما بۆ هاوپەیمانیەکی دوور و درێژ لە نیوان باشووری کوردستان و ئەمریکا. بەڵام ئەو بۆچوونە ئەمریکیەی کە لە رۆژانی دواییدا بە توندی هاتۆتە پێشەوە باس لەوە دەکا کە تەواوی عیراق وەکوو کۆریای باشوور کاری لەگەڵدا بکرێ بۆ دۆستایەتیەکی درێژخایەن وە مانەوەی هەندێک لە هێزەکانی ئەمریکا لەم وڵاتە بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ. بە هەر حاڵ هەردوو بۆچوونەکان دەبێ جێگەی سەنج و لێوردبوونەوە بن.

هەر بۆ بەرچاوڕوونی خوێنەر دەبێ هەر زوو ئاماژەیەک بە کێشەو ئەزموونی ئەمریکا لە مەر کۆریای باشوور بکەین. زۆر بە کورتی لە سەرەتا زووەکانی جەنگی ساردا دوو رووداو لە هاوکێشەی ناونەتەوەیی هاوسەنگی هێزدا دوو رووداو بە توندی ئەمریکاو جیهانی رۆژئاوایان پەیوەندیدارکرد یەکێکیان ئەوەیە کە لە ساڵی 1949 یەکیەتی سۆڤیەت بووە خاوەنی چەکی ئەتۆمی وە یەکەم تاقیکردنەوەی لەم بارەوە ئەنجامدا وە دووهەمیان هەر ئەو ساڵە پارتی کۆمونیستی چین بە سەرکردایەتی ماوتسی تۆنگ حوکمڕانی لە تەواوی چین گرتە دەست. ئەم دوو رووداوە نەک هەر بۆ ئەمریکا گرنگ بوون بەڵکوو بە مانای وشە هەژێنەر بوون. رای گشتی رەسمی و نارەسمی ئەمریکی بە ڕاشکاوی لەو باوەڕەدا بوون کە ئەمریکا دەبێ کاردانەوەی توندی هەبێ. لەم هەواو کەشەدا ساڵی دواتر کۆریای باکوور (بە رژێم کۆمونیست) هێرشی کردە سەر کۆریای باشوور. کاردانەوەی سەربازی ئەمریکا، لە چوارچێوەی بڕیارێکی نەتەوە یەکگرتووەکاندا، هەر زوو بوو بە راستی. لە قۆناغێکی شەڕدا بۆچوونێکی ئەمریکی هەبوو کە دەبێ ئەمریکا تەواوی کۆریا (بە باشوور و باکوورەوە)

بەدەستبێنێ. بەهەر حاڵ شەڕی کوریا سالی 1953 بە رەسمی تەواو بوو کە ئاکامەکەی ئەوە بوو ئەمریکا بە "بەشەسەرکەوتنێک/نیمچە سەرکەوتنێک" نەک تەواوی سەرکەوتن رازی بوو وە ئەو ئەمری واقیعەی قەبووڵکرد کە لە کۆریای باکوور (لە سەرەوەی هێڵی پانایی 38) رژێمێکی کۆمونیستی دوژمنکار بە ئەمریکا حوکمڕانی بکات وە لە کۆریای باشوور (خوار هێڵی پانایی 38) رژێمێکی دۆست بە ئەمریکا حوکم بکات. ئەو دەرئەنجامانەی کە لەم وینە مێژووییە دەستمان دەکەوەن کە یارمەتیمان دەدەن بەراوردی شەری کوریا (1950-1953) بە شەڕی عیراق بکەین ئەوانەن:

(1شەڕی کوریا رووداوێکی گرینگە لە پرۆسەی شەڕی ساردا، شەڕی عیراق گرینگە لە چوارچێوەی زەمەنی دوای تەواوبوونی جەنگی سارد و هەوڵی ئەمریکا بۆ خەملاندنی جیهانێکی نوێ بە سەرکردایەتی خۆی. لە هەردوو حاڵەتدا ئەمریکا ئەکتەری سەرەکیە؛ 2) لە شەڕی کوریا ئامانج بەرپەرچدانەوەی مەترسی بەهێزبهوونی کۆمونیسم لە ئاستی جیهاندا و رژێمی کۆمونیستی کۆریای باکوور بوو، لە شەڕی عیراقدا ئامانج لێدانی توندرەوی "ئیسلامی" بە تایبەت قاعیدە وە رژێمی سەددام بوو؛ 3) پاراستنی بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا لە هەردوو حاڵەتدا جێگەیان لە ناوەڕاستی ستراتیژی نەتەوەیی ئەمریکا دایە؛ 4) لە هەردوو حاڵەتدا پێویستی مانەوەی هێزەکانی ئەمریکا بۆ ماوەی دوورودرێژ خۆی دەسەپێنێ، بەرژەوەندیەکان سرووشتێکی درێژخایەنیان هەیە وە تەهدیدەکانیش لە هەردوو حاڵەتدا (پێشتر کۆمونیزم وە ئێستاش قاعیدەو توندڕەوی ئیسلامی) ئایدیۆلۆجی-گلۆبالی درێژخایەنە؛ 5) لە بۆچوونێکی تەواو کوردستانیەوە جیاوازیەکی گەورە هەیە کە هەر زوو بۆتە بنەما بۆ دەرهاوێشتەی جیاواز: لە شەڕی کوریا، تورکیا بەشداریەکی گرنگی کرد بە 6000 سەرباز لە هێزەکانی وە

بەم بەشداربوونە توانی خاڵی دیپلۆماسی گرینگ بۆخۆی بەدەستبهێنێ کە گرنگترینیان ئەوەبوو کە ئەو بەشداریە بووە رێگەخۆشکەر بۆ ئەوەی تورکیا بە ئاسانیتر ببێ بە ئەندامی ناتۆ، کەچی لە شەڕی کۆریادا بە هیچ شێوەیەک کورد پەیوەندیدار نەبووە. لە بەرامبەر ئەمە، وە تەواو بە پێچەوانەوە، لە شەڕی عیراق تورکیا نەک هەر بەشدار نەبوو بەڵکە بەو شێوەیەی کە رێگەی نەدا بە هێزەکانی ئەمریکا لەو وڵاتەوە بێنە ناو عیراقەوە بووە هۆی ساردیەکی زۆر لە پەیوەندی ئەمریکی–تورکیدا، نەک هەر ئەوە بەڵکو ئەم هەنگاوەی تورکیا بە توندی خزمەتی بە کورد کرد. جگە لەوە بەشداری کورد لە ئازادکردنی عیراق، هەرچەند لە ئاستی ستراتیجیدا نەبوو، پێگەی کوردی بەهێزکرد وە دەکرێ ئەم خاڵە لە داهاتووشدا بخرێتە خزمەت دیپلۆماسیەی کوردیەوە، شتەکان زۆر پەیوەستن بەوەی کە ئایا پرۆژەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق چی بەسەردێت.

بە باوەڕی من لەیەکچواندنی هەموو عیراق بە کۆریای باشوور هەڵەیەکی گەورەیە کە ئەمریکیەکان دەیکەن، دیارە ئەم هەڵەیەش لەوەوە پێهەڵدەگرێ کە تا ئێستەش ئیدارەی جۆرج بوش باوەڕی بە بەرهەمهێنانی عیراقێکی دیمۆکراتی و یەکگرتوو هەیە. بەهەر حاڵ هەتتا ئەگەر عیراق بە یەکپارچەییش مایەوە ئەوا دیسان ئاسان نیە پەرلەمانی عیراق لە داهاتوودا ئەوە قبووڵبکات کە بنکەی سەربازی ئەمریکی لە عیراق دابمەزرێن وە بۆ ماوەیەکی دووردرێژ بمێننەوە. هەتا گریمان پەسندیشیکرد ئەوا دوای ئەم پەسندکردنەش ئەوا لە داهاتوودا باری عیراق هەموو "موفاجەئەیەک" هەڵدەگرێ، کە دەکرێ دواجار بە زەرەی ئەمریکا و کورد تەواو ببێ .

بەهەر حاڵ مرۆڤ دەتوانێ بپرسێ ئایا لایەنی کوردی لە نێوان ئەگەری دووبارەکردنەوەی ئەمریکیەکان بۆ نەموزەجی کوریای باشوور لە تەواوی عیراق یا

بەرامبەرەکەی، واتە دووپارەکردنەوەی ئەم نەموزەجە تەنها لە باشووری کوردستان، هەڵوێستی چیە؟ ئەوەی ڕاستی بێت تاکو ئێستا هیچ .

لێرەدا هەوڵدەدەم بەچەند خاڵێک بۆچوونێک لەم بارەیەوە بخەمە بەرچاوی خوێنەران: 1) بەر لە هەرشتێک کێشەکە هەر ئەوە نیە کە ئەمریکا تا ئێستاش مامەڵەی کێشەکان دەکا وەکوو ئەوەی عیراقی دیموکراتی و فیدراڵی و یەکگرتوو مومکینە. ئەوەش ڕێک دیوەکەی تری دراوە، هەڵبەتە هەروەک ئاماژەمپێدا دیوەکەی تریش سیاسەتی ئەمریکایە لەم بارەیەوە؛ هەردووکیان یەکتر تەواو دەکەن وە بەتوندی تێکەڵاوی یەکتر دەبن. بە باوەڕی من کاتی ئەوە هاتووە کە لایەنی کوردی بە کراوەتر و جدیتر وە لە ئاستی هەرە سەرەوەی سەرکردایەتی سیاسی گفتوگۆ لەسەر ئەلتەرناتیڤەکان بکات وە باس لە زیاتر لە یەک سیناریو بکات. لەم قۆناغەدا بوونی **پلانی** ب بۆ باری سیاسی باشووری کوردستان مەسەلەیەکی حەیاتیە بۆ ئەو کاتەی کە **پلانی** ا، کە سەرلەنوێ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراقە، شکست دەهێنێ؛ 2) من باوەڕناکەم ئەو ئاسانە بێ بۆ ئەمریکا کە وا لە پەرلەمانی عیراق بکات دەنگ بۆ دامەزرانی پێگەی سەربازی لە تەواوی عیراق. هەر لە ئێستاوە و تا کاتی دەنگدان پێویست نیە لایەنی کوردی بەر لە هەر کەس و لایەنێکی ناو پەرلەمانی عیراق دەست بەرزکاتەوە بۆ مانەوەی هێزەکانی بۆ ماوەی دوورو درێژ، چونکە هەنگاوێکی ئەوها لەوانەیە لەسەر کورد گران بکەوێ؛ 3) کاتی ئەوە هاتووە بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ ئەلتەرناتیڤی دووپارەکردنەوەی نەموزەجی کۆریای باشوور لە کوردستان نەک لە عیراق لە لایەن سەرکردایەتی کورد دراسە بکرێ و هەندێ بیروبۆچوون لەم بارەیەوە گەڵاڵەبکرێن. دیارە تا ئەمریکا باوەڕی بە عیراقی یەکبوو هەبێ هەر لەو باوەڕەدا دەبێ کە دەتوانێ **هەموو عیراق** بەدەستبهێنێ و

وەکوو کۆریای باشووریشی لێبکات. بۆ ئەمریکاش کاتی ئەوە هاتووە بگاتە ئەو قەناعەتە، کە چۆن هەندێ لە ئەمریکیەکان پێیگەیشتوون، کە چۆن کاتی خۆی ئەوەمان قەبووڵکرد کە ناتوانین هەموو کوریا بەدەستبهێنین دەبێ ئاواش قەبووڵبکەین کە ئیتر ناتوانین هەموو عیراق بەدەستبهێنین، دەستگرتن بە کوردسیانەوە هەرنەبێ "بەشەسەرکەوتنێک یا نیمچەسەرکەوتنێکە."

کوردستانی نوێ: تۆ بۆچوونێکی تایبەتیت لەسەر مادەی 140 هەیە کە تا رادەیەکی زۆر پێچەوانەی دیسکۆرسیی رەسمی کوردە، ئەویش ئەوەیە کە قبوڵنەکردنی دواخستنی راپرسیت لە کەرکوکدا لە لایەن کوردەوە خسۆتە ژێر پرسیارەوە بگرە دەڵێی< دەشێ سەرکردایەتی کورد لە سبەی رۆژدا هەر خۆی داوای دواخستنی راپرسی بکات، ئەم بۆچوونەت لە چییەوە سەرچاوە دەگرێت؟

ب. یاسین: ئەوەی راستی بێت ئەم بۆچوونە لەوەوە پێهەڵدەگرێ کە ماوەی 4 ساڵ زیاترە بۆ مەسەلەی کەرکوک و ناوچەکانی تر کە پێویستە بگەڕێنەوە سەر کوردستان شتێکی زۆر نەکراوە، ئەگەر ئەسلەن بڵێین شتێکی بەرچاو کرابێت. بە پێێ مادەی 58 لە یاسای ئیدارەی کاتی و دواتریش مادەی 140 لە دەستوری هەمیشەیی دەبوایە دەمێک بوو باری کەرکوک ئاسایی بکرایەتەوە. لە ڕاستیدا بە پێی ئەو خشتەی کاتە کە بۆ جێبەجێکردنی مادەی 140 دانراوە دەبوایە تا 31ی مانگی ئاداری رابردوو پڕۆسەی ئاساییکردنەوە بە کۆتایی بگەیشتایە وە لە دوای چەند رۆژێکی تر واتە لە 31ی تەمموز سەرژمێریکرایە بۆ ئەوەی دواتر لە 31ی کانونی دوەم (واتە لە کۆتای ئەم ساڵ) ریفراندەم بکرایە/بکرێ. جا ئەوەی راستی بێت من بۆچوونەکەی خۆم لەسەر بەراوردێک کردوە لە نێوان ئەو هەموو کاتەی تێپەڕیوە بەبێ ئەوەی شتێکی زۆر کرابێ وە

ئەو ئەرکە زۆرە کە ماوە ئەنجامبدرێت لە پرۆسەی ئاسییکردنەوە،لەو کاتە کەمەی کە ماوەتەوە. لە راستیدا هەندێ هەڵوێست و ئاماژەی (ناروون) و لێلاویش لێرەو لەوێ (لە لایەنی کوردیەوە) دەرکەوتوون، ئەوەمان پێدەڵێن کە بەڵی کورد چارەی نیەو دەبێ لەو مەسەلەیەدا واقیعبین بێت و بە "کراوەتر" لە مەسەلەی دواخستنی کاتی ریفراندەم بڕوانێ!

ئەو بۆچوونەی من پیادەمکردوە تەنها تێڕوانینێکە و دوورە لەوەی بە هیولخواستن لە شت بڕوانێ. بە بۆچوونی خۆم لەگەڵ پێشوەچوونی رووداوەکان پرۆسەی سیاسی لە عیراق ئاڵۆزتر و ئاڵۆزتر بووە وە بەم پێیەش بۆ وەسەرخستنی پرۆسەی سیاسی لە عیراق رۆژ دوای رۆژ داوای تەنازولی زیاتر لە کورد کراوە. لە راستیدا بۆ وەسەرخستنی پرۆسەی دامەزرانەوەی عیراق لایەنی کوردی زۆر "ئاسانکاری" (تۆ بڵێ تەنازول)ی کردوە لەوەی کە بۆ نموونە لە کاتی قەیرانە سیاسیەکاندا بە تەواوەتی پێی دانەگرتووە و نەرمی نواندوە. پرسیارێکی گرنگ ئەوەیە ئایا چیتر ماوە کورد تەنازلی لێبکات !

هەڵبەتە دەمەوێ ئەوە بە بیر بخەمەوە کە ئەو بۆچوونەی بەندە کە ئێوە ئاماژەتان پێدا بە پەیوەندی لەگەڵ کاردانەوەی هەرێم هاتووە دەربارەی پێشنیاری بیکەر–هاملتن دەربارەی وەدواخستنی ریفراندەم دەربارەی کەرکوک. جا لێرەدا من پێم ولیە بەر لەوەی لایەنی کوردی گلەیی لە پێشنیاری راپۆرتەکە یا لایەنێکی ئیقلیمی دەربارەی کەرکوک بکات دەبێ رووی رەخنەو گوتاری لە لایەنی عەرەبی بیت لە عیراق. لە راستیدا ئەسڵی کێشەکە لایەنی عەرەبین و ئێستاش زۆرێک لەوانەی جلەوی پرۆسەی سیاسیان لە عیراق بەدەستەوەیە نەک هەر باشتر لە رژێمی پێشوو بیر ناکەنەوە بەڵکو هەندێکیان دوورتریش لە رژێمی پێشوو دەڕۆن لە دوژمنکاری بۆ دلخوازیەکانی کورد. ئەوەتا هەر چەند رۆژێک بەر

له ئێستا (واته دوای زیاتر له چوار ساڵ له دوای رووخانی رژێمی بەعس) پەرلەمانی عیراق بڕیاریدا کە کار بە یاساکانی تەعریب هی رۆژانی حوکمی بەعس نەکات. جا پرسیار ئەوەیە چۆن دەکرێ مرۆڤ چاوەڕوانیەکی لەوانە هەبێت کە یاسای تەعریبی بەعسیان تا چەند رۆژێک بەر لە ئێستا هێشتۆتەوە! نوێنەرانی کورد لە بەغدا چی دەکەن ئەگەر هەر زوو کاریان بۆ لابردنی یاسایەکی نەکردبێ.

با باشتر ئەم شتە روونبکەمەوە: ئەگەر لایەنی عەرەبی لە ئەوەی پێی دەڵێن "عیراقی فیدرالی و دیمۆکراتی و نوێ"دا بیویستایە و نیەتی پاک بولیە تا ئێستا باری کەرکوک بە ئاساییکرابوویەوە؛ بێگومان هیچ رێگرێکی لە بەردەم نەبوو وە دەشیکرد، تەنها ئەگەر خوازیاری ئەوە بولیە. ئێستاش ئەو چەند مانگەی لە پێشمانەوەن بڕیاردەر دەبن، نەک هەر بۆ مەسەلەی کەرکوک بەڵکو بۆ تەواوی باری سیاسی باشووری کوردستان و چارەنووسی. بەو هیوایەی بۆ مومکینکردنی بەشداری هەندێ لە گروپە "چەکدارەکان"، کە دیارە بەعسیەکان لایەنی سەرەکی حسێببۆکراون، بێنە ناو پرۆسەی سیاسیەوە کورد چیتر تەنازول نەکات. بە باوەڕی من تەنازولی زیاتر مەترسی ئەوەی لێدەکەوێتەوە کە نە **عیراقی دیمۆکراتی و فێدرالی بەدەستدێت وە ئەوەی کورد بەدەستیشەوەیە لە دەستیبدات!**

کوردستانی نوێ: ئەمڕۆ رۆژ بە رۆژ زیاتر هەست بەوە دەکرێ کە ئیدارەی ئەمریکی دەگەڕێتەوە بۆ راسپاردەکانی بیکەر-هاملتون، دەرکەوتەکانیش بریتین لە؛ پێدانی رەهەندەکانی نێودەوڵەتی بە کێشەکانی عیراق، گفتوگۆی ئەمریکا-ئێران، بەهێزبوونی ئاراستەی دواخستنی راپرسی لە کەرکوک، پێداگرتنی ئەمریکا لەسەر چاوگێڕانەوە بە دەستوردا و ... هتد .. تۆ لە لێکۆڵینەوەیەکدا بە

راشکاوی ئاماژە بەوە دەکەی کە یەکێک لە ئەگەرەکانی جێبەجێکردنی ئەو راسپاردانە لەبارچوونی باری ئێستای کوردستانە، ئایا ئێستا دەتوانی ئەو بۆچوونەمان بۆ روون بکەیتەوە و پێمان بڵێی چۆن؟

ب. یاسین: سەرەتا، بەڵی وایە، هەر ئێستا (کاتی ئانجامدانی ئەم گفتوگۆیە) گرۆپێک لە ئەندامانی کۆنگرێس (کۆماریەکان) لە هەوڵی خەملاندنی پرۆژەیەکن کە مەبەستیان تیایا گەڕانەوەیە بۆ راپۆرتەکەی بیکەر-هەملتن و چالاککردنی پێشنیارەکانیەتی. لەو بارەیەوە شاردراوە نیە کە راپۆرتەکە کۆمەڵێک پێشنیار لەخۆیەگرێ کە گرینگترینیان دەربارەی ئاستی سیاسەتی ئەمریکی و رەهەندی ئیقلیمی لە کێشەی عیراق و کێشەکانی ناو عیراق (پەیوەندیدار بە پرۆسەی سیاسی لە عیراق). لە ئاستی ئیقلیمیدا راپۆرتەکە شتێکی زۆر گرینگ لەخۆدەگرێ ئەویش خواستی چالاککردنی هەوڵەکانی ئیدارەی سیاسی ئەمریکیە بە زیندوکردنەوەی هەوڵەکانی ئاشتی لە مەڕ ململانێی ئیسرائیلی-فلیستینی. لە راسستیدا ئەکتەرانێکی زۆری مەیدانی سیاسەتی نێونەتەوەیی (لەوانە بە تایبەتی تۆنی بلێری سەرەکوەزیرانی بریتانیا) و شارەزا و بەشێک لە رای گشتی ئەمریکی (لەوانە بە تایبەت دیمۆکراتەکان) پێیان لەسەر ئەوە داگرتووە کە چارەسەرکرنی کێشەی فلیستین بەشێکی هەرە گرینگ پێکدەهێنی لە مەرجەکانی سەرکەوتنی ئەمریکا نەک هەر لە عیراق بەڵکو لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و جیهانی ئیسلامیشدا. ئەوەی راستی بێت من خۆشم دەمێکە (لە چاوپێکەوتنێکی *کوردستان* نوێی هێژادا لە سەرەتای ساڵی 2004) ئەوەم جەختکردۆتەوە کە یەکێک لە کلیلەکانی پێشکەوتنی سیاسەتی ئەمریکا لە ناوچە چارەسەرکرنی ئەم کێشەیەیە. ئەو کێشەیە دەمێکە لەوە دەرچووە کە کێشەی

چەند رژێمێکی نادیمۆکراتی بێت لە ناوچەدا بەڵکو کێشەیەکە بە رادەی یەکەم لە هەموو ئاستێکدا بە سیاسی و ئایدیۆلۆجی کراوە. ئەم مەسەلەی بۆ هێزەکانی چەپ، هێزە عەرەبیە ناسۆنالیستەکان، هێزە ئیسلامیەکان (بە هەممو رەنگەکانیەوە) بۆتە خاڵێکی جەزبی زۆر گرنگ. دواتر ئەم کێشەیە هۆیەکی سەرەکیە لەوەی کە ئەمریکا لە ناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە رادەیەکی ئەکجار زۆر، بگرە ترسناکیش، متمانەی خۆی لەدەستداوە. لە دیدی ناوچەوە، بە تایبەتی لە وڵاتانی عەرەبی، پشتگیریکردنی ئەمریکای بێ مەرج زۆر فراوان لە ئیسرائیل و سیاسەتەکانی بە هیچ شێوەیەک یەکناگرێتەوە لەگەڵ بانگەشەی پشتگیریکردنی ئەمریکا لە چاکسازی و بڵاوبوونەوەی دیمۆکراسی لە ناوچەدا. نەک هەر ئەوە بەڵکو ئەو هەڵوێستەی ئەمریکا هۆیەکی هەرە گرنگە بۆ نارازیبوونی خەڵک لە سیاسەتی ئەو وڵاتە. تێگەیشتنێکی ئەوها دەتوانێ وەڵامی هەرە گرینگیش بێت بۆ ئەو پرسیارەی ئایا ئەو هەموو دوژمنکاریە بۆ ئەمریکا بۆ!

ئەوەی پەیوەندی بە گفتوگۆ لە گەڵ سوریا و ئێرانەوە هەیە، بە باوەڕی من ئەسڵەن بیرۆکەکە (یا راستتر بڵێین پێشنیارەکەی بیکەر-هاملتن لەم بارەیەوە) تەقە لە خۆکردنە. ئاخر لە لایەکەوە ئەمریکا وا خەریکە هێزەکانی لە ناوچە کۆدەکاتەوە بۆ (بە ئەگەری زۆر) وەشاندنی گورزێک لە ئێران یا هەربەنێ ترساندنی بەوەی ئەوە دەرئەنجام دەبێ ئەگەر ئێران سەر بۆ "ئیرادەی نێونەتەوەیی" دانەنوێنێ. هەر وەها سادەییکی سیاسیە گەر مرۆڤ باوەڕ بکا کە ئێران بەبێ باجێکی گەورە رازی دەبێ بەوەی کە یارمەتی ئەمریکا بدات بۆ بەرقەراربوونی ئاسایش لە عیراق و سەرکەوتنی پرۆسەی سیاسی لەم وڵاتەدا. بە باوەڕی من لە فەترەی دوای پێشنیارەکەی بیکەر-هاملتن ئێران رۆڵی خۆی لە عیراق زێدەکردبێ کەمی نەکردۆتەوە و هەڵوێستی ئێران لەمەسەلەی

هاوکاریکردنی لەگەڵ کۆمەڵگای نێونەتەوەیی لە بارەی پەرەپێدانی وزەی ئەتۆمی بۆ مەبەستی سەربازی کەمتر بۆتەوە و ئەوەتا لە رۆژانی دواییدا باس لەوەش دەکرێ کە ئێران چەکێکی زۆری داوە بە تالیبان لە ئەفغانستان. تۆ بڵێی ئەم پێشنیارە جارێ هەر لە ئاستی تیوریدا، جا چ جای ئەوەی ئەگەر بکەوێتە بواری پراکتیکیەوە، بە زەرەر نەگەڕابێتەوە بۆ ئەمریکا. بە بۆچوونی خۆم بەڵێ !

بە هەر حاڵ، بە باوەڕی خۆم سوریە لەم ناوەدا دەتوانێ بازنەیەکی لاواز و نەرمتر (سۆفت) بێت و بە زەربیەیەکی کەمتر رازیبێ. لەوانەیە چارەسەرکردنی کێشەکانی نێوان ئیسرائیل و سوریا، یا هەرنەبێ کردنەوەی دەروازەیەک، با بچوکیش بەو ئاقارەدا، دەتوانێ تا رادەیەکی زۆر ئەو وڵاتە بێنێتە سەر خەت. لە راستیدا پێشوەچوونێکی ئەوها دەتوانێ زۆریش پۆسەتیڤ بێت بۆ کەمکردنەوەی خاڵەکانی تەوەتر لە ناوچە و پێنگاوێکیش بێت بە ئاراستەی چارەسەرکردنی کێشەی عەرەب–ئیسرائیل.

لەمەسەلەی لەبارچوون یا ترس لەوە لە پرسیارەکەتدا، هەڵبەتە ئەگەر تێگەیشتنێک لە نێوان ئەمریکا و گروپە "چەکدارەکان" فەراهەمبێ (جا ئەوە زۆر دەوەستێتە سەر ئەوەی لەسەر چی ئەم لەیەکگەیشتنە مومکین دەبێ) ئەوا بە ئەگەری زۆر بە زەرەری کورد تەواو دەبێ. ئاخر داواکاریەکانی گروپە "چەکدارەکان" لە دانانی خشتەی کات بۆ خۆکێشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا و گەڕانەوەی بەعس و پێداچوونەوەی دەستوور بەتایبەت مەسەلەی فیدراڵی و دواخستنی جێبەجێکردنی مادەی 140 هیچیان یەکانگیر نین لەگەڵ حەزەکانی کورد. زۆر بە کورتی و بە چڕی راپۆرتەکە نەک هەر زهنیەتی پشتکردن لە کورد دەردەخا بەڵکو بە ئاشکرا دەخوازێ لایەنی کوردی لە عیراق تەنازولی زیاتر بکات، ئەو تەنازولانەی کە زۆربەی هەرە زۆری کورد بەتەواوتی رەدی دەکەنەوە.

پارادۆکسێک (موفارەقە)یەکی گەورە ئەوە دەبێ کە گروپە "چەکدارەکان" لە پرۆسەی دانوساندندا وا لە ئەمریکا بکەن کە ئەمریکا رازی بێت بەوەی کە لە عیراقی عەرەبی بنکەی سەربازی دانەمەزرێنێ و لەو حاڵەتەشدا مەسەلەکان دەکەونە قۆناغی ئەوەی کە ئیتر بنکەکان لە کوردستان دابمەزرێن .

بە گشتی من پێمولیە راپۆرتەکە لە یەک شتدا "سەرکەوتوو" بوو، کە بۆخۆی موفارەقەیەکی گەورەیە، ئەویش ئەوەبوو کە راپۆرتەکە توانی وێنەی هێزێکی شکستخواردووی لە سەر ئەمریکا بدا بە هێزە "چەکدار" و تێرۆریستەکان لە عیراق وە هێزە ناحەزەکان بە ئەمریکا لە ناوچە وە ئەو هێز و لایەنانەی کە لە ئاستێکی گلۆبالیدا پڕ بە دڵ حەز دەکەن کە ئەمریکا لە عیراق شکست بێنێت!

کوردستانی نوێ: پەیوەندیەکانی نێوان کورد لە باشووری کوردستان و تورکیا زۆر جار توشی قەیرانی ترسناک دەبێ، هەندێ جار ترسی ئەوەش هەیە کە لە ناکاودا سوپای تورکیا سنووری هەرێم ببەزێنێ و شەڕێکی نەویستراو دروست ببێ لە نێوان هێزی پێشمەرگە و سوپای تورکیادا کە بێگومان کارەساتی گەورەی لێدەکەوێتەوە... ئەوەی لە بۆچوونی تۆدا سەرنجی راکێشام پێداگرتنە لەسەر ئەوەی سەرکردایەتی کورد پەیوەندییەکی ستراتیجی لەگەڵ تورکیادا ببەستێ، بۆچی داوای پەیوەندییەکی لەو جۆرە دەکەیت؟ پاسان ئایا پێتولیە لە ج هەلومەرجێکدا ئەم پەیوەندیە خۆی دەسەپێنێ و بەرژەوەنی هاوبەس بەدی دەهێنێ بە تایبەتی کە ئێستا دەبینین ئاسۆی بەردەم بەستنی پەیوەندییەک لەو ئاستەدا، یان مەرجە بنەڕەتیەکانی لاوازن؟

ب. یاسین: زۆر راستە، وە بە تایبەتی لە ماوەی دواییدا هاوتەریب لەگەڵ ململانێی نێوان موئەسسەی سەربازی و هێزە بە ناو علمانیەکان و

نەتەوەپەرستانی تورک لە لایەک وە حیزبی دەسەڵاتبەدەست (پارتی داد و گەشەکردنی رەجەب تەیب ئەردۆگان) لە لایەکی ترەوە. دەتوانم بڵێم ئەم ململانێیە تا رادەیەک چارەنووسسازە. دیارە ململانێکە ئەوەندە چڕبۆتەوە کە گەیشتۆتە ئاستێک لە هیستیریای سیاسی لەو وڵاتە: هێزە بە ناو علمانیەکان و نەتەوەپەرستانی تورک وا دەزانن ئیدی چارەنووسی وڵاتەکەیان لە مەترسیدایە و تورکیا بەرەو رووی پیلانێکی ترسناک بۆتەوە. لەوە دەچێ ئەم حاڵەتە تا هەڵبژاردنەکان بەردەوام بێت (وە هەتا دەتوانم بڵێم بارودۆخەکە موفاجەئەی سیاسی گەورەش هەڵدەگرێ) بەڵام دوای هەڵبژاردنەکان ئیدی کەم کەم بارودۆخەکە بە ئەگەری زۆر بەرەو ئاساییبوونەوە بڕوا.

ئەوەی دەربارەی پەیوەندی ستراتیجی کورد لەگەڵ تورکیا، هەروەک لەسەرەوە ئاماژەمپێدا، دەکرێ ئەوە تەوەجوە بێت لە سیاسەتێکی درێژخایەندا وە سیاسەتە کورتخایەنەکانیش ئەوها بخەملێن کە تا دەکرێ لەگەڵ ئەو سیاسەتە دوورخایەنە یەکتر بگرنەوە. لێرەدا پێویستە ئەوە بڵێم کە بە کوردستانیکردنی سیاسەتەکان، بە مانایەکی تر بینینی کێشەی کورد وە بەرژەوەندیەکانی کورد لە باشوور و باکووری کوردستان نەک وەک دوو شتی دژ بە یەکتر بەڵکو تەواوکەری یەکتر زامنێکە بۆ وەدەستهێنانی پێشکەوتنی ئیجابی لەم بارەیەوە. لە راستیدا جختکردنەوەی دەسەڵاتی سیاسی لە باشووری کوردستان لەسەر ئەوەی کە دەبێ تورکیا کێشەی کورد لە تورکیا بە شێوەیەکی دیپلۆماسی و بە دیالۆگ چارەسەر بکات، مەوقفی کوردی لە باشوور بە هێزتر کردوە تا لاواز. ئەوەتا لەگەڵ پێشوەچوونی رووداوەکان لایەنی تریش، بە تایبەتی ئەمریکا ویەکیێتی ئەوروپاش ئەم شتە دووپاتدەکەنەوە. کورد دەبێ باوەڕی بەوەبێ کە هەنگاوی راست و دروست زوو یا درەنگ دەرهاوێشتەی باشی دەبێ.

مرۆڤ لە سۆنگەی بە کوردستانیدیتنی کێشەکان لەوبەو و لەوبەوی سنوور بە ئاسانی دەتوانێ بڵێ کە هەر کرانەوەیەکی تورکیا روو لە جیهانی مەدەنی و پرۆژەی لیبرال-دیمۆکراسی کرانەوەیەکە نەک هەر بۆ دۆزی کورد لە تورکیا بەڵکو رێک بۆ کوردیش لە باشووری کوردستان، وە بگرە پارچەکانی تریش. پێچەوانەکەشی راستە، واتە هەر پاشەکشەیەک لەم ئاراسەتەیەدا رێک کاردانەوەی بۆ سەر هەردوو بەشی کوردستان ە کوردستانی گەورەش دەبێ. بەم مانایەش لایەنی کوردی (لەو دیو و ئەو دیوی سنوور) سیاسەتێک پیادەبکات کە تا دەکرێ تورکیا بەرەو کرانەوە ببات نەوەک پێچەوانەکەی. دەکرێ ئەوە لە ئاستی پراکتیکیدا ئاسان نەبێت، بەڵام هەر هەوڵێک یا پێنگاوێک، هەر چەندی بچووکیش بێت لەو ئاراستەیەدا، دەتوانێ سوودی بۆ تەوەجوهە تەندروستەکە گشتیەکە هەبێت. بە هەر حاڵ من باوەڕم وانیە کە لایەنی کوردی هەموو ئەو شتانەی کردبێ کە پێویستە بیکات بۆ ئەوەی بتوانێ ئاکامی باشتر بەدەست بێنێ لەوەی کە تا ئێستا بەدەستیهێناوە لە مەڕ پەیوەندیەکانی لەگەڵ تورکیا. هاوئاهەنگی لەم بارەیەوە لەگەڵ ئەمریکاو یەکێتی ئەورووپا (زۆر بە تایبەتی لەگەڵ ئەمریکا) وە خۆدوورگرتن لە هاوێشتنی هەندێ دروشم کە بارەکە بەرەو گرژی دەبات. دەبێ دواجار ئەوەش بزانین کە هەواوکەشی پڕ لە گرژی و هیستیریایی دەتوانێ خزمەت بە هێزە شەڕخوازەکان و رەگەزپەرستەکان و هێزەکانی **دەوڵەتی شاردراوەی** تورکیا بکات. بە پێچەوانەشەوە کاردانەوەی پۆسەتیڤانە لە لایەن دەسەڵاتی سیاسی لە باشووری کوردستان، وەکوو ئەوەی بۆ نموونە سەرۆکی حکومەتی کوردستان نێچیرڤان بارزانی لە ماوەی دواییدا چەند جارێک کردوویەتی (بەرامبەر بە هێما و راگەیاندنی "پۆسەتیڤ" کە لە

تورکیا نەردەچن) یارمەتی پێشوەچوونەکان، بە ئاقارێکی پۆسەتیڤ و تەندروستدا، نەدات.

من بەلامەوە سەیرە، کاتێ نزیکەی دوو مانگ بەر لە ئێستە عەبدوڵلا گوڵ باسی ئەوەی کرد کە تورکیا پەیمانی 1926 هەڵدەوەشێنێتەوە ئەگەر نەوڵەتی عیراق هەڵوەشایەوە، ئەم بۆچوونەی گوڵ بە بێ وەلامێکی پڕ بە پێست مایەوە. بە باوەڕی من راگەیاندنێکی ئەوها نەبێ وەکو نەرفەت بخوێندرێتەوە لە لایەن کوردەوە تا وەک هەڕەشە. تورکیە نەخوازێ پەیمانی 1926 هەڵوەشێنێتەوە، باشە کوردیش مەسەلەی موسل زیندو نەکاتەوە و ئەلتارنەتیڤی کۆنفدرالی لەگەڵ تورکیا بێتە گۆڕێ! ئەم شێوە بۆچوونە نەتوانێ یارمەتی ئەوە بدات کە کورد پلانی ب بخەملێنێ !

موئەسەسەی عەسکەر مەبەستی حەشاردانی رەجەب تەیب ئەردۆگان و حیزبەکەیەتی لە گۆشەیەکی زۆر تەسکدا و ئیحراجکردنیەتی، نەک هەر ئەوە بەڵکو خوازیارە کە لە بۆچوونی خەڵکدا ئەردۆگان وەکو کەسێک کە خیانەت دەکات لە نەتەوە بدریتە قەلەم، بۆ ئەوەی بۆ قۆناغی داهاتوو کە لەوانەیە مەبەست خستنی بەتەواوەتی ئەو و حیزبەکەی بێت. لێرەدایە، بە بۆچوونی خۆم، لایەنی کوردی نەبێ رۆلێکی ئەوها نەبینێ کە خزمەت بە ئیحراجکردنی ئەردۆگان بکات چونکە ئەمە رێک خزمەت بە تەوەجوهی موئەسەسەی عەسکەر لە تورکیا نەکات. لێرەدا نامەوی ئەوەندە دوور بچم و بڵێم کە ئەردۆگان گەر هەر ئێستا نەرفەتی زێتری هەبێ کێشەی کورد لە تورکیا بەیەکجارەکی چارەسەر دەکات، بەڵام گومانیشم نیە کە هەم لە بواری کێشەی کورد وە هەم لە بواری نزیکبوونەوە لە یەکیێتی ئەوروپا هەنگاوی زێتر نەهاوێژێ. بە بۆچوونی خۆم، هەرنەبێ تا ئەنجامدانی هەڵبژاردنەکان کە لە 22ی مانگی داهاتوودا نەکرێن، زۆر

گرنگە پەکک بە ئەو پەڕی هەستیارییەوە سیاسەت بکات. لە مێژووی سیاسی تورکیادا زۆربەی هێزە سیاسییەکان (هەڵگرانی ئایدیۆلۆجیای جیا جیا) خۆیان لە ناو دەسەڵاتی سیاسیدا تاقیکردۆتەوە هەر لە چەپ تا ناوەند تا دەگاتە ئەوپەڕی دەستە ڕاست، ئەوەی ڕاستییە هیچیان نەیان توانیوە بەقەد چوار ساڵی ڕابردوو هەنگاوی جدی بنێن بەرەو بوون بە ئەندام لە یەکێتی ئەورووپا (واتە بەشێک لە پڕۆژەی لیبراڵ-دیمۆکراسی جیهانی ڕۆژئاوا) وە هیچ کاتێکیش بە قەد ئێستا هەڵگرانی بیری کەمالیزم هەستیان بە ترس و هەڕەشە لەبەرامبەر ئایدیۆلۆجی کەمالی نەکردوە. هەڵگرانی ئەو فکرە دەخوازن ترس و تۆرەیی خۆیان بە لایەکدا بتەقێننەوە، با لایەنی کوردی لەو هەوڵە دابێت کە ئەم تەقینەوەیە بە ڕووی کورددا نەبێت!

حەز دەکەم ئەوەش بڵێم کە بیرۆکەی (پەیوەندی باش لەگەڵ تورکیا) هەرچەندە سروشتێکی ستراتیجی دوورخایەنی هەیە لەوەی کاتی، بەڵام هەنووکەی کورد، بە تایبەتی لە باشووری کوردستان، پەیوەندی باشتر لەگەڵ تورکیا، لەوەی کە هەیە، دەخوازێ. باشووری کوردستان هەر کرانەوەیەکی دیپلۆماسی لە ئاستی ئیقلیمی و جیهانی بەدەستبهێنێ یەکسەر بە مانای بەهێزکردنی مەوقفی خۆی دێت بەرامبەر بەغدا. کورد لە باشوور، لەگەڵ بەدەستهاتنی کۆمەڵێ شت لە (1992)ەوە بەڵام دەبێ حسێبی پاشەکشەی جددیش بکرێ، کە بە باوەڕی من سەرکردایەتی ئەو حسێبەی نەیکردووە (بە هەر حاڵ تەخمینکردن شتێکی جودایە)؛ هەر وەک پێشتر گوتم، کورد پلانی (ب)ی نیە، چوونکە حسێبی پاشەکشەی نەکردووە. مرۆڤ بۆی هەیە بزانێ ئایا دەسەڵاتی کوردی تا چەند مانگ، با نەڵێین چەند ساڵ، توانای ڕاگرتنی باری ئابووری کوردستان و بژێوی ژیانی خەڵکی هەیە ئەگەر هات و کورد بەرەوڕووی

قەیرانییێکی جددی بوویەوە لەگەڵ بەغدا. ئایا حکومەتی کوردستان چەند ملیار دۆلاری یەدەکی هەیە بۆ کاتی **پاشەکشە** !

ماوە بڵێم کە لە وەڵامێکی پێشترمدا هەندێ شتم عەرزکردن کە دەکرێ وەڵامی ئەم پرسیارەشتان بن.

ویرای سووپاسم بۆ رۆژنامەی (*کوردستانی نوێ*)ی هێژا، حەز دەکەم خوێنەری ئازیزی ئەم گفتوگۆیە ئاگادارکەمەوە کە بەشێک لەو شتانەی لەم گفتوگۆیانەدا هاتونەتە دەنگ وە ئەو بابەتانەی ئاماژەیان پێکراوە لە ماڵپەڕی تاکەکەسیم بەرچاودەکەون، فەرموون ئەمەش ئەدرەسی ماڵپەرەکەیە:

www.burhanyassin.com

"تورکیا لە ڕێگەی هەڕەشەوە، جارێکی تر کێشەی کوردی هێنایەوە نێوەندی قسەوباس"

دیمانەی سایتی *سبەی* وە ڕۆژنامەی *ڕۆژنامە*، لە 2007/10/29 ئەنجامدراوە

*پەرلەمانی تورکیا بەزۆرینەی دەنگ لەدژی (پەکەکە) بڕیاری لە شکرکێشیدا بۆ ناوخاکی هەرێمی کوردستان، بەبۆچونی ئێوە تورکیا پەلاماری کوردستان دەدات، ئەگەر پەلامار دەدات، جۆری پەلاماردانەکە چۆنە؟ ئایا داخلی ناوشارەکانی هەرێم دەبێت؟

ئەم پرسیارە ناکرێ بە ئەرێ یا نا وەڵام بدرێتەوە. ڕاستە بڕیاری پەرلەمانی تورکیا گۆڕانکارییەکی چۆنایەتی بوو لە مەسەلەی لەشکرکێشی تورکیا بۆ سەر کوردستان. لەگەڵ ئەوەشدا ئەو بڕیارە بە تەنیا ناتوانێ ئەو مەسەلەیە یەکلایی بکاتەوە. مەسەلەی لەشکرکێشی چیتر تەنها بەستراو نیە بە خواستی دامەزراوەی سەربازی و بڕیاری پەرلەمان بەڵکو مەسەلەکان ڕەهەندی کوردستانی و ئیقلیمی و (بە تایبەتی عیراقی) و نێونەتەوەیی وەرگرتووە کە ئیتر ناکرێ تورکیا ئەم هەموو ڕەهەندە گرینگانە لەبەرچاو نەگرێ. هەڵبەتە لە ڕەهەندی نێونەتەوەییدا هەڵوێستی یەکیەتی ئەوروپا و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا گرینگی تایبەتیان هەیە.

بە باوەڕی خۆم تا ئێستاش بوار و پەراوێزی کرانەوەیەکی دیپلۆماسی بۆ ئەو قەیرانی لەشکرکێشیە ماوە. لە ڕاستیدا دەبی تێبینی ئەوە بکەین کە لە ناو بڕیاری پەرلەمان دوو پەراوێزی گرنگ دیارکراون :

یەکەم: ئەوەی کە بڕیارەکە ماوەی ساڵێکی دیاریکردوە بۆ ئەوەی لەشکری تورکیا ببپەڕیتەوە دیوی باشووری کوردستان (تۆ بڵێ عیراق)؛

دووەم: پەرواێزی دوا هەنگاو بۆ حکومەتی تورکیا بەجێ هێشتراوە.

لەشکرکێشی تورکیا بۆ سەر باشووری کوردستان، ئەگەر رووبدات، ئەوا تا رادەیەکی زۆر بە هۆی ئەوەوە دەبێ کە دامەزراوەی سەربازی هەست بەوە دەکات کە ململانێ ناوەخۆییەکان، لە نێوان لایەنگرانی کەمالیزم لە لایەک وە لایەنگرانی چاکسازی و گۆڕانکاری بەرەو پرۆژەی لیبرال-دیمۆکراسی (کە دیارە خواستی بوون بە ئەندام لە یەکیەتی ئەورووپادا دەربڕی ئەو رەوتەیە) گەیشتۆتە رادەیەک کە وایکردوە دامەزراوەی سەربازی هەست نەک هەر بە کەمبوونەوەی هەیبەت و کاریگەری لەسەر سیاسەتەکانی تورکیا بکات، بەڵکو لەوەش دەترسێ کە ئیتر ئەو دامەزراوەیە خەریکە هەموو شت لەدەست دەدات. لە ڕاستیدا هەندێ شارەزا بگرە ووشەی "هیستریا" بۆ ئەم حاڵەتی ترسە بەکاردەهێنن.

لەو حاڵەتەدا کە رەهەندە سیاسی و سایکۆلۆژیەکان لە هەموو ئاستەکاندا بە توندی تێکەڵاو بە یەکتر بوون لە ململانێکانی *ناو تورکیا* بە خۆی. لەوەش زیاتر دامەزراوەی سەربازی هەست بە پاشەکشە و لاوازبوون دەکات. ئا لێرەدایە کە بە بۆچوونی ئەو دامەزراوەیە دەبێ شتێک بکرێ (کە لەو حەڵەتەدا هەرەشەیە بە رووی رەهەندی کوردیەوە) بۆ ئەوەی جارێکی تر ئەو جێگایە *بگرێتەوە یا وەرگرێتەوە* کە هەست دەکات *لەدەستی داوە*.

له لایەکی ترەوە من باوەڕم وانیە کە هەتتا ئەگەر هات و تورکیا هاتە ناوەوەی باشووری کوردستان مەبەستی ئەوە بێ کە شارەکانی کوردستان داگیر بکا. ئەوە بە مانای ئەوە نایە کە تورکیا، بە تایبەت دامەزراوەی سەربازی، ناخوازێ مەرگی ئەزموونی باشووری کوردستان ببێ، بەڵکو پڕ بە دڵێش بۆ ئەوە کاری کردوە و دەشی کات. بەڵام بە لەبەر چاوگرتنی رەهەندەکانی کێشەکە، کە ئەگەر لایەنی تورکی خۆی سنوور بۆ هەلسوکەوتی خۆی دانەنێت ئەوا بە ئەگەری زۆر بە زیانی خۆی تەواو دەبێ. کەواتە مەسەلەکە هەر ئەوە نیە کە هێزی لەشکر و توانای سەربازی تورکیا (لە هەموو روێکەوە) تێری ئەو لەشکرکێشیە دەکات یا نا، بەڵکو ئەوە رەهەندە سیاسی و دیپلۆماسیەکانن لە ئاستە جۆراو جۆرەکاندا، کە زۆریەیان بە شێوەیەک یا شێوەیەکی تر لە خزمەتی کورددان، کە تواناکانی جوڵانەوەی تورکیا، بە تایبەتی لە رووی سەربازیەوە، سنووردار دەکەن. هەر لێرەوەیە کە سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان دەبێ زیاتر جخت لەسەر لایەنە سیاسی و دیپلۆماسی و یاسای نێونەتەوەیی بکاتەوە نەک زمانی زەبر و زەنگ و تۆڵەسەندنەوە. بەڵام زێدەرۆییکردن وەکو ئەوەی بە ئاشکرا پەنجەی گوناهبارکردن بۆ پکک درێژ بکات، دەکرێ بە زیانی دیپلۆماسی کوردی تەواو ببێ.

بە ئەوەی سەرەوە وەک خاڵی لێوەدەرچوون، من باوەڕم وایە دامەزراوەی سەربازی لە دوای ئەو هەموو هەرەشەکردنە جار دوای جار هەر لە کاتی کەوتنی رژێمی سەددامەوە وە بەجێنەگەیاندنی ئەو هەڕەشانە، وایکردوە کە ئیتر دامەزراوەی سەربازی دەبێ شتێک هەر بکات، جا ئەو شتە چەند سنوورداریش بێت. ئا لێرەوەیە ئەگەری هێرشێکی سنووردار یا چەند ئۆپەراسیۆنێکی سنووردار لە ئارادایە. لە لایەکی ترەوە خۆڕاگری لایەنی کوردی بەڵام بە مەرجێک ئەو

لایەنە خۆی دووربگرێ لە زمانی زەبروزەنگ و هەڕەشە دەتوانێ قەیرانی ئەمڕۆی نێوان تورکیا و باشووری کوردستان بە سوودی سیاسی و دیپلۆماسی بۆ کورد (بە گشتی) تەواو ببێ. گوتاری کوردی دەتوانێ زیاتر سوودبەخش ئەگەر وێنەی قوربانی بە کورد بدات. لە راستیدا ئیسرائیل ئەو کاتانە زیاتر لە فەلستینیەکان ترساوە کاتێ ئەو میللەتە (واتە فەلستینیەکان) توانیویەتی وێنەی خۆی وەکو قوربانی بە جیهان بناسێنێ. ئەمە بە تایبەتی روویدا لە سەرەتاکانی راپەرین (ئینتیفازە)ی 1989ی فەلستینیەکان.

*ئایا یاسای نێودەوڵەتی ئەو مافە بەتورکیا دەدات لەشکرکێشی بکاتە سەرقوڵای خاکی وڵاتێکی تر، بەبۆچونی ئێوە ئەگەر تورکیا ئەو مافە بەخۆیبدات دەوڵەتە دراوسێکانی تریش ئەو مافە بەخۆیان نادەن؟

دەقی یاسایی بە گشتی وە لەوێشدا یاسای نێونەتەوەیی وەکو هەر دەقێکی تر تەفسیر و تێگەیشتنی جۆراو جۆر هەڵدەگرێ؛ نەک هەر ئەوە بەڵکو زۆر جار دەقی یاسایی دژایەتیەکی زۆریش لەخۆ دەگرێ. هەر لەبەر ئەوەیە زۆرجار هەمان پەرەگرافی یاسایی بە مەبەستی دژایەتیکردنی یەکتر لە لایەن دوو لایەنی دژ بەیەکتر، جا چ کەس یا دەوڵەت، بەکار دێت. یەکێ لەو مەسەلانەش لە یاسای نێونەتەوەیی پرەنسیپی بەرگری لەخۆ کردنە .

لە حاڵەتی ململانیی کوردی-تورکیدا ئەوە بەس نیە کە تورکیا بانگەشەی ئەوە بکات کە هێرشەکەی ئەو بۆ سەر باشووری کوردستان تەنها بە مەبەستی بەرگری لەخۆ کردن دێت. ئەوە گرینگە ئایا ئەو بۆچوون و تەفسیرو لۆژیکەی تورکیا چەندە کۆمەڵگەی نێنوتەوەیی، پێشتر وڵاتانی دۆست بە تورکیا —لە

پێش هەموویانەوە ئەمریکا- دولیی ئەوانی تر، رازییەکات. هێماکان هەمووی ئەوە نیشان دەدەن کە کۆمەڵگەی نێو نەتەوەیی خەریکە زیاتر لۆژیکی کورد لە *چارەسەری ئاشتیانە* قەبوول دەکات تا لۆژیکی دەوڵەتی تورکیا. کەواتە بۆ ئەوەی یاسا بتوانێ پشتگیرێکی گرینگ بێ بۆ بانگاشەکانی لایەنێک لە یاریە سیاسیە جیهانیەدا، دەبێ ئەو کۆمەڵگای جیهانیە) بێتە سەر باوەڕی ئەو لایەنە کە بانگەشەی ئەو یاسایە دەکات.

لایەنی دووەم ئەوەیە کە بە درێژایی مێژووی مۆدیرن وڵاتان دەستدرێژیان کردۆتە سەر وڵاتانی تر. هەرچەندە کە ئاشکرا و روون بووە کە ئەم وڵاتانە دەستدرێژیان کردوە، لەبەر ئیعتبارێک یا یەکێکی تر، نەک هەر چاوپۆشی لەو دەستدرێژیە کراوە بەڵکو بگرە لایەنی دەستدرێژکار پشتگیریشی بەدەست هێناوە بۆ *دەستدرێژیەکەی*. لێرەوەیە، بە مانایەکی تر، یاسا بە جۆرێک کە لەگەڵ خوێندنەوەی سیاسی و بەرژەوەندیەکانی وڵاتێک بگونجێ مانای وا نیە دەتوانێ هەر شتێک بکات؛ بەڵکو لەو یاسایە گرینگتر قەبووڵکردن یا رەتکردنەوەی کۆمەڵگەی جیهانیە بۆ ئەو خوێندنەوە و تێگەیشتنە.

شتێکیش هەیە پەیوەندیدار بە یاسا و سیاسەتی نێونەتەوەیی بە ناوی *ئەمری واقیع*: وڵاتێک تەنها لەبەر ئەوەی بەهێزە و دەشزانێ هێزی نەیارانێ ناتوانێ ئەو وڵاتە بترسێنێ ئەوا ئەو وڵاتە نەک هەر کاتێ ویستی ئەوا یاسا بەو شێوەیەی خۆی دەیخوازێ تەفسیری دەکات و خۆی دەسەپێنێ، بەڵکو لە راستیدا هەندێ جاریش بەبێ گوێدانە ئەو یاسایە/یاسایانە هەرچی دەخوازێ دەیکات. باشترین نموونەی ئەم حاڵەتە هەڵسوکەوتی ئیسرائیلە. بە پێی هەندێ بۆچوون هی ئەمریکاشە لێرەو لەوێی جیهان بە تایبەتی لە زەمانی ئەمریکای

دوای 11ی سێپتەمبەری 2001وە لە رۆشنایی دۆکترینی سەرۆکی (-Pre emptive Actions)ئەمریکا جۆرج بوشی کور ناسراو بە مەبدەئی

لە راستیدا ئەم مەبدەئەی بوش لە یاسای نێونەتەوەییدا جێگەی نەبۆتەوە و پشتگیریشی نیە، بەڵکە لە باشترین حاڵەتدا دەربڕی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکایە دوای 11ی سێپتێمبەر وە *ئەمری واقیعە* نەک یاسا .

لە راستیدا ئەم روونکردنەوەیەی دوایی تەنها بۆ بەرچاوڕوونی نیە، تەنها بە مەبەستی ئەوەش نیە کە تیشکێکی زیاتر بخەینە سەر پرسیارەکەتان، بەڵکو رێک یارمەتیمان دەدات بۆ زیاتر تێگەیشتن لە خوێندنەوە و هەڵوێستی تورکیا لەو پەیوەستەدا. ئەوەی راستی بێت لە ساڵانی دواییدا تورکیا جار دوای جار ناڕەزایی خۆی بۆ ئەمریکیەکان دەربڕیوە، بە تایبەتی لە ماوەی دوای رووداوەکانی 11ی سێپتەمبەری 2001، هەر بە ئاماژە بۆ ئەو راستیەی سەرەوە: بە پێی لۆژیک و تێگەیشتنی تورکیا ئەمریکا ئەو پەڕی سیاسەتێکی دووڕوویی دەنوێنێت: کاتێک رێگا بە ئیسرائیل دەدات هەر کاتێک وە لە هەر شوێنێکەوە هێرش بکات و سنوورەکان ببەزێنێ، بەڵام هەمان ماف بە تورکیا رەوا نابینێ. بەم مانایەش ئەم دووڕووییەی ئەمریکا بۆتە یەکێ لە خاڵە هەرەگرنگەکانی هەڵوێستە و بگرە تەوژمی ئەنتی-ئەمریکانیزم لە تورکیا .

*ئێستا بەپێی یاسای نەتەوەیەکگرتووەکان، ئەمریکا سیادەی عێراقی لە ئەستۆیەو خۆی بەداگیرکەر ناساندووە، لەو لاشەوە هاوپەیمانێکی لە مێژینەی تورکیایە، هەرچەندە لەماوەی سێ ساڵی رابردودا پەیوەندیەکانی نێوان ئەم دووهاوپەیمانە بە نائاسایی گوزەری کردووە، بە بۆچونی ئێوە ئەمریکا لە پێناوی کورددا

قوربانی به دۆستایەتی لەگەڵ تورکیا دادات و ناهێڵێت تورکیا ئەو لەشکرکێشە ئەنجامبدات، یاخود واز لەکورد دەهێنێت بۆ تورکیا، یان پشت لە هیچ لایەکیان ناکات؟

سەرەتا، جارێکی تر یاسا شتێکە و ئەمری واقیع شتێکی ترە، بەڵام زۆر جاریش ئەمری واقیع پشتگیری یاسایی بەدەستدێنێ و ڕەوایەتی یاسایی مسۆگەر دەکات .

لە دوای کەوتنی ڕژێمی دکتاتۆر، پەنجەی گوناهبارکردن جار دوای جار درێژکراوە بۆ پشتگیریکردنی سوریا و ئێران لە هێز و لایەن و گروپە چەکدارەکانی ناو عیراق. ئەمە بەر لە هەر شتێک دەستدرێژیکردنی ئەو دوو وڵاتەیە بۆ سەر ئاسایشی عیراق. ئەوەی ڕاستی بێت ئەمریکا نەیتوانیوە بە پێی ئەم گونهبارکردنە بەرپەرچی سەربازیی پڕ بە پێست بەو دوو وڵاتە بداتەوە، ئەگەر چی دەشیتوانی بۆ ئەم مەبەستە سوود لە بڕیارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان وەربگرێ کە ئەم وڵاتە (واتە ئەمریکا) وەک هێزێکی داگیرکەری عیراق لە قەڵەم دەدات. نەک هەر ئەوە بەڵکو لە ماوەی دواییدا، وەکو پاشەکشەیەکی جددی، هەندێ هێز و لایەن بە تایبەتی کۆمیسیۆنەکەی بیکەر- هاملتن بانگەشەی دیالۆگیان کردوە لە نێوان ئەمریکا لە لایەک وە سوریا و ئێران لە لایەکی ترەوە. لەبەر ئەوە ئەگەر ئەمە بۆ حاڵەتی پەیوەندیەکانی ئەمریکا بە دوو وڵاتی ناحەز ەوە ڕاست بێت، واتە لەبەر هەندێ مەسەلەی *واقیعی*، ئەمریکا نەتوانێ ڕوو بە ڕووی ئەو دوو وڵاتە ببێتەوە، چۆن ڕوو بە ڕووی تورکیای *دۆست* دەبێتەوە، جا لەبەر "*خاتری*" کورد بێ یا لەبەر هەر هۆیەکی تر. من، هەر نەبێ لە کاتی ئێستادا، زۆر بە دووری دەبینم کە ئەمریکا بەرەوڕووبوونەوەیەکی سەربازی لەگەڵ تورکیادا بکات، بەڵام مانای وانیە ئەگەر بەبێ گوێدانە (یا دژی)

هەڵوێستی ئەمریکا تورکیا کارێک بکات نابێتە هۆی تەنگەژە و گرژبوونی پەیوەندیە ستراتیژیەکانی ئەمریاک و تورکیا. بگرە لەو حاڵەتەدا پێشبێنی ئەوەش دەکەم کە لە حاڵەتی گوێنەدانە هەڵوێستی ئەمریکا، پەیوەندیەکانی تورکیا و ئەمریکا بەرەو گرژیەک بچن کە ببێتە هۆی گۆڕانکاریەکی چۆنایەتی ستراتیژی لەو پەیوەندیانەدا. لە راستیدا تورکیا لە ململانێ و کاری هاویەشی ئیقلیمی و نێونەتەوەییەکاندا لە قەیرانی بەرە هەڵبژاردن (دووڕیان)دایە، هەنگاوێکی چەوت لەم کات و ساتەدا لەوانەیە ببێتە هۆی ئەوەی کە تورکیا بە زەرورەت بکەوێتە بەرەیەکەوە (مەبەستیش بەرەی وڵاتانی توندڕەو و بە رژێمی سیاسی نادیمۆکراتیک) کە بە قازانجی ئەو وڵاتە تەواو نەبێت. نەشبێ بڵێین کە پێشوەچوونێکی ئەوها هەرگیز لە سوودی کورد نابێت.

دەربارەی بەشەپرسیارەکەتان، ئایا ئەمریکا چ لایەنێک هەڵدەبژێرێ کورد یا تورکیا؟ بە بۆچوونی خۆم ئەمریکا تا بۆی بکرێ خۆی لە دوو هەڵوێستی "توندڕەو و نا عاقلانە" دەپارێزی کە ئەوانیش ئەمانەن :

یەکەم: بە زەرورەت هەلبژاردنی لایەنێکیان لەم دوانە، واتە یا کورد یا تورکیا؛

دووەم: ئەوی تریشیان دەستهەڵگرتن لە هەردووکیانە،واتە لە کورد و تورکیا، بە لۆژیکێکی "ئاسان" ئەویش ئەوەیە کە ئەو دوو لایەنە بە یەکەوە ناسازێن و ئەمریکا توانای ئەوەی نیە کە لە هەمان حان و کاتدا دۆستایەتی هەردوولا بکات.

بەرامبەر ئەمە، بە بۆچوونی خۆم، دوور لەو دوو هەڵوێستە ئەو پەڕیانە، ئەمریکا هەوڵدەدات تا دەتوانێ دۆستایەتی خۆی لەگەڵ هەردووکیان بپارێزێ: 1) بە پێی ئەوەی، من پێمگوتووە، لۆژیکی "تەکامولی ستراتیژی": بە پێی ئەم بۆچوونە باشووری کوردستان، وە کورد بە گشتی لە رۆژهەڵاتی ناوەراست، دەتوانێ رۆلێک بە پەیوەنی لەگەڵ بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا ببینێ کە لەوانەیە

تورکیا نەخوازێ یا لەبەر هەر هۆیەک بێت نەتوانێت ببیبنێت، بەم مانایەش باشووری کوردستان دەتوانێ تەواوکەری رۆلی تەقلیدی تورکیا بێت لە ناوچەدا؛ 2) بە پێی بۆچوونی تازەی ئەمریکیەکان دۆستایەتی تورکیا دەتوانێ زۆر موفاجەئە لەخۆ بگرێ، هەر وەک بۆ نموونە ئەو هەڵوێستەی کە تورکیا لە 1ی مارسی 2003 نواندی بە رێگە نەدان بە هێزەکانی ئەمریکا کە لەو وڵاتەوە بچن بۆ ناو "عیراق". بە مانایەکی تر لەبەر نەبوونی متمانەی تەواو بە تورکەکان، بە تایبەت *لە کاتی پێویستدا*،بوونی کورد وەکو دۆست گرینگە بۆ ئەمریکا؛ 3) بە پێی تەقلیدێکی ستراتیژی و دیپلۆماسی ئەمریکی، بە تایبەتی پەرەپێدراو لە لایەن هینری کیسینگەرەوە،دوو لایەن دەتوانن دۆستی ئەمریکا بن وە ئەمریکا بەرژەوەندیەکانی لە مەڕ ئەو دوو لایەنە بپارێزێ گەر چی ئەم دوو لایەنە (لەم حاڵەتەدا کورد و دەوڵەتی تورکیا) بە زەرورەت دۆستی یەکتر نەبن بەڵکو بگرە دژایەتی یەکتریش بکەن.

لە گۆشەبینینێکی سیاسیانەوە، من باوەڕم ولیە نە کورد دەبێ چاوی لە ئەوە بێ کە ئەمریکا لەبەر "خاتری" ئەوان دەست لە تورکیا هەڵگرێ (هەرگیز تەنها لەبر کورد و گرنگی فاکتەری کوردی ئەمریکا ئەو کارە ناکات) وە نەش تورکیا چاوی لەوەبێت،لەبەر دۆستایەتیە کۆنەکەی لە گەڵ تورکیا، ئەمریکا دەست لە کورد هەڵگرێ. لەم بارەیەوە جگە لەوەی کە بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا بە رادەی یەکەم مەحەکن، تورکیا و کوردیش دەتوانن رۆلی بە هارمۆنیکردنی پەیوەندیەکان ببینن. بە باوەڕی خۆم سازانی ئەو سێ ئەکتەرە (ئەمریکا، کورد، تورکیا) بە یەکەوە دەتوانێ زۆر دەرگا *بۆ هەرسێکیان* بکاتەوە، کە لێرەدا بواری ئەوە نیە بیانخەینە بەر باس و قسەلێکردن. بە هەرحاڵ یەکێ لە سیناریۆکان دەتوانێ هەڵوەشانەوەی دەوڵەتی عیراق بێت بە ئاقاری زیندوکردنەوەی کێشەی

موسڵ وە دواجار شێوەیەک لە شێوەکانی کۆنفیدرالی لە نێوان باشووری کوردستان و تورکیا، کە لە چوارچێوەیدا کێشەی کورد لە باکوری کوردستانیش بە شارەسەری بگات. بەڵام سیناریۆیەکی ئەوها بۆ ئەوەی ببێتە راستیەکی سیاسی کاری زۆری دەوێت وە بەر لە هەر شتێک *وەرچەرخان* دەخوازێت *لە خودی فەلسەفەی سیاسی کوردا*.

*لەئێستادا کە ئەگەری زۆرە تورکیا لەشکرکێشی بۆ ناو خاکی هەرێم بکات، حکومەتی هەرێم چیبکات باشە، ئایا لە ئەگەری دابەزینی سوپای تورکیا بۆ ناو شارەکانی هەرێم هێزی پێشمەرگەی کوردستان بەرگریبکات باشە یان نا؟

هەروەک پێشتر لە وەڵامی پرسیارێکی پێشتردا گوتم، من باوەڕم وانیە تورکیا هێرشی سەربازی بکاتە سەر شارەکانی کوردستان. ئەمەش لەبەر ئەوە نیە کە دامەزراوەی سەربازی تورکیا ئەوە ناخوازێ، بەڵکو زیاتر لەبەر ئەوەیە کە ئەوەی بۆناچێتە سەر، ئەویش بە هۆی رەهەندە، یا راستتر بڵێین دەرهاوێشتە دیپلۆماسی و سیاسیەکانی کارێکی ئەوهاوەیە.

ئایا حکومەتی هەرێم چی بکات باشە؟ ئەم پرسیارە وەڵامدانەوەی ئاسان نیە، یا راستتر بڵێم لەبەردەم ئەم پرسیارە مرۆڤ دەبێتە دوو "کەسایەتی" یەکێکیان حەز دەکات رای خۆی بە راشکاوی بڵێت وە خۆشبەخت دەبێت گەر ئەو راو بۆچوونە بتونێ بەشداریەکی بناکار بێت لە گفتوگۆکاندا، بەڵام لە لایەکی ترەوە کەسایەتیەکەی تر دەڵێت گەر حکومەت گوێ نەگرێ ئەی رای ئێمەمانانی بۆچیە؟ بە هەر حاڵ چەند خاڵێک گرنگن:

یەکەم: چالاککردنی دیپلۆماسی کوردی لە دەرەوەی وڵات وە لە رێگەی ئەو دیپلۆماسیەوە کورد تا بۆی دەکرێ وێنەی *قوربانی* و ئاشتیخواز لە خۆی پیشانبدات. بە دلخەوە چوار ساڵ زیاترە دیپلۆماسی کوردی، بە تایبەت هی باشووری کوردستان، تەجمیدکراوە ئەگەرچی هەندێ هێما و بڕیاریی سەرکردایەتی سیاسیش (بە تایبەت دوای دەرچوونی راپۆرتی بیکەر-هاملتن) هەن بە ئاراستەی چالاککردنەوەی ئەم دیپلۆماسیە. بەش بە حاڵی خۆم بە شێوەی راستەوخۆ و ناڕەستەوخۆ ئەم مەسەلەیەم بە حکومەتی هەرێم و رای گشتی گەیاندوە.

دووەم: لە راستیدا لە جیهانی گلۆبالیزمدا و لە جیهانێکدا کە تورکیا خەونی هەرە ستراتیژی ئەوەیە بەشێک بێت لە جیهانی پێشکەوتوو وە بە تایبەت ببێ بە ئەندامی یەکیەتی ئەوروپا، ئەوا رەهەندە هەرە هەستیارەکانی سیاسەتی تورکیا لە راستیدا لە برۆکسل و ستۆکهۆلم و لەندەن و پاریسن نەک هەر لە قەندیال، هەتا بگرە کەمتریش لە قەندیلن. لەبەر ئەوە لە قەیرانێکی ئەوهادا کورد لە رێگەی دیپلۆماسیەکی چالاک دەتوانێ لە پایتەختەکانی وڵاتانی یەکیەتی ئەوروپاڕا تورکیا زێتر ئیحراج بکات، تا بە شەڕێکی *ناهاوسەنگی تەقلیدی*.

سێهەم: ئەگەر عیراق دەخوازێ کورد بەشێک بێت لێی، ئەوا ئەو (واتە عیراق)یش دەبێ چۆن بەرگری لە هەر جێگەیەکی عیراق دەکات بەرگری لە کوردستانیش بکات. ئەوەی راستی بێت لایەنی کوردی نەیتوانیوە بە باشی سوود لەم خاڵە وەربگرێ، جگە لە سەفەری هەرە دوایی شاندی عیراقی بۆ ئەنقەرە، کە هەرچەندە تورکەکان مامەلەی ناشایستەیان بەرامبەر بەشی کوردی لەو شاندەدا کرد، بەڵام بە هەر حاڵ دەرهاوێشتەی تەواوی هەوڵەکە بەوە تەواو بوو کە عیراق زیاتر لە هەڵوێستی کورد نزیکبوویەوە، ئەویش زیاتر بە هۆکاری رەقی و

توندڕەویی هەڵوێستی تورکی، نەک بە زەرورەت تێگەیشتنێکی پۆسەتیڤانەی عیراقی–عەرەبی لە هەڵوێستی کورد.

چوارەم: لایەنی کوردی دەبێ زیاتر وە چالاکانەتر لە هەوڵی ئەوە دابێت کە ئەمریکا رازیبکات یا راستتر بڵێین ئەو باوەڕەی لا بەهێزتر بکات کە بەڵێ هەر کارێکی سەربازی تورکیا دەکرێ ببێتە هۆی لەدەسەتدانی کورد و پاشەکشەیەکی جددی بۆ هەوڵەکانی ئەمریکا لە چەسپاندنی هێمنی و ئاسایش لە عیراق و سەرخستنی پرۆسەی سیاسی لەو وڵاتەدا.

پێنجەم: بە گشتی قورساییەکی زیاتر لە کاری دیپلۆماسی کوردیدا بخرێتە سەر یەکیەتی ئەوروپا.

شەشەم: دەبێت لایەنی کوردی ئەم قەیرانەی ئەمڕۆ وەک دەرفەتێکی سیاسی–دیپلۆماسی کەم وێنە بۆ کورد ببینێ. لە ڕستیدا تورکیا لە رێگەی هەرەشەوە کێشەی کوردی جارێکی تر هێنایەوە ناوەندی قسەوباس، نەک هەر ئەوە بەڵکو دەرهاوێشتەی ئەو قەیرانە دەبێتە هۆی دەرهاوێشتەیەکی پۆسەتیڤانە بۆ کورد. ئەگەر لەم ئاستەشدا لەشکری تورکیا پاشەکشەبکات ئەوا دیسان بۆ کورد بە رادەیەک یا رادەیەکی تر "سەرکەوتن" دەبێ. بەڵام گرینگە لایەنی کوردی لە گۆشەی تەسک و تۆڵەسەندنەوە و لە ئاستێکی هەستیاریەوە لەم دەرهاوێشتەیە نزیک نەبێتەوە، بەڵکو بیکات بە بنەمایەک بۆ بزواندنی شتەکان بەرەو پێشەوە ...

حەوتەم: لایەنێکی هەرە گرینگ لەم کێشەیەدا دوو دانە هاوئاهەنگی کوردی–کوردین: یەکێکیان لە نێوان پکک و دەسەڵاتی باشووری کوردستان، وە گرنگە ئەو هاوئاهەنگیە بە نەهێنی نەبێت (هەرچەندە، جگە لەوەی لە ناو کولتوری سیاسی کوردا نەهێنی پاراستن ئاستەمە، من گومانم هەیە نەهێنیەکانی پکک

پارێزراو بن)؛ ئەویترین هاوئاهەنگیە لەسەر ئاستی هێزە سیاسەکانی باشووری کوردستان، وە لە پێش هەموویانەوە پارتی و یەکیەتی. لەم بارەیەوە گرنگە ئەوە بڵێین کە قەیرانی ئەمڕۆ هەموو ئاستێکی وەرگرتووە و بەر لە هەر شتێکیش گرنگ ئەوەیە کە لایەنی کوردی بە عەقلیەتی دەوڵەت و دەوڵەتکردن لەم قەیرانە نزیکببێتەوە، نەک بە عەقلیەتی خێڵ و تەسکبینی تەقلیدی...

هەشتەم: زووربەمان تێدەگەین کە سەرکەوتنی رەجەب تەیب ئەردۆغان و حیزبەکەی لە هەڵبژاردنەکانی ئەمساڵدا، بە گشتی پێشوەچوونێکی پۆسەتیڤانە بوو بۆ کورد، وە خۆشم باوەڕم وایە گەر ئەردۆغان دەرفەتی هەبێ ئەوا کرانەوەی زێتر لە کێشەی کوردا لە تورکیا ئەنجام دەدا. بەڵام، لە لایەکی ترەوە، سەرانی کورد لە باشووری کوردستان هەڵەیەکی گەورە دەکەن کە جار دوای جار لە رێگەی ئامرازەکانی راگەیاندنەوە بە شێوەیەکی پۆسەتیڤانە باس لە ئەردۆغان دەکەن کە گولیە بۆ نموونە لایەنی کوردی ئامادەیە لە گەڵ ئەردۆغان هاوکاری بکات. بە باوەڕی خۆم ئەو شێوە راگەیاندنانە دەکرێ بۆ کورد دەرهاوێشتەی زۆر نێگەتیڤانەیان لێبکەوێتەوە: 1) ئەو هێمایانە لە وانەیە دولجار وا بکەن کە ئەردۆغان لە چاوی دامەزراوەی سەربازی و ناسیۆنالیستە تورکەکان وەک خیانەتکارێک دەربکەوێ (چوونکە دوژمنانی تورکیا جار دوای جار بە باشە باسی دەکەن)؛ 2) ئەم دەرهاوێشتەیە لەوەانەیە وا بکات کە بۆ ئەوەی ئەردۆغان نەکەوێتە بەرەی خیانەتکاری بە تورکیا و نەکەوێتە گۆشەیەکی تەسکی سیاسیەوە وە بۆ سەلماندنی ئەوەی کە ئەردۆغان وەک هەر ناسیۆنالیستێکی تورک بەرگری لە وڵاتەکەی دەکا بە تەواوەتی بخزێتە ناو بەرەی ناسیۆنالیست و شەرخواز. بە باوەڕی من ئەو ترسە دەبێ بە جددی وەربگیرێ. سەرانی کورد لە باشووری کوردستان هەندێ جار لە نێوان ئەوەی کە تێگەیشتن و تەحلیلی

سیاسیه له لایه‌ک وه ئه‌وه‌ی که دیپلۆماسیه له لایه‌کی تر له یه‌ک جیا ناکه‌نه‌وه. ئه‌م کاره له هه‌ندێ مه‌قته‌ع و مه‌سه‌له‌دا ده‌توانێ پشتشکێن بێت. باشترین شێوه‌ی موخاته‌به له گه‌ڵ تورکیا ئه‌وه‌یه که له گه‌ڵ ده‌وڵه‌تی تورکیا بیکه‌یت، به مانایه‌کی تر تۆپ له یاریگه‌ی دیپلۆماسیدا بخه‌یته یاریگه‌ی ئه‌وانه‌وه، ئه‌وجا ئه‌وان دواتر چۆن یاریه‌که ده‌که‌ن ئه‌وه شتێکی تره !

نۆیه‌م: لێره‌و له‌وێ باس له‌وه ده‌کرێ که کێشه‌ی تورکیا له‌گه‌ڵ باشووری کوردستان چڕبۆته‌وه له کێشه‌ی تورکیا له‌گه‌ڵ سه‌رۆکی هه‌رێم، مه‌سعود بارزانی. لێره‌وه زۆر گرنگه که کورد له لای خۆیه‌وه ئه‌و هێمایه نه‌دا که مه‌سه‌له‌که به‌و شێوه‌یه‌یه. له راستیدا تا بکرێ ره‌هه‌ندێکی کوردستانی هه‌ره فراوان بدرێ به کێشه‌که و راستیه‌که‌شی هه‌ر وایه: تورکیا نه‌ک هه‌ر دژی (پکک) یه به‌ڵکو به پله‌ی یه‌که‌م دژی ئه‌زموونی باشووری کوردستانه و به گشتیش دژی ئه‌وه‌یه که خه‌ونی کرد له هه‌ر به‌شێکی کوردستان بێته دی: تورکه‌کان خۆیان وتوویانه که ئه‌وان دژی هه‌ر ده‌وڵه‌تێکی کوردی راده‌وه‌ستن ئه‌گه‌ر ئه‌و ده‌وڵه‌ته خۆ له "به‌رازیلیش" دابمه‌زرێ. که‌وابوو زۆر گرنگه لایه‌نی کوردیش خۆی له چوارچێوه‌ی ره‌هه‌نده هه‌ره کوردستانیه فراوانه‌که‌وه به‌رامبه‌ر به تورکیا بجولێته‌وه: به‌یه‌که‌وه گرێدانی باشوور و باکوور له‌و ئاراسته‌یه‌دا نه‌ک هه‌ر زیانبه‌خش نیه به‌ڵکو ئه‌و به‌یه‌که‌وه گرێدانه ده‌توانێ زۆریش خزمه‌ت به دۆزی کورد به تایبه‌تی له رووی ستراتیژیه‌تی به کوردستانیکردن و به نێونه‌ته‌وه‌ییکردنی ئه‌و دۆزه. ماوه ئه‌وه‌ش بڵێم که تا ده‌کرێ کورد پێ له‌سه‌ر خیتابی ئاشتی و دیالۆگ و به‌یه‌که‌وه ژیان جخت بکاته‌وه، چونکه ته‌نها ئه‌و شێوه گوتاره‌یه که به‌هانه‌کان له‌ده‌ست دامه‌زراوه‌ی له‌شکر و به‌ره‌ی شه‌ڕخوازی

له توركيا دەردەهێنێت وە هەر ئەو شێوە گوتارەش دەتوانێ گەمارۆی سیاسی و دیپلۆماسی (ئیقلمی و نێونەتەوەیی) لەسەر توركیا زێدە بكات.

*ئەوەی كە حكومەت و پەرلەمانی توركیای زۆر تورەكرد كە بریاری لەشكركێشی بدات، كوشتنی 21 سەربازی تورک بوو لە ناوەراستی ئەم مانگەدا لە شاری شرناخ، بەرای ئێوە شێوازی خەباتی چەكداری ئێستای پەكەكە تاچەند لەخزمەتی كێشەی كورددایە، لەم رۆژانەدا نێچیرڤان بارزانی سەرۆكی حكومەتی هەرێم وتی" پەكەكە 20 ساڵە شەری چەكداری دەكات چی ئەنجامێكی هەبووە؟".

بە باوەری من كوژرانی ژمارەیەكی زۆر لە سەربازانی توركیا، تەنها بەشێكە لە هاوكێشەكە، وە لەوانەشە لە بۆچوونێكی ترەوە رووداوی هەرە گرینگیش نەبێت. بە بۆچوونی خۆم رووداوی هەرە چارەنووسساز سەركەوتنی پارتی داد و گەشەكردن (بە سەرۆكایەتی رەجەب تەیب ئەردۆغان) بوو. هەر لەو چوارچێوەیەدا لە چەند ساڵی دواییدا شێوە نیگەرانیەک لە توركیا پەرەی سەندوە دەربارەی *دوارۆژی* ئەو وڵاتە. لە راستیدا ئەو نیگەرانیە، كە راستەوخۆ خۆی دەربریوە لە هەندێ بۆچوونی جیا جیای دژ بە یەكتر لە توركیا، زۆر لە نیگەرانیەكەی توركە عوسمانیەكانی كۆتایی سەدەی نۆزدەهەم و سەرەتای سەدەی بیستەم دەچێ. ئا لەو حاڵەتانەدایە وڵاتانێک هەنگاوی ناعەقڵانی دەهاوێژن لە ژێر كاریگەری ئەو نیگەرانیە نەفسیەی كە بەشێكی گرنگ لە نوخبەی دەوڵەت لە مەر *چارەنووسی* وڵاتەكەیان تێیدەكەون. لە راستیدا بریاری توركە گەنجەكان، كە دەوڵەتی عوسمانیان پاڵدایە ناو جەنگی یەكەمی جیهانی،

بڕیاری بێچارەیی بوو بە مەبەستی چارەسەرکردنی قەیرانی هەرە قوڵی عوسمانیەکان بوو کە ئەویش مەسەلەی *مان یا نەمانیان* بوو.

ئەگەر وەک کەسێکی لە دەرەوەڕا تەماشای هەڕەشەکردنەکەی ئەو دواییانەی تورکیا بکەیت ئەوا بە هەموو پێوەرێک (سەربازی، سیاسی و دیپلۆماسی) بۆت دەردەکەوێ کە ئەم لەشکرکێشیە کێشەکانی تورکیا چارەسەر ناکات؛ نەک هەر ئەوە بەڵکو دوور نیە بە شێوەیەکی جدی کێشەکانی ئەو وڵاتە بباتە ئاستێکی ترسناکەوە، کە دواجار دەتوانێ کاریگەری هەبێ لەسەر *تەواوی چارەنووسی* ئەو وڵاتە.

بە بۆچوونی خۆم ئەو کارە سەربازیانەی ئێستا پکک بە جێیەگەیێنێت دەتوانێ زیان بە کورد بگەیێنێ. بەڵام ئایا پکک بۆ ئەوە دەکات، گەرچی لایەنی کوردی و زۆر لە دۆستانی بیانی ئەوە بە راشکاوی بە پکک رادەگەیێنن؟ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارە ئاسان نیە هەتتا بگرە بۆ کەسێکیش کە زۆر شارەزایی هەبێ لە بواری پکک و سیاسەتەکانی، ئەوەش لەبەر هۆیەک ئەویش ئەوەیە کە سیاسەت لە تورکیا لە لایەن دوو دەوڵەتەوە مومارەسە دەکرێت: یەکێکیان دەوڵەتی رەسمی تورکیا وە ئەوەی تریشیان دەوڵەتی شاردراوە (دەوڵەتی قووڵ)ی تورکیا: پکک دەرهاوێشتەی ئەو بناسازیەیە! بە هەر حاڵ ئەنجامدانی پکک بۆ هەندێک کاری سەربازی لەو دواییانە دەتوانی رەنگدانەوەی ئەو ئاڵۆزیە سیاسیە بێت، کە بێگومان وێنەکە ئاڵۆزتریش دەبێت گەر دەوری ئیمرالی دوای گیرانی عەبدوڵلا ئۆجەلان ببەستینەوە بە مێتودی تێگەیشتنمان بۆ ئەو حاڵەتە. لایەنی تری گرنگی کێشەکە ئەوەیە کە ئەم کارە سەربازیانەی پکک، بە هەر حاڵ من باوەڕم ولیە وە هیوادارم لەم بۆچوونەمدا راست بم، دوور لە حەز و رەغبەتی سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان دەکرێت.

بەشی تری پرسیارەکەتان دەربارەی خەباتی چەکداری پکک، دیسان وەڵامدانەوەی ئاسان نیە. بەهەر حاڵ دوو بۆچوون هەن کە هەردووکیان، هەر یەکەیان بە شێوەی خۆی، ئەو پەڕن وە ترسناکن لە سیاسەت و ئایدۆلۆژیدا، بە تایبەت سیاسەت و ئایدیۆلۆژی نەتەوەیی:

یەکەم: ئەو باوەڕەی کە بە گشتی لە لای پکک باو بووە و ئێستاش باوە کە بەڵێ پکک لە هیچەوە کوردی دروست کردو بەبێ پکک تەنانەت کورد لەناو دەچوو و مێژووی سیاسی خەباتی کوردلیەتی بریتیە لەو مێژووەی کە پکک دروستی کرد (بە مانای سڕینەوەی رۆلی هەموو ئەوانی تر)...هتد ئەم شێوە بۆچوونە زۆر نادیمۆکراتیانە و تاکڕەوانەیە وە بە تایبەتی لە سیاسەتی عەمەلیدا زۆر زەرەر بەخش بووە و لە بەردەوامیشیدا هەر دەبێت...

دووەم: بۆچوونەکەی تر کە ئەویش هی ئەوپەڕە ئەوەیە کە دەڵێ پکک بە خەباتی چەکداری خۆی هیچ شتی بەدەست نەهێناوە.

مرۆڤ هەڵوێستی رخنەگرانەی هەبێ لە پکک یا نا، ئەوا لە هەر حاڵەتێکدا ناتوانرێ ئەو راستیە بشاردرێتەوە کە کۆمەڵی دەرهاوێشتە لە خەباتی پکک کەوتوونەتەوە کە بەبێ ئەو خەباتە دەکرێ بڵێین بەدەستهاتنیان ئاستەم بوو. لە راستیدا هەوڵدان بۆ سرینەوەی خەباتی ئەویتر لەناو جیهانبینی دیمۆکراتیکردن و کوردستانیکردن و بەنەتەوەییکردنی سیاسەتە کوردیەکان جێگەی نابێتەوە. بە مانایەکی تر هەوڵدان بۆ گونجاندنی سیاسەت لە گەڵ مێژوو یا گونجاندنی مێژوو لەگەڵ سیاسەت لە گۆشەبینێکی سیاسی و ئایدیۆلۆژی تەسک و تایبەتدا دەتوانێ زۆر زیان بەخش بێت بۆ خەباتی کوردستانی و دیمۆکراتی نەتەوەیی کورد.

بەم مانایە هەردوو بینینە ئەوپەڕیەکانی پکک و ئەوەشی دەڵێ پکک 20 ساڵە شەڕی چەکداری دەکات چی ئەنجامێکی هەبووە دەتوانن لە ڕەهەندەکانی هوشیاری مێژووی و سیاسەتی عەمەلیشدا زۆر زیانبەخش بن: چونکە *هەردووکیان روحی ڕەدکرنەوەی ئەویتر لەخۆ دەگرن.*

ماوە ئەوە بڵێم کە لە ڕخنەماندا لە خەباتی چەکداری ناکرێ "ئینتیقائی" بین، واتە نابێ بە پێوەرێکی چەوتی وەک ئەوەی "بانێکەو دوو هەوا" شتەکان هەڵسەنگێنین. بە باوەڕی خۆم خەباتی چەکداری بە درێژایی مێژووی "مۆدێرنی" کورد کۆمەڵێ زیانی لێکەوتۆتەوە وە کەم یا زۆر هەمان میکانیزمی دووپاتکردۆتەوە کە گرنگترین ڕەهەندی ئەو میکانیزمەش ***هاوپەیمانی*** جولانەوەی چەکداری بووە لە بەشێکی کوردستان لەگەڵ ڕژێمێکی تری دیکتاتۆر و داگیرکەری بەشێکی تری کوردستان: لەم حاڵەتەدا زێدەڕۆیی نیە گەر بڵێین هەر ئەو هاوپەیمانیە "ناسروشتییە – تۆ بڵێ ناموقەددەسە" بەرپرس بوو لە کۆمەڵێ دەرهاوێشتە کە گرینگترینیان ئەم دووەن: 1) ئەو هاوپەیمانییە جولانەوە چەکداریەکەی گۆڕیوە بە جولانەوەیەکی "نائازاد" و تا سەر ئێسقان ولبەستە؛ 2) ئەو هاوپەیمانییە بۆ کاتێک هۆی مانەوە بووە بۆ جوولانەوەکە بەڵام لە هەمان کاتتدا هەڵگری تەورو خاکەناسی قەبرلێدان بووە بۆ هەمان ئەو جولانەوەیە. لە راستیدا من لە دوو بابەتی جیادا بەڵام بە هەمان مێتودی لێکۆڵینەوە پێشتر جولانەوەی چەکداریم لە باشووری کوردستان (1961–1989) وە جولانەوەی چەکداری پکک (1984-1998) خستۆتە بەر باس و لێکۆڵینەوەی "ڕخنەگرانە."

***ئێستا لەتورکیاداحزبی فەرمانرەوا باس لە گۆرینی دەستوردەکات، بەرای ئێوە گۆرینی دەستور لە تورکیا لەقازانجی کوردە، یان لە قازانجی ئیسلامیزم؟ ئاماژەکانی پشت گۆرینی ئەو دەستورە چۆن دەبینیت؟**

دیارە ئاسان نیە وەڵامی ئەو پرسیارە هەروا پێش وەخت بە ئەرێنی یا نەرێنی بدەینەوە. گۆڕینی دەستور پرۆسەیەکی ئاڵۆزە و دەکرێ ئەو پرۆسەیە بە شێوەی جۆراو جۆر تەواو ببێ. لەگەڵ ئەوەشدا مرۆڤ هەر لە ئێستاوە دەتوانێ چەند خاڵێک بخاتە روو کە پەیوەنیدارن بە گرینگی گۆڕینی دەستورەوە لە تورکیا هەیە:

یەکەم: یەکێ لە رەهەندە گرنگەکانی کەمالیزم (واتە بە تایبەتی ئەو 6 یا 7 (ئەستون- پرەنسیپەی)ەی کە فکری دامەزرێنەری تورکیا مستەفا کەمال ئەتاتورکی لەسەر دامەزراوە) ئەوەیە کە ئەو پرەنسیپانە لە 1930یەکانی سەدەی رابردوو بە دامەزراو کراون واتە بوونەتە بە بەشێک لە دەستوور. بەم مانایەش ئەم پرەنسیپانە نەک هەر گرینگ بوون لە سیستەمی فێرکردن و پەروەردەو لە پێگەیاندن و راهێنانی دامەزراوەی لەشکر و لە بۆچوونی ئایدیۆلۆژیانەی خەڵک (بە تایبەتی میدیاکان) بەڵکو ئەم پرەنسیپانە بە تەواوەتی بوون بە کۆڵەگەی دەستوری دەوڵەت. ئەوەی لەم بارەیەوە لایەنگرانی فکری کەمالی و بە تایبەت دامەزراوەی سەربازیی تورکیا زۆر نیگەران کردوە لە مەڕ مەسەلەی گۆڕینی دەستور ئەوەیە کە ئەو لایەنگرانە لەوە دەترسن ئەو گۆڕانکاریە لە دەستوردا ببێتە هۆی دەرهاوێشتنی ئەو پرەنسیپانە لە دەستور؛ هەرچەندە بۆ هێورکردنەوەی ئەو توخمانە ئەردۆغان زۆر جار دووپاتی کردۆتەوە کە ئەم کارە ناکات. بە هەر حاڵ، دەرهاوێشتنی ئەو پرەنسیپانە لە دەستوور یا بە شێوەیەک

لە شێوەکان کاڵکردنەوەیان و کەمکردنەوەی رۆلیان دەتوانێ خزمەت بە کورد و نزیکبوونەوەی تورکیا لە پرۆژەی لیبرال-دیمۆکراسی جیهانی رۆژئاوا بکات.

دووەم: هەر بە پەیوەندی لەگەڵ ئەو خاڵەی پێشتر، وا هەست دەکرێ کە شێوەیەک لە شێوەکانی یەکانگیربوونی بەرژەوەندیەکان لە نێوان کورد و رەوتی ئیسلامی میانڕۆ (بە سەرکردایەتی ئەردۆغان) هەبێت. ئەوەش بەو مانایەیە کە هەر یەکە لە کورد و ئیسلامی میانڕەو لە تورکیا وە هەر یەک بە شێوەی خۆی توانیویانە دوو کۆڵەگەی هەرە سەرەکی لە کۆڵەگەکانی فیکری کەمالی بهەژێنن: 1) کورد توانیویەتی کۆڵەگەی *ناسیۆنالیزم* لە کەمالیزمدا بهەژێنێت: ئیتر کورد نەک هەر بوونی هەیە لە تورکیا بەڵکو بگرە بووە بە ژمارە لە هاوکێشە سیاسیەکانی ناو تورکیا وە گرێدراوە بە قولاییەکی کوردستانیەوە لە دەرەوەی تورکیا وە هەر وەها گرێدراوە بە بوونی پشتگیری و تێگەیشتنێک لە ئاستی جیهانیەوە بۆ ئەو مەسەلەیە؛ 2) لە لایەکی ترەوە ئیسلامی میانڕۆ لە تورکیا، بەتایبەتی لە کاتی ئەردۆغان، نەک هەر توانیان ببن بە ژمارەیەکی گرنگ لە هاوکێشەی سیاسیدا لە تورکیا بەڵکو حوکمڕانیش بگرنە دەست لەو وڵاتە وە بەو شێوەیە پرەنسیپی (*سیکۆلاریزم*) لە پێکهاتەی فیکری کەمالی و دەستووردا بهەژێنن. پارادۆکس (موفارەقە) نیە گەر بڵێین لەم یەکانگیربوونی بەرژەوەندیەکان، لە نێوان بزوتنەوەی نەتەوەی کورد لە تورکیا و ئیسلامی میانڕۆ لەو وڵاتە، دەگاتە رادەی "هاوپەیمانیەکی" نەنووسراو.

سێیەم: گۆڕینی دەستوور بە مانای پاشەکشە دێت بۆ دامەزراوەی سەربازی لە تورکیا، جا رادە و قولایی ئەو پاشەکشەیە چەندە ئەوا دوای گۆڕانی دەستوور دەردەکەوێ. ئەوە دەڵێم چونکە هەرنەبێ لە 50 ساڵی رابردودا زووریەی کات تورکیا لە رۆشنایی دەستورێکی نووسراو لە لایەن دامەزراوەی سەربازیەوە، یا

ئامادەکراو دوای کودەتای سەربازیەوە، ئیدارەکراوە. دەستووری هەرە دوایی لە (1984)ەوە بنەمای حوکمە لە تورکیا، ئەو دەستوورەی کە لە دوای کودەتای سەربازی 1980 و بە ڕێنەوێنی دامەزراوەی سەربازی نووسرایەوە.

بە کورتی و بە چڕی لایەنی کوردی یا "ئیسلامیەکان" لە تورکیا چەندە لە بەرژەوەندیانە ئەو دەستوورە بگۆڕێ، ئەوا دەکەوێتە سەر قەوارە و دەرهاوێشتەی گۆڕانکاریەکە وە دەتوانێ ببێتە بنەما بۆ سەرلەنوێ خەملاندنەوەی *ناسنامە و ماهیەتی ئایدیۆلۆژی و سیاسی* دەوڵەتی تورکیا.

*دۆستایەتی نێوان کورد و تورک تاچەند پێویستە بەرای ئێوە دۆستایەتی کورردی باشور لەگەڵ عەرەب و فارس گرنگە یاخود تورک؟

دۆستایەتی کورد لەگەڵ هەر سێ نەتەوە گرنگە، نەک هەر لە حاڵەتی مانەوەی کورد لە چوارچێوەی دەوڵەتانی تورکیا و ئێران و عیراق و سوریا بەڵکو بگرە زیاتریش پێویستە لە حاڵەتی سەربەخۆیی کورد. نەتەوەی کورد بە حوکمی داخراوەیی جیۆ-ستراتیژی وڵاتەکەی ناتوانێ بە ئاسانی ئەلتەرناتیڤ بۆ ئەو دۆستایەتیانە بدۆزێتەوە.

دیارە دۆستایەتی حاڵەتێکی سیاسی-ستراتیژی نەگۆڕاو نیە، بەڵکو تەواو بە پێچەوانەوە لە گۆڕانکاریەکی بەردەوام دایە. بە ئاوڕێکی بە پەلە لە مێژووی مۆدێرنی ئەوروپا لە سەدەی نۆزدە و بیستەمدا بۆمان دەردەکوێ کە دۆستایەتی و هاوپەیمانی لە نێوان ئەو وڵاتانەدا بەردەوام گۆڕانکاری بنەڕەتی بەخۆوە بینیوە (دوژمنی دوێنێ بووە بە دۆستی هەرە نزیکی ڕۆژی دواتر). بە گشتی دوو هۆی هەرە گرینگی ئەو گۆڕانکاریانەش پێیان لە دوو فاکتەری سەرەکی هەڵدەگرت:

یەکەمیان، ئەو گۆڕانکاریانەی کە لە رووی ناوەوە بەسەر ئەو وڵاتانەدا دەهاتن و کاریگەری راستەوخۆیان لەسەر سیاسەتی دەرەوەی ئەو وڵاتانە دادەنا؛ وە دووهەمیشیان هاوسەنگی هێز لەسەر ئاستی ئەورووپا و جیهان.

بە بۆچوونی خۆم، بە بێ ئەوەی کە گرنگی دۆستایەتی لەگەڵ فارس و عەرەبمان بە کەم لە قەڵەم دابێ، بڕوام وایە کە پەیوەندی کورد لەگەڵ تورکیا ("تورکەکان") گرنگیەکی زۆر تایبەت (هەنووکەیی و دواڕۆژی) وەردەگرێ. قورسایی کورد لە تورکیا (لە رووی ژمارە و جوگرافیاوە) زۆر زیاترە بە بەراورد لەگەڵ هەر یەک لە وڵاتانی تر؛ هەرچەندە نابێ ئەوەش لە بیر بکەین کە ئەو قورساییە لە رووی سیاسی و پێشکەوتنی ئابووری-کۆمەڵایەتیەوە زۆر لە *پەراوێزی* ئەو وڵاتە (واتە تورکیا)دا ماوەتەوە. بەراووردکردنێکی بە پەلە لە رووی گەشەکردنی ئابووری و کۆمەڵایەتی لە نێوان باکووری کوردستان و بەشی رۆژئاوای تورکیا، جگە لە پەراوێزکردنی سیاسی، بە جوانی حاڵەتی پەراوێزبوونی کوردمان لە تورکیا بۆ رووندەبێتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا دەکرێ بڵێین دوای هەندێ گۆڕانکاری لە هەڵوێستی تورکیا بەرامبەر بە کێشەی کورد دەکرێ رەهەندێکی ستراتیژی بەهێز (تۆ بڵێ دەروازەیەک) بە رووی جیهانی پێشکەوتو و پرۆژەی لیبرال-دیمۆکراسی بۆ نەک هەر کورد لە تورکیا بکرێتەوە بەڵکو بۆ تەواوی کورد لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست. بۆ نموونە بوونی تورکیا بە ئەندام لە یەکیەتی ئەورووپادا کرانەوەیەکی گرنگ و مێژووی دەبێ بۆ کورد لە تورکیا بە تایبەتی وە بگرە کورد لە هەموو پارچەکانی کوردستان .

ئێمە دەتوانین زۆر خاڵی پۆسەتیڤ بۆ کورد بژمێرین لەو بوون بە ئەندامیەدا، بەڵام ناشکرێ هەر لە ئێستاوە کورد سیاسەتی خۆی بۆ 30-50 ساڵی داهاتوو بە ئەگەرێکی وەک ئەوەی کە ئەندامێتی تورکیا لە یەکیەتی

ئەوروپادا مسۆگەرە یا مسۆگەربێت بنا بکات. بە باوەڕی خۆم ئەم مەسەلەی بە ئەندامبونە گەیشتۆتە رادەیەکی زۆر هەستیار وە لەوە دەچێ کە بە ئەگەری زۆر مامەڵەی تورکیا لە لایەن ئەو یەکیەتیەوە بە شێوەیەک بکرێ وەک ئەوەی کە ئەو وڵاتە نە بە تەواوەتی ببێ بە ئەندام وە نەش بە تەواوەتی رەدبکرێتەوە. من لەوەش دەترسم کە تورکیا ئەسلەن دەرفەتی ئەندامبوونی دەمێکە لەدەست دابێت! ئەگەری هەرە نزیک ئەوەیە کە لە دواییدا (دوای چەند ساڵێک) یەکیەتی ئەوروپا چوارچێوەیەکی تایبەی بە تورکیا بخەملێنێ وەکو سیغەی *پێیەک لە ناوەوە وە پێیەک لە دەرەوە*، واتە تورکیا بە تەواوەتی نەبێ بە ئەندام وە بە تەواوەتیش رەدنەکرێتە، بەڵکو، بکەوێتە حاڵەتی شەراکەتێکی تایبەتیەوە لەگەڵ ئەو یەکیەتیە *کە لە ئەندامایەتی نزیکە بەڵام ئەندامایەتی بەتەواوەتیش نیە* .

دەمێکە من باسم لە نزیکبوونەوەیەکی ستراتیژی کوردی-تورکی-رۆژئاوا (بە تایبەت ئەمریکا) کردوە. لە کاتی ئێمەدا سێ شت بە یەکەوە یا دوویان لەو سێ شتانە یا هەتتا بگرە یەکێکیان بە تەنیا، بەڵام بە توندی، دەتوانن ئەو نزیکبوونەوەیە فەراهەم بکەن: 1

یەکەم: تورکیا شێوە چارەسەریەک بۆ کێشەی کورد لە تورکیا بکات یا دەروازەیەکی جدی لەو ئاراستەیەدا بکاتەوە. هەنگاوێکی ئەوها لە ناوەوەی تورکیا دەتوانێ هەڵوێستی تورکیای بەرامبەر/دژ بە کورد (جا لە هەر گۆشەیەکی ئەو جیهانە بن) بگۆڕێ، وە لەسەر ئەم گۆڕانکاریە دەکرێ هەنگاوی بەئاساییکردنی پەیوەندیە کوردی-تورکیەکان بهاوێژرێ؛

دووەم: هەڵوەشانەوەی دەوڵەتی عیراق دەتوانێ حاڵەتێکی ئەوها بێنێتە گۆڕێ کە ئیتر تورکیا نەک هەر نەتوانێ دەستوەئەژنۆ دابنیشێ بەڵکو بە

زەرورەت پلانی خۆی هەبێ و بشجولێتەوە بەرەو خەملاندنەوەی نەخشەی سیاسی. لەو حاڵەتەدا وە لەبەر هۆیەكی زۆر ئاسان كە ئەویش دوارۆژی باشووری كوردستانە دەكەوێتە حاڵەتی وەرگرتنی هەڵوێستی عەمەلی. وە لەوە دەچێ، لەم حاڵەتەدا، كە ئەگەری زیندوكردنەوەی كێشەی موسڵ سیناریۆی هەرە نزیك بێت، هەروەك ماوەیەكی كورت بەر لە ئێستا وە زووتریش توركەكان دەربڕینی فەرمی لەو جۆرە (واتە زیندووكردنەوەی دۆسیەی ولایەتی موسل)یان هەبووە. بە بۆچوونی خۆم زیندوكردنەوەی كێشەی موسڵ نەك هار نابێ كورد بترسێنێ بەڵكو دەتوانێ *دەرفەتێكی* جدیش بداتە كورد بۆ هێنانەگۆڕێی ئەلتەرناتیڤی كۆنفیدراڵی باشووری كوردستان لەگەڵ توركیا بەمەرجێك ئەوە لە چوارچێوەی تەرتیباتێكی فراوانتر دابێت كە تیایدا كێشەی كورد لە توركیا چارەسەربكرێت.

سێهەم: ئەگەر ئەمریكا بگاتە ئەو دەرئەنجامە كە لەیەكتر نزیكبوون و دۆستایەتی كورد و توركیا خزمەت بە ستراتیژی هەرە باڵای ئەمریكا دەكا لە داهاتوویەكی دوورو درێژدا، ئەوا مومكینە ئەمریكا لە ئاستێكی تر و بە توانایەكی تر لەوەی تا ئێستا هەبووە بیرۆكەی لە یەكگەیشتنی كوردی-توركی-ئەمریكی بە رەسمی تەبەننا بكات وە بە جدیش كاری بۆ بكات. شایەنی باسە ماوەیەك بەر لە ئێستە پرۆژەیەكم دەربارەی ئەو ئەگەرانە داوەتە حكومەتی باشووری كوردستان!

بە گشتی لایەنی كوردی حەز بكا یا حەز نەكا ئەوا بەشێكە لە هاوكێشەی سیاسی لە ناوچەو باشترین رێگە لە مەودایەكی كورتخایەن و دوورخایەندا پاراستنی پەیوەندیەكانیەتی لەگەڵ هەموو لایەك، ***بە مەرجێك ئەم پاراستنی پەیوەندیانە زیانبەخش نەبێ بۆ رەهەندە هەرە فراوانە كوردستانیەكە.*** لە راستیدا

له قەیرانی هەره دواییدا دەرکەوت کە بە کوردستانیکردنی سیاسەتە کوردییەکان، لە دیوە کوردییەکەی هاوکێشەدا، کۆمەڵێ سوودی هەبووە و هەیە بۆ بەهێز بوونی هەڵوێستی کوردی، بە تایبەتی کاتێک کە لایەنی کوردی بە بێ جیاوازی ئەو دیو و ئەو دیوی سنوور توانیویەتی دیپلۆماسی خۆی لە چوارچێوەی ئاشتی خواستن و دیالۆگ و دیپلۆماسی شەفافدا بخەملێنێ .

بەڵگەنامە

دوو نامە بۆ حکوومەتەکانی کوردستان

دکتۆر بورهان ا. یاسین

نامەی یەکەم، سوید، لوند، (10)ی ئەپریل (2003)

دوو نامە بۆ حکوومەتەکانی کوردستان

دکتۆر بورهان ا. یاسین

نامەی یەکەم، سوید، لوند، ١٠ی ئەپریل ٢٠٠٣

سلاو...

سلاو....

وەکو دیارە رووداوەکان زۆر بە خێرا بەرەوپێش دەچن، بە گشتی شتێکی ناچاوەروان نەبوو! لە خوارەوە هەندێ بیرو بۆچوونی خۆمتان پێدەگەیەنم دەربارەی ئەم بارودۆخەو داهاتووی عیراق و کوردستان:

1-جێگەی داخە کە کورد لە رۆژێکی وەکو ئەمرۆ بە دوو دانە حکوومەت و پەرلەمانێکی زۆر لاوازەوە کەوتۆتە مەیدانی ململانێیەکی سیاسی و ستراتیژی گرنگ. ئەم بارە ناسروشتیە دەبێ هەر چ زووتر کۆتایی پێبێت. پارتی و یەکێتی پێویست ناکات بە خەلك بلێن کورد یەکە و خیتابیشی یەکە. یەك نیەو خیتابیشی ئەوەندە یەك نیە.

2-ئەمرۆ زۆر لە سالی (1918) یا (1921) دەچێ، واباشترە بلێین لە هەردووکیان دەچێ: هەلوەشاناوە دامەزرانێکی نوێ. باشتر وایە تێکشکانی پەرادیمی کۆن هی ئیمبراتۆری (و هاتنە کایەی پەرادیمی تازە) واتە هی دەولەتی مۆدێرن لە رۆژهەلاتی ناوەراست). بۆ هەموومان ئاشکرایە کە سالانی (1918-1921) سالانێکی پر مانان لە رووی ئەم گۆرانە بنەرەتیەوە... بۆ کورد لە باشووری کوردستان ئاکامێکی بێوەلکانێ بەزۆری بۆ بە دەولەتی عیراق. لێرەدا دەخوازم بلێم ئەوەی روویدا لە سالی (1921) نابێ جارێکی تر رووبداتەوە لە سالی (2003) دا: نابێ جارێکی تر کورد مەجبوور بکرێ بگەرێتەوە چوارگۆشەی ژمارە یەك. لە چوارگۆشەی ژمارە یەکدا (1921) کورد کەمایەتی بوو و پێویست بوو بە عیراقی بوون قەبوول بکات و تەنها مافێکی ئەوەبوو کە هاوولاتیەکی عیراقی مەقبوول بێت، فیدرالی نابێتە مسۆگەرەکەری رزگاربوونی یا خوود دەرچوونی کورد لەو چوارگۆشەیە، بەلکو رەوان دەبێتە ئەو سیغە قانونیەی کە رەوابی دەدات بە گەراندنەوەی کورد بۆ چوارگۆشەی ژمارە یەك، لێرەدا دەخوازم بلێم کە کورد

ئەمرۆ دوای تێپەربوونی (82)سال لە دامەزراندنی دەوڵەتی عیراق، دەکرێ بوونی کورد لە عیراق بکەین بە دوو قۆناغی سەرەکی:

(1921 - 1991) و دووهەمیان قۆناغی دوای (1991)ە، بە بەراووردکردنی ئەم دوو قۆناغە پێویستە ئێمەی کورد بگەینە ئەو ئاکامەی خووارەوە، کە هەم گرنگە بۆ ساخکردنەوەی سیاسی و فەلسەفی نەتەوەیی خۆمان و هەم گرنگە لە زوبانی دبلۆماسیدا بۆ ئیقناعکردنی رای جیهانی:

(70) سال (1921-1991) کورد لە عیراق لە دەرگای دەولەتی عیراقی کوتا، سکالای برایەتی و دیمۆکراتی و یەکبوونی خاکی عیراق و .....کرد، بەلام ئەوەی بۆی گەرایەوە هەر تۆقاندن و لەناوبردن و کیمیابارانکردن و بەزۆرەملیّ راگوازتن و ....بوو، ئەم حەفتا سالە دەبیّ بۆ ئێمەی کوردی ئیسپاتکردبیّ کە تا کورد بەستراوە بیّ بە دووارۆژی عیراقەوە، نەك هەر کورد ناتوانیّ شتێك بەدەست بێنیّ، بەلکو عیراقیش خێر بەخۆیەوە نابینیّ.

بەرامبەر ئەم (12) سالەی رابردوو بە جوانی پیشانیدا کە هەرکاتیّ کورد بۆ خۆی ژیانیخۆی رێکبخات ئەوا دەتوانیّ دەستکەوتی زۆر گەورە بەدەست دێنیّ، لەم دوانزە سالەدا هەرچەندە ئازادیەکی زۆر سنووردار هەبوو، دوو دانە گەمارۆ لەسەر کوردستان بوون: چاوسوورکردنەوەی ئەم و ئەو (بە تایبەت تورکیا) و لەگەل شەرێکی تێکدەری نێوان یەکێتی و پارتی...و لەگەل.

زۆر شتی تریش کورد لە باشووری کوردستان توانی بە پێوەری رۆژهەلاتی ناوەراست زۆر شت بەدەست بێنیّ. ئەم بەراوردە گرنگی زۆرە بۆ خۆ ئیقناع کردنی کورد و هەروەها بۆ ئیقناع کردنی رای جیهانی.

3-ئەمرۆ لە هەموو رۆژیّ زیاتر رای گشتی جیهانی لەگەل کوردە، بەراستی لێرە و لەوێش خەلکی ئەوروّپی ئەو پرسیارە دەکەن (ئایا کورد بۆ هەنگاو هەلنانیّ.....؟)

4-تورکیا زۆر کەمتری پێدەکریّ لەرووی خراپەکاری:

أ-دەبێ پارتی ویەکێتی هەموو بەنداوەکانی بەر جەماوەری کوردیان بەردابا و لێگەرابان کورد زیاتر توورەیی خۆی دەربریبا. دەتوانین بلێین سووتاندنی ئالای تورکیا گرفت چارە ناکات بەلام کە سووتێنرا نابێ یەکێتی و پارتی ئیشارەتی چەوت بدەن بە تورکیا. وا مەسەلەی سووتانی ئالای تورکیا بایەخی زیاتری پێدرا لەوەی کە پێویست بوو. ئەی بۆ مام جەلال کە چوو بۆ

ئەنقەرە بە زۆر لە دەست فاشیستانی تورك دەرچوو.....؟

ب-باوەرم وایە کە تورکیا ئەو ئیمکاناتەی نیە کە بە هەوەسی خۆی بچێتە ناو کوردستان، هاتنی تورکیا بۆ ناو کوردستان (لەم سات و کاتەدا) دەبێتە هۆی گەورەترین شکستی ستراتیژی بۆ تورکیا، ئەمە باوەری من بوو کە لە سمینارێك لە ستۆکهۆلم رامگەیاند مانگی (9)ی پار و بلاوبووە لە ووتارێك لە هاوولاتیدا....دوای دەنگدانی تورکیا بە نا بۆ تێپەربوونی هێزەکانی ئەمریکا و دەنگ هەلبرینی یەکێتی ئەورۆپا و وولاتانی ئەورۆپا و ئەمریکا بەرامبەر ئیحتمالی هاتنەناوی تورکیا، ئیحتمالی هەلەیەکی ئەوها ستراتیژی لەلایەن تورکیاوە دەها کەمتر بۆتەوە....

تورکیا توانای خەلقکردنی قوبرسێکی تری نیە.... قوبرس مومکین بوو، بەزۆری داگیرکردن لە سالی (1974) دا، دوای (30) سال لە دانی زەریبەیەکی زۆر، تورکیا هەول دەدات لەم گرفتە نەجات بێ...

داگیرکردنی کوردستان ئەمرۆ لەلایەن تورکیاوە دەبێتە هۆی قەبرکردنی خەونە ستراتیژیەکانی تورکیا، راستە تا بکرێ دەبێ کورد دژی هاتنی هێزەکانی تورکیا بوەستێ، بەلام هاتنیشی کۆمەلێ فورسەتی تر لە بەردەم کورد لە باشووری کوردستان دەکاتەوە.

ج-ئێمەی کورد پێویستمان بە خیتابێکی هجومی تر هەیە نەك خیتابی پارانەوە: با بە تورك بلێین ئەوەی ئێمەی کورد لە دوانزە سالی رابردوو قەبوولمان بووە بە تورکمان لە هەموو مافەکان ئەگەر ئێوەی تورك نیو ئەوەندە بۆ کورد لە تورکیا قەبول بان ئەوا مەسەلەی کورد لە تورکیا دەمێك بوو چارە ببوو.....(با بە عەرەبیش بلێین ئێمەی کورد هەر ئەوەندەمان دەوێ کە ئێوەی عەرەب بە حەقی دەزانن بۆ فەلەستینیەکان....)

د -له بری ئەوەی کە هەموو رۆژێك چەند دووپاتی بکەنەوە کە کورد دەولەتی ناوێ، پێویستە دووپاتی بکەنەوە کە کورد ئەو مافەی هەیە، وە ئەگەر دەولەتانی ناوچە (بە تایبەت داگیرکەرانی کوردستان) لە خۆیان دەترسن کە ئەم دەولەتە شتی نەگەتیڤی لێ بکەوێتەوە، ئەوا کورد دەتوانێ بلێ فەرموو ئێمە لە هەوەلین دەقیقەوە ئامادەین کە کۆمەلێ پەیمان مۆر بکەین لەگەل دراوسێکان کە دەولەتی کوردی بە هیچ شێوەیەك ناخوازێ دەست تێکەلاو بکات لە کاروباری ناوخۆی وولاتانی تر...بۆ نموونە ئەمریکا دەکرێ گەرەنتی بێت.

5- لە کۆنفرانسی لەندەن و دوواتر لەوە دەشێ کە سەرانی کورد لە باشوور باوەریان کردبێ کە ئەوانمیعماری دەولەتی داهاتووی عیراق.ئەگەر وا تێگەیشتبن، ئەوا بە حیسابێکی مێژوویی چەوت داچوون، کورد لە عیراقی داهاتوو ناتوانێ میعمار بێت:لە باشترین حال وەکو سالانی (1921-1991) دەبێ... عیراقی داهاتوو عیراقی ململانێ دەبێت لە نێوان پرۆژەیەکی شیعی بەرامبەر سوننی عەرەبی، تێکەلاوی هێزی لەشکری لە ئیدارەی دەولەت... ئۆپوزیسیۆنی سوننی عەرەب بە ئیحتیمالی زۆر دەست بەسەر بنەماکانی حزبی بەعس و رژێمی سەدام دادەگرێ و بەکاری دەهێنێ لە ململانێ سیاسیەکاندا دژی.

هێزەکانی تر... بەکورتی عیراقی دوای سەدام عیراقی ململانێ دەبێت، نەك هی ئەزموونی دیمۆکراسی... ئەو گرنگە کە نوێنەرانی کورد (بۆ نموونە دوێنێ لەسەر **BBC**) لەبری ئەوەی کە سەرکەوتوویی ئەزموونی کورد لە باشوور بکەن بە دەلیل کە عیراقیەکان توانای خەملاندنی ئەزموونی دیمۆکراسیان هەیە، دەبێ ئەوە بلێن کە ئەگەر کورد بۆ خۆی لێی بگەرێن، ئەوا کورد دەتوانێت زۆر شت بکات... ئەزموونی کورد لە باشووری کوردستان دەبێ بەکوردستانی بکرێ تا بە عیراقی... کردنی کورد بە بەشێك لە عیراق سالی (1921)، تراژیدیایێکی ئینسانی بوو بۆ کورد بەلکو بۆ عیراقیش.

6- سالی (1921) سێ دانە هۆی گرنگ هەبوون کە پالی بەبریتانیەکانەوە نا کە کورد (موسل) بخەنەوە سەر عیراق:

1)مەسەلەی نەوت...، 2) هاوسەنگی مەزهەبی (کوردی سوننە و عەرەبی سوننە بەرامبەر شیعە ...)،3) رازی کردنی ئێلیتی سوننی عەرەب..... زۆر جێگەی داخە کە ئەمرۆ لە خیتابی کوردی دا (بە دڵخۆشیەکی زۆرەوە!) باس لەوە بکرێ کە ئەوە کوردە بەلانسی مەزهەبی لە عیراق رادەگرێ... بەر لە چەند رۆژێك هوشیار زێباری لە BBC ئەوەندە بە خۆشحالیەوە باسی کرد کە بەڵێ کورد مسۆگەرکەری هاوسەنگییە لەعیراق وەکو ئەوەی هەموو کوردستان ئازاد بوویێت... خیتابی کوردی دەبێ ئەوەبێت کە رێك و راست هەوڵی بەزۆر راگرتنی ئەو بەلانسە بدات کە سەری تراژیدیاکانە: هەم بۆ کورد و هەم بۆ عیراق... قەوارەی تراژیدیاکە گەورەترە و مەداشی فراوانترە کاتێك دەبینین ئەو رۆڵی هاوسەنگیکەرەی بریتانیەکان بە زۆر بەسەر کوردیان سەپاند سالی (1921)، ئەمرۆ دوای (82) سال کورد شانازی بەو رۆڵەوە دەکات کە هەیبێت لە عیراقی دوای سەدام... من زۆر بۆم غەریبە، نامۆیە و بگرە بۆ کوردیش تراژیدیایە کە یەکێتی وەکو مام جەلال لە مکاتە ناسکەدا، کە کورد نزیك بووە لە لووتکە، بلێت:

بروانە

Turkish Daily News 21 (MY dream is for Iraq and not for Kurdistan) mars 2003

ئەوە مافی هیچ کەس نیە کە کورد مەحروم بکات لە خەوندیتن بە کوردستانی ئازادەوە.... لەم سات و کاتەدا هەروەك من ئەمرۆ بە(**4- Tv**) ی سویدیم گوت جیهان و هیچ هێزێك بۆی نیە کورد بە زۆر مەجبور بکەن لەگەل چوار چێوەی دەولەتێکدا بژیت کە بە هی خۆی نازانێ....

7- وا دەزانم ئەگەر بە زووترین کات پارتی ویەکێتی وە بە کارێکی زۆر بە پەلە هەولی ئەوە نەدەن کە باسی مافی چارەی خۆنووسین و رێفەراندۆم و پرسکردن بە رای خەلکی کوردستان لە مەر دوا رۆژیان بکەن، ئەوا لە باشترین حالەت دا کورد دوو چاری دواروژێکی ناروون و نادیار دەبێ... : ئەوا کورد دەگەرێتەوە چوارگۆشەی ژمارەیەك.... کورد نزیك بۆتەوە لە لووتکە، فورسەتی مێژوویی لە بەردەمە و ئەگەر ئەوە باش هەلنەسەنگێندرێ

ئەوا مومکینە خەونەکان لە گۆڕ بنرێن و لەسەر گۆڕەکەش ئالای زەرد و سەوز هەلبگرێ... ئەو کاتە ئەو دوو رەنگە جێگەی شانازی هیچ کوردێك نابن.

8- من وا مەزندە دەکەم زۆری پێ ناچێ کە سیناریۆیێك ببێ بەراستی کە تیایدا هەر ئەو ئۆپۆزیسیۆنەی ئەمڕۆ (بە تایبەتی شیعە و عەرەبە ناسیۆنالیستەکان) بکەوێتە سەنگەری ململانێ لەگەل ئەمریکیەکان... کورد لە کوێ دەوەستێ..؟ باشتر نیە هەر ئیستا ئەم سیناریۆیە حیسابی بۆ بکرێ..؟

9- رای عەرەبی لە مەر وەستانیان دژی پرۆژەی دەولەتی کورد.

10- دەبێ زۆر هەول بدرێ، وەهەندێك درەنگیشە، کە هەموو پەیوەندیەکانی کورد لەگەل ئەمریکا لە فلتەری ئۆپۆزیسیۆنی عیراقی و (بەعیراقی بوون تێنەپەرێ). پرسیار ئەوەیە بۆ کار بۆ هەندێ پرۆژەی کوردی — ئەمریکی ناکرێ؟

زۆر بەکورتی:

1-دەرفەتێکی مێژوویی لەبەردەستە.

2-فیدرالی تێری ئازادی ناکات بەلکو بە سیغەکردن و بە قانونیکردنی بندەستییە.

3-کورد لە باشووری کوردستان گەورەترین غەلەتی مێژوویی دەکات ئەگەر بروا بکات کە ئەو دەتوانێ ببێ بە سەری رم و برا گەورە لە ئەزموونی بە یاسایی کردن و دیمۆکراتیزەکردنی دەولەتی عیراق: کێشەی ئێمە تەنها لەگەل سەدام و دەولەتی بەعس نیە، بەلکو کێشەی ئێمە ماوەی (82) سالە لەگەل دەولەتی عیراقە... ئایا کورد ئەوەی تیادا هەیە کە ئەمرۆ ئەم مەسەلەیە ئەوها تێبگات و هەنگاوی چارسەری بۆ هەلێنێ: ئازادی بیستراوە، بەلام قەت نیو ئازادی و چارەگە ئازادیمان نەبیستووە...!

4-تورکیا ناتوانێ هیچ غەلەتێك بکات، وە ئەگەر هەر کردیش، ئەوا لەم زرووفەدا غەلەتەکەی خزمەتی کورد دەکات زیاتر لەوەی کە زەربەی لێبدات... زۆر جار ئەوەی کە کورد بە دەستی هێناوە بە (خێری) غەلەتی دوژمن بووە...

4-بەپەلە هەولی ئەوە بدەن کە گەرانەوە بۆ رای خەلکی کوردستان، مامەلەیەکی تایبەتی(جیا لە عیراقی عەرەبی) و ریفەراندۆم لە کوردستان بکرێ بە رێگەی چارە نەك چاوەرێکردن تا عیراق دەکرێ بە دیمۆکراسی مەسەلەی کورد ئەو کاتە چارە ببێ.

5-دوو حکوومەتی لە کوردستان ئەمرۆ شتێکی نێگەتیڤانەیە.

برای دلسۆزتان

بورهان ا.یاسین

نامەی دووەم، سوید، لوند، (11)ی ئەپریل (2003)

نامەی دووەم، سوید، لوند، ١١ی ئەپریل ٢٠٠٣

سلاو...

دوێنێ مایلێکم بۆ ناردن دەربارەی بارودۆخی کوردستان. دەخوازم جارێکی تر هەندێ شت روون بکەمەوە و هەندێ شتیش جخت بکەمەوە:

١ ـ کورد دەبێ ئەو باوەرە لە سەری خۆی دەربکات کە دەتوانێ ببێ بە سەری رم لە پرۆژەی دیمۆکراتیزەکردنی عیراق. دیمۆکراتیزەکردنی عیراق یەکێک لە پرۆسە هەرە قورس و بگرە خوێناویش دەبێ. کولتوری سیاسی عیراق هی کودەتاو کودەتاکاری و پیلان گێری و....بووە. چەندێ پێدەچێ تا بنەما ماددی و کۆمەلایەتی و فکرییەکانی ئەم کولتورە هەلوەشێتەوە..؟

ئەگەر کورد رابکێشرێتە ناو گەمەیەکی ئەوها ئەوا خەتەری هەیە کە کوردستانیش لەدەست بدا و عیراقیشی بەدەست نەیەت.

٢ ـ لەم قۆناغەدا و بەرەو داهاتووی عیراق دەبێ کورد پێ لەسەربەخۆکردنی دۆزەکەی و بەخۆبوون بکات. گەرانەوە بۆ خۆ دەکرێ بە شێوەی راگەیاندنی دەولەتی سەربەخۆی، کۆنفیدرالی یان رێفەراندۆم بکات.

٣ ـ پەیوەندیەکانی عیراقی و ئەمریکیەکان دەکەوێتە ناو قۆناغێکی خوێناویەوە کە تیایدا نەک هەر بنەماکانی رژێمی بەعس بەلکو هەر ئەوانەی کە بە یارمەتی ئەمریکا دێن بۆ حوکم....دوور نابینم ئەوەی روویدا لە لوبنان لە سەرەتای هەشتاکان دووبارە ببێتەوە لە عیراق.... ئەوەتا ئەحمەد چەلەبی (دروستکراوی دەستی پێنتاگۆن) بانگاشە بۆ ئەوە دەکات کە ئەمریکیەکان هیچ جێگەیەکیان نابێ لە حکومەتی ئینتیقالی... کورتیەکەی، کورد دەتوانێ لە ئەمریکیەکان بگەیەنێ کە ئەوە ئەو سیناریۆیەیە کە کورد دەیبینێ وە ئەمریکا ئەگەر تاکە دۆستێکی هەبێ، نەک هەر لە عیراق، بەلکو لە هەموو جیهانی ئیسلامیدا هەر کوردە، وەلەبەر ئەوە ئەمریکا هەلەیەکی ستراتیژی گەورە دەکات ئەگەر:

ا ـ کورد بکات بە سەری رم لە پرۆژەیەکدا)دیمۆکراتیزەکردنی عیراق) کە لە تاقەتی کورددا نیە وە تیایدا هەم کورد و هەم ئەمریکیەکان دۆراو دەبن.

ب ـ ئەگەر ئەمریکا دوور بروا ئەوا مومکینە کە تاکە دۆستێکی لەجیهانی ئیسلامی، کە کوردە، لە دەست بدات.

ج ـ کورد دەتوانێ گەمەیەک بکات کە تیایدا بە باشترین شێوە بەرژەوەندیەکانی کورد و ئەمریکا دەپارێزرێ.

د ـ دەبێ ئەمریکا بەباشی تێبگەیەندرێت کە جادەی کوردی لە عیراق تاکە جادەیەکە لە جیهانی ئیسلامی، تاکە جادەیەکە بەبێ سێ و دوو لەگەل ئەمریکا دایە، وە کورد تاکە وەرەقەیەکە یا ئەکتەرێکە کە ئەمریکا دەکرێ بە پشت راستی ئیستیسماری لەسەر بکات.

هـ ـ بە درێژایی سالانی ١٩٢١ تا ١٩٥٨ ئێلیتی سوننی عەرەبی لە بەغدا لە لایەن بەریتانیەکانەوە بە کورد ترسێنران. ئەمجارەیان کورد نابێ ئەم گەمەیە قەبول بکات... دەبێ کورد ئاگادار بێت کە ئەمە خەتەرێکی گەورەیە لەسەر داهاتووی کورد لە عیراق.

٤ ـ لە هاوکێشەی کوردی ـ تورکی دا:

سلاو...

دوێنێ مایلێکم بۆ ناردن دەربارەی بارودۆخی کوردستان. دەخوازم جارێکیتر هەندێ شت روون بکەمەوە و هەندێ شتیش جخت بکەمەوە:

1-کورد دەبێ ئەو باوەرە لەسەری خۆی دەربکات کە دەتوانێ ببێ بە سەری رم لە پرۆژەی دیمۆکراتیزەکردنی عیراق. دیمۆکراتیزەکردنی عیراق یەکێك لە پرۆسە هەرە قورس و بگرە خوێناویش دەبێ. کولتۆری سیاسی عیراق هی کودەتا و کودەتاکاری و پیلانگێری و ..بووە. چەندی پێدەچێ تا بنەما ماددی و کۆمەلایەتی و فکرییەکانی ئەم کولتۆرە هەلوەشێتەوە..؟

ئەگەر کورد رابکێشرێتە ناو گەمەیەکی ئەوها ئەوا خەتەری هەیە کە کوردستانیش لەدەست بدا و عیراقیش بەدەست نەیەت.

2-لەم قۆناغەدا و بەرەو داهاتووی عیراق دەبێ کورد پێ لەسەربەخۆکردنی دۆزەکەی و بەخۆبوون بکات. گەرانەوە بۆ خۆ دەکرێ بە شێوەی راگەیاندنی دەولەتی سەربەخۆی، کۆنفیدرالی یان رێفراندۆم بکات.

3-پەیوەندیەکانی عیراقی و ئەمریکیەکان دەکەوێتە ناو قۆناغێکی خوێناویەوە کە تیایدا نەك هەر بنەماکانی رژێمی بەعس بەلکو هەر ئەوانەی کە بە یارمەتی ئەمریکا دێن بۆ حوکم.. دوور نابینم ئەوەی روویدا لە لوبنان لە سەرەتای هەشتاکان دووبارە ببێتەوە لە عیراق... ئەوەتا ئەحمەد چەلەبی (دروستکراوی دەستی پێنتاگۆن) بانگاشە بۆ ئەوە دەکات کە ئەمریکیەکان هیچ جێگەیەکیان نابێ لە حکومەتی ئینتیقالی...کورتیەکەی، کورد دەتوانێ لە ئەمریکیەکان بگەیەنێ کە ئەوە ئەو سیناریۆیەیە کە کورد دەیبینێ وە ئەمریکا

ئەگەر تاكە دۆستێكی هەبێ، نەك هەر لە عیراق، بەلكو لە هەموو جیهانی ئیسلامیدا هەر كوردە، وە لەبەر ئەوە ئەمریكا هەلەیەكی ستراتیژی گەورە دەكات ئەگەر:

أ-كورد بكات بە سەری رم لە پرۆژەیەكدا (دیمۆكراتیزەكردنی عیراق) كە لە تاقەتی كورددا نیە وە تیایدا هەم كورد و هەم ئەمریكیەكان دۆراو دەبن.

ب-ئەگەر ئەمریكا دوور بروا ئەوا مومكینە كە تاكە دۆستێكی لە جیهانی ئیسلامی، كە كوردە، لە دەست بدات.

ج-كورد دەتوانێ گەمەیەك بكات كە تیایدا بە باشترین شێوە بەرژەوەندیەكانی كورد و ئەمریكا دەپارێزرێ.

د-دەبێ ئەمریكا بەباشی تێبگەیەندرێت كە جادەی كوردی لە عیراق تاكە جادەیەكە لە جیهانی ئیسلامی، تاكە جادەیەكە بەبێ سێ و دوو لەگەل ئەمریكا دایە، وە كورد تاكە وەرەقەیەكە یا ئەكتەرێكە كە ئەمریكا دەكرێ بە پشت راستی ئیستیسماری لەسەر بكات.

ه-بە درێژایی سالانی(1921) تا (1958) ئێلیتی سوننی عەرەبی لە بەغدا لە لایەن بەریتانیەكانەوە بە كورد ترسێنران. ئەمجارەیان كورد نابێ ئەم گەمەیە قەبول بكات..دەبێ كورد ئاگادار بێت كە ئەمە خەتەرێكی گەورەیە لەسەر داهاتووی كورد لە عیراق.

4-لە هاوكێشەی كوردی — توركیدا:

لەم هاوكێشەیەدا كورد بوواری موناوەرەی زۆر زیاترە و توركیا بوواری موناوەرەی زۆر كەمترە لە ئەوەی پارتی و یەكێتی تێبگەیشتوون...توركیا ئەو كاتە دێتە ناو كوردستان كە بریاری خۆ كوژی دەبێت... ئەگەر لەم بارودۆخەشدا بێت ئەوا هەم خزمەتی دۆزی كورد دەكات وە هەروەها خۆشی دەكوژێ.

5-زۆر زۆر گرنگە كە ئەمرۆ لە خیتابی كوردیدا مەسەلەی گەرانەوە بۆ بریار و ئیرادەی خەلكی كوردستان بە هێز بێتە پێشەوە... كورد لە خەونی خۆی نزیك بووە و با

لێگەرێن ئەم گەلە لەژێر سەرپەرشتی ئەمریکا و نەتەوە یەکگرتووەکان دەنگدانێکی گەلی رێکبخات/ رێکبخرێت.

6-ئەمرۆ وە لە داهاتووی عیراقیشدا کورد یەکجار گرنگترە لە تورکیا بۆ ئەمریکا. هەر رۆژێك بروا ئەم راستییە زێدەتر دەردەکەوێ... بۆچی سیاسەتزانێکی ئەمریکی پێشنیار بکات کە ئەمریکا باشتر بەرژەوەندیەکانی مسۆگەر دەکات گەر پشتگیری دەولەتێکی کوردی بکات کە تیایدا ئەمریکیەکان سوود لە نەتەوەکە وەرگرن، بەلام کورد خۆی نەتوانێ بیر لە شتێکی ئەوها بکاتەوە...؟

برای دلسۆزتان

بورهان ا.یاسین

سەرنج

خوێنەری بەرێز،

تکایە سەرنجی ئەم تێبینیانە بدە بەر لە خوێندنەوەی ئەم دوو نامەیە:

1-ئەمەی بەردەست دوو نامەن کە لە (10) و (11)ی ئەپریلی(2003) ناردراون بۆ پارتی دیمۆکراتی کوردستان و یەکێتی نیشتمانی کوردستان بە مەبەستی خستنەرووی چەند بیر و بۆچوونێکی سەربەخۆ لەمەر پێشوەچوونەکانی عیراق و کوردستان.

2-لە راستیدا نامەی دووهەمیان (بەرواری (11)ی ئەپریل) هەر تەواوکردن و بەدواداچوونەوەیە بۆ نامەی یەکەم ((10)ی ئەپریل).

3-تێکستی ئەسلی ئەم دوو نامەیە بە پیتی لاتینی نووسراون و بۆ ئاسانکردنی خوێندنەوەیان لە (29)ی ئەپریلی (2003) بەو شێوەی کە لەبەردەستدایە جارێکی تر بەبێ هیچ گۆرانکاریەك، جگە لە راستکردنەوەی هەندێ ووشە نەبێت، وەکو خۆی نووسراوەتەوە.

4-نامەکان زۆر بە چری و کورتکراوەیی نووسراون کە ئەمەش لەوانەیە هەندێ کۆسپ و گرفت بخاتە رێگەی خوێندنەوەیان، ببوورن.

بورهان ا.یاسین (29)ی ئەپریل (2003)

چارەنووسی عیراق :
هەوڵێک بۆ خەملاندنی بۆچوونێکی کوردستانیانە*

پێشەکیەکی پێویست

دوای زێتر لە چوار ساڵ لە هەوڵی بێووچان بۆ سەرلەنوێ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عیراق، ئیمڕۆ لە هەموو رۆژێک زیاتر ئەو پرۆژەی دامەزرانەوەی عیراقە لە سیناریۆی شکستهێنانی بەتەواوەتیەوە نزیکە. ئەم بۆچوونە دەربڕ و رەنگدانەوەی کۆمەڵێ رووداوی چارەنووسسازن کە بارەکەیان گەیاندۆتە ئاقارێک کە نزیکترە لە هەرەسهێنانی ئەو پرۆژەیە تا لە هەر شتێکی تر. بە تێکەڵاوبوونی چڕ و پڕی ئاستەکانی رووداو، هەر لە ئاستی ناوخۆی عیراق و پێشووەچون و تێکهەڵکێشانە ئیقلیمیەکان و سیاسەت و ستراتیژی ئەمریکا لەو پەیوەندەدا، هەموویان بە یەکەوە ئاماژەی یەک ئاڕاستە دەکەن ئەویش ئەوەیە کە ئیتر بێهیوابوونی ئەکتەرە هەرە گرینگەکان بگاتە لوتکە؛ وەختێکیش بێهیوابوون بگاتە لووتکە مانای ولیە پرۆژەی دەوڵەتی عیراق گەیشتە بنبەست.

ئەم نووسراوەی خوارەوە دەقێکە کە بە مەبەستی بەرچاوڕوونی و هەوڵدان بۆ گەڵاڵەکرنی تەسەوورێکی کوردستانیانە لە مەڕ ئەگەری دابەشبوون/دابەشکرنی عیراق نێردراوە بۆ حکومەتی باشووری کوردستان. ئەم دەستپێشخەریەی نووسەر دەربڕی هیچ شێوە پەیوەندیەکی یا کارێکی رەسمی نووسەر لەگەڵ یا

بەرامبەر حکومەتی باشووری کوردستان نیە، بەڵکو تەنهاو تەنها هەڵقووڵاوی هەستی بەرپرسیی نووسەرە بەرامبەر دۆزی نەتەوەکەی .

هەروەک دەزانرێ کۆنگرێسی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا وە بە مەبەستی گەلاڵەکردنی ستراتیژێکی تازەی ئەو وڵاتە لە 2007/9/28 بڕیارێکی وەرگرت بە مەبەستی دابەشکردنی عیراق بۆ سێ بەشی عەرەبی سوننی و شیعی و کوردی،کە دیارە بڕیارەکە مولەزیم نیە. لە راستیدا ئەم نووسراوەی بەردەست بەر لە نزیکەی دوو مانگ لە دەرچوونی ئەو بڕیارە نووسراوە بۆ ئامادەکاریەکی کوردستانیانە لە رووی ئەگەرێکی وەکوو ئەو بڕیارەی کۆنگرێس و مەسەلەی دابەشبوون/دابەشکردنی عیراق .

جارێکی تر بۆ خوێنەری هێژای دووبارە دەکەمەوە کە ئەم نووسراوەی بەردەست وەک *(بەڵگەنامەیەک)* بخوێنێتەوە نەک وەک وتارێکی ئەکادیمی، بە هیوای ئەوەی لە دەرفەتێکی تردا ئەم نووسراوە، بە شێوەیەکی فراوانتر وە بە پشتبەستن بە کۆمەڵێ بەڵگەنامەی مێژوویی لە شێوەی وتارێکی ئەکادیمید، بڵاوبکەمەوە.

ئەم نووسراوە بۆ یەکەم جار لە سایتی *(دەنگەکان)ی* هێژا بڵاویۆتەوە لە سەرەتای ئوکتۆبەری 2007.

لە راستیدا ئەکتەرانی بەرهەمهێنانی ئەو ***بێهیوابونە*** خۆیان لە 1) ئاستی ناوخۆی عیراق لە عەرەبی سوننە و عەرەبی شیعەدا و 2) ئاستی نێونەتەوەییشدا خۆی لە ئاستی ئەمریکادا دەبێننەوە. کاتێکیش باس دێتە سەر ئەو هۆکارانەی کە رووداوەکانی بەرەو ئاقاری بێهیوابوون لە پرۆژەی دەوڵەتی عیراق بردووە ئەوا دەبێ کۆمەڵێ هۆکاری زۆر لە ناوخۆیی (لە ئاستی عیراق) و

ئیقلیمی و رۆڵی شەڕی تێرۆر و نسکۆی (یا هەرنەبێ سەرنەکەوتنی) سیاسەتی ئەمریکا لەو ئاستانەدا وەکوو چەند هۆکارێکی سەرەکی دەستنیشانبکرێن.

لە بارودۆخێکی ئەوهادا و وە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە بارودۆخێ عیراق گەیشتۆتە ئاستێک کە ئیتر ناکرێ سەرکردایەتی سیاسی باشووری کوردستان خۆی خەملاندنی تەسەوورێکی یا با بڵێین مەفهووم (کۆنسێپتێکی) جیا لەوەی کە تا ئێستا هەبووە دوور بگرێ. ئەوەی راستییە تا ئێستا لایەنی کوردی هەموو هەوڵەکانی خۆی خستونەتە کار بۆ دامەزراندنی "عیراقێکی دیمۆکراتی و فیدراڵی" و چارەسەرکردنی کێشەی کورد لەو چوارچێوەیەدا، کە بەندە بە بەردەوامی گومانی هەبووە لە سەرکەوتنی. لە راستیدا، وە لە موفارەقەیەکی سیاسی گەورەدا، ئەکتەرێکی سیاسی کە تا ئێستا بێهیوابوونی لە دەوڵەتی عیراق دواخستووە جا لە رێگەی نزیککردنەوەی سوننە و شیعە لە یەکتر بێت یا بە هەر شێوەیەکی تر لایەنی کوردی بووە. لە کاتێکدا کۆمەڵێ هێما و رووداو هەن کە بێهیوابوونی شیعە و سوننە لە یەکتر خەریکە بگەننە خاڵی هەرە ترسناک و وەرچەرخان لە هەمان کاتتدا سیاسەتی ئەمریکاش خەریکە بگاتە خاڵی وەرچەرخان. لەوە دەچێ کات کەم مابێ بۆ بەرەورِوبوونەوەی ئەو وەرچەرخانە ...

لەوەی کە لە سەرەوە گوترا، وەکوو خاڵی لێوەدەرچوون، دەتوانین بڵێین کە لێرەوە تا کۆتایی ئەمساڵ وە سەرەتای ساڵی داهاتوو باری سیاسی عیراق و سیاسەتی ئەمریکا لەم بارەیەوە هەموو ئەگەرێک هەڵدەگرێ، لە وانەش بە توندی مەسەلەی بە بنبەستگەیشتنی بە تەواوەتی پرۆسەی سیاسی لە عیراق و بەم شێوەیەش دابەشکردنی عیراق بۆ سێ بەش. جا ئەو دابەشکرنە چ شێوەیەک وەردەگرێ ئەمە ئەو کاتە دەردەکەوێ.

تەسەووریکی کوردستانی

پرسیاریکی گرنگ کە لە باسیکی ئەوهادا، کە پێ هەڵدەگرێ لە هێنانەدەنگی هەندیک ئەگەر (وەک لەسەرەوە کرا) کە هێشتان نەبوونە بە واقعی سەر مەیدانی سیاسی یا راستتر بڵێین بە لوتکە نەگەیشتوون بەڵکو هێشتان ئەگەرن، ئەوەیە ئایا دەسەڵاتی سیاسی کوردستان هیچ تەسەووریکی تایبەتی بەم ئەگەرانە خەملاندووە، وە ئەگەر کردوویەتی ئەو تەسوورە چیە وە پێ لە چ خاڵیکی لێوەدەرچوون هەڵدەگرێ و ئاسۆکانی ئەو تەسەوورە چین بۆ کورد لە باشووری کوردستان بە تایبەتی وە بە پەیوەندی لەگەڵ کوردستانی گەورە بە گشتی؟

لێرەدا بەر لەهەر شتێک ئەوە نەهێنی نیە کە بڵێین پرۆسەی سیاسی لە عیراقدا و سیاسەتی ئەمریکاش لەم پەیوەندەدا قەیرانێکی قوڵ و فراوان بە خۆیەوە دەبینێ کە لەوەدەچێ چیتر نە بکرێ بشاردرێتەوە وە نەش دەکرێ وا بە ئاسانی چارەسەر بکرێ. کێشەکە لەوەدایە کە ئاستەکانی قەیران بە چڕی تێکەڵاوی یەکتر بوون وە چیتر ناکرێ چارەسەر بکرێن بە هەندێ هەنگاوی کەم و چەند نیمچە چارەسەرێک کە بە هیچ شێوەیەک ناتوانن بگەنە ئاستی چارەسەریەکی بنەڕەتی. بە مانیەکی تر خەریکە رووداوەکان ئاستێکی وەها وەردەگرن کە ئیتر بۆ یەکجارەکی پڕۆژەی دەوڵەتی عیراق هەرەسبهێنێ.

تا ئەو جێگەیەی من ئاگادارم سەرکردایەتی سیاسی کوردستان تا ئێستا بە جدی خۆی بەرەورووی ئەگەری بە یەکجارەکی بنبەست و هەڵوەشانەوەی پڕۆژەی دەوڵەتی عیراق نەکردۆتەوە. ئەگەر شتێک یا قسەیەک یا تەسەورێکی ئەو سەرکردە یا ئەوی تریش هەبووبێ/هەبێ ئەوا باوەڕناکەم گەیشتبێتە یا بگاتە ئاستێکی گشتگیر و تووکمەی سیاسەتێک کە ناوی بنێن ئەلتەرناتیڤێ یا کۆنسێپتی کوردی. بەو مانایە لایەنی کوردی لە عیراق تا ئێستا هیچ پلانێکی نیە

بە ناوی ***پلانی ب***. بە هەر حاڵ ئەگەر پلانێکی ئەوها (واتە پلانی ب) هەیە مرۆ دەتوانێ بپرسێ ئایا ئەو پلانە چیە و لەسەر چ بنەمایەک رەخساوە و ئاسۆکانی بۆ کورد چین.

ئەوەی وایلێکردم ئەم چەند دێڕە بنووسم، لە لایەکەوە رەوتی رووداوەکانە لە هەموو ئاستە سیاسی و ستراتیژیەکانی مەسەلەکان لە لایەک وە هەستکردن بە نەبوونی ***تەسوورێکی کوردستانی بەدیل***. شاردراوە نیە کە لە سەر ئاستی عیراق قەیرانی حکومەت گەیشتۆتە ئاستێکی ترسناک لە وانەیە ئیتر ئەو قەیرانە لە ئاستە تاکتیکیەکانی سیاسەت تێپەڕ بکات و بچێتە ئاستێکی هەرە ستراتیژی و چارەنووسساز. لە لایەکی تریشەوە، وە لە هەمان کات و ساتدا، باس لە ستراتیژی نوێی ئەمریکا (جا ئەو ستراتیژە چیە و چۆنە) دەکرێ وە خەریکە روو لە رونبوونەوەیە. شانبەشانی ئەوە باسکردن لە ئەلتەرنەتیڤی دابەشکردنی عیراق چیتر مەسەلەیەکی تیوری و ئەکادیمی نیە بەڵکو ئەمرۆ لەناو ئەلتەرناتیڤەکان باسی لێوەدەکرێ. لە راستیدا هەندێ لە راپۆرتەکان ئەوەمان پێدەڵێن کە ئیتر کەسی سەرۆک بوش بە گرنگیەکی تازەوە تەماشای یەو (خیار)ە ستراتیژیە دەکات ...

تەسەورێکی کوردستانی دەکرێ چۆن بێت؟

لە راستیدا مەبەستی سەرەکی لە نووسینی ئەم چەند دێڕە هەوڵێکە بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە. ئەو بۆچوونانەی کە لێرەدا دێنە دەنگ بە گشتی دەربڕی کەڵەکەبوونی ئەو بۆچوونانەن کە بەندە زۆر زووتر لەسەر دەوڵەتی عیراق و (ئیشکالیاتی) ئەو دەوڵەتە هەر لە درووستبوونیەوە هەیبوونە و هەندێکێیان

لێرەو لەوێ بڵاویوونەتەوە، بە تایبەتی ئەو بۆچوونانەی کە لە دوای کەوتنی دکتاتۆر بە نووسین یا بە گفتوگۆ راگەیاندراوون. ئێستاش بە پەیوەندی لەگەڵ ڕووداوەکانی هەرە دوایی عیراق و روو لەو گۆڕانکاریانەی کە بە ئەگەری زۆر ئێمە لێیان نزیکبووینەتەوە کە لەوانەیە ئیتر بە شێوەیەکی ریشەگیری نەخشەی سیاسی عیراق بگۆڕێ وە بەم شێوەیەش کورد بەرەوڕووی واقیعێکی تازەی سیاسی و ستراتیژی بکاتەوە .

یەکێک لەو شتە گرنگانەی کە دەبێ وەبیربخرێنەوە ئەوەیە کە راستەوخۆ دوای کەوتنی دکتاتۆر جگە لە بۆچوونی رەسمی سەرکردایەتی هەندێ بۆچوونی تریش هاتنە دەنگ کە بانگەشەیان بۆ نموونە بۆ جیابوونەوەی یەکجارەکی باشووری کوردستان لە عیراق دەکرد. لیرەو لەوێش بۆچوونێک هاتۆتە دەنگ کە ئەویش چارەسەری کۆنفیدرالیە، کە لە راستیدا مەفهومێک (کۆنسێپتێک)ە زیاتر لە سەربەخۆیی و سەروەری نەتەوەیی نزیکە تا لە هەر شێوە سیستەمێکی تر.

بە بۆچوونی خۆم هەر کاتێک عیراق بەرەوڕووی دابەشبوون بوویەوە ئەوا لایەنی کوردی پێویستە چەند شتێک لەبەر چاوبگرێ: 1) تورکیا تا بۆی بکرێ بەرەوڕووی ئەلتەرناتیڤی سەربەخۆیی باشووری کوردستان دەبێتەوە؛ 2) لایەنی ئەمریکی تا رادەیەک گوێ لە بۆچوونی تورکیا دەگرێ، بەڵام تا ئەو جێگەیەی ئەو بۆچوونی تورکیایە نەکەوێتە دژایەتی لەگەڵ بەرژەوەندیە نەتەوەییەکانی ئەمریکا و تەسەووری ئەو وڵاتە لە خەملاندنەوەی نەخشەی سیاسی دوای هەڵوەشانەوەی دەوڵەتی عیراق. بە بۆچوونی خۆم ئەگەر ئەمریکا لەو باوەڕەدا بێت کە کوردستانێکی سەربەخۆ لە قازانجیەتی خۆیەتی ئەوا ئەو کاتە ئەمریکا هەرنەبێ بە هەندێ رێگەی *ناڕاستەوخۆ*، بە میکانیزمی بۆ نموونە کاراکردنی ئەلتەرناتیڤی راپرسی لە کوردستان لە ژێر چاودێری *نەتەوەیەکگرتووەکان*،

پشتگیری لە سەربەخۆیی کوردستان دەکات؛ 3) لە دیدێکی ئەمریکیەوە دەبێ دابەشبوونی عیراق بە هەر حاڵ نەبێتە هۆی بەهێزبوونی رادەبەدەری ئێران، بەڵکو تا دەکرێ ببێتە هۆی تەنگپێهەڵچنینی ئێران؛ 4) لەگەڵ هێشتنەوەو بگرە *تا رادەیەک* (ئەو رادەیە چەندە و چۆنە ئەوا رووداوەکان کاریگەریان دەبێ لە دیارکردنی) پێداگرتنیش لەسەر سەربەخۆیی، چارەسەری کۆنفیدراڵی لەگەڵ تورکیا هەڵبژێرێ.

چارەسەری کۆنفدراڵی چۆن وە بۆ؟

بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە، کە لە راستیدا وەڵامێکی ئەوها رێک ئەو تەسەوورە دەبێ کە بەندە لەم نووسراوەدا بانگەشەی بۆ دەکات، دەبێ کۆمەڵێ ئاستی گرنگی سیاسی و یاسایی و ئیقلیمی و سیاسەتی نێونەتەوەیی رەچاوبکرێن .

لە رووی سیاسیەوە دەکرێ بپرسین ئەگەر عیراق بەرەورووی دابەشبوون بووەوە ئایا ئەو دابەشبوونە چۆن دەبێ؟ وە ئایا لەو حاڵەتەدا کورد ***مەفهوومی جوگرافی-سیاسی*** *"کوردستانی عیراق"* بخاتە روو یا مەفهوومی ***ولایەتی موسڵ*** نوێ بکاتەوەو پێ دابگرێ لەسەر چوارچێوە جوگرافی و مێژووی و سیاسی و یاسای-نێونەتەوەیی ئەو مەفهوومە؟

بە بۆچوونی خۆم بەرەورووو بە ئەگەری دابەشبوونی عیراق مەفهوومی ولایەتی موسڵ دەتوانێ لە رووی پراکتیکی و سیاسی و یاسایی و ئیقلیمیەوە ئاسانتر و باشتر بێت بۆ کورد. لە خوارەوە هەوڵدەدەم بە شێوەی چەند خاڵێک وەڵامی ئەو پرسیارەی سەرەوە بدەمەوە:

(1دەوڵەتی عیراق، لە پرۆسەیەکی سیاسی و یاسیای-نێونەتەوەیی و لە چوارچێوەی سیاسەتی کۆلۆنیالی ئەو کاتەی بریتانیای مەزن، زادەی لێکدان و ئاوێتەکردنی سێ ولایەتی ئەو کاتەی دەوڵەتی عوسمانی (موسڵ و بەغدا و بەسرە) بوو. لەبەر ئەوە هەر هەڵوەشانەوەیەکی عیراق بە ئەگەری زۆر لە رووی رەوایی مێژوویی و یاسای-نێونەتەوەیی و لەبەر هەندێ هۆی پراکتیکی بە شێوەیەکی ئاسانتر دابەشبوونەوە سەر لەنوێ (یا جارێکی تر) بۆ ئەو سێ ولایەتە دەبێ. لە راستیدا لە رۆشنایی بۆچوونێ هەندێک لە شارەزایان کێشەی عیراق لە چوارچێوەی ئیشکالیاتی پەیوەندیەکانی سوننە و شیعە و کورد جگە لە بنەما مەزهەبی-ئایینی و ئیتنیکیەکان بنەمایەکی ناوچەییشی هەیە کە ئەویش پێهەڵدەگرێ لە پێکەوەلکاندنی ئەو سێ ولایەتە...

2) لە راستیدا کێشەی موسڵ، کە لە کۆنفارنسی لۆزاندا بڕیاردرا چارەنووسی بە هەڵواسراوی بمێنێتەوەو دواتر لە چوارچێوەی کۆمەڵەی نەتەوەکاندا چارەسەر بکرێ، نەک هەر کێشەیەک بوو لە نێوان تورکیا لە لایەک وە بریتانیای مەزن و عیراق لە لایەکی تر بەڵکو ئەو کێشەیە رێک باس بوو لە دوارۆژی دانیشتوانی ئەو ناوچەیەش. بە پێی راپۆرتی کۆمیسیۆنێکی کۆمەڵەی نەتەوەکان (کە لە ساڵی 1925 بۆ مەبەستی لێکۆڵینەوە لە کێشەی موسڵ دامەزرابوو وە بۆ ماوەی سێ مانگ هەر لەو ساڵەدا لەو ولایەتە لێکۆڵینەوەی کرد) جگە لە خواستی تورکیا و عیراق لەو کێشەیەدا ئاماژە بە خواستی دانیشتوانی ولایەت کرابوو، کە بە پێی راپۆرتەکە ئەگەر بە پێی خواستی خەڵکی ناوچە بولیە کە زورینەی کورد بوون، دەبولیە ولایەتی موسڵ نە بۆ عیراق و نەش بۆ تورکیا .

(3لە راستیدا لە سەرەتاوە رووەکەی تری کێشەی کورد لە سەرەتا هەرە زووەکانیدا ریک و راست رووەکەی تری کێشەی موسڵ بوو. بە مانایەکی تر

دامەزرانی دەوڵەتی تورکیا لە ساڵی 1923 و زووتر دامەزرانی دەوڵەتی عیراق هیچیان بە شێوەی راستەوخۆ نەبوونە هۆی ئەوەی کە بە یەکجارەکی ولایەتی موسڵ (کەم یا زۆر باشووری کوردستانی ئەو کاتە) ببێتە بەشێک لە دەوڵەتی عیراق، بەڵکو دانی ولایەتی موسڵ بە عیراق لە ساڵی 1926 بە بڕیارێکی کۆمەڵەی نەتەوەکان، هەڵبەتە دوای فشارێکی زۆری بریتانیای مەزن بەم ئاقارەدا، بووە هۆی ئەوەی کە ئیتر بە یەکجارەکی باشووری کوردستان بە عیراقەوە بلکێندرێت.

4) لە حاڵەتی بنبەست و دابەشبوونی عیراق گومان نیە کە بریتانیا وەک هێزێکی ئامادە لە فایلی عیراقدا رۆڵی گرنگی دەبێت وە لەوانەیە بۆ ئەو هێزە سروشتیتر ئەوەبێ کە بگەڕێتەوە بۆ نەخشەی دامەزراندنی عیراق کە لەوێدا کێشەی موسڵ فەسلێکی گرنگی پرۆسەکە بوو وە بریتانیای مەزن رۆڵی سەرەکی تیادا بینی.

5) بە بۆچوونی خۆم چمکی "کوردستانی عیراق" هیچ بەرجەستەبوون و ئامادەییەکی نیە لەسەر ئاستی یاسای نێونەتەوەیی وە هەتتا بگرە لە دەستوری هەمیشەیی عیراقیشدا ئەو مەفهوومە بە باشی نەچەسپاوە و سنوورەکانی دیارنەکراون و کێشەکانی بەچارەسەر نەگەیشتوون. لە لایەکی ترەوە ولایەتی موسڵ لە رووی مێژووی و ئیداری و یاسای نێونەتەوەییەوە ئامادەیی و بەرجەستەبوونێکی بێ سێ و دووی هەیە. لە راستیدا لە کاتی دامەزراندنی عیراق شتێک نەبوو بە ناوی "کوردستانی عیراق" بە گشتی چمکی "کوردستان" هەندێ جار وە بە تایبەتی چمکی خوارووی کوردستان (بەڵام بەبێ دیارکردنی سنوورەکانی) لە ئارادا هەبوون لە نووسراوە رەسمی و نارەسمیەکی ئەو کاتەدا. وەکوو چمکێکی سیاسیش "کوردستانی عیراق" زیاتر داتاشراوی دیسکۆرس

(گوتار)ی سیاسی کوردی له باشووری کوردستان بووه و له چوارچێوەیەکی عیراقیدا هێنراوەته دەنگ .

(6زیندووکردنەوەی چمکی ولایەتی موسڵ لەوانەیە به شێوەیەکی پۆسەتیڤانەتر تورکیا پەیوەندیدار بکات، به مەرجێک لایەنی کوردی تا دوا قۆناغ پێ لەسەر ئەلتەرنەتیڤی سەربەخۆیی دابگرێ وە پێ لەسەر ئەوە دابگرێ که له چوارچێوەی هەر تەرتیباتێکی کۆنفیدراڵیدا دەبێ تورکیا ئامادە بێت به عەقلیەتی چارەسەرکردن له کێشەی کورد نزیک ببێتەوە .

(7خستنەڕووی ولایەتی موسڵ وەک بنەما بۆ کۆنفیدراڵی دەتوانێ زۆر به ئاسانی کورد بخاته پۆزیسیۆنێکی بەهێز له رووی ناوچەدابڕاوەکانەوە. ئاخر ناوچەدابڕاوەکان تا ئێستاش به بۆچوونی کورد خۆی بەشێکن له کوردستان وە له باشترین حاڵەتدا کورد دەبێ شەڕێکی سەختی دیبلۆماسی و یاسایان لەسەر بکات (به تایبەتی لەسەر کەرکوک) تا دەگەڕێنەوە سەر کوردستان؛ ئەوە ئەگەر ئەسلەن گەڕانەوەیان بەو شێوەی باسی لێوەکراوە فەراهەم ببێت.

(8تا ئێستا ئەو گفتوگۆ و باسوخواس و بگرە ئەو پێشنیارانەی که کراون له بارەی ئەگەری دابەشبوونی عیراق هەمووی له چوارچێوەی سێ بەشی کورد و سوننە و شیعەدا کراون. بەم مانایە وە له رۆشنایی ئەو چوارچێوەیەدا ئاسانترە پێ لەسەر ولایەتی موسڵ دابگرێ لەو دابەشبوونە بۆ سێ بەش. ئەو سێ شارەی که باس دەکرێن لەو پەیوەندیەدا که دەبنە گرفت له کاتی دابەشکردندا بەغدا و موسل (شاری موسڵ نەک ولایەتی موسڵ) و کەرکوکن. چمکی ولایەتی موسڵ هەردوو شاری موسل و کەرکوک ڕیک دەخاتە ناو ئەو مەفهوومی ولایەتەوە، واتە ئەو دوو شارە بەشێک بوون له ولایەتی موسڵ. له کاتی دابەشبوونی عیراق کورد دەبێ باس له چارەنووسی بەغداش بکات وەک ئەوەی که کورد بەشی لەو

شارەشدا هەیە لە رێگەی بوونی کەمایەتیەکی کوردی لە دانیشتوانی بەغدا و راستی دوورخستنەوەی دەیان هەزار فەیلی لەو شارە لە چوارچێوەی سیاسەتی بەعەرەبکردن و پاکتاوی رەگەزی بەرامبەر بە کورد. لایەنی کوردی دەتوانێ بیرۆکەی گۆڕینەوەی دانیشتوانی کورد لە بەغدا بەرامبەر بە عەرەب لە کوردستان بێنێتە گۆڕێ، هەروەک چۆن کاتی خۆی دوای دامەزرانی تورکیا دانیشتوانی تورک و یۆنانی لە نێوان دەوڵەتی یۆنان و تورکیا گۆڕانەوەیان پێکرا .

کۆنفیدراڵی لەگەڵ تورکیا، بۆ؟

لە چوارچێوەی تەرتیباتی کۆنفیدراڵیدا دوو ئەلتەرناتیف دێنە گۆڕێ کە یەکێکیان کۆنفیدراڵیە لەگەڵ دوو بەشەکەی تری عیراقی هەڵوەشاوە وە دووەمیشیان کۆنفیدراڵیە لەگەڵ تورکیا. بە بۆچوونی خۆم دەکرێ بیر لە کۆنفیدراڵی لەگەڵ وترکیا بکرێتەوە و ئەو ئەلتەرناتیڤەش بە پلەی یەکەم بێت. ئەوە بۆ وە چۆن؟ لە خوارەوە هەوڵ دەدەم بە شێوەی چەند خاڵێک رۆشنایی بخەمە سەر ئەم لایەنەی بابەت:

(1لە بەرامبەر ئەگەری هەڵوەشانەوەی دەوڵەتی عیراقدا تورکیا دەست وە ئەژنۆ و بێ هەڵوێست ناوەستێت وە بە تاییەتی روو لە ئەگەری دروستبوونی کوردستانێکی سەربەخۆ هەڵوێستەی دەبێت. بە ئەگەری زۆر تورکیا مەسەلەی موسڵ نوێبکاتەوە. لە راستیدا چەند مانگێک بەر لە ئێستا وەزیری دەرەوەی تورکیا عەبدوڵلا گوڵ رایگەیاند کە لە حاڵەتی هەڵوەشانەوەی عیراقدا تورکیاش ***پابەندنەبوونی*** بە پەیمانی 1926 (ئەو پەیمانەی کە لە رۆشناییدا تورکیا بە رەسمی پێزانینی خۆی راگەیاند کە ولایەتی موسڵ بەشێکە لە عیراق)

رادەگەیێنێ. هەر کاتێکیش تورکیا ئەو کارەی کرد ئەوا ئەو وڵاتە دەبێتە تەرەف لە هاوکێشەی کارو کاردانەوەکان لەسەر هەڵوەشانەوەی عیراق وە ئەو ئەگەرانەی لێی دەکەونەوە. بە هەر حاڵ بەرامبەر ئەگەرێکی ئەوها دەبێ لایەنی کوردی مافی بڕیاردانی خەڵکی "ناوچە" لە ڕێگەی ڕاپرسی (ریفراندەم)ێک لە ژێر چاوەدێری نەتەوەیەکگرتووەکان کە دەکرێ دوو شێوەی دەنگدانی تیا بێت: کۆنفدراڵی لەگەڵ تورکیا یا سەربەخۆیی بە تەواوەتی...

(2لە چوارچێوەی ئەو کۆنفیدراڵیەدا دەکرێ پێشوەچوونێک دەبێ، هەر وەک لەسەروە ئاماژەی پێدرا لە فایلی کێشەی کورد لە تورکیا. بۆ ئەوەی ئەو پێشوەچوونە بە شێوەیەکی پۆسەتیڤ بۆ کورد بە گشتی تەواو بێ ئەوا پێویستە هەڵوێستەیەکی پۆسەتیڤ لە لایەن تورکیا فەراهەمبکرێت لە ڕێگەی بۆ نموونە تەرتیباتێک کە سوودمەندبوونی تورکیا لە ڕووی مادیەوە بەدەست بێت لە ڕێگەی ئەو پەیوەندی کۆنفیدراڵیەوە (بۆ نموونە 3-5%ی نەوتی بەرهەمماتوو لە ناو دەوڵەتی کۆنفیدراڵی کوردیدا بۆ تورکیا بێت) بە مەرجێک، وەکو گوترا، تورکیا ئەو تەرتیباتی کۆنفیدرالیەی قەبوڵبێت و بە شێوەیەکی پۆسەتیڤانە کار لەگەڵ کێشەی کورد لە باکووری کوردستان بکات.

(3بە بۆچوونی خۆم دەکرێ لایەنی کوردی بیر لەوە بکاتەوە وە ئەمریکاش پەیوەندیدار بکات بە بیرۆکەی کۆنفیدراڵی لەگەڵ تورکیا لە ڕێگەی ئەوەی کە بەڵێ شتێکی لەو جۆرە دەبێتە هۆی بەهێزبوونی پێگەی ئەمریکا و دەرفەتێکی باشتریش بە ئەمریکا دەدات کە لە سنوورێکی نزیکەی 700-750کم (سنووری نێوان باشووری کوردستان و ئێران وە سنووری تورکیا لەگەڵ ئێران) تەنگ بە ئێران هەڵچنێ (ئیحتیوا)ی بکات. بۆ ئەوەشی کوردستان بۆ ئەمریکا

سوودبەخشبێت لە رووی ستراتیژیەوە ئەوا دەبێ کورد لە باشووری کوردستان ئیرادەی خۆی بەسەر خاکەکەیدا ئەوەند بێت کە کورد بۆی هەبێت بکەوێتە ناو پەیوەندی ستراتیژیەوە لەگەڵ ئەمریکادا.

(4بە مانایەکی تر تەرتیباتی کۆنفیدراڵی لەگەڵ تورکیا خزمەتی ئامانجێکی تری دوورخایەن بە کورد دەکات، ئەویش هەنگاوێک نزیکبوونەوەیە لە جیهانی رۆژئاوا بە گشتی. وە ئەو هەنگاوە لە کاتی فەراهەمبوونیدا تورکیا لە وڵاتێکی دوژمنکار بە پێشوەچوونە پۆسەتیڤەکانی باشووری کوردستان دەکا بە وڵاتێکی "هاوپەیمان"، چوونکە هاوپەیمانی یەکێکە لە خەسلەتەکانی کۆنفیدراڵی. لە چوارچێوەیەکی ئەوهادا دەبێ لایەنی کوردی ئامادەبێت بۆ هەڵسوکەوتکردن لە مەڕ تورکمانەکان بە شێوەیەک کە ئەو کەمایەتیە رازیبکات و کێشەکەی چارەسەر بکات.

دەرەنجام

بە لەبەرچاوگرتنی بارودۆخی ئەمڕۆی عیراق و باشووری کوردستان وە ئەو ئەگەرانەی کە دەکری پرۆسەی سیاسی لە عیراق بەرەوڕوویان ببێتەوە، وا دەزانم پێداویستیەکی هەنووکەییە کە سەرکردایەتی سیاسی لە باشووری کوردستان روو لەو ئەگەرانە هەندی بیروبۆچوون تاوتوێ بکات بە ئاراستەی خەملاندنی پلانی ب. لە پلانێکی ئەوها ئاستەکانی کێشەکە وە بۆچوون و کارو کاردانەوەی ئەکتەرەکان لە سەر ئاستی عیراق و ئیقلیم و نێونەتەوەیی حسێبی بۆ بکرێ.

ئەوەی سەرەوە تەنها هەندێ بیرو بۆچوونن کە هەڵقوڵاوی هەستکردنن بەو پێداویستیە و بەشداریەکە لە خستنەڕووی بیرۆکەیەک لە خزمەت خەملاندنی تەسەوورێکی کوردی. لە بارودۆخێکی وەک ئەمڕۆی باشووری کوردستان بە پەیوەندی لەگەڵ چارەنووسی عیراق. دواجار تەواوی بووچوونەکان دەبێ وەکوو بەردەوامی بۆ بیر و بۆچوونەکانی نووسەری ئەم چەند دێڕە ببینرێن، کە پێشتر بە شێوەی جۆرا وجۆر دەربڕیوون .

بە باوەڕی من بەر لەوەی دابەشبوونی عیراق ببێتە واقیع زۆر گرنگە لایەنی کوردی تەسەووری خۆی هەبێت، دواکەوتن لەم بارەیەوە دەکرێ بۆ کورد گران تەواو ببێتی، وە بە پێچەوانەکەشی دەکرێ کورد باش خۆی ئامادە کردبێ روو لە ئەگەرێکی ئەوها .